285. C. 26.

DE ATJÈH-OORLOG

IN OPDRACHT VAN DE REGEERING MET GEBRUIKMAKING
VAN OFFICIEELE BESCHEIDEN SAMENGESTELD

DOOR

E. S. DE KLERCK

Officier van het Ned.-Ind. Leger.

DEEL I.

HET ONTSTAAN VAN DEN OORLOG.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1912

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT
0361 8893

Gedrukt ter Electrische Drukkerij „LUCTOR ET EMERGO", Den Haag.

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

	Bladz.
Voorrede	V
Inhoud	IX—XIV
Litteratuuropgave	XV— XX
Inleiding	3— 5
Hoofdstuk I.	
Land en Volk	9— 42
Hoofdstuk II.	
Nederlands betrekkingen met Atjèh tot de 19e eeuw	45— 67
Hoofdstuk III.	
Het tijdperk der Restauratie	71— 94
Hoofdstuk IV.	
Het Londensche Tractaat	97—119
Hoofdstuk V.	
Het tijdperk van Van den Bosch	123—167
Hoofdstuk VI.	
Het tijdperk van Baud	171—201
Hoofdstuk VII.	
Vrede en Vriendschap met Atjèh	205—233
Hoofdstuk VIII.	
De wederbezetting van Sumatra's Oostkust	237—280
Hoofdstuk IX.	
Het Sumatra-Tractaat	283—317
Hoofdstuk X.	
Het voorspel	321—374
Hoofdstuk XI.	
De oorlog verklaard	377—431
Bijlagen	433—482
Register	485—496
Errata	496

VOORREDE.

De tijd, dat de heer E. B. KIELSTRA zijn *Beschrijving van den Atjeh-oorlog* samenstelde, ligt reeds ver achter ons. Het werk heeft toenmaals in een behoefte voorzien, want wel was over den oorlog al veel geschreven, maar dat vele droeg deels een fragmentarisch, deels een polemisch karakter. Een zakelijk overzicht werd gemist en het blijft 's heeren KIELSTRA's verdienste, dit, binnen de grenzen door de omstandigheden gesteld, voor het eerst te hebben geleverd.

Sedert zijn dertig jaren verstreken, de oorlog behoort tot het verleden, de tijd is rijp geoordeeld, om over zijn geschiedenis het volle licht te doen opgaan. Niet dus, als omstreeks 1880, aan de hand van „officieele verslagen," maar met gebruikmaking van origineele bronnen.

Wat beoogd wordt, blijkt uit de bewoordingen der mij verstrekte opdracht: „De stof behoort op zoodanige wijze te worden behandeld, dat het geheel — alle phasen van het begin van den oorlog af omvattende — eene leerrijke bron vormt voor de critische bestudeering van die geschiedenis uit een oogpunt van strategie, tactiek, legerverpleging en volkenrecht, ook wat den kleinen oorlog betreft, in verband waarmede eene heldere uiteenzetting van de politieke gedragslijn, voor zoover noodig voor eene juiste beoordeeling van de militaire maatregelen in het werk niet zal kunnen worden gemist". M. a. w. men wenscht de geschiedenis, de ware geschiedenis zoo van den oorlog zelf, als die van het krijgswezen tijdens en met betrekking tot dien oorlog.

Zijn voor den militair beide van gewicht, de aard van het onderwerp mag voor de eerste ook in niet-militaire kringen belangstelling doen verwachten. Want de Atjèh-oorlog, al kort na zijn uitbreken de kanker van ons koloniaal bestaan genoemd, is als een nationale zaak aan te merken. Een gesplitste behandeling van de uiteenloopende en omvangrijke stof is derhalve niet alleen gerechtvaardigd, zij dringt zich zelfs op: Als hoofdwerk een niet

door militaire bijzonderheden onderbroken verhaal der voornaamste gebeurtenissen op krijgs- en staatkundig gebied; daarnaast afzonderlijke verhandelingen, in supplementen samengevat, over hetgeen betrekking heeft op de leer van het krijgswezen. Zoo wordt voorkomen, dat men door de boomen het bosch niet ziet, zoo kan ieder zijn gading vinden, zoo ook en zoo alleen is iets leesbaars te geven.

Het hoofdwerk, het eigenlijke geschiedverhaal dus, denk ik mij in drie deelen:

I. Het ontstaan van den oorlog;
II. Het tijdperk der onbestendigheid (tot 1896);
III. Het tijdperk der krachtige doorvoering (daarna).

Deel I bied ik hierbij aan. Het is omvangrijker geworden dan ik vermoed had. De oorzaak hiervan ligt in de mij steeds meer gebleken behoefte, om op onze betrekkingen met Atjèh van den vroegsten tijd af het volle licht te doen vallen. Alle heden wortelt in het verleden! Hoe zou men met juistheid over het ontstaan van den oorlog kunnen oordeelen, zoolang men onbekend is met hetgeen daartoe heeft geleid? Ook mag het niet blijven bij het bloot vermelden van toestanden en daden; men behoort vertrouwd te zijn met den geest der tijden, waarvan die daden de uitingen, die toestanden de afspiegeling zijn. Nederland in Europa en Nederland in Azië, ze hebben zich niet langs dezelfde lijnen ontwikkeld en men moet dus eenigermate in de geschiedenis van onze Oost zijn ingeleid, om te kunnen begrijpen. Daarbij, onze verwikkelingen met Atjèh waren geen op zichzelf staande zaken. Zij zijn door alle tijden heen het uitvloeisel geweest van de uitbreiding van ons gezag, van dat op Sumatra in het bijzonder, en het is dus die uitbreiding, welke althans in hoofdtrekken moet worden gekend, ook in haar samenhang met de geschillen daarover in den loop der tijden met Engeland gerezen. Er bestaat tusschen dat alles een innig verband, het grijpt als tandraderen in elkaar en dwingt aldus tot breede behandeling.

Zullen uit dien hoofde meerdere hoofdstukken den indruk van wijdloopigheid maken, ik heb alle reden, om te vertrouwen, dat voortgezette lezing den breeden opzet zal rechtvaardigen. Houdt men daarbij in het oog, dat in de beide volgende deelen niet over onze koloniale politiek behoeft te worden uitgeweid, zoodat de schrijver zich strikt tot zijn onderwerp — den oorlog — zal

kunnen bepalen, terwijl de boven aangeduide wijze van behandeling het mogelijk maakt, overlading te voorkomen, dan bestaat er geen aanleiding, om zich over den omvang van het komende bij voorbaat te verontrusten.

Over de geraadpleegde bronnen kan ik kort zijn; ze getuigen voor zichzelf. Uitspraken over onze koloniale staatkunde ontleende ik gaarne aan autoriteiten op dat gebied, met voorliefde gaf ik buitenlanders het woord. Niet dat dezen meer gezag moet worden toegekend dan den landgenoot, maar op eigen zaken van teederen aard heeft de buitenstaander vaak een juisteren blik; zijn lof klinkt niet verdacht, zijn blaam kan kwalijk geacht worden door partijzucht te zijn ingegeven.

Anders de talrijke monographieën, welke in den loop der jaren over het Atjèh-beleid het licht hebben gezien. De meeste vertoonen een casuïstisch, vaak zelfs zeer persoonlijk karakter, zoodat het: „ni cet excès d' honneur, ni cette indignité" tot een uiterst behoedzaam gebruik ervan maant.

Het eerste hoofdstuk, Land en Volk, is grootendeels samengesteld naar het bekende werk „De Atjèhers" van Dr. C. Snouck Hurgronje.

Daar omstandigheden het tegelijk met dit deel verschijnen van kaarten hebben belet, moet ik voorloopig verwijzen naar die, welke voorkomen in het zoo juist vermelde werk en naar de bestaande overzichtskaarten van Atjèh.

Aan allen, die in mijn arbied belangstelling toonden, mijn besten dank. Veel ben ik verplicht aan de hoogleeraren Dr. P. J. Blok en Dr. C. Snouck Hurgronje. Gene, wien het o.m. niet te veel is geweest, van zoo goed als het geheele manuscript kennis te nemen, heeft mij met menigen wenk verblijd; deze was zoo welwillend, om de beide eerste hoofdstukken aan een onderzoek te onderwerpen, wat aan de juistheid van voorstelling zeker ten goede is gekomen.

Met erkentelijkheid gedenk ik ook mijn vriend en collega J. M. W. Grootenboer, wiens hulp bij de samenstelling van het register mij in verband met het naderend tijdstip van terugkeer naar Indië dubbel welkom was.

E. S. de KLERCK.

's-Gravenhage, November 1912.

INHOUD.

Bladz.

INLEIDING IX

HOOFDSTUK I. Land en Volk . . . . . 9—42

Geographische gesteldheid 9 — Groot-Atjèh 11 — De kuststaatjes 13 — Oorsprong en bestanddeelen van het volk 14 — Het kawōm-instituut 14 — Volkskarakter 16 — Deugden en ondeugden 16 — De invloed van den Islam, de kawōm-indeeling en den oorlog 17 — Positie der vrouw 19 — Litteratuur 19 — Spelen 19 — Doesoen en banda 20 — Kleeding 20 — Voeding 21 — Woningen 21 — Staatsinstellingen 22 — Invloed daarop van den Islam 22 — Wereldlijk en geestelijk gezag 23 — De kleinste territoriale eenheid 25 — De gampong 25 — De sagi 25 — Het Soeltansgebied 25 — De waqf-landen 26 — Vorstelijk domein 27 — Erfelijke oelèëbalangs en id.- pòteu 27 — De Moekim 28 — Hoekōm en adat 29 — De keutjhi' 29 — De teungkoe 30 — Leubé, malèm, hadji, além en oelama 31 — Oereuëng toeha 32 — De imeum 32 — De oelèëbalang 32 — De banta 33 — Rakan's en panglima's prang 33 — De kali 33 — Inkomsten van den oelèëbalang 34 — Gezagsverhoudingen 34 — De Soeltan 36 — Vorstelijke prerogatieven 37 — Sarakata's en het negenvoudig zegel 37 — Panglima Pòlém 38 — „Djinamoeh Atjeh" 38 — De Dalam 39 — De adat pòteu meureuhom 39 — De toeankoes 40 - Rechtspleging, de Kali Rabon Djalé en de Kali Malikon Adé 41 — Het Gajōland 42 — De Alaslanden 42

HOOFDSTUK II. Nederlands betrekkingen met Atjèh tot de XIXe eeuw . . . . . 45—67

Atjèhs oudst verleden 45 — Radja Ibrahim 46 — Bestuur van „de geweldige" 47 — Atjèh, de Portugeezen en Djohor 47 — Atjèhs opkomst 47 — Eerste aanrakingen met de onzen 48 — Iskander Moeda 49 — Atjèhs bloeitijd 49 — Iskanders expeditiën naar Malakka 50 — De peperhandel 51 — Atjèh en de O. I. Compagnie 52 — Iskander Thani 53 — Het tijdperk van vrouwenbewind 53 — Voorschriften van Meukoetoe Alam 54 — Atjèhs invloed op Malakka aan het tanen 55 — De Compagnie en Atjèh omstreeks het midden der 17e eeuw 57 — Atjèhs machtssfeer op de Westkust 58 — Intriges daar van de Compagnie 59 — Het Painansche tractaat 60 — Atjèhs verval 60 —

Herstel van het mannelijk bestuur 63 — Boegineesche invloeden 63 — Toestand in het begin der 19e eeuw 64 — Terugblik 65 — Machtsgroepeering om en nabij Straat-Malakka tijdens het herstel van het Nederlandsch gezag 67.

HOOFDSTUK III. Het tijdperk der restauratie . . . 71—94

Verlies van ons koloniaal bezit 71 — Nederlandsch gezag hersteld 72 — Meeningen over de Conventie van 1814, 73 — Overzicht van de ontwikkeling van het Nederlandsch gezag in den Archipel 74 — De Straat-havens en de Oostkust 78 — Britsche bemoeiingen met Siak 80 Haar anti-Nederlandsch karakter 81 — Zending van Anderson 81 — Raffles' bemoeiingen met Atjèh 83 Het Singapore-schandaal 87 — Raffles' Atjèh-overeenkomst van 22 April 1819, 88 — Einde van den strijd tusschen Djauhar en Saif 91 — Beschouwingen over de handelingen van Raffles c.s. 92.

HOOFDSTUK IV. Het Londensche Tractaat . . . . 97—119

Plan tot herziening van de Conventie van 1814 in 1818, 97 — Uitgesteld tot medio 1820 — De Singapore-quaestie geeft vertraging 98 — Redenen van den onwil der Engelschen 99 — Hervatting der onderhandelingen in de tweede helft van 1823, 100 — Hoofdtrekken van het Londensch Tractaat 100 — De explicatieve nota's 102 — Onze belofte van onthouding 103 — De Atjèh-clausule 103 — De hierin schuilende contradictie 105 — Het verband tusschen het 3e 2e en 6e artikel van het Tractaat 106 — Het hoofddoel gemist 107 — Beide partijen laten Atjèh onkundig van de getroffen regeling t. a. v. dat rijk 108 — Handelingen der commissie tot overname van de Britsche bezittingen op Sumatra 109 — Bemoeiingen met Siak 110 — Verdrag met Troemoen 110 — Een Amerikaansch schip door Atjèhers afgeloopen 111 — Onze kortzichtige politiek m. o. t. Atjèh 112 — Waarom het Londensche Tractaat voor beide partijen een teleurstelling werd 113 — De misleiding in zake Atjèh 114 — Het tweeslachtig karakter van de Atjèh-clausule 114 — Over het recht van kolonisatie 115 — Buitenlandsch oordeel over onze koloniale politiek 116 — Het Cultuurstelsel een stap terug 117 Het recht van den half-beschaafde 118.

HOOFDSTUK V. Het tijdvak van VAN DEN BOSCH . . 123—167

Geschillen over het Londensch-Tractaat 124 — De quaestie der in- en uitvoerrechten 124 — Het werk van Wappers Melis 125 — De lijnwaden-verordening van 14 Februari 1824, 126 — Het Londensch Tractaat, hiermede strijdig, doet desondanks de verordening niet teniet 127 — Britsche vertoogen van 1825, 128 — Nieuwe reden tot klagen in 1831, 128 — Meening van Van den Bosch 130 — In 1835 opnieuw bezwaren aange-

heven 131 — Verstolk wraakt onze interpretatie 132 — De protectionisten winnen het nochtans 136 — Het tarief van 1837, 137 — Cultuurstelsel, Handel-Maatschappij en Consignatiestelsel 138 — Verzet tegen onze uitbreiding 139 — Overzicht van die over Sumatra sedert de Conventie van 1814, 140 — Denkbeelden van Van den Bosch 141 — Val van Bondjol 143 — Michiels 144 — Ontruiming van de Oostkust 145 — Nederland versus Atjèh op de Westkust 145 — Verontrusting onzer posten daar door Atjèhers 147 — Hoe Van den Bosch zich verbetering dacht 148 — Michiels over de Atjèhers 149 — Onuitgevoerde maatregelen 149 — Troemoen 150 — Zeeroof, smokkel- en menschenhandel 152 — De waarheid over de Atjèhsche euveldaden 156 — De Dolphijn-zaak 158 — De hand in eigen boezem 159 — Zending Ritter en Van Loon van 1837, 160 — Voorstellen dezer commissie 163 — Atjèhs invloed tot voorbij Singkel teruggedrongen 164 — Troemoen als barrière-staatje 165 — Beschouwingen over onze handelingen t. a. v. Atjèh in het tijdvak 1830—'40, 166.

HOOFDSTUK VI. Het tijdperk van BAUD . . . . . 171—201

Van den Bosch—Baud 172 — Plan tot ontruiming van de Oostkust 172 — Waaraan dit moet worden toegeschreven 173 — Tariefstrijd en verzet tegen onze uitbreiding 174 — Waarom dat verzet 177 — In 1841 begint de strijd 178 — Opvatting van Palmerston 180 — Onzerzijds wordt het belang van de Oostkust niet ingezien 181 — Bemoeiingen met Siak 182 — Britsche aanspraken op het Farquhar-tractaat gegrond 183 — Het Londensch-tractaat naar de letter in het voordeel der Engelschen 184 — Besluit tot ontruiming 185 — Het Anglo-Atjèhsch Tractaat in verband met deze aangelegenheid 187 — Het 3e en 9e artikel van 1824, 189 — Engeland gaat dreigen 190 — Ontspanning tegen het eind van 1841, 191 — Opstand in Batipoe 193 — Besluit tot intrekking der posten op de Oostkust 1 September 1841, 193 — Moera Kompeh blijft bezet 194 — De strijd over de interpretatie van het Londensch-Tractaat houdt aan 195 — Wij wenschen geen herziening 197 — De Brooke-Serawak-zaak 197 — Onderzoek naar onze rechten in den Archipel 198 — Teekenen eener nieuwe toekomst 199 — De koloniale renaissance 200.

HOOFDSTUK VII. Vrede en vriendschap met Atjèh . 205—233

Atjèh en de opening van het Oosten 205 — Troemoen op de helft der 19e eeuw 206 — Meer belangstelling voor Atjèh 207 — Een Atjèher te Parijs 208 — Vrees voor vreemde vestiging op Sumatra 209 — Advies van Van Swieten 210 — Een handelaar over Atjèh 211 —

Aanraking met Atjèh gezocht 213 — Zending van de Haai 214 — Ontvangst te Atjèh 215 — Soeltan Ibrahim Mansoer Sjah 216 — Gramschap van den Soeltan 221 — Voorstellen van Van Swieten 223 — Zending Spanjaard-Nieuwenhuyzen 224 — De Soeltan zoekt steun bij de Engelschen 225 — Zending Van Swieten 226 — Zijn ontvangst 227 — Het verdrag 228 — De goede betrekkingen verstoord 229 — Traagheid in de behandeling der Atjèhsche zaken 231 — Negatieve waarde onzer betrekkingen met Atjèh 233.

HOOFDSTUK VIII. De wederbezetting van Sumatra's Oostkust . . . . . 237—280

Onze terugkeer ter Oostkust moest komen 237 — In 1857 haalt Siak ons in 238 — De Wilson-zaak 239 — Aanvankelijk wil de Ind. regeering zich onthouden 240 — Zij wordt tot ingrijpen gedrongen 241 — Het Siak-tractaat van 1 Februari 1858, 241 — Anderson over Siak 242 — Siak en zijn z.g. onderhoorigheden 243 — Atjèhsche aanspraken 244 — Verschillende auteurs over de Oostkust 245 — Djambi 246 — Reteh en Indragiri 247 — De Oostkust in de Tweede Kamer 247 Wat tot uitbreiding dwingt 248 — Sociale toestand van de Oostkust 249 — De koloniale strijd in het Parlement 251 — Netscher en de Oostkust 252 — Moeilijkheden met de Straits 254 — Atjèhs rechten op een deel der Oostkust 255 — Het stelt een grensregeling voor 256 — Vooral Assahan verzet zich tegen ons 258 — Kruyt over Atjèhs aanspraken 259 — Deli bedreigd 260 — Zending naar Atjèh van de Bromo 261 — Netschers drijven 262 — Bemoeiingen der Engelschen 263 — Ontvangst van de Bromo 264 — Klachten van Atjèhs Soeltan 265 — Gedragslijn der Indische regeering 268 — Men wil geen oorlog 270 — Neiging van sommige Atjèhsche onderhoorigheden, om zich aan het Soeltansgezag te ontrekken 272 — Tamiang 274 — In 1864 wordt de toestand dreigend 276 — Expeditie in 1865 naar de N. O. kust 278 — Ons gezag tot de Tamiangrivier uitgebreid 279 — Zending van Z. M's Willem naar Atjèh in 1867, 279 — Consolideering van ons gezag ter Oostkust 280.

HOOFDSTUK IX. Het Sumatra-Tractaat . . . . . 283—317

Protest van den Straits-handel tegen onze uitbreiding op de Oostkust 284 — Britsche vertoogen in 1863, 284 — De kern der klachten 285 — De bezwaren niet langer gegrond 285 — Britsche demonstraties op de Oostkust 286 — Hoe ons verweer werd opgevat 287 — Nog heerscht er wantrouwen tegen onze handelspolitiek 288 — Een tariefsherziening in het verschiet 289 — Kentering in de Britsche gevoelens 289 — Het Tamiang-incident 290 — Gouverneur O. Cavenagh tegen

ons 291 — Redenen tot samengaan met Engeland en omgekeerd 292 — De nieuwe tariefwet bevredigt Engeland niet geheel 293 — Mohammedaansche woelingen 294 — Slavenhandel 296 — Plan tot herziening van het Londensch Tractaat 296 — Dit was uit den tijd 297 — Evenzoo de Atjèh-clausule 299 — De geest wordt ons gaandeweg gunstiger 300 — Britsche Gouverneur te Batavia in 1868, 301 — Nota van Harris over een eventueele herziening 301 — Bezwaren daartegen 302 — In Nederland is men niet bijster tot herziening gezind 304 — Beteekenis van het Suez-kanaal 304 — Het concept-tractaat van September 1870, 304 — Twee andere koloniale aangelegenheden (Guinea en Britsch-Indische koelies voor Suriname) 306 — Over den afstand van de kust van Guinea 308 — In Mei 1870 komen deze zaken andermaal te berde 310 — De Kamer stemt de ontworpen regelingen af 313 — Nieuwe ontwerpen 314 — Het Sumatra-tractaat 315 — De nieuwe koloniale phase 316.

HOOFDSTUK X. Het voorspel . . . . . 321—374

Atjèh vestigt de aandacht op zich 321 — De Atjèhsche petitie aan de Porte 321 — In Indië is men op een regeling met Atjèh bedacht 323 — De Atjèhsche wateren onveilig gemaakt 325 Vuurtorens daar noodig 326 — Hoe zal onze gedragslijn zijn 327 — De Oostkustzaken eischen herziening 328 — Atjèh moet Nederlandsch worden 329 — Nieuwe klachten over Atjèh in de Straits-bladen 330 — Wat te doen? 332 — Een kruisreis bevolen 333 — Troemoen 333 — Binnenlandsche toestanden in Atjèh; de Habib 334 — De Habib en Tibang 336 — Nogmaals Troemoen 337 — Was men in Indië niet voortvarend genoeg? 339 — De Landvoogd verdedigt zich 340 — Het Opperbestuur onthoudt zich van wel belijnde voorschriften 342 — Was een regeling met Atjèh mogelijk? 343 — Tocht van de Djambi 344 — Onderhoud met den Habib 347 — Ontvangst bij den Sultan 348 — De Marnix op de Oostkust 350 — Idi 351 — Slavenhandel en zeeroof 352 — Voorschriften uit Nederland 353 — Collectief rapport van Schiff en Netscher 355 — Idi en Pasé 357 — Landvoogd en Minister gaan samen 358 — Indruk door het advies van den Raad van Indië in Nederland gemaakt 359 — Hier wil men meer voortvarendheid 360 — Onze bemoeiingen met Idi en Pasé 362 — Tweede tocht van de Djambi 364 — Woelingen in Atjeh 365 — De Raad van Indië komt op tegen 's Ministers verwijt 366 — Commissie Schiff-Von de Wall 368 — Tocht van de Maas en Waal 369 — De Gipsy-zaak 370 — Inwendige toestand van Atjèh 371 — Instructie voor de Commissie 373.

HOOFDSTUK XI. De oorlog verklaard . . . . . 377—431

De Habib tegen ons 377 — Brief van den Soeltan aan de Porte 378 — Atjèhsch gezantschap naar Riouw 378 — De Gipsy-zaak zette kwaad bloed 379 — De Habib is de kwade man 381 — Voorstellen der Commissie 381 — Zending van de Marnix 382 — Schiff over de meeningen in Atjèh 383 — Berichten over 's Habibs gestie 384 — De Marnix doet Singapore aan 385 — De hoofdpersonen der aldaar afgespeelde intrige 386 — De intrige 387 — Arifin de instigator 391 — Reads telegram 391 — Indruk in Indië en in Nederland 392 — Beteekenis der zaak 393 — Maatregelen 395 — Nieuwenhuyzen als Commissaris 398 — Telegrafische gedachtenwisseling tusschen Minister en Landvoogd over het beleid 398 — Hoe men in Indië daarover denkt 401 — Het telegram van den 1sten Maart 404 — Instructie voor den Commissaris 407 — De Marnix blijkt te Atjèh goed ontvangen 409 — Minister en Landvoogd zijn het niet eens 410 — Zekerheid omtrent houding van Amerika en Italië 411 — Arifin blijft het vertrouwen genieten 413 — Verschillen tusschen de voorgenomen zending Schiff—Von de Wall en de door Nieuwenhuyzen uitgevoerde 414 — Nieuwenhuyzen vertrekt naar Atjèh 415 — Minister en Landvoogd over de wijze van optreden 417 — Nieuwenhuyzen onvoldoende ingelicht 418 — De Commissaris ter reede van Atjèh 419 — Beschouwingen over zijn optreden 423 — Is alles gedaan ter vermijding van den oorlog? 425 — Men handelt onder de impressie van verkeerde denkbeelden 427 — Had de krijg vermeden kunnen worden? 428 — Was de oorlog gewettigd? 429 — Ons debuut niet gelukkig 431.

LITTERATUUROPGAVE.

1. Aanteekeningen over Atjehneesche aangelegenheden. (Tijdschrift voor Ned.-Indië, nieuwe serie, 3e jaargang 1874 II).
2. ALEXANDER. — Korte levensschets van den Arabier Habib Abdoer' Rahman Alzahir. (Ind. Gids. 1880 II).
3. ANDERSON, J. — Acheen, and the ports of the North and East-coasts of Sumatra, 1840.
4. ANDERSON. — Mission to the East Coast of Sumatra, in MDCCCXXIII, 1826.
5. Atchin. Antwoord aan den Minister van Koloniën, enz., 1873.
6. Atjeh. Parlementaire redevoeringen van J. D. FRANSSEN VAN DE PUTTE (1873—1885). 1886.
7. BANCK. Mr. J. E. — Atchin's verheffing en val, 1873.
8. BEER POORTUGAEL, J. C. C. DEN — Het Oorlogsrecht. 1872.
9. „Belangstellende", Een „" — Toekoe Panglima Tibang. (Ind. Mil. Tijdschrift. 1892 II).
10. BERG, N. P. V. D. — Consignatiestelsel. (Encycl. van Ned.-Indië).
11. BERG, N. P. V. D. — Rechten [in-, uit- en doorvoer-]. (Encycl. van Ned.-Indië).
12. BLINK, Dr. H. — Nederlandsch Oost- en West-Indië. 1905.
13. BLOK, Dr. P. J. — Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. Deel VII, 1907 en VIII, 1908,
14. BLUNTSCHLI, Dr. J. C. — Das Moderne Völkerrecht der civilisirten Staten. 1868.
15. BOOMS, P. G. — De urgentie en de opportuniteit van den Atjeh-oorlog getoetst aan de Atjeh-stukken. (Vragen des Tijds 1882 I).
16. BOR, V. D. — Boven Assahan. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel XVII).
17. Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel, door dr. P. H. TIELE en Mr. J. E. HEERES. 1860—1895. 3 dln.
18. BROEK, J. A. VAN DEN — De Engelschen in den Maleischen Archipel. (Encycl. van Ned.-Indië).
19. CORNETS DE GROOT, Jhr. J. P. — Notices historiques sur les

pirateries commisses dans l'Archipel indien-oriental. (Le Moniteur des Indes Orientales et occidentales. 1846/49).

20. Correspondence relative to the relations between Great Britain and Acheen. 1873. (Bluebook).
21. Cort verhael van 't gene wedervaren is Frederick de Houtman tot Atchin. 1880.
22. Courant", „Javasche.
23. Courant", „Nieuwe Rotterdamsche, 29 September 1911.
24. Dagh Register, gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-Indie, uitgave van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. 1887—1902.
25. Day", „Clive, The Dutch in Java. 1904.
26. Een stuk geschiedenis aangaande het ontstaan van den Atjehoorlog. (Ind. Gids 1892, II).
27. Elout, Mr. C. Th. — Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland betreffende de overzeesche bezittingen (1820—1824). 1863.
28. Encyclopaedie van Ned.-Indië. dln. (1896, 1899, 1902, 1905).
29. English connection with Sumatra", „The. The Asiatic Quarterly (Review, 1886).
30. Franssen van de Putte", Isaac, Dignus — en het keerpunt in de koloniale politiek [1822—1902]. (Vragen van den Dag. XVII).
31. Gerlach, A. J. A. — Atjih en de Atjinezen. 1873.
32. Gramberg, J. S. G. — Reis naar Siak. Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel XIII.
33. Heeres. Mr. J. E. — Compagnie. Encycl. van Ned.-Indië.
34. Handelingen der Staten-Generaal 1870/'71.
35. Hoesein Djajadiningrat", „Raden — Critisch overzicht van de in Maleische werken vervatte gegevens over de geschiedenis van het Soeltanaat van Atjeh. (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 8e Volgreeks 1).
36. Hoffman, F. G. — Verhaal der Expeditie van 1857, 1873.
37. Jacobs, Dr. J. — Het familie- en kampongleven op Groot-Atjeh. 1894. 2 dln.
38. Jeekel, L. J. P. J. — Het Sumatra-tractaat — Academisch Proefschrift. 1881.
39. Jèze, G. — Etude sur l'occupation. 1896.
40. Jonge. Jhr. Mr. J. K. J. de, — De opkomst van het Nederlandsch gezag over Java. 1862—1888. 13 deelen.

41. JUYNBOLL, Dr. Th. W. — Handbuch des Islamischen Gesetzes.

42. KEMP, P. H. v. D. — De geschiedenis van het Londensche Tractaat van 17 Maart 1824. (Overdruk uit de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, 7e Volgreeks, Deel II).

43. KEMP, P. H. v. D. — De geschiedenis van het ontstaan der Ned.-Indische Lijnwadenverordening van 1824. (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. 7e Volgreeks Deel VII).

44. KEMP, P. H. v. D. — Eene wijziging van ons Oost-Indisch douanetarief van 1837 op aandrang van Engeland (Indische Gids 1909).

45. KEMP, P. H. v. D. — De zendingen van Ibbetson en Anderson op Sumatra's Oostkust van 1820 en 1823. (Bijdrage tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e Volgreeks, Deel III.)

46. KEMP, P. H. v. D. — De stichting van Singapore. (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e Volgreeks Deel X).

47. KEMP, P. H. v. D. — Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819. (Bijdragen tot de Taal-. Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e Volgreeks, Deel LI.)

48. KEMP, P. H. v. D. — Raffles' betrekkingen met Nias in 1820—1821 (Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e Volgreeks, Deel VIII.)

49. KEMP, P. H. v. D. — Bijdrage tot Kielstra's opstellen over Sumatra's Westkust. (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 5e Volgreeks, Deel X).

50. KEMP, P. H. v. D. — Oost-Indië's Herstel in 1816. 1911.

51. KEMP, P. H. v. D. — St. George d'Elmina, (Tijdspiegel 1910.)

52. KIELSTRA, E. B. — Beschrijving van den Atjeh-oorlog. 1883, 1884 en 1885. 3 Dln.

53. KIELSTRA, Dr. E. B. — Onze kennis van Sumatra's Westkust omstreeks de helft der achttiende eeuw. (Overdruk uit de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. 5e Volgreeks, Deel III.

54. KIELSTRA, Dr. E. B. — Onze aanrakingen met Troemoen. (Indische Gids 1888 II.)

55. KIELSTRA, Dr. E. B. — Sumatra's Westkust in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. 1818—1825, 5e Volgreeks, Deel II; 1826—1832, 5e Volgreeks, Deel III; 1833—1835, 5e Volgreeks, Deel IV; 1836—1840,

5e Volgreeks, Deel V; 1841—1849, 5e Volgreeks, Deel VI; sedert 1850, 5e Volgreeks, Deel VII;

56. KLERCK, E. S. DE — De Java Oorlog, deel IV, 1905.
57. KROESEN, C. A. — Geschiedenis van Assahan. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XXXI.
58. KRUYT, J. A. — Atjeh en de Atjehers, 1877.
59. LANGE, H. M. — Het Nederl. Oost-Indisch Leger ter Westkust van Sumatra. 1819—1845. 2 dln. 1852.
60. LANGEN, VAN, — Atjehsch Staatsbestuur. (Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 5e Volgreeks Deel II, 1888.
61. LANGEN, VAN, — Atjehs Westkust. (Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, Deel V, serie 2, 1888).
62. LAUTS, G. — Onderzoek naar geest en strekking van het tractaat van den 17en Maart 1824, enz., 1837.
63. LENTNER, Dr. F. — Das Internationale Colonialrecht, 1886.
64. LEUPE, P. A. — Een Hollandsche juffer op bezoek bij de vorstin van Atjeh, Tadjoe'l alum in 1644. (Eigen Haard, 1879).
65. LISZT, Dr. F. VON — Das Völkerrecht, 1910.
66. LOUTER, Mr. J. DE — Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief recht van Ned.-Indië, 5e uitgave 1904.
67. MARSDEN, WILLIAM — The History of Sumatra, 1783.
68. MARTIN, Dr. R. — Die Inlandstämme der malayischen Halbinsel. 1905.
69. MEINSMA, J. J. — Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen, 2 dln. 1872—1875.
70. Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles, by his widow, 1830.
71. MULTATULI (= DOUWES DEKKER, E.") — „Brief van — aan den Koning over de Openingsrede, 1872.
72. NETSCHER, E. — De Nederlanders in Djohor en Siak 1602—1865. (Overdruk uit de Verh. van het Bat. Gen. Deel XXXV).
73. NEUMANN, J. B. — Laboean Batoe. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel XXVI).
74. NIAS. — Encycl. van Ned.-Indië.
75. NICLOU, H. A. A. — Bijdrage tot de geschiedenis van het ontstaan van den Atjeh-oorlog. (Tijdschrift voor Ned.-Indië, 2e nieuwe serie, 1e jaargang, 1897).
76. NIEBOER, H. J. — Slavernij. (Encycl. van Ned.-Indië).
77. NIEUWENHUYZEN, F. N. — Een woord over „De waarheid van Generaal van Swieten", 1879.

78. NIEUWENHUYZEN, F. N. — Het rijk van Siak Sri Indrapoera. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel VII).

79. Nota over de betrekkingen van Nederland tot Atsjin sinds 1824.

80. Notulen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

81. Officieele bescheiden betreffende het ontstaan van den oorlog tegen Atjeh in 1873, 1881.

82. Papers relative to the Execution of the Treaty of 1824 by the Netherland authorities in the East Indies. 1842 (Bluebook).

83. Papers relative to proceedings of Netherland authorities in the Island of Sumatra. 1840. (Bluebook).

84. Pedirkust", „De. (Indisch Magazijn. 1845).

85. PETIT, Le Major W. L. DE — La conquête de la vallée d'Achin par les Hollandais. 1891.

86. PETY DE THOZÉE, CH. et R. — Théories de la colonisation au XIX siècle. 1902.

87. PIERSON, Mr. N. G. — Koloniale politiek. 1877.

88. Politiek Verslag over Ned.-Indië, Buiten Bezittingen, 1852.

89. ROCHUSSEN, J. J. — Verdediging der regten van Nederland tegen de aanmatigingen van Groot Brittannië, enz, 1836.

90. ROUFFAER, G. P. — De Hindoesche oorsprong van het negenvoudig Sultanszegel van Atjeh. (Bijdrage tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. 4. IX, 7e Volgreeks, Deel V. 1906).

91. Sadjarah Malajoe of de Maleische kronieken van Abdoellah bin Abdelkander Moensji, door H. C. KLINKERT 1884.

92. SCHEEMAKER, DE — Batoe Bahara. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel XVII).

93. SCHEEMAKER, DE — Lima Laras. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel XVII).

94. SCHWARZ, H. J. E. F. — Nota over den politieken en oeconomischen toestand van het landschap Kwantan. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XXXVI).

95. Siak Sri Indrapoera. (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XXX).

96. SMULDERS, C. M. — Geschiedenis en verklaring van het Tractaat van 17 Maart 1824, Academisch Proefschrift, 1856).

97. SNOUCK HURGRONJE, Dr. C. — De Atjèhers 1893. 2dln.

98. SNOUCK HURGRONJE, Dr. C. — De beteekenis van den Islam voor zijne belijders in Oost-Indië. 1883.

99. SNOUCK HURGRONJE, Dr. C. — Het Gajōland en zijn bewoners, 1903.

100. SNOUCK HURGRONJE, Dr. C. — Aanteekeningen op Rouffaers opstel over den oorsprong van het negenvoudig zegel. (Bijdrage tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 4 X. 7e volgreeks, 6e Deel, 1907.).

101. SOEST G. H. van — Dr. W. R. Baron van Hoëvell. (Tijdschrift van Ned.-Indië, 1879 II.).

102. STEIJN PARVÉ, D. C. De Engelsche nederzettingen aan de Straat van Malakka. (Tijdschrift van Ned.-Indië, 1867, I.).

103. STUERS, H. J. J. L. Ridder DE, — De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, door P. J. VETH. 1849, 2 dln.

104. STURLER, J. E. DE, — Het grondgebied van Ned. O. I. i. v. m. de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal. Academisch Proefschrift 1881.

105. SWIETEN, J. VAN — De waarheid over onze vestiging in Atjeh. 1879.

106. VALENTIJN, FRANÇOIS — Oud- en Nieuw Oost-Indiën. 5 dln. 1724—1726. (Beschrijving van Sumatra).

107. Varia uit het Tijdschrift van Ned.-Indië, 11e jaargang. 1882. Deel I.

108. VERITAS — Atjeh. (Beschouwingen van een oud-soldaat. (Tijdschrift voor Ned.-Indië. 1893 I).

109. VETH, P. J. — Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland, 1873.

110. VETH, P. J. — De denkbeelden van den generaal Van den Bosch over het Nederlandsch gezag op Sumatra. (Tijdschrift van Ned.-Indië, 1867 I).

111. VIGELIUS. — Panei en Bila. (Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel XVII).

112. VINK, J. A. — Biographie van den Toekoe Panglima Maharadja Tibang Mohamad. (Ind. Mil. Tijdschrift, 1892, II).

113. WAAL, E. DE. — Onze Indische Financiën, 7 deelen, 1876—1884.

114. WAP, Dr. J. J. F. — Het gezantschap van den Sultan van Achin — 1602 — aan Prins Maurits van Nassau en de oud-Nederlandsche Republiek, 1862.

115. WILSEN, F. C. — Lain Doeloe, lain Sekarang, of Voorheen en Thans. Schetsen uit Oost-Indië, 2 dln. 1868.

116. Zeemacht. Encycl. van Ned.-Indië.

117. Zeeroof. Encycl. van Ned.-Indië.

118. ZIMMERMANN, Dr. A. — Die Kolonialpolitik der Niederländer, 1903.

INLEIDING.

INLEIDING.

Om zich een juist denkbeeld te vormen van de omstandigheden, welke tot den Atjèh-oorlog geleid en dezen zoo ongemeen hardnekkig gemaakt hebben, behoort men niet slechts kennis te nemen van de factoren, die hiertoe rechtstreeks hebben medegewerkt, men moet tot goed begrip der zaak van het ver verleden opklimmen tot den nieuweren tijd.

We zien dan het nauwelijks uit den nevel der legenden te voorschijn tredende Atjèh met verbijsterende snelheid winnen in kracht, de vrees worden zoo van den nabuur als van de eerste der koloniseerende natiën, den Portugees, en we hebben op te merken, dat Atjèh groot wordt niet ondanks maar juist door den verbitterden strijd, dien het gedurende anderhalve eeuw schier onafgebroken te voeren heeft tegen den meest gehaten der Westerlingen, terwijl het in macht en aanzien daalt, nadat het den erfvijand diens bolwerk Malakka op het Maleische schiereiland ontwrongen weet. Het is deze geweldige worsteling, die voor Atjèh de onmisbare factor was zijner ongehoorde ontwikkeling, want zoodra is niet de tegenstander neêrgelegd, of de inzinking vangt aan en geen nieuwe prikkel van buiten dwingt andermaal tot die mate van inspanning door welke alleen het wellicht mogelijk ware geweest haar voortgang te stuiten. Wellicht! want wel heeft de Portugees zijn plaats in den Archipel voor den Hollander moeten ruimen, wel ziet Atjèh met klimmende onrust in de O.-I. Compagnie van het midden der 17e eeuw een nog geduchter vijand, maar het mist de veerkracht van het toch nog jong verleden, gebukt als het gaat onder het juk eener oligarchie aan anarchie gelijk. Er is slechts aandacht voor de inwendige beroeringen, welke het land onder een zwak vrouwenbewind teisteren. Meer dan ooit, want nimmer werd in Atjèh gezag anders erkend dan opgelegd door een krachtige hand. Wanneer ten laatste het Soeltanaat in zijn ouden vorm wordt hersteld, is hiermede nog geenszins de terugkeer der dagen van een machtig havenkoning-

schap gewaarborgd. Integendeel, de Soeltans komen en gaan bij de gratie der partijen en als de 18e eeuw ten einde loopt, ziet zij op Sumatra's noordpunt een vervallen rijk, in gansch Insulinde een zieltogend Grooter Nederland.

Maar dra wordt het anders!

Atjèhs peperhandel neemt gaandeweg weder een beteekenenden omvang en geeft aan het land nieuwe welvaart, terwijl een streven, om den voormaals in eenige landschappen ter West- en Oostkust uitgeoefenden invloed te herwinnen, de aanwezigheid verraadt van een vorst, die meer wil zijn dan het speeltuig der landsgrooten.

Het herboren Nederlandsch gezag ziet zich op Sumatra al aanstonds voor een taak gesteld, waaraan het zich niet onttrekken kan — de ter nederwerping der Padri's — en welke tot een uitzetting van gebied voert, die, hoezeer gevolgd door een periode van onthouding, ja zelfs teruggang, ten slotte in het ons door de omstandigheden opgedrongen Siak-tractaat haar bekroning vindt. Maar het jaar, dat Siak met zijn tot Atjèh zich uitstrekkende onderhoorigheden onder onze suprematie brengt, maakt tevens het nog kort te voren, in 1857, met laatstgenoemd rijk gesloten verdrag van vrede en vriendschap tot een doode letter, daar Atjèh een deel dier streken voor zich vindiceert. Van af dezen tijd teekent zich, met het dagen eener nieuwe richting van onze koloniale politiek, ook de schaduw eener naderende botsing scherper af. De onmogelijkheid van het op den duur neven elkander voortbestaan van twee zoo verschillende beschavingsstadia treedt van jaar tot jaar sterker naar voren en als ten laatste de doorgraving van de landengte van Suez een korteren weg naar het verre Oosten opent en aan de stoom- de overwinning op de zeilvaart verzekert, wordt bemoeienis met Atjèh een door het zelfbehoud opgelegde plicht. Er openbaart zich toch een drang naar het bezit van kolenstations op de nieuwe wereldbaan en Atjèh ligt daaraan niet alleen verleidelijk gunstig, zijn souvereine stelling geeft het ook de onaantastbare bevoegdheid, om desgewenscht aan daartoe strekkende aanzoeken een willig oor te leenen. Zijn beteekenis is door het verleggen van de handelsroute een geheel andere, veel ruimere, ja een internationale geworden, een die de belangen van Engeland en Nederland beiden in gevaar brengt en daardoor onafwijsbaar noodig maakt, dat met Atjèh regelingen worden getroffen, welke de vestiging van een derde mogendheid in dit deel der wereld uitsluiten. De politiek van

onthouding, tot dusverre met voorliefde gevolgd, moet worden prijsgegeven en Engeland, dat vóór een halve eeuw de integriteit van Atjèh gewaarborgd wenschte te zien, omdat zijn belang dat medebracht toen, heft thans om gelijksoortige reden het bezwaar op, waartegen elk plan tot inmenging onzerzijds bij voorbaat steeds was afgestuit.

Een conflict, tot dusverre angstvallig vermeden, wordt nu een quaestie van de naaste toekomst met slechts luttele kans op minnelijke schikking. Toch vindt het ons niet gereed, in dezen zin, dat onze voorbereidingen steunen op een schromelijke onderschatting der weerkracht van de tegenpartij, gevolg van de identificatie van vorst en volk; een wanbegrip!

HOOFDSTUK I.

LAND EN VOLK.

HOOFDSTUK I.

LAND EN VOLK.

Het gebied, bekend als het Gouvernement van Atjèh en Onderhoorigheden, doet wat vorm betreft denken aan een gelijkbeenig trapezium, waarvan de kleinste der evenwijdige zijden ongeveer de helft heeft van de lengte der opstaande en een kwart van die der basis. Deze loopt in de richting N. W.—Z. O. en vormt de westelijke kustlijn. De zijde, die Atjèh van het overig Sumatra, in het bijzonder van de residentiën Tapanoeli en Sumatra's Oostkust scheidt, heeft grosso modo de strekking N.-Z. De oppervlakte van dit gebied met zijn zeer lange kustlijn beslaat circa 930 □ Geogr. mijlen en is dus nagenoeg anderhalfmaal grooter dan die van Nederland. Denkt men zich den N. W. hoek eenigszins opwaarts omgeknikt, dan stelt dat omgebogen gedeelte het z.g. Groot-Atjèh voor. Een klein deel slechts van het geheel, maar groot toch nog vergeleken bij Atjèhs kernland, de z.g. vallei, waarvan het door ons vele jaren achtereen bezette hoekje aan den benedenloop der die vallei doorsnijdende Atjèh-rivier nauwelijks het voorportaal kan heeten.

Dr. Blink teekent de orographische gesteldheid van Atjèh als volgt: „Ten N. der Bataklanden liggen de hoogvlakten der Gajo- en Alaslanden, die eerst den laatsten tijd door de militaire expeditie van Van Daalen nader bekend zijn geworden".

„Het Gajo-land met de Alas-landen vormt een overgang van de Bataksche hooglanden naar Atjeh. In het W., N. en O. is het Gajoland overal omgeven door Atjehsche laag- en berglanden, die het als een meer of minder breeden gordel van den Oceaan scheiden. De Gajo-landen omvatten het centrale bergland van den Noordelijken Barisan en vormen uitgestrekte hoogvlakten, doorsneden door tal van bergruggen, welke de stroomgebieden der voornaamste hier ontspringende rivieren, die van Peusangan, Meulaboh, Djambo Ajé (Djamboer Ajar), Tripa, Tamiang en

Peureulá, met tal van zijrivieren, van elkander scheiden. Het hoofdscheidingsgebergte vormt de grens tusschen de Gajolanden en Atjehs Westkust; het buigt zich bij de boven-Seunagan-rivier naar het Oosten en zet zich onder onderscheidene namen voort door de Alaslanden naar de Bataklanden. De van deze hoofdketen uitgaande secondaire ruggen verdeelen de Gajolanden in vier scherp geteekende hoogvlakten. De hoogvlakte van Laut-Tawar is aldus genoemd naar een meer van dien naam, dat 46 K.M. in omtrek is en 1205 M. hoog ligt. Hoewel het geen kratermeer is maar door verzakking in den bodem gevormd schijnt te zijn, wordt het bijna geheel door gebergten omringd, alleen aan de Westzijde uitgezonderd, waar zich uitgestrekte sawah-vlakten uitbreiden. Aan den Zuidelijken oever worden slechts enkele beduidende nederzettingen met rijstvelden tusschen de bergruggen gevonden. De verdere hoogvlakten zijn, 2 die van Boven-Djambo-Ajé, 3 die van Gajo-Loeös of Tanjo en 4 die van Serbödjadi, aan den bovenloop der Peureulá".

„In het noordwesten van Sumatra splitst zich het bergland weder in twee takken, die het lengtedal der Atjeh-rivier insluiten en welke als de laatste uitloopers der parallelle ketens van den Barisan beschouwd kunnen worden. Aan den noordkant wordt het land hier steil afgebroken en het bergland van Sumatra eindigt door genoemde ketens in twee hoekpunten, in Pedropunt in het oosten, in Atjèhhoofd benevens Koningspunt in het westen. Tusschen deze hooge hoeksteenen ligt de moerassige lage kust van Groot-Atjèh, die in het bergland voortschuift langs de rivier. Ten oosten van Pedropunt begint de laagvlakte van Oost-Sumatra". [1])

Beschouwen we thans het Atjèhsche gebied nader.

Het hoogland van Noord-Sumatra wordt als het ware geënveloppeerd door een lagen kustzoom, die in het westen smal is, hier en daar zelfs door rotsen onderbroken wordt. Een groot aantal bergstroompjes, slecht toegankelijk uit hoofde van de branding op de kust, vooral in den West-moesson, en voor de scheepvaart ook door groot verval en geringe diepte voor het meerendeel van zeer beperkt nut, vindt er zijn weg naar zee. Als trouwens in het gansche kustgebied, vormt de landbouw op de Westkust het hoofdbedrijf. Om zijn peper is deze streek

---

[1]) Dr. H. Blink. „Ned. Oost- en West-Indië", Deel II, blz. 212 v.g.d.

sinds eeuwen bekend, maar ook rijst, suikerriet, koffie, klappers enz. worden verbouwd. De weinig ontwikkelde nijverheid bestaat er in het winnen van zout, het vervaardigen van prauwen, wapens, matten, gouden sieraden e. d. De bodem houdt steenkolen, goud-, koper- en ijzererts. Uitvoerplaatsen van eenig belang zijn er Tapa's toean, Koeala Batèë, Meulabōh en Poelo Raja.

Het deel der Westkust, dat tot eigenlijk Atjèh behoort, vertoont geen alluviale strook. Hier is het, alsof het gebergte uit zee verrijst, en, had niet de Atjèhrivier met haar slib de ruimte opgevuld door de bifurcatie van den Barisan in Sumatra's Noordpunt gevormd, de zeevarende zou van uit de Bengalen-passage — tusschen de eilanden Breuëh (vulgo Bras) en Wè — den indruk krijgen, als stevende hij op een zich steil uit den Oceaan verheffend plateau aan. Want de oostelijke rug, die de vallei begrenst, is wel minder hoog, maar hij projecteert zich voor het oog tegen den uitgebranden vulkaan Seulawaïh Agam (1726 M), meer bekend onder den naam van Goudberg, waarvan een Z.O. uitlooper de waterscheiding vormt tusschen Groot-Atjeh en Pidië. De Noordkust behoudt haar heuvelachtig karakter tot nabij Lhō's Seumawè. Hier neemt de smalle kustzoom allengs in breedte toe, de rivieren krijgen als verkeerswegen meer beteekenis, de voorwaarden tot economische ontwikkeling worden over het geheel gunstiger. Maar daarnaast doet zich ook, vooral op de Oostkust, aan gene zijde van kaap Djambō Ajé, het nadeel gevoelen van moerasvorming bij het breeder en vlakker worden van de kuststrook. De bewoonbaarheid wordt er minder op, daarentegen openen de over grootere lengte te bevaren rivieren de gelegenheid tot vestiging dieper het land in. Nederzettingen, welke die ter Noordkust, Lhō's Seumawè met zijn geprezen haven en Sigli, niet ver van Pidië-punt, in belangrijkheid overtreffen, zijn hier Idi en Peureula's, beide met levendigen peperhandel, het laatste ook als vindplaats van petroleum bekend. Nog moeten we melding maken van Langsa op de Oostkust, dat zich als haven voor de groote vaart zou aanbevelen.

Reeds hier omtrent het kustgebied meer mede te deelen, komt onnoodig voor, daar de gelegenheid, om op de z.g. onderhoorigheden terug te komen, elders zal worden gevonden. Het is het gebied, dat door het volk zelf als eigenlijk Atjèh wordt beschouwd en waarvan wij als van Groot-Atjèh plegen te spreken, dat thans de aandacht vraagt.

De kustlijn van dit gebied strekt zich uit van Kloeang in het westen tot Kroeëng raja in het noorden, terwijl het aan de landzijde besloten wordt door de lijnen, welke men zich getrokken kan denken uit de genoemde plaatsjes naar het bezuiden den Goudberg gelegen Pantja, nabij de waterscheiding tusschen Atjèh en Pidië. Het telt drie provinciën, *sagi's* geheeten, waarvan er twee — die der XXV en XXVI Moekims — het geheele westelijk deel beslaan en het derde, die der XXII, de z.g. bovenlanden inneemt.

De vorkvormige keten, welke de Atjèh-vallei omsluit, vindt zijn eindpunten in Atjèh-hoofd en Pedrokaap, tusschen welke de kust twee baaien vertoont: die van Oelèë-lheuë en Gigiëng. De kust is hier zandig, op enkele plaatsen hebben zich duinen gevormd. Achter dezen zandzoom ligt een moerassige strook, weinig begroeid en van lagunen — troesans — doorsneden. Deze sompige zône gaat landwaarts in sawahterrein over, dat zich zoo ver het gezicht reikt uitstrekt en slechts door de groenende gampongs wordt onderbroken. Het is de Atjèh-vallei, het kernrijk, het stamland. Het haar westelijk belendende bergland, waarover slechts enkele, moeilijk begaanbare paden naar de kust voeren, is met oerwoud bedekt in de hoogere zône; de lagere is evenals het heuvelgebied in het oosten met alang-alang bekleed. Verder het land in, naar den Goudberg toe, is de streek woest en dor, gedeeltelijk ook bosch- en bergachtig. De rivier, die de geheele vallei doorstroomt, treedt bij Indrapoeri in de vlakte, maar het terrein blijft tot voorbij Aneu⁵ Galong aan haar rechteroever hooger dan aan den linker. De dalen der talrijke voedingsstroompjes zijn evenals de begrenzende heuvelkoppen — *tjot's* — met rijstvelden bedekt. Tot Aneu⁵ Galong bevaarbaar voor groote prauwen en hooger op ook voor kleinere, wordt het binnenkomen der rivier bemoeilijkt door een breede bank, een ongemak, dat zich vooral in den Westmoesson sterk doet gevoelen. In den regentijd is de stroomsnelheid vaak aanzienlijk, overstroomingen van een goed deel der vlakte zijn dan geen zeldzaamheden.

De hoofdplaats Banda Atjèh of kortweg Atjèh, die aan het land haar naam gaf, was reeds lang voor den oorlog geheel in verval. De Dalam, het versterkt Soeltansverblijf, was in de 19e eeuw weinig meer dan een omwald complex van armelijke woningen voor den vorst en diens hof, welke in niets herinnerden aan de schier fabelachtige weelde, die in den tijd der machtige haven-

koningen heeft geheerscht binnen de muren van wat wij verkeerdelijk den Kraton hebben genoemd. Buiten die muren lagen de wijken door vreemdelingen geoccupeerd, de gampongs Keudah, Peunajōng, Panté Pira[5], Koeta Alam, Peunèti, Neusō[5]. Bij de staatkundige indeeling zal blijken, dat het vorstelijk domein zich niet bepaalde tot den Dalam en omgeving, doch dat ook elders, in de III sagi's, gebied door of namens den Soeltan rechtstreeks werd bestuurd.

De talrijke kuststaatjes zijn meerendeels aldus ontstaan. Wie in vestiging ergens ter kust zijn voordeel zag, verzocht daartoe de toestemming van den Soeltan. Deze ontving in ruil voor zijn consent — een gezegelde acte — de belofte van een zeker deel der te maken productie als belasting en op hand een geschenk als huldeblijk. De ontginner voorzag zich van werkvolk, om het voor zijn aanplant gekozen terrein schoon te kappen en peper- en pinangtuinen aan te leggen. Klingaleesche, Maleische of Chineesche handelaren zetten zich al spoedig nabij de versterkte hoofdvestiging neder, om de kolonie van mondkost, kleeding, opium enz. te voorzien, en de ondernemer trok er zijn voordeel van door in- en uitvoerrechten te heffen. Door de regeling van de arbeidsvoorwaarden wist de concessionaris zijn volkje in een staat van pandelingschap te brengen, zoodat hij zich als heer en meester kon gedragen. Op deze wijze zijn vooral sedert de eerste helft der afgeloopen eeuw tal van miniatuur vorstendommen ontstaan, waarvan de hoofden titels wisten te verkrijgen, welke geenszins in overeenstemming waren met hun feitelijke positie. Dat bij de onbestemde afpaling van hun gebied twist met naburen en door een streven naar onafhankelijkheid verzet tegen de gemachtigden van den Soeltan veelvuldig voorkwam, laat zich begrijpen. Ook dat zich een zucht tot aansluiting openbaarde, om sterker te staan tegenover de aanslagen van machtiger buren. De cijnsplicht aan den Soeltan mocht vooral in tijden van verwarring kwalijk worden nageleefd, stellig verzet kwam uiterst zelden en dan nog alleen onder daartoe gunstige voorwaarden voor. De Soeltans hielden er de hand aan, dat de belasting, de hasil (Atj.: *wasé*), behoorlijk werd opgebracht, want voor hen was zij vrijwel de eenige en zeker de voornaamste bron van inkomsten. De nederzettingen voedden Atjèhs welvaart zooals zij de vorstelijke kas ook vulden, want Atjèh zelf heeft aan het vertier te allen tijde slechts een ondergeschikt aandeel genomen. Materieel belang hadden de vorsten alleen bij de kolonies, in

het kernrijk vervulden zij bloot een waardigheid en wel een met zeer beperkte bevoegdheden.

Van den oorsprong van het Atjèhsche volk is met stelligheid niets te zeggen. Er bestaan dienaangaande tal van gissingen, waaronder hoogst ongerijmde. Het meest aannemelijk is, dat men te doen heeft met een sterk gemengde bevolking. Als slechts bijkomstig zijn aan te merken de door Klingaleezen, Arabieren, Egyptenaren, Javanen enz. geleverde bijdragen. Wel opmerkelijk is het, dat „juist de meest invloedrijke families van vreemden oorsprong plegen te zijn. Alle heiligen en de meeste beroemde wetgeleerden in Atjèh waren vreemdelingen, evenzoo vele groote kooplieden, sjahbandars, schrijvers en vertrouwelingen der vorsten en hoofden, ja, het sedert 1723 met eenige interrupties regeerende vorstenhuis is volgens de overlevering van Boegineesche afkomst."

De afkeer van werken den Atjèher eigen heeft door alle tijden heen Niassers en Bataks als slaven doen invoeren. Dezen mochten wel is waar niet met Atjèhsche vrouwen huwen, maar de kinderen der als concubine zeer gezochte Niassche vrouw plachten als vrijen te worden behandeld en haar kindskinderen gingen reeds geheel in de bevolking op.

Ook andere elementen zijn ingevoerd en hebben het hunne tot den volksaard bijgedragen. Zoo het Afrikaansche. De welgestelde, die naar Mekka toog, placht een Abeusi (Abessiniër) — de collectieve naam door den Atjèher aan allen van het zwarte ras gegeven — mede te nemen. Deze lieden huwden gemeenlijk met hun soort- of Niassche lotgenooten, vermenging met Atjèhers was uitzondering.

Vóór Atjèhs staatkundige ontwikkeling, welke we straks zullen leeren kennen, was het volk in stammen, *kawoms*, (van het Arab. *qaoem*) verdeeld. De kawōm omvat „allen, wier geslachtslijst, in de mannelijke lijn nagegaan, op denzelfden stamvader uitkomt". Hoewel deze patriarchale indeeling door de territoriale is verdrongen, heeft zij toch nog niet alle beteekenis verloren. Waar genoeg lieden van één stam aanwezig zijn, wordt weleens de wensch naar een stamhoofd gekoesterd en aan den landsheer, den oelèëbalang, de vervulling daarvan verzocht. Deze beslist èn of de wensch gerechtvaardigd èn of de aanbevolen persoon geschikt is. Zoo ja, dan volgt de plechtige aanstelling als *panglima-kawom* en de benoemde, wien geen openbaar gezag is toegekend, wordt aangemerkt als bij uitsluiting competent tot het beslechten

van alle zaken den kawōm betreffende, inzonderheid quaesties van bloedwraak en bloedprijs (*bila* en *diët*). Zulke zijn in de Benedenlanden steeds schaarscher geworden en zouden er, ook zonder onze vestiging, ongetwijfeld mettertijd geheel verdwenen zijn en met haar ook het kawōm-instituut zelf. Anders in Atjèhs achterhoek, de Bovenlanden, waar het oude in het algemeen gunstiger voorwaarden tot voortleven vond. Hier, in de *Toenòng*, waar naar het uiterlijk althans zoo menig verschil met de Benedenlanden (*Baroh*) in taal, kleeding, zeden enz. wordt aangetroffen, hier ligt „relatief gesproken nog het ware terrein der *kawoms*. Hier zijn *de* vier geslachten . . . tot een waarvan elk vrijgeboren Bovenlander zich rekent te behooren en van welke men veelal hoort beweren, dat alle Atjèhers zouden afstammen. Hier kan een gespannen verhouding tusschen twee kawōms nog tot eene soort van krijgstoestand leiden, zij het dan ook maar een oorlog als die van Bedawienen, zonder veldslagen, maar met veel rooverij, verraderlijke overvallen, soms ook doodslag."

Dr. Snouck Hurgronje verwerpt de hypothese van Van Langen, als zou de verdeeling in *kawoms* op rasverschil berusten, en kan ook niet aannemen, dat de kawōms eenmaal alle Atjèhers omvat zouden hebben. Zooveel mag worden aanvaard, dat een der kawōms in getalsterkte de totale der drie andere overtrof en dat deze zich daarom onderling hebben aangesloten. Dank zij deze aansluiting en bijkomende politieke omstandigheden, „is het aan dat drietal gelukt bij den overgang der Atjèhers van de zoogenaamd genealogische of patriarchale tot de territoriale indeeling, de groote rangen voor zich te behouden en hunnen gemeenschappelijken concurrent daarvan uit te sluiten."

Zoo al de grondslag der kawōm-indeeling oorspronkelijk geen zuiver genealogische mocht geweest zijn, een zoodanige beteekenis heeft zij toch later verkregen. Ook mag worden aangenomen, dat in het verleden de stammen territoriaal waren gescheiden, omdat het de behoefte aan gemeenschappelijke actie tegen vijandige stammen geweest moet zijn, welke tot aansluiting van verwanten heeft geleid, tot samenwonen dus in één streek.

Afgescheiden nog van het gebrek aan stellige gegevens omtrent het kawōm-instituut, kan het onnoodig heeten op dit onderwerp verder in te gaan, omdat de genealogische indeeling zich reeds geheel in de territoritale heeft opgelost en haar sociale beteekenis tot zeer enge grenzen is teruggebracht.

Wanneer men oudere schrijvers over het karakter van den Atjèher leest, dan komt de slotsom, welke men voor zichzelf maakt, hierop neder, dat aan het volk alle menschelijke eigenschappen mogen worden toegekend, alleen geen goede. „Rigoureux pour leurs rivaux" — en dit zijn de Atjèhers altijd van ons geweest — „ils sont d'une indulgence infinie lorsqu'eux mêmes sont en cause"[1]). Dat mag men wel zeggen met betrekking tot het oordeel der onzen over de Atjèhers van den Compagnies-tijd af tot deze eeuw toe. Met juistheid eens anders karakter te omschrijven, stelt aan het eigen zoo hooge eischen als waaraan slechts zeer weinigen voldoen. Het vordert een menschenkennis, eén levenservaring, welke wel vaak bij zichzelf aanwezig worden geloofd, doch maar uiterst zelden waarlijk aanwezig zijn. Er pleegt te worden afgegaan op wat uiterlijk wordt waargenomen, zonder naar de omstandigheden, die het zieleleven beheerschen onderzoek te doen, laat staan ze in rekening te brengen. Ook de massa, een volk, heeft haar psyche. Slechts een rustige, zeer langdurige en bovenal hoogst objectieve waarneming, een geheel in en met het volk medeleven vermag tot rechtvaardig oordeelen in staat te stellen. De gelegenheid daartoe zal eerst dan gekomen zijn, wanneer het Atjèhsche volk in al zijn geledingen zich geheel met de Nederlandsche overheersching heeft verzoend. Vóór dien moet elk oordeel, dat verder gaat dan het vermelden der saillante eigenschappen alleen, als praematuur met voorbehoud worden aanvaard. Dr. Snouck Hurgronje noemt dan ook hier en daar in zijn werk eenige trekken maar geeft geen afgerond geheel, Dr. J. Jacobs, die zich aan een schets waagt, erkent bij voorbaat haar onvolledigheid. Hij besluit zijn meening aldus: „De Atjèher (bezit) in hoofdzaak de deugden en ondeugden van het Polynesische ras en (staat) in geen enkel opzicht lager èn wat zijne ontwikkeling èn wat zijne karaktervorming aangaat, dan ieder ander zijner rasgenooten". [2]) De Heer Van Langen, die als hoofdambtenaar lang in Atjèh vertoefde en, wat meer zegt, van groote belangstelling in land en volk blijk heeft gegeven, zegt van de Atjèhers der Westkust: „Daar waar de bevolking overheerschend of uitsluitend Atjehsch is, heeft het Atjehsche volkskarakter de overhand behouden en treft men de bekende karaktertrekken aan van grooten onafhankelijkheidszin, hooghartigheid, hardheid en bloeddorst. De

1) C. Jèse. „L'Etude sur l'occupation". Paris, V. Giard et E. Brière, 1896, p. 256.
2) „Het familie- en kampongleven op Groot Atjèh". Deel I. blz. 391.

dubbelhartigheid, trouweloosheid, sluwheid en listigheid der Atjehers zijn spreekwoordelijk geworden. Zij zijn uiterst gevoelig voor beleedigingen, die zij altijd trachten te wreken. Het kwaadspreken en lasteren is bij hen eene tweede natuur geworden, vandaar dat zij elkander niet vertrouwen en niemand hen vertrouwt. Zelden tasten zij hun vijand openlijk aan, doch steeds onverhoeds. Zoodra zij zich echter niet meer aan het gevecht kunnen onttrekken, strijden zij onverschrokken en met groote doodsverachting. Zij erkennen zelven, dat zij hunne tegenstanders bespringen evenals een tijger zijn prooi. Zij zoeken daarom steeds hun kracht in den guerillaoorlog en vermijden gevechten in het open veld. Daarentegen zijn zij arbeidzaam, spaarzaam, zuinig bij het gierige af, vatbaar voor verstandelijke ontwikkeling, scherpzinnig en goede huisvaders."

„Wat men vermeld vindt omtrent de zedeloosheid der Atjehers is zeer overdreven en slaat meer op de rijken en aanzienlijken dan op den gewonen Atjeher." [1])

Het is tot goed begrip der zaak niet voldoende, de eigenschappen eens volks te vermelden, men behoort ook rekening te houden met de factoren, welke tot haar vorming hebben kunnen bijdragen. In dit opzicht valt op drieërlei invloeden te letten. De Atjèher heeft zijn godsdienst van buiten ontvangen: de Islam is er een exotische ent op een inheemschen stam. „Van de eigenschappen, die de Islam aankweekt of begunstigt, zijn er, die de Europeaan deugden, andere, die hij ondeugden zal noemen. De laatste hebben over de Atjèhers zeker meer macht verkregen dan de eerste; maar met dit verschijnsel staan zij niet alleen onder de Islamieten, en staat de Islam niet alleen onder de godsdiensten", zegt Dr. Snouck Hurgronje, na opgemerkt te hebben, dat „de diep in de leer van den Islam wortelende voorliefde voor den godsdienstkrijg . . . den Atjèhers in hooger mate eigen (is) dan den meesten hunner geloofsgenooten elders". Dit wijl de verplichting tot het voeren van den heiligen oorlog — elders „als niet meer van dezen tijd ter zijde gesteld" — zich zoo goed aanpast bij de „vóór-Mohammedaansche strijdlustige en roofzuchtige gewoonten" der Atjèhers. Bij hen is „*de haat jegens of voor het minst de verachting van alle niet-Mohammedanen*... nog in de volste kracht".

Ongetwijfeld heeft de kawōm-indeeling met haar behoefte aan onderlinge aansluiting, uit wederzijdsch wantrouwen en vrees

---

[1]) Van Langen, „Atjeh's Westkust". Tijdschrift van het Aardrk. Genootschap, Deel V, Serie 2. 1888.

geboren, eigenschappen als listigheid enz. nog versterkt, terwijl het handelsverkeer met andere Oosterlingen, en zeker niet minder ook dat met Westerlingen, der moraliteit niet ten goede kan gekomen zijn.

De oorlog heeft natuurlijk niet veredelend gewerkt, noch is onzerzijds daarin te allen tijde op een wijze voorgegaan, welke het recht zou geven den minder beschaafde te veroordeelen.

Dit alles mag niet uit het oog worden verloren. Bij de ondeugden, die den Atjèher kenmerken, en dat zijn er vele, schuilt er in het volk nog genoeg goeds, om van een rustige toekomst veel te verwachten.

Zij „noemen zichzelf traag en weinig geschikt voor geregelden arbeid; daaruit verklaren zij het, dat hun land met zijne nog zoo uitgestrekte woeste gronden soms nog rijst van elders invoert." Daaruit ook moet verklaard worden het rooven van menschen, voornamelijk van Nias, iets, waartoe zij zich door de Islamsche wet gerechtigd achtten. Nu aan dit euvel voor goed een einde is gemaakt, mag van een volk, dat een bij uitstek agrarisch is — het spreekwoord: „de meester van alle soorten van broodwinning is de landbouw", wordt er gekend en beaamd — worden verwacht, dat het zich in een voorheen ongekenden toestand van rust ontwikkelen zal.

De onzindelijkheid, twistzucht, eigenwaan, de nauw hiermede samenhangende kafir-haat en geringschatting van den vreemdeling in het algemeen, dit alles belooft onder een geregeld bestuur en bij het hartelijker worden der betrekkingen in milden zin te veranderen. Dat de beschaving der Westerlingen in alle opzichten land en volk tot heil zal strekken, staat te bezien. „Drankgebruik, dat gewoonlijk in misbruik ontaardt, treft men vooral bij de *beschaafde* Benedenlanders aan, maar alleen onder de voorname klassen of bij hen, die veel met Europeanen in aanraking komen. Voor den gewonen Atjèher is water nagenoeg de eenige drank..." Ook in zijn voeding is de Atjèher hoogst matig. Opium wordt in Groot-Atjèh bij uitzondering in het openbaar geschoven. Op de Westkust, in de peperkolonies dus, waar het zedelijk peil uit den aard der levensomstandigheden zooveel lager staat, is dit regel. Daar en onder de kolonisten ter Oostkust ook wordt woest immoreel geleefd. In die centra zonder vrouwen ontwikkelen zich „alle nationale ondeugden tot den hoogsten graad." Opium, drank en paederastie — deze zoo diep bij het volk inge-

worteld — vieren er hoogtijd. Men is er meer verwijfd dan in de Benedenlanden en deze steken in dit opzicht weder ongunstig af bij den Toenòng, waar daarentegen diefstal, roof en doodslag meer frequent zijn. „Prostitutie is in Atjèh niet inheemsch, . . . in het binnenland zijn publieke vrouwen geheel onbekend. De inrichting der Atjèhsche familie met de vrouw, die niet dan bij uitzondering het moederlijke erf verlaat, verzet zich daartegen". Deze inrichting is het, welke met een beperkte polygamie, „trots de losheid der zeden van vele jonge mannen, de betrachting van huiselijke deugden" bevordert. „Een te gunstigen indruk van den moreelen standaard der Atjèhers zou hij opdoen, die alleen eenige solide gezinnen leerde kennen; eenzijdig ongunstig zou daarentegen het oordeel uitvallen van hem, die zijne aandacht bepaalde tot het meunasah-leven of tot de mannenkoloniën in de onderhoorigheden".

Zooveel staat vast, dat de positie der vrouw in de Atjèhsche maatschappij een voor 'n Mohammedaansch land vrij hooge is. Vier vrouwen hebben er opeenvolgend geregeerd, nog tijdens den oorlog kwam vrouwenbestuur in de onderhoorigheden voor, en zeer belangrijk is vaak de invloed der echtgenooten van bestuurshoofden gebleken. Ook bij den kleinen man geniet de vrouw als moeder en levensgezellin een waardeering, welke getuigt, dat haar gezond verstand en zaakkennis allerminst vreemd zijn. Want de ontwikkeling van den Atjèher, zelfs van den hooger geplaatsten moge onbeteekenend zijn, de analphabeten verreweg de meerderheid vormen, dom is het volk niet. Zijn litteratuur is niet van belang ontbloot en vooral het epos mag genoemd worden. Een specimen van het laatste, de *Hikajat Pòtjoet Moehamat*, door Dr. Snouck Hurgronje in het 2e deel van zijn werk verkort weêrgegeven, doet dezen geleerde zelfs verklaren, „dat de auteur zich door de opvatting van zijn onderwerp, de rangschikking der stof, de rustige objectieve behandeling en zijn talent van schilderen doet kennen als een man van ongemeene litterarische begaafdheid".

Ook in de spelen der jeugd en jongelingschap spiegelt zich het volkskarakter ten deele af. Het worstelgevecht der knapen, het hand- en het voetbalspel, de gevechten door opgeschoten jongens van gampong tegen gampong, dat alles spreekt van het aankweeken van behendigheid, lichaamskracht en strijdlust bij het opkomende geslacht. Dat de bij de Maleiers in het algemeen zoo bijzonder geliefde dobbelspelen niet ontbreken, laat zich hooren. Onvermeld mogen voorts niet blijven de echt Atjèhsche *ratèbs*

sadati, welke hoezeer in uitvoering verschillend van de Javaansche wajang voor het volksleven een overeenkomstige beteekenis hebben.

Dezelfde omstandigheden, die het aloude kawōm-instituut naar de Bovenlanden hebben teruggedrongen, zijn ook oorzaak geweest van een zich in dialect en uiterlijk voorkomen uitsprekend verschil tusschen de bewoners der bedoelde streken en die der lagere. Bij dezen heeft de aanraking met vreemdelingen de scherpe kanten afgeslepen, nieuwe behoeften doen kennen, terwijl bij de lieden van den Atjèhschen achterhoek de oertype zuiverder bewaard is gebleven. De provinciaal, de *oereuëng toenòng*, is boersch, *doesoen* (dorpsch), de bewoner van wat eertijds *Banda-Atjèh* — hof- en handelsstad met ommelanden — werd geheeten, is meer steedsch — *banda* —. Dat de gegoeden der Bovenlanden mede naar urbaniteit streven, is even verklaarbaar als dat de *oereuëng baroh* van den zelfkant der benedenstreek, der XXV en XXVI Moekims dus, meer buiten- dan stadsman is. Lieden van zulke grenszones worden dan ook vaak nader aangeduid door den naam van het gebied, dat zij bewonen; „zoo met name de *oereuëng Boeëng*, die de VII Moekims *Boeëng* in de sagi der XXVI Moekims" occupeeren.

Het onderscheid tusschen Toenònger en Barōher uit zich ook in kleederdracht of -snit. De Atjèhsche broek (*siloeeuë Atjèh*) is wijd en heeft een groot, afhangend kruis. De Benedenlander draagt hem langer dan de *oereuëng toenòng*, ook bestaat er verschil in stof. Het lendenkleed, de *idja pinggang*, hangt bij den Bovenlander tot over de knie, met een langen slip in het midden, terwijl het in de vlakte tot de knie reikt en schuin afhangt. Het Atjèhsche buisje, de *badjèë Atjèh*, wordt hier met lange mouwen gedragen en dan met een gouden knoop in het midden gesloten, òf met korte mouwen, in welk geval de knoop zich aan den bovenkant bevindt. De Bovenlander gebruikt een eenvoudig kleed, dat òf om de schouders geslagen òf om het middel gewikkeld wordt. Wordt eenig voorwerp op het hoofd gedragen, dan dient het opgevouwen kleed als draagkussen. De *koepiah*, het algemeen gebruikte hoofddeksel, heeft een bijna cylindrischen vorm en wordt vaak aan de onderzijde met een doek bij wijze van tulband omwonden. Daaronder steekt de Bovenlander zijn haarwrong, terwijl men in de vlakte het haar los laat hangen en veelal alleen een hoofddoek draagt. Allen tooien zich

behalve met de onafscheidelijke *reuntjong* of dolk met de *boengkoïh ranoeb*, den samengebonden doek, waarin de benoodigdheden voor het sirihkauwen en het toilet, vermeerderd nog met eenige gouden luxe-voorwerpen. De aanzienlijken en zij, die zich op reis begeven, dragen de *sikin-pandjang*, het Atjèhsche vechtwapen, terwijl het zonder schede gedragen pronkwapen, de *gliwang*, hen vergezelt, die zich 's nachts buiten hun woning of over dag buiten de gampong begeven. De Toenònger neemt op reis behalve zijn geweer nog een paar werpspiesen (*kapa'*) en een speer (*toemba'*) mede [1]).

Ook de vrouwenkleeding is in Toenòng en Barōh niet geheel gelijk. Het onderkleed, dat allen over den broek dragen, hangt tot op den voet hier, tot de scheen ginds. De *badjèë* is in de vlakte rijker versierd, de mouw sluit nauwer in de Toenòng. Bij het schouderkleed (*idja sawa'*), dat als de Javaansche slendang wordt gedragen, tooit zich de vrouw van het laagland nog het hoofd met een soortgelijken doek. Beiden hebben hangende lokken vóór de ooren en een haarwrong, die bij de vrouw van de Toenòng niet als bij haar zuster van de benedenstreek in tweeën verdeeld midden op het hoofd zit, maar zij- of achterwaarts en ongesplitst.

De voeding bestaat uit rijst, 's ochtends en tegen zonsondergang opgediend met wat groente en visch, gedroogd of gekookt. Gele kleefrijst is het maal bij godsdienstige feesten (*kandoeri's*) gebruikt. Slechts bij bijzondere gelegenheden wordt geslacht. Vruchten en tal van zoetigheden geniet men bij wijze van versnapering. De grootere eenvoud van den Toenònger verloochent zich ook in de voeding niet.

Onder de genotmiddelen neemt sirih de eerste plaats in. Het misbruik van opium is groot, vooral op de Westkust. Sterke drank vindt zijn weg slechts bij de notabelen; het volk gebruikt als versnapering alleen suikerrietsap.

De woningen zijn als op geheel Sumatra op palen gebouwd en dus slechts met een trap toegankelijk. De ruimte onder het huis, dat in 3 of 5 vakken is verdeeld, dient tot schuur; stallen voor het vee bevinden zich in de nabijheid. Wie een huis koopt, neemt het uiteen en slaat het elders weder op; woningen worden gerekend tot de roerende goederen [2]).

---

1) In J. A. Kruyts „Atjeh en de Atjehers", 1877, vindt men een afbeelding van de Atjèhsche wapens.

2) Een afbeelding van het Atjèhsche huis in het werk van Dr. Snouck Hurgronje en, daarnaar overgenomen, ook bij Dr. Blink.

Omtrent de Atjèhsche staatsinstellingen zij het volgende medegedeeld.

De aloude Atjèhsche staatkundige en maatschappelijke inzettingen mogen onder den invloed van den Islam wijzigingen ondergaan hebben, over het geheel is haar oorspronkelijk karakter goed bewaard gebleven en kan van de Mohammedaansche nova worden gezegd, dat ze zich slechts in een nationaal kleed hebben gehuld. Dit nu is geen specifiek Atjèhsch verschijnsel. Schier even lang als de Islam bestaat, zijn leer en wet in disharmonie geweest met de eischen des werkelijken levens en was er accommodatie noodig op poene van totalen ondergang. En aanpassingsvermogen heeft de Islam getoond in de ruimste mate te bezitten. Zijn verbreiders hebben zich te allen tijde er op toegelegd voor alles zijn gebied te vergrooten, zonder zich er veel om te bekommeren, of de leer ingang vond in de harten. Zij eischten van de adepten bloot het uitspreken der belijdenisformule en vroegen niet naar overtuiging. Zich vergenoegende met het doen verdwijnen der uiterlijkheden van het heidensch geloof door hen aangetroffen, om er die van hun eigen godsdienst voor in de plaats te stellen, was al hun streven gericht op het doen beheerschen van het familieleven door de Moslimsche wet. De stempel van het conservatisme moge op dat leven nog duidelijk zichtbaar zijn, formeel is het onvermengd Mohammedaansch. De van eeuw tot eeuw toenemende divergentie van wet en dogma eener- van wezen anderzijds zou reeds lang tot algeheele verdwijning van het Islamisme hebben geleid, indien beide niet in het familieleven hun raakpunt hadden gehad. Mèt de naleving van zekere spijswetten en voorschriften betreffende de kleeding het eenige, maar een dat meer dan de genoemde bindmiddelen aan de voorwaarden tot instandhouding belooft te voldoen. De assimilatie van den Islam gaat ver, zóó ver dat men zou kunnen zeggen, dat elk geïslamiseerd volk er zijn eigen Islam op nahoudt, maar er is geen tolerantie op het stuk van familierecht, dat onvermijdelijk steunen moet op de wet. Richtige naleving van de voorgeschreven hoofdplichten, de z. g. „zuilen van den Islam" (de geloofsbelijdenis, de ritueele godsdienstoefeningen met de daarvoor onmisbare ritueele reinheid, de *zakat* genoemde godsdienstige belasting, de vasten en de *hadj.* [1]) wordt zeer schaars aangetroffen en kennis der voorschriften is het deel slechts van weinigen. Desondanks blijft men, zelfs bij

1) De bedevaart naar Mekka.

bepaald zondigen tegen de leer, een goed Mohammedaan, mits maar het „geopenbaarde woord" worde erkend. „En ieder kan het weten", aldus Dr. Snouck Hurgronje, „dat ook onze Indonesische Moslims niets anders dan Moslims willen zijn, dat zij aan den godsdienst de kracht ontleenen, om hardnekkig aan andere pogingen tot bekeering weerstand te bieden, dat elke politieke beweging bij hen een Moslimsch karakter vertoont, dat wie hier en daar onder hen met succes iets nieuws of buitengewoons predikt, dit steeds doet met het voorgeven hun den waren Islam te leeren".

Want algemeen hangt men de leer aan bij de grootst denkbare verwaarloozing, profaneering soms, van den ritus. Het stamland van den Islam gaat hierin voor en de Indische Archipel maakt geen uitzondering op den regel. Ook Atjèh niet, al plachten zijn bewoners het met trots „het voorportaal des Heiligen Lands" te noemen.

„Getoetst aan de onvervulbare eischen eener kort na hare geboorte verouderde leer des Islams, zijn dan de Atjèhers al niet slechter of beter Moslims dan anderen, die dien naam dragen; getoetst aan zijnen geest, zoover die zich heerschappij over zijne belijders heeft kunnen verwerven, staan zij, vergeleken zelfs met hen, wier bekeering eeuwen ouder is, lang niet in de achterste rijen. Hunne *gezindheid*, die bij zulke vergelijking den doorslag moet geven, is niet twijfelachtig; aan zwakheid des vleesches, waar het aankomt op de vervulling van zulke plichten, die met hunne natuur strijden, lijden zij niet meer dan andere volken."

Op staatsrechtelijk gebied heeft zich de toegevendheid der leer ook in Atjèh niet verloochend. De hoogste macht is er te allen tijde geinduceerd van de lagere, niet daarop gedelegeerd, en zoo is het tot het laatst toe gebleven. Toch speelt in Atjèh de Islam op politiek gebied „nog die voorname rol, welker vervulling hem in grootere Moslimsche staten sinds lang zoo goed als onmogelijk is gemaakt". Ook ligt er, als in elk ander Mohammedaansch land, voor ieder, die met eenig godsdienstig ambt is bekleed of voor zijn religie ijvert, „een wijd veld voor zijn heerschzucht geopend, daar men theoretisch met volkomen recht alles tot den godsdienst en de godsdienstige wetten kan brengen". De immer smeulende controverse tusschen wereldlijk en geestelijk gezag, die, in Moslimsch bestuurde rijken bestaat, treft men eveneens in Atjèh aan. Hier als elders wordt het op dogmatische gronden verdedigde compromis tusschen de strenge leer en de uiterst

vrijzinnige practijk in zake het wereldlijk gezag geëerbiedigd, maar gereedelijk ook elke aanleiding aangegrepen, om zich ervan ontslagen te rekenen. Wanneer wanorde ontstaat, wordt zulk een gelegenheid aangeboden, want de verwereldlijking der gemeente heet slechts aanvaard uit overweging, dat een overigens door de wet niet getolereerde orde de voorkeur verdient boven volslagen wanorde. „Zoo blijft de deur openstaan om, in naam van den godsdienst zelfs, bij dynastieke twisten of bij belangrijk verzet der bevolking tegen hare heeren zich aan deze of gene zijde te scharen". Vandaar een voortdurend wantrouwen tusschen de vertegenwoordigers van de beide soorten van gezag, het seculaire en het religieuse, in Atjèh: de oelèëbalangs en de teungkoe's of oelama's. Genen steunen hun rechten als bestuurders op de *adat*, de traditie; dezen, wier bediening, opleiding of neiging een godsdienstige is, ontleenen hun aanspraken op invloed aan de schrift. Tot de eersten moet men ook rekenen de *imeums*, hoofden, wier ambt naar oorsprong en naam eenmaal een geestelijke is geweest, maar die sinds eeuw en dag een zuiver wereldlijke functie bekleeden.

Bij de beschrijving van den toestand in Atjèh tijdens het uitbreken van den oorlog zullen we gelegenheid vinden, om op het leven en streven van beide elementen der Atjèhsche maatschappij terug te komen, om hier voor de staatsinrichting slechts aandacht te vragen.

Voorop worde gesteld, dat „alle gezag van meerderen over minderen zeer beperkt is in Atjèh", zoodat alleen persoonlijke eigenschappen over de mate van gezagsuitoefening beslissen. Bandeloos veeleer dan serviel buigt de Atjèher toch, „en dan ook zonder voorwaarden", het hoofd voor gebleken overmacht. Wie dus de middelen bezit, om zich te doen gelden, zal daarin bij oordeelkundig gebruik even zeker slagen als het den door zijn stelling minder begunstigde onmogelijk, althans zeer moeilijk zou vallen, den sterkere aan te tasten, ook al mocht deze op de maatschappelijke ladder lager staan. Het gemeene volk voegt zich dus te gereedelijker naar den wil zijner hoofden, naarmate de afstand, die het van dezen scheidt, grooter is, doch er is geen ondergeschiktheid, waar evenwicht of overwicht bestaat. Hoogstens kan er sprake zijn van door het gebruik geijkte, echter bloot formeele concessies.

Het is duidelijk, dat bij een zoodanigen toestand — en dat is die van eeuwen her — Atjèh wel het tooneel moest zijn van

nimmer ophoudende verdeeldheid en twist, in één woord van anarchie. Dit laatste nochtans niet naar den etymologischen zin des woords, want gezag is er steeds geweest en ook erkend, alleen het was veelhoofdig en miste een centraliseerend orgaan. Geen kroon, die het gansche volk omspande, maar een slechts door eenheid van ras samenhangend complex van territoriale eenheden.

De kleinste dezer eenheden is des Atjèhers huis met erf, waarvan hij met recht kan zeggen: my house is my castle, omgeven als het wordt door een dubbele, uit doorngewas gevormde of daarmede opgevulde haag. Dezelfde maatregel van veiligheid wordt ook toegepast bij de gampong, de vereeniging van huizen tot een dorp, in het lang verleden een stam-, later, onder den invloed van maatschappelijke evolutiën, een staatkundige eenheid vormende, met converteering van het patriarchaal karakter van het dorpshoofd in een politiek, als gevolg van de veranderde sociale orde met haar bestuurders over min of meer uitgestrekte landschappen. Want aldus heeft men zich de wording der in Groot-Atjèh en het naburige Pidië bestaande gemeenebesten voor te stellen. Zelfbehoud deed op aansluiting bedacht zijn en riep de behoefte aan een gemeenschappelijk hoofd en leider, een aanvoerder in den strijd, een oelèëbalang in het leven. Zooals gampongs zich vereenigden tot eenheden van hoogere orde, zoo brachten „nabuurschap, gelijkheid van zeden en dialect, zeker bovenal gelijkheid van belangen", ook gemeenebesten bij elkaar en ontstonden federatiën. Deze, naar de drie zijden van de triangulaire Atjèhvallei sagi's (*sagòë's*) genoemd, zouden zich aanvankelijk uit de oelèëbalangs den meest invloedrijken tot hoofd, tot *panglima-sagi* hebben gekozen. Erfelijk als nagenoeg alle ambten in Atjèh bleef het in de familie en deelde daarmede de wisselingen van het lot. Het kon dus zijn aanzien in den loop der tijden behouden en zelfs versterkt zien, maar het kon ook tot betrekkelijke onbeduidendheid vervallen, zonder nochtans geheel teniet te gaan. Immers oelèëbalangs bleven de door het erfrecht aangewezenen in het stamgebied en de eerbied voor de traditie waarborgde het ongeschonden behoud van „den naam en zekere uiterlijke vormen" aan het panglimaschap der sagi verbonden, al mocht het feitelijk gezag als zoodanig op een ander zijn overgegaan.

Niet aan het gezag der sagi-hoofden onderworpen, was het eigenlijke Soeltansgebied: de Dalam met omliggende gampongs,

voor zooveel de laatsten niet ressorteerden onder de hoofdmoskee, de *meuseugit raja*, en, door een panglima bestuurd, als een gewoon oelèëbalangschap vormende, waren aan te merken. Onder het bestuur van Soeltan IBRAHIM MANSOER SJAH (1838—1870) werd het aan den rechteroever gelegen deel van dit territoir toegewezen aan *Teukoe Kali Malikon Adé*, den opperrechter van het rijk, zoodat het sedert een oelèëbalangschap als elk ander was. Het andere, kleinste deel bleef onder het bewind van den *panglima meuseugit raja*.

Dezelfde Soeltan, dien we als een krachtige persoonlijkheid zullen leeren kennen, heeft ook een drietal ten Zuid-Oosten van de Dalam gelegen Moekims [1]) — waarover straks — onder zijn direct gebied gebracht, ze aldus onttrekkende aan het overigens slechts nominale gezag van het sagi-hoofd. Zoo zou het ook gegaan zijn met een ander drietal Moekims, die van Keureukōn geheeten, op den rechteroever der rivier tegenover de evengenoemde gelegen. Dit naar de voorstelling door VAN LANGEN in zijn Atjehsch Staatsbestuur [2]) gegeven. Dr. SNOUCK rangschikt beide complexen alsmede de door VAN LANGEN vermelde oelèëbalangschappen Lhō⁵'goelong, Tjadé⁵ mòn batèë en Gigiëng aan de kust van de sagi der XXVI Moekims tot de waqf- (Atj: *wakeuëh-*) landen, d. z. zulke, welker opbrengst, afgaande op de beteekenis van het woord, bij uitsluiting aan eenig godsdienstig oogmerk, b.v. het onderhoud eener moskee, ten goede komen. Maar niet deze beteekenis werd in Atjèh aan het woord gehecht, althans niet met opzicht tot de bedoelde landen. Men heeft te denken aan een bijzonderen rechtstoestand, door den Soeltan in het leven geroepen, hetzij om een gunsteling te bevoordeelen, hetzij om zich binnen het gebied der sagihoofden een sfeer van invloed te verschaffen, om dien der laatsten *en échec* te houden. Men zou dien toestand kunnen vergelijken bij dien in de Vorstenlanden, waar immers ook de Mangkoenëgaran en de Pakoealaman als aan het oppergezag verknochte machten werden gecreëerd ter wille van het staatkundig evenwicht. Want de III Moekims Keureukōn, die eenmaal tot de sagi der XXII zouden hebben behoord, de even zooveel landschappen aan de kust der XXVI en weder drie Moekims: Loeëng bata, Pagarajé en Lamsajoen van de XXV, ze genoten allen een zelfstandigheid, met welke

1) Die van Loeëng bata, Pagarajé en Lamsajoen.
2) Bijdr. t. d. T., L., en Vk. van N.-I. 5e Volgr., IIe Deel, 1888, blz. 405. v. v.

het begrip: vorstelijk domein niet ware te rijmen. Wel moesten als zoodanig de landen worden beschouwd, die de Soeltans zich op Poeloe Wè hadden gereserveerd, om er inkomsten van te trekken. Het meest aannemelijk schijnt wel, dat bij het in het leven roepen der waqf landen begunstiging hand in hand is gegaan met het streven naar invloed in de sagi's. De imeum van Loeëng bata schijnt den Soeltans vaak tot raadsman te zijn geweest; de keureukōn Katiboj moeloet, zooals in den volksmond de in Keureukōn van vader op zoon gevestigde secretaris des Soeltans, de Katiboelmoeloek of schrijver des koninkrijks, heette, was uiteraard de vertrouwde van den Vorst. Zulke lieden moesten wel allereerst voor het beoogde doel in aanmerking zijn gekomen, doch zulk ingrijpen in de rechten der eigenlijke heeren des lands was natuurlijk slechts mogelijk in de bloeijaren van het Soeltanaat, gelijk het mede voor de hand ligt, dat de oorspronkelijke verhouding tusschen vorst en begunstigden reeds lang was uitgewischt in de regeeringsjaren van Soeltan Ibrahim. Het eenige wat de beleenden van de overige oelèëbalangs onderscheidde, was de bijvoeging *pòteu* d.i.: „van onzen heer", wat uitdrukte, dat de titularis niet onder het gezag van den Panglima sagi stond. Slechts bij uitzondering was overigens aan den titel van oelèëbalang pòteu ook de toewijzing van gebied verbonden. Gewoonlijk bleef de begunstiging van hen, die zich bij den Soeltan verdienstelijk hadden gemaakt, tot het verleenen van het praedicaat beperkt. Doch aan het laatste verbonden was de vrijstelling „van allerlei op de overigen drukkende lasten en verplichtingen," waardoor men geraakte tot een bevoorrechte positie, met het woord *bibeuëh* aangeduid, een soort vrijheerschap, dat boven de wet stelde en meer dan eens tot nadeel van de erfelijke oelèëbalangs heeft gestrekt.

Welk doel de havenkoningen met instellingen als de vermelde ook beoogd mogen hebben, duurzaam voordeel voor het Soeltanaat heeft geen er geschonken. Integendeel het Soeltansgebied is er veeleer door ingekrompen en het eenige wat er door bereikt is, was, dat miniatuur-staatjes werden gevormd, welke buiten het sagi-verband bleven. Het vorstelijk gebied beperkte zich tot den Dalam en onmiddellijke omgeving, het overige der vallei werd ingenomen door de drie sagi's met de daarin geënclaveerde landen van een aantal hoofden, die van het sagi-hoofd onafhankelijk, soms zelfs machtiger dan dit waren.

We hebben reeds meermalen gesproken van Moekims, zonder

aan te geven, wat hieronder verstaan moet worden. Dit met opzet. De oorspronkelijke, echt inheemsche staatsinrichting kende de Moekim niet. De gampongs sloten zich aan tot oelèëbalangschappen, deze zich tot sagi's. Eerst later zou de Islam de Atjèhsche maatschappij met een instelling verrijken, welke bestemd was, om welhaast haar godsdienstig karakter in een staatkundig om te zetten: de Moekim, een benaming, welke in beteekenis overeenkomst vertoont met ons kerspel, parochie.

Het Arabische woord *Moekim* beteekent ingezetene eener plaats en de Sjafi'itische school, welke ook in Atjèh wordt gehuldigd, „leert, dat voor de geldigheid van eenen Vrijdagsdienst de aanwezigheid van minstens 40 mannelijke, vrije, meerderjarige moekims (eigenlijk *moeqim's*) vereischt wordt." Is het veertigtal niet bijeen te brengen, dan wordt geen Vrijdagsdienst gehouden maar in de plaats daarvan de gewone middaggodsdienstoefening. Zijn er echter minstens veertig, dan zijn die allen tot opgang ten dienst verplicht, behoudens wettige reden van verhindering, en er wordt voor een godshuis gezorgd, dat aan de eischen van den Vrijdagsdienst beantwoordt. Zoo ontstonden de masdjid's (Atj: *meuseugit's*) de bedehuizen voor wat men zou kunnen noemen de Vrijdags-parochies, die wel te onderscheiden zijn van de zich in elke gampong bevindende *meunasah*, welke niet de uitsluitende bestemming van bedehuis heeft, doch ook dient tot passantenhuis, nachtverblijf voor de niet-gehuwde mannelijke bewoners der gampong, dorpsraadzaal, enz.

De meuseugit nu was en is nog het gemeenschappelijke godshuis van een aantal, normaal vier, wijken van een groote gampong dan wel van meerdere, niet te wijd uiteengelegen kleinere gampongs, en bij overdracht werd de naam moekim gebezigd niet meer voor de bewoners van zoodanig kerspel, maar voor de parochie zelve. De *imeum*, de geestelijke voorganger — van het Arab. *imam* — was aanvankelijk niets meer dan dat, maar het ambt is al spoedig ontaard en moest dit ook wel doen, èn omdat de Mohammedaansche leer geen tot het gebied van den godsdienst beperkt gezag kent èn wijl in Atjèh uitheemsche inzettingen hun karakter niet zuiver bewaren kunnen. Heeft al een der Soeltans mogelijk in de hier en daar zich vormende Moekims het middel gezien, om zijn invloed te doen winnen, en daarom de Moekim-indeeling tot een stelsel gemaakt, zeker is, dat hiermede zijn doel en dat der machtbegeerige *oelama's*, schriftgeleerden, niet is bereikt.

De *imeums* werden al gauw wereldlijke heeren, adathoofden, die zich de ondergeschiktheid aan den oelèëbalang zoo mogelijk van den hals trachtten te schuiven, wat echter slechts enkelen hunner is mogen gelukken. Wat aan den oorsprong hunner betrekking herinnerde, het beheer der moskee dus, werd een ander toevertrouwd, die ook *imeum* werd geheeten, natuurlijk, maar ter vermijding van misvatting nader dan aangeduid met het toevoegsel *meuseugit*.

Zoo is dan de Moekim tot schakel geworden tusschen de oelèëbalangs en de gampongbesturen, en dit wel tot een onmisbaren. De oelèëbalangschappen, die geen eigen naam hebben, worden aangeduid door den naam van het hoofd of door te spreken van het aantal Moekims, welke ze tellen dan wel eertijds geteld hebben, of ook door dien naam en dat aantal in één adem te vermelden, zooals „'de zeven moekim's Ba⁵ét', d. i. het uit zeven moekims bestaande oelèëbalangschap, welks hoofd Teukoe Moeda Ba⁵èt heet."

Tot zoover de territoriale indeeling, welke aan de hand van een overzichtskaart van Groot-Atjèh, als bijv. in het werk van Dr. Snouck Hurgronje voorkomt, ons thans voldoende duidelijk zal zijn.

Hoe nu werden de verschillende staatkundige eenheden: gampong, moekim, oelèëbalangschap en sagi bestuurd?

Al aanstonds worde opgemerkt, dat de twee elementen: wereldlijk en geestelijk gezag in elke eenheid vertegenwoordigd zijn en beider functies, hoezeer onderscheiden, weleens ineenvloeien, want „*hoekom* en *adat* zijn onafscheidelijk, gelijk Gods wezen en Zijn eigenschappen, zegt het Atjèhsche spreekwoord", maar er dient dadelijk bijgevoegd, „dat de meeste van deze is de adat". Reeds in het gampongbestuur treedt deze waarheid sterk naar voren en in nog grootere mate in de besturen der eenheden van hoogere orde.

Hoofd van de gampong is de keutjhi⁵, die zijn aanstelling pleegt te ontvangen van den oelèëbalang. Pleegt, want het komt voor, dat het Moekim-hoofd, de imeum, de aanstelling doet, doch dan als gedelegeerde toch van den oelèëbalang. Het ambt is erfelijk en de uitoefening er van gemeenlijk niet lastig, omdat de democratische idee, welke er aan ten grondslag ligt, in den functionnaris veeleer doet zien den vertegenwoordiger der gampongbevolking dan haar heerscher. Zij beschouwt den keutjhi⁵ als

aller vader, en dit met reden, omdat de gampong als het ware één familie vormt, wier aangelegenheden: huwelijks- en echtscheidingszaken, verhuizing, voogdij e. d., het veiligst kunnen worden toevertrouwd aan hem, die juist door de erfelijkheid van het ambt geacht mag worden, beter dan eenig ander met de gebruiken bekend te zijn. Hierin schuilt de kracht van den keutjhi[5], maar tevens ook een waarborg tegen machtsoverschrijding zijnerzijds, want inbreuk op de traditie zou niet worden geduld.

De betrekking is allerminst een sinecure. Moest de keutjhi[5] bestaan van wat hem rechtens toevalt, het zou hem niet naar den vleeze gaan. Maar hij is degene, die civiele zaken bij den oelèëbalang voorbrengt en toelicht, en geniet als zoodanig eenige vergoeding, terwijl hem ook een deel wordt toegewezen van wat de oelèëbalang zich voor de regeling van boedelscheidingen doet betalen. Liefst echter tracht de keutjhi[5] te voorkomen, dat de oelèëbalang beslissing neemt in een geschil tusschen zijn kinderen, de gamponglieden. Hij streeft dus naar bemiddeling en laat zich voor de schikking betalen, wat voor de betrokkenen altijd voordeeliger is en hemzelf geen windeieren legt. Is de goedkeuring van den oelèëbalang onontbeerlijk, om dit of dat gedaan te krijgen, dan hangt de uitkomst natuurlijk veel af van de wijze, waarop de zaak bij den landsheer wordt uiteengezet, en de keutjhi[5] bepleit haar met te grooter ijver en warmte, naarmate men hem toestopt. Zoo verheugt zich de burgervader in het bezit van een inkomen, dat in overeenstemming is met het aanzien van zijn ambt en de werkzaamheden daaraan verbonden. Deze zijn voor alles gericht op het toenemen der welvaart, welke hij begrijpt niet beter te kunnen dienen dan door, naast de handhaving van rust en veiligheid, te zorgen, dat het zielental wast. Geen verhuizing dus zonder zijn toestemming; geen huwelijk met een vrouw van elders, wel zooveel mogelijk omgekeerd; geen volgen ook van de vrouw, wanneer de man zich voor geruimen tijd naar de kust begeeft, om er met den peperbouw zijn voordeel te zoeken. Deze belemmeringen berusten niet op willekeur, maar worden door de *adat* geboden, hoezeer, wat de vrijheid des huwelijks betreft, tegen de *hoekom* (de godsdienstige wet) aan. Ook is de zorg voor de getalsterkte der gampong geenszins overdreven, want de abortus provocatus komt zoowel in- als buiten het huwelijk vaak voor.

Naast den vader der gampong staat de moeder, de *teungkoe*,

wiens taak het is voor de richtige naleving van de hoekom te waken, zooals de keutjhi[5] dat doet t. a. v. de adat. Voor beiden is het echter een sparen van geit en kool, vooral voor den teungkoe, want de adat prevaleert, en zoo is bij alle overleg tusschen „vader" en „moeder", de invloed der laatste op de bestuurszaken meer een ideëele dan een wezenlijke. Ook als beheerder van de meunasah treedt de teungkoe eerst in de vastenmaand naar den voorgrond. Dan is de meunasah, waar men hem in gewone tijden vijfmaal daags moest zien, maar waar hij zich op zijn best met *moegrèb*, zonsondergang, vertoont, om den voornaamsten der dagelijksche *seumajangs* (ritueele oefeningen) te leiden, zonder hem niet denkbaar. Dan heeft de *trawèh-* (Arabisch: tarāwīh) dienst plaats, waaraan allen deelnemen, en dat met een ijver, die niet zou doen vermoeden, dat deze oefeningen slechts vrijwillige zijn. De hierbij onmisbare teungkoe ontvangt op het einde der vastenmaand, *poeasa*, het loon voor zijn bemoeiingen in den vorm van de *pitrah*, een zekere hoeveelheid rijst door nagenoeg allen hem verschuldigd. Ook de *zakat* (Atj: *djakeuët*), $^1/_{10}$ van den rijstoogst, moet den man Gods worden opgebracht. Dan nog vallen hem zoo goed als den keutjhi[5] geschenken in geld ten deel bij de sluiting van huwelijken en bij begrafenisplechtigheden. Laat zich de keutjhi[5] bij een gang naar den oelèëbalang door hem vergezellen, dan ontvangt hij een gedeelte van het vacatiegeld. Overigens hangen zijn inkomsten van zijn kennis der *kitabs* af. Bij de meesten is deze zoo weinig aanwezig, dat de Atjèher van een teungkoe meunasah pleegt te spreken, om aan te duiden, dat hij een onwetenden teungkoe bedoelt. Teungkoe toch is het praedicaat van allen, die tot den godsdienst in eenige betrekking staan. Wie zich onderscheidt door vromen wandel zonder nochtans geletterd te zijn, heet een *leubè*. Wie de schrift zoo wat verstaat, noemt men een *malém*, terwijl iemand, die de bedevaart naar Mekka heeft gedaan, een *hadji* heet. Zij allen staan in de volkswaardeering hooger dan de teungkoe meunasah en worden met voorbijgang van dezen vaak bij zieken geroepen, om ze te belezen, wijl de onkundige teungkoe daartoe, tot nadeel van zijn beurs natuurlijk, niet in staat is. Hoog aanzien genieten de *aléms*, die der schrift kundig zijn, en de *oelama's*, de eigenlijke schriftgeleerden. Bepaald vereerd worden de *sajjids*, d.z. afstammelingen van den Profeet.

Als derde element van het gampongbestuur vermelden we de

oereuëng toeha, de ouderlingen; lieden, die zich van hun medeinwoners onderscheiden door kennis en ervaring en uit dien hoofde door de volksmeening worden aangewezen, om over de gemeenschappelijke belangen mede te beraadslagen. De Atjèher noemt dit *moepakat* en kan zich bezwaarlijk een zaak voorstellen, welke hoe nietig ook, niet waard zou zijn in gemeen overleg te worden behandeld. Hij, d.w.z. een inlandsch bestuurder, die op verstandige wijze aan deze behoefte aan medezeggingsschap ruimte weet te laten, zal er gemakkelijk in slagen, de zaken naar zijn hand te zetten. In het andere geval schept hij zich moeilijkheden, welke zijn plannen niet bevorderlijk zijn.

Het hoofd van de Moekim, de *imeum*, vervult de functie van tusschenpersoon tusschen de besturen van de gampongs zijner Moekim en den oelèëbalang. Het ambt heeft alle religieuse beteekenis verloren en de drager voert dan ook niet het praedicaat *teungkoe* doch *teukoe*, dat wereldsche ambten slechts vergezelt. [1]) De imeum gaat gewapend als de oelèëbalang en doet zich als deze door gewapenden volgen. Rechtsmacht bezit hij niet, maar ook zijn streven is het, om door bemiddeling het voorbrengen van geschillen bij den landsheer te voorkomen. De gampongs van zijn district zien in hem den waarnemenden oelèëbalang, terwijl deze zelf hem als zijn assistent beschouwt. Alleen in de XXII Moekims, waar de oelèëbalangs soms verre wonen van eenige hunner districten, komt het voor, dat een drie- of viertal imeums de bevoegdheid bezitten, zich tot een college te constitueeren, aan hetwelk de oelèëbalang een deel zijner rechtsmacht delegeert. Regel is, dat de imeum een ondergeschikte rol vervult, maar, het zij nogmaals gezegd, in Atjèh vermogen persoonlijke eigenschappen zeer veel.

De oelèëbalangs, „de territoriale hoofden bij uitnemendheid", worden in den volksmond en in geschriften veelal, en dit zeker met recht, de radja's van hun gebied genoemd. Zij zijn toch in waarheid meer dan bloot krijgsoversten, want hun is de rechtsmacht zoo goed als het bewind in den meest uitgestrekten zin des woords. Door alle tijden heen is hun positie een sterke geweest, welke zich tegen de inmenging van den radja te Banda-Atjèh, den Soeltan, verzette. In de dagen van den hoogsten bloei van het Soeltanaat moge het dit gelukt zijn, den landsheeren een

---

1) In Pidië en op de Oostkust voeren ook de bezitters van wereldsche ambten en de notabelen den titel van *teungkoe*. Op de Westkust worden adat-hoofden wel *datō's* genoemd.

minderwaardigen titel op te leggen, om eigen luister te verhoogen, tot een wezenlijke verandering in de aloude verhoudingen is het nimmer gekomen, al zou zulks het tot gebruik geworden uitreiken van aanstellingsakten doen gelooven. Die akten werden hoogstens als ornamenten gewaardeerd; de oelèëbalang wist zich alevel heer in zijn gebied.

Wat voor den regent op Java de patih is, is voor den oelèëbalang de *banta*. Wel worden in het algemeen de naaste verwanten van den oelèëbalang banta's genoemd, maar *de* banta is hij, die de aangeduide functie vervult. De op 's oelèëbalangs kosten levende volgelingen zijn z'n *rakan's* [1]), z'n rakkers. *Panglima prang*, aanvoerder in den krijg, wordt hij genoemd, die zich in den oorlog verdienstelijk heeft gemaakt en door den oelèëbalang deze onderscheiding waardig wordt gekeurd. Is de verdienste geringer, dan heeft de bevoorrechte zich met den tot *pang* verkorten titel te vergenoegen. In het dagelijksch leven gaat er van deze panglima's en pang's geen invloed hoegenaamd uit.

De *kali* (qādhi) is de man van het Moslimsch recht, maar van een uiterst beperkt. Want hij heeft alleen kennis te nemen van geschillen betreffende eenige onderdeelen van het familierecht, terwijl bovendien, als we zagen, zoowel de imeums als de keutjhi's zich beijveren, om in hun eigen belang en in dat der justiciabelen de voorkomende geschillen zelf te beslechten.

„In hoeverre", aldus Dr. Snouck Hurgronje, „de oelèëbalang, bijv. bij invallen des vijands in zijn gebied, op de zooeven genoemde ambtsbekleeders en in het algemeen op zijne onderdanen rekenen kan, dat hangt geheel van zijn persoonlijken tact, energie en min of meer invloedrijke familierelaties af. De banta's, hoewel zijne verwanten, moet hij aan zich weten te verbinden; de rakans verloopen, wanneer geene bijzondere zorg aan hun levensonderhoud besteed wordt; de imeums en keutjhi's volgen in gevaar of moeite slechts zulk eenen oelèëbalang, die zich gevreesd of bemind weet te maken, en blijven anders werkeloos of steunen zelfs den vijand. Wie voorts machtige bondgenooten heeft buiten zijn gebied, kan ook op zijne eigen lieden het best staat maken".

„Van geregelde zorg voor zaken van algemeen belang is nagenoeg geen sprake. De handhaving der openbare orde geschiedt door het opleggen van straffen aan hem, die haar op in het oog vallende wijze schendt, tenzij die schending volgens de adat

1) Volgens Klinkert: makker, deelgenoot; hier: volgelingen, bedienden.

reeds gewroken wordt door eigenrichting (zooals in de meeste gevallen van doodslag, verwonding of andere persoonlijke beleediging) of door de adats, die het gampongleven beheerschen."

Wat de inkomsten van den oelèëbalang betreft, deze bestaan in opgelegde boeten wegens misdrijf of overtreding; in verificatieloon bij diefstal; in 1 % van verkochte rijstvelden, in 10 % successierechten, waarvan een deel aan den keutjhi[5] en den kali (of teungkoe) toevalt; in een aandeel van den met sleepnetten gevangen visch; in zeker recht van vaartuig en lading bij invoer; in een goed deel van de met zijn hulp ingevorderde schulden; in marktgeld; in ontruimde huizen, verbeurd verklaard wegens voortdurend twisten der bewoners met gamponggenooten; in verlaten en onbeheerd gebleven velden of tuinen; in bijdragen van imeums, panglima's, keutjhi[5]'s in de kosten van door hem of zijn verwanten aangerichte familiefeesten; in verplichten arbeid van gestraften en gegijzelden; in onbetaalden arbeid, in heerendienst, eindelijk.

Het moge vreemd schijnen, dat de Atjèher, wien bandeloosheid veeleer dan serviliteit in het bloed zit, en die zich wat manieren betreft ongunstig van den Indonesiër onderscheidt, den oelèëbalang toch „met diepe onderworpenheid" nadert. De zaak is, dat de oelèëbalangs en de imeums elke tekortkoming in eerbiedsbetoon streng plegen te corrigeeren, omdat zij zich er wel van bewust zijn, dat de gemeene man hen vreest, „wijl zijne natuur medebrengt zich alleen voor overmacht, maar voor deze dan ook zonder voorwaarden, te buigen". Nochtans is een despotisch gezag der landsheeren in het kader der Atjèhsche verhoudingen, schier ondenkbaar, al reikt de macht dezer „radja's" inderdaad zeer ver.

Over de oelèëbalangs, die geen gebied bezitten of wier gebied buiten het complex der sagi's ligt, werd reeds gesproken. Evenzoo over de sagi-hoofden, die men opper-oelèëbalangs zou kunnen noemen, mits aan dit begrip niet verbindende dat van supremate over de ambtgenooten van den statenbond. Want, aldus Van Langen [1]), „hoewel de oeloebalangs en de op zich zelf staande imams, of straffe van beboet te worden, verplicht waren de bevelen van het sagihoofd op te volgen, was dit hoofd, den geest van verzet gedachtig, die de meeste ondergeschikte hoofden bezielde, zeer voorzichtig in het uitvaardigen van bevelen en maakte het een ernstig punt van overweging uit aan wie men bevelen gaf.

1) T. a. p. blz. 398 en 399.

Ten einde zich van hunne medewerking en volgzaamheid te verzekeren, werden gewoonlijk de invloedrijkste hoofden in zake te geven bevelen of te nemen maatregelen vooraf gekend".

„Zoo handelden het sagihoofd der XXII Moekims en de oeloebalang der VII Moekims van gemelde sagi meer in overeenstemming met elkander dan dat laatstgenoemde de bevelen van eerstgenoemde opvolgde".

„Het sagihoofd berustte daarin, overtuigd als hij was van de macht, welke die oeloebalang kon ontwikkelen, om zich tegen zijne bevelen te verzetten, en dat hij betaling van boete zou weigeren".

„De banden, die de oeloebalangs van de beide overige sagi's aan hunne sagi-hoofden verbonden, waren nog losser, omdat zij niet dat ontzag genoten, hetwelk de sagi-hoofden uit het geslacht der Polims steeds wisten in te boezemen".

„Evenals het sagihoofd te rade ging met de oeloebalangs en op zichzelven staande invloedrijke imams, won ook de oeloebalang in zake het districtsbestuur den raad in zijner ondergeschikte hoofden (imams, wakils en ketjiks)".

„Aan beslissingen en besluiten in zoodanige vergadering genomen, was de bevolking verplicht te gehoorzamen op straffe van beboet te worden".

„Ofschoon de oeloebalangs volgens de adat op eigen gezag bevelen mochten uitvaardigen, vermeden zij zulks bij maar eenigszins belangrijke aangelegenheden, ter voorkoming van moeilijkheden en verzet, en gaven zij de voorkeur aan voorafgaande bespreking".

„In het algemeen berustte in de laatste jaren van het sultanaat de grondslag van het bestuur meer op onderling overleg der hoofden dan op gezagsuitoefening".

Daarin, in het „overleggen", het moepakat, schuilt, dit was ook de meening van den bekenden Habib Abdoerrahman, het geheim van de bestuurskunst. „Door veel vergaderen wist hij menig plan tot uitvoering te brengen. De zwakkeren onder de opponenten werden daarbij bang gemaakt, de sterkeren gevleid, ten slotte velen overreed en in de meening gebracht, dat het besproken plan eigenlijk *hun* plan was", aldus Dr. Snouck Hurgronje.

In de boven gegeven schets van de inrichting der Atjèhsche huishouding van staat — voor zoover men dan zich de veelheid

van staatjes als een eenheid denken mag — is van invloed des Soeltans gesproken noch zelfs maar gebleken. De Soeltan stond inderdaad buiten de organisatie en dit niet als gevolg van veranderde omstandigheden, maar wijl het nooit anders was geweest. „Niets geeft ons recht, den ons bekenden toestand van anarchie te beschouwen als de ruïne eener ordelijke staatsinrichting", meent Dr. Snouck Hurgronje, want nimmer, zelfs niet in de gouden eeuw van het Soeltanaat, hebben de oelèëbalangs opgehouden de heeren van het land te zijn. Het streven naar meer macht en invloed is den met gezag bekleeden Atjèher bij uitstek eigen en de Soeltans hebben hierop geen uitzondering gemaakt, maar geen hunner, ook niet de meest geduchte, is er ooit in geslaagd, het Soeltanaat meer te doen winnen dan bloot luister en aanzien.

Wanneer men in het oog houdt, dat de gampong in den keutjhi[5], de confederatie der oelèëbalangschappen in den panglima-sagi haar hoofd en representant heeft gevonden, is het dan gewaagd een analoge instelling voor het gansche land in het Soeltanaat te zien? Atjèh met zijn handelsbetrekkingen in alle windstreken moet wel behoefte hebben gehad aan een vertegenwoordiger naar buiten. En wie zou voor deze functie eerder in aanmerking zijn gekomen dan degene der radja's, die aan den riviermond gezeten, het meest met den vreemdeling in aanraking kwam! En was het niet juist deze stelling ook, welke een ondernemend man welvarend, zelfs rijk kon maken boven velen en hem aldus de preponderante positie doen innemen, die noodig was, om als arbiter door de publieke meening te worden aangewezen!

Het is slechts een hypothese, welke hier wordt opgeworpen, maar ze past in het algemeen verband en vindt versterking in het symbolische huwelijk, dat Atjèh, „de steeds zich verjongende bruid", bij elke troonsverwisseling met den nieuwen Soeltan aanging. De sagi-hoofden, de representanten der eigenlijke landsheeren, schonken als haar voogden de bruid aan den door hen uitverkorene, eenmaal gewis den machtigste in den lande. Zoo is het niet altijd gebleven. Om voor de hand liggende redenen moest wel, vooral in een land als het Atjèhsche, waar de eerbied voor de traditie groot en de erfelijkheid der ambten regel is, de neiging, om het ambt in één familie te doen blijven, zich doen gelden. Nochtans is van een dynastiek erfrecht zoo weinig sprake geweest, dat meermalen de Soeltanskeuze uit een ander geslacht, ja zelfs uit een niet-inheemsch gedaan is. Die keuze, de jure vrij, beteekende

facto een partijzaak en heeft bij herhaling tot burgeroorlog geleid. Ook is het aantal voogden niet steeds drie geweest, want kroniekschrijvers hebben zelfs kunnen spreken van „de twaalf oelèëbalangs, die vorsten benoemen en afzetten". En dat die allen niet tot de III sagi's alleen, doch ook wel degelijk tot het gebied der Soeltans zelve, behoorden, staat eveneens vast. Door de *oelèëbalangs-pòteu* hebben de havenkoningen in het belang hunner dynastie kennelijk invloed op de opvolging trachten te winnen en zij zullen hierin uiteraard wel het beste geslaagd zijn in de dagen van bloei der handelsstad Atjèh. Met dat al was ab ovo de voogdij van de triarchie der panglima's-sagi een feit en zoo is het tot het laatst toe gebleven. Steeds is de positie der havenkoningen een aan de landsheeren ondergeschikte geweest en alle streven, om hierin wezenlijke verandering te brengen, heeft tot niets blijvends geleid.

Vorstelijke prerogatieven, een zevental, zijn bij overlevering bekend. De Soeltans hadden het recht eenige lijfstraffen op te leggen, waartoe de oelèëbalangs niet bevoegd waren, en welke overigens, behalve het afkappen der handen bij diefstal, als bij uitstek wreed, slechts hoogst zelden werden toegepast. Dan nog werd alleen de vorst met *dèëlat* (d.i. *daulat*, voorspoed of geluk) aangesproken en was hem bij uitsluiting het recht, om bij zonsondergang een kanonschot te lossen.

Veel om het lijf hadden de voorrechten dus niet. Van meer beteekenis was het den Soeltan mede voorbehouden muntrecht. Wat betreft de aanstellings-, juister: erkenningsakten der voornaamste erfelijke bezitters van ambten of titels, we leerden ze reeds kennen als volstrekt onnoodig, gewaardeerd slechts als sieraad. Zoo'n oorkonde, van het negenvoudig zegel [1]) voorzien, was een curiositeit, aardig om te bezitten maar kostbaar. In de periode van verval hadden de meesten er dan ook geen geld voor over, volstond men gaarne met een soortgelijk stuk van vader of grootvader.

---

1) Dr. Snouck Hurgronje beschrijft dit als volgt: „Boven aan zulke sarakata's (d. z. documenten), in het midden, vindt men de tjab sikoereuëng, het „negenvoudig zegel", waarnaar die stukken ook wel genoemd worden. Dit bevat steeds in het middenvak den naam des regeerenden Soeltans en in 8 cirkelvakjes daaromheen de namen van 8 beroemde vroegere Soeltans, wier zegen alzoo over de zaak wordt ingeroepen. De keuze van dit achttal hangt van den regeerenden Soeltan af; nooit mist men er den naam van Meukoeta Alam, den vorst van het oude Atjèh bij uitnemendheid, en die van de naaste voorgangers des regeerenden konings in, maar voor het overige is er nog al verscheidenheid". „De Atjèhers". Deel I, blz. 136. Een afbeelding van zoodanig zegel bevindt zich achter in het vermelde werk. Men zie ook G. P. Rouffaer's opstel „De Hindoesche oorsprong van het negenvoudig Sultanszegel van Atjèh" in de Bijdr. v. h. Ind. Inst. 4. IX. 7e V. r. 5e deel, 1906, blz. 349, en aanteekeningen daarop van Dr. Snouck Hurgronje in 4. X. 7e V. r. 6e deel, 1907, blz. 52.

Van de onbeduidendheid van het negenvoudig zegel getuigt een uitlating eens een der Soeltans in den mond gelegd. „Wat baat", zou deze gezegd hebben, „Wat baat de *tjab sikoereuëng* hem, die niet toont de *tjab limong*, (het vijfvoudige zegel, d.i. de hand, als symbool der macht bedoeld) te bezitten?"

Ter kenschetsing van de ondergeschikte verhouding der Soeltans tot de machtigste landsheeren nog het volgende. „Panglima Pòlém (d.i. Heer Oudere Broeder) is de titel, dien het hoofd der XXII Moekims reeds vele geslachten door gedragen heeft. Hij geldt wegens den ouderdom van zijn geslacht, de dapperheid der lieden zijner sagi, hunne talrijkheid en den rijkdom, die er heerscht, als de voornaamste onder de sagihoofden." Die titel nu van „ouderen broeder", maar meer nog de bij herhaling door de Pòléms aan den dag gelegde geringschatting voor de Soeltans, sluit het denkbeeld van vorstelijk overwicht te eenenmale uit. En het waren niet de Pòléms alleen, die zich als meerderen van den vorst gedroegen. Men heeft ook „twee oelèëbalangs, die in hunnen ambtstitel als „grootvaders (nè⁵) van den vorst worden beschouwd, namelijk het hoofd der Moekim Meurasa (vroeger tevens der VI Moekims) en het hoofd der IX Moekims van de XXV: Teukoe Nè⁵ Radja Moeda Seutia en Teukoe Nè⁵ Peureuba Wangsa." Verder geeft de titel van het hoofd van Lhō⁵ Seumawè: Maharadja of Mbahradja = „vader van den koning" in dit verband te denken.

Het behoeft wel niet gezegd van hoe groot belang het voor ons ware geweest, indien men bij het zoeken van aanrakingen met Atjèh de machtsverhoudingen daar had gekend. Dat een zoo juiste en uitvoerige kennis als eerst na — echter geenszins door! — een twintigjarigen strijd werd verkregen, [1]) bezwaarlijk vóór dien te verwerven ware geweest, is evident. Maar im groszen und ganzen was de Indische Regeering reeds in 1864 vrij juist dienaangaande door den controleur van Singkel ingelicht. Over de sagi's schrijvende, — hij sprak van „de XXVI, XXV en XXII kota's of missigits" — merkte deze ambtenaar, de heer Boyle, op: „De radja's dezer landschappen zijn de eigentlijke radja's van vorstelijken bloede. De radja van Atjih erlangt van hen zijne verheffing en biedt hun daarvoor bij zijne troonsbeklimming 3 katti's goud aan, bekend onder den naam van Djinamoeh [2]) Atjih. Dit

---

1) Het werk „De Atjèhers" verscheen in 1893.

2) Zie ook „De Atjèhers", I, blz. 136, waar de huwelijksgift (*djeunamëë*) aan elk der sagihoofden verschuldigd op 500 dollars wordt gesteld.

geschiedt of geschiedde telkenmale als er een nieuwe Sulthan aan de regering kwam. De tegenwoordige Sulthan heeft aan deze verplichting niet voldaan, tengevolge waarvan hij met hen in oorlog is geweest en nog op geen vriendschappelijken voet met hen staat. Zij schijnen echter niet bij magte te zijn geweest hem te dwingen, evenals zijn voorgangers, zijne waardigheid uit hunne handen te ontvangen" . . . „Wat betreft de regeringsvorm van Atjih, zoo kan men zeggen, dat de hoeloebalangs den Sulthan regeeren en het volk de hoeloebalangs, zoodat de Sulthan bitter weinig te zeggen heeft en er een volksregering in den volstrektsten zin bestaat. Een ieder verschaft zich zijn eigen regt." [1])

Of van deze inlichtingen een oordeelkundig gebruik is gemaakt en, zoo ja, in hoeverre, zal te zijner plaats blijken. Hier tot volledig begrip der zaak nog de opmerking, dat het Soeltanaat bij alle afwezigheid van werkelijke macht nochtans zeker aanzien is blijven behouden. „De Dalam (bij ons gewoonlijk: Kraton) en deszelfs inhoud, de Soeltan daarin begrepen, waren voor de Atjèhers sinds langen tijd voorwerpen eener eenigszins zonderlinge vereering, die volstrekt niet uitsloot, dat men er naar believen mede solde. Gegrond was die vereering eensdeels in het feit, dat al de luister van een met het latere vergeleken bijna fabelachtig verleden in dien Dalam zijn middelpunt en schijnbaar zijnen oorsprong vond; anderdeels in de daarmede samenhangende omstandigheid, dat de Atjèhers alle adats des lands (gelijk ons bleek, ten onrechte) aan de vroegere Soeltans toeschrijven. Inderdaad hebben die vorsten de bestaande adat wel eenigermate geregeld en vergeefs getracht, veel ervan af te schaffen, maar dit is reeds voldoende om in de oogen van het nageslacht alle ongeschreven wetten en zeden des lands tot *adat pòteu meureuhom* = 'de adat van wijlen onze Heeren' te bestempelen."

„Zoo heeft de eerbied voor de dynastie zelfs iets religieus gekregen", doch daar men „sinds menschenheugenis dezen eerbied gepaard heeft aan de overtuiging, dat de eenige Majesteit des lands op den gang der zaken geenerlei merkbaren invloed oefende en evenals zijne met de *tjab sikoereuëng* gezegelde stukken een duur ornament was, is al die vereering uit een practisch oogpunt volkomen négligeable". Ook in flagranten strijd met

---

1) Rapport van den heer Boyle, controleur van Singkel, 16 Februari 1864. De spatieering is van ons.

„hetgeen men naar buiten van den Dalam gewaar werd. . ."
„De vorstentelgen *(toeankoe's)*, tot Atjèhs geluk niet bijzonder talrijk, hadden en hebben de overtuiging, dat zij persoonlijk boven de *adat pòteu meureuhom* en alle andere, menschelijken hartstocht en euvelmoed beperkende adats verheven waren; zij leidden dikwerf een woest immoreel leven."

„Hunne onderdanen plachten zij af te nemen, wat hun lustte, en de dood was een lichte straf voor verzet tegen hunne onbegrensde willekeur. De dochters van den kleinen man werden aan hunnen wellust opgeofferd, de gevolgen van zulk concubinaat kunstmatig vernietigd".

„Tegenover de wanbedrijven der vorsten en prinsen stond de bevolking machteloos. Nog minder dan tegen oelèëbalangs en andere hoofden zou iemand tegen hen hulp vinden, om van hunne zijde ondervonden persoonlijk onrecht op de gebruikelijke wijze, d. i. door weerwraak uit te delgen." . . . „Dat men zich dus velerlei leed liet welgevallen en liefst zoo ver mogelijk uit de buurt der toeankoe's bleef, is geen feit van politieke beteekenis; die uiterst lastige ridderstand is eenvoudig een historisch rudiment."

„Ook de dienaren der radja's, voor een goed deel menschen van slecht allooi — bijv. lieden, die zich door de vlucht in den Dalam aan de rechtmatige bloedwraak, die hen bedreigde, onttrokken — waren der bevolking veel tot overlast. De geringste schijnbare beleediging hun aangedaan, stelden zij gaarne voor als majesteitsschennis en wisten soms den radja of diens familieleden tot hunne beschouwing over te halen. Van hen werd niet zelden de een of ander heimelijk door het volk uit den weg geruimd, daar men zijne luimen niet langer wilde dulden."

„Geen wonder derhalve, dat de traditioneele vereering van het volk jegens de radja's en hun geslacht zich ietwat zonderling openbaarde en meer uiting vond in woorden of ijdele vormen dan in daden."

Inderdaad was de macht der latere Soeltans tot den Dalam beperkt. Niet alleen de oelèëbalangs der sagi's, ook de creaturen van het Soeltanaat — Teukoe Kali en Panglima Meusigit raja — wier gebied in de onmiddellijke omgeving van den Dalam, dus niet in de sagi's lag, „beoorloogden elkander en volgelingen van den radja sloten zich bij deze of gene partij aan."

Zoo was dan in Groot-Atjèh de beteekenis van het Soeltanaat al zeer gering. Slechts op de kust, die het havenkoningschap tot

grootheid had gebracht, is de heerschappij der Soeltans het langst erkend en onder een krachtig bewind als dat van Ibrahim Mansoer Sjah (1838—1870) ook uitgeoefend, ondanks een vooral in het laatst zijner regeering duidelijk merkbaar streven van enkelen der potentaatjes naar afscheuring.

Over de rechtspleging is bij het bespreken der staatsinrichting reeds een en ander gezegd. De ideale toestand, dat de rechters des volks overeenkomstig de Moslimsche wet onschendbaar zouden zijn, bestaat in geen Mohammedaansch land, ook niet in Atjèh. De practijk laat aan de *hoekom* alle zaken van godsdienstigen aard, waaronder ook die het familierecht betreffende worden gerekend, en doet al het overige door de *adat* beheerschen. De functie van den kali is dan ook een beperkte en dit te meer, wijl zijn competentie zich zelfs niet over het familierecht in zijn geheelen omvang uitstrekt. In strafzaken is zijn bemoeienis, zoo ze al wordt ingeroepen, een bloot formeele. De bewijsleer in het Mohammedaansche recht is zoo veeleischend, dat zich een practische rechtspraak met haar niet laat rijmen en de oelèëbalang gemeenlijk van den bijstand zijns kali's afziet. Evenzoo handelt de panglima sagi t. a. v. zijn hoofd der rechterlijke macht, den *Kali Rabon Djalé* d. i. „rechter van den almachtigen Heer". Deze weidsche titel herinnert aan den tijd, dat de havenkoningen streefden naar invloed in het gebied der landsheeren. Zij moeten toen bewerkt hebben, dat de kali's der oelèëbalangschappen ondergeschikt zouden zijn aan een door hen te benoemen hoofdkali voor de geheele sagi. Evenmin als de hoofd-oelèëbalangs hebben deze hoofdkali's de beteekenis erlangd, die men, afgaande op den titel, geneigd zou zijn hun toe te kennen.

Wat in de sagi's de hoofd-kali was, dat was in het Soeltansgebied de *Kali Malikon Adé*, niet dus de opperrechter van het geheele land, maar de eerste rechterlijke ambtenaar van den vorst, „van den rechtvaardigen koning". Wanneer het al in de bedoeling mocht hebben gelegen, om den opperrechter tevens controleerend gezag over de hoofd-kali's te geven, dan is men daarin zeker niet geslaagd, zelfs niet toen het Soeltanaat in zijn hoogtepunt stond. Wat meer zegt, het ambt is al spoedig geheel ontaard, geheel in een wereldlijk omgezet, gelijk het praedicaat Teukoe dan ook overtuigend aantoont. De opperrechter is al ras een hoveling, een *oelèëbalang pòteu*, geworden, in rang gelijk aan de landsheeren maar zonder landbezit. Daarna is hem, als reeds

gezegd, de helft van het gebied van den Panglima Meusigit Raja toegewezen, zoodat hij zich sedert alleen door den titel van de gewone oelèëbalangs onderscheidde.

Ook het ambt van hoofd-kali is ontaard, zij het niet in die mate. De erfelijkheid, in Atjèh zoo in zwang, is ook hiervan de oorzaak, al heeft zij zich met betrekking tot geestelijke functies niet zóó kunnen doen gelden als bij de bezetting van wereldlijke posten gebruikelijk was.

Het voorgaande maakt geen aanspraak op volledigheid. We hebben uit het werk van Dr. Snouck Hurgronje slechts zooveel geput als bepaald onmisbaar toescheen, om zich een denkbeeld der Atjèhsche maatschappij te kunnen vormen. Een juist inzicht vermag slechts de bestudeering van het aangehaalde werk te geven. Waar noodig, zullen we in het vervolg daarnaar verwijzen of er uit halen, wat tot toelichting noodig mocht voorkomen. Hier nog een korte aanteekening uit een analoog werk van denzelfden geleerde over het Gajōland [1]), dat voor Atjèh is, wat de Padangsche Bovenlanden zijn voor het gouvernement van Sumatra's Westkust.

De bevolking van dit in vier gebieden verdeelde land — Laut Tawar, Döröt of Djëmèr, Gajō Loeës en Sĕrbödjadi — moet men „als één ethnographisch geheel beschouwen"; ze is — afgezien van enkele geslachten — niet van Batakschen oorsprong. Het bestuur vertoont overeenkomst met dat in Atjèh, maar het stamverband is er nog onverzwakt en sterker dan in Atjèh spreekt zich ook het republikeinsche karakter ervan uit, want het stamhoofd — de rödjö — kent geen gezag boven het zijne.

De souvereiniteit door Atjèh sedert eeuwen uitgeoefend en door de Gajō's als een noodwendigheid aanvaard, heeft al vroeg geleid tot de vertegenwoordiging van het volk bij den opperheer. Deze representanten, vier in getal, worden kĕdjoerōns genoemd. Zij hebben zich gaandeweg ook een arbitrale macht over de rödjö's van hun gebied weten te verzekeren.

Daar onze bemoeiingen met de Gajō- en Alaslanden eerst van den jongsten tijd zijn, kan voorloopig met dit weinige worden volstaan. Het is genoeg om te doen zien, hoezeer onzerzijds werd misgetast, toen gezagshandelingen namens den Soeltan in deze streken als usurpatiën werden aangemerkt.

---

1) „Het Gajōland en zijne bewoners", Batavia, 1903.

HOOFDSTUK II.

NEDERLANDS BETREKKINGEN MET ATJÈH TOT DE XIXE EEUW.

HOOFDSTUK II.

NEDERLANDS BETREKKINGEN MET ATJÈH TOT DE XIXE EEUW.

In zijn voor een twintigtal jaren verschenen werk De Atjèhers zeide Dr. Snouck Hurgronje, dat de geschiedenis van het „*rijk der drie zijden*" en van de kuststaten en eilanden, die deszelfs onderhoorigheden vormden, nog geschreven" moest worden; dat Europeesche bronnen zoowel als Maleische en ook Atjèhsche hiertoe ten dienste staan, doch dat gene slechts fragmentarische gegevens bevatten, terwijl deze, hoe belangrijk ook als bijdragen tot de folklore, te weinig op historischen bodem rusten, om als deugdelijke bouwstoffen voor de beschrijving van Atjèhs verleden in aanmerking te komen, tenzij in verband gebracht met wat in reisverhalen en bescheiden van Westersche herkomst is neergelegd [1]). Het „omslachtig filtreeringsproces" is kortelings door Raden Hoesein Djajadiningrat [2]) beproefd, en, al moest „ook veel nog onopgehelderd blijven," de schrijver kan zich gelukkig heeten, althans den grondslag te hebben gelegd voor een eventueel te ondernemen beschrijving van Atjèhs geschiedenis, waarbij dan ongetwijfeld een vruchtbaar gebruik ware te maken van wat door den ijverigen navorscher Leupe omtrent het leven en streven der Compagnie werd bijeengebracht [3]).

Ons doel zou gewis met een volledige kennis van Atjèhs verleden gebaat zijn geweest, maar dat belang vordert niet het instellen van een zoo uitvoerig en tijdroovend onderzoek als daartoe vereischt zou zijn. Wat ons van Atjèh bekend is, doet twee zaken scherp naar voren treden. Vooreerst, dat er steeds de kracht tot groote

1) T. a. p. Deel I, blz. 2.

2) Beantwoording eener academische prijsvraag, getiteld: „Critisch overzicht van de in Maleische werken vervatte gegevens over de geschiedenis van het Soeltanaat van Atjeh". Uitgegeven in de Bijdr. t. d. T. L. en Vk. v. N. I. 8e Volgr. 1.

3) Een bundel monographiëen van diens hand over Atjèhs betrekkingen met de Compagnie bevindt zich in de Koloniale Bibliotheek van het Kon. Instituut van N. I. en het Ind. Genootschap.

daden aanwezig was, doch dat alleen een machtige geest daaraan bezieling vermocht te geven, zoodat ze latent bleef bij gemis daarvan; en verder, dat in den loop der tijden een levendige haat tegen wat Hollander heette, zich diep in het volksdenken had geworteld, en met reden!

Dit leert ons Atjèhs verleden en wanneer we in het volgende dat verleden overzichtelijk gaan behandelen, dan pretendeert het medegedeelde geenszins *de* geschiedenis van Atjèh te heeten, doch zal daarmede bloot worden beoogd het demonstreeren der beide genoemde feiten, welker beteekenis, naar het voorkomt, langen tijd aan de aandacht is ontgaan of onderschat werd, tot schade natuurlijk van de betrekkingen tusschen het Indische Gouvernement en het Atjèh van de 19e eeuw.

Wat van 's lands geschiedenis bekend is, reikt, voor zooverre daaraan historische waarde kan worden gehecht, niet verder dan tot omstreeks 1500. Wel voeren enkele kroniekschrijvers ons terug tot den aanvang der 13e eeuw, maar hun berichten dragen een legendarisch karakter en zijn te minder van belang, omdat Atjèh, waaronder te verstaan is niet het land doch de havenplaats van dien naam, het huidige Koeta-Radja, eerst beteekenis heeft gekregen, toen de Portugeezen, de wegbereiders van den Westerschen invloed in Zuid-Azië, het leerden kennen. De Islam werd op Sumatra's noordkust toen reeds sedert een paar eeuwen gepredikt, echter eerst omstreeks de 14e eeuw algemeen omhelsd [1]), naar men wil op voorbeeld van Soeltan Ali Moeghajat Sjah, alias Radja Ibrahim, met wien de rij der havenkoningen werd geopend, want vóór dien was Atjèh als een onderhoorigheid van Pidië steeds door een stedehouder van den vorst van dit rijk bestuurd. Onder het bewind van dezen Ibrahim nam Atjèh snel in aanzien toe. Daja werd veroverd, de leenheer tot vasal gemaakt, Pasè [2]) aan de Portugeezen ontrukt.

De opvolger van Ibrahim toonde zich in het besturen zijn tegenbeeld en werd door zijn eigen broeder gewelddadig verdreven. De nieuwe vorst, als Soeltan Ala ad-din Riajat Sjah al Kahar,

---

1) „Het Soeltanaat", blz. 154, noot.

2) Valentijn spreekt in zijn beschrijving van Sumatra, blz. 10, over Pasè als van „de weleer zoo byzonder beroemde stad Pasi (of Paçem), die in oude tijden naast Madjopahit en Malakka een van de drie grootste steden van 't Oosten aan die kant plagt te zijn, en onder een bijzonder koning stond; dog nu is 't maar een slegt open vlek, waarin niet boven de 4 of 500 huisgezinnen zijn, die in zeer slegte bamboehuisjens zig onthouden".

d. i. „de geweldige" bekend, ontwikkelde nog grooter energie dan zijn vader. Ter versterking van het geloof en om krachtiger den Portugees tegenover te staan, knoopte hij met Turkije betrekkingen aan. Deli, toenmaals bekend onder den naam van Aroe [1]), werd op Djohor veroverd en, na door den Soeltan van dat rijk hernomen te zijn, andermaal — in 1564 — bezet. Als laatste maar voornaamste van RIAJATS ondernemingen vermelden wij het door hem geslagen beleg voor Malakka, het Portugeesche bolwerk. De toeleg mislukte maar werd door zijn opvolgers nog menigmaal beproefd. Zoo door ALA AD-DIN MANSOER SJAH, een prins van Perakschen stam, die in 1575 den „geweldige" verving en diens politiek getrouw voortging met het bevorderen van den godsdienst en het afbreuk doen aan den Portugees. Nadat hij in 1586 om het leven was gebracht, gingen de aanspraken van den troon over op zijn kleinzoon, gesproten uit het huwelijk zijner dochter met den Soeltan van Djohor. Eenige invloedrijke grooten wilden het anders en slaagden er in, een zoon van den vorst van Indrapoera tot Soeltan te verheffen; niet tot zijn geluk, want nauwelijks uitgeroepen, viel hij onder moordenaarshand. De kleinzoon van MANSOER SJAH zou nochtans niet aan de regeering komen. Aanvankelijk vond hij aanhang en steun, werden zijn aanspraken met klem verdedigd, maar weldra ging zijn beschermer den verkregen invloed ten eigen bate aanwenden en werd de wettige pretendent uit den weg geruimd.

Toegerust met ongemeene geestkracht en eerzucht, slaagde de nieuwe vorst, hoezeer van lage afkomst, er zeer gelukkig in zich te handhaven. Dat een oorlog met den Soeltan van Djohor, die het voor zijn kind opnam, zich niet deed wachten, is verklaarbaar. Van de moeilijkheden, waarin ALA AD-DIN, zoo heette de overweldiger, zich gewikkeld zag, maakte Aroe gebruik, om Atjèh de gehoorzaamheid op te zeggen.

Zoo stonden de zaken tegen het einde der 16e eeuw. Atjèh was toen reeds tot een machtigen staat geworden, welvarend door een levendigen handel, waartoe zoowel goede ontvangst als matige rechten den zeevaarder uitnoodigden. Van heinde en ver, zelfs van Japan in het oosten, van Arabië in het westen, werden de producten naar het zoo gunstig gelegen emporium gevoerd, om daar uitgewisseld te worden. „Met uitzondering der Portugeezen, welke door de Atchineezen gehaat werden", genoten alle natiën

[1]) „Het Soeltanaat" blz. 179, noot (2).

van het Oosten er „bescherming en zekerheid" [1]). Dat zouden ook de gebroeders HOUTMAN ervaren hebben, toen zij in 1599 met twee schepen ter reede van Atjèh verschenen, had het ongeluk niet gewild, dat juist in dien tijd de verhouding van Portugees en Atjèher beter was dan te voren. Gene zag zijn monopolie door andere Westerlingen, aan wier spits de Hollanders, bedreigd — reeds in Juni 1596 hadden onze schepen Indië bereikt en voor Bantĕn het anker geworpen — en beijverde zich, de onzen in een kwaad daglicht te stellen. De opzet gelukte maar al te wel. Verraderlijk aangevallen, verloor CORNELIS het leven, zijn broeder FREDERIK de vrijheid [2]). Toch slaagde PAULUS VAN CAERDEN, die het volgende jaar Atjèh bezocht, er in een handelsverdrag te sluiten, al was de ontvangst aanvankelijk niet vriendschappelijk. Jammer genoeg deden „geheime inblazingen" de gevoelens omslaan en zag VAN CAERDEN zich gedwongen, de Atjèhkust te verlaten. Doch reeds in 1601 namen de zaken een voor ons gunstiger keer. De Portugeezen hadden een vloot uitgerust, om de Hollanders uit de Indische wateren te verdrijven, en daarmede Atjèh aandoende, den Soeltan door het stellen van zeer onmatige eischen zoodanig verbitterd, dat de goede verstandhouding was verbroken. Juist in die dagen verschenen twee Zeeuwsche schepen ter reede, die in last hadden, namens Prins MAURITS geschenken en een brief aan den Soeltan over te brengen. Men werd minzaam ontvangen, verkreeg toestemming tot het oprichten eener factorij, zelfs vertrok met de thuisvarende schepen een gezantschap van twee Atjèhsche grooten naar de Republiek. Zij bezochten MAURITS, die voor Grave lag, in zijn hoofdkwartier en werden door den prins „met geen minder eerbiedinghe, dan zijnen eyghenen persoon vereyste" [3]), ontvangen. Slechts een der gezanten was het vergund, naar zijn land terug te keeren, de andere vond zijn graf te Middelburg. Maar die Atjèh wederzag, trof er Soeltan ALA AD-DIN niet meer aan. Deze was in 1604 door een zijner zoons van den troon gestooten. Bejaard, had de vorst dien zoon tot mede-regent genomen, om ten slotte door hem ter zijde te worden geschoven. De straf bleef niet lang uit. Buitengewone droogte deed den oogst mislukken, groote sterfte onder de bevolking volgde. Daarop barstte een oorlog met Pidië uit. Hier was het bestuur in handen van

---

1) Mr. J. E. Banck. „Atchins verheffing en val". blz. 20.
2) „Cort verhael van 't gene wedervaren is Frederick de Houtman tot Atchin".
3) Mr. J. E. Banck, blz. 24.

een jongeren zoon van den onttroonden ALA AD-DIN en het was bij dezen, dat een kind, gesproten uit het huwelijk zijner dochter met een telg van het voormalige vorstenhuis, hulp en steun zocht tegen zijn oom, den besturenden Soeltan, bij wien hij in ongenade was gevallen. Aan het hoofd eener Pidiësche troepenmacht deed PERKASA ALAM, zoo heette de jongeling, een inval in Atjèh, maar hij werd verslagen en gevangen genomen. Eenigen tijd daarna deden de Portugeezen een aanval op de hoofdstad, bij welke gelegenheid PERKASA ALAM wist gedaan te krijgen, dat men hem in vrijheid stelde, om den vijand te helpen bestrijden. Het geluk diende hem, hij verwierf met veel roem ook de genegenheid van een deel der grooten en maakte daarvan zoo wel gebruik, dat het hem weinig kostte zich, dank zij den steun ook zijner invloedrijke moeder, onmiddellijk na den plotselingen dood van zijn oom — 1607 — tot Soeltan te doen uitroepen. Toen zijn Pidiësche oom en weldoener op het bericht van dit overlijden naar Atjèh trok, om er orde op de zaken te stellen, liet PERKASA ALAM, als Soeltan ISKANDAR MOEDA geheeten, hem opvatten en om het leven brengen.

Met ISKANDAR MOEDA brak voor Atjèh de periode van den hoogsten bloei aan. Uitermate begaafd, onderscheidde deze vorst zich ook door de zwartste ondeugden. Met een ontembare eerzucht bezield, wierp hij zijn blikken ver over de grenzen van zijn rijk. Van 1612 tot 1625 zien we hem schier onophoudelijk in oorlog. Aroe werd in eerstgenoemd jaar weder geannexeerd, het jaar daarop Djohor verwoest en de Soeltan van dat land met een twintigtal Hollanders, wier factorij vernield was, naar Atjèh gevoerd. Waarschijnlijk onder belofte voortaan de Portugeezen te helpen bestrijden, werden de Djohorsche grooten spoedig weder in vrijheid gesteld, maar toen de verwachte hulp achterwege bleef, rustte ISKANDAR in 1615 een Atjèhsche armada uit — 300 schepen, waaronder een honderdtal galeien, met ruim 40.000 koppen bemand — en zette daarmede koers naar het Maleische schiereiland. Djohor werd andermaal met den grond gelijkgemaakt, de vorst wederom krijgsgevangen genomen. Daarna moest de Portugees het ontgelden, doch met dezen ging het ISKANDAR minder voorspoedig; na een onbeslist gebleven zeegevecht moest hij onder de Sumatra-kust de wijk nemen. In Atjèh teruggekeerd, deed ISKANDAR den Soeltan van Djohor ombrengen, maar diens broeder schonk hij het leven,

om hem later met de hand van een zijner dochters te begiftigen en zelfs in het bezit van Djohors troon te stellen. Toen de begenadigde vorst eenmaal in zijn rijk was teruggekeerd, verstootte hij echter zijn Atjèhsche ega en zond haar naar zijn schoonvader terug. Opnieuw ontbrandde de oorlog tusschen beide rijken; Lingga, werwaarts de Djohorsche bestuurszetel was overgebracht, onderging hetzelfde lot als aan de voormalige hofstad ten deel was gevallen.

Pahang, Kĕdah en Perak, drie rijkjes op Malakka, waren reeds in de jaren 1618 en 1619 door Iskandar vermeesterd, doch Atjèhs gezag schijnt in Pahang niet blijvend te zijn geweest, want we zien dit in 1629 deelnemen aan de bestrijding eener grootsche expeditionaire macht door Atjèh onder den befaamden Laksamana (d. i. vlootvoogd) tegen het Portugeesche bolwerk op het schiereiland uitgerust. Het benarde Malakka kon nog intijds worden ontzet door te hulp gezonden troepen, bijgestaan door benden van Djohor en het bereids genoemde Pahang. De Laksamana, die reeds zooveel tot Atjèhs luister had bijgedragen, leed bij deze gelegenheid een jammerlijke nederlaag, welke aan verdeeldheid onder zijn bevelhebbers is toe te schrijven. Met een: „Ziedaar den Laksamana, die voor de eerste maal overwonnen is!", moest de trotsche aanvoerder, een der weinige overlevenden van de eenmaal 20.000 man sterke krijgsmacht, zich aan den Gouverneur der veste overgeven. Hij werd niet overeenkomstig het gebruik gedood, doch naar Europa ingescheept, ten einde door Lissabons straten triomfantelijk te worden rondgevoerd. Die hoon bleef hem nochtans bespaard, wijl hij op de reis naar het Westen bezweek.

De geweldige expeditiën, door Iskandar Moeda bij herhaling uitgerust, getuigen onmiskenbaar van de groote machtsontwikkeling, waartoe hij zich in staat heeft gezien, van het uitgebreide gezag dus ook, dat hij in de gansche vallei en het aangrenzende Pidië moet hebben uitgeoefend. Het worde toch wel in het oog gehouden, dat de Soeltan slechts was de eerste onder zijn gelijken, en dat derhalve zijn overwicht wèl groot moest zijn, om hem den bijstand te doen erlangen, die noodig was, om ondernemingen op zoo breede schaal mogelijk te maken. Inderdaad moeten destijds de pracht en het aanzien van 's havenkonings hofhouding aan het wonderbaarlijke hebben gegrensd. Beaulieu, commandant van een Fransch eskader, dat in 1621 Atjèh bezocht in het belang van den peperhandel, vermeldt, dat alleen de Atjèhvallei reeds

bij eersten oproep 40.000 strijdbare mannen kon leveren; dat een sterke lijfwacht bij voortduring onmiddellijk beschikbaar was, dat de vorstelijke dalam (verblijf) door een amazonenkorps dag en nacht werd bewaakt; dat honderden olifanten, een paar duizend vuurmonden en een krachtige oorlogsvloot de kern vormden van de krijgsmacht en dat de staat door den Soeltan gevoerd in alle opzichten vorstelijk was. Driehonderd goudsmeden waren geregeld in dienst, het aantal eunuchen bedroeg bijna dubbel zooveel. Zoo groot was de overdaad, dat de deuren in het paleis met edele metalen waren beslagen.

De bron van deze fabelachtige weelde was de peperhandel, waarvan de Soeltan het monopolie had en dat hij tot geen prijs wilde opgeven. Vandaar dat op de Westkust van het rijk, hetwelk zich toentertijd tot ver beneden Padang uitstrekte [1]), op 's vorsten last tal van pepertuinen werden vernield, met geen ander doel dan om te voorkomen, dat de Europeanen dáár lading zouden innemen in stede van ter hoofdplaats zelve. Het gevaar, dat Iskandar van te veel belangstelling der Europeanen duchtte, deed hem de Nederlandsche en Engelsche factorijen te Priaman, Tikoe en Padang opruimen, terwijl hij door veelvuldige verplaatsing zijner wakils (stedehouders) ter kuste een te innige verstandhouding met de winst najagende Westerlingen trachtte te voorkomen. Zulke maatregelen kwamen het land zeker niet ten goede, al moet erkend, dat ze in de omstandigheden tot zekere hoogte rechtvaardiging vonden. Ook worde niet vergeten, dat de op hoogere beschaving prat gaande Westerlingen, onze vaderen niet uitgesloten, juist hetzelfde plachten te doen met hetzelfde doel, met hetzelfde gevolg ook: verarming! Het kwaad vrat in Atjèh nog dieper in door het sterke afnemen der mannelijke bevolking, want de grootsche krijgsondernemingen kwamen het land op het verlies van duizenden wakkere mannen te staan. Iskandars bestuur is dan ook voor Atjèh wel roem- doch allerminst zegenrijk geweest.

Voorzoover de veroveringspolitiek van Iskandar zich tot den overwal bepaalde, lag der Compagnie daaraan minder gelegen. Het was haar zelfs aangenaam, dat de Portugees in den Atjèher een even hardnekkigen als kloeken bestrijder vond. Maar de machtige vorst had ook het oog geslagen op de rijke peper-

1) Valentijn — „Sumatra", blz. 8 — zegt, dat het kustgebied in 1621 zou zijn veroverd. Wij komen hierop t. g. p. terug.

streken ter Oostkust van Sumatra, op Djambi en Indragiri, en het was op deze rijkjes, dat door de Compagnie in concurrentie met Engelschen en Portugeezen een levendige handel werd gedreven, welke noodwendig verloopen moest, wanneer het ISKANDAR mocht gelukken, ze te annexeeren en er zijn monopolie te vestigen. Men was dan ook wel geneigd om, toen in 1624 Indragiri door Atjèhers werd aangevallen en ook Djambi voor een invasie vreesde, tusschenbeide te treden, hoe ongeraden men het overigens ook achtte, om met ISKANDAR openlijk in vijandschap te geraken. Gelukkig behoefde het niet zoover te gaan, ja zelfs was men er eenige jaren later op bedacht, om met Atjèh, zoo geducht onder Malakka's muren geslagen, een verbond te sluiten, ten einde gezamenlijk den Portugees te lijf te gaan.

Inderdaad gingen Atjèhs belangen en die der Compagnie voor een goed deel samen. Niet geheel, want hoezeer de Portugees beider vijand was, Atjèh had op het schiereiland nog een anderen tegenstander: Djohor, en het lag allerminst in de lijn van de Compagnie, om dat rijk te bemoeilijken. Integendeel zag zij juist in Djohor het aangewezen middel, om den Atjèhschen invloed op Malakka te remmen. Van zijn kant begreep Atjèh het daarentegen ongeraden, om de belangen der zoo verontrustend snel in bloei toenemende Compagnie nog te bevorderen, en dit te minder nu zij Djohor toegedaan bleek, Djohor waartegen men zulke bittere grieven koesterde! Had het niet Pahang gesteund in zijn verzet tegen Atjèhs vorst, wiens aangewezen opvolger, de latere ISKANDAR THANI, nog wel een prins van Pahangschen bloede was! De laatste expeditie naar Malakka in 1635 had dan ook ten doel Pahang tot gehoorzaamheid te dwingen.

Zoo bleef dan gemeenschappelijk optreden tegen den Portugees achterwege, ook onder ISKANDAR THANI, die in 1636 den troon beklom na het overlijden van zijn beschermer en pleegvader, „niet buiten suspitie van vergift bij beleit der Portugezen . . ." [1]) hem toegediend.

Den nieuwen vorst was een slechts kortstondige doch zegenrijke regeering beschoren. Zoon van den in 1618 gevankelijk naar Atjèh gevoerden vorst van Pahang, was hij door ISKANDAR MOEDA, die in de gelaatstrekken van den knaap het omen eener schitterende toekomst had gelezen, als kind aangenomen, vervolgens met des Soeltans dochter gehuwd en ten slotte tot diens

1) „Bouwstoffen", II, blz. 332.

opvolger aangewezen, ten prejudice van den eigen zoon, die eenvoudig uit den weg was geruimd.

THANI liet af van de veroveringspolitiek zijns voorgangers, al wilde hij niet berusten in het verlies van zijn erfdeel Pahang. Vergeefs trachtte dan ook de Compagnie zijn hulp te verkrijgen voor een onderneming tegen het Portugeesche palladium, indien deze moest worden uitgevoerd in samenwerking met Djohor. Men besloot ten laatste, het zonder Atjèh te doen. In Juni 1640 werd voor de veste het beleg geslagen, waarbij Djohor een slechts zwakken steun verleende. Den 14en Januari d.a.v. capituleerde der Portugeezen bolwerk. „Die ganze Zeit der portugiesischen Herrschafft auf Malacca war von Kriegen und Kämpfen erfüllt . . ." [1]) zegt DR. R. MARTIN met recht, want de plaats had in de 130 jaren sedert haar stichting verloopen niet minder dan 25 belegeringen het hoofd geboden, waarvan veertien door de Atjèhers alleen. Toch werd de mare van des erfvijands nederlaag in Atjèh met gemengde gevoelens vernomen. Men begreep er het gevaar, dat schuilde in de zoo beteekenende zege der onzen, en de Soeltan, die nog in 1639 allerminzaamst CROOCK, den commissaris der Compagnie, ontvangen had [2]), betoonde zich nu opeens uiterst welwillend jegens den Portugees. Te Batavia duchtte men reeds „ergere dingen", toen „door Gods betere beschikking" [3]), ISKANDAR THANI den 15en Februari 1641 den geest gaf.

Hij werd opgevolgd door zijn weduwe, met wie een nagenoeg zestigjarig tijdperk van vrouwenregeering aanving tot schade zoowel van het Soeltanaat als van het rijk. Het eerste had, vooral tijdens

---

1) Dr. R. Martin. „Die Inlandstämme der Malayischen Halbinsel", s. 127.

2) Croock betuigde verstomd te hebben gestaan van de weelde, waarin men ten hove baadde. „Het scheen alsof men in de zon keek, zoo glinsterde alles van diamanten en andere zeldzame steenen. De troon werd geschat op veertig bharen (één bhaar = drie pikols = 375 Amsterd. ponden) zwaarte aan goud en was met de zeldzame diamanten en andere gesteenten, volgens het zeggen van den sultan, 'negentig maal honderd duizend guldens' waard."

„In de eerste veertien dagen, die de gezant in Atjeh doorbracht, kwam hij zelden bij den sultan of deze liet hem altijd 'veel rariteiten sien, die al bij malkanderen een onwaardeerlycken schat souw bedragen'."

„Op eene andere plaats zegt Croock: 'Op dit instant liet (de sultan) mij soo uytermaeten waerdige en meenichte van allerhande schoone stucken sien — juweelen en diamanten — dat men schier beschaemt soude wesen 't selve te seggen; ende beroemde sich, dat soo ick machtich ware twee etmalen achter den anderen te sitten, my gestadich veranderingen van costelycke stucken soude thoonen', en zoo was alles 'naar advenant'. De jachthonden hadden te Atjeh mede goede dagen; de Commissaris Compostel schrijft in 1636, dat de lekkerste beetjes voor hen waren, die hun met melk veelal in zilveren schotels werden voorgezet, terwijl ieder zijn eigen oppasser had, zoodat hij te recht zegt, dat 'de sulthan van juweelen, paarden en jachthonden' groot werk maakte."

P. A. Leupe, „Eigen Haard". 1879. blz. 191.

3) „Bouwstoffen", III, blz. VI.

het bewind van Iskandar Moeda gaandeweg een onnatuurlijk hooge beteekenis verkregen, dank zij de beschikking over een rijkdom van middelen, welke de overige heeren des lands misten. Des Soeltans welvaart was zijn macht en zoolang dus de handel die welvaart voedde, zoolang ook was zijn overwicht over de medepotentaatjes verzekerd, mits hij in zich de kracht bezat, om haar te doen gelden. Zijn invloed op de binnenlandsche aangelegenheden was rechtstreeks afhankelijk van den omvang der handelsbetrekkingen, derhalve van den invloed naar buiten. Vandaar het streven naar machtsuitbreiding op kustgebied en overwal onder de energieksten der havenkoningen en naarmate dit met goed gevolg werd bekroond, een streven tevens naar het oppergezag binnen de landspalen. Het tentoonspreiden van luister door het voeren van een schitterenden staat en het overeenkomstig de leer stichten van moskeëen en het begiftigen der armen, was in een maatschappij als de Atjèhsche een uitmuntend middel tot verhooging van des Soeltans aanzien. Zoo laat het zich wel verklaren, dat de tijd van Atjèhs hoogsten bloei tevens die is, waaruit op het gebied van bestuur en rechtspleging, handel en hofceremonieel voorschriften dagteekenen, die hoezeer meer van ideëele dan wezenlijke waarde, in elk geval getuigen van den drang naar grooter invloed op de inwendige verhoudingen dan het havenkoningschap op zichzelf verzekerde. Het is aan Makota Alam (Atj: Meukoeta Alam), zooals Iskandar Moeda in de inlandsche kronieken pleegt genoemd te worden, dat deze voorschriften met voorliefde worden toegeschreven.

Dat het ten troon komen eener vrouw noodwendig de eerste stap naar het verval moest zijn, laat zich uit het voorgaande afleiden. Een krachtige hand alleen had het Soeltanaat boven het normale peil van zijn aan onbeduidendheid grenzende beteekenis kunnen verheffen. Zoodra die losliet, moest terugval volgen. Twee omstandigheden bevorderden nog de reactie. De bezetting van den bestuurszetel door een vrouw, op zichzelf reeds een kwaad in een land, dat aan tweedracht altijd een vruchtbaren bodem had geschonken, was strijdig met de Moslimsche wet, zoodat de rechtzinnigen er gereede aanleiding tot protest in moesten vinden. Zonder beroering was dan ook de Soeltane-weduwe niet aan het bewind gekomen en herhaaldelijk werd onder haar regeering de rust verstoord, daar de orang-kaja's, de grooten, bij al hun ijveren, om meer invloed op het bestuur te erlangen, toch

geen oogenblik de onderlinge veeten ter zijde wisten te stellen. Slechts in één opzicht werden allen door dezelfde gedachte geleid: Djohor moest ten koste van wat ook buiten de zaken blijven. Er bestond reeds, als we zagen, verwantschap tusschen de Djohorsche en Atjèhsche vorstenhuizen en men vreesde een huwelijk tusschen den regeerenden vorst van genoemd rijk met Iskandar Thani's douarière, waartoe van Djohors kant trouwens moeite werd gedaan, aanstonds nadat door de bemiddeling van de Compagnie tusschen de beide rijken nog in 1641 de vrede was gesloten. Atjèh had daarbij zonder bedenking afstand gedaan van het hoogheidsrecht, dat het op Djohor meende te hebben, mits dit slechts beloofde, geen aanraking hoegenaamd met Atjèh te zullen zoeken. Gezanten desondanks ter hoofdplaats verschenen, om het zoo gevreesde huwelijk voor te bereiden, had men dan ook opzettelijk onheusch bejegend.

Zoo verloor Atjèh zijn bezit en invloed op Malakka. Alleen op Perak, de tinmarkt bij uitnemendheid op het schiereiland, bleef het zijn rechten handhaven. De Compagnie zag er geen heil in, Atjèh hier den voet dwars te zetten. Zij moest het vooreerst nog ontzien ter wille van de voordeelen haar op de aan Atjèh onderhoorige Westkust van Sumatra verleend, want de Soeltane Tadj al-alam Safiat ad-din Sjah was „genoeghsaem t' onser devotie" [1]), zij het wellicht meer uit vrees en wantrouwen dan uit genegenheid. Op deze „devotie" nu werd in 1645 een beroep gedaan in het belang van den tinhandel op Perak. De Compagnie beweerde ter zake zekere rechten te hebben en verlangde, dat door openlijke erkenning daarvan aan de op Perak ondervonden moeilijkheden een eind werd gemaakt. De regeling droeg men op aan Arnold de Vlaming van Outshoorn, „een der bekwaamste, maar tevens een der meest cynische ambtenaren, welke de Compagnie in Indië dienden" [2]). Hij moest trachten te verkrijgen, dat Perak het tin leverde tegen een vasten prijs, in geen geval tegen een hoogeren dan mededingende natiën betaalden. De Vlaming gevoelde zich te Atjèh „recht in die weerelt, welke naementlijck nootsaeckelijck bedrogen zijn wil" [2]). Hij bracht de zaak tot het gewenschte einde, zeer ten nadeele van Perak en Atjèh beiden, „want Perah is de welvaert van Atchijn" [3]). Geen

---

1) „Bouwstoffen". III, blz. X.
2) Ibid. XLIX.
3) Ibid. XLVI.

wonder, dat men het hier bij beloften liet, althans moest HERMANS [1]), onze resident aldaar, weinig tijds later spijtig van de Atjèhers getuigen, dat ze waren „dobbelt gemoederen van menschen, daer op dan weynich off wel geen reeckeningh, veel min staet te maken is" [2]).

Hetzelfde mag men te Atjèh wel van de onzen hebben gedacht. Hadden niet kort voor De Vlamings komst Compagniesschepen met peper bevrachte vaartuigen, eigendom der Soeltane, ter Westkust aangehouden en haar lading gelicht, alleen maar om te voorkomen, dat vreemdelingen daarmede hun voordeel zouden doen! De vorstin, regeerende onder den druk der onderling twistende grooten, berustte in zulke arbitraire handelingen, gedoogde zelfs, dat de Compagnie op Atjèhs reede haar concurrenten te lijf ging.

Zoo scheen wel het rijk, dat in het jongst verleden nog de schrik was geweest van blank en bruin aan weerszijden van de Straat, de kracht te missen tot verzet. Maar toen vrijbuiters, de Hollandsche vlag misbruikende, de bevolking der onder Atjèhs suprematie staande Westkust molesteerden, maakte de Soeltane zich toch ten strijde gereed, niet anders verwachtende, of de Compagnie zou welhaast het rijk zelf aantasten. Een in 1649 tot haar afgevaardige commissaris wist de onschuld der onzen te bewijzen en toen hij der vorstin bovendien vergoeding der aangerichte schade toezegde, was deze in haar vreugde het gevaar afgewend te zien, tot belangrijke offers bereid. De reeds in 1637 onder ISKANDAR THANI aan de Nederlanders toegekende handelsvoorrechten ter Westkust werden opnieuw bevestigd, zelfs uitgebreid, de prijzen der kleedjes, het ruilmiddel bij de daar gedreven pepernegotie, geregeld en, wat niet het minst beteekende, alleen aan de Compagnie zou het vergund zijn, om te Perak tin te halen.

Al zeer spoedig echter liet de verstandhouding andermaal te wenschen. In 1651 werden Compagniesdienaren te Perak vermoord, wat aanleiding gaf, dat in het jaar daarop afgeweken werd van de „jaerlycxse costume", om naar Atjèh een commissaris te zenden, waarover „die van het hof... seer verwondert waren,... maeckende

---

[1]) Deze was reeds in 1644 als opperkoopman te Atjèh gekomen, vergezeld van vrouw, dochter en zoontje, deel uitmakende van de Vlamings gevolg. Daartoe uitgenoodigd door de Soeltane, bracht de vrouw van Hermans — of als Leupe schrijft: Harmansz — haar een visite in den dalem, waar zij heuschelijk werd ontvangen. Zie: „Een hollandsche juffer op bezoek bij de vorstin van Atjeh Tadjoe 'l alum in 1644", „Eigen Haard" 1879, blz. 191.

[2]) „Bouwstoffen", III, blz. XLVIII.

dit gespuis daer over praetjes onder malckanderen, als of het nu met onze natie geheel uyt soude wesen, ende diergelycke, 't welk den resident anders verhoopte . . ." [1]).

Er was dus nog omstreeks het begin van 1653 een vertegenwoordiger der Compagnie te Atjèh, maar hartelijk waren de betrekkingen geenszins, wat er niet beter op werd, toen in 1656 Atjèhsche panglima's ter Westkust moord pleegden op onze agenten aldaar. Het kwam tot vredebreuk. Atjèh werd, als reeds meer was geschied, geblokkeerd, totdat in Mei 1659 twee gezanten te Batavia verschenen, om namens de Soeltane de geschillen bij te leggen. Zij keerden met de commissarissen Bort en Keyser naar hun land terug, waar een voor de Compagnie voordeelige vrede werd geteekend. Op alle Atjèhsche havens zou zij de alleenvaart hebben en haar werd de helft van Peraks tinproductie verzekerd. Deze laatste voorwaarde was, het behoeft nauwelijks gezegd, een harde, in het bijzonder voor Perak, dat zich dan ook niet zeer ijverig zou betoonen in de uitvoering der verplichting, om het voor de Compagnie bestemde tin naar Malakka over te brengen. Spoedig heette het: „In somma, de Radja trekt zich de saek weynig aan en onse klagten in Achin vallen altijd bespottelijk uyt. Jae, 't is nu al soo verre gekomen, dat die gasten rond uyt seggen, dat zij des Comp^{s}. dienaren liever een kris wilden toepassen als tin" [2]). Trouwens het was te voorzien geweest en reeds kort na het sluiten der overeenkomst gebleken ook, dat Atjèh weinig gezind was, zich daaraan te houden. Nauwelijks was Bort van zijn Atjèhsche reis te Batavia teruggekeerd, of men vond het noodig, hem er weder heen te zenden, nu vergezeld van drie ambtenaren, die als residenten werden achtergelaten te Indrapoera, Padang en Tikoe, om er de belangen der Compagnie te behartigen.

In het najaar 1660 te Atjèh aangekomen, vond Bort bij de Soeltane een willig oor voor de reclames. De vorstin was den Hollanders goedgezind. „It is said (but the fact will admit of much doubt) that in 1660 she was inclined to marry one of their countrymen and would have carried her design into execution, had not the East-India Company prevented by their authority a connexion that might, as they prudently judged, be productive of embarassment of their affairs" [3]), lezen we bij Marsden, die

---

1) „Dagh Register", 1653, blz. 39.
2) Ibid. 1661, blz. 380.
3) William Marsden. „The History of Sumatra" — 1811 — p. 448.

waarschijnlijk zijn licht bij VALENTIJN heeft opgestoken, althans deze maakt in zijn beroemd werk melding van het geval en noemt de weigering van „onze Maatschappij" . . . . . een nieuw blijk van onze macht over de Koningin." [1])

Wat er van zij, BORT slaagde er met onzen resident GROENEWEGEN in, de zaken naar wensch te regelen. Met den laatste, die het te Padang op te richten „hoofdcomptoir van de Westcust" zou beheeren, verliet hij de vorstin in de beste harmonie, GABRIEL als GROENEWEGENS vervanger te Atjèh achterlatende.

Het schijnt, dat de onzen aan de concessiën wijdere strekking hebben toegekend dan de Soeltane bedoeld had daaraan te geven, althans over den bouw van een factorij te Padang ontstond geschil en een klacht hierover in November 1662 bij haar ingebracht werd met „een straffe antwoord afgewesen, seggende dat wy haar altyt verweten, datse veranderlyck waren van resolutie, maar dat wij genoeg betoonden van soodanig te syn . . . . . [2]).

Had de vorstin geweten, dat al in het begin des jaars „secrete besoignes" der onzen ter Westkust van Sumatra waren aangevangen met het oogmerk, den daar heerschenden invloed van Atjèh te vernietigen, het zou bij een bits bescheid niet gebleven zijn. Want die invloed, neen! dat gezag was wettig. Bij MARSDEN vindt men dienaangaande: „An Achinese monarch, under the sanction of a real or pretended grant, obtained from one of the Sultans [3]), who having married his daughter, treated her with nuptial slight and occasioned her to implore her father's interference, extended his dominion along the western coasts, and established his panglimas or governors in many places within the territory of Menangkabou, particularly at Priaman, near the great volcano-mountain. This grant is said to have been extorted not by force of arms, but by an appeal to the decision of some high court of justice, similar to that of the imperial chamber in Germany, and to have included all the low or strand-countries (pasisir barat) as far southward as Bengkaulu or Silebar. About the year however, he claimed no farther than Padang . . ." [4])

Geheel hiermede in overeenstemming is het ondervolgende citaat van KIELSTRA uit een handschrift, omstreeks 1730 te Padang

---

1) François Valentyn. „Beschrijving van Sumatra", blz. 9.
2) „Dagh Register", 1663, blz. 84.
3) van Menangkabau.
4) Marsden. „History of Sumatra", p. 334.

samengesteld, luidende: „In den beginne is het district Priaman geregeerd en bewoond geworden door den Koning van Menangkabau; deze is naderhand komen te trouwen met de eerste en oudste dochter van den Koning van Atjeh, onder belofte van haar als zijne wettige en eerste vrouw te houden, doch gedurende den tijd van 2½ jaar verwaarloosde hij deze vrouw geheel en vermengde zich alleen met zijne bijwijven. Gemelde zijne vrouw werd daarover zoo misnoegd, dat zij eindelijk te rade werd, daarover aan haren vader, den Koning van Atjeh, te schrijven, die op hare klacht besloot zijne dochter weder thuis te roepen, en den Koning van Menangkabau over de door haar ondergane beleediging een protest aan te doen. Dientengevolge heeft de Koning van Menangkabau al de zeestranden of benedenlanden, van Atjeh af tot Mendjoeto toe, als eene eeuwige en erfelijke bezitting aan den Koning van Atjeh opgedragen . . ." [1]).

In dit gebied nu was GROENEWEGEN in geheime onderhandelingen getreden met eenige hoofden, die zich aan de oppermacht van Atjèh wilden onttrekken. Het was daar in die dagen een recht goed vischwater voor de Compagnie. Er heerschte de grootste verwarring van Padang tot voorbij Indrapoera en langs de geheele kust tot de grens van het Soeltanaat toe klonk algemeen de klacht, dat de vexatiën der Atjèhsche stadhouders niet langer te dulden waren, dat ieder haakte naar de bevrijding van het juk.

Aanvankelijk had men te Batavia er weinig ooren naar, zich in die zaken te mengen, zoo dadelijk na den juist met Atjèh herstelden vrede. Maar na VAN GROENEWEGENS verleidelijke berichten werd het anders en „voor een goede saecke ten dienste der Comp^e aangesien en verstaen . . ." Het heette welhaast, „dat de Comp^e daartoe tegen die van Achin genoeg bevoegt was, vermits sij het contract jongst met de Comp^e gemaeckt in 't reguard van onze competente helft van den tin in Pera, gansch niet en onderhielden ende haare persoonagie op de Westcust bij gelegenheid ook soo souden spelen, toelaetende, dat d'Engelsen aldaer soo wel koomen handelen als wy . . ." [2]).

Zoo werd dan in 1663 een geheime overeenkomst met een

---

1) E. B. Kielstra. „Onze kennis van Sumatra's Westkust omstreeks de helft der achttiende eeuw", blz. 7 en 8. Men zie ook het „Dagh Register" van 1673 d.d. 20 Juni, alwaar een drietal brieven van den „Koninck van Indrapoura", welke licht werpen op de betrekkingen van dat rijk met Atjèh, en het geschrift van R. Hoesein, blz. 168; uit een en ander blijkt, dat de Westkust in den loop der 17e eeuw onder Atjèhs suprematie is gekomen.

2) „Dagh Register" 1663, blz. 85.

aantal ontevredenen gesloten, bekend als „het Painansche tractaat", waarbij zich gaandeweg meerdere hoofden voegden, en vóór men tien jaren verder was, waren de Atjèhers tot Baros teruggedrongen. Poeloe Tjinko, „de eerste vastigheid tot een secuur verblijf voor 's Comp^s^. ministers en handeldrijvende bedienden", in 1666 door VERSPREET „gefortificeerd" [1]), was reeds het volgende jaar, na een gelukkig volbrachten strijd tegen Pau, als hoofdzetel van het gezag tegen Padang verwisseld [2]), maar het bleef er toch verre van, dat de heerschappij der Compagnie een rustige was. Atjèh liet natuurlijk niets onbeproefd, om het verlorene te herwinnen, en nog lang bleef het district Kota-tengah het brandpunt van het verzet, de basis van ondernemingen tegen onze voornaamste vestiging. Het door VERSPREET toegepaste „staatkundig middel", om den keizer van Menangkabau „kwanswijs den naam" [3]) van koning der bondgenooten te geven, was allerminst proefhoudend gebleken. Voeg daarbij, dat de Westkust voortdurend nu eens hier dan weder elders het tooneel was van vijandelijkheden uit de onderling tegenstrijdige aanspraken van Atjèh, Menangkabau en Indrapoera voortgesproten, dan laat het zich wel verklaren, „dat onder het bestuur der Compagnie nooit een half jaar achtereen op de geheele Westkust vrede en rust heerschten" [4]).

En wat nu in het bijzonder Atjèh betreft, het liet zich wel is waar niet voetstoots verdringen, doch waar nauwelijks een kwart eeuw te voren geweldige vloten ten strijde togen, werden onder het bestuur der eerste Soeltane evenveel honderden naar het oorlogsveld gezonden als duizenden onder een Iskandar Moeda. Met den handel, hoewel nog altijd levendig, was het ook niet meer als in de eerste helft der eeuw. De veranderde toestand der Westkust was oorzaak, dat „de Mooren haere vaert op Atchin" welhaast „quamen te staken" [5]). Met betrekking tot den tinhandel heette het omstreeks dezen tijd, „dat het by nae schijnt alsofse Pera t' eenemael aan de Comp^e^. hadden overgelaten [6]). Ook de verhouding met Siam liet sinds lang te wenschen. Ware ze beter geweest, het had der Compagnie nog last genoeg kunnen bezorgen,

---

1) E. B. Kielstra. „Onze kennis van Sumatra's Westkust", blz. 51.
2) Ibid. blz. 30.
3) Ibid. blz. 31.
4) P. J. Veth, „Atchin", blz. 81.
5) „Dagh Register" 1665, blz. 210.
6) ibid. 1665, blz. 337.

maar Siam had zich te beklagen over de bejegening zijner gezanten te Atjèh, „so dat de alliantie . . . daar door wellicht te niet zal loopen" [1]), zoo was reeds in 1661 geschreven.

Op het verlies der Westkust volgde de afscheuring van Deli in 1669, waardoor het Atjèhsche rijk ook in het oosten tot zijn oude grenzen was teruggebracht; onwraakbaar bewijs van inzinking, waarmede niet zoo heel veel jaren gemoeid waren geweest. Reeds in 1652 was uit Atjèh het bericht gekomen van „weder een nieuwe revolte onder de grooten . . . .", bij welke gelegenheid de nieuwe vorstin het had moeten aanzien, dat „buyten last, ja tegen het expres verbodt van hare May^t nevens 10 à 11 personen, den grooten priester, die voor desen afgeset synde nu door behulp van Maradja Lello tot Coninck soude gemaekt sijn . . ." [2]) was vermoord. Of zich dergelijke feiten onder Tadj al-alam nog hebben herhaald, weten we niet, maar dat ze mogelijk zijn geweest zoo kort reeds na Atjèhs bloeitijd, bewijst wel, hoe weinig hecht het fundament was, waarop het Soeltanaat rustte, en dat de eenige voorwaarde van de beteekenis van dit laatste was: kracht! Kracht naar binnen, om het gebruik der rijke middelen van het land naar buiten mogelijk te maken. Deze eigenschap heeft geen der vier vorstinnen vertoond. Reeds Noeroel-alam Nakiat-oedin, de opvolgster der in 1675 overleden Tadj al-alam, zag zich al spoedig verplicht den sagi-hoofden een beslissende stem in de regeling der troonsopvolging te geven. Zoo toch moet volgens Dr. Snouck Hurgronje de mededeeling der kroniekschrijvers worden verklaard, als zou zij het geweest zijn, die het land in drie sagi's — de XXII, XXVI en XXV Moekims — heeft verdeeld [3]).

De eenige merkwaardige gebeurtenis onder het kortstondig bestuur dezer vorstin — zij regeerde slechts twee jaren — is het verbranden van de groote moskee — Beit al rahman — en het paleis met de daarin opgelegde schatten en rijkssieraden.

Die nu aan het bewind kwam, heette Inajat Sjah. Zij stamde uit een vroeger vorstengeslacht en bleef tot haar dood in 1688 aan de regeering. Met de Hollanders leefde zij in oorlog en zij trachtte, echter vergeefs, Siam tot een verbond tegen de Compagnie te bewegen. Op beteren voet stond zij met de Engelschen,

---

1) „Dagh-Register" 1661, blz. 363.
2) ibid. 1653, blz. 40.
3) „De Atjèhers", Deel I. blz. 93 vgd.

van wie zij in 1684 een gezantschap uit Madras in gehoor ontving. MARSDEN vermeldt omtrent dit bezoek het volgende: „The persons who were in this occasion presented to her express their suspicions, which were suggested to them by a doubt prevailing amongst the inhabitants that this sovereign was not a real queen but an eunuch dressed up in female apparel, and imposed on the public by the artifices of the *orang kaja's*". Doch MARSDEN hechtte er geen geloof aan: „Her person they describe to have been large and her voice surprisingly strong, but not manly" [1]). Het doel der Britsche zending, de oprichting eener versterkte factory op Atjèhs gebied, werd beslist afgewezen als strijdig met 's lands instellingen. Een houten verblijf, dat kon er nog door, maar „to build with brick either fort or house" was uitgesloten, want zelfs de vorstin, verklaarden de orang kaja's, „was not allowed to fortify, lest some foreign power might avail themselves of it, to enslave the country". Sprekend bewijs van de oppermacht der landsgrooten, de onbeduidendheid van het Soeltanaat, in een nog jong verleden toch zoo machtig. Trouwens het gansche rijk was sterk achteruitgegaan. De landbouw had de laatste jaren veel geleden als gevolg van „a general licence given to all the inhabitants to search for gold in the mountains and rivers which afforded that article, whereas the business had formerly been restricted to certain persons and the rest obliged to till the ground" [1]).

Toen in 1688 de troon weder vaceerde, kwam er voor de vierde en laatste maal een vrouw, KAMALAT SJAH, aan het bewind, „echter niet met algemeen goedvinden, sommigen hadden een koning willen aanstellen" [2]). Nochtans werd in de gedane keuze berust, al bleek de drang tot terugkeer naar het oude steeds sterker. Dat het hiertoe niet zoo heel spoedig is gekomen, moet worden toegeschreven aan den onderlingen naijver der partijen, wier invloed op het bestuur zoo groot was, dat zekere DE ROY, die in 1691 o. m. Atjèh bezocht, „het regeeringstelsel eerder eene republiek dan een koningschap zou willen noemen" [3]). Het einde van het vrouwenregime gaf dus een toestand te aanschouwen, overeenkomende met dien, toen de Soeltans havenkoningen nog waren zonder meer, de eersten onder hun gelijken, evenwel met dit verschil, dat de gelijken van weleer gaandeweg geworden waren

---

1) Marsden. „The History of Sumatra", blz. 449, vgd.
2) „Het Soeltanaat", blz. 190.
3) Ibid. blz. 191.

voogden van den regeerenden vorst, terwijl het Soeltanaat verworden was tot iets, dat veeleer denken deed aan een ornament van dan aan een macht over het rijk; een waardigheid, waarvan de drager een nagenoeg willoos werktuig was in de hand der overheerschende klasse, welke er zich naar believen van bediende of het door een ander verving.

Toen nu tegen het einde der 17e eeuw de rechtzinnigen de overhand verkregen, maakten zij zich de steeds krachtiger uitgesproken begeerte der massa naar het herstel van het Soeltanaat in zijn ouden vorm ten nutte. Zij wisten een al dan niet gefingeerd schrijven van den kadhi van Mekka tegen het vrouwenbestuur, als strijdig met de inzettingen des Islams, uit te spelen. De Soeltane werd onttroond en een sajjid, die zich in een sterken aanhang mocht verheugen, tot vorst uitgeroepen.

Het oude Soeltanaat was nu hersteld, maar herstel in de oude kracht was er niet mede bereikt. Een zelfbewust bestuurder was bij verhoudingen als de 18e eeuw in Atjèh te zien gaf, ondenkbaar. Vorst bij de gratie dergenen, die tijdelijk de overhand hadden, moest hij dezen naar de oogen zien, maar tevens toch ook zorgen de oppositie niet te zeer tegen zich in te nemen. Kan het verwondering baren, dat onder zulke omstandigheden in het korte tijdsbestek van 1699—1703 niet minder dan vier troonsverwisselingen plaats vonden! Wel was den vierden Soeltan, Djamal al-alam Badr al-moenir, een langer bewind beschoren, maar geen gelukkig. Reeds in den aanvang viel Batoe Bahra af en kort daarop kwam het hoofd der XXII Moekims tegen hem in verzet. Zelfs werd het den vorst in Atjèh zoo benauwd gemaakt, dat hij naar Pidië moest uitwijken (1726), de behartiging zijner belangen toevertrouwende aan Lela Melajoe, een Boeginees[1]). Jammerlijke verwarring was van deze vlucht het gevolg. Atjèh moest het beleven, dat twee Soeltans tegelijk den scepter zwaaiden, totdat Lela Melajoe de orde te herstellen wist en als Ala ad-din Ahmad Sjah den troon beklom. Toen hij na een rustige regeering van acht jaren in 1735 overleed, brak de strijd over de opvolging andermaal uit. Nu keerde de nog in leven zijnde Djamal

1) De Boegineezen waren in het begin der eeuw voor het eerst op Malakka verschenen en hadden daar nabij den mond der Salangor een kolonie gesticht — 1718. „Von Riouw, ihrem Hauptstützpunkt aus, machten diese unternehmenden Seefahrer in jener Zeit alle Küsten des Archipels und der Halbinsel unsicher und unternahmen Raubzüge bis ins Innere der Malayischen Länder... Einer der eingewanderten Fürstensöhne wurde 1743 vom Sultan von Perak zum Sultan erhoben und auch die heutige Dynastie ist noch stolz auf ihre buginesische Abstammung". Dr. R. Martin, s. 139.

AL-ALAM naar Atjèh terug, om zijn rechten te doen gelden, doch hij moest het onderspit delven tegen een zoon van wijlen LELA MELAJOE, die zich onder den naam van ALA AD-DIN DJOEHAN SJAH liet huldigen en tot 1759 in betrekkelijke rust regeerde, doch toen werd afgezet onder de auspiciën van de steeds machtiger geworden PÒLÉM-familie der XXII Moekims. Ondanks het verzet van dit geslacht, werd de zoon van den verdrevene in het bezit van den troon gesteld, waarop hij zich tot zijn dood — 1781 — heeft weten te handhaven, echter niet onafgebroken, want in 1773 had ook hij tijdelijk voor de PÒLÉMS moeten wijken. Ook zijn zoon en opvolger wist zich gedurende 14 jaren tot zijn dood tegen dien erfvijand staande te houden, steeds omringd door een lijfwacht van SIPAHIS. Hij liet een minderjarig kind achter, dat in 1802 zelf het bestuur willende aanvaarden, hierbij verzet ondervond van zijn oom en voogd, die de teugels niet uit handen wenschte te geven. Nu riep de pretendent de hulp in van den Engelschen Luit. Gouv. FARQUHAR, maar deze ging niet op het verzoek in, ondanks het aanbod een factory in Atjèh te vestigen. Het mocht den Soeltan evenwel gelukken, zich toch van zijn tegenstander te ontdoen en beslag te leggen op zijn rechtmatig bezit, dank zij den bijstand hem door den KADHI MALIK AL-ADIL verleend. Maar algemeen erkend werd zijn gezag niet en toen hij zich naar de Westkust van zijn rijk begaf, om er een paar nederzettingen, o.a. SINGKEL, gewapenderhand aan den cijnsplicht te herinneren, maakte de oppositie van zijn afwezen gebruik, om hem, onder voorgeven, dat zijn gedrag strijdig was met de leer, vervallen te verklaren.

Nieuwe omwenteling dus, belangrijk, ook in haar gevolgen, voor Nederland, omdat thans, d.i. in 1812, Britsch-Indische autoriteiten zich met de zaak inlieten. Waarom en op welke wijze, zal te gelegener plaats worden uiteengezet. Hier meenen we nog even te moeten stiltaan bij het omtrent Atjèhs verleden medegedeelde.

We zagen dan, dat het aanzien des lands afhankelijk was van dat des Soeltans in stede van omgekeerd, wat onnatuurlijk schijnt, maar toch geheel verklaarbaar is uit den aard der stelling van het Soeltanaat. In het staatsorganisme beteekende de drager dezer waardigheid weinig meer dan de overige landsheeren, doch zijn begunstigde positie als havenkoning, als beheerscher dus van den handel, kon hem onder daartoe dienende omstandigheden ver boven zijn evenkniëen doen uitsteken. Het Soeltanaat bereikte zijn grootste hoogte omstreeks

den tijd, dat de Portugeesche hegemonie in Indië van de Compagnie den genadeslag ontving. Als deze in de nu volgende decennia, dus in de tweede helft der 17e eeuw, voortschrijdt naar het toppunt van haar macht, vertoonen zich in Atjèh, nu onder vrouwenbewind, steeds duidelijker sporen van verval, zoodat aan den drempel van het nieuwe honderdtal jaren het rijk op Sumatra's noordpunt tot onbeduidendheid teruggezonken, het handelslichaam daarentegen tot een staatkundig organisme geworden is, nog altijd echter met een sterk zich uitsprekend mercantiel karakter. Want de Compagnie was en is dit, althans naar het uiterlijk, tot haar ondergang gebleven, een handelsinstituut. Winst maken was het doel en, wanneer we haar al naar diplomatieke middelen zien grijpen, vaak ook naar het zwaard, dan geschiedde dit niet tot vermeerdering van haar staatkundigen invloed en tot vergrooting van haar gebied òm dien invloed en òm dat gebied, maar ter wille, neen! tot behoud van haar commercieel bedrijf. Clive Day zegt in zijn doorwrochte studie: „Every extension of the political influence of the Dutch was accompanied bij the grant of commercial privileges: the exclusion of competing traders, the settlement of low custom and transit duties and the promise of native princes that commercial products should be sold to the Dutch at the market price or even below it" [1]). En lager: „In form the Dutch were never carrying on a war of conquest against the natives, they were always fighting *for* the natives, and their territorial gains came to them from the interested party as compensation for services rendered" [2]). Reeds Coen had in 1614 bewindhebbers er op gewezen, „dat de handel sonder d' oorloge noch d'oorloge sonder den handel nyet gemainteneert connen worden" [3]). Belang was van alle handelingen het leidend beginsel en dat de weg, waarlangs het doel placht te worden bereikt, niet zelden „decidedly questionable from the standpoint of modern ethical standards" [4]) was, laat zich uit het destijds ten aanzien van den inlander geoorloofd gedacht devies: macht boven recht! verklaren, tot zekere hoogte zelfs verschoonen. Echter, bij allen eerbied en bewondering voor het werk der vaderen, die Coens woord: „Daer can in Indien wat groots verricht worden" tot

---

1) Clive Day. „The Dutch in Java", p. 45.
2) ibid. p. 48.
3) Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge. „De opkomst van het Ned. gezag over Java". Deel IV, blz. 25.
4) Clive Day. „The Dutch in Java", p. 49.

een profetie hebben gemaakt, en bij de meest onbekrompen toemeting van wat op rekening der Logik jener Zeit behoort te worden gesteld, zal toch ieder, die onbevangen tracht te oordeelen, moeten erkennen, dat de Compagnie bijzonderlijk in de tweede helft der 17e eeuw aan Atjèh allerminst reden heeft gegeven, harer met vriendschappelijke gevoelens te gedenken. Inderdaad mag men het er voor houden, dat toen de grondslag is gelegd van de vijandige gezindheid, welke de in dit opzicht toch zoo veelvermogende tijd niet heeft kunnen wegnemen. En wel lang is de tijd geweest, dat zoo niet alle dan toch de officieele betrekkingen tusschen Atjèh en het bestuur der onzen geheel hebben opgehouden te bestaan; men mag zeggen van 1670, toen onze factory te Padang door de Atjèhers werd vernield, totdat, ongeveer 150 jaar later, het herboren Nederlandsch gezag te dier plaatse opnieuw werd bevestigd. Een periode van ware benauwing, waarin de Compagnie haar invloed ter Westkust uit het noorden door het Soeltanaat, uit het zuiden door haar Britsche concurrente steeds meer bedreigd ziet, zóó dat Atjèh voor het einde der eeuw weder in het bezit van Baros is en de Engelsche Compagnie in de tweede helft daarvan de oude mededingster nagenoeg geheel overvleugeld heeft [1]). Het arbeidsveld der laatste concentreert zich onder den drang der omstandigheden in hoofdzaak op Java, waar de bemoeiingen met den inlander inniger worden, steeds meer omzwenkende van het commercieele naar het staatkundige, doch altijd nog met behoud van de grondgedachte: winst maken! Wanneer de ervaring ten slotte de onbestaanbaarheid der dubbele functie: koopman en bestuurder, even overtuigend zal hebben aangetoond als zij te voren het onvermogen, om het monopolie te handhaven, had gedemonstreerd, is herstel niet meer mogelijk. Op het einde van den eeuwkring sleept de Compagnie haar bestaan even moeizaam voort als aan gene zijde van den evenaar het Soeltanaat het zijne, want ook dit vertoont slechts de schaduw van wat het onder een Iskandar Moeda geweest was. Het regime der havenkoningen heeft voor goed afgedaan. De Soeltan bezit niet meer als voorheen den alleenhandel, maar moet zich tevreden stellen met de opbrengst van bij in- en uitvoer geheven rechten en,

1) „The Asiatic Quarterly Review" van 1886. Volume I, geeft onder den titel: 'The English connection with Sumatra' een beknopt overzicht van die aangelegenheid; t. a. p. p. 410—432. — Meer uitvoerig is het Tijdsch. v. N. Indië, 1867 I. „De Engelsche nederzettingen aan de straat van Malakka", door D. C. Steyn Parvé. Men zie ook in de „Encyclopaedie van Ned. Indië": „De Engelschen in den Maleischen Archipel", door J. A. v. d. B.

aangezien rijkdom de mate van zijn invloed ook naar binnen bepaalde, kan zijn stelling niet meer die zijner roemruchtige voorgangers evenaren.

Zoo is bij het intreden der 19e eeuw de machtsgroepeering gansch en al veranderd, berust het overwicht geheel bij de Engelschen. Poelau Pinang, het jong verrezene en sterk bloeiende, schiet het oude Malakka voorbij, trekt de voordeelen van den nog steeds belangrijken Atjèhschen peperhandel aan zich en wordt als gevolg van de functioneele veranderingen, welke in het westelijk deel van den Archipel hebben plaatsgevonden, bestemd om op de gebeurtenissen in het land, waaraan het grootendeels zijn welvaart ontleent, een beduidenden invloed uit te oefenen. De welhaast volgende uitstooting der onzen uit Malakka en Padang is voor onze betrekkingen met Atjèh van geen practische beteekenis, in zooverre die betrekkingen toch reeds lang waren verbroken en, afgezien nog van andere overwegingen, onze handelspolitiek een hernieuwing ervan als uitsloot.

HOOFDSTUK III.

HET TIJDPERK DER RESTAURATIE.

HOOFDSTUK III.

HET TIJDPERK DER RESTAURATIE.

Bood Atjèh omstreeks den aanvang der 19e eeuw een daar overigens niet ongewoon beeld van verwarring, ook met het Nederlandsch gezag in den Archipel was het destijds maar treurig gesteld. De proclamatie door den uitgeweken stadhouder van uit Kew aan de gezaghebbers in de koloniën gericht — 1795 —, had haar uitwerking niet gemist: behoudens Java, Celebes en het hardnekkig verdedigde Ternate, was schier het gansche bezit der O.-I. Compagnie den Engelschen in handen gevallen. Een poging door de Bataafsche Republiek gedaan, om het te herwinnen, leidde tot geen ander resultaat dan dat de daartoe uitgezonden scheepsmacht roemloos verloren ging, en toen een paar jaren later, in 1798, de Republiek met overname van baten en lasten in de plaats trad van het eens zoo machtige handelslichaam, was het een desolate boedel, dien ze in beheer kreeg. En inmiddels duurde de oorlog voort, wat voor Indië beteekende stremming der verbinding met het moederland, weerloosheid tegen de aanslagen der Engelschen in den Archipel zelf. Maart 1802 bracht eindelijk den zoo vurig begeerden vrede, duur gekocht met den afstand van Ceylon, weinig eervol en kortstondig bovendien. Want eer nog in Indië de overeengekomen teruggave der bezittingen geheel tot uitvoering was gebracht, brak de oorlog opnieuw uit. „Mon parti est pris" — zoo had Bonaparte den Britschen gezant toegevoegd — „j'aime mieux vous voir en possession des hauteurs de Montmartre que de Malte!" Men mocht zich een oogenblik met de hoop op onzijdigheid hebben gevleid, deze zelfs door Engeland zijn aangeboden, „il faut de force que vous suiviez ma marche" [1]), had Bonaparte te Brussel verklaard, en daarmede was de houding der nog slechts in naam onafhankelijke Republiek bepaald. Ook die van Engeland te haren opzichte. In den laatsten

1) P. J. Blok. „Geschiedenis van het Nederlandsche volk". Deel VII, blz. 147.

oorlog had het op onze koloniën de hand gelegd als bewaarder, om te beletten, dat de Franschen ze in bezit namen, maar sedert het de Bataafsche Republiek had erkend en deze, zij het dan gedwongen, aandeel nam in den weder uitgebroken strijd, stonden de zaken geheel anders, verkreeg Engeland de onwraakbare bevoegdheid, zich jure belli van onze bezittingen meester te maken. Het ging hiertoe niet aanstonds over, bepaalde zich de eerstvolgende jaren tot de vernietiging onzer zeemacht in de Indische wateren. Maar het gevaar, dat Java en de ons nog gebleven etablissementen daarbuiten bedreigde, werd steeds grooter en met de verovering van Ambon in 1810 nam de reeks der Britsche overwinningen een aanvang, om te eindigen met de capitulatie van den 18en September 1811, waarbij de ongelukkige JANSSENS zich gedwongen zag, Java alsmede Makassar, Timor en Palembang den vijand over te geven.

Het Nederlandsch gezag in Zuid-Azië had opgehouden te bestaan, gelijk Nederland zelf reeds het jaar te voren uit den rij der staten was gewischt. Dit alles evenwel onder zulke exceptioneele omstandigheden, dat de wedergeboorte van het rijk en het herstel daarvan in zijn koloniaal bezit algemeen beschouwd werden als het natuurlijk gevolg van NAPOLEONS val en den daaruit ontstanen nieuwen toestand in Europa. Trouwens reeds in 1805 stond PITT het denkbeeld voor van een groot en sterk Nederland aan Frankrijks noordgrens en deze idee, welke de teruggave der koloniën onvermijdelijk in zich sloot, is door alle phasen van het Napoleontische tijdperk heen blijven voortleven. Bij het vredestractaat van Parijs werd haar verwezenlijking bedongen, bij het Weener congres werd ze tot feit. Een hoogst gewichtig, omdat het beschouwd kan worden als den internationalen rechtstitel van ons huidig koloniaal bezit.

De teruggave der bezittingen werd geregeld bij de Conventie van 13 Augustus 1814, waarbij Engeland, steunende op het recht van den veroveraar, uitging van het denkbeeld: „c'est à nous de juger ce qu'il faut rendre ou garder" [1]). Het bewilligde den terugkeer tot den toestand zooals deze was op den 1en Januari 1803, waardoor het Ceylon kon behouden, en het weigerde de teruggaaf van de Kaap, „as a position connected with the security of our Empire in the East" [2]), en die der West-Indische eilanden

1) P. H. v. d. Kemp. „De Geschiedenis van het Londensch Tractaat van 17 Maart 1824", blz. 38.
2) ibid. „Oost-Indië's Herstel in 1816", blz. 5.

Demerary, Essequebo en Berbice, van zoo groote beteekenis voor den katoenhandel. Als vergoeding voor een en ander getroostte het zich vrij belangrijke financiëele offers, wat aanleiding heeft gegeven tot de minder juiste bewering, als zou de Kaap aan Engeland zijn verkocht.

Aanvankelijk was men aan weerszijden der Noordzee hoogelijk met de regeling ingenomen en het ontbrak hier te lande niet aan loftuigingen over de edelmoedigheid van den Britschen buur [1]). In Engeland begreep men de wedergeboorte der Nederlanden en de restauratie der Oranjes een eisch der Europeesche politiek, en wat kon de gereconstrueerde staat beduiden, als men daaraan het historisch element van zijn vroegere grootheid onthield! Bovendien waren de uitkomsten van het tusschenbestuur onbevredigend geweest, terwijl er na de vrijmaking der Amerikanen en de, dank zij WARREN HASTINGS' groote talenten, gelukkig doorgemaakte crisis in Indië, veeleer een neiging tot beperking dan tot uitbreiding viel waar te nemen. Het leek wel zoo raadzaam, den Archipel terug te geven, doch zich daarbij de voordeelen van een behoorlijk te regelen handelsverkeer te verzekeren.

Geheel anders dachten de Britsche autoriteiten in Zuid-Azië over de zaak. Van Java was veel te maken, van het grootendeels nog onbekende Sumatra wellicht nog meer, om van de Molukken enz. niet eens te gewagen. Maar liet men deze schoone bezittingen aan den Hollander, dan zou diens monopoliegeest den Britschen handel tot enorme schade zijn.

In deze overtuiging was men weinig geneigd om, als door de contracteerende partijen was overeengekomen, te „écarter dès-à-présent des rapports des deux peuples ce qui pourrait un jour altérer la bonne intelligence mutuelle" [2]). Integendeel, de leemten der in haast geboren conventie werden door de Engelschen gretig te baat genomen, om de overgave der bezittingen onder de ongerijmdste voorwendsels en op de meest wederrechtelijke wijze te belemmeren, zoo mogelijk te beletten. Ze is dan ook een ware lijdensgeschiedenis geweest, Nederland tot schade, den Britschen tegenstanders, RAFFLES c.s., niet tot eer. Voor zooveel noodig zullen we haar memoreeren, om hier slechts op te merken, dat na jaar en dag de talrijke financiëele en territoriale geschillen

---

1) E. de Waal. „Onze Indische Financiën", I, blz. 26.
2) Art. 4 der Conventie.

ter zake gerezen, in der minne zijn beslecht bij een nadere koloniale overeenkomst, bekend als het Londensch Tractaat van 17 Maart 1824.

Bedoeld als grondslag voor een duurzaam goede verstandhouding, heeft dit tractaat slechts tot nieuwe verwikkelingen geleid, welke eerst na een halve eeuw een bevredigende oplossing mochten vinden. Maar met deze oplossing opende zich tevens de reeks der elkander snel opvolgende gebeurtenissen, welke met den al tientallen van jaren te voren kiemenden oorlog tegen Atjèh zou worden besloten.

Daar alle heden in het verleden wortelt, ware het een weinig vruchtbaar pogen, den innigen samenhang dezer schijnbaar op zich zelf staande zaken te willen aantoonen, zonder eerst in groote lijnen den ontwikkelingsgang van het Nederlandsch gezag in Zuid-Azië, in het bijzonder op Sumatra, te hebben geschetst. De geschiedenis zelf schrijft hierbij een splitsing voor tusschen het tijdperk, dat Grooter-Nederland worden zag en verdwijnen, en dat, waarin het uit den maalstroom der wereldschokkende gebeurtenissen van het begin der vorige eeuw als herboren een nieuwe toekomst tegentrad, het nog teere leven bedreigd ziende door ijverzucht, gesproten uit de verdenking — een min of meer gerechtvaardigde — van erfelijk belast te zijn met het oude zeer van monopoliezucht.

Reeds na het eerste tiental jaren hunner vestiging te Goa verplaatsten de Portugeezen hun hoofdzetel naar Malakka, welks gunstige ligging in een zich naar west, zuid en oost uitstrekkende handelssfeer hun bij uitstek geschikt voorkwam, en van waaruit zij hun betrekkingen uitbreidden met groote voortvarendheid, maar ook met kwetsende geringschatting van den inlander. Dit en het met geweld opleggen van een kwellend monopoliesysteem ondermijnden met nevenoorzaken gestadig maar zeker hun gezag. Het proces werd verhaast o.a. door de wondersnelle opkomst van Atjèh, dat den handel van Malakka naar de eigen kust af te leiden en verbittering tegen den Portugees te kweeken wist. De Nederlanders, door dezen al dadelijk als vijanden begroet, toen zij hun aandeel in den handel kwamen opeischen, maakten zich Atjèh en Djohor — tegenstanders beiden, doch beiden ook met dezelfde gedachte: Malakka's val! bezield — tot werktuig, om dien te verhaasten. Dat zij eindelijk in 1641 hun doel

bereikten, alleen met hulp van Djohor; dat Atjèh zelfs met leede oogen het slagen der onzen aanzag, als begreep het, dat de reeds tot macht gestegen Compagnie welhaast zijn invloed ging aantasten; dat die vrees geen ijdele was en dat nauwelijks dertig jaren later de westkust van Singkel tot Indrapoera de Atjèhsche suprematie afzweren, die der Compagnie daarentegen erkennen zou, dit alles is reeds eerder medegedeeld, terwijl men ook weet, dat het door intrigues gewonnen gebied, vergroot nog door het conglomeraat van landschapjes als het Menangkabausche rijk bekend, den onzen maar weinig genoegen heeft geschonken.

De Engelschen, in deze periode nog steeds de Zigeuners van den Archipel, zien zich in het laatst der 17e eeuw, dank zij hun betrekkingen met Bantën, een oord van vestiging toegewezen in Benkoelen, van waaruit hun gezag, na een halve eeuw van „dood tij", dat der Nederlanders op zijde streven, ten slotte verdringen zal, eerst uit Malakka, Sumatra's Westkust, de Molukken en Timor, daarna — de vrede van Amiens was slechts de verblijding met een dooden musch — uit het laatste reduit: Java en wat er elders toe gerekend werd, *Palembang*, o.a.

Met dit rijk knoopte de Compagnie reeds in 1617 betrekkingen aan, die bij herhaling werden verstoord. In 1659 verleende de Soeltan, daartoe met de wapenen gedwongen, toestemming tot het bouwen van een fort, en werd den onzen het pepermonopolie verzekerd. Eerst na de ontdekking van tinmijnen op het onderhoorige Biliton — 1710 — werden de relaties levendiger, doch ten tijde der Compagnie niet zóó, dat de Nederlandsche invloed geacht kan worden er krachtig wortel te hebben geschoten.

De *Lampongs* zouden in den loop der 16e eeuw door Bantën zijn veroverd en hebben sedert in het lot van den overheerscher gedeeld. Ze werden met dezen in 1752 aan de suzereiniteit der Compagnie onderworpen en eindelijk, na Daendels' expeditie tegen Bantën in 1808, onder rechtstreeksch gezag gebracht.

Ook de relaties met *Djambi* dagteekenen uit de jeugdjaren der Compagnie. Reeds in 1616 werd er een factorij opgericht, welke tot 1696 gehandhaafd bleef, maar toen verlaten werd wegens gerezen moeilijkheden. Elf jaren later vestigden de onzen zich er opnieuw en bouwden te Moeara Kompeh een sterkte, die echter in 1724 werd ontruimd, om eerst ruim een eeuw later andermaal te worden opgericht.

Omtrent de *Oostkust* zij aangeteekend, dat zij in de grijze

oudheid een machtig Bataksch rijk, Aroe, vormde, hetwelk zich van Atjèh tot aan de Rokanrivier uitstrekte. Dit rijk zou in de tweede helft der 16e eeuw door Atjèh overweldigd, de oorspronkelijke bevolking naar het binnenland teruggedrongen zijn. Nog wordt door onafhankelijke Bataksche hoofden wel eens aanspraak gemaakt op een goed deel der landschappen Langkat, Deli en Serdang.

Zuidelijk van de Rokan lag het rijk Gasip (*Siak*), dat eveneens door Atjèh werd vernietigd. Doch reeds in het begin der 17e eeuw stond het onder de suprematie van den Maharadja van Menangkabau, die er den Soeltan van Djohor mede beleende. Van toen af ontwikkelde zich een strijd tusschen Djohor en de Menangkabausche factie om het overwicht in Siak, daarmede eindigende, dat het zich in de eerste helft der 17e eeuw geheel van Djohor losmaakte. Dit geen kans meer ziende Siak te herwinnen, stond het in 1745 „geheel en voor altoos af aan de O.-I. Comp.", die evenwel niet tot aanvaarding overging. Tien jaren later vestigde zij zich op Poeloe Gontong in de Siakrivier, werd er in 1759 verjaagd, om na een strafexpeditie in 1761 dat eiland opnieuw te bezetten. Een tractaat werd gesloten, waarbij der Comp. groote bevoegdheden werden toegekend. In 1791, bij gelegenheid van een troonsverwisseling, werd deze overeenkomst opnieuw bezworen en sedert ook trouw nageleefd, zelfs in de benarde jaren vóór en na de ontbinding der Compagnie en ondanks het feit, dat wij sedert 1765 geen vestiging meer in Siak hadden.

Door zijn geographische ligging is den *Riouw-Lingga Archipel* steeds een belangrijk deel in de geschiedenis der Maleische landen toegewezen geworden, juist als dat het geval is geweest met Malakka, welks zuidelijke voorpost Singapore nog is en tot in lengte van dagen belooft te blijven een pols van den wereldhandel. Maar terwijl het schiereiland zelf tot in het begin der vorige eeuw het tooneel was van oeconomischen en dus ook van staatkundigen wedijver, verplaatste zich de belangenstrijd omstreeks dezen tijd naar het zuiden, naar de eilanden, waarop te voren wel meer dan eens de aandacht was gevallen doch als pis-aller slechts. Zoo in den tijd der Portugeezen, toen de vorsten van Djohor er hun heil zochten; zoo in dien, toen de onzen nog naar een rendez-vous omzagen. De stichting van Batavia en de verovering van Malakka, een kwart eeuw later, deden het plan tot vestiging

op de eilanden opgeven, maar de betrekkingen met Djohor en onderhoorigheden bleven onderhouden, hoewel met de laatste slechts slap. Op *Indragiri* en zijn vasalstaat *Kampar* werd b.v. reeds in 1615 handel gedreven en nog in 1725 had de Compagnie er een agent, maar niet onafgebroken heeft de verstandhouding verkeer mogelijk gemaakt, noch is dat verkeer ooit zoodanig geweest, dat men er veel aan hechtte. Hetzelfde geldt t. a. v. de eilanden, die, weinig productief en zeer dun bevolkt, geen loonend vertier boden. Hierin kwam verandering, toen omstreeks 1680 de zetel van het Djohorsche bestuur naar Riouw werd verlegd, en nog meer, nadat de Soeltan van Djohor omstreeks het midden der 18e eeuw de hulp der Compagnie inriep tegen de aanmatigingen der Boegineezen. Die hulp werd wel is waar niet verleend, maar het geval leidde tot meer bemoeienis van de Compagnie met Siak, dat, als gezegd, in 1761 haar oppermacht erkende.

Wat de Boegineezen betreft, hun invloed had reeds te diep wortel geschoten dan dat aan wering daarvan te denken viel. In de tweede helft der 18e eeuw was die invloed overheerschend, waren het de Boegineesche onderkoningen op Riouw, die, zonder zich om Djohors Soeltan te bekreunen, over de eilandengroep feitelijk den scepter zwaaiden. De Compagnie zag het lang werkeloos aan, totdat zij in 1783 tot gewelddadig ingrijpen verplicht werd. Het volgende jaar moest de vorst zijn rijk als veroverd erkennen, doch hij mocht het behouden, echter slechts als leengoed. Tot den bouw van een fort op Riouw, waar de Nederlandsche driekleur was geheschen, werd besloten, de leiding der zaken aan een resident toevertrouwd, die zich in 1786 Tandjoeng Pinang tot standplaats koos. Het hoofddoel dezer maatregelen, waartoe ook behoorde een tot wering van den invloed der Boegineezen, was den Engelschen te beletten, zich in den Riouw-Linggaarchipel te vestigen. Dit doel zou evenmin worden bereikt als de rust blijvend werd hersteld. Tot machtsontwikkeling niet langer in staat, trachtte de Compagnie door onderhandelingen met den ontevreden Soeltan Mahmoed en diens Boegineeschen tegenstander, radja Ali, tot een vergelijk te komen. Men was hierover nog doende, toen Malakka in 1795 in het bezit der Engelschen geraakte. De strijd tusschen Maleiers en Boegineezen werd weldra weder hervat, tot het in 1803 tot een vrede kwam, die het Boegineesche onderkoningschap herstelde, zoodat de onzen na de restauratie den toestand in hoofdzaak vonden als voorheen.

In 1818 sloot WOLTERBEEK met den Soeltan een contract, waarbij de in 1784 verkregen suzereiniteitsrechten werden erkend en bevestigd. Twee jaren later volgde een nadere regeling.

Het boven gegeven overzicht onzer betrekkingen met Sumatra voert tot in den tijd, die het Nederlandsch gezag roemloos plaats zag maken voor het Britsche, wel is waar niet blijvend, doch lang genoeg om het laatste te vergunnen, zijn stempel te drukken op komende gebeurtenissen. Lang genoeg, want reeds in de tweede helft der 18e eeuw is de Britsche invloed winnende op dien der Compagnie, dank zij de meerdere handelsvrijheid, welke de Engelsche concurrente in Indië den particulier laat, dank ook het sedert 1781 samengaan van haar belangen met die der geheele natie, terwijl daarentegen het Nederlandsche handelslichaam nog slechts kunstmatig op de been wordt gehouden en niet bij machte is, zijn rival te weerstaan.

Afgesneden van het moederland, zonder geld om ook maar de onvermijdelijkste uitgaven te kunnen bestrijden, grijpt men tijdens den 4en Engelschen oorlog naar een noodmiddel: de te Batavia opgetaste producten worden den *vreemdeling*, hoofdzakelijk Amerikanen, verkocht. Het monopoliestelsel is niet langer te handhaven, verdwijnt, op den voet gevolgd door het lichaam, dat er zijn grootheid aan dankte en . . . zijn val!

Terwijl het Nederlandsch gezag ter nedergestrekt ligt en het Continentale Stelsel het in de Amerikaansche schepen gevonden expediëns derven doet — de havens der Vereenigde Staten werden ter beveiliging van de handelsvloot onder embargo gelegd — verzekert zich Engeland de autonomie in Zuid-Azië, werkt krachtig voor zijn oeconomische belangen, waaraan een nieuw, veel belovend gebied is geopend op en nabij het Maleische schiereiland. De snelle opkomst van de in 1786 op Poeloe Pinang (Prince of Wales-island) gestichte nederzetting der Engelsche Compagnie, reeds in 1805 tot een Gouvernement gemaakt, bewijst de behoefte hier aan een rendez-vous voor den tusschenhandel, die, grootendeels in handen van op Sumatra en Malakka gevestigde Arabieren en Chineezen, gaandeweg Batavia met zijn vooral onder DAENDELS zoo belemmerende rechtenheffing den rug toekeert, om van de gunstiger bedrijfsvoorwaarden te Pinang en Malakka partij te trekken. De omstandigheid, dat de Oostkust van Sumatra, tot diep in de 18e eeuw voor Brit en Hollander beiden weinig meer

dan een aardrijkskundig begrip, zich sedert meer en meer als een productiegebied ontpopt en dat ook het van Pinang uit zoo gemakkelijk te bereiken Atjèh de pepercultuur weder ter harte neemt, werkt tot de verhooging der levensvatbaarheid van de twee Straathavens ten zeerste mede. De Straat krijgt naast haar algemeene, commercieële en strategische beteekenis een nieuwe, zuiver locale, die te verminderen, zoo niet te verdwijnen dreigt, zoodra wat oostelijk ligt van de Barisan op zal houden te zijn hetgeen 't voor Engeland geworden is: een oeconomische interessensfeer.

Aanvankelijk is dit door de Britsch-Indische autoriteiten meer gevoeld dan begrepen, wat niemand verwonderen kan, als men bedenkt, dat, zooals ANDERSON opmerkt, de Oostkust van Sumatra door MARSDEN in diens vermaard werk „The History of Sumatra, 1783" slechts „slightly" werd besproken en zelfs nog in zijn tijd „very imperfectly known" [1]) kon heeten. Dezelfde schrijver laat dan volgen: „the navigation of the straits of Malacca on the western side has till lately been almost unknown". Eerst de onvermoeide onderzoekingen van den hydrograaf HORSBURGH zouden hierin tientallen jaren later verbetering brengen, doch van de kuststreek zelve zou ook hij weinig meer te verhalen weten dan dat ze was „all low and moody, fronting the sea, containing several rivers and villages, frequented only by coasting prows or other small vessels; consequently little known by Europeans" [2]) Toch had het te voren aan pogingen, om den overwal te leeren kennen, niet ontbroken, In 1806 was Captain SCOTT, het jaar daarop Mr. GARLING, vervolgens in 1808 LYNCK naar Siak overgestoken, maar de uitkomsten dezer ondernemingen waren zonder uitzondering onbeduidend geweest. Sedert moet de belangstelling ingedommeld zijn, tot ze een uitwendigen prikkel vond in het herstel van het Nederlandsch gezag en de daaruit ontstane vrees voor de Britsche handelsbelangen in het westen van den Archipel.

Het was het sein tot een levendige anti-Nederlandsche actie, [3]) gevoed door „een vreemd mengsel van waarheid en dichting,

1) J. Anderson. „Mission to the East Coast of Sumatra", 1826, Introduction blz. XV.
2) ibid. blz. XVI.
3) Bij Anderson: „Acheen and the ports of the north and east coast of Sumatra" luidt het op blz. 178: „When the intelligence of the expected transfer of Malacca to the Dutch reached Pinang, it became necessary to make such arrangements with some of the principial chiefs in this neighbourhood, as would prevent the Netherlands government from entering into monopolies, as their was but too just ground for apprehending they would endeavour to do".

van billijkheidsgevoel en van vroom bedrog" [1]), dat onze bitterste vijand RAFFLES propageerde, als zouden „de Nederlanders het oude staatkundig overwicht in den Archipel weer willen herkrijgen, dat zij reeds meester waren van den toegang tot den Archipel en van den weg naar China en Japan door 't bezit van de kusten van Straat Soenda en dat zij over dien anderen handelsweg ook zouden kunnen beschikken, als zij Malakka uit handen der Engelsche autoriteiten zouden hebben ontvangen. Gansch ten onrechte had, zoo betoogde hij, op schrift, naar rechts en links, de Kroon zooveel aan de Nederlanders geschonken en het zoude dwaasheid zijn de Conventie van 1814 tegen de kleingeestige opvatting der N. I. autoriteiten in vrijgevigen zin uit te leggen". [1])

Vallen de kuiperijen van een RAFFLES c.s., voor zooveel betreft de moeilijkheden ons bij de overgave van Padang, Palembang, Pontianak, enz. in den weg gelegd, buiten het bestek, de handelingen der Engelschen tot behoud hunner stelling aan de Straat van Malakka verdienen de volle aandacht.

In de eerste plaats zien wij den Gouverneur van Pinang, BANNERMANN, aan Malakka's resident FARQUHAR de opdracht geven, naar Siak te gaan, om er een tractaat met den Soeltan te sluiten. Deze zending slaagde volkomen; de overeenkomst droeg een zuiver commerciëel karakter, beoogde slechts de onbeperkte toelating tot den handel van de Britsche onderdanen en tastte in geen opzicht de politieke rechten van andere natiën aan [2]). Het bezoek was zoo vluchtig geweest, dat de gelegenheid had ontbroken de streek te beschrijven. Twee jaren later besloot de Gouverneur tot een exploratie van de geheele Oostkust, „from Djambi to Tamiang". Zijn „attention was more particularly attracted to it by the increasing commerce between some of the more northerly ports, where the cultivation of pepper had commeneed a few years ago and by the manifestation of a desire on the part of the chiefs to cultivate a closer connection and friendly alliance with the British Government". Bovendien waren de door FARQUHAR gedane stappen te Bengalen op prijs gesteld en had men sedert de „authority of the supreme government" verkregen, „even to form a British etablishment at Siack, should it appear to this government to be expedient". Het was echter vooral het feit, dat „the Netherlands Government have occupied Rhio,

1) „Encyclopaedie van Ned. Indië", Deel I, blz. 500.
2) „De Nederlanders in Djohor en Siak. 1602 tot 1865", door E. Netscher, p. 149 vlg.

Malacca and Padang, and their efforts to divert to those ports the greatest postion of the trade of Sumatra. . .", dat den doorslag had gegeven, want, meende men, de plannen den onzen toegedacht, konden „only be frustrated by our reminding the native chiefs of the more liberal and reciprocally beneficial course of measures pursued by the British Government". [1])

Zoo werden dan Mr. Ibbetson en Captain Crooke medio 1820 aangewezen, om betreffende de Oostkust gegevens in te zamelen. Het resultaat was poover, daar Ibbetson zijn onderzoekingstocht wegens ziekte moest onderbreken. Anderson noemt het uitgebrachte reisverslag „of a most discouraging nature", een dat de zaken „in a very unfavourable"[2]) licht stelde, vandaar wellicht, dat het tot een hervatting van den tocht eerst gekomen is, nadat de zeeofficieren Rose en Morseby in 1822 met de *Nautilus* langs de kust hydrographische opnemingen gedaan en op het belang der exploratie van het land aangedrongen hadden.

Er kwam nog een reden bij. Men had te Pinang vernomen, dat de aandacht, door de Engelschen de laatste jaren aan de Oostkust geschonken, „the jealosy and activity of the neighbouring Dutch government" opgewekt had en dat het laatste voornemens was, „to depute agents to the different states in the coast of Sumatra, in view to offer allurements to the traders of that country, to divert their valuable and daily increasing commerce from that island to the settlement of Malacca . . ." De zaak eischte spoed. „Without loss of time, but without any public demonstration" moest iemand naar den overwal worden gezonden „for the purpose of anticipating the Netherlands and keeping the chiefs of that coast faithful to their relations with this island".[3])

De keuze viel op Mr. John Anderson, ambtenaar in dienst der Compagnie, een ijverig beoefenaar der Maleische taal- en volkenkunde en met belangstelling voor de onderneming bezield. Begin Januari 1823 stak hij over naar Tamiang, bezocht achtereenvolgens de voornaamste kustplaatsjes en kwam tegen het eind van Maart in Siak, waar bij den Soeltan geheel voor de Engelschen wist te winnen, zooals blijkt uit twee brieven door den vorst aan den Gouverneur Phillips gericht. Een daarvan sprak

---

1) Anderson. „Mission to the East Coast of Sumatra", 1826, p. 362.
2) ibid. „Mission Introduction, p. XIX.
3) ibid. „Mission etc., Appendix, p. 410 a. f.

van bezorgdheid over de plannen der Nederlanders te zijnen aanzien en hield het verzoek om bescherming in, als het tot een aanval mocht komen; in den anderen bevestigde de Soeltan niet slechts het in 1818 met majoor FARQUHAR gesloten tractaat, maar gaf hij daaraan een uitbreiding, welke het van een bloot commerciëel in een staatkundig omzette, en wel in een zoodanig, dat aan het Ned.-Ind. Gouvernement beslist vijandig was. Het sloot toch de Nederlanders uit van vestiging „te Siak of op eenige plaats onder het beheer daarvan".[1]) Wering der onzen dus van af Kampar tot Atjèh! en dat, terwijl nauwelijks drie maanden te voren dezelfde Soeltan en zijn rijksgrooten een tractaat hadden geteekend met de heeren BUIJS en VAN ANGELBEEK, als vertegenwoordigers van den Gouverneur van Malakka, ter „Renovatie en Ampliatie" van het contract van 1761, bij welk tractaat — art. 4 — „de handel van en op het rijk Siak" . . . zonder uitzondering van eenige natie, „open en vrij" verklaard was en de Soeltan zich verbonden had, „geene monopoliën in zijn rijk (te) gedogen".[2])

Over het onrechtmatige van ANDERSONS handeling te Siak en te voren in de daaraan onderhoorig gerekende staatjes Langkat en Deli is door NETSCHER in zijn aangehaald werk het noodige gezegd, terwijl VAN DER KEMP aan de hand der *Roosegaarde Bisschop*-verzameling heeft kunnen aantoonen, dat het Pinangsche Gouvernement, bij alle waardeering voor ANDERSONS inderdaad te loven arbeid, niet in gebreke is gebleven, hem te berispen over het overschrijden zijner bevoegdheid. Het „Memorandum for the Guidance of Mr. ANDERSON" hield toch nadrukkelijk in, dat de zending „*purely of a commercial nature*" was en dat de agent zich behoorde te onthouden van „any measures calculated to produce collision between this government and the Netherlands".[3])

Overigens hechtte Gouverneur PHILLIPS weinig waarde aan „these engagements or treaties. The chiefs will attend to them so long as its suits their respective interests to do so."[4]) Woorden van wijsheid, dadelijk van toepassing op de Siaksche grooten, die sterk bleken in vergeten, zelfs van wat nog geen verrel jaars achter hen lag.

---

1) E. Netscher. „De Nederlanders in Djohor en Siak," blz. 159.
2) ibid. blz. 154.
3) Anderson, Mission etc. Appendix, No. IV p. 412.
4) P. H. v. d. Kemp. „De zendingen, enz." Overdruk uit de Bijdr. t. d. T., L. en V. kunde v. N.-I. 6e Volgreeks, deel III, blz. 8.

Phillips liet het niet bij een ontevredenheidsbetuiging aan Anderson. Den Soeltan van Siak werd te kennen gegeven, dat „the British are at peace and in terms of amity and friendly commercial intercourse with that nation (de Nederlandsche) and wish to remain so. It is by no means our desire to form any treaties or engagements by which the trade of Malacca or any other place whether under Dutch, British or Malagan rule should be injured or restricted and at the time I request my friend attentively to consider these sentiments"[1]), zoo luide het verder op een wijze, welke aan duidelijkheid niets te wenschen liet.

Zoo hadden dan Andersons bemoeiingen geen wezenlijke verandering in de reeds door Farquhar met Siak gesloten overeenkomst kunnen brengen, wat niet wegneemt, dat zijn bezoek aan de Oostkust even dienstig is geweest aan de Britsche belangen daar als schadelijk voor de onze.

Een geheel anderen gang hebben de zaken genomen, waarin Raffles een leidende rol heeft vervuld: Atjèh en Singapore.

In Atjèh, men herinnert het zich, was Soeltan Djauhar al-alam tijdens een afwezigheid naar de Westkust door de Sagihoofden vervallen verklaard. Naar zijn hofplaats willende terugkeeren, had men hem niet toegestaan te landen, waarop hij naar Pasei was getrokken, werwaarts ook zijn moeder zich begeven had.

Intusschen was de Atjèhsche troon bestegen door een Pinangschen koopmanszoon, die zich onder den naam van Soeltan Sjarif Saif al-alam had doen huldigen. Het heette, dat deze keuze gegrond was op de verwantschap met het Soeltansgeslacht, maar er is meer reden, om aan te nemen, dat de rijkdommen van Saifs vader, den zeer vermogenden Sajjid Hoesein, de zonderlinge keuze hebben beheerscht. Zooveel is zeker, dat vader Hoesein bij herhaling diep in de beurs moest tasten, om zoonlief althans een schijn van gezag te doen behouden, en dat diens positie netelig werd, toen de waarlijk rechthebbende Soeltan, na vergeefsche protesten bij den Gouverneur van Pinang tegen de onwettige, immers met het volkenrecht strijdige handelingen van den Britschen onderdaan Sajjid Hoesein en diens zoon Saif te hebben ingebracht, steun vond bij den schatrijken Chinees Tjik Wan. Het werd nu een strijd van dollar tegen dollar. Djauhar

1) P. H. v. d. Kemp. „De zendingen, enz." Overdruk uit de Bijdr. t. d. T., L. en V.kunde v. N.-I. 6e Volgreeks, deel III, blz. 11 en 12.

had zijn hoofdkwartier te Pidië opgeslagen, nadat zijn zwager TOEANKOE PAKEH, een der voormannen van de revolutie, aan SAIF den rug had toegekeerd, terwijl deze zich te Lho Seumawè vestigde. In Groot-Atjèh waagden zich de pretendenten niet; hier gold alleen het gezag der sagi-hoofden bovenal dat van Pòlém.

Zoo was de toestand omstreeks eind 1815 en zoo bleef het nog eenige jaren tot schade van de rust en daarmede van den handel, ook op Pinang.

Wat Atjèh bij een geordenden staat van zaken voor deze jonge Britsche nederzetting zijn kon, had men van stonde af aan ingezien, maar tevens, dat „the restauration of tranquillity" niet denkbaar was zonder „the interposition of Britsh counsels". Vandaar zendingen derwaarts van Major CAMPBELL in 1810, Mr. LAWRENCE in 1811 Captain CANNING in 1814, voornamelijk beoogende „the discovery of the actual causes, with a view to the interposition of British influence to compose differences and disputes extremely injurious to our trade". [1]) Met dat al had men tegen een vestiging toch steeds opgezien, sedert door LIGHT, den stichter van Pinang, was betoogd, dat zij slechts mogelijk zou zijn na de verovering van het rijk. In 1805, toen DJAUHAR zich tegen de aanslagen van zijn oom moest verdedigen, was de gelegenheid tot het oprichten eener factorij gunstig geweest. DJAUHAR had haar aangeboden in ruil voor Britsche hulp en daar de vorst zeer Engelsch gezind was, had de onderneming toen veel kans van slagen gehad. Maar te Bengalen had men het bij beloften gelaten en zoo was het getij verloopen.

Daarna hadden omstandigheden, ondanks menig bewijs van goeden wil bij den Soeltan, verwijdering doen ontstaan, zoodat toen SAJJID HOESEIN te Pinang een vloot uitrustte, om zijn zoon in staat te stellen, het bestuur over Atjèh te aanvaarden, dit door het Gouvernement niet werd belet, veeleer aangemoedigd, omdat men er voor den handel het beste van hoopte. Dit deed ook de SAJJID, echter voor *zijn* handel in het bijzonder, ja bij uitsluiting, want, aldus ANDERSON,: „. . . SYUD HUSSAIN, not liking to pay duties on his trade at Acheen, thought it would be very convenient and profitable to get his son made king, by which he would monopolize his trade, wich he, in fact, afterwards strove to do." [2])

Zoo vader, zoo zoon. De laatste — een schobbejak noemt

---

1) Anderson, „Acheen", p. 28 a. f.
2) ibid. p. 52 a. f.

hem treffend juist VAN DER KEMP [1]) — „was not over-scrupulous about what vessels he attacked, provided he could make sure of overcoming them, wether British or native, they were attached and plundered; and the act was always justified, by supposing them the deposed king's property" [2]).

De gevolgen der kortzichtigheid van Pinangs gouverneur PETRIE, onder wiens bestuur dit alles plaats greep, konden door zijn opvolger, den voortreffelijken BANNERMANN, die in het laatst van 1817 optrad, niet aanstonds worden goedgemaakt. De Atjèhsche zaken waren hem uiteraard vreemd en daar hij niet wilde ingrijpen, alvorens behoorlijk te zijn ingelicht, besloot hij captain COOMBS naar Atjèh te zenden, „to satisfy himself who is really king, to make the arrangement with that one and proceed to Bengal, to lay before the Governor General the result of his inquiries". Inderdaad een verstandig plan, dat tot iets goeds had kunnen leiden, ware COOMBS niet met de vooropgezette meening naar Atjèh vertrokken — 13 Januari 1818 — „dat de zaak van DJAUHAR AL-ALAM eene hopelooze was" [3]). Nu keerde hij van daar terug met een rapport ten gunste van den usurpator, ten nadeele van DJAUHAR dus, die slechts weinig aanhang heette te hebben en wiens lot ieder onverschillig zou zijn.

Het dichtst bij de waarheid was wel de mededeeling, dat hoezeer SAIF Soeltan was, „all the real power was with Panglima Polim" [4]). Trouwens hoe weinig SAIF te zeggen had, was genoegzaam gebleken uit zijn eigen verklaring aan COOMBS, dat hij onmachtig was, de nakoming van het door beiden geteekende tractaat te verzekeren, „unless he obtained military aid and the decided protection of the British Government"; uit zijn herhaalde verzuchting ook, dat hij zich gelukkiger zou gevoelen, indien het Gouvernement zich met het bestuur wilde belasten, „allowing him a suitable pension and etablishment" [5]).

Deze wensch zou eerlang vervuld worden. De tijd was niet ver meer, dat onze sajjid, „who after seeing the part taken by the envoy in his favour, grew bold and commenced plundering any vessel he met with" [6]), zich geheel onmogelijk begon te

1) Van der Kemp. „Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819". Bijdr. 6e volgreeks, blz. 161.
2) Anderson. „Acheen", p. 78.
3) R. Hoesein Djajadiningrat. „Het Soeltanaat van Atjeh". Overdruk uit de Bijdr., 8e Volgreeks, I, blz. 210.
4) Anderson. „Acheen", p. 117.
5) Ibid. p. 127.
6) Ibid. p. 118.

maken bij zijn Engelsche vrienden zoowel als bij het volk, dat hij heette te regeeren. In de tweede helft van 1818 regende het klachten te Pinang over den Soeltan-piraat. Toch zou het nog lang zoo gebleven zijn, indien zich niet RAFFLES in de zaak had gemengd, eigenmachtig, zonder kennis van zaken, maar overtuigd die te zullen krijgen en doordrongen van het besef, dat er gehandeld, ingegrepen moest worden, voordat de Nederlanders het hadden gedaan. Dat hiertoe onzerzijds het plan heeft bestaan, is tot dusverre niet gebleken, maar dat het in ons belang ware geweest en ook alle kans van slagen zou hebben beloofd, indien wij aan den z.g. „ouden" Soeltan, DJAUHAR, hulp tegen den usurpator uit Pinang hadden geboden, lijdt haast geen twijfel. Het laat zich dus wel verklaren, dat RAFFLES, voor werkelijkheid aannemende, wat waarschijnlijk een slechts op geruchten steunend vermoeden was [1]), zich gehaast heeft DJAUHAR te belezen, om zich niet met de Hollanders in te laten, doch den bijstand af te wachten, dien hij, RAFFLES, in persoon te Calcutta zou gaan inroepen.

Het groote doel van de reis naar Bengalen was, den Gouverneur-Generaal te winnen voor de maatregelen, die RAFFLES meende noodig te zijn ter verijdeling van het oogmerk den onzen toegeschreven, dat n.l., om den handelsweg naar het Oosten, de Malakkastraat, te monopoliseeren. Hoezeer HASTINGS aanvankelijk weinig met RAFFLES op had, zag deze ten slotte zijn denkbeelden ingang vinden. Met COOMBS, die zich mede te Calcutta bevond, om den landvoogd zijn Atjèh-verslag toe te lichten, werd nu RAFFLES in commissie benoemd ter regeling van de betrekkingen met het Soeltanaat. Tusschen de lijnrecht tegenover elkander staande zienswijzen der beide heeren betreffende de aanspraken van de twee pretendenten had HASTINGS geen keuze willen doen, maar aangezien bij blijvend meeningsverschil de opinie van RAFFLES beslissend zijn zou — BANNERMANNS autoriteit was tot diens rechtmatige ergernis uitgeschakeld — liet het zich wel voorzien, dat SAIFS dagen geteld waren.

Zonder stil te staan bij de moeilijkheden, waartoe de verdeeldheid te Pinang heeft gevoerd en welke bij vollediger instructies uit Calcutta te voorkomen waren geweest, worde alleen vermeld, dat, toen men ten slotte tot overeenstemming was geraakt over

1) Anderson, „Acheen," p. 131. „Information was received from the superintendent of police and from a merchant, that a Dutch brig had arrived at Teluksamoy, offering to the old king the assistance of the Dutch to restore his authority, sending him a present of three guns".

de wijze van handelen in zake Atjèh en zich voorbereidde derwaarts af te reizen, RAFFLES zich onverwachts, zelfs zonder voorkennis van BANNERMANN en COOMBS, inscheepte naar... de Karimoneilanden!

Hier, aan het andere einde der Straat, had FARQUHAR de omstandigheden gunstig bevonden, om alsnog te verkrijgen, wat hem door WOLTERBEEKS Riouw-tractaat was ontglipt, met name de gelegenheid tot vestiging. Schriftelijk stelde hij RAFFLES op de hoogte, dezen uitnoodigende te zamen het bedoelde eiland in oogenschouw te nemen. RAFFLES liet er geen gras over groeien. Atjèh ging hem aan het hart, daar lag het accès tot de Straat maar ook in het zuiden viel voor hetzelfde doel iets te volbrengen, iets tegenover en niet ver van Batavia, dien doorn in zijn vleesch. In Atjèh moest het ijzer nog geheet worden, waar FARQUHAR hem toefde, kon dadelijk gesmeed. En hij ging er aan het werk met die eigenschappen van geest en gemoed, welke hem recht op de dankbaarheid zijner natie, niet echter op de onverdeelde achting van den weldenkende hebben gegeven.

De Singapore-zaak, als het Singapore-schandaal door de geschiedenis gebrandmerkt, kan hier verder onbesproken blijven. Nochtans moet worden opgemerkt, dat BANNERMANN, RAFFLES' handeling onmiddellijk heeft gewraakt, en tevens, dat onze koloniale autoriteiten bij meer voortvarendheid het gebeurde hadden kunnen voorkomen. Want men was gewaarschuwd. Reeds den 11en November had Gouverneur TIMMERMAN THIJSSEN uit Malakka aan WOLTERBEEK geschreven: „de Majoor (n.l. FARQUHAR) hoopt nog op het bezitnemen van de Karimon eilanden; op Poeloe Pinang schijnt het in bezit nemen van dezelve en het koningrijk Adcheen, gelegen op Sumatra, een zeker plan"[1]) Toch liet men zich verrassen, was het mogelijk, dat [RAFFLES] onder den rook van Riouw troepen debarkeerde op het eiland Singapora, zonder dat de onzen het bemerkten en zulks ondanks het feit, „dat onze schepen telkens door de straat van Singapora gingen..."[2]) Welk een kinderlijk vertrouwen op het Riouw-tractaat, welk een blindheid voor het drijven van den rival, die — men wist het — ten spijt van de verloochening hem te Calcutta ten deel gevallen, niet afhield; maar ook, welk een volslagen gebrek aan inzicht

---

1) V. d. Kemp. „Raffles' Atjeh-Overeenkomst van 1819," blz. 166.
2) ibid. „De stichting van Singapore enz." Bijdr. 6e Volgreeks 10e deel. Overdruk, blz. 17.

betreffende de beteekenis onzer positie aan de Malakka-passage! Is 't niet opvallend, dat in een brief aan een zeeofficier van hoogen rang de ligging van Atjèh moest worden aangeduid? Dat: „op Sumatra" zegt meer dan een lijvig dossier zou vermogen ter weerlegging van RAFFLES' beweren, als zouden wij ons met Soeltan DJAUHAR in verbinding hebben gesteld.

Het intermezzo in de behandeling der Atjèhsche aangelegenheden is den Engelschen zegenrijk geweest, zonder de belangen aan de andere opening der Straat maar in het minst te schaden. Hiervoor had RAFFLES bij voorbaat gezorgd, alweder à l' insu van zijn collega's, COOMBS en BANNERMANN. Alvorens toch van Pinang zuidwaarts te stevenen, had hij eigener autoriteit een Compagniesschip naar Pidië gezonden, om den aldaar toevenden DJAUHAR, *zijn* pretendent, alvast op de komst der commissie, binnen enkele weken, voor te bereiden en hem vertrouwen in haar bedoelingen in te spreken. Dat was een ijzer in het vuur ter bewerking gereed, toen RAFFLES weder te Pinang verscheen, om nu toch eindelijk naar Atjèh te gaan en er de zaken naar zijn hand te zetten. Wat niet bijster goed vlotte. Pòlém, het machtige hoofd der XXII Moekims, de feitelijke bestuurder van de gansche vallei, was met de Engelsche interventie volstrekt niet ingenomen, en men begreep al spoedig, dat er ter hoofdplaats geen voordeel, doch slechts krissteken te halen vielen. Na zeven verloren weken, verbitterd nog door eindelooze disputen over de nog steeds brandende vraag: DJAUHAR of SAIF? verzeilde men naar Pidië.

De woelgeest PAKEH was naar betere gewesten geholpen en DJAUHAR werd overgaarne tot onderhandelen bereid gevonden. Zoo kwam het den 22en April 1819 tot een tractaat [1]), welks beteekenis den onzen eerst recht duidelijk is geworden, toen de tijd voor redres reeds verstreken was en onze benepen handelspolitiek zulk een in Britsche oogen ook geheel ongewenscht moest doen voorkomen. Een tweede meesterlijke zet van onzen verbitterdsten vijand: na de verzekerde stichting van een anti-Batavia, als revanche voor de mislukte plannen met een „winkeltje" op Lagoendi, nu een slagboom tegen Neerlands uitbreiding op Sumatra en daarmede de kiem der kwaal, die eenmaal knagen zou aan ons koloniaal bestaan. Dit laatste nu heeft RAFFLES natuurlijk niet kunnen voorzien, daar de hoofdstrekking der overeenkomst juist was, Atjèh geheel aan Engeland te binden,

1) Te vinden in „Raffles' Atjeh-overeenkomst" en in Andersons „Acheen".

een vestiging daar van derden te voorkomen, zonder nochtans hun uitsluiting van den handel te beoogen. Wat hij met zijn snellen en helderen blik op de zaken wèl heeft begrepen, is, dat, indien ter bereiking van het doel troepen waren gebruikt, „we should soon have been so deeply involved that a worse than Candyan war might have been apprehended. In a country like Acheen by military operations we had every thing to lose and nothing to gain." [1])

Dit werd geschreven in een tijd, dat Atjèh verdeelder was dan ooit. Hoe wáár moesten deze woorden blijken, toen het gansche volk, met ter zijde stelling van alle tweedracht, zich tot weerstand aangordde tegen wat het begreep een aanslag op zijn onafhankelijkheid te zijn!

Het tractaat met Atjèh gesloten, behelsde in substantie het volgende: 1e. eeuwige vriendschap met belofte geen hulp te zullen verleenen aan een der wederpartij vijandige macht; 2e. medewerking van de Engelschen tot verdrijving van Saif; 3e. waarborg van vrijen handel der Engelschen met vaststelling der te heffen rechten en uitsluiting van elk monopolie; 4e. toelating en bescherming desgewenscht van een Britsch agent; 5e. verzekerde handelsgemeenschap met de havens van Atjèh en Lho Seumawè, wanneer die met andere door blokkade als anderszins mocht worden verstoord onder beding, dat geen contrabande zou plaats hebben; 6e. de Soeltan beloofde „to enclude the subjects of every other European power, and likewise all Americans, from a fixed habitation or residence in his dominions", terwijl hij zich ook verbond, „not to enter into any negotiation, or to conclude any treaty, with any power, prince or potentate whatsoever, unless with the knowledge and consent of the British Government", 7e. niet toelating tot vestiging van eenig Britsch onderdaan, indien daartegen bezwaar werd geopperd door den Britschen agent; 8e. verstrekking aan den Soeltan van: Arms and Military Stores: — Gunpowder, 40 barrels, field-pieces, 6 pair brass, 4 round-shot for ditto, 400; grape-shot, 400; muskets, complete, 400; musket-

---

[1]) „Raffles' Atjeh-overeenkomst", blz. 175. Dit citaat is ontleend aan het bekende werk: „Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles", uitgegeven door zijn weduwe, London MDCCC XXX, T. a. p. p. 397. Merkwaardig is ook wat te lezen staat op blz. 57, n.l., dat zonder Britsche interventie, „to support the influence of the king, nothing can prevent the breaking up of this state in a few years; in which case it will cost us as much trouble, and more expense, to free the coast from the pirates who will rise from the ruins... than it would cost us, at present, to give effective support to the ancient Government...."

balls, 30 barrels; musket-flints 3000 — Cash: — Spanish dollars 50.000 . . ." Het geld zou zijn „a temporary loan, to be repaid by His HIGHNESS at his earliest convenience"; 9e. het verdrag zou binnen zes maanden door den Gouverneur Generaal worden geratificeerd, echter gerekend worden onmiddellijk van kracht te zijn. [1])

Groot was de lof aan RAFFLES in hem gezinde bladen toegezwaaid, maar het mocht veilig worden genoemd much ado about nothing. Want alle voordeel was aan den Soeltan, die nochtans nog geen gewonnen spel had, daar zijn opponent SAIF, wel verre van zich bij de handelingen der commissie neder te leggen, voortging zich als vorst te gedragen, ja zelfs de brutaliteit had, om in Juli 1819 naar Pinang te schrijven: „it is known to the Governor, I am rajah of the country of Acheen, and am engaged in war with my enemies, *viz.* the rajah who was formerly deposed!" [2]). In December d. a. v. vernam men te Pinang, dat SAIF en PÒLÉM overeengekomen waren, om DJAUHAR, die inmiddels den dalam, het verblijf zijner vaderen, weder zou hebben betrokken [3]), met geweld te verdrijven en dat vader HOESEIN een werkzaam aandeel in de krijgstoerustingen nam. Maar nu trad de Gouverneur met veel klem op. HOESEIN had van alle medewerking af te zien en, ging hem het lot van zijn zoon ter harte, dan moest hij dezen den raad geven, met de leiders van het verzet tegen het wettig gezag te breken en Atjèh te verlaten. Toen nu ten overvloede H. M.'s *Dauntless* in het begin van 1820 ter reede verscheen, om aan 's Gouverneurs eischen kracht bij te zetten, begreep SAIF het maar het verstandigst, zijn piek te schuren. Hij stevende naar Calcutta, na eerst nog door plundering van een Chineesch vaartuig en twaalf Atjèhsche prauwen voor reisgeld te hebben gezorgd, om er in hoogste instantie „recht" te zoeken. Hij bepleitte er zijn zaak zoo wel, dat hem, zijn schurkerijen ten spijt, een jaargeld van 6000 dollars werd verzekerd, „chargeable to the king of Acheen, whenever in a state to repay it". [4]) Daar het bedrag te Pinang betaalbaar werd gesteld, had onze sajjid tegen de regeling

---

1) Ontleend aan „Correspondence relative to the relations between Great Britain and Acheen, 1873". — Presented to the House of Commons by command of Her Majesty. 1873 — Bibliotheek v. h. Dep. v. Kol. no. CMLXIV.

2) Anderson. „Acheen", p. 148.

3) ibid. p. 150.

4) ibid. p. 148, alwaar men vindt: „Johor Alum, in a letter of 18th December 1819 thanked the governor for all his kindness; stated that he was then settled quitly at Acheen, that all the people of that place were now in good terms with him. . . ."

geen bezwaar en keerde tevreden naar huis terug, pikte onderweg nog een Atjèhsch vaartuig op, doodde 18 menschen van de opvarenden en maakte zich meester van de lading, enz., welke geschat werd op een waarde van ruim 20.000 dollars, alles ongestraft!

Djauhar was dan van zijn mededinger bevrijd en toen Mr. Sartorius hem het geratificeerde tractaat kwam brengen, verzekerde hij dezen, dat zijn gezag door het geheele volk werd erkend. Maar het was niet zoo. Nog medio 1820 bevond hij zich te Pidië in een verre van benijdenswaardige positie en zelfs twee jaren later moest hij van daaruit in antwoord op een aansporing van Gouverneur Phillips, om toch naar zijn hoofdplaats te gaan, schrijven, dat hij hiertoe niet bij machte was, maar eerlang met Pòlém tot overeenstemming hoopte te komen. IJdele verwachting! Pòlém gevoelde niet den minsten lust, zijn gezag in Groot Atjèh met een ander te deelen, en gaf, of deed geven, op een circulaire van den Gouverneur aan de hoofden, om Djauhar als vorst te eerbiedigen, het brutale bescheid, dat de Engelschen zelve Saif op het kussen hadden gebracht en men geen ander dan Saif wenschte. Daarbij bleef het, omdat het eenige middel, dat lager had kunnen stemmen, een voldoende krijgsmacht, niet mocht worden aangewend. Ook niet toen, nadat Djauhar op den 1en December 1823 overleden was,[1]) de sagihoofden weigerden diens wettigen zoon als vorst te huldigen, doch hun keuze lieten vallen op Toeankoe Darid, een telg van onechten bedde, die den naam aannam van Moehammed Sjah en tot omstreeks 1838 heeft geregeerd.

In hoeverre waarde kan worden gehecht aan de bij Veth te vinden bewering, als zou Djauhar in zijn laatste regeeringsjaren „met krachtige hand"[2]) den handel bevorderd en de anarchie bedwongen hebben, wagen wij niet te beslissen, waar het wil voorkomen, dat zijn voortdurend afwezen van de hoofdplaats en het kennelijk overwicht van Panglima Pòlém, juist in die jaren! haar weinig kracht bijzetten kan.

Zooveel is wel zeker, dat Djauhar met al zijn „anxious desire

---

1) Raden Hoesein Djajadiningrat zegt in zijn meer aangehaald proefschrift, dat Djauhar begin 1824 is gestorven — zie blz. 210 — Van der Kemp noemt den door ons overgenomen datum — zie „Raffles' Atjeh-overeenkomst", blz. 188.

2) P. J. Veth, „Atchin" blz. 91.

to give satisfaction to the British Government", [1]) niet bij machte is gebleken, „to carry in execution any one stipulation of that treaty", [2]) en dat Pinangs Gouverneur van het laatste in gemoede heeft kunnen getuigen, dat het nooit anders was geweest dan „a dead letter". [2]) Gebaat had het niet, geschaad in zoover, dat er handen vol geld waren weggeworpen, maar de handel had er geen nadeel van ondervonden. Zeker, de toestand van verwarring, die alom in Atjèh heerschte, kon het verkeer niet gunstig zijn, maar van den anderen kant was toch de omstandigheid, dat bij het ontbreken van een centraal gezag, ieder havenhoofd zich zijn eigen meester gevoelde, zoo kwaad nog niet. Zonder Soeltan ook geen cijns en daar ieder begeerig was, kusters in zijn haven te ontvangen, werden er in het algemeen geen hooge rechten geheven.

Aldus stonden de zaken, toen in het voorjaar van 1824 de nadere koloniale overeenkomst, als het Londensche Tractaat bekend, gesloten werd. Ook in verband met dit straks te bespreken onderwerp mogen hier enkele opmerkingen een plaats vinden, die wij vermeenen niet te kunnen achterhouden, zonder te kort te doen aan de onpartijdigheid.

Het onrecht in menig opzicht van Britsche zijde in de dagen der restauratie ondervonden, mag, hoe bitter het ook stemme, niet verleiden tot een ongunstig oordeel quand même over het optreden der Engelschen, om de bloote reden, dat het tegen de Nederlandsche belangen indruischte.

Wederzijds is geijverd voor wat men een nationaal belang geloofde, en dat aan den kant, die te geven had, neen! geven moest op hooger last, een drang naar behoud viel waar te nemen, welke der nemende partij niet naar den zin was, ligt zoo geheel in de menschelijke lijn, is zoo verklaarbaar, dat men zich slechts te verbazen zou hebben, indien het anders ware gegaan. Hierbij neme men tevens in aanmerking, dat het spooksel van een herleefd monopolie der wederpartij voor oogen zweefde. Het verleden rechtvaardigde die vrees; den waarlijk vrijzinnigen maatregelen tijdens het Staatsbewind was een te kort leven beschoren geweest, om haar als ijdel te mogen stempelen; de toekomst zou haar gegrondheid maar al te overtuigend bewijzen. RAFFLES c.s.

---

1) Anderson. „Acheen". p. 152.
2) Van der Kemp „Raffles' Atjeh-overeenkomst", blz. 91.

hebben dit voorgevoeld, de préambule der Conventie van 1814, ongetwijfeld doelende op het verleden, stelde der partijen verwachting voorop, dat „sentimens réciproques de bienveillance cordiale et d'attachement mutuel l'une envers l'autre" voortaan de wederzijdsche betrekkingen zouden beheerschen, opdat gemakkelijker overwonnen mochten worden de moeilijkheden, die het verkeer van volkeren zoo goed als dat van personen nu eenmaal met zich brengt, en welke i.c. zoo licht konden ontstaan uit de botsing van beider handelsbelangen. Het monopolie heette te hebben afgedaan, protectie daarvoor in de plaats te zijn getreden, maar de beschermingsidee stond in waarheid niet zoo bijster ver van die der uitsluiting af. Dat de Engelschen, als Raffles met veel ophef placht te beweren, op den weg naar de handelsvrijheid de onzen veel vooruit waren, is zeker slechts ten deele juist, maar dat onder hun bestuur de handel van de inlanders, van de Oosterlingen in het algemeen, gunstiger voorwaarden vond dan onder het onze, valt niet te ontkennen. Neemt men nu nog in aanmerking, dat Pinangs opkomst ten nauwste samenhing met de van daaruit aangemoedigde pepercultuur op Sumatra's Oostkust — van nog geen 2000 pikoel in 1817 zou de uitvoer van dit artikel naar Pinang in 1823 reeds tot bijna 35.000 pikoel stijgen —, [1]) dat het Engelschen waren geweest, ambtenaren en particulieren, die het kustland hadden geëxploreerd, en dat daartegenover de Nederlanders op niets meer konden wijzen dan op een tractaat van ouden datum zonder eenig ander blijk van bezitswil, dan is het duidelijk, dat zij, die in den terugkeer van het Nederlandsche regiment het weder opduiken van den hatelijken alleenhandel zagen, al het mogelijke hebben beproefd, om de gevolgen te beperken van het in hun oogen zoo noodlottige besluit van het opperbestuur in Europa, om Nederland in zijn oude rechten te herstellen. De grenzen van het oirbare zijn daarbij overschreden, maar de waarheid eischt, dat tegenover een Raffles en een Farquhar mannen als Bannermann en Phillips worden geplaatst en tegenover de onrechtmatige daden der eersten de bij allen diep gewortelde overtuiging, dat ongehinderde mededinging in de toekomst niet te verwachten was. Of die overtuiging niet een dwaling was, is een andere vraag. Maar ze bestond, zooals blijkt uit een reeds in 1819 door Engeland

---

1) Anderson. „Acheen". Bijlage XIV.

ingediend vertoog tegen „de vermeende richting onzer Indische handelspolitiek". Men wilde aan de overzijde van het Kanaal „geen genoegen nemen met het uitsluiten of bloot gedoogen van den Britschen handel ‚troughout the immense extent of the Eastern Archipelago'. Daar zoo iets niet in ons plan lag", [1]) kostte het niet veel moeite de Engelsche Regeering gerust te stellen. Met dat al was de officieele klacht de vertolking der in de handelskringen heerschende gevoelens, kunstmatig aangekweekt door de Hollander-haters voor een goed deel, doch daarom niet minder diep geworteld. Zij opende de lange reeks der Britsche reclames, die in den loop der 19e eeuw tegen ons koloniaal beleid zouden worden ingebracht, verzet tegen al wat naar uitbreiding van politieken invloed zweemde, niet om die uitbreiding zelve, maar om de gevolgen, die men ervan voor den handel duchtte.

---

1) E. de Waal. „Onze Indische Financiën", I blz. 26.

HOOFDSTUK IV.

HET LONDENSCHE TRACTAAT.

HOOFDSTUK IV.

HET LONDENSCHE TRACTAAT.

Nog voordat het beruchte Singapore-incident gerezen was, hadden de geschillen over de uitvoering der Conventie van 1814 de wenschelijkheid eener nadere koloniale regeling doen gevoelen en was opnieuw het reeds destijds gerezen denkbeeld naar voren getreden, om door ruiling onzer factorijen in Voor-Indië tegen de Britsche bezittingen op Sumatra en Poeloe Pinang de bezwaren aan de contiguïteit van bezit verbonden uit den weg te ruimen. Zoo kreeg dan FAGEL, onze gezant te Londen, tegen het laatst van 1818 last, om Lord CASTLEREAGH over een herziening der Conventie in dezen geest te spreken. Aanvankelijk vond hij een willig oor; men, in het bijzonder WELLINGTON, was verre van ingenomen met RAFFLES' handelingen, waarvan onnoodige moeilijkheden werden gevreesd, en verklaarde volledige inlichtingen te begeeren, opdat de zaken weder in het reine mochten worden gebracht. Alles scheen dus pour le mieux, toen half Augustus 1819 met het bericht van de occupatie van Singapore ook klachten van de Britsch-Indische regeering over een ons toegedacht streven naar de suprematie in den Indischen Archipel het Home Government bereikten; klachten, welke het wederrechtelijk optreden van RAFFLES als door daden onzerzijds geprovoceerd wilden voorstellen en verdedigen. Ze moesten wel een schadelijken invloed hebben op de welhaast te openen onderhandelingen!

Door een samenloop van omstandigheden zouden de besprekingen niet, als reeds was vastgesteld, in November doch veel later, eerst in Juli 1820, worden aangevangen, een uitstel, dat ons in twee opzichten nadeelig is geweest. RAFFLES c.s. schonk het de gelegenheid, om de openbare meening tegen ons ten spits te drijven, daarmede den Britschen staatslieden het wapen in de hand gevende, waarvan dezen zich zoo meesterlijk weten te bedienen: „the public feeling". Daarentegen zou onze positie worden ver-

zwakt door de vervanging van den oud-Commissaris-Generaal ELOUT als Nederlandschen gevolmachtigde door FALCK; deze even onkundig van de koloniale aangelegenheden als gene daarin doorkneed; bovendien FALCK de mindere in scherpzinnigheid ook.

Al aanstonds namen de Britsche plenipotentiarissen de leiding. Zij dienden een ontwerp-overeenkomst in, dat in gemeen overleg wellicht tot een voor Nederland tamelijk gunstigen uitslag had kunnen voeren, ware met het tegenvoorstel der onzen niet „de zaak verknoeid geworden". [1]) De oplossing der even teedere als gewichtige Singapore-quaestie, de pièce de résistance nu, werd verdaagd, totdat men van het bestuur in Britsch-Indië dienaangaande volledige inlichtingen zou hebben ontvangen, „*waarnaar intusschen niet van Britsche zijde te Calcutta gevraagd werd!*" [2]) Opschorten zou men de besprekingen tot October, tijdstip waarop de verwacht geheeten informaties konden zijn aangekomen, vastleggende overigens zoowel de punten, waarover bereids overeenstemming was verkregen, als die, welke nog voor behandeling in aanmerking kwamen, wanneer men de conferentie zou hervatten.

Wat lang zou duren! Van Britschen kant werd toch maar al te wel begrepen, dat alleen de tijd geven kon, wat het recht verbood: het behoud van Singapore!

En intusschen konden de RAFFLESSEN, de CRAWFURDS, de FARQUHARS, hoezeer gedésavoueerd èn te Calcutta èn te Londen, doch met dat al door geen daad in hun ijver gestuit, voortgaan ons „kwaad op kwaad (te) berokkenen", [3]) terwijl in de pers, ja! in het Parlement, over het uit den grond schietende Singapore — „as towns spring up in the East, with the rapidity of the prophet's gourd" — gelijk MACAULAY het zoo juist teekent [4]) — gesproken werd, alsof er geen reclames over bestonden. Zoo verstreek de tijd tot diep in 1822 en deed inmiddels het zijne; want nu ging het niet meer om de teruggave van een eilandje, als er in de nabijheid bij tientallen lagen, maar om die van een ook strategisch zeer gunstig gelegen handelsstation, dat prijs te geven een offer beteekende, hetwelk, hoe rechtmatig ook, zelfmoord nabij kwam. In het besef hiervan was van Engelsche zijde de lust niet

---

1) P. H. v. d. Kemp. „De Geschiedenis van het Londensch Tractaat", blz. 83.
2) ibid. blz. 87. hij cursiveert.
3) ibid. blz. 98.
4) „Essays". Volume I, page 482. Everymans library.

groot, om de onderhandelingen te hervatten, en werd dan ook niets verzuimd, om de zaak op de lange baan te schuiven. Eerst was het wachten op de inlichtingen uit Bengalen, welke men wist dat niet zouden komen; daarna waren het binnenlandsche beslommeringen, die de aandacht geheel in beslag namen; eindelijk geraaktheid over den uitleg door Koning Willem I aan de slavenconventie van 1818 gegeven. Dit laatste voerde ten slotte tot beslisten onwil, om ons in zake van de koloniën ook maar in het minst tegemoet te komen.

Toen CASTLEREAGH overleden en door CANNING vervangen was, dacht men hier te lande het oogenblik gunstig, om een poging tot het hervatten der negotiaties te doen. Maar toen ook was het getij geheel verloopen, de zaak gansch van karakter veranderd. Men had ook hier leeren inzien, dat de Singapore-quaestie een niet te dempen kloof was geworden, dat toegeven geen Britsch ministerie durfde bestaan en er dus weinig anders op overschoot dan berusting. Men had zich aanvankelijk schrap gezet, omdat het zich zonder protest bij het gebeurde nederleggen, gezwegen van andere overwegingen, ons aanzien in het oog van den inlander moest verzwakken, en dit te meer, wijl de roof was gepleegd ten nadeele van een onzer vazallen, wier rechten wij tegen aanslagen hadden te beschermen. Doch sedert de gebeurtenissen in Palembang hadden geleerd, dat het Gouvernement krachtig genoeg was, om zich te doen gelden, was deze overweging naar den achtergrond gedrongen door andere, welke ontspanning wilden van den toestand in Indië, opdat die geen gevaar werd voor de betrekkingen in Europa.

CANNING toonde zich niet overbereid. Het heette thans — October 1822 — dat men liever wenschte te wachten op de terugkomst van Lord MOIRA, den Indischen landvoogd, die reeds op weg naar het vaderland zou zijn en op wiens mondelinge toelichtingen veel prijs werd gesteld. Een voorwendsel, want de man zou eerst met 1823 zijn waardigheid nederleggen en niet voornemens zijn, rechtstreeks naar Engeland te reizen. Het oude liedje van verlengen dus, zeer tegen den zin der onzen, die zóó sterk naar de oplossing der zaak haakten, dat ze er Malakka en Singapore aan wilden geven, zich diets makende er beter voor te kunnen bedingen. „Het was op deze allertreurigste gronden",[1])

---

[1]) P. H. v. d. Kemp. „De geschiedenis van het Londensch Tractaat", blz. 125.

aldus VAN DER KEMP, dat de Koning eindigde met in Augustus 1823 den gezant te Londen op te dragen, om CANNING tot het heropenen der onderhandelingen te bewegen. Als lokaas mocht het in uitzicht stellen van het opgeven onzer aanspraken op Singapore dienst doen!

Te verleidelijk was dit aanbod, om aan weifeling plaats te laten, en zoo werd dan al ras besloten, dat in November de sedert 1820 opgeschorte besprekingen zouden plaats vinden.

VAN DER KEMP geeft in zijn „Geschiedenis van het Londensch Tractaat van 17 Maart 1824", waaraan ook het voorgaande is ontleend, een uitvoerige beschrijving van den loop der onderhandelingen, die, goed gedocumenteerd als ze is, de overtuiging aan ons opdringt, hoe uiterst gematigd DE WAAL zich uitsprak, toen hij opmerkte, dat dit tractaat „op nieuw bewijzen (zou) hoe uitnemend-bekwame en welwikkende staatslieden kunnen dwalen".[1]) Het is inderdaad een failure gebleken, een bron van verwikkelingen, in stede van, als het bedoelde te zijn, een afdoend middel ter voorkoming daarvan, omdat de formuleering, evenals in 1814, aan scherpte te kort schoot en ruimte liet aan interpretaties, juist naar de letter doch in flagranten strijd met den geest der artikelen, waarover zoo spoedig verschil van meening zou ontstaan. Dit euvel ware goeddeels geneutraliseerd geworden, had men slechts niet verzuimd, om van het verhandelde in de zittingen protocollen aan te houden, doch ook dit was nagelaten.

Zonder in uitvoerige beschouwingen over het Tractaat te treden, worde volstaan met het aangeven der outlines en een bespreking in het bijzonder van die artikelen, welke gedurende een halve eeuw bij herhaling in het geding zijn gebracht.

Het Tractaat dan deed de Conventie van 1814 in geen opzicht te niet, doch was er een wijziging van, waarmede beoogd werd, voor goed een einde te maken aan alle sedert gerezen oneenigheden tusschen Engeland en Nederland. Als hoofddoel stond hierbij voor oogen eenerzijds het doen ophouden van Britsche bemoeiingen met Indisch Nederland, anderzijds het onbelemmerd toelaten van Britsche onderdanen tot den handel in den Archipel. Het eerste heeft men gemeend het best te kunnen bereiken door het scheppen van een toestand van non-contiguïteit, daar juist het aaneengrenzen en dooreenliggen van wederzijdsch gebied een bron van twist was gebleken; het laatste door het overeen-

1) E. de Waal. „Onze Indische Financiën". Deel I, blz. 28.

komen van regelingen, welke een geest van verdraagzaamheid ademden, terwijl, indachtig aan het kwaad door overijverige agenten gebrouwd, wering van zulke booze invloeden op den voorgrond werd gesteld.

Dit waren de leidende beginselen en, welke ook de teleurstellingen geweest mogen zijn, die het tractaat voor beide partijen heeft gebaard, het behoeft niet in twijfel te worden getrokken, dat goede trouw wederzijds heeft voorgezeten, zoodat als men zich bij de sluiting hier te lande meende te mogen verheugen over de ontruiming van Sumatra door de Engelschen, dezen in gelijke mate de overtuiging hadden, dat hun handel op het eilandenrijk voortaan vrij zou zijn; vrij, voor zoover men dat destijds algemeen opvatte.

Het Tractaat toch behelsde:

A. ten aanzien van het grondgebied:

(art. 8) afstand ten behoeve van Engeland van alle Nederlandsche etablissementen op het vaste land van Indië; omgekeerd (art. 9) ten behoeve van Nederland van alle nederzettingen der Engelschen op Sumatra, met belofte verder, „dat op dat eiland geen Britsch kantoor zal worden opgerigt, noch eenig tractaat onder Britsch gezag gesloten met eenige der inlandsche Vorsten, Opperhoofden of Staten op het zelve gevestigd", terwijl (art. 10) door Nederland gelijke belofte werd gedaan t. a. v. de aan Engeland overgelaten stad Malakka;

(art. 11). Engeland zag af van vertoogen tegen het bezetten door Nederland van Biliton en onderhoorige eilanden, daarentegen Nederland van alle aanspraken op Singapore (art. 12), terwijl, om herhaling van het hiermede gebeurde te voorkomen, Engeland zich bij hetzelfde artikel verbond, om geen kantoor te vestigen „op de Carimons-eilanden, of op de eilanden Battam, Bintang, Lingin of op eenige andere eilanden, liggende ten Zuiden van Straat Singapore," noch er tractaten te sluiten.

Ten aanzien van de hierboven vermelde „landen of etablissementen" werd nog bepaald (art. 15), dat overdracht aan derden niet mocht plaats hebben: bij verlating zouden ze aan de wederpartij vervallen.

B. met betrekking tot den handel:

(art. 1) toelating van elkanders onderdanen tot den handel in de Aziatische bezittingen „op den voet der meest begunstigde natie," mits zich gedragende overeenkomstig de plaatselijke verordeningen;

(art. 2) regeling der in- en uitvoerrechten verschuldigd door de onderdanen en schepen van de eene natie in de Oostersche havens der andere, zóó dat niet meer dan het dubbele zou worden betaald van die verschuldigd door eigen onderdanen en schepen. Mochten op eenige artikelen geen rechten zijn vastgesteld voor schepen en onderdanen van de eigen natie, dan zou van die der andere ten hoogste 6 % worden gevorderd;

(art. 3) belofte over en weer, „geen tractaat te zullen sluiten met eenigen Staat in de Oostersche zeëen," bevattende eenig artikel „strekkende, hetzij rechtstreeks, hetzij door oplegging van ongelijke regten, om den koophandel der andere partij van de havens van zoodanigen inlandschen Staat uit te sluiten." . . . Mocht zoodanig artikel in eenig reeds bestaand tractaat zijn opgenomen, dan zou het als „buiten effect" gesteld worden beschouwd.

Bij de tweede alinea van dit artikel werd verstaan, dat vóór de sluiting van het Tractaat wederzijds mededeeling was gedaan van reeds bestaande overeenkomsten tusschen de respectieve partijen „en eenige inlandsche Regering in de Oostersche Zeëen" en dat voortaan c.q. gelijke mededeeling zou geschieden;

(art. 4). belofte stellige bevelen te zullen geven, om de handelsvrijheid overeenkomstig deze beginselen „te eerbiedigen en in geen geval hinder toe te brengen aan de gemeenschap met inboorlingen van den Oosterschen Archipel met de havens der twee Gouvernementen respectievelijk, noch aan die der wederzijdsche onderdanen met de havens toebehoorende aan inlandsche regeringen";

(art. 7) bevatte uitzonderingsbepalingen op het vastgelegde in de vier eerste artikelen met betrekking tot den specerijhandel in de Molukken.

C. (art. 6) waakte tegen eigenmachtige handelingen, als waaraan Raffles c.s. zich hadden schuldig gemaakt.

D. (art. 5) verbintenis van partijen tot tegengang van de zeerooverij in de Indische wateren.

De overige artikelen — 13, 14, 16 en 17 — kunnen hier onvermeld blijven. Daarentegen zijn van het hoogste belang de explicatieve nota's, die wat het Tractaat aan deugdelijks behelsde op losse schroeven gezet, het gansche werk verwaterd hebben, zooals van der Kemp zegt, om ten laatste in verontwaardiging uit te roepen: „maar waren onze Nederlandsche diplomaten dan kinderen?" [1])

[1]) P. H. v. d. Kemp. „De Geschiedenis, enz.", blz. 180.

Het is daar, waar hij beschrijft, hoe deze heeren goedig nabauwden, wat hun door de Britsche plenipotentiarissen in den mond werd gelegd, met name „the solemn disavowal on the part of the Netherland Government, of any design to aim either at political supremacy or to commercial monopoly in the eastern Archipelago".

Ware het gebleven bij de belofte, geheel van monopolie af te zien, en bij de beaming der onmiddellijk volgende woorden: „They willingly acknowledge the readiness with which the Netherland Plenipotentiaries have entered into stipulations calculated to promote the most perfect freedom of trade, between the subjects of the crowns and their respective dependencies in that part of the world", dan zou, hoezeer overbodig, slechts in andere bewoordingen zijn herhaald, wat in het Tractaat zelf reeds te lezen stond, maar die belofte, zich te zullen onthouden van elke uitbreiding van staatkundigen invloed — want hierop kwam het ten slotte neder — was al te ongerijmd, immers in tegenspraak met het groote doel der onderhandelingen zelve; een verloochening ook der geschiedenis, die toch overtuigend had geleerd, dat koloniaal bezit tot uitbreiding dwingt, de ernstigste voornemens tot onthouding ten spijt; eindelijk een zichzelf en komende generaties binden op een wijze, die het toenmaals verlamde, doodend moest zijn voor de toekomst.

Dezelfde van weinig nadenken getuigende volgzaamheid ook ten aanzien van Atjèh. Kapitein Elout, toegevoegd aan beide Excellenties, om met zijn kennis van Indië tegemoet te komen aan hare onbekendheid daarmede, stond reeds tot vertrek naar Nederland gereed, om het ontwerp-tractaat over te brengen, toen van Britsche zijde nog de aandacht werd gevraagd voor de in 1819 met het Soeltansrijk gesloten overeenkomst. Men zag deze gaarne gehandhaafd; de zaak had trouwens weinig om het lijf, het ging enkel om „een belofte van Atjeh tot verleening van gastvrijheid en hulpbetoon bij schipbreuk aan Britsche schepen." [1])

Het verzoek leek van zoo weinig gewicht, dat men er Elout niet voor wilde ophouden, en hem, zonder vooraf van het bedoelde tractaat zelfs maar inzage te hebben genomen, „mondeling" opdroeg, den Koning uit te noodigen, zijn toestemming tot het alsnog opnemen der desbetreffende bepalingen te verleenen.

Ze werd verleend onder de mits, „dat het tractaat slechts

[1]) P. H. v. d. Kemp. „De geschiedenis, enz.", blz. 196.

gastvrijheid en hulpbetooning voor gestrande schepen en schipbreukelingen ten doel heeft" [1]). Met deze beslissing stak ELOUT weder naar Londen over. Maar toen nu den 23en Februari de Britsche onderhandelaars de Atjèh-overeenkomst voorlazen, kwam het den onzen toch zoo weinig onschuldig voor, dat zij de handhaving ervan volstrekt onaannemelijk achtten. Nu wierpen de Britsche collega's het over een anderen boeg. Zeker! hun zorg voor de zeevarenden was groot, maar veel grooter toch hun bekommering, „dat, zoo de Sultans van Atsjien aan zich zelven overgelaten worden, de Vereenigde Staten van Amerika vroeger of later trachten zullen zich met dezelve te verbinden en den voet te krijgen voor eene vestiging, welke ingeval van oorlog tot overgroot nadeel van de Britsche navigatie zoude strekken. Het gereedste middel tot afwending van dit kwaad schijnt te zijn" — zoo rapporteerden onze gevolmachtigden — „dat Nederland op zich neemt bij die van Atsjien te bedingen, dat zij nimmer eenig établissement van eene vreemde mogendheid zullen toelaten" [2]).

Inderdaad was het geduchte gevaar niet denkbeeldig. ANDERSON in 1840 over Atjèhs handel schrijvende, merkte o.m. op : „ . . . the direct American trade was about twelve or fifteen years ago, the most important branch. In the pepper season of 1823 it has been stated that twenty-seven American ships, six country traders, and four French ships, besides the vessels belonging to the East-India Company and many large yunks and native vessels from Penang obtained cargoes on the west-coast of Sumatra" [3]).

„Dat drijven van Noord-Amerika naar bezittingen in den Oost-Indischen Archipel", aldus ook VAN DER KEMP, „mocht inderdaad geen praatje heeten".[4])

Maar zoo al de gerechtvaardigde vrees hiervoor bij de Engelschen het verklaarbaar maakt, dat onze gevolmachtigden zich bereid toonden, hen zooveel mogelijk tegemoet te komen, allerminst is het duidelijk, dat zij, na eerst aangaande de ware strekking van het Anglo-Atjèhsche tractaat om den tuin te zijn geleid, zich in onverstoorbaar goed vertrouwen lieten afdringen van den eenigen rationeelen weg, door henzelf aangewezen, tot neutraliseering der gevreesde Amerikaansche occupatie, om te handelen

---

1) P. H. v. d. Kemp. „De geschiedenis, enz.", blz. 199.
2) ibid. blz. 199.
3) John Anderson. „Acheen and the ports on the north- and east-coasts of Sumatra", 1840.
4) P. H. v. d. Kemp. „Geschiedenis enz.", blz. 199.

op een wijze, die opnieuw getuigde van gebrekkig doorzicht, bovendien strijdig was met de ter zake bekomen instructies en, wat wel het meest beteekende, geheel indruischte tegen hetgeen met zoo groote offers was verkregen: Sumatra's losmaking van alle Britsche bemoeiingen.

Want men bepaalde zich niet tot de verzekering, dat tegen de vestiging van derden in Atjèh gewaakt zou worden — verzekering, welke overigens misplaatst was, nu eenmaal was overeengekomen, dat Sumatra geheel aan Nederland zou zijn overgelaten — art. 9 — doch men ging verder, of juister, men liet de Britsche heeren zoo ver gaan als het hun lustte. Door dezen toch werd opgemerkt, dat de Atjèh-overeenkomst was „incompatible with the 3d article of the present treaty" — ten onrechte nochtans, want dit artikel kwam niet in botsing met het 7e van bedoelde overeenkomst[1]) — en dat men daarom op zich nam, het „as soon as possible" te veranderen „in a simple arrangement for the hospitable reception of British vessels and subjects in the port of Acheen". Daar evenwel het bewuste tractaat enkele voorzieningen bevatte, waarmede de algemeene belangen der Europeanen in de Oostersche wateren gebaat waren, „they" — d. w. z. de Britsche onderhandelaars — „trust that the Netherland Government will take measures for securing the benefit of those provisions. And they express their confidence that no measures hostile to the king of Acheen, will be adopted by the new possessor of Fort Marlborough."

Op deze tirade met haar zoo weinig positieve en dus in een staatsstuk als dit te eenenmale misplaatste uitdrukkingen, gelijk „they trust" en „they express their confidence", echoden onze gevolmachtigden, dat wanneer Engeland er voordeel in meende te zien, om, nu het als gevolg van het te sluiten tractaat de met Atjèh eenige jaren te voren aangegane verbintenis moest verbreken, door „quelque stipulation nouvelle" de gastvrije ontvangst van zijn onderdanen en schepen in de Atjèhsche havens te verzekeren, zij van hun kant „n'y voient aucun inconvénient." Dit nu kon er nog mee door, want al was de wensch van de wederpartij, om gelijksoortige faciliteiten te Tapanoeli en Anjer te bekomen, tijdens de onderhandelingen op advies van Elout Sr. afgewezen, de Koning had op dit punt nu eenmaal zijn goedkeuring verleend. Maar waar de heeren bovendien nog geloofden

1) P. H. v. d. Kemp. „Geschiedenis enz.", blz. 208.

te kunnen verzekeren, dat hun Gouvernement „s'appliquera sans délai à régulariser ses rapports avec Acheen, de manière que cet Etat, sans rien perdre de son indépendance, offre au navigateur et au commerçant cette constante sécurité qui semble ne pouvoir y être établie que par l'excercice modéré d'une influence Européene," daar ging de vriendelijkheid te ver, werd het wapen tegen Amerika bedoeld op eigen borst gericht en tevens een belofte van voogdij gegeven over een als lastig bekend landschap met gelijktijdigen afstand echter van de bevoegdheid, om er c.q. de middelen op toe te passen, welke haar tot een effectieve konden maken[1]). Bovendien, en dit was wel de ernstigste consequentie, te laat door ons Nederlanders doch door de Britsche koloniale autoriteiten al aanstonds na de kennisneming van Tractaat en Nota's ingezien, de verzekering Atjèhs onafhankelijkheid ongemoeid te zullen laten, was het middel, om aan de Britsche handelsbelangen daar en op Sumatra's Oostkust de gewenschte waarborgen te verschaffen, wat het Tractaat op zichzelf beschouwd niet ten volle deed. Artikel 3 toch verzette zich niet tegen het aangaan van overeenkomsten met inlandsche zelfbesturen, doch bloot tegen het daarin opnemen van bepalingen, welke den handel der wederpartij uitsloten. Het 2e artikel gaf de bevoegdheid, om in eigen havens rechten te heffen tot het dubbele van wat door eigen schepen en onderdanen verschuldigd was. Men had dus maar eenig zelfbestuur onder suzereiniteit te brengen, om aldus artikel 3 uit te schakelen en het daaraan voorafgaande te kunnen toepassen.

Tegen zoodanige handelwijze bestond maar één en dan nog een slechts indirect correctief. Artikel 6 — dat n.b. zijn ontstaan dankte aan de Rafflesiaansche kuiperijen! — verbood de vestiging van eenig nieuw etablissement zonder vooraf verkregen toestemming van het Opperbestuur, terwijl bij het tweede lid van artikel 3 was bepaald, dat alle overeenkomsten nà 1824 met zelfbesturen te sluiten, wederkeerig ter kennis behoorden te worden gebracht door en aan de Gouvernementen in Europa, en, in het eerste lid, dat zulke overeenkomsten niets mochten bevatten ten nadeele van den handel der wederpartij. Men had dus maar nauwlettend

1) Zie van der Kemps „Atjeh-Overeenkomst", bijlage 10, noot (*a*) op blz. 192, waarin een fragment uit Fullertons beschouwingen d.d. 21 Maart 1825, waarin deze als zijn meening doet kennen, dat men de vestiging van Europeeschen invloed in Atjèh steeds van belang had beschouwd, „but it has been found utterly impracticable without employing a large military force to overawe the inhabitants in plain terms without completely subjugating the country. An alternative which it never suited British policy to resort to."

na te gaan, of de handelingen der Nederlanders op Sumatra niet schadelijk konden zijn of worden voor den Britschen handel, om ze tijdig te kunnen stuiten, althans te wraken.

Wat men niet nagelaten heeft te doen met een beroep op dezelfde clausule met betrekking tot Atjèh, die, eenmaal bedoeld als een concessie aan Engeland, later zou worden uitgelegd als een door onszelf erkende beperking van onze rechten op Sumatra!

FULLERTON, wiens beschouwingen over het Tractaat we boven leerden kennen, heeft reeds dadelijk moeilijkheden voor de toekomst vermoed, wat meer zegt, uit de overeenkomst zelve meenen te lezen, dat zij de mogelijkheid van nadere verklaringen voorop stelde. „The treaty seems indeed," zoo luidt nog zijn reeds aangehaalde missive, „to contemplate the necessity of mutual explanation hereafter and such will in all probalility be required in respect to our trade with Sumatra and for which we should be duly prepared."

Is men al op de noodzakelijkheid van nader overleg eventueel bedacht geweest, dan moet toch daarbij het denkbeeld op den voorgrond hebben gestaan, dat in de préambule van het Tractaat was neergelegd, te weten het „op eenen wederkeerig voordeeligen voet" brengen van de „respective bezittingen en den handel hunner onderdanen" met vermijding van „die oneenigheden en naijver," welke het verleden hadden gekenmerkt. Hoe weinig die bedoeling is nagestreefd, zou de toekomst maar al te spoedig leeren.

De Britsche koloniale autoriteiten bleven al dadelijk in gebreke het Atjèh-verdrag in „a mere commercial arrangement" om te zetten. Het Home Government gaf er trouwens aanleiding toe door den Gouverneur-Generaal te Calcutta in Augustus nà de sluiting van het Tractaat te schrijven, dat genoemd verdrag „might even now be fairly considered as a dead letter," doch dat hij zich desgewenscht met den Soeltan, als deze inderdaad gezag uitoefende, kon verstaan over „the annulment or modification of the treaty." Geen stellig voorschrift dus, ondanks de gegeven belofte! en, daar men te Pinang er kennelijk geen heil in heeft gezien, zich andermaal in het Atjèhsche labyrinth te wikkelen, is er van de zaak nimmer iets gekomen. Zonder nu te willen beweren, dat in Atjèh ooit eenige waarde aan het tractaat is gehecht, zoo laat het zich toch wel begrijpen, dat men er het verbond van „perpetual peace, friendship and defensive alliance" gaarne in-

dachtig zou zijn in geval van bedreiging van buiten, een omstandigheid, welke ons in onze aanrakingen met het Soeltanaat wel schadelijk moest wezen, dewijl de waan op een machtigen buur te kunnen rekenen het uiteraard voor overreding minder vatbaar deed zijn.

Van de zijde der Oost-Indische regeering werd al evenmin iets gedaan, om de Atjèh-belofte te verwezenlijken, ondanks daartoe gegeven voorschriften. De instructiën bij schrijven van 31 Augustus 1824 voor de uitvoering van het Tractaat verzonden, [1]) bevatten, wat Atjèh aangaat, o.m., dat de Britsche overeenkomst met dat rijk in 1819 gesloten, thans vervallen was, gewijzigd zou worden en terugbracht „tot de bloote termen van vriendschappelijke toelating in de havens . . . Welligt evenwel zal hetzelve (t. w. het Britsche Gouvernement) geene overwegende reden vinden om voor zijne schepen iets bijzonders te bedingen; veel zal kunnen afhangen van de wijze op welke de Britsch-Indische Regering naar gelang der plaatshebbende omstandigheden in die streken de zaak zal inzien".

„Het gedrag van de Nederlandsche Regering en de invloed dien zij zich bij den vorst van Acheen zal weten te bezorgen, zullen ook hierop kunnen werken. Uwe Excellentie zal dus zorgen, dat de vorst van dat rijk bekend worde met de strekking en bedoeling van het nu gesloten tractaat. De Engelschen zien af van alle bezitting, van alle staatkundige bemoeyenis op Sumatra, zij laten die geheel en bij uitsluiting aan Nederland over. Beider belang brengt mede, dat geene vreemde magt, wie zij ook zijn moge, daar zich vestige".

„De voorzieningen van het tractaat tusschen Engeland en Acheen in 1819 gesloten, welke deze strekking hebben, kunnen in een nieuw verdrag tusschen Nederland en Acheen opgenomen worden. Voor het overige wil men vrijheid van handel zonder uitsluiting. Om tot zulk een gewenscht einde te geraken, kan vooral dienen, dat Uwe Excellentie een man van bekwaamheid en van beleid naar Acheen zendt, die den vorst van dit alles doordringt, den staat van zaken nauwkeurig gadeslaat en aan Uwe Excellentie, alle die berigten mededeelt, welke noodig zijn

---

1) „Nota over de betrekkingen van Nederland tot Atsjin sinds 1824", blz. 4 v.g.d. Overgelegd aan de Staten-Generaal in April 1873, daarna gepubliceerd door de gebroeders Van Cleef. Deze uitgave is hier gebruikt.

ter beoordeeling wat te dezen, behoudens de beginselen van het tractaat van 17 Maart ll. zou kunnen en moeten gedaan worden".

Een afschrift van het verdrag van 1819 werd tot 's Landvoogds „meerdere inlichting" medegezonden.

Bij Gouvernementsbesluit d.d. 17 Februari 1825 werd nu de instructie vastgesteld voor de commissarissen belast met de overname der Britsche bezittingen op Sumatra, de heeren H. DE STEURS, resident en militaire commandant van Padang, en B. C. VERPLOEGH, ambtenaar.

Hun eerste werk moest zijn, om in overleg met de Britsche autoriteit te Benkoelen „aan de vorsten tot welke het Britsche Gouvernement nu laatstelijk in eenige betrekking heeft gestaan", kennis te geven van de bestuursverwisseling. De mededeeling hiervan aan den Soeltan van Atjèh behoorde „noodzakelijk" vooraf te worden gegaan door „opening van Britsche zijde van de bepalingen, ten aanzien van dit rijk bij het tractaat voorkomende". Was dit geschied, dan moesten commissarissen hiervan rapporteeren, „ten einde daarna de punten van instructie voor een definitief tractaat met dat rijk van hier nader" konden worden toegezonden. „Intusschen wordt aan commissarissen opgedragen, om niets te verzuimen tot het bekomen van de meest naauwkeurige informatiën omtrent den handel van het rijk van Acheen en de aldaar te behalen voordeelen alsmede generaal van alles, wat den staat van zaken in de over te nemen landen aanbetreft, in het bijzonder de specerijteelt en meer bepaaldelijk die van de peper en den handel in dit product".

Van dit alles is niets gekomen. „Het rijk van Acheen", zoo rapporteerden de heeren den 12en April 1825, „stond met het Britsch bestuur te dezer kust in geen de minste betrekking. Alle voormalige handelingen van genoemd rijk met de Engelschen hadden regelregt met het Bengaalsch Gouvernement plaats gehad".

Commissarissen schijnen nochtans begrepen te hebben, dat hierin geen reden tot onthouding mocht liggen, want in hun verslag betreffende de overname van Tapanoeli, d.d. 30 November van hetzelfde jaar, kwamen ze op Atjèh terug. „In afwachting van nadere berigten" omtrent dit rijk werden hun mededeelingen voor informatie aangenomen, aldus luidde het Gouvernements besluit van 20 December d.a.v.

Denzelfden tragen gang vertoonden ook onze aanrakingen met Siak. Hoewel reeds in 1824 was besloten, het tractaat met

dit rijk te vernieuwen, duurde het tot 1827 eer er een commissaris werd benoemd, om er den staat van zaken op te nemen „en voorts ook naar Acheen" te gaan, „hetwelk der Regering toeschijnt ten dezen met Siak in vele opzigten in hetzelfde aspect te komen." De zending ging evenwel niet door, daar men eerst „nadere berigten omtrent het gebeurde op de Carimons-eilanden" wenschte af te wachten. [1]) Reeds het volgende jaar werd opnieuw de aandacht voor Atjèh gevraagd. Gebleken was, „dat Nederlandsche schepen, om zich tegen kwaadwillige bejegening te vrijwaren, op Atsjin ten handel voeren onder Amerikaansche of Engelsche vlag." De Indische regeering meende, „dat hierin van de zijde van het Gouvernement niets kan worden gedaan, alzoo wij op die plaatsen geene bezitting hebben," maar zij drong andermaal aan op een zending. Zonder resultaat echter, want nu was er „geen bekwaam oorlogschip beschikbaar, zoodat weder voorloopig van het plan werd afgezien. Het is nimmer ten uitvoer gebracht," zoo lezen wij in de reeds vermelde Nota.

De stoutmoedigheid der Atjèhsche zeeroovers door niets beteugeld nam hand over hand toe. In 1829 ontzagen ze zich zelfs niet, om ons fort te Tapanoeli te overrompelen en met andere gebouwen te verbranden. Eindelijk ging men te Batavia tot het nemen van maatregelen over, maar klemmend mag men ze niet heeten. Er werd een schip ter beschikking van den resident ter Westkust gesteld, „om den Atchinezen eerbied voor de Nederlandsche vlag in te boezemen" en te trachten, met den radja van Troemoen een verdrag te sluiten, omdat deze vermoed werd „den meesten invloed op de rondzwervende Atchinesche kusthandelaren" te bezitten.

Het kwam tot zulk een tractaat, maar geratificeerd werd het niet, omdat men er met reden een aanranding in zag van het souvereine recht van Atjèhs Soeltan. Evenwel geannuleerd werd het evenmin en zoo kon de radja, verwijderd als zijn gebied van de kern des rijks lag, zich van het laatste los gevoelen en, daar zich de Nederlandsche oppermacht niet mocht doen gelden, was zijn positie zoo aangenaam, als hij haar maar kon wenschen. Doch Atjèh, waar de Hollanderhaat diep was geworteld, onze driekleur, als we zagen, niet geduld werd, zag in onze bemoeiingen

---

1) De zaak was, dat hoewel deze eilanden krachtens het Londensch Tractaat tot Riouw-Lingga zouden behooren, de Soeltan van Djohor er gezag bleef uitoefenen, waaraan door resident Elout krachtdadig een einde werd gemaakt.

met Troemoen het bewijs van kwade gezindheid, van een voortgezet streven als de vorige eeuw had vertoond, een naar uitbreiding ter kust te zijnen nadeele, en hoewel niet vaststaat, dat de Soeltan in de zeeschuimerij zijner onderdanen de hand heeft gehad, zoo is het toch alleszins verklaarbaar, dat hij weinig aanvechting betoonde, daaraan ons ten genoegen een einde te maken. Immers dezerzijds werd niets gedaan, om de betrekkingen met Atjèh behoorlijk te regelen, en de herinneringen uit vroegere tijden waren nu juist niet geschikt, om onzer met erkentelijkheid te gedenken. Integendeel Atjèh wist niet beter, of het stond met de Compagnie — hoe zou het den nieuwen toestand begrijpen kunnen! — nog steeds op voet van oorlog.

Zoo was men een nieuw decennium ingetreden, zonder dat Atjèh had vernomen, hoe er tusschen Engeland en Nederland een regeling was getroffen, waarin het ten nauwste betrokken was. Men liet het onkundig en hield zich, alsof er geen Atjèh-paragraaf bestond, ook toen in 1831 Amerika een oorlogsschip zond tot tuchtiging van Koeala Batèë, waar een peperhaler dier natie in Februari van dat jaar was afgeloopen. De overweging luidde, dat aangezien nog niets was verricht tot uitvoering van het deswege in 1824 beloofde en Atjèh „jegens ons vijandiger gezind was dan jegens anderen . . . onze tusschenkomst in deze zaak noch nuttig, noch doelmatig zou zijn, en dat het oorbaarst zal zijn af te wachten, wat het Amerikaansche fregat zal uitrigten".

Koeala Batèë kreeg een afstraffing en de Indische Regeering legde er zich bij neder, meenende, dat dit eigen-rechter-spelen bezwaarlijk kon worden belet, zoolang onzerzijds de belofte van 1824 niet was nagekomen. Men had hiermede nu reeds zoovele jaren gedraald, dat het maar het verkieselijkst voorkwam, nog geduld te oefenen tot tijd en wijle de Nederlandsche invloed op de Westkust van Sumatra overeenkomstig de plannen van den Gouverneur-Generaal van den Bosch zou zijn bevestigd. Dan zouden de middelen worden beraamd, „om aan de Atchinezen wat meer ontzag in te boezemen, dan zij thans voor onze vlag schijnen te hebben". [1])

De gevolgen van het herhaald uitstel vonden, men heeft het kunnen opmerken, hun weerklank in de officieele gedachtenwisseling over Atjèh. In 1824 een geest van mildheid, een goed bedoeld doch helaas onuitgevoerd gebleven voornemen, om met het Soeltanaat

[1]) „Nota enz.", blz. 9.

vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen. Vervolgens gaandeweg bitterheid, vijandschap, een geest van gewelddadig willen optreden tegen dat rijk, dat zich vermat juist ons zoo bijzonder slecht gezind te zijn, daarentegen andere Westerlingen goedwillig van peper voorzag. Maar niet de vraag: hoe dien afkeer te verklaren? Geen teruggaan tot het verleden, dat de oplossing had kunnen geven; geen oordeelkundig middel dus ook, om dien weerzin om te zetten in welwillende gezindheid. Staatsbestuur was in de plaats der geliquideerde Compagnie getreden, zoo begrepen wij het, maar den inlander, in het bijzonder dien, welke niet onder rechtstreeksch bestuur stond, ontging dat verschil. Hij zag in het Gouvernement nog altijd de oude overheersching, onder een nieuwen naam ja, doch niet in een kleed van nieuwen snit. Hoe zou de Atjèher een andere, juistere meening hebben kunnen voeden? hoe een naar zijn oordeel bloote naamsverandering hem voldoende geweest kunnen zijn, om de grieven tegen de Keumpenie uit het geheugen te dringen?

De Indische Regeering scheen de noodzakelijkheid niet te beseffen, dat het vooral daar, waar het onderscheid tusschen heden en verleden zich door aanschouwing niet kon opdringen, het zaak was duidelijk te maken, dat de verandering er een beteekende van beginselen in de eerste plaats. Het moet haar ook ontgaan zijn, dat de verhouding met Atjèh langer dan een eeuw geen vriendschappelijke was geweest en dat vóór alles de oude veeten behoorden te worden bijgelegd. Maar niets van dit al. Onkunde benevelde den blik, de Java-oorlog en een tot het uiterste gedreven zuinigheid hielden de aandacht van wat zich niet als hoogst noodzakelijk voordeed verre en voor Atjèh was geen belangstelling, tenzij dan voor zijn winst belovenden peperhandel.

Wanneer men in het oog houdt, dat het volkenrecht [1]) niet dan tegen de 16e eeuw wetenschappelijke beoefening heeft gevonden en dat eerst in de tweede helft der 19e eeuw de codificatie ervan is beproefd, dan laat het zich wel verklaren, dat in de boven behandelde tractaten van 1814 en '24 bij het toen nog zoo arme vocabulair der diplomatie, omschrijvingen noodig zijn geweest van begrippen, welke in analoge verdragen van onzen tijd door middel van algemeen aangenomen uitdrukkingen worden vertolkt.

1) Beter: statenrecht, omdat „nicht die Völker, sondern die Staaten Subjecte des Völkerrechts sind..." Dr. Franz von Liszt. „Das Völkerrecht", 6te Auflage, Berlin, 1910 s. 1.

Het is ongetwijfeld ook hieraan toe te schrijven, dat wat men bedoeld heeft overeen te komen, zóó gebrekkig is geformuleerd, dat later verschil van opvatting met vrucht kon worden voorgewend, niet over zaken van ondergeschikten aard, maar aangaande de hoofdstrekking van het Londensch Tractaat èn op het stuk van handel èn op dat van territoir. Voorgewend, want het is niet aan twijfel onderhevig, of bij het aangaan dier overeenkomst heeft bij partijen de bedoeling voorgezeten, om, nà de uitschakeling van de nadeelen aan de contiguïteit van bezit verbonden, elkander de door de omstandigheden zelve aangewezen interessensfeer wederkeerig over te laten: Malakka voor de Engelschen, Sumatra voor de Nederlanders. Dit is niet de meening van vaderlandsche schrijvers alleen, ook een competent Duitsch auteur huldigt haar, waar hij het Tractaat van 1824 besprekende, o.m. opmerkt, dat de onzen het „vorteilhafter" oordeelden, „die holländische Interessensphäre von der englischen möglichst abzusondern, um Reibereien vorzubeugen" [1]).

Dit afpalen van ieders interessensfeer, feitelijk niets meer dan „die vertragmäszige Einräumung eines ausschiezlichen Occupationsrechtes" [2]) door de eene partij ten behoeve van de andere, blijft uiteraard niet tot het laatste beperkt, doch is te beschouwen als de inleidende daad tot gebiedsuitbreiding. „So erscheint", zegt von Liszt, „die 'Interessensphäre' als eine Vorstufe des Staatsgebietes, dem sie, durch allmähliche Einrichtung von Verwaltung und Rechtspflege schrittweise einverleibt wird . . . [2]).

„Les promesses unilatérales d'abstention", lezen wij bij Jèze, „ont pour but de reconnaître à un Etat le droit exclusif d'exercer son influence dans telle région déterminée et d'en prendre possession [3]).

Het recht tot uitbreiding van ons gezag op Sumatra was ons dus wel en deugdelijk door de wederpartij, de eenige der mogendheden, die destijds geacht kon worden mede-geinteresseerd te zijn, verzekerd; alleen t. a. v. Atjèh was op dat recht een uitzondering gemaakt bij wat men thans pleegt te noemen, „une clause de neutralisation" „Ces clauses déclarent neutres, c'est à dire soustraites à toute prise de possession ou toute acceptation de protectorat, certains territoires dont la position géographique

---

1) Dr. Alfred Zimmermann. „Die Kolonialpolitik der Niederländer", 1903 — s. 196.
2) Dr. Franz von Liszt. s. 80 en 81.
3) Gaston Jèze, „Etude sur l'occupation", 1896 — p. 166.

serait de nature à donner à l'occupant une situation prépondérante. Le territoire ainsi neutralisé cesse conventionnellement d'être susceptible d'occupation pure et simple ou à titre de protectorat" [1]).

Het is duidelijk, dat van Britsche zijde de bedoeling der Atjèh-clausule is verzwegen. Verzette het Tractaat zich tegen de occupatie, in welken vorm dan ook, van Atjèh door hen zelve, men wilde in elk geval voorkomen, dat Nederland daartoe overging en alsdan zeker niet zou nalaten, er een anti-Pinang te stichten. De vrees voor een Amerikaansche nederzetting in Atjèh mocht niet ongegrond zijn, het middel om haar weg te nemen was ondeugdelijk, om de eenvoudige reden, dat hetgeen contracteerende partijen voor zich overeenkwamen na te laten, derden in geen opzicht bond, tenzij van hun goedkeuring opzettelijk of stilzwijgend was gebleken. Voor derden bleef Atjèh dus *res nullius* [2]), waaronder in volkenrechterlijken zin worden verstaan „. . . solche Gebiete, welche von barbarischen, der internationalen Rechtsgemeinschaft fremd oder feindselig gegenüberstehenden Völkerschaften bewohnt sind . . ." [3]). Zelfs al had men het willen beschouwen, alsof beide partijen er eenig recht van zeggen hadden — Engeland indirect, Nederland als voogd, zij het ook met een zeer beperkten titel — dan nog kon de clausule geen nut opleveren, wel daarentegen voor de beide mogendheden slechts schadelijk zijn, omdat de aldus geschapen neutrale zône de aangewezen schuilplaats moest worden voor zeeschuimers en ander geboefte, ook van andere dan Atjèhsche nationaliteit. Wijzende op het welig optieren der zeerooverij in de Franco-Chineesche neutrale strook ten noorden van Tonkin reeds spoedig na haar vaststelling, laat Jèze in dit verband dan ook volgen: „Mieux vaut le voisinage d'un Etat civilisé que celui d'une agglomération suspecte à tous les égards" [4]).

Zoo heeft dan de stipulatie betreffende Atjèh niet slechts tientallen van jaren door haar hybridisch, ja contradictoir karakter — onthouding eischende doch toezicht tevens! — elke regeling met dit rijk practisch onmogelijk gemaakt, immers eventueel de richtige naleving ervan afhankelijk gesteld van Atjèhs goeden wil alleen, ze heeft, wat meer zegt, den *oorlog* zeer bepaaldelijk bevorderd,

---

1) Caston Jèze, „Etude sur l'occupation", 1896, p. 170.
2) Res nullius = een niemand toebehoorende zaak, onbeheerd goed, „herrenlos".
3) Dr. Ferdinand Lentner. „Das Internationale Colonialrecht," 1886, s. 15.
4) Jèze, p. 174.

omdat ze dwong tot werkeloos toezien bij het zich ontwikkelen van niet te dulden toestanden, die ingrijpen tot plicht maakten, tot een eisch van zelfbehoud ten slotte!

Tot zoover het Tractaat op zichzelf, als overeenkomst dus tusschen partijen. Maar, zoo vraagt men zich af, kwamen daarbij de belangen van het object der handeling — hier binnen de grenzen van ons onderwerp Sumatra en zijn bevolking — dan gansch niet in aanmerking?

Aan deze vraag ga een andere, een van veel wijdere strekking vooraf: op grond waarvan acht de beschaafde wereld zich geroepen en ook gerechtigd tot wat men thans, minder juist, pleegt te noemen: koloniseeren?

Groote denkers hebben zich met haar beantwoording bezig-gehouden en door alle tijden heen waren de uitkomsten sterk afwijkend, varieerende tusschen het cynische en het ethische. Maar het onwraakbare feit, dat „la politique des Etats s' est résolument prononcée en faveur de l'expansion", ontbloot haar van alle practisch belang en dwingt tot het aanvaarden van en het rekening houden met de onloochenbare waarheid, dat „aucune nation n'échappe à cet engouement. Les unes, sans passé colonial, comme l' Allemagne et l' Italie, essaient de fonder au-delà des mers un vaste empire, proportionné à leur importance continentale de fraîche date et aux besoins de leur commerce naissant. D'autres, comme la France, après avoir abandonné avec la plus folle insouciance une politique pleine de gloire et de profits et sacrifié de gaité de coeur les immenses territoires que leur avait acquis l'énergie de leurs enfants, reviennent sur ce sentiment et regrettent les erreurs commises. D'autres enfin comme l' Angleterre, n'ont jamais cessé par tous les moyens, justes ou injustes, per fas et nefas, d' accroître leurs possessions, unique source, semble-t-il, de leur puissance commerciale et politique. Toutes sont convaincues de la justesse de l'idée si ardemment développé par M. Paul Leroy Beaulieu: Un peuple qui colonise, c'est un peuple qui jette les assises de sa grandeur dans l'avenir et de sa suprématie future... Le peuple qui colonise le plus est le premier peuple; s'il ne l'est pas aujourd'hui, il le sera demain". [1])

Sluit nu dit feit het rechtenloos zijn in zich van die volken, welke niet behooren tot de door eenheid van belang en beschaving volkenrechterlijk verbonden natiën? Allerminst. „Les peuples

[1]) G. Jèze p. 3.

barbares", stelt Jèse voorop, „ne sont pas sans droits. Sous prétexte de civilisation, on ne peut les livrer aux calculs d'une ambition démesurée et aux manoeuvres de la spéculation la plus éhontée. Les idées d'humanité et de progrès social cacheront trop souvent un esprit de lucre scandaleux." [1]) Von Liszt teekent hun rechtstoestand aldus: „Die übrigen (sogenannten halbzivilisierten) Staaten gehören den Volkerrechtsgemeinschaft nur in denjenigen Beziehungen an, die durch Verträge mit den Kultuurstaaten geregelt sind. Ihnen gegenüber gilt das Völkerrecht mithin nur als Vertragsrecht und nur soweit als der Vertrag reicht"; en voorts: „Im Verkehr mit den 'halbzivilisierten Staaten auszerhalb der vertragsmässig geregelten Beziehungen und im gesamten Verkehr mit den nichtzivilisierten Völkerschaften ist die Rechtsgemeinschaft der Kulturstaaten nur durch ihre tatsächliche Macht geschützt und nur durch die Grundsätze des Christentums und der Menschlichkeit gebunden" [2]). Deze laatste zouden een voldoende waarborg moeten en ook kunnen zijn tegen machtsmisbruik, maar de practijk leert anders. Zij is nagenoeg dezelfde gebleven als die van vroegere tijden, echter „avec cette double circonstance aggravante qu'elle se déguise hypocritement sous les apparences les plus généreuses et qu'elle n'a plus pour elle l'excuse de la bonne foi et du fanatisme relegieux". [3])

Zoo luidt het oordeel van een menschlievend hedendaagsch schrijver over wat Afrika op het stuk van kolonisatie te zien gaf en nog geeft, in onze dagen van verlichting! Hoe weldadig moet ons Nederlanders dan niet dat aandoen van een uitheemsch auteur, ernstig beoefenaar der Europeesche-koloniale politiek, die zijn beschouwingen over de onze besluit met uitspraken als deze: „Wie die Niederländer als einziges der kolonisierenden Völker von Anfang an ganz bewuszt mit ihren Zügen nach den überseeischen Ländern lediglich Zwecke des Handels verfolgten, so haben sie auch den Lauf der Jahrhunderte hindurch niemals Landhunger oder unklaren Drang nach Aufsuchung neuer, unbekantter Schätze für ihre Tätigkeit maszgebend werden lassen", zich aldus gunstig onderscheidende van Spanje, Portugal, Engeland en Frankrijk, die allereerst op het verkrijgen van edele metalen uit, slechts noodgedwongen overgingen „zum Plantagenbau, Han-

1) C. Jèze p. 10.
2) F. van Liszt. s. 5, 6.
3) Jèze p. 160 et 161.

delsbetrieb und zur Siedelung", terwijl het den onzen „in erster Linie immer fast nur um Handel" te doen was. Hulde brengende aan de energie en taaiheid, waarmede de O. I. Compagnie haar doel nastreefde, wijst de auteur ook op de keerzijde der medalje, met name, „dasz unter ausschlieszlich kaufmännischen Gesichtspunkten Kolonien auf die Länge weder voll zur Entwickelung zu bringen noch zu behaupten sind. Kein überseeischer Besitz wird dauernd beim Mutterlande bleiben und ihm Nutzen verschaffen, wenn nicht seine Bewohner dabei ebenso ihre Rechnung finden, wie die des Mutterlandes, und durch eigenes Interese an letzteres gefesselt werden, wie es England im 19. Jahrhundert so meisterhaft einzurichten verstanden hat"[1]). Zoo hebben, betoogt hij dan verder, ook de leiders der koloniale politiek van het herboren Nederland het begrepen. Zij volgden den weg onder het Britsche tusschenbestuur door Raffles getraceerd en, wanneer „sie im Bezug auf Handels- und Zollpolitik bis zu einem gewissen Masze auf die Einrichtungen der Kompagnie zurückgriffen und mit dem System der Zwangslieferungen und des Gewürzmonopols nicht völlig brachen, war das lediglich eine Folge der finanziellen Verlegenheiten, in denen sich das so schwer geprüfte neue Königreich nach den Napoleonischen Kriegen befand. Solche nach dem Abfall Belgiens doppelt fühlbaren Verlegenheiten waren es auch, welche zu der Einführung des Kultuurstelsels, d.h. einem zeitweiligen Rückgriff auf die Wirtschaftspolitik der Kompagnie Veranlassung gaben" [2]).

Inderdaad heeft de geldnood het vasthouden aan de traditie, die koloniaal bezit slechts in het licht van directe voordeelen bezag, evenzeer bevorderd als hij remmend heeft gewerkt op de toepassing der in den loop van de 19e eeuw gaandeweg tot meerdere rijpheid komende idee, die plicht jegens de kolòniën stelde boven het jagen naar daaruit te trekken baten; de dure verplichting, om zich met toewijding te geven aan de taak door de historie opgelegd: „het bestuur van landen en volken, die blijkbaar nog niet in staat zijn een zelfstandig leven te leiden"[3]).

Die taak is geen belangelooze, maar zij beoogt ook evenmin — en hierin ligt de tegenstelling met het verleden — de voordeelen aan ééne zijde te brengen, noch sluit zij de bevoegdheid

1) Dr. Alfred Zimmermann. „Die Kolonialpolitiek der Niederländer", s.s. 287, 288.
2) ibid. s. 289.
3) Mr. J. de Louter. „Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Ned. Indië", 5e druk, 1904, blz. 29.

in zich, om haar willekeurig uit te breiden. „Il ne suffit pas", aldus de sympathieke uitspraak van JULES MAIGNE, „d'aller porter aux peuples une civilisation soi-disant supérieure. Si vous le faites contre eux et malgré eux, si vous commencez par les opprimer pour les civiliser, il est evident que vous commettez un acte anti-humanitaire, un acte criminel et pour ma part, j'applaudirai d'avance à tout peuple qui, comme il arrive souvent, sans consulter ses forces, mais ne consultant que sa dignité et le plus noble sentiment de son coeur, frappe les oppresseurs par toutes les armes qu'il peut avoir entre les mains"[1]).

Maar zoo de rechten der half-barbaarsche volken, mits iets van een staatkundige organisatie vertoonende, geëerbiedigd moeten worden, omgekeerd mag en moet van hen gevorderd, dat zij die van anderen evenzeer ontzien. Een gouvernement, dat de belangen zoo van zichzelf als van hen, die zich onder zijn gezag hebben gesteld, niet tegen de aanranding van een anderen staat, beschaafd of half-beschaafd, weet te beschermen, schiet te kort in zijn verplichtingen en moet noodwendig eindigen met het inruimen der plaats, welke het onwaardig of onmachtig bleek naar eisch te vervullen.

De oorzaak van het onder protectoraat of — in het uiterste geval — onder rechtstreeksch bestuur brengen van een souvereinen inlandschen staat kan dus, behoudens het niet zeldzame geval van aanzoek daartoe, tweeledig zijn. Zulk een staat kan door zijn uitwendig optreden of door dat zijner onderdanen tot ingrijpen provoceeren; maar ook zonder zoodanige provocatie bestaat de mogelijkheid, dat zelfbehoud der koloniseerende natie inmenging voorschrijft, met name in het geval, dat een andere bezit of invloed tracht te verkrijgen daar, waar zulks niet met de eigen koloniale stelling is te rijmen.

Dat zich beide gevallen weleens gecombineerd voordoen, ligt in de rede. Immers de moeilijkheden, welke eenige mogendheid binnen haar interessensfeer met een inlandschen souvereinen staat heeft, bieden aan een andere een maar al te vaak verleidelijke gelegenheid, om den toestand van spanning ten eigen bate te misbruiken. Alsdan komt het recht van den half-geciviliseerde in het gedrang, boet deze zijn onafhankelijk bestaan in als gevolg van den belangenstrijd der rivaliseerende partijen. Afrika heeft daarvan vele voorbeelden opgeleverd, gelijk trouwens van

1) G. Jèze. „Etude etc.", pp. 113, 114.

zoo menig feit, dat een klap in het aangezicht beteekende van Christendom en beschaving. Maar uit dit kwaad ook is goed geboren, daar het naar middelen heeft doen omzien ter voorkoming van zulke botsingen, waarvan de inboorling het slachtoffer placht te zijn. Men houde evenwel ook in het oog, dat, zoo de landhonger der laatste decenniën aan internationale overeenkomsten van zulke strekking het aanzien heeft gegeven, het niet bestaan daarvan in vroegere tijden wel van merkbaren invloed moet geweest zijn op de handelingen ten aanzien van de gekleurde rassen. Zoolang het begrip „achterland" niet behoorlijk aangeduid en het bestaan van conflicten daarover oneindig meer dan thans te vreezen was, lag het in den aard der dingen, dat men bij het dreigen daarvan op maatregelen bedacht was, interventie voor te zijn.

Zoowel uit een oogpunt van moraal als van recht hebben wij de ontwikkeling van het Nederlandsch gezag in den Archipel, op Sumatra in het bijzonder, te beschouwen in het licht van haar tijd. Ook ten aanzien van de moeilijkheden met Atjèh en den daaruit voortgevloeiden oorlog behoort dit beginsel te worden gehuldigd, wil men onbevooroordeeld de gebeurtenissen tegenover staan, welke een zoo bloedige ontknooping moesten vinden.

HOOFDSTUK V.

HET TIJDVAK VAN VAN DEN BOSCH.

HOOFDSTUK V.

HET TIJDVAK VAN VAN DEN BOSCH.

Ondanks de gebreken, waaraan het Londensche Tractaat mank ging, had het, getrouw nageleefd, toch zeer waarschijnlijk ten volle kunnen geven, wat er van verwacht was. Edoch het tegendeel is geschied, omdat de door Nederland aan het tractaat gegeven uitleg de wederpartij in het harnas gejaagd, ten slotte haar wel tot maatregelen van represaille gedwongen heeft, welke in het andere geval, als niet op haar weg liggende, zouden zijn uitgebleven.

Gedwongen, want de Engelschen zagen zich al aanstonds teleurgesteld in de verwachting, dat de overeenkomst voldoende waarborg gaf voor hun handelsbelangen in den Archipel, en eerst na de bittere ervaring, dat de meest klemmende vertoogen tegen wat zij te recht inbreuk op het Tractaat noemden, steeds afstuitten op de interpretatie daarvan naar de letter, misbruikten ook zij deze, om Nederland den voet dwars te zetten, toen het zich op Sumatra in de richting van de Oostkust uitbreidde. Nederland was begonnen zich niet aan den geest van het verdrag te houden, ter wille van wat het kortzichtig een nationaal belang noemde, Engeland verkrachtte dien op zijn beurt, om te voorkomen, dat een reëel belang, het vertier van de Straits-havens op de Oostkust, door onze allertreurigste tariefwetgeving werd vernietigd.

De zaak eischt toelichting, want al staat ze in slechts middellijk verband met ons onderwerp, haar invloed op de latere gebeurtenissen is er waarlijk niet minder om geweest.

Onder de Compagnie hadden de in- en uitvoerrechten tot de verpachte middelen behoord en zoo is het gebleven, ook na haar val. Nog Daendels schonk voor Indië aan zoodanige regeling de voorkeur boven het in eigen beheer nemen dier rechten, en Dirk van Hogendorp, hoezeer tot het laatste geneigd, erkende toch voor het oogenblik verandering niet gewenscht. Anders dacht het Britsche tusschenbestuur over de zaak. Raffles voerde reeds

in 1811 met afschaffing der bestaande instellingen een algemeen invoerrecht van 10 pCt. in, maar de vele uitzonderingsbepalingen, die hij zich gaandeweg genoodzaakt heeft gezien te decreteeren, hebben duidelijk aangetoond, dat het vraagstuk niet zoo eenvoudig op te lossen was. Tot „de meest ingrijpende" wijzigingen rekent N. P. VAN DEN BERG „die van 1 Februari 1815, waarbij het invoerrecht van 10 pCt. verhoogd werd met 30 pCt. voor goederen met Britsche schepen en met 60 pCt. voor goederen met vreemde schepen aangevoerd; een maatregel, waarop echter spoedig was teruggekomen, want toen in het begin van 1814 de dagen van het Britsche bestuur reeds geteld waren, werden de inkomende rechten plotseling van 10 op 6 verminderd, nadat eenige maanden te voren Nederlandsche schepen met Engelsche schepen waren gelijkgesteld. Niet onwaarschijnlijk hoopte men op deze wijs aan het Nederlandsch Gouvernement den zedelijken dwang op te leggen, om in het vervolg de Engelsche koopvaarders tegen voldoening van hetzelfde inkomende recht in de Indische havens toe te laten". . . [1]). IJdele verwachting, want wel bestendigden Commissarissen-Generaal de regeling nog eenigen tijd, „maar met ingang van het jaar 1818 werd zij in dier voege herzien, dat het invoerrecht van 6 pCt. der factuurwaarde werd verhoogd met 30 pCt. bij invoer met eigen bodems en met 60 pCt. bij dat met vreemde schepen.

Zoodanig tarief was voor dien tijd mild te noemen, de bevoordeeling daarbij van de eigen natie niet onmatig. De toenmaals heerschende begrippen wilden echter wèl een tastbaar verschil tusschen vreemd en eigen en in die richting werd bij Publicatie d.d. 28 Augustus 1818 nog een belangrijke stap gedaan. Gezwegen van eenige hier niet ter zake doende voorschriften, welke sterk aan het oude regime herinnerden, werd bepaald, dat een recht zou worden geheven naar de met 30 pCt. verhoogde factuurwaarde, en wel van 6 pCt. bij aanvoer met eigen en van 12 pCt. bij dien met vreemde schepen. Hoeveel grooter de begunstiging der eigen natie hiermede ook was geworden, overdreven mocht ze niet heeten; zelfs viel een vergelijking met wat Bengalen en de Koromandel-kust op dit stuk te zien gaven, geenszins in ons nadeel uit. Om bij het Opperbestuur genade te vinden, moest dit wèl het geval zijn. De bescherming der textielindustrie was 's Konings lievelingswensch. Bloeide eenmaal de nijverheid, dan

1) „Rechten (in-, uit- en doorvoer-)" door N. P. v. d. B(erg) in de Encyclopaedie van N. I., Deel III, blz. 376.

kon de handel niet achterblijven, en het volk van het Vereenigd Koninkrijk moest beter zijn dan een natie van „bloote kruiers" [1]). 's Vorsten groote doel was de „verschillende takken der vaderlandsche industrie met het vertier, dat de Oost-Indische markten aanbieden, in verband te brengen" [2]). Maar bij dit lofwaardig streven werd niet steeds de vereischte matiging betracht en in te grooten ijver snelde men het doel voorbij. Het begon al met het koninklijk besluit van 25 April 1819, waarbij, in afwachting eener definitieve regeling, werd bepaald, dat Nederlandsche producten met Nederlandsche bodems op Java en Madoera aangebracht, geheel van invoerrecht zouden zijn vrijgesteld, mondbehoeften uitgezonderd. Vreemde goederen — men had in het bijzonder de uitheemsche lijnwaden op het oog — werden onderworpen aan een differentieel recht van respectievelijk 9 en 12 pCt. naar gelang de vreemde schepen al of niet in een Nederlandsche haven uitklaarden.

Ware het hierbij gebleven, de bezwaren der in hun belangen getroffenen zouden wellicht niet de bedenkelijke afmetingen hebben gekregen, welke ze later tot ons nadeel hebben aangenomen, maar te kwader ure werd in Nederland het oor geleend aan Wappers Melis, gewezen ambtenaar der Engelsche Oost-Indische Compagnie, beslist tegenstander van de nieuwere denkbeelden. Hij werd door Falck naar Indië gezonden, om als specialiteit de regeering daar voor te lichten in zake den handel in het algemeen, de in- en uitvoerrechten in het bijzonder. Nourri dans le sérail, was Wappers Melis wel de man, om een eind te maken aan de loopjes, waarvan de handel zich bediende, om den fiscus te bedotten, en ongetwijfeld heeft hij in dat opzicht aan menig goede bepaling het aanzijn geschonken. Doch in zijn begeerte, om het nationaal belang te bevorderen, toonde ook hij geen maat te kunnen houden en liet hij, onder den indruk van een pijnlijke doch voorbijgaande handelscrisis op Java, zich verleiden tot een overijlden maatregel. Bij Publicatie van 1 Juli 1823 werd op zijn advies bepaald, dat, ter begunstiging van den rechtstreekschen handel met het Westen, de „Wollen en katoenen goederen in *Amerika* of *Europa* gefabriceerd, komende van eenige vreemde bezittingen beoosten de *Kaap de Goede Hoop* gelegen, — alias *Britsch-Indië*, *Singapore* enz! —

---

1) P. J. Blok. „Geschiedenis van het Nederlandsche Volk". Deel VII. blz. 387.

2) P. H. van der Kemp. „De geschiedenis van het ontstaan der Nederlandsch-Indische lijnwadenverordening van 1824". Bijdr. t.d. T. L. en V. v. N. I. 7e Volgr. 7e deel, blz. 446 v.g.d.

en binnen eene der havens van de *Nederlandsche* bezittingen in *Indië* ingevoerd wordende," zouden worden belast met een inkomend recht van 15 pCt. bij invoer met Nederlandsche of als zoodanig beschouwde inlandsche schepen en van 24 pCt bij invoer met vreemde [1]).

Wel verre van aan het doel te beantwoorden, leidde het voorschrift slechts tot teleurstelling. Op het eind van 1823 moest men het bekennen, dat de aanvoer van Britsche manufacturen nimmer grooter was geweest dan juist gedurende het laatste semester. Java was met katoentjes overstroomd, Engelsche agenten ruilden ze tegen producten voor de Europeesche markt in en de Nederlandsche handelaren vischten achter het net. In dezen nood greep men naar een middel, dat in scherpte alle vroegere achter zich liet. Bepaald werd, „dat het inkomende recht voor lijnwaden, vervaardigd in vreemde landen bewesten de Kaap, hetzij al dan niet aangevoerd met vreemde schepen", zou zijn „25 en beoosten de Kaap 35 pCt. van de *getaxeerde* waarde, dus in geen geval meer factuurwaarden" [2]).

Neemt men hierbij nog in aanmerking, dat in Maart 1823 een additioneel recht van 5 pCt. op het verschuldigde was gelegd, naar het heette tot vorming van een fonds ter bestrijding van uitgaven in het belang der scheepvaart te doen, dan waren nu, d. w. z. van af 14 Februari 1824 — datum der beruchte Publicatie — „de invoerrechten op vreemde lijnwaden met het additioneel geworden tegen nul voor Nederlandsche: 26.25 en 36.75!" [2])

„De indruk", aldus Van der Kemp, „dien de verordening op belanghebbenden maakte, was dan ook verpletterend." Vier te Batavia gevestigde handelshuizen wezen er den Landvoogd in een waardig adres op, „dat 25 pCt. der getaxeerde waarde te Batavia neerkwam op 34 1/8 pCt. van den kostprijs in Engeland; eene memorie voor de Britsche bestuurders gewaagde van 40 en 50 pCt. [3]). „En wat vooral deze verordening bijzonder hatelijk maakte, was niet slechts, dat zij dadelijk in werking trad, maar men daaraan zelfs in zoover terugwerkende kracht verleende, dat ook de reeds ingevoerde lijnwaden, wel te verstaan de in entrepôt liggende, door de nieuwe belasting werden getroffen! [3])!"

---

1) P. H. van der Kemp, als voren, blz. 459.
2) Ibid. „ 462.
3) Ibid. „ 463.

Juist één maand later werd het Londensch Tractaat onderteekend, van Britsche zijde met de bedoeling en in het vertrouwen ook, dat de handel op de Nederlandsche bezittingen geen belemmering zou ondervinden. Dat onzerzijds een andere intentie zou hebben voorgezeten, is weinig aannemelijk, daar toch in dat geval de in 1824 als minister opgetreden ELOUT zeker nagelaten had, zijn ongenoegen over de Publicatie aan den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN te kennen te geven, haar o. m. noemende bedenkelijk, dewijl ze op den duur niet te handhaven zou zijn, „èn uit hoofde der zwarigheden aan de uitvoering verbonden, immers de smokkelhandel zou de beoogde vruchten toch wegnemen, èn omdat zich vertoogen van de Engelsche regeering lieten voorzien, waaraan men wellicht geen weerstand zou kunnen bieden . . ." [1]).

Dit waren de meest voor de hand liggende gevolgen, op zichzelf reeds voldoende, om de Publicatie te veroordeelen. Doch wat aan gene zijde der Noordzee al dadelijk was ingezien, had men ook hier kunnen begrijpen, met name, „dat deze zoo hoog opgevoerde bescherming zeer weinig goed deed aan Nederland en veel kwaad aan Java . . ." [2]). Had het monopolie der Compagnie — en wat beteekende een aldus opgevatte protectie anders! — niet eerst den dood gebracht aan de welvaart, overal waar het die tot zijn object had gemaakt, en was daarna het kwaad niet aan zijn eigen meester gewroken?

ELOUT mocht met den maatregel weinig ingenomen zijn, geen last werd naar Indië gezonden, om dien in te trekken. Engelsche reclames, ze zouden komen, maar dat kon men afwachten, want hoe schadelijk de bewuste Publicatie ook voor de Britsche handelsbelangen zou wezen, strijdig met het pas gesloten tractaat was ze niet, althans niet naar de letter daarvan; dàt was den „maître passé en avocasserie" [3]) reeds bij eerste lezing gebleken en daaraan wilde hij vasthouden. Mocht het al komen tot toegeven, het zou zijn bij wijze van concessie, om er een andere van Brittanië voor in ruil te ontvangen bij het handelsverdrag, dat men eerlang met het Vereenigd Koninkrijk dacht aan te gaan.

De vertoogen lieten zich inderdaad niet lang wachten. Minister CANNING opende de reeks met een nota d.d. 25 Februari 1825.

---

1) P. H. v. d. Kemp, als voren, blz. 469.

2) Ibid. Ind. Gids, Februari 1909, blz. 153. „Eene wijziging van ons Oost-Indisch douanetarief in 1837 op aandrang van Engeland".

3) P. H. v. d. Kemp, „De geschiedenis enz.", blz. 470.

Het was het begin van den veeljarigen papieroorlog, door den heer VAN DER KEMP in zijn meermalen reeds aangehaald Indische-Gids-artikel beschreven aan de hand van een in 1840 te Londen geplubliceerd z.g. Blauwboek, houdende „Papers relative to the execution of the treaty of 1824 by the Netherland authorities in the East-Indies" [1]). Een overzicht van de zaak, welke gekend moet zijn, om naar billijkheid te kunnen oordeelen over de houding door Engeland in latere jaren ten opzichte onzer koloniale politiek ingenomen, moge hier volgen.

In de reeds genoemde nota van 25 Februari 1825 kwam CANNING op tegen de „almost prohibitory duties" [2]), den 30en December d.a.v. werd de klacht in algemeene bewoordingen herhaald. Sedert bleef de zaak geruimen tijd rusten. In Nederland leidde men hieruit af, dat de Britsche regeering inzag, geen recht van reclame te hebben, althans dit niet te kunnen doen gelden, al had ze den bewusten maatregel reeds bij de eerste nota genoemd „at variance with the principles" [2]) der overeenkomst.

Nieuwe reden tot wrijving gaf het koninklijk besluit van 4 Mei 1831, waarbij het recht van invoer van vreemde lijnwaden in Indië met Nederlandsche schepen op 12½ pCt. werd teruggebracht. België, het land der textiel-industrie, ten behoeve waarvan de beschermende rechten voornamelijk in het leven waren geroepen, had zich afgescheiden, de Nederlandsche scheepvaart ondervond er de nadeelen van en, om nu haar te steunen, had men het daarheen willen leiden, dat de Britsche fabricaten over Nederlandsche havens en met Nederlandsche bodems hun weg naar Indië vonden, tot schade natuurlijk van de Britsche belangen. Want de Engelsche fabrikanten, die van België's losscheuring de intrekking der befaamde publicatie hadden verwacht, zagen zich teleurgesteld, daar de gehate protectie van het Nederlandsche product gehandhaafd bleef, terwijl de Britsche reederijen werden geschaad door den eisch, de lijnwaden eerst in een Nederlandsche haven te brengen. Bij deze redenen tot misnoegen kwam nog de wrevel over de aan monopolie gelijke begunstiging der Handel-Maatschappij.

Door tal van bezwaarschriften daartoe aangezet, deed Lord PALMERSTON in April 1832 te 's-Hage protesteeren „tegen de exorbitante rechten op Java geheven van Britsche manufacturen,

---

1) P. H. v. d. Kemp. „Eene wijziging enz." Ind. Gids. Februari 1909, blz. 142.
2) ibid. id. id. id. blz. 144.

in rechtstreekschen strijd met artikel 2" [1]) van het Tractaat, evenwel zonder gevolg. Wel werd de maatregel, welke in het bijzonder de Britsche reederijen had verbitterd, reeds in October ingetrokken, maar dit geschiedde niet onder den druk van het protest, doch alleen, omdat men bereids had ervaren, dat „toch geene Engelsche lijnwaden de Nederlandsche havens verlieten" [2]).

In het laatst van December bracht PALMERSTON de zaak andermaal aan de orde. JERNINGHAM, de zaakgelastigde aan ons hof, bood den Minister VAN ZUYLEN VAN NYEVELT een nota aan, waarin op minder parlementaire wijze het gewraakte tarief onvereenigbaar met het Tractaat verklaard en op wijziging aangedrongen werd. Dezerzijds werd geantwoord, dat CANNING indertijd had moeten beamen, dat het tarief geen inbreuk maakte op het Tractaat, dewijl hij na de verstrekte inlichtingen er verder het zwijgen toe had gedaan. Partijen waren bevoegd, om in haar Aziatische havens rechten op in- en uitvoer te heffen, mits van vreemde schepen en onderdanen niet meer eischende dan het dubbele van nationale geheven, en verder was men niet gegaan.

Van Britschen kant nam men met deze rechtvaardiging geen genoegen en trad men in een nota d.d. 11 Maart 1834 in een nadere ontwikkeling, opmerkende „that heavy duties are exacted at Batavia favorable to Dutch and unfavorable to British produce; and it likwise appears from a report, that with the exception of a brief interval in the year 1832 the duties on foreign goods introduced into the colony have undergone no reduction, while on the other hand the manufactures of the Netherlands in the whole course of the periode which had elapsed since the signature of the treaty have been wholly exempt from any fiscal exaction and that Dutch goods shipped to Batavia are accompanied by certificates of origin, upon the production of which on their arrival they are exempted from the payment of the duties levied on foreign manufactures" [3]).

Van violatie werd niet meer gewaagd. Men betuigde vertrouwen te stellen in onze bedoelingen, maar de klachten der kooplieden waren „so strong, so clear and so urgent", dat de schuld dan wel bij de Indische autoriteiten moest liggen. Had de Britsche regeering de beschikking over de vigeerende voorschriften, dan

1) P. H. v. d. Kemp, „Eene wijziging, enz." blz. 149.
2) Ibid. id. 150.
3) Archief Dep. v. Kol. Geheim-Verbaal. 11 Dec. 1835, L[a] Y[2], waarin ook de straks te vermelden bescheiden.

zou ze voor ruime publiceering in Engeland zorgen en de klachten zelve beoordeelen kunnen.

Van den Bosch was als afgetreden landvoogd kortelings in Nederland teruggekeerd en de Koning begeerde, dat niet tot beantwoording der nota werd overgegaan, alvorens diens meening over de zaak was gehoord. Het bestek laat niet toe Van den Bosch's rapport geheel weer te geven, hoe belangwekkend het ook is, o.a. door de daarin voorkomende conjectuur, als zou Engeland de afscheiding van België hebben bevorderd ter wille van de eigen nijverheid. Ware deze gissing juist, dan zou Engelands houding slechts verklaard kunnen worden uit de moeilijkheden, welke het bij den afzet zijner eigen nijverheidsproducten in onze koloniën tegen alle verwachting in sedert 1824 had ontmoet, daar het toch juist Engeland was geweest, dat de samenvoeging van het industrierijke Zuiden en het agrarische Noorden had bevorderd, opdat een levenskrachtige staat als bolwerk tegen Fransche veroveringszucht mocht verrijzen.

Wat de zaak zelve betrof, oordeelde nu Van den Bosch, dat z.i. „wij niet bevoegd zijn om meer dan 6 pCt. te heffen van goederen met Engelsche schepen ingevoerd wordende, welke aan geene betaling van regten onderworpen zijn, indien dezelve met Nederlandsche schepen worden aangebragt, blijkende het uit meergenoemd tractaat niet, dat de oorsprong der goederen regt zou geven tot het heffen van eene andere belasting dan deze bepaling voorschrijft"

„Engeland zal dus op de letterlijke vervulling van het tractaat kunnen blijven aandringen en deze zaak nog aan vele discussiën kunnen onderworpen zijn, welke naar mijn oordeel zoo mogelijk behooren te worden afgesneden". Men zou kunnen antwoorden, dat het Tractaat in Indië „behoorlijk" werd „geobserveerd", dat echter een herziening van het tarief in de bedoeling lag „en daarbij waarschijnlijk de inkomende regten op katoenen en wollen goederen van Nederlandschen oorsprong en met Nederlandsche schepen aangebragt met 25 pCt. en de vreemde goederen van denzelfden aard met 50 pCt. zullen worden belast". Zóó geregeld, aldus rapporteur, zou men handelen geheel overeenkomstig „geest [sic!] en letter van het tractaat", den Engelschen handel in nog ongunstiger conditie brengen en dezen tevens, uit beduchting voor nog verder strekkende regelingen, voor immer van reclames doen afzien. Door premiën, uit de meerdere ontvangst aan rechten te bestrijden,

ware de eigen industrie schadeloos te stellen. Voor den handelaar in Indië, Europeaan en Chinees, zou het niet veel uitmaken: die genoot toch al een winst van 100 pCt. en meer. Wie het voelen zou, was de inlander, maar het gold „een object van luxe... en niet van behoefte" [1]).

Het schrikbeeld van een nog hooger tarief is inderdaad aan JERNINGHAM dreigend in uitzicht gesteld, echter slechts mondeling. Ook is het niet tot daden gekomen. Het den 3en Juli gegeven antwoord bevatte weinig meer dan de aanbieding, niet van de vigeerende bepalingen op het stuk der douane, zooals verzocht was, doch van een *verzameling* opzettelijk aan het koloniaal departement voor het Foreign Office samengesteld, omdat bij het bijeenbrengen der voorschriften was gebleken, dat er enkele onder waren, welke gegronde redenen tot klachten konden opleveren [2]).

Weder trad nu een rustperiode in, totdat in het voorjaar van 1835 WELLINGTON de portefeuille van Buitenlandsche Zaken kreeg en JERNINGHAM last gaf, om niet alleen de oude beschuldiging over onze „tractaatschennis" te herhalen, maar zelfs „the undoubted claim for compensation" te doen hooren. Maar de gezant onthield zich wijselijk van het laatste en maakte zich evenmin tot tolk van WELLINGTONS dwaling, als zou minister VAN ZUYLEN destijds de juistheid der Britsche bezwaren hebben erkend[3]). Hij vestigde slechts de aandacht van VERSTOLK op „the continued infractions in the island of Java of the commercial Treaty" en verzocht „that justice may be done as soon as possible to His Majesty's subjects in compliance with the terms of the said commercial Treaty".

„The point in dispute at this time has reference only to the duties upon payment of which British goods ought to be admitted into the Dutch Indian possessions. It is accordingly my duty to request that [in execution of the letter of the Treaty of 1824 the right of admission into those possessions shall be at a duty of only six per cent for these descriptions of goods, which when they are of Dutch origin are admitted duty-free and that in no case a duty more than the double of that to which Dutch goods are liable shall be charged on British goods of like description."

---

1) Van den Bosch aan den Koning. 13 Juni 1834, no. 119 k. geheim.

2) P. H. v. d. Kemp. „Eene wijziging enz." blz. 151 v.g.d. Palmerston beklaagde zich dus niet geheel ten onrechte over „het gemis aan openbaarheid van *al* de besluiten, die over den handel van Java gegeven werden. De cursiveering is van ons.

3) P. H. v. d. Kemp. „Eene wijziging enz." blz. 152.

Sedert een aanschrijving van den Secretaris van Staat d. d. 24 Juni 1834 het invoerrecht, behoudens dat op lijnwaden, meer met het Tractaat in overeenstemming had gebracht, kon het geschil inderdaad beschouwd worden, als slechts over de van genoemde goederen geheven rechten te loopen. De Minister van Buitenlandsche Zaken, VERSTOLK VAN SOELEN, kon zich dus als JERNINGHAM tot de lijnwaden bepalen en de jongste Britsche nota tot uitgangspunt nemen voor zijn rapport aan den Koning, een van groote objectiviteit getuigend stuk. Reeds in de inleiding verklaarde hij met „leedwezen", dat zijn onderzoek de „gekoesterde hoop" van in het voordeel van Nederland te mogen uitvallen, had teleurgesteld.

Na een résumé van wat onzerzijds van af het begin tegen de Britsche reclames was aangevoerd — redeneeringen, welke in de LAUTS', DE MELVILL'S, DE ROCHUSSEN even ijverige verdedigers hebben gevonden als later bestrijders in de VAN DEN BERG'S, de DE LOUTER'S en de DE WAAL'S, en welke men in substantie hier uit VERSTOLKS beschouwingen leert kennen — schreef deze niet geslaagd te zijn, zich van de juistheid ervan te overtuigen, om dan te vervolgen: „In den aanhef toch van artikel 2 wordt niet alleen gesproken van schepen, maar tevens en in de eerste plaats van onderdanen, waarmede mijns erachtens niet anders kan gemeend zijn dan de goederen dier onderdanen, vermits hier niet de rede is van een hoofdgeld voor hunnen persoon te betalen, en een regt van invoer op personen slechts slaven geldt. De copulatie dus der woorden *onderdanen* en *schepen* geeft naar mijne meening aan de eerste alinea van het tweede artikel het karakter eener overeenkomst omtrent *goederen*, waarop toepasselijk zijn regten van in- en uitvoer, en omtrent schepen, welke onderhevig zijn aan tonnen-, baken-, vuur-, haven- en andere scheepsregten. In dit mijn gevoelen worde ik eenigermate versterkt door de beperking of uitzondering van de tweede alinea, alwaar niet van Nederlandsche onderdanen, maar enkel van Nederlandsche schepen gesproken wordt, althans zoude, indien de zin gelijk moet geacht worden met dien der vorige alinea, de weglating van het woord onderdanen als eene groote onnaauwkeurigheid in den text zijn aantemerken. Doch hetgeen meer afdoet is de herhaling der woorden onderdanen en schepen in de derde alinea en wel met de verbinding *of*. Niet alleen laat zich deze alinea niet beperken tot de schepen, maar men kan haar lezen met weglating van

het woord *schepen*, terwijl daarenboven aan het einde dier alinea enkel van de onderdanen en niet van de schepen der andere natie gesproken wordt. Bedriege ik mij niet, dan is de beteekenis der laatste alinea dezelfde als die der eerste, en dient de eene ter opheldering der andere, met het eenige onderscheid, dat de eene handelt van het geval, dat er door de eene partij regten geheven worden, en de andere, dat er geene regten gesteld zijn. Ging de dezerzijds gevoerde redeneering door, dan zoude zich de vraag opdoen, wanneer het in de eerste alinea bepaalde dubbele regt deszelfs toepassing vinden zoude. Ik kan mij daartoe geen geval voorstellen, vermits telkens hetzelfde argument zoude gelden, dat Engeland niet te klagen had, mits slechts deszelfs fabrikaten dezelfde regten betaalden onder Nederlandsche en Britsche vlag. Intusschen blijft het eene daadzaak, dat de eerste alinea spreekt van een dubbel regt en kan zulks niet worden weggecijferd. Volgens de derde alinea van artikel 2 van het tractaat met betrekking tot die artikelen op welke geen regt gesteld is, zullen de regten aan de onderdanen der andere natie opteleggen in *geen geval* meer bedragen dan zes ten honderd. Nu schijnt het onbetwistbaar dat de heffing van 25 pCt., hoedanig men ook denke over de quaestie der vlag, de Engelsche fabrikanten en dus de Engelsche onderdanen treft en mitsdien dat hier werkelijk *een geval* bestaat, dat zij strijdig met het tractaat meer betalen dan zes pCt. Met deze grammaticale uitlegging schijnen overeen te stemmen de geest en strekking van het tractaat. Het lijdt trouwens geenen twijfel, dat indien de dezerzijds gevoerde redenering doorging en de regten op den invoer van Britsche fabrikaten in het oneindige konden verhoogd worden onder voorwendsel dat er geen onderscheid tusschen de vlaggen gemaakt wordt, die fabrikaten en de Britsche schepen al spoedig geheel uit Nederlandsch Indië verdwijnen zouden, en laat zich veronderstellen, dat Engeland met zulk een doel het tractaat zoude gesloten hebben? Immers is geene regelmatige Engelsche scheepvaart op Neerlands Indië denkbaar zonder invoer van Engelsche fabrikaten, als moetende Engelsche schepen Nederlandsche fabrikaten aanvoerende op den duur bij de Nederlandsche vlag te kort schieten, weshalve, gesteld al eens, dat het tractaat alleen de scheepvaart betreft, de uitkomst van hetzelve bij ontstentenis van invoer van Britsche fabrikaten geheel illusoir wordt. Volgens het derde artikel beloven de partijen, dat geen tractaat

door eene derzelve met eenigen staat in de Oostersche zeeën te maken eenig artikel behelzen zal strekkende hetzij rechtstreeks, hetzij door oplegging van ongelijke regten, om den koophandel der andere partij van de havens van zoodanigen inlandschen staat uittesluiten. Bij zulk eene bepaling veroorlove ik mij de vraag, hoe zich laat verklaren, dat Engeland dezelve zoude bedongen hebben voor wisselvallige gevallen, ondergeschikte staten in de Oostersche zeeën betreffende, wanneer de Britsche handel en scheepvaart uit Nederlandsch Indië, het welk zulk een hoofdrol vervult in die zeeën, volgens het tractaat konden worden uitgesloten, ja zelfs hoe eenige Engelsche handel en scheepvaart op die ondergeschikte staten in den regel denkbaar is bij het sluiten voor dezelve van Nederlandsch Indië?"

„In de Engelsche nota van den 17 Maart 1824 herinneren de Engelsche gevolmagtigden aan de plegtige ontkenning van de zijde des Nederlandschen Gouvernements van eenig voornemen om in den Oosterschen Archipel hetzij naar staatkundige overmagt, of naar uitsluitenden handel te streven. In zijn nota van den 25 February gaat de heer CANNING uit van het grondbeginsel 'that it was avowedly the intention of the late treaty to place the commerce of the two nations upun a footing of equality and reciprocal benifit'. Wat meer afdoet, als zijnde Nederlandsche taal, de Nederlandsche gevolmagtigden verklaarden bij hunne nota van den 17 Maart 1824 „het zevende artikel van het tractaat eene uitzondering op het algemeene beginsel van de vrijheid des handels."

„Volgens de adstructieve memorie bestemd voor de Staten-Generaal, voegde de overeenkomst bij eene milde, onbekrompene vrijheid van handel en vaart, voor zooverre hoogere belangen niet eene oogenblikkelijke uitzondering vorderden, eene zeer nuttige scheiding van staatkundig gezag. Hoe nu met dit alles is overeen te brengen een regt van invoer van 25 per cent op de Britsche wollen en katoenen fabrikaten, zonder dat de Nederlandsche iets betalen, heb ik mij niet kunnen verklaren."

Een ander argument nog, wel eens in eigen boezem gehoord, doch nimmer officieel aangevoerd, ja zelfs niet vermeld in een artikel door den heer KRUSEMAN, oud-directeur van 's Lands middelen en domeinen, ter verdediging van het Nederlandsche standpunt, in de *Morning Post* van den 2den Mei 1834 geschreven, wraakte rapporteur met de opmerking, dat „men gronden schijnt

gehad te hebben", om er niet „openlijk" mede „op te treden". Waarvoor reden bestond, want het onbevangen oordeel kon bezwaarlijk genoegen nemen met de redeneering, „dat Engelsche wollen en katoenen fabrikaten niet onder dezelfde rubriek van het tarief kunnen gerangschikt worden als Nederlandsche wollen en katoenen fabrikaten, en dat daarom de geheele vrijstelling der laatstgemelden en de belasting der eersten met 25 pCt. zeer wel is overeen te brengen met eene gelijke behandeling der beide natiën." Ging dit op, zoo meende VERSTOLK, dan zou gelijke behandeling van in- en uitheemsche nijverheidsproducten zoo goed als uitgesloten zijn, „vermits de fabrikaten van elk volk zich doorgaans door het een of ander onderscheiden." Het zijn slechts een paar grepen uit VERSTOLKS monographie, voldoende om te doen uitkomen, hoe met een beroep op de letter van artikel 2 het op de spits gedreven recht feitelijk niets anders was dan groot onrecht, dat derhalve het voortgaan op den sedert ruim tien jaren bewandelden weg slechts ware aan te merken als een volharden in even lang doorgevoerde tractaatschennis.

De indruk van het betoog op den Koning was diep en onaangenaam vooral. Het werd den Secretaris van Staat FALCK, oud-ambassadeur te Londen en mede-onderteekenaar van het Tractaat ter beoordeeling gegeven, die moest erkennen te kort te schieten in „scherpzinnigheid", om menig argument te kunnen wederleggen, wat eerlijk was en evenzeer getuigde van zelfkennis als van de deugdelijkheid der redenen, waarmede VERSTOLK tegen de handhaving van het tarief was opgekomen. Wat FALCK ter contrarie aanvoerde, werd door gene in een tweede nota, d.d. 15 Maart, als de eerste een specimen van voortreffelijke dialectiek, afdoende bestreden, maar het was alles vergeefs. Bij den Koning vielen de beschouwingen van FALCK en VAN DEN BOSCH meer in den smaak. Het baatte niet, dat gewezen werd op de onomstootelijke waarheid, dat vóór de sluiting van het Tractaat de behoefte aan een zoo hoog beschermend recht door „niemand hier te lande" gevoeld was, en evenmin vond ingang de zinspeling op de omstandigheid, waaraan het tarief zijn ontstaan had ontleend. Men wilde, en DU BUS had het destijds gerapporteerd, dat het een gevolg was „der stappen van een vermogend en behendig Engelsch koopman, die zijne talrijke magazijnen op Java met Engelsche fabrikaten zonder vertier overladen ziende, aan dezelve door eenen bezwaarden verderen toevoer meerdere waarde trachtte bij te

zetten en ook aldus slaagde in het met winst afzetten van zijnen voorraad." WAPPERS MELIS had er zijn rekening bij gevonden, ten koste van zijn naam natuurlijk. Hoe dan ook, de maatregel „leidde tot de toepassing van het grondbeginsel, dat hetgene goed om te nemen, goed om te behouden is, en tot de ontwaring dat de Nationale Nijverheid aan geene beschermende regten van 2½, 6 of 12 pCt., waarmede men zich tot hiertoe had beholpen, genoeg had en dezelve tot op 25 pCt. moesten worden opgevoerd en poogde men de uitlegging van het vier weken na het besluit van het Indisch bestuur gesloten tractaat met dat besluit in overeenstemming te brengen. Die poging werd tot dusverre bekroond met een goed gevolg, alhoewel zoo min het tractaat als de onderhandelaars het geval voorzien hadden van eene onbeperkte belasting der goederen van de eene partij met geheele vrijstelling van die der andere."

In zijn eerste rapport had VERSTOLK voorgesteld, dat men het invoerrecht in kwestie zou brengen op 12½ pCt. Het had geen bijval mogen vinden, waarom hij het thans terugnam, „want indien ik het voor bewezen houde, dat de tot hiertoe betreden weg ongebaand en oneven is, zoo zoude het Departement van Buitenlandsche Zaken bij het verlaten van denzelve nimmer in het vervolg het bewijs kunnen voeren, dat men er op zoude getuimeld hebben, indien men er op ware gebleven, en dat men dus niet noodeloos de nationale nijverheid van de voordeelen van een hoog beschermend regt verstoken had."

Na het met groote overtuiging voorgedragen pleidooi tegen het tarief, zou men van VERSTOLK hebben verwacht, dat hij op de Britsche nota in denzelfden geest ging antwoorden, dan wel, indien de Koning zulks niet had begeerd, dat hij als diens raadsman ware afgetreden. Maar het een noch het ander gebeurde. De Grondwet kende den Vorst „bij uitsluiting het opperbestuur over de koloniën en bezittingen" toe, de ministers waren niet verantwoordelijk en WILLEM I placht te zeer eigen inzicht te volgen dan dat een advies van een zijner ministers — „commiesen" zooals VAN MAANEN eenmaal zeide [1]) — hem licht tot een andere meening kon brengen. Daarbij stonden VAN DEN BOSCH en FALCK aan zijn zijde, de protectie oordeelde hij heilzaam en de persoonlijke betrekkingen met het Engelsche hof waren er door de Belgische zaken niet op verbeterd.

[1]) P. J. Blok. „Geschiedenis van het Nederlandsche Volk". Deel VII, blz. 360.

De pen, die met talent voor het goed recht van den overbuur was opgekomen, leende zich des ondanks gewillig, om den laatste te betoogen, dat indien partijen in 1824 „eussent entendu appliquer aux marchandises le principe des doubles droits, qu'elles ont restreint aux pavillons, elles auraient employé les termes nécessaires pour exprimer cette intention et elles auraient en même temps eu soin de fixer les limites d'une stipulation laquelle à leur défaut manquerait son but en abandonnant à chaque gouvernement la faculté d'élever les droits sur les produits de ses sujets à un taux par exemple de 30 à 40 pour cent, dont le redoublement excluerait sans aucun doute de la commerce les sujets de l'autre partie contractante" [1]).

Was het noodig de zaak, welke zooveel kwaad bloed heeft gezet, te leeren kennen van intiemer kant dan de bescheiden in het door Van der Kemp geraadpleegde blauwboek mogelijk maakten, het kan overbodig heeten, haar verdere ontwikkeling op den voet te volgen. Men is dezerzijds geëindigd met toe te geven. Bij publicatie van 25 September 1837 werd een nieuw tarief afgekondigd, waarbij Nederlandsche wijnen, dranken, wollen en katoenen goederen, enz. met een invoerrecht van 12½ pCt., vreemde met het dubbele daarvan belast werden. Ook het 35 percents op artikelen over Britsch-Indische havens aangevoerd verdween kort daarop. Maar geen gevolg werd gegeven aan den bij herhaling met klem gestelden eisch, om het in den loop der jaren te veel betaalde terug te geven; na 1837 is daarvan ook niet meer gewaagd.

De veeljarige strijd over de vrucht van Wappers Melis' brein mocht met de invoering van het veel gematigder tarief een einde hebben genomen, de Britsche handel bleef klagen, wel is waar niet langer over de oude zaak, maar in het algemeen over den geest onzer Indische handelspolitiek. Kon het anders, waar deze beïnvloed, neen! beheerscht werd door begrippen en daarmede overeenstemmende handelingen, welke der Compagnie waardig en wellicht ook weldadig hadden kunnen zijn, maar, veroordeeld als ze reeds waren op de grenzen van 18e en 19e eeuw, te eenenmale ondeugdelijk moesten worden beschouwd op den drempel van de tweede helft der laatste. Want èn het Cultuur- èn het daaraan ver-

---

[1]) Nota van antwoord aan den heer Jerningham, dd. 22 Maart 1835. Arch. D. v. K. Geh. Verb. 11 Dec. 1835. Y2.

knochte Consignatiestelsel, ze waren een hinderlijk anachronisme evenals de tot hun trait d'union, gemaakte Nederlandsche Handel Maatschappij, de laatste door den inlander zoo karakteristiek de „Kompenie ketjil", d. i. „de kleine compagnie" genoemd, en nimmer dien naam meer waardig, dan toen Indië bestuurd werd door of onder de auspiciën van Van den Bosch. De Handel-Maatschappij, reeds dadelijk bij haar oprichting in 1824 met wantrouwen in Indië begroet, was inderdaad, heeft zich althans zeer spoedig als zoodanig doen kennen, een nieuwe doch met opzicht tot den handel zeker geen verbeterde uitgave van Oldenbarneveldts werk.

Het Cultuurstelsel, dat Java tot zegen, zijn schepper tot eer had kunnen strekken, is deels om de gebreken, welke een op dergelijke wijze ingerichte landbouw aankleven, vooral echter onder den druk der omstandigheden, ontaard in een dwangsysteem dat, evenals in den Compagniestijd de verplichte leveringen en contingenten, in meer dan een geval op de bevolking van Java loodzwaar heeft gedrukt, in enkele zelfs haar noodlottig is geweest.

Ook het Consignatiestelsel, dat bijna de gansche productie des lands aan den handel in Indië onttrok en der Maatschappij het monopolie verzekerde, was een terugkeer tot een reeds door Commissarissen-Generaal afgesloten gerekend tijdperk. Het bracht, gepaard gaande aan de tegenwerking van het particulier initiatief op cultuurgebied, schade aan het vertier op Java, dat het nagenoeg dood drukte, het zaaide ergernis onder landgenoot, Oosterling en vreemde, voerde ten laatste tot de financieele crisis van 1841, die zelfs „de Javasche Bank een tijd lang zeer ernstig heeft bedreigd" [1]).

Dit drietal instellingen, dat men zich in het eerste, onder Van den Bosch aangevangen decennium der koloniale reactie moeilijk gescheiden kan denken, verschilde in wezen niet van de twee-eenheid „koopman en souverein" [2]), in de Compagnie belichaamd, en het heeft zich ook in zijn gevolgen een getrouwe kopie getoond van die van het dualisme, dat het machtige handelslichaam ondermijnd had. De dividenden uit den pruikentijd, ze zouden batige sloten heeten; de winzicht en het favoritisme van het regenten-regime wierpen weder den ambtenaren gulden emolumenten af en waarborgden hun een eervolle

1) „Consignatiestelsel", door N.P.v.d. B(erg) in de Encyclopaedie van N.I., Deel I, blz. 380.
2) „Compagnie", door J. E. H(eeres) id. id. blz. 372.

bevordering[1]); opnieuw beleefde Java's gedweeë bevolking bij die jacht naar voordeel en promotie tijden van onderdrukking en knevelarij; als Heeren XVII schuwde hun geestverwant VAN DEN BOSCH bemoeienis der Staten en gelijk zij, verkapte ook hij den waren financieelen toestand. Cultuur- en Consignatiestelsel, ze werkten op Java als een reusachtige zuigen perspomp, die de vloot der Handel-Maatschappij van vracht, de Nederlandsche markt van product voorzag, vaak in zoo overstelpende hoeveelheid, dat in Indië schepen te kort kwamen en de prijzen in Europa door overvloed gedrukt werden. De kooplieden, die buiten het consortium stonden, mochten zich vergenoegen met de kruimels van den rijken disch en hadden verder te zwijgen, wilden ze niet voor „schuimers en politieke tinnegieters, die alleen handel drijven in koffijhuizen" [2]), door VAN DEN BOSCH worden uitgekreten. Maar onder deze kooplieden waren chefs van groote handelshuizen, meest Engelsche, die deze starre, niet alleen hun eigen handel belemmerenden maar ook de belangen van het gansche land schade toebrengende handelspolitiek met ergernis aanschouwden en heul zochten bij invloedrijken in het vaderland. Doch de Britsche regeering stond machteloos, kon bezwaarlijk protesteeren tegen de bestaande orde van zaken, welke niet met het Londensch Tractaat in strijd was. Wat ze wel vermocht, was op haar beurt die overeenkomst te misbruiken, door zich met klem te verzetten tegen al wat maar zweemde naar gezagsuitbreiding. Waar de Nederlandsche vlag werd geplant, daar moest men blijkens de ervaring op maatregelen van uitsluiting bedacht zijn. Welnu, dan was het zaak de driekleur te weren, overal waar ze nog niet woei, en in het bijzonder natuurlijk in dat deel van den Archipel, hetwelk, dank zij Britschen ondernemingsgeest, meer en meer tot ontwikkeling werd gebracht: Sumatra's Oostkust.

De strijd om het tarief was beslecht, een nieuwe ving aan, nu om de uitzetting van gebied op Java-minor, het tweede nummer van het program VAN DEN BOSCH.

Hoe stond het met deze aangelegenheid?

Het antwoord maakt een teruggaan noodig tot den tijd, dat

[1]) Zie „Lain Doeloe, lain sakarang, of Voorheen en thans", van F. C. W(ilsen) een in 1868 verschenen werk, dat destijds veel opgang heeft gemaakt en een schril licht werpt op de ergerlijke toestanden in het behandelde tijdperk, 1840—1853.

[2]) „Consignatiestelsel" door N. P. v. d. B(erg). Encyclopaedie van N. I., Deel I. blz. 379.

Nederland zijn bezittingen herkreeg, welke, als wij zagen, buiten Java noch uitgestrekt, noch beteekenend waren. Sumatra maakte hierop geen uitzondering. Een smalle kuststrook in het westen, Palembang in het oosten, de Lampongs in het zuiden, was zoowat al. De ruiling van gebied in 1824 deed daarbij komen Benkoelen en eenige nederzettingen tusschen Padang en Atjèhs grens, maar het binnenland en de ons bijna even weinig bekende Oostkust vormden een nog maagdelijk territoir van beteekenenden omvang, waarmede men zich maar liever niet inliet, uit vrees van Sumatra een nog grooter lastpost te maken.

De omstandigheden wilden het echter anders. Nauwelijks toch is onze vlag weder te Padang geheschen, of men ziet zich gedwongen, om ter beveiliging van den bestuurszetel de bedenkingen ter zijde te stellen, „welke in het algemeen de uitbreiding onzer buiten-etablissementen afraden", en den resident te machtigen tot het sluiten van contracten „met de hoofden der binnenlandsche districten, waarvan de basis zoude zijn eene onbepaalde overgifte hunner landen aan en de inbezitneming daarvan door het Gouvernement en voorts het plaatsen van eene militaire bezetting, hetzij te Semawang of elders . . . om de ingezetenen tegen de Padries te beschermen en de rust in de bovenlanden te herstellen" [1]).

Dit besluit — 11 September 1820 — beteekende het begin van den Padrie-oorlog, de genesis onzer uitbreiding op Sumatra. „L'état colonisateur passe avec quelques-uns des chefs des traités plus ou moins sérieux que les autres repoussent et bientôt il se trouve forcé d'intervenir par les armes" [2]) zegt Jèze, de verschillende procédés opsommende, welke tot expansie voeren. Maar zoo Jèze het oog heeft op ongeoorloofde middelen ter bereiking van het doel, in het onderhavige geval viel slechts te kiezen tusschen zelf aangrijpen of in zee gedreven worden; dàt was de meening van den bezadigden De Kock en jaren later, ook die van den genialen Michiels [3]), ja zelfs De Stuers, die zoo gaarne als vredesapostel poseerde, heeft er niet anders over gedacht.

Den veeljarigen strijd in Midden-Sumatra ook maar in hoofdlijnen te schetsen, valt buiten de te stellen grenzen. Eerst met het optreden van Van den Bosch als 's Konings vertegenwoordiger

---

1) E. B. Kielstra. „Sum. Westk. van 1819—1825." Bijdr. 5e Volgr. II. blz. 26.
2) Jèze. „Etude etc." p. 155.
3) als 1) blz. 85, noot.

in Indië, krijgt deze oorlog voor ons belang. Op Java is de rust hersteld, er komen troepen vrij, om op de Westkust het prestige te herstellen, dat na het in 1825 afgesloten tijdperk van agressie geducht had geleden. Toch dacht VAN DEN BOSCH niet door „een weidsch vertoon van militaire macht" het plan, om „den Indischen Archipel voor zooveel mogelijk te brengen onder den invloed van het Nederlandsch gezag", te bereiken. Overtuigd „hoe nutteloos het geweld geweest" was, om de Padries ten onder te brengen, verwachtte hij van overreding meer heil dan van de wapenen. In het algemeen spreekt uit de voorschriften door hem in den aanvang van zijn bewind gegeven, een geest van mildheid, welke men kwalijk vermoeden zou bij den man, wiens al beheerschend streven, om in den geldnood van het vaderland te voorzien, den domper plaatste op gevoelens van meer ethischen aard. Zoo getuigen de denkbeelden nog voor het einde van 1830 aan den civielen en militairen bestuurder ter Westkust, ELOUT, ontwikkeld, van eerbied voor de belangen en rechten der bevolking, van omzichtigheid bij het zoeken van aanrakingen met haar, van stelligen afkeer van geweld, anders dan in de uiterste noodzakelijkheid. Dan echter ook een „beslissend geweld"[1]), want de Padrie-oorlog moest een einde nemen, wilde het grootsche plan, om Sumatra tot aan Atjèhs grens onder de Nederlandsche heerschappij te brengen worden verwezenlijkt, het eiland voor de schatkist een tweede Java worden.

Oorspronkelijkheid kan overigens aan het plan niet worden toegekend. Reeds in 1825 hadden de heeren DE STUERS en VERPLOEGH in hun advies over het ter Westkust in te richten bestuur de aandacht gevestigd op het nut, dat te trekken ware van „de débouchés, ook voornamelijk aan de Oostkust", voor 's lands „natuurlijke ressources". In het bijzonder was door hen de bevestiging der monden van de Siak-, Indragiri- en Djambirivieren aanbevolen en drie jaren had DE STUERS geadviseerd, dat indien uitbreiding werd beoogd, deze niet tot de Westkust beperkt mocht blijven, maar dat ook het gebied aan gene zijde van den bergketen daartoe in aanmerking behoorde te komen, opdat „van Palembang tot Siak alle voorname punten onder ons bereik" zouden zijn.

VAN DEN BOSCH huldigde geheel dezelfde meening, maar men zou kunnen zeggen, dat hij er meer het karakter van een plan

[1]) E. B. Kielstra. „Sum. Westk. van 1826—1832." Bijdr. enz. 5e Volgr. III, blz. 294.

aan schonk, hoewel slechts een vaag. Want het was in zeer algemeene termen, dat aanduiden van hetgeen er te doen viel. Bezwaarlijk toch kan een program worden genoemd, wat hij voorschreef: het vertier, waar het bestond of in het leven was te roepen, moest worden beheerscht door eenvoudige versterkingen, op te werpen dus aan de uitwatering der belangrijkste stroomen en ook in het binnenland op daartoe geschikte punten; geen geweld tegen noch bemoeienis met de bevolking, tenzij tot zelfweer in het eerste, raadgevenderwijs in het laatste geval; aanmoediging van landbouw en volksvlijt, enz. enz., alles in zijn eenvoud helder en klaar, edoch verre van gemakkelijk uit te voeren.

Zoo was het ook met de aangeprezen irenische politiek ten opzichte van de Padries. Der beste bedoelingen ten spijt, zag men zich reeds in 1832 tot krachtdadig ingrijpen genoodzaakt. Wat men zich het voormalige rijk van Menangkabau dacht, wilde Van den Bosch daarna reconstrueeren, vervolgens de gemeenschap met de Oostkust herstellen, om ten slotte het aanplanten van cultuurgewassen en de gouddelving ter hand te nemen. Het verleidelijk beeld eener inrichting als op Java drong meer en meer naar voren, en daarmede ook het voornemen, om het handelsverkeer van de Oost- naar de Westkust af te leiden. De meening, „dat Singapora aan onze belangen schadelijk" was, deed gaandeweg weder opgeld, al had Van den Bosch haar eenmaal „een kortzichtig begrip"[1]) genoemd. Welhaast zou het onttrekken van alle vertier aan de Oostkust het alpha en omega onzer handelspolitiek op Sumatra zijn, tot schade natuurlijk van de Straithavens, in strijd ook met het volksbelang, dat slechts gebaat kon zijn bij een door de natuur der dingen zelve aangewezen gang van zaken. Want den afvoer dwingen, zijn weg te nemen over een hoogen bergrug, in stede van door het water te worden weggedragen naar de Straat van Malakka, was tegen de rede in, moest bovendien tot botsingen leiden met de nog onafhankelijke zelfbesturen aan die zijde.

Het jaar 1832 was onzen wapenen gunstig en reeds dacht Van den Bosch het oogenblik gekomen, om tot een voorloopige regeling van het bestuur in de veroverde landen over te gaan, daarbij als beginsel vooropstellende, „dat alle landen van Sumatra, van straat Sunda af tot het rijk van Atjeh, dat is tot aan de

[1]) E. B. Kielstra, als voren, blz. 289.

Singkelrivier, met uitzondering der rijken aan de Oostkust (Siak, Indragiri en Djambi, welke tot hunne eigen grenzen moeten worden bepaald) zullen worden gebracht onder het Nederlandsch gezag . . "[1]). Edoch de rust, waarop het plan was gebouwd, bleek slechts schijnbaar. Half Januari 1833 was het gebied, dat men onderworpen had gewaand, weder in vollen opstand, de vrees, dat SENTOT, de aanvoerder der Javaansche hulpbenden, ons afvallig zou worden — door velen gevoed, door VAN DEN BOSCH „louter hersenschimmig" [2]) genoemd — had zich bewaarheid. Nimmer was onze toestand ongunstiger, ook wijl de zaken in Europa — de Citadel quaestie — het nemen van krachtige maatregelen belemmerden. En het werd er waarlijk niet beter op, toen VAN DEN BOSCH, nadat de tijdingen uit het vaderland bemoedigender klonken, met versterkingen ter Westkust verscheen en zelf de leiding der operatiën tegen 's vijands bolwerk, Bondjol, nam. Hij leed een gevoelig échec, omdat hij doof was gebleven voor de raadgevingen van plaatselijk wèl ingelichten. Toen deugde het stelsel niet. Civiel bestuur zou bevrediging brengen, een bekwame krijgsmacht het tot ruggesteun dienen. Maar de pacificatie bleef uit en ten laatste was het de burgerlijke autoriteit zelve, met name resident FRANCIS, die tegen het eind van 1835 moest erkennen, dat „na al het gebeurde, thans Bondjol met geweld tot onderwerping moest worden gebracht" en dat met den vijand „in onderhandeling treden . . . strijdig . . . met onze politieke belangen" [3]) zou zijn.

En weder werd agressief opgetreden, echter niet gebroken met het hybridisch beginsel van verdeeld gezag, totdat aan generaal COCHIUS de opperste leiding gegeven werd. Toen was Bondjols vonnis geveld; het viel in Augustus 1837.

Deze gebeurtenis beteekende een geheele ommekeer in den toestand. Men was dien thans meester, kon zich weder bezig houden met het denkbeeld, om het gezag uit te breiden, en wanneer een jaar later 's vijands laatste reduit Daloe Daloe genomen, zijn verdediger, de Toeankoe van Tamboesi, tot nabij het Oosterstrand vervolgd is, Panei en Bila, twee kleine tot Siak, behoorende buurstaatjes, veroverd zijn en onze troepen het landwaarts in gelegen Kota Pinang bezet hebben, ontbreken nog slechts

---

[1]) E. Kielstra, als voren, blz. 276.
[2]) Ibid. id. blz. 354.
[3]) Ibid. id. blz. 191.

de gemakkelijk te vermeesteren gedachte rijken van Siak en Kampar „aan het cordon onzer bezittingen . . ." [1]).

Zoo schreef MICHIELS, de man, die overeenkomstig COCHIUS' advies na den val van Bondjol met de eenhoofdige leiding ter Westkust was belast geworden. Men weet, dat hij het is, wien de eer toekomt in daden te hebben omgezet, wat door VAN DEN BOSCH in zeer algemeene trekken ten aanzien van Sumatra was bedoeld. Het inderdaad grootsche werk van MICHIELS, waarvoor hij beloond is geworden met den rang van generaal-majoor . . . titulair, verdient te meer lof, omdat hem tegenwerking niet bespaard is gebleven. Het eerste gedeelte van zijn ruim elfjarig bewind is een kampen geweest met het ingevreten vooroordeel tegen militair bestuur, tegen de fictie, waarvan de Padrie-oorlog — ook in dit als in zoo menig ander opzicht de prototype van den Atjèh-krijg — van het begin tot het einde schier één wederlegging is, deze n.l. als zou dat bestuur noodwendig ruw en onberedeneerd geweld beteekenen, in tegenstelling met het civiel, met voorliefde gemeenlijk voorgesteld als de incarnatie van wat wijs is en mild[2]). Toen dit vooroordeel eindelijk overwonnen was, de regeerings-commissaris MERKUS, lid van den Indischen Raad, de Westkust had verlaten met „geheel andere denkbeelden" [3]) dan waarmede hij er gekomen was, toen stond men aan den vooravond van een wijziging in de Sumatra-politiek, werd het in Nederland raadzaam geacht, „om met de verdere in bezitneming van de Oostelijke kusten van Sumatra zoolang mogelijk te temporiseren" . . . [4]).

Hoe ver was men daar en ter Westkust destijds gevorderd? Wat gaf aanleiding tot den last in 1841 naar Indië gezonden, om prijs te geven wat als rijpe vrucht slechts voor het plukken was? Ziedaar twee vragen met welker beantwoording wij ons thans hebben bezig te houden.

Sedert de terugkomst der onzen te Padang had zich het Nederlandsch gezag deels door veroveringen, deels door contracten uitgebreid. Palembang was in 1821 door generaal DE KOCK onder souvereiniteit gebracht. Twaalf jaren later had MICHIELS aan

---

1) E. B. Kielstra „Sum. Westk. van 1836—1840". Bijdr. 5e Volg. V blz. 311.

2) Voor weinige jaren nog, in 1906, verscheen in de „Indische Gids" een betoog van deze strekking. Hoewel niet als zoodanig bedoeld, zou men het als bewijs, hoe weinig nog in onzen tijd de twee zoo gewichtige elementen onzer Indische huishouding, het civiele en het militaire, elkander plegen aan te vullen, gelukkig geslaagd kunnen heeten.

3) E. B. Kielstra, „Sumatra's Westkust van 1836—1840". Bijdr. 5e Volgr. V. blz. 344.

4) Ibid. id. 1841—1849. id. blz. 387.

Djambi wegens invallen in het Palembangsche zijn onafhankelijkheid ontnomen en het gedwongen tot de erkenning van ons recht, om te Moeara Kompeh, c.q. ook elders een versterking te bouwen. Het volgende jaar waren de ons toegekende bevoegdheden nog eenigermate uitgebreid. Met toestemming van zijn opperheer, den Soeltan van Riouw, had de vorst van Indragiri de souvereiniteit van Nederland in 1838 erkend, terwijl een nadere overeenkomst ons het vestigingsrecht aan den riviermond had geschonken. In de Lampongs, bij voortduring onrustig, had ELOUT reeds in 1834 de orde hersteld, zoodat omstreeks het jaar '40 de Nederlandsche heerschappij geacht kon worden in een goed deel van Sumatra's zuidelijke helft te zijn gevestigd, al liet zich onzen invloed niet overal even krachtig gevoelen.

Op de Westkust stonden de zaken eenigszins anders. Hier was het van den beginne af een worsteling geweest tusschen de Padries eenerzijds en de Nederlanders met de aangesloten Maleische bevolking ter andere zijde. Zonder partij te kiezen, had het Atjèhsche element, dat onder het Britsche tusschenbestuur tot voorbij Ajer Bangis weder terrein had weten te winnen, van stonde af aan tegen ons stelling genomen, of, juister gezegd, duidelijk het voornemen aan den dag gelegd, om de herkregen stelling niet prijs te geven. De Maleiers van Baros, het Atjèhsche juk moede, hadden daarom in 1825 eigener beweging de oude betrekkingen — van 1756 dateerende — vernieuwd, hopende door onze tusschenkomst bevrijd te worden van den overlast, hun door Atjèhers uit Meulaboh berokkend.

Zoo hadden zich de schaduwen van komende botsingen met den noordelijken buur al zeer spoedig na het wederverschijnen onzer driekleur op Sumatra's Westkust afgeteekend en dreigender moest wel de verhouding worden, naarmate de omstandigheden onze uitbreiding aan deze zijde van den evenaar meer en meer vorderden.

De onzen zagen in die uitbreiding een recht, de Atjèhers beschouwden haar een onrecht. Bedenkingen zijn in de tijden, waarvan we thans spreken, nimmer gemaakt; eerst veel later zou dezerzijds uiting worden gegeven aan een gevoel van twijfel, of niet Atjèh inderdaad eenige aanspraken op een deel der kust had. Het wil ons voorkomen, dat die twijfel meer gerechtvaardigd was dan het destijds met zooveel stelligheid beweerde recht, en ook, dat in het algemeen t. a. v. Atjèhs rechten niet die kieschheid

in acht genomen is, welke wellicht den onvermijdelijken belangenstrijd tot een bevredigende oplossing had kunnen brengen.

Een onderzoek was, dit worde erkend, zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, omdat de omstandigheden, waaronder achtereenvolgens hadden plaats gehad, eerst de cessie door Menangkabau ten behoeve van Atjèh, later de overdracht aan de Compagnie door de hoofden der onderhavige landschappen, bezwaarlijk waren na te pluizen. Hiertoe had men toch behooren te weten, of zij, die de overeenkomsten hadden aangegaan, tot die handeling bevoegd waren geweest; of zij hadden gehandeld onder dwang dan wel uit vrijen wil; of zij zich wèl bewust waren geweest van hetgeen, waartoe zij zich verbonden; en eindelijk, of bij het tot stand komen der contracten 's lands gebruiken waren nageleefd; in één woord al wat over de wettigheid der aanspraken had kunnen doen oordeelen.

Aan deze eischen [1]) getoetst, zouden de door ons gevindiceerde rechten naar alle waarschijnlijkheid niet deugdelijk zijn gebleken, want de Compagnie legde gemeenlijk haar wil met dwang op en bekommerde er zich weinig om, of de in het Hollandsch gestelde contracten door de wederpartij behoorlijk werden begrepen. Daarentegen valt aan misverstand tusschen twee inlandsche vorsten, waar het gaat om den afstand van een uitgestrekt gebied, schier niet te denken, althans niet in de hoofdzaak.

Wat in ons voordeel sprak, waren de veranderde omstandigheden. De voorzaten der bestuurshoofden van de kuststrook bezuiden Troemoen hadden der Compagnie een titel van heerschappij toegekend, welke later op den Nederlandschen staat was overgegaan. Die toekenning was een daad van souvereiniteit, waaruit bleek, dat de vorst van Atjèh, die alleen hiertoe bevoegd was, feitelijk geen gezag meer uitoefende en in elk geval door zijn sedert jaar en dag aangenomen houding getoond had te willen of moeten berusten in den toestand van onafhankelijkheid, welke gaandeweg was ontstaan. Het was juist deze toestand, welke voor de onzen bezwaren medebracht, die zonder onze belangen, ook elders, te schaden, niet langer geduld mochten worden. Zoo waren reeds vóór 1830 door den resident te Padang klachten aan de regeering gericht over het optreden van Atjèhers. Het fort op het eilandje Pontjan, in de baai van Tapanoeli, was in den nacht van 3 op 4 December 1829 overrompeld en tot bestraffing van den leider der bende, zekeren Sidi Mara, had

[1]) Jèze. „Etude etc.", p. 147—153.

men niet kunnen overgaan bij gebrek aan een geschikt oorlogsvaartuig, om hem in zijn schuilnest Baros op te zoeken. Het was kennelijk het werk van zeeschuimers geweest, bewees niets tegen den Soeltan van Atjèh, maar wel dat het tijd was, de kust van kwade elementen te zuiveren. Deze bevonden zich zoowel onder de Maleische als onder de Atjèhsche bevolking. Nog in 1826 waren Katiangan en Masang, bezuiden Ajer Bangis, door Padries verwoest en hadden de meeste Atjèhsche inwoners bij die gelegenheid hun heil bij de onzen in Tikoe gezocht. Eerst in het najaar van 1830 kreeg de resident de beschikking over een korvet, waarmede hij de kust opging, om Baros te bezoeken en ook Troemoen, met welks Radja, een vasal van den Soeltan, een contract van „vrede en vriendschap" werd gesloten. Vermoedelijk uit overweging, dat de Radja tot het aangaan dezer overeenkomst niet bekwaam was, heeft de Indische Regeering haar nimmer bekrachtigd, maar evenmin ook geannuleerd, zoodat het geval, dat in Atjèh niet onbekend kan zijn gebleven, noodwendig kwaad bloed moet hebben gezet, zonder ons eenig voordeel te geven. Want Sidi Mara was door het vlagvertoon niet in het minst afgeschrikt. In Januari 1831 nam hij deel aan het beleg door de Padries voor onze versterking te Ajer Bangis [1]) geslagen en korten tijd daarna vertoonde hij zich met hen voor Natal [2]). Beide malen hadden wij het een Boegineeschen kustvaarder te danken, dat de posten behouden bleven. Nog in September van hetzelfde jaar werd weder Tapanoeli bedreigd door Atjèhsche piraten; kordaat optreden van den posthouder deed de aanvallers met ernstig verlies aftrekken [3]).

Op middelen om aan deze „onophoudelijke kwellingen" een einde te maken, was Van den Bosch al dadelijk na zijn optreden bedacht geweest. Men moest, meende hij, de schuilhoeken der zeeschuimers opzoeken en vernielen, er hun terugkeer beletten door het aanleggen van eenvoudige werkjes. Verleende de Soeltan geen medewerking, dan had men die bij de hoofden te zoeken, af te dwingen zoo noodig met geweld. Edoch als meer plannen van den eeuwige plannen makenden [4]) Van den Bosch was ook

---

1) E. B. Kielstra. „Sum. Westkust van 1826—1832". Bijdr. 5e Volgr. III, blz. 285.
2) Ibid. id. id. 299.
3) Ibid. id. id. 315.
4) P. J. V(eth) in het T. v. N. I. 1867 I. blz. 385 v.g.d. „De denkbeelden van den Generaal Van den Bosch over het Nederlandsch gezag op Sumatra." Schrijver laat op de aan De Stuers ontleende woorden: „De heer Van den Bosch was een onvermoeid

dit in al zijn eenvoud onuitvoerbaar. Men had de handen nog vol met de Padries, de scheepsmacht was zoo onbeduidend, dat het voorgenomen bezoek aan Atjèhs Soeltan nog altijd op den kalender had moeten blijven, en hoe zouden dan onder zulke omstandigheden de militaire postjes het wel gemaakt hebben, welke VAN DEN BOSCH zich aan de Atjèhsche baaien en koeala's dacht? Bovendien, hoe de oprichting daarvan te rijmen met het Londensch Tractaat! De onnadenkend aangegane Atjèh-clausule bond ons de handen, liet nauwelijks een tuchtiging toe, doch sloot afdoend ingrijpen volstrekt uit. We zagen reeds, dat het voornamelijk deze overweging was, welke het Opperbestuur in 1831 deed besluiten niet tusschenbeide te treden, toen de Vereenigde Staten een fregat naar Atjèh zonden, om KOEALA BATÈË te tuchtigen voor het afloopen van den peperhaler de *Friendship*. Zoolang onze betrekkingen met het Soeltansrijk nog niet geregeld waren, had men zich van inmenging te onthouden. Ook zou ze weinig vruchtbaar zijn, want ontzag had de Atjèher voor onze vlag niet. Dit blijkt uit de verslagen door resident ELOUT en majoor MICHIELS, achtereenvolgens gedateerd 17 December 1831 en 6 Februari 1832. Gene schreef o.m.: „Openbaar is het, dat de Atchinezen overal langs de kust den baas speelden en Baros een stapelplaats was geworden van ingesmokkelde goederen, dat zij zich, als het ware, meester hadden gemaakt van het aan ons behoorende eiland Nias, en op deszelfs stranden een uitgebreiden slavenhandel dreven; dat Poelo Mansalor (voor Tappanolie) een Atchineesch roovernest is geworden, en de inwoners van het eiland Rengawan (in de nabijheid van Natal) zich aan den Radja van Troemoen verpand hebben, onder beding van al de peper, welke in die streken valt, aan hem te leveren; in 't kort dat de Atchinezen zich van den geheelen handel om de noord hebben meester gemaakt, en onze bezette posten als Tappanolie, Natal en Ayer Bangies, door hen in een ellendigen toestand zijn gebracht geworden"[1]).

MICHIELS, destijds adjudant van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, en door dezen met een bijzondere zending „om de

---

memorie- en instructieschrijver en plannenmaker", volgen: Verbazend groot is het aantal stukken, dat van hem uitging, en daar zij vaak niet van tegenstrijdigheid en dubbelzinnigheid zijn vrij te pleiten, kunnen wij ons voorstellen welk eene kwelling en bezwaar die schrijfmanie moet geweest zijn voor de Indische autoriteiten, geroepen om de inzichten van den alvermogenden Minister en vertrouwde des Konings te verwezenlijken.

[1]) „Nota, enz." blz. 9.

noord" belast — hoofddoel was het smokkelnest Katiangan te vermeesteren[1]) — „had al de eilanden bewesten Sumatra ontvolkt gevonden ten gevolge van de rooverijen der Atsjinezen, en de flotille, waarmede hij den togt maakte, had zelve twee Troemonsche schepen moeten opbrengen, die kennelijk op zeeroof uit waren." In zijn rapport wees MICHIELS er op, „hoe wij ons bezit ter Westkust van Sumatra te danken hebben aan de hulp, die wij aan de inlandsche staten in vorige eeuwen verleenden tegen Atsjin, dat zijn veroveringen steeds verder zuidwaarts uitstrekte; hoe onze gezagsoefening in het noordelijk gedeelte onzer bezittingen in den laatsten tijd was verminderd; en hoe dit aan Atsjin aanleiding had gegeven, om zijn invloed weder uit te breiden en regten te pretenderen op landen, die ons krachtens contracten toebehoorden". Het verslag werd besloten met het advies, dat, welke maatregelen men ook mocht nemen, alles moest „worden voorafgegaan door eene commissie en vertooning van magt in de noordelijke zoogenaamde vrije havens, zelfs tot in Atchin, vooreerst om met dien vorst, en daarna met de andere van hem afhankelijke en onafhankelijke staten, de noodige handels- of staatsbepalingen te treffen en hiervan, ter voorkoming van misverstanden, aan andere handeldrijvende en zelfs Europesche mogendheden kennis te geven"[2]).

In dezen geest werd door ELOUT een voorstel ingediend, maar gevolg heeft men er alweder niet aan gegeven. Het wachten was op verbetering van den toestand in de Bovenlanden, doch toen, dank zij het wapensuccès in den loop van 1832, de rust ingetreden scheen; de indruk onzer overwinningen zoo groot was, dat volgens gerucht in Troemoen algemeen het gevoelen heerschte, „dat er met goed gevolg niets meer tegen het Gouvernement was uit te richten en het beste maar was zich stil te houden en vredelievend de vloot te ontvangen, die bestemd zou zijn om de Atjehers te onderwerpen"[3]), toen brak in de Bovenlanden plotseling de dreigende opstand uit, waarvan we reeds eerder gewaagden, en die zijn weerklank in het noordelijk kustgebied vond. Men weet, dat eerst ruim vijf jaren later de rust met Bondjols val voor goed zou intreden, behoudens dan die opflikkeringen van verzet,

---

[1]) Zie voor deze expeditie Lange I, blz. 188 v.g.d. en E. B. Kielstra, „Sum. Westk. van 1826—1832." Bijdr: 5e Volgr. III, blz. 326 v.g.d.

[2]) „Nota enz." blz. 10.

[3]) E. B. Kielstra. „Sum. Westk. van 1826—1832". Bijdr. 5e Volgr. III, blz. 371 v.g.d.

welke aan een uitbrandende kaars doen denken en onfeilbaar het einde aankondigen.

In deze vijfjarige periode nu nam de euvelmoed der Atjèhsche zeeschuimers hand over hand toe, vooral Baros had weder veel te lijden. Zelfs werd Batoe Grigi, aan den mond der rivier van Baros, tot het Duinkerken der kust gemaakt, tot stapelplaats tevens van den handel in smokkelwaren en slaven [1]). Een beraamde expeditie kon bij gebrek aan troepen niet doorgaan en de regeering bleek haar ook liever niet te zien, zoolang de rust in de Bovenlanden niet was hersteld. De resident moest maar bij den Soeltan van Atjèh aandringen op beteugeling van het kwaad door zijn onderdanen aangericht en overigens dit met de beschikbare schepen trachten te keeren, zoo luidde het Gouvernements besluit van 21 November 1834. „Omtrent de uitvoering van den last is weder niets bekend" [2]).

Het moest eerst tot erger dingen komen, tot aanranding van de majesteit der vlag, alvorens de regeering uit haar rol van apathie trad en aan de Atjèh-quaestie eindelijk ernstig de aandacht scheen te schenken. Maar toen was het getij verloopen, de gelegenheid, om langs minnelijken weg tot toenadering te geraken, niet bijster gelukkig. Eerst toen, d.i. twaalf jaar nà de gegeven belofte, om zich met Atjèh te verstaan, want de grieven over de Atjèhers tot dusverre geuit golden veeleer onderdanen van den Radja van Troemoen dan van Atjèhs Soeltan. Het is bekend, dat het gezag van den laatste afnam met het toenemen van den afstand, waarop de nederzettingen van den bestuurszetel waren verwijderd, en dat Troemoen, het zuidelijkste staatje, zich geheel onafhankelijk beschouwde, ja zelfs een eigen vlag voerde: twee gekruiste klewangs op een blauw veld. Door aanhuwelijking en versterf waren de landschappen Singkel en het iets meer noordelijk gelegen Boeloe Sama aan Troemoen gekomen, zoodat 's radja's macht zich niet tot het eigen land beperkte. Atjèh had zich bij Troemoens afscheiding geenszins neergelegd. „Vijandelijkheden", zegt Kielstra [3]) waren hiervan nu en later het gevolg" en nog omstreeks 1831 moet een „panglima van Atjèh, genaamd

---

1) Meest van het volkrijke Nias, waar „het zeer gewoon is, dat eene vrouw tot twee en dertig kinderen baarde, terwijl de geboorte van tweelingen hier zonder voorbeeld is..." Uit v. d. Kemps „Bijdrage tot Kielstra's opstellen over Sum. Westk." in de Bijdr. 5e Volgr. X blz. 556.

2) E. B. Kielstra. „Onze aanrakingen met Troemon". „Ind. Gids". 1888 II, blz. 1192.

3) E. B. Kielstra. Als voren blz. 1192.

Toewankoe Kali" in Troemoen geland zijn, „met voornemen om door geweld den Radja tot het betalen van zijne jaarlijksche retributie te dwingen, houdende deze zich nog alleen door zijne zeemacht staande" [1]).

De radja, in 1819 bij het herstel van het Nederlandsch gezag op Sumatra's Westkust, zekere Boedjang, was wellicht „dat gezag op zich zelf" niet „vijandig gezind . . ., maar zeker is het dat zijn handelsbelang, — in den meest uitgebreiden zin des woords — hem tot daden bracht, die van onze zijde als vijandelijkheden moesten worden aangemerkt. Niet alleen toch leverde hij krijgsbehoeften aan de Padries, maar ook zeeroof werd niet versmaad wanneer daarmede voordeel te behalen was [2]).

De grieven tot dusverre over de Atjèhers geuit, betroffen dan ook grootendeels lieden van Troemoen. Toen in November 1830 resident Mac Gillavry met den radja een contract aanging, heette het te geschieden uit overweging, dat deze „den meesten invloed heeft op de rondzwervende Atchinesche kusthandelaren [3]); Houdt men echter in het oog, dat de Westkust van Atjèh gedurende het grootste gedeelte van het jaar door de holle zee niet te benaderen en zulks, dank zij de beschermende ligging van Seumaloe en de Banjak-eilanden, lager op in veel mindere mate het geval is, dan kan men het veilig er voor houden, dat het collectief: „Atchinsche" beter ware te vervangen door het juistere: „Troemoensche". Deze meening vindt nog versterking in het door Michiels medegedeelde in zijn verslag d.d. 7 Februari 1832, reeds eerder door ons aangehaald. Hierin wordt het contract door Mac Gillavry gesloten een mislukking genoemd, „daar reeds de tweede maand daarna onze posten van Natal en Ajar Bangis met behulp van Atjehsche roovers zijn aangevallen en het eiland Rengawan is afgeloopen, en dat alles wel degelijk op last van den Radja van Troemon, waarvan wij de schriftelijke bewijzen hebben" [4]). Elout, in zijn eveneens al vermeld verslag van 17 December 1831, schreef: „Van den Radja van Troemon heeft zich, na het sluiten van het contract . . . bijna geen vaartuig meer te Padang of in onze wateren vertoond om eerlijken handel te drijven, maar integendeel is hij blijven volharden met hulp te verleenen aan onze vijanden. Het is bekend dat des radja's vaartuigen

---

[1]) E. B. Kielstra, als voren blz. 1194.
[2]) ibid. id. blz. 1192.
[3]) „Nota enz.," blz. 8.
[4]) E. B. Kielsta, als voren blz. 1198.

Lexmey en *Diana* tot in de wateren van Pasaman zijn verschenen en daar kanonnen, kruit en kogels aan de muiters hebben geleverd en dat zij zelfs den oproerigen NAN TJERDIK in Naras ondersteuning met munitie hebben weten te bezorgen. Openbaar is het, dat diezelfde radja in goede verstandhouding leeft met den Toewankoe van Bondjol en in de laatste tijden . . . een uitgebreiden handel met Bondjol gedreven heeft; dat opium, zout, lijnwaden, ruw katoen, ijzer en zooveel andere artikelen daar straffeloos ingesmokkeld en tegen goud en andere voortbrengselen ingeruild werden; dat..."[1]).

Hetgeen volgt, werd reeds overgenomen uit de meergenoemde Nota, voor deze periode geen betrouwbare gids, een aaneenlijming van fragmenten uit verslagen, welke handelden over Troemoen doch niet over Atjèh; fragmenten dus, welke ten onrechte zijn samengevoegd tot een acte van beschuldiging tegen den Soeltan van Atjèh, den souverein van hem, die ons reden tot misnoegen gaf en met wien wij desondanks een verbond aangingen, in spijt ook van het ons bekende feit, dat hij zijn vorst ongehoorzaam was.

Het moge niet de bedoeling geweest zijn, den Soeltan te grieven, het laat zich denken, dat deze in ons optreden een vijandelijke daad heeft gezien. De verstandhouding was sedert geslachten her niet vriendschappelijk. Nederlandsche schepen, zelfs die der Handel-Maatschappij, durfden zich niet dan onder vreemde vlag op de Atjèh-kust te vertoonen, maar feitelijkheden waren toch nog niet voorgekomen. Onderscheidden zich de Atjèhers van Atjèh dan zoo gunstig van die van Troemoen? Er is geen reden om dit aan te nemen, maar zoo genen zich als dezen aan zeeroof en wat dies meer zij bezondigden, en dat deden zij ongetwijfeld, het waren niet de onzen, die er last van hadden, want het arbeidsveld van de eigenlijke Atjèhers en de Pedireezen lag hoofdzakelijk in de straat van Malakka.

En wat nu onze grieven over zeeroof, smokkel- en menschenhandel betrof, het is zaak zich van het ontstaan en wezen dezer buitensporigheden behoorlijk rekenschap te geven, alvorens daarover te oordeelen. De smokkelhandel, waarover zoo bitter werd geklaagd, was voor een deel het gevolg van hinderlijken, vaak arbitrairen omslag bij onze douane en van bij dit dienstvak heerschende misstanden [2]). De Atjèher was in eigen land gewoon rechten te

---

1) E. B. Kielstra, als voren, blz. 1193.

2) H. J. J. L. Ridders de Stuers. „De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra," door P. J. Veth, 1850. Deel II, blz. 104 v.g.d.

betalen, ongeveer 5 pCt., maar het was hem moeilijk wegwijs te worden in het samengesteld tarief in onze havens van kracht. Onbewust zondigen daartegen kon hem met den strafrechter in aanraking brengen en hem wikkelen in al de narigheid daaraan verbonden. Er werd dan ook vaak gesmokkeld, niet om den fiscus te ontduiken, maar om moeilijkheden te ontgaan. Natuurlijk dreef ook winstbejag er toe. Het kwaad emaneerde uit ons monopolie en de Padrie-oorlog maakte de levering van contrabande ongemeen verleidelijk. Bovendien, mocht eigenlijk wel van smokkelhandel op de kuststrook Troemoen-Tapanoeli worden gesproken? Het pretendeeren van rechten op eenig gebied sluit toch geenszins de erkenning dier rechten door anderen, evenzeer belanghebbenden in zich, en men weet, dat de Atjèhers in het bewuste kustdeel allerminst Nederlandsch territoir zagen. Overigens maken de klachten over den radja van Troemoen, die zich „van den geheelen handel om de noord" meester had gemaakt, pepercontracten afsloot en tot pepercultuur dwong, ja zelfs peper naar Singapore deed verschepen, een eigenaardigen indruk, zoo juist in den tijd van cultuurstelsel en gemonopoliseerden handel en vrachtvaart!

De aanverwante misdrijven: zeeroof en slavenhandel, waren, en ze zijn dit tot in de tweede helft der vorige eeuw gebleven, een over nagenoeg den ganschen Archipel verbreid kwaad, dat met de komst der Europeanen nog sterk was toegenomen, dank zij eerst de geweldenarijen van Spanjaard en Portugees, daarna de contracten der Edele Compagnie, welke met haar monopoliën en de daaraan vergezeld gaande excessen armoede brachten, waar eenmaal zekere welvaart bestond, en aldus op zee deden zoeken, wat te land niet meer te vinden was. Wat nu den slavenhandel betreft, men zou zich een geheel onjuist denkbeeld van de zaak vormen, wanneer men de slavernij, zooals die destijds in Indië bestond, beoordeelde naar de tafereelen door een Beecher Stowe van den handel in levend ebbenhout opgehangen, tafereelen, welke een rilling deden gaan door de beschaafde wereld. „Den rechtstoestand der slaven moeten wij ons niet te ongunstig denken. Bijna overal heeft de slaaf recht op hetgeen hij in zijn vrijen tijd verdient . . ."; het komt soms voor, dat „de slaaf . . . rijker is dan de meester." Enkele uitzonderingen daargelaten, kan gezegd, „dat zij goed behandeld worden," blijkende hieruit, „dat zij vaak (vooral in Sumatra) als leden der familie van den

meester worden beschouwd" . . . Het werk der slaven bestaat voornamelijk in landarbeid en huiselijke bezigheden" en „is bijna nergens drukkend," aldus NIEBOER, die nog vermeldt, dat „hun lot zeer treurig is" op Nias, waar zij ook „dienst in den oorlog" doen [1]). DR. SNOUCK HURGRONJE teekent aan, dat de behandeling der slaven in Atjèh, meest Niassers, goed is en dat in weerwil van de uit volksverhalen en -gezegden blijkende minachting, de Niassers als slaven zeer gewaardeerd worden. Kinderen bij een slavin verwekt, worden, tegen het Moslimsch recht in, als vrijen behandeld, en ook „maken vele eigenaars hunne slaven op later leeftijd vrij" . . . „Niet alleen bij den landbouw en de pepercultuur, ook bij de oneindige kleine oorlogen, die het land verdeelden, gebruikten zij de Niasers als krijgslieden" [2]).

Men behoeft nog geenszins het instituut in bescherming te nemen, om te erkennen, dat slavernij in zulk een vorm niet dat afschrikwekkende heeft, wat men geneigd is, zich ervan voor te stellen. Zij moest tegengegaan worden, zeker, want had niet reeds artikel 8 der koloniale conventie van 13 Augustus 1814 „ce trafic inhumain" [3]) veroordeeld! en was daarna, bij tractaat van 4 Mei 1818 — „hetwelk", aldus VAN DER KEMP, „nota bene eerst bij besluit van 14 November 1848 in het Staatsblad der Nederlanden verscheen" — niet geregeld, hoe dat artikel 8 zou worden uitgevoerd! Maar tusschen overeenkomen en doen lag een groote gaping. Nog in 1843 was „*stelselmatige twintigjarige misleiding*" de beschuldiging, die zich over de schending van het tractaat van 1818 tegen Nederland hooren deed. Koning en volk beiden waren afkeerig van de emancipatie; „wij vonden namelijk, dat Nederlandsch West-Indië met den slaventoestand stond of viel . . .[4]).

Gebruikten de Atjèhers slaven, ook voor den krijg, de Indische regeering deed niet anders. Toen in 1828 het leger op Java noodzakelijk aanvulling behoefde, nam zij een bekend slavenhandelaar op Bali in den arm, om het Gouvernement „recruten" te leveren tegen 15 Spaansche matten per hoofd. De menschen werden „in de boeien geklonken" afgeleverd; men noemde dat „vrijwillige

---

1) H. J. Nieboer. „Slavernij". Encyclopaedie van Ned Indië. Deel III, blz. 622.
2) Dr. Snouck Hurgronje. „De Atjèhers". Deel I, blz 22 v.g.d.
3) P. H. v. d. Kemp. „De Geschiedenis enz.", blz. 102 v.g.d.
4) „ Ibid. als voren, blz. 144.

werving" en den Gouverneurs van Makasar en de Molukken werd aanbevolen haar ook toe te passen! [1]).

Schenen in 1851 de dagen der slavernij geteld, eerst in 1860 zou zij geheel worden afgeschaft, maar nog in 1875 moesten aanzienlijke bedragen worden aangevraagd tot vrijmaking van slaven buiten Java [2]).

Met deze feiten voor oogen is de vraag gewettigd, of het aan ons was, om den eersten steen te werpen op een inlandsch vorst, die handelde als wij, doch, niet als wij doordrongen van het menschonteerende der geimputeerde handelingen, naar een veel milderen maatstaf beoordeeld had moeten worden.

Gelijke overweging geldt ook t. a. v. de zeeroof. De inlandsche bevolking zag er geen vloekwaardig bedrijf in, maar „een eerlijk beroep" [3]), waarvoor Allahs zegen werd ingeroepen [4]), waarbij vorsten en grooten sterk betrokken plachten te zijn en waaraan velen hunner vaak een werkzaam deel namen. Atjèh maakte in dit opzicht geen uitzondering, maar aan de spits stond het toch evenmin. Veel beruchter waren de piraten van Sumatra's Oostkust, van Reteh in het bijzonder, al werd het handwerk in het oostelijk deel van den Archipel door de vakbroeders daar op meer grootsche schaal gedreven. De verklaring ligt voor de hand. Zeeroof was een symptoom van gebrekkige welvaart, van armoede. Atjèh was een rijk land, de pepercultuur had er de laatste decennia uitbreiding gekregen, de nederzettingen dankten haar bloei aan den handel in genoemd product. Er bestond dus geen aanleiding, om de fortuin op zee te zoeken, doch veeleer, om deze van schuimers schoon te houden, opdat de peperhalers geen overlast ondervonden. Want hoe waar het ook is, „dat het leven en de have van *ongeloovigen* door godsdienst en adat niet beschermd, niet de geringste waarde hebben" [5]), aan het eigenbelang kan een op de kafir-haat mild werkenden invloed niet worden ontzegd, al moet grif worden toegegeven, dat die verzachtende werking vrij wel bepaald bleef tot de onmiddellijk belanghebbenden. Dat er gevonden werden, die zich met het bedrijf onledig hielden, is buiten kijf, maar dit stempelde toch niet de gansche natie tot

[1]) E. S. de Klerck. „De Java-oorlog", Deel IV, blz. 48 v.g.d.

[2]) H. J. Nieboer, als voren, blz. 626.

[3]) Encycl. v. Ned.-Indië. Deel IV. „Zeeroof," blz. 817.

[4]) Bij Th. W. Juynboll, „Handbuch des Islamischen Gesetzes" vinden we de aanteekening: „Auch der Seeraub... wird gern als Djihad (d. i. heilige oorlog) bezeichnet" t. a. p. s. 344 (2).

[5]) Dr. C. Snouck Hurgronje. „De Atjèhers." I, blz. 174.

een volk van zeeroovers, zooals b.v. het geval was met tal van staatjes op Sumatra's Oostkust. Ook was, wat zeeroof werd genoemd, vaak niets anders dan òf strandroof òf buitrecht, een vorm van represaille, welke dikwijls toepassing vond in de vele onderlinge oorlogen der nederzettingen. Gouverneur FULLERTON verrijkte ANDERSONS „Acheen" met de volgende noot, welke ons in dit verband voorkomt de aandacht te verdienen: „Here, indeed, we have one of the leading causes of the after dissensions between the king and his chiefs at the subordinate ports. The right of the king to the duties there, excepting the share allowed by custom to the chiefs, was clear. If traders went to other ports of the kingdom, the king's duties were embezzled by the chiefs. The king at last interdicted trade with every port but Acheen. The chiefs of course encouraged traders to come to their own ports. The king had a right to make his own regulations. The vessels of traders breaking those regulations were liable to seizure. All the acts called *piracies* were committed by the king on vessels breaking these rules".[1]).

Kunnen en mogen hiermede nu de daden van geweld aan vreemde schepen gepleegd, waardoor Atjèh in zoo kwaden reuk stond, verklaard en verschoond worden? Geenszins, doch men make zich van de zaak geen overdreven voorstelling. De meer aangehaalde Nota vermeldt over het tijdvak 1819—'57 slechts een vijftal gevallen en wanneer we nu in het verslag eener in 1837 naar Atjèh gezonden commissie [2]) lezen, dat de kusthandel vaak aanleiding gaf tot geschillen, geboren uit misverstand als gevolg van onbekendheid met de taal en de landsgebruiken, uit kwade trouw ook bij den handel gepleegd [3]), uit reageeren op invectiven als „kafir", enz., dan wil het onredelijk voorkomen, om mir nichts, dir nichts de schuld zonder voorbehoud op de Atjèhers te werpen. Ook worde niet uit het oog verloren, dat tegenover deze vijf gevallen, laten het er desnoods vijfmaal vijf geweest zijn, een oneindig grooter kan worden gesteld, waarin van molest

[1]) t. a. p. p. 37, note.

[2]) Van de heeren Ritter en Van Loon, gedeeltelijk opgenomen in het T. v. N. I. 2e jaargang en in het werk van De Stuers, II, blz. 108 v.g.d.

[3]) In het T. v. N. I. nieuwe serie, 11e jaargang, 1e Deel, 1882, vonden we onder het hoofd *Varia* eenige regels gewijd aan de belangen, welke Amerika vóór den oorlog in Atjèh had gehad. Een Bostonsch handelshuis, A. Gardener & Co. had zich te Meulaboh het pepermonopolie verzekerd en ontzag zich niet, om op rigoureuse wijze inlandsche vaartuigen aan te houden, om zich te vergewissen, dat geen peper werd gesmokkeld. „Hevige conflicten waren daarvan het gevolg en de reden, dat eens een Amerikaan werd afgeloopen". (t. a. p. blz. 392).

geen sprake was [1]). Volgens het bovenbedoeld verslag toch bedroeg destijds de peperoogst alleen ter Westkust van Atjèh 150 tot 200 duizend pikoels, welke jaar in jaar uit door schepen van verschillende nationaliteit moesten worden afgehaald.

Het aandeel der onzen in dat vertier was uiterst onbeduidend. De Atjèher zag de driekleur maar liefst niet op zijn kust, had bovendien „aan den handel met ons weinig behoefte", omdat men, zoo rapporteerde de commissie, „door andere natiën genoegzaam en tot veel billijker prijzen van al het noodige voorzien" werd. Ook erkende zij, „dat onze regten te hoog en onze koopwaren soms wel 100 pCt. duurder dan die van vreemden" waren. Onze vlag werd gevreesd, want „veelvuldig zijn de klagten over de eigendunkelijke handelwijze der gezagvoerders dier kruisbooten [2]), die zich vroeger vele gewelddadigheden moeten hebben veroorloofd, waarvan verscheidene Atjinezen het slagtoffer geworden zijn. Te Taroemon en te Sinkel werd de kommissie naar den afloop van eenige dier voorvallen gevraagd, in welke verscheidene familiën van die plaatsen betrokken waren, waarop zij, als daarmede niet bekend, weinig konde antwoorden. Ook wist zij niet veel te zeggen, toen de hoofden te Tapoes haar te kennen gaven, dat zij niet veel vertrouwen konden stellen in de vriendschappelijke gevoelens van het Gouvernement, niettegenstaande een groot heer (Michiels) vroeger hier een kontract gesloten had, dewijl korten tijd daarna nog vijf of zes menschen door de opvarenden der kruisbooten waren vermoord . . .".

„Bij het onderzoek deswegens op Pontjan in het werk gesteld, is de kommissie wel te weten gekomen, dat in den omtrek van dat eiland in 1834 of 1835 zoodanige gewelddadigheden ten aanzien van Atjinesche praauwen van Padang of Natal komende en werkelijk behoorlijk van passen voorzien, hebben plaats gehad, doch dat daarbij lieden vermoord zijn, schijnt daarbij onbekend te zijn gebleven, even als ook te Padang zelf, waar echter het bestuur de handelingen dier gezagvoerders niet alleen, maar ook

[1]) Opmerking verdient het, dat in het opstel van Jhr. J. P. Cornets de Groot „Notices historiques sur les pirateries commises dans l'Archipel indien-oriental, etc." van Atjèhsche zeeroovers slechts zeer ter loops wordt gesproken. (Tome I p. 268) en dat Sajjid Hasan Albashy, een Arabier, die destijds het Gouvernement met menig zaakkundig advies heeft gediend, in een rapport van 1831 over den zeeroof de Atjèhers niet noemt onder „les peuplades qu'on peut regarder comme s'adonnant à la piraterie dans l'Archipel indien ..." (p. 272).

[2]) Kruisbooten waren snelzeilende, gewapende inlandsche vaartuigen, gebouwd met het speciale doel, om de zeeroovers overal te kunnen opzoeken en vervolgen, en uitsluitend met inlanders bemand. (Encycl. v. N. I. „Zeemacht". Deel IV, blz. 812.)

van den posthouder dezer plaats ten volle heeft afgekeurd, en de opgezonden gevangenen, onder teruggave van de hun afgenomen eigendommen, weder naar hunne haardsteden heeft doen terugkeeren. Doch het werkelijk gebeurde is zuidwaarts niet ten volle ruchtbaar geworden, maar heeft noordwaarts daarentegen een schadelijken invloed op het vertrouwen omtrent ons uitgeoefend en ons in een zeer ongunstig daglicht doen voorkomen" [1]).

Inderdaad was de Koloniale Marine van haar oprichting af een onding geweest. „Slechte vaartuigen, slechte inlandsche equipagiën en eene ondoelmatige wapening" waren haar hoofdgebreken, zoo had men reeds vóór 1821 kunnen schrijven, en daaraan was het ook te wijten geweest, „dat in den tijd van acht maanden van 1819—1820 vier koloniale vaartuigen . . . door hunne eigen equipagiën zijn overmeesterd en afgeloopen . . ." [2]). Het in dienst stellen van kruisbooten mocht technisch een verbetering zijn, dat daarop enkel inlanders zich bevonden was zulks allerminst. Tot welke wandaden het gespuis, dat de bemanning vaak vormde, in staat was, leerden de Atjèhsche klachten, en dat ook het afloopen der vaartuigen door de eigen equipage zelfs later nog voorkwam, bleek in Juni 1836. 's Lands civiele schoener *Dolphyn* met *f* 30.000 aan specie aan boord, onderging toen dat lot tusschen Padang en Natal, juist als zeventien jaren te voren ter Oostkust van Atjèh de *Wilhelmina*, wier commandant Bouwens „met zijn kinderen is vermoord en men de vrouw levendig in zee heeft gesmeten" [3]). Een oorlogsschip werd uitgezonden om de *Dolphyn* op te zoeken. De schoener „werd gevonden te Atsjin, maar de Sultan weigerde de uitlevering, omdat de kommandant der *Van Speyk* niet door een brief van den Gouverneur-Generaal aan hem, Sultan, gemagtigd was, om den schoener af te halen. De Sultan verzocht zelf per brief aan den Gouverneur-Generaal om hem te schrijven over den schoener, en onderhield tevens den Gouverneur-Generaal over drie schepen, in der tijd van Atsjinezen afgenomen 'zijnde deze vaartuigen' — zoo zegt het Indisch besluit, waaraan deze bijzonderheden worden ontleend — 'naar alle waarschijnlijkheid dezelfde, waaromtrent melding wordt gemaakt in het register der handelingen van den resident van Padang en onderhoorigheden over het 4e trimestre 1825,

---

1) Verslag Ritter en Van Loon, bij De Stuers II, blz. 107 en 108.
2) P. H. v. d. Kemp, „Oost-Indiës Herstel in 1816," blz. 215.
3) „ Ibid. „Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819", blz. 179.

en blijkens welk register die vaartuigen als slaven aan boord hebbende bestemd voor Atjinesche havens, aangehouden en geconfisceerd zijn geworden, terwijl van de toedragt dier geheele zaak door de autoriteiten ter Westkust van Sumatra kennis is gegeven aan den vorst van Atjin" [1]).

Met dit laatste meende men dus genoeg te hebben gedaan, alsof een vorst wiens souvereiniteit onzerzijds zoo ondubbelzinnig was erkend, geen aanspraak op wat meer eerbied voor zijne rechten mocht maken!

Het is wel de grootste fout dier tijden geweest, dat men den ouden zuurdeesem niet heeft weten uit te drijven, ten aanzien van den inlander alles geoorloofd achtte, ook dat, wat men hèm euvel duidde. Zoo ten aanzien van den slavenhandel. Atjèhsche schepen met op Nias ingenomen levende lading werden opgebracht, maar het Gouvernement zelf voerde sedert 1825, hetzelfde jaar dus, slaven van hetzelfde Nias naar de Westkust over. Aanvankelijk bij honderden 's jaars aangekocht, steeg hun aantal in 1833 tot ongeveer 3000. „Onder een anderen vorm werd de handelwijze der Compagnie, die hare slaven van Nias haalde en naar Padang bracht, thans herhaald," zoo lezen we in de Encyclopaedie van Ned. Indië [2]).

Het moet den Sultan wel zonderling te moede zijn geweest, dat schepen zijn vlag voerende zonder meer werden opgebracht, omdat ze een lading inhadden, waarvan het Gouvernement zelf allerminst afkeerig was. Hij moet in die daad een wederrechtelijke, ja een vijandelijke handeling hebben gezien, omdat zijn verhouding tot de Keumpenie door hem gedacht werd, er een te zijn niet van vrede, doch van ongewapenden oorlog, een van aloude veete. Wat wist hij van een slaven-conventie, waarin hij niet gekend was en waarvan men hem ook geen kennis had gegeven, zoo min als hij onderricht was van de principieele verandering, welke in het Nederlandsche gezag gekomen was!

Het valt achteraf niet te beoordeelen van welken invloed het verzuim van beleefdheid jegens Atjèh op onze betrekkingen met dat rijk is geweest. De inlander is op vormen gesteld, zondigen daartegen kan nooit dienstig zijn, geeft den kwaadgezinden een wapen in de hand, dat te eeniger tijd geheven dreigt te worden tegen wien in gebreke bleef. En in Atjèh waren er te over, die,

---

[1]) Nota, blz. 12.

[2]) t. a. p. Deel III, Nias, blz. 24.

in het algemeen reeds van vreemden invloed afkeerig, den Nederlandschen al bijzonder schuwden. Aan aller spits stond de Pólèm-familie, wier aanzien en macht overwegend was. Soeltan DJAUHAR had het reeds ervaren en na diens verscheiden in 1824 zou het opnieuw blijken. Toen toch wist PANGLIMA PÓLÈM door te drijven, dat niet de bij DJAUHARS wilsbeschikking tot opvolger bestemde minderjarige zoon uit echten bedde ten troon werd verheven, maar een andere, bij een bijzit verwekt [1]). Deze, als Soeltan ALA AD-DIN MOEHAMMAD SJAH bekend, wordt ons afgeschilderd als een zwak, aan opium verslaafd mensch, goedig, met gezond verstand bedeeld, doch van karakter slap en geheel onder den invloed van zijn omgeving, het meest onder dien van den Sjahbander en van zijn broeder IBRAHIM, straks zijn opvolger [2]).

Het was in het laatste jaar van MOEHAMMADS bewind, dat de Dolphyn-quaestie voorviel en de Indische regeering zich gedwongen zag tot een daad. Besloten werd, den Soeltan overeenkomstig diens wensch uit te noodigen, den schoener uit te leveren, een commissie, bestaande uit de heeren RITTER en VAN LOON, zou den brief naar Atjèh overbrengen, terwijl de resident der Westkust werd aangeschreven, „om verder met beradenheid in de onderwerpelijke zaak te werk te gaan", onder opmerking dat bijaldien genoemde Sultan de schoener *Dolphyn* in eenen bruikbaren staat teruglevert, op het overige zoo als de restitutie van de aan boord geweest zijnde gouvernementsgelden, ten bedrage van *f* 30.000.— half zilver, en van het geschut en de uitlevering van de opvarenden van den bedoelden schoener, niet te zeer zal behoeven te worden aangedrongen, gemerkt de onraadzaamheid van het nemen van maatregelen, waardoor de vrede met den Sultan zoude kunnen worden verbroken" [3]).

Zoo kwam het dan eindelijk tot de even vaak voorgenomen als uitgestelde zending. Jaren te laat en toch ook maanden te vroeg. Te laat, omdat de tijd en gelegenheid, om de zaken met Atjèh op vriendschappelijken voet te regelen, reeds lang achter ons lagen; te vroeg, wijl gansch de Archipel met gespannen aandacht den uitslag afwachtte van den strijd om Bondjol. Dit nu had een reden moeten zijn, om de reis te verdagen, vooral dewijl in December 1836, dus even vóór het vertrek der commissie,

---

1) John Anderson „Acheen" p. 152.
2) P. J. Veth. „Atchin" blz. 92 en het verslag der Commissie bovenbedoeld.
3) „Nota" blz. 12.

een aanval der onzen op het Padriesche bolwerk met groot verlies was afgeslagen. Maar zoover dacht men niet. Atjèh werd een vervallen rijk geloofd, waarmede niet veel omslag behoefde te worden gemaakt. Dit blijkt èn uit de samenstelling der commissie, èn uit de haar verstrekte opdracht.

Waar in 1857 een generaal, in 1873 zelfs de Vice-President van den Raad van Indië met een zending voor het Soeltansrijk zou worden belast, daar werd in 1837 een subaltern zeeofficier, door een ondergeschikt ambtenaar ter zijde gestaan, voldoende geacht. Ook de opdracht! De aanleiding tot de missie, de Dolphijnzaak, werd toch als een secondair belang beschouwd; waar het allereerst op aankwam, was haar te gebruiken als een geschikte gelegenheid, om onderzoek te doen naar het „productief vermogen" van het peperland bij uitnemendheid. De tijdgeest verloochende zich ook thans niet, lag er dik op, verraadde zich zelfs in de wijze van uitvoering. Meer voortvarend dan beleidvol bezocht men noordwaarts opwerkende eerst de peperhavens, om met een bezoek aan den Soeltan te eindigen, in plaats van, wat niet alleen correct doch vooral ook meer oordeelkundig ware geweest, met den vorst te beginnen en dezen, desnoods slechts voor den vorm, toestemming te vragen voor het aandoen der nederzettingen. Zoo werd ook hierdoor noodeloos ontstemming gekweekt en het wantrouwen in onze bedoelingen nieuw voedsel gegeven.

Het is moeilijk te zeggen, welken invloed dit optreden op de houding des Soeltans heeft uitgeoefend. Vast staat, dat, zoo de commissie al met welwillende gevoelens haar tocht mocht hebben aanvaard, zij daarmede allerminst is teruggekeerd. Dit blijkt uit het Indisch besluit van 19 October 1837, No. 36 op haar rapport en voorstel genomen, luidende o. m.: „dat, hoezeer de gekommiteerden getracht hebben om, zonder de eer en de waardigheid van het Gouvernement uit het oog te verliezen, den Sultan door gepaste middelen tot inwilliging van de billijke vordering van het Gouvernement te bewegen, zij daarin niet naar wensch zijn geslaagd; dat het hun echter, hoezeer na lang dralen van de zijde van den Sultan, is gelukt een bepaald antwoord van denzelven te verkrijgen, hierop nederkomende, dat de bedoelde schoener op de reede van Pedir, werwaarts dezelve was gezonden, met al wat dezelve inhield, is verbrand, en dat de gelden, welke zich aan boord hebben bevonden, in der tijd door de gevlugte opvarenden van dezelve zijn medegenomen, zoodat zich niets meer in de

magt van hem, Sultan, bevindt dan het kind van den vermoorden gezagvoerder van den schoener, SEBA, hetwelk hij genegen is af te staan, mits dat hem vooraf door de kommissie eenige zekerheid worde gegeven omtrent zijn verzoek ter bekoming van schadevergoeding voor de in der tijd door het Gouvernement aangehouden drie praauwen, aan zijne onderdanen toebehoorende."

Dat de schoener inderdaad verbrand was, echter onder andere omstandigheden dan de Soeltan beweerde, was der commissie „in het zekere" medegedeeld, terwijl zij ook had vernomen, „dat de Sultan zich van de bedoelde gelden heeft meester gemaakt en dezelve ten eigen behoeve heeft aangewend, dat het geschut van den schoener zich gedeeltelijk te Atjin en voor het overige op een van des Soeltans schepen bevindt, en eindelijk dat de opvarenden niet gevlugt, maar te Atjin onder de bescherming van den Sultan zijn" [1]).

Er is geen reden, om aan deze voorstelling te twijfelen. Integendeel wil de houding des Soeltans ons natuurlijk voorkomen. Natuurlijk in dien zin, dat men bij de bestaande verhoudingen nauwelijks een andere had kunnen verwachten. Waarmede nochtans niet gezegd wil zijn, dat we haar gerechtvaardigd meenen. Uitlevering van hetgeen eenmaal tot het vernielde schip had behoord, vergoeding voor wat verloren was gegaan, met handhaving van den eisch, ook het zijne terug te erlangen, dat was de weg geweest, dien de Soeltan had moeten en ook had mogen volgen. In het genot eener door geen tractaat beperkte souvereiniteit, had hij aanspraak op gelijke bejegening als van hem werd gevorderd. Dit is in het thans behandelde tijdperk maar al te zeer uit het oog verloren. Het belang van het Gouvernement vóór alles en ondanks alles, dàt was de leus. „Om Atjin gedwee te maken, om Atjin voor alle de gewelddaden te straffen . . ." was, meende de commissie, „niets meer noodig als het bezetten der reede van Atjin en de verdere Oostkust van dat land met eene geringe zeemagt, met last op dezelve om alle handel en gemeenschap tegen te gaan en te stremmen, vaartuigen te vernielen, de langs de stranden gelegen kampongs of eenzame huizen te verbranden en alle bij eene blokkade gebruikelijke militaire handelingen en bemoeijingen ten uitvoer te brengen om volgens zee- en krijgs-

---

1) „Nota", blz. 14.

manschap den vijand alle mogelijke afbreuk te doen en schade te veroorzaken" [1]).

Dit alles, omdat de Soeltan niet genegen bleek, „om goedwillig aan de vordering van het Gouvernement toe te geven", met geheel voorbijzien ook van de grieven onzerzijds aan Atjèh gegeven! „Waren", zoo schreef in 1873 de hoogleeraar VETH, „de tegenwoordige vijandelijkheden tegen Atchin bestuurd door denzelfden geest, die indertijd die commissie een blokkade der Atchineesche kusten deed aanbevelen, wij zouden het niet wagen de handelingen der regeering te verdedigen of zelfs te verontschuldigen" [2]).

De Indische regeering, hoezeer gebelgd over de houding van den Soeltan, liet zich door de voorstellen der gecommitteerden niet tot het grijpen naar de wapenen verleiden, achtte „alle middelen om tot eene minnelijke schikking te geraken" nog niet uitgeput. Zij besloot „in de onderwerpelijke zaak voorloopig te berusten" en droeg den resident te Padang op, „om alsnog door middel van geschikte inlanders met den Sultan van Atjin in onderhandeling te treden ter erlanging van de... gevorderde voldoening, kunnende desnoods genoegen worden genomen met de uitlevering... der opvarenden van den voormelden schoener, daaronder begrepen het kind van den vermoorden gezagvoerder SEBA" [3]).

Hoe men zich na 's vorsten militant optreden nog eenig gunstig gevolg van onderhandelen op deze wijze heeft kunnen voorstellen, is niet duidelijk. Men had, toen eenmaal de Dolphynzaak aangevat was, niet in de politieke nederlaag, waarop ze was uitgeloopen, mogen berusten, daar onthouding verder in zulk een geval door den inlander pleegt te worden toegeschreven aangebrek aan durf en kracht. Dubbel gelukkig was het dan ook, dat juist in deze periode van weifelmoed een glansrijke overwinning op de Padries op de creditzijde van ons prestige kon worden geboekt. De val van Bondjol, dat zoo lang den onzen het hoofd had geboden, was een indrukwekkend wapenfeit, waardoor aan het geschokt gezag relief werd gegeven. Resident FRANCIS, welhaast door MICHIELS vervangen, wenschte het ten nutte te maken, om ook ter kust, en wel te Baros, het

---

1) „Verslag Ritter en Van Loon".
2) „Atchin", blz. 98 en 99.
3) „Nota" blz. 15.

overwicht onzer wapenen te doen gevoelen, wat hard noodig was. Reeds te lang wist men, dat er de Batta-bevolking door Atjèhers „grootelijks mishandeld" werd. De laatsten moesten verdreven worden, wijl zij „zich nu aldaar schenen te versterken om zich van dat landschap meester te maken" [1]). De legercommandant Cochius steunde 's residents advies, overtuigd, dat de occupatie van Baros toch „vroeg of laat" volgen moest naar mate van de vorderingen van de regelingen des bestuurs in de Batta-landen" [1]). Ook de Landvoogd, De Eerens, was van deze meening. Reeds hadden de hoofden van het zeer „gekneld" wordende landschap „gedreigd . . . . zich aan hen (de Atjèhers) te zullen onderwerpen, zoo wij hen niet spoedig kunnen beschermen" [2]), was den Minister bericht. Maar de zaak vereischte troepen en geven kon men die niet, zoodat de gewestelijke bestuurder — thans Michiels — zich in April 1838 wel moest bepalen tot het zenden van eenige schepen, „ten einde door vertoon en zoo noodig door krachtige middelen de bevolking dier plaats te beveiligen tegen aanrandingen der Atjèhers, die daar dagelijks invallen doen en hunne strooptochten tot in de kampongs uitstrekken" [3]). Eerst een jaar later, na de vernietiging der laatsten van de Padries te Daloe Daloe kon Baros voor goed en zonder daarbij tegenstand te ondervinden worden bezet, de eed van trouw aan de hoofden worden afgenomen. Hiermede waren de Atjèhers tot Singkel teruggedrongen, doch ook daar zouden zij, meende de regeerings-commissaris Merkus, „niet lang meer tegen onze macht en de grootere neiging der inlandsche bevolking voor ons dan voor hun bestuur bestand zijn" [4]).

Indien al het Atjèhsche element te Singkel en Tapoes de overhand had en voor onze uitbreiding naar die zijde beducht was, elk gevoel van aanhankelijkheid of zich ondergeschikt weten aan den Soeltan van Atjèh was daaraan vreemd. De overheerschende factie begeerde bloot zelf haar eigen zaken te bestieren, onafhankelijk van Atjèh en het Gouvernement beide. Overtuigend is dit gebleken — en hiermede tevens, dat de Soeltan geheel buiten de zaak stond — uit het verzoek om hulp door den radja van

1) E. B. Kielstra, „Sum. Westkust van 1836—1840". Bijdr. t. d. T. L. en Vk. in N.-I. 5e Volgr. V blz. 290.

2) Ibid, blz. 266.

3) Ibid, blz. 291. Voor bijzonderheden van deze expeditie wordt verwezen naar H. M. Lange „Het N. O.-I. Leger ter Westkust van Sumatra, 1819—1845", Deel II, blz. 361, v.g.d.

4) Als boven, blz. 308.

Singkel in Mei 1838 aan den Gouverneur van de Straits gericht, voor het geval de Nederlanders trachten mochten, zich van zijn gebied meester te maken. In dit verzoek, gevolg van ons vlagvertoon in April te voren, werd van ondergeschiktheid aan Atjèh niet gerept; als Troemoens bestuurder, beschouwde die van Singkel zich geheel van Atjèh los [1]). We weten trouwens, dat reeds DJAUHAR AL-ALAM omstreeks 1812 zich genoopt had gezien, om in persoon den radja van Singkel aan den cijnsplicht te herinneren.

Toen nu in 1839 Baros was bezet, duurde het niet lang, of men vernam, dat Singkel vijandelijkheden in den zin had, waarom tot blokkade van 's radja's kust werd besloten. Het resultaat was even onbevredigend als dat der inmiddels aangeknoopte onderhandelingen. In October werd Baros onverhoeds door een aanzienlijke macht overvallen en begreep men het noodig, om Singkel, dat zich duchtig had versterkt, aan te grijpen. Maar daar men steeds kampte met gebrek aan troepen, duurde het tot het laatst van Mei 1840, voordat het plan kon worden uitgevoerd. Toen viel Singkel zonder veel tegenstand te bieden. Het eigenlijke verzet was reeds een maand te voren in de omgeving van Baros gebroken, waar de vijand, na zich kloek te hebben geweerd, een tachtigtal dooden in onze handen had gelaten.

Zoo was dan langs de geheele kust tot Troemoens grens toe het Nederlandsch gezag gevestigd. Om het tegen invallen uit het noorden te verzekeren, oordeelde MICHIELS het raadzaam, den radja van Troemoen nader aan ons te verbinden. Hij liet, nog te Singkel vertoevende, dat potentaatje daar komen en sloot met hem den 26en Juni „een tractaat bestemd om Troemon, als zelfstandigen staat, onder onzen invloed, tot voormuur van onze bezittingen tegen Atjeh te doen dienen" [2]).

De binnenlandsche toestand van Troemoen verschilde in dezen tijd aanmerkelijk van dien, toen resident MAC GILLAVRY met den vorst van dat staatje een verdrag had aangegaan [3]). De jeugdige radja was de voorman eener Maleische factie, die sterk anti-Atjèhsch-gezind, haar voordeel zag in aansluiting bij de Nederlanders. Geen Troemoensch contingent had aan de verdediging van Baros en Singkel deelgenomen, „terwijl", zooals MICHIELS aan MERKUS rapporteerde, „uit alle andere oorden van Groot- en Klein-Atjeh

---

1) E. B. Kielstra, als voren, blz. 311.
2) ibid. als voren, blz. 316.
3) Wij verwijzen naar E. B. Kielstra's „Onze aanrakingen met Troemon," in de Indische Gids, 1888. II.

hulpbenden naar Singkel zijn gesneld" [1]). Daarom wenschte MICHIELS „de Atjehers tot eene vredelievende houding jegens ons te dwingen door onze zeemacht langs de Atjehsche kust te doen kruisen . . . " [2]). Maar MERKUS meende, dat „een oorlog, waarvan de loop en de gevolgen niet wel te berekenen zijn", moest worden vermeden, en dat de hulp aan Singkel verleend wellicht slechts bestond uit „gehuurde individuen". De Indische regeering sloot zich hierbij aan, „vooral uit overweging dat wij ons in 1824 verbonden hadden de souvereiniteit van Atsjin te eerbiedigen. Zij wilde dus aan onze krijgsbedrijven het karakter gegeven hebben van maatregelen tegen Atsjinesche onruststokers, niet tegen den staat van Atsjin en verbood directe vijandelijkheden tegen dien staat" [3]). Ook heeft zij nimmer het tractaat met Troemoen bekrachtigd, echter niet uit eerbied voor Atjèhs souvereine rechten, maar omdat de toenmalige instructie voor den Gouverneur-Generaal niet gedoogde, dat het Gouvernement met een inlandschen staat een verbond aanging, waarbij het waarborgen gaf t.a.v. de integriteit. Dit bezwaar, een bloot formeel, deed tot de zaak zelve niets af, maakte, omdat het tractaat niet werd geannuleerd, niet ongedaan, dat andermaal aan Atjèh een blijk was geleverd, hoe weinig wij ons om zijn rechten bekreunden.

„Die civilisirten Nationen sind vorzugsweise berufen und befähigt das gemeine Rechtsbewusztsein der Menschheit auszubilden und die civilisirten Staten voraus verpflichtet, die Forderungen desselben zu erfüllen. Deszhalb sind sie vorzugsweise die Ordner und Vertreter des Völkerrechts" [4]).

Getoetst aan dit beginsel kunnen de handelingen der onzen in het tijdvak 1830—'40 tegenover Atjèh bezwaarlijk rechtvaardiging vinden. De Padri-oorlog was een strijd om het zijn of niet zijn, ons optreden bezuiden Troemoen een uitvloeisel daarvan, maar dit laatste kan niet gezegd van dat tegen Atjèh. Zelfs MICHIELS, wiens scherpe en logische gedachtengang zoo aangenaam afsteekt tegen de phraseologie van een VAN DEN BOSCH, was destijds het spoor bijster, wilde Atjèh den oorlog aandoen ter wille van de „genoegzame veiligheid om den geest van handelsspeculatiën bij

1) E. B. Kielstra, als voren. blz. 1197.
2) idem, blz. 1196.
3) „Nota" enz., blz. 16.
4) Dr. J. C. Bluntschli. „Das Moderne Völkerrecht der civilisirten Staten," 1868 — s. 55 § 5.

particulieren of zelfs bij groote ligchamen als de Maatschappij aan te moedigen" [1]). Niet de humaniteitsidee, de vrucht waaraan men de ware beschaving herkent, zat bij ons denken en handelen voor, maar winstbejag nog steeds. Groote woorden over wandaden der Atjèhers, daarentegen slechts één feit, dat in gemoede den Soeltan ten laste kon worden gelegd: de Dolphijnzaak. De overige klachten golden Atjèhers ja, maar ook hier mocht gevraagd worden: what is in a name? Atjèhers, die het Soeltansgezag sedert lang niet meer erkenden!

De rechtmatige grieven, die de Soeltan kon koesteren, behoeven we ze nog te noemen? Is 't nog noodig aan te toonen, dat het de onzen zijn geweest, die, na eerst, toen het nog tijd was, verzuimd te hebben de betrekkingen met Atjèh op den voet van vriendschap te regelen, een toestand van oorlog in het leven hebben geroepen? Want zoo ver was het op het einde der behandelde periode en wanneer het niet tot feitelijkheden nog zou komen, dan hebben wij daarvan de reden te zoeken in straks te beschrijven omstandigheden, welke nieuwe uitbreiding van gezag voor lange jaren uitsloten.

---

[1]) „Nota," enz. blz. 16.

HOOFDSTUK VI.

HET TIJDPERK VAN BAUD.

HOOFDSTUK VI.

HET TIJDPERK VAN BAUD.

Krachtig liet zich tegen het jaar 1840 een streven gevoelen naar medezeggingschap der Staten-Generaal, naar herziening van de Grondwet, opdat ministerieele verantwoordelijkheid een einde zou maken aan het autocratisch monarchisme. VAN DEN BOSCH ziet zijn wetsvoorstel verworpen, om op het reeds met een schuld van 238 millioen gulden belaste Indië nog een van 54 millioen te vestigen, en treedt af. Het volgend jaar besluit ook Koning WILLEM I tot heengaan; de illusie voor zijn volk een vader te kunnen zijn als over onmondigen, is hem tot een bittere teleurstelling geworden. In Nederland gaat men, schuchter nog, den weg op naar hervorming in het staatsbeleid.

Anders in en t. a. v. Indië. Het blijft onder minister J. C. BAUD, den opvolger van VAN DEN BOSCH, bij het oude, nog vele jaren. Te veel aantrekkelijks biedt het Cultuurstelsel, dat millioenen schudde in 's lands berooide schatkist, dan dat er oog zou kunnen zijn voor de keerzijde, welke de medalje had voor Java niet alleen, maar voor gansch Insulinde, voor Nederland zelf ook [1]). Toch, al kan BAUD niet worden beschouwd als den wegbereider van een nieuwen koers, vertoont het bewind van dezen staatsman een aanmerkelijk verschil met dat zijns voorgangers. Immers terwijl VAN DEN BOSCH te weinig doorzicht had [2]), om de gevolgen der „geforceerde cultuur" te peilen, en, ten einde bij zijn liberale vrienden in het gevlei te blijven, het stelsel gaarne placht voor te stellen als zegenrijk ook voor den Javaan, had BAUD een open oog voor de ellende, die het over de bevolking bracht, en streefde hij naar mildheid in toepassing, naar inperking zelfs in latere jaren. Toen hij nog Gouverneur-Generaal was en handelen moest

[1]) Mr. N. G. Pierson. „Koloniale politiek", 1877, Hoofdstuk V. De uitkomsten van het Cultuurstelsel.

[2]) Als boven, blz. 93, waar wij lezen: „Zijn fout was... oppervlakkigheid, gemis aan doorzicht".

naar de bevelen van den oppermachtigen raadsman der kroon, had hij ervaren wat het zeggen wilde, de schroef zoodanig aan te zetten, dat schier het dubbele werd opgebracht van wat geschat was mogelijk te zijn bij groote inspanning [1]). Toen moet er weerzin bij hem zijn opgekomen tegen een beleid, dat der bevolking een ongehoorden druk oplegde en voor woelingen vreezen deed [2]). Want zoo was de toestand op Java en mede hierin hebben wij te zien, naast het al beheerschend regeeringscriterium: geldmaken, de verklaring van het feit, dat er slechts aandacht was voor het tot produceeren gedwongen Java. Het Indisch bestuur vervult de rol van landbouwondernemer, gelijk het Opperbestuur die van koopman; van besturen, opheffen en ontwikkelen dus, is geen sprake. Angstvallig wordt vermeden, andere kosten te maken dan die, welke dadelijke baten beloven te geven, want hoog is de geldnood in het vaderland gestegen, zóó dat zelfs een verklaard tegenstander van het Cultuurstelsel als Elout „in 1841 den koning heeft aanbevolen, om het . . . te handhaven" [3]).

Kan het anders, of geheel het koloniaal beleid, dat destijds, veel meer dan nu, nagenoeg uitsluitend bij den minister berustte, moest door den benarden toestand van 's lands middelen worden gestigmatiseerd! Men mag dan ook belangrijke maatregelen in die dagen door het Opperbestuur voorgeschreven niet in beschouwing nemen, zonder rekening te houden met den materialistischen geest, welke daarbij voorzat. Tot die maatregelen behoorden de bij ministerieele depeche, dd. 1 September 1841 bevolen „intrekking van alle civiele en militaire posten op de Oostkust" van Sumatra en de gelijktijdige last tot „verdere uitbreiding van den regel van niet-bemoeijing met het inlandsch bestuur".

Het was een daad van meer dan stilstand, van achteruitgang, welker beteekenis op zoo voortreffelijke wijze is uiteengezet in de missive van den gouverneur van Sumatra's Westkust, dd. 3 October 1842, dat de oud-minister De Waal haar eenmaal Michiels' „standaardbrief" [4]) zou noemen.

De zaak was inderdaad van ongemeen belang en scherp is zij destijds en ook later nog besproken. Zoo in 1853 door Van Hoëvell, den ijverigen voorstander van hervorming op koloniaal staatkundig

1) N. G. Pierson, als voren, blz. 120.
2) De oprichting van korpsen barisan.
3) N. G. Pierson, als voren, blz. 87. noot 1).
4) E. de Waal. „Onze Indische Financiën" VI, blz. 66.

gebied, in zijn orgaan, het *Tijdschrift van Nederlandsch Indië.* Bij een rijke documentatie mag het desbetreffend opstel[1]) nochtans niet volledig heeten, noch kan men het van politieke smetten vrij noemen. Een halve eeuw daarna bijna, in een tijd toen de baan der reactie reeds lang verlaten was, heeft KIELSTRA in zijn Sumatra's Westkust-cyclus[2]) de tusschen Opperbestuur en Landvoogd over de aangelegenheid gevoerde briefwisseling openbaar gemaakt en daarbij, tegen de sedert VAN HOËVELL algemeen ingang gevonden hebbende meening aan, als zou de ontruiming der Oostkust onder druk van Engeland zijn geschied, het vermoeden uitgesproken, dat zulks niet het geval is geweest[3]).

Het wil ons voorkomen, dat dit laatste vermoeden gegrond is, en, aangezien een zooveel mogelijk juist oordeel over de houding door Engeland ten aanzien van — wij vermijden opzettelijk te spreken van: jegens of tegen — onze koloniale staatkunde ingenomen, tot goed begrip van den gang der gebeurtenissen op Sumatra als onmisbaar kan worden beschouwd, zij het veroorloofd, hier weer te geven, wat de Britsche regeering omstreeks 1840 tot inmenging bewogen heeft, wat aan die bemoeienis ten grondslag lag en waartoe zij heeft geleid.

Nadat met den val van Bondjol in 1837 het Nederlandsch gezag op hechten bodem was geplaatst, had VAN DEN BOSCH bij schrijven d.d. 29 December 1838 L[a] R[10] den Gouverneur-Generaal de gedragslijn voorgeschreven, welke verder op Sumatra moest worden gevolgd[4]). Zij is ons reeds bekend: uitbreiding over het geheele eiland tot de grens van Atjèh was het doel, de bezetting der débouchés op de Oostkust moest er toe leiden. Opmerking verdient het, dat de Minister o. m. had geschreven: „Eene vestiging aan de rivier van Siak en verder noordwaarts op zal almede met veel voorzichtigheid dienen te worden voorbereid. Hier inzonderheid zal men de tegenwerking van Engeland ontmoeten, dat nu vooreerst en totdat wij overal elders wel gevestigd zullen zijn, moet worden ontzien".

Had VAN DEN BOSCH gesproken van tegenwerking van Engelsche zijde, dan zou men kunnen meenen, dat hij slechts op intrigues

---

1) „Het in bezit nemen en ontruimen van etablissementen op de Oostkust van Sumatra". Zie voor dit onderwerp ook Lange II, blz. 439 v.l.g.

2) „Bijdr. enz." 5e Volgr. VI. 1891.

3) t. a. p. blz. 396.

4) E. B. Kielstra. „Sumatra's Westkust van 1836—1840". Bijdr. enz. 5e Volgr. V, blz. 285. Zie voor het hier niet opgenomene de bijdrage van Prof. P. J. Veth in het Tijdschr. v. N. Indië, 1867, I, blz. 387 v.l.g.

van den overwal het oog had gehad, maar zeer bepaaldelijk Engeland noemende, kan het haast niet anders, of hij moet hebben begrepen, dat de voorgenomen uitbreiding op grond van het Tractaat van 1824 — al dan niet juist geinterpreteerd — gewraakt zou worden. Deze meening vindt versterking in het feit, dat de legercommandant in een advies over de Sumatrasche zaken den 5en Februari 1838 o.m. had gezegd: „Ik betwijfel desniettemin of de Engelschen niet spoedig, op grond van artikel 6 van het Tractaat van 17 Maart 1824, zich tegen het bezetten dezer rivieren zullen verzetten, ten minste lijdt het geen twijfel, dat de Engelsche handelaren zich spoedig daarover zullen beklagen''. Den 28en van dezelfde maand had dezelfde autoriteit aan MICHIELS nog geschreven: „Met betrekking tot artikel 6... geeft mij de Gouverneur-Generaal DE EERENS te kennen, dat, ofschoon het voorkomende in artikel 6 bezwaarlijk van toepassing zoude kunnen worden gemaakt op het bezetten van positiën op het eiland Sumatra binnen de aangenomen grenzen, het evenwel goed zal zijn, dat Uw Ed. G. door het militair departement worde aangeschreven om geen kantoren te vestigen op plaatsen, welke onder de bij het Tractaat bedoelde gerekend kunnen worden te behooren".

Het is dus duidelijk, dat er onzerzijds twijfel bestond aan het recht tot uitbreiding, hoezeer de geest van het Tractaat zich niet hiertegen verzette. Maar in den tariefstrijd van het jong verleden hadden wij de letter boven den geest gesteld en het was derhalve te verwachten, dat de Engelschen op hun beurt hetzelfde zouden doen, wanneer het mocht gaan om hun handelsbelangen.

Wat dan ook geschiedde [1]).

In den loop van 1838 werd de Gouverneur der Straits Settlements achtereenvolgens onderricht van het optreden der onzen op de Westkust in de richting van Singkel en van het oprukken der troepen naar de zijde van Siak. De hoofden van beide landschappen waren beducht, dat inlijving van hun gebied zou volgen; de radja van Singkel riep bij voorbaat 's Gouverneurs hulp in, voor het geval zijn vrees gegrond mocht blijken. De zaak werd aan het Home Government gerapporteerd en Lord PALMERSTON droeg den Britschen gezant Sir A. MALET op, om aan Minister VERSTOLK

---

1) Bij de behandeling hier en elders der quaesties over het Tractaat van 1824 is de mogelijkheid van het bestaan van andere, de wederzijdsche politiek beheerschende invloeden buiten beschouwing gelaten.

van Soelen af te vragen: „wether the measures to which these papers relate have been taken with the sanction and under the authority of the Government of His Majesty the King of the Netherlands. If they have been undertaken by the local authorities without orders, they are inconsistent with the 6th Article of the Treaty of 1824" [1]).

Het antwoord door Verstolks opvolger, Van Zuylen van Nyevelt, aan den Britschen gezant, toen den Heer Disbrowe, gegeven, luidde, dat de maatregelen in quaestie door het Opperbestuur waren voorgeschreven. Met dit mondeling bescheid stelde Disbrowe zich tevreden, vermijdende in te gaan op „a discussion in the most friendly terms, upon the other topics to which his (d.w.z. Van Zuylens) note verbale alludes". Het ging eenvoudig om de vraag, of de Nederlandsch-Indische autoriteiten behoorlijk artikel 6 in het oog hadden gehouden. Van Zuylen echter nam de gelegenheid te baat, om Palmerston er op te wijzen, dat de artikelen 10 en 11 van het Tractaat aan partijen het recht ontzegden, om verdragen te sluiten met staten respectievelijk op Sumatra en Malakka en „à plus forte raison se sont elles interdit la faculté d'envoyer des secours à ces Etats". Overigens werd opgemerkt, dat Singkel, evenals Baros, deel uitmaakte van het gebied, reeds in de 17e eeuw verdragmatig aan de O. I. Compagnie afgestaan, terwijl, wat betrof de uitbreiding in het binnenland, waarover Siak zich had beklaagd, deze was aan te merken als het gevolg van den Padri-oorlog, welke het noodig had gemaakt, maatregelen te treffen zoowel tot bescherming van eigen territoir als tot die van het gebied onzer bondgenooten.

Na aldus vriendschappelijk („amicalement") aan het verzoek om inlichtingen te hebben voldaan, meende Van Zuylen niet te mogen verhelen, dat hij tot zijn verbazing uit dat verzoek had moeten ontwaren, dat de Britsch Indische autoriteiten blijkbaar niet allen doordrongen waren van den geest „de conciliation et d'abstinence" van het Tractaat van 1824. „Accueillir les doléances des chefs indigènes, partager leurs appréhensions bien ou mal fondées, culiver d'autres rapports que ceux du commerce, c'est rétablir les points de contact, que de part et d'autre on a cru devoir supprimer."

De zaak scheen hierbij te zullen blijven, althans in het volgend

---

[1]) Deze en volgende aanhalingen zijn genomen uit een Blauwboek: „Papers relative to proceedings of Netherland authorities in the Island of Sumatra", 1840.

voorjaar verklaarde PALMERSTON in het Parlement „dat de uitbreiding der Nederlanders op Sumatra geene gronden tot eenige reclame opleverde" [1]).

Maar juist terzelfder tijd ongeveer waren er in Indië reeds nieuwe klachten aangeheven, met name door de Pinangsche Kamer van Koophandel. Inlandsche handelaren van Batoe Bahara op de Oostkust hadden zich te Pinang er over beklaagd, dat te Panei een prauw aangehouden en de equipage gearresteerd was door den postcommandant; zelfs had deze den gezagvoerder laten ophangen. Dat was het beletten van „a free communication of the natives in the Eastern Archipelago with the ports of the two Governments respectively, or of the subjects of the two Governments with the ports belonging to Native Powers", inbreuk dus op artikel 4 van het Tractaat, dat eerbiediging eischte van de handelsvrijheid, zooals die was geregeld bij de drie eerste daarvan. Bovendien, die vestiging te Panei was niet overeen te brengen met het 6e artikel en ook op de Westkust waren de Hollanders bezig, dit geweld aan te doen, want Baros was reeds genomen en Tapoes, Singkel en Troemoen zouden wel volgen [2]). Dit alles ondanks de ware strekking van het aangehaalde artikel, welke men oordeelde geen andere te zijn dan „to curb the disposition to aggrandisement in the islands of the Eastern Archipelago by one Power without the sanction of the other", al was dan „the wording of it . . . somewhat at variance with our interpretation . . ." ! Vergiste men zich, was slechts de sanctie van het eigen Gouvernement noodig, dan was, in verband met het door de Nederlanders heffen van dubbele rechten op Britsche producten en goederen, de overeenkomst „most deeply to be deplored, as leading to the entire destruction of the principal part of the trade of this island; for eventually when the whole of the ports of Sumatra shall have been taken possession of by the Dutch, and the probability, also, of their compelling the northern nations of the island to submit to their authority, they may prohibit all communication whatever with the British settlements in the Straits, and, having the monopoly of the whole produce of Sumatra at their disposal, effectually destroy their trade with that island" [3]).

---

1) E. B. Kielstra. „Sumatra's Westkust van 1836—1840". Bijdr. enz. 5e Volgr., V, blz. 311.
2) Zie vorige hoofdstuk.
3) Penang, January 6. 1840. Uit een volgend Blauwboek: „Papers relative to the Execution of the Treaty of 1824, by the Netherland authorities in the East Indies" — 1842.

Ziehier het telkens terugkeerend motief in de reeks der klaagliederen van den handel op Malakka over wat welhaast met een pakkenden term genoemd zouden worden „the encroachments of the Dutch". Onze gezagsuitbreiding op zichzelve kon den Britschen buur onverschillig blijven, aangenaam zelfs zijn, vermits het scheppen van orde den handel gunstig moest wezen, maar waar onze vestiging hand aan hand ging met een alle mededinging uitsluitend tarief, daar dreef het zelfbehoud tot protest bij elke daad der onzen, welke voor den handel nadeelige gevolgen deed duchten.

Hoewel het PALMERSTON toescheen, dat de hem uit Indië toegezonden bescheiden niet bevatten „any specific allegation which could be made the subject of particular or formal remonstrance", droeg hij DISBROWE toch op, om VERSTOLK, weder aan het hoofd van Buitenlandsche Zaken gekomen, omtrent de klachten in te lichten en dezen te verzoeken, zoodanige maatregelen te provoceeren, dat voortaan geen aanleiding tot gegronde grieven zou worden gegeven. DISBROWE voldeed aan den last en gaf tevens aan VERSTOLK een afschrift van het adres der Pinangsche Kamer van Koophandel aan zijn regeering ingediend. Hierbij bleef het, totdat, nagenoeg een half jaar later, den 29en Januari 1841, PALMERSTON op de zaak terugkwam, daartoe aangezet door „the numerous and frequent complaints which have been made to Her Majesty's Government both by the Commercial body in the United Kingdom and by the East Indian authorities, against the hostile spirit and tendency of the proceedings of the Dutch authorities in the Indian Seas, with respect to British commerce in that quarter of the globe" [1]). DISBROWE moest de klachten bij de Nederlandsche regeering vertolken, intrekking verzoeken van de bepaling, dat Britsche manufacturen slechts mochten ingevoerd worden te Batavia, Semarang en Soerabaja, omdat zulk een bepaling niet overeen te brengen was met den geest van artikel 4 van het Tractaat van 1824. Dit Tractaat wilde „full and fair freedom of commerce in the East between the subjects and possessions of the two Powers, and between the subjects and possessions of each Power and the natives of the islands in the Indian Archipelago", maar de Nederlanders waren er reeds vele jaren op uit geweest, den Britschen handel te benadeelen, „and while on the one hand, those authorities have endeavoured by various

[1]) Palmerston aan Disbrowe, 3 September 1848.

oppressive and vexatious regulations, to exclude British commerce from all places in which Netherland authority is established, they have systematically continued to establish Netherland settlements (some of which are merely nominal) at a great variety of places where no real sovereignty could be exercised by the Netherland Government, but where considerable commercial intercourse had previously been carried on between British merchants and the natives of those places; and then the Netherland authorities, pretending to apply to such places all the vexations and prohibitory regulations which have been promulgated by them for the real Netherland possessions in India, have endeavoured step by step to curtail and destroy British commerce with the natives in those quarters". Dit nu moest een eind nemen en „most earnstly" worden aangedrongen op het treffen der daartoe vereischte maatregelen.

Overeenkomstig deze opdracht diende DISBROWE den 6en Februari 1841 een nota in, waarin hij er den nadruk op legde, dat het wel scheen, alsof onze maatregelen der laatste jaren, „and particularly since 1834", de strekking hadden den Britschen handel uit den Archipel, uit Sumatra in het bijzonder, te weren. In 1834 waren de rechten op Britsche manufacturen plotseling van 35 tot 70 pCt. gestegen en een decreet van hetzelfde jaar, dat invoer van Westersche lijnwaden slechts gedoogde in de drie voornaamste havens van Java — zoodat bijvoorbeeld een met zulk een lading bevracht schip van Pinang naar Troemoen willende zeilen, eerst naar Java moest gaan — kwam practisch neder op uitsluiting.

VERSTOLK, die den 10en April de nota beantwoordde, verklaarde allereerst niet bereid te zijn, om onderzoek te doen naar in algemeene termen vervatte klachten; alleen stelligen feiten wenschte hij aandacht te schenken. De gewraakte opvoering der tarieven daaronder rangschikkende, wierp hij tegen, dat artikel 2 van het Londensch Tractaat ons de bevoegdheid schonk, om de tarieven naar eigen inzicht vast te stellen en, behoudens het different beginsel, kon niet gezegd worden, dat ze voor de Britsche schepen grooter bezwaren opleverden dan voor de Nederlandsche. De desbetreffende ordonnantie van 25 September 1837 was ter kennis van de Britsche regeering gebracht en deze had zich er van kunnen overtuigen, dat in geen opzicht van het Tractaat was afgeweken.

De klacht, dat in 1834 de rechten op Britsche goederen opeens van 35 tot 70 pCt. waren verhoogd, kon slechts op onnauwkeurige inlichtingen berusten. Wel was destijds besloten een recht van 50 en 70 pCt. op wollen en katoenen goederen te leggen, al naar gelang van rechtstreekschen of indirecten invoer, doch dit tarief was slechts van toepassing voor uit België herkomstige manufacturen, onafhankelijk van de vlag, waaronder ze werden aangevoerd. Een gelegenheidsmaatregel dus, reeds vijf jaren later ingetrokken als gevolg van het Tractaat van 19 April 1839, en in geen geval tegen de Britsche industrie gericht, welke zich trouwens voor nadeel had kunnen behoeden door het overleggen van deugdelijke bewijzen van herkomst.

Nimmer had, als men in Engeland scheen te gelooven, eenig plan bestaan, om den Britschen handel van Sumatra te weren; de verdragen met inlandsche staten ter Oostkust konden het uitwijzen. Ter overtuiging werd een afschrift van dat met Djambi in 1834 gesloten overgelegd.

Bestreden werd verder de bewering, als zou artikel 7 der Londensche Conventie den geheelen Archipel met uitzondering van de Molukken voor den Britschen handel hebben opengesteld. Dit was slechts het geval met die havens, waar zich behoorlijk ingerichte douane-etablissementen bevonden. Slechts de kustvaart met inlandsche vaartuigen was op en tusschen andere havens veroorloofd. In 1834 waren Batavia, Semarang en Soerabaja bij uitsluiting aangewezen als zoodanige, waar eerste aanvoer van wollen en katoenen goederen mocht plaats hebben, doch reeds in 1837 was daarbij ook Padang gevoegd, nadat de douane er uitbreiding had ondergaan. Alles bijeengenomen meende men te mogen verklaren, dat er van bevoordeeling van den eigen handel boven den Britschen nimmer sprake was geweest. Niet slechts het Djambi-tractaat bewees het, ook het feit, dat Riouw, Pontianak, Sambas en Soekadana (Borneo) sedert jaren tot vrijhavens waren verklaard — „le tout principalement dans l'intérêt du commerce anglais — getuigde voor ons. Bovendien, de importcijfers van den Britschen handel op Java waren belangrijk gestegen, van *f* 2.840.684 in 1835 tot *f* 3.517.765 in 1839, juist dus gedurende het tijdperk, waarin zooveel aanleiding tot klachten zou zijn gegeven! Ook genoot Engeland nog een belangrijk voordeel van den invoer van katoenen garens in Nederland ter waarde van ongeveer 2,5 millioen gulden 's jaars. Nam men nu nog in aanmerking, dat de cijfers

uitwezen, hoe Engeland bij den invoerhandel van manufacturen op Java jaarlijks voor 16 millioen, Nederland daarentegen voor slechts 10,5 millioen geinteresseerd was, dan kon toch kwalijk worden volgehouden, dat wij naar uitsluiting zouden streven.

Het betoog moet hebben ingeslagen, althans den chairman van de Glasgow East-India Association, welker adres PALMERSTON tot het doen van stappen bij onze regeering had aangezet, werd den 27en Mei 1841 o.m. geschreven: „. . . it is obviously impossible for Her Majesty's Government to ground their remonstrances to the Dutch Government upon a supposed decrease of British trade in the Netherland East-Indies", terwijl tevens werd opgemerkt, dat de regeering gaarne haar volle aandacht wilde schenken aan wel gestaafde klachten, „but it is for Her Majesty's Government and not for individuals, however respectable, to interpret the treaty engagements of the Crown and to determine wether Great Britain is, or is not, entitled to claim redress fom foreign Government" [1]).

Het was een terechtwijzing na een niet ter harte genomen wenk. Reeds in Februari toch had PALMERSTON den chairman doen opmerken, dat het niet aanging, tractaten uit te leggen „according to what either party may choose to infer to have been the original intention with which such treaty was concluded", maar dat zulks behoorde te geschieden „only . . . according to the literal meaning of the terms in which it is written [2]).

Het is dit beginsel, waarop PALMERSTONS vertoogen steunden, en het was ook hierop, dat zijn reeds vermelde verklaring in het Parlement berustte, met name, dat de toentertijd — 1840 — betwiste uitbreiding op Sumatra geen onrechtvaardige was. Wel strijdig met het Londensch Tractaat oordeelde hij daarentegen de uitzetting van den Nederlandschen gezagskring op de Oostkust, het nog onvolbracht gedeelte van het programma VAN DEN BOSCH. De omstandigheden mochten de volvoering dier plannen hebben vertraagd, opgegeven had VAN DEN BOSCH ze nog niet en in zijn depeche van den 29en December 1838 was de zaak weder onder de aandacht van de Indische regeering gebracht. Maar zoo weinig stellig hadden de instructies geluid, dat MERKUS in het laatst van April 1840 bij het Opperbestuur op het verstrekken

---

1) Foreign Office to the chairman of the Glasgow E.-I. Association, May 27, 1841. „Bluebook" p. 54.

2) ibid. February 27, 1841. „Bluebook" p. 28.

van duidelijke voorschriften had aangedrongen, vooral wat betrof Siak, hetwelk het eerst voor inlijving in aanmerking kwam. In afwachting van bevelen en rekening houdende met den tegenstand, welke van Britsche zijde zeker kon worden verwacht, had MERKUS zich voorloopig willen bepalen tot het inwinnen van inlichtingen omtrent den binnenlandschen toestand, het verzamelen van gegevens betreffende de naar het landschap voerende wegen, enz. Geschikte inlanders waren daartoe uitgezonden en men was er in geslaagd vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen met de hoofden van Pangkalan en Koewo, handelscentra nabij de Siaksche grens. Het had zich laten aanzien, dat onze plannen op geen ernstigen tegenstand zouden stuiten, ja dat ze in den toestand van verdeeldheid zelfs een bondgenoot beloofden te vinden. Desondanks was MERKUS afkeerig geweest van overhaasting, omdat de handel ter Oostkust in beteekenis was afgenomen, naarmate die van Padang had gewonnen. De afvoer van koffie was onbeduidend, de invoer van zout had vermindering ondergaan, sedert Siak zijn zout uit Menangkabau had betrokken, terwijl lijnwaden de laatste jaren in hoofdzaak van uit Padang langs de Kampar- en Indragiri-rivieren naar het binnenland en het Oosten hun weg vonden. Voortvarendheid was dus niet geboden, te minder, omdat de te verwachten voordeelen door de kosten van vestiging zouden worden opgewogen. Geen overijling dus, maar, zonder het doel uit het oog te verliezen, streven naar invloed, eerst in Pangkalan en Koewo, daarna in Pakan Baroe, om ten slotte betrekkingen aan te knoopen met de onderling twistende grooten [1]). De resident van de Padangsche Bovenlanden had in gelijken zin geadviseerd, en zoo was dan besloten, om het door inlanders aangevangen werk te doen voortzetten door een ambtenaar, die dank zijn veeljarig verblijf op Riouw meer dan eenig ander met de aangelegenheden ter Oostkust bekend was geraakt. Deze, de Heer WALBEEHM, zou onder leiding van Riouws resident, ANDRIESE, met de Siaksche grooten in voeling blijven, zonder zich tot verder reikende stappen te laten verleiden [2]). Evenwel de omstandigheden wilden het anders, en vóór men het recht wist, hadden de aanrakingen het karakter van onderhandelingen aangenomen; in Januari 1841 was een tractaat met Siak zoo goed als beklonken. In 1761 had de O. I. Compagnie voor zich het recht van vestiging op Poeloe Gontang

[1]) Merkus aan den Gouv.-Gen. 28 April 1840. L^a A. n°. $\frac{244}{36}$ geheim.

[2]) Ind. Besluit, 18 Mei 1840, L^a C. geheim.

bedongen benevens dat van den alleenhandel in lijnwaden. Dit nu zou vervallen, doch in de plaats daarvan treden het heffen van in- en uitvoerrechten tegen een vergoeding aan de belanghebbende grooten.

Zoo waren dan de gecommitteerden buiten de grenzen hunner bevoegdheid gegaan. Terugtreden was niet doenlijk, daar de regeerende vorst, een zeeroover in ruste, die het bewind voerde over zijn ten onrechte met den troon begunstigden zoon, zich reeds per brief over zijn verlangen, om onder Nederlandsch gezag te komen, had uitgesproken, ondanks zijn verbittering over het door ons bezetten van Panei. Dat verlangen was dan ook geenszins een hartewensch, maar bloot het gevolg van moeilijkheden, waarin hij verkeerde, bedreigd als hij werd door zekeren TOEANKOE SOELANG LAOET, die voor zich het bestuur pretendeerde. Aanvankelijk had hij aan den Gouverneur van Malakka om hulp tegen de dreigend nader komende Hollanders verzocht, doch deze had hem doen weten, „dat aangezien het eiland Sumatra buiten bemoeijenis is van het Britsche Gouvernement, hetzelve zich niet kon inlaten met de grieven en belangen van het Siaksche rijk, maar integendeel TOEANKOE PANGLIMA BESAR moest aanraden en vermanen, steeds te trachten .op eenen vriendschappelijken voet met het Nederlandsch Gouvernement te leven" [1]). Tevens echter had Gouverneur BONHAM het dienstig geacht, den Gouverneur Generaal van Britsch-Indië in te lichten over de niet twijfelachtige voornemens der onzen „to subjugate Siac by some means or other", daar de mogelijkheid bestond, dat men het optreden der Nederlanders strijdig zou achten met het Farquhar-tractaat [2]). Omstreeks Maart 1841 moet de zaak ter kennis van het Opperbestuur zijn gekomen, want den 8en dier maand kreeg DISBROWE van PALMERSTON last om, onder overlegging van een afschrift van het genoemde „Treaty of Commercial Allicane", de Nederlandsche regeering te verzoeken, dat „no further attempts may be made... to conquer the territories of that Sovereign" (den Soeltan van Siak) „and thus to deprive British subjects of the commercial advantages which are secured to them by this Treaty" [3]). Mocht van Nederlandsche zijde worden opgemerkt, dat het Tractaat van 1824 de vernietiging van het bedoelde ten gevolge had gehad,

1) Verslag van Merkus aan den Gouv. Gen., Palembang, 15 November 1841. n°. 384/36, L^a E.
2) Bonham to Mr. T. H. Maddock, Singapore, November 5, 1840. „Bluebook" p. 23.
3) Palmerston to Sir E. C. Disbrowe. Foreign Office, March 8, 1841 — „Bluebook" p. 29.

dan moest DISBROWE daarop ten antwoord geven, „that the engagement of 1824 was prospective, and did not bind Great Britain to annul treaties then existing . . ." [1]).

Reeds in Juni 1839 was van Britsche zijde op het Farquhartractaat opmerkzaam gemaakt en de Minister van Koloniën had bij die gelegenheid er op aangedrongen, dat men de onbestaanbaarheid dier overeenkomst met de Londensche conventie van 1824 kon aantoonen. Maar zijn ambtgenoot voor de Buitenlandsche Zaken had den Koning destijds aangeraden, om in het antwoord op MALETS nota maar niet van de zaak te gewagen: „Immers de behoedzaamheid, waarmede de Engelsche nota's gewoonlijk gesteld zijn, doet mij twijfelen of SIR ALEXANDER MALET wel zoo openlijk zoude hebben durven uitkomen voor eene daad ten duidelijkste uitgesloten . . ." [2]). En die behoedzaamheid moest sedert eer toedan afgenomen zijn. PALMERSTON had geleerd voorzichtig te wezen, daar het klachtenmateriaal, door de handelswereld met ijver verzameld, wel rijk, maar niet immer even deugdelijk was gebleken. Had niet, om een voorbeeld te noemen, onderzoek uitgewezen, dat „the savage, illegal and inhuman murder" op den gezagvoerder van een inlandsch vaartuig te Panei in 1839, niets meer of minder was geweest dan een gerechtelijke executie van niet één, doch van vier piratenhoofden [3]). En hoe had PALMERSTON zich niet in de vingers gesneden, toen hij, aan de hand van een memorie der Glasgow Association, waarin op even handige als onwaardige wijze de officieele cijfers van in- en uitvoer op Java waren misbruikt, zich tot tolk had gemaakt van dat lichaam en onze regeering verweten, dat onzerzijds van het Londensch Tractaat met voordacht placht te worden afgeweken, om den Britschen handel te benadeelen!

Dat er een geest van obstructie bestond, was juist. Had het in onze macht gelegen, men zou niets liever hebben gedaan dan aan de handelsbetrekkingen tusschen de Oostkust en de Straitshavens een einde maken. Reeds VAN DEN BOSCH had de afleiding van het vertier van het oosten naar het westen beoogd, althans zoolang de in de Straat mondende rivieren nog niet beheerscht zouden zijn, en werkelijk had het verkeer zich gaandeweg ver-

---

1) Palmerston to Sir E. C. Disbrowe, Foreign Office, March 8, 1841 — „Bluebook" p. 29.

2) Van Zuylen van Nyevelt aan den Koning. 13 Augustus 1839, n°. 2, geheim.

3) Captain S. Congalton to the Governor of Prince of Wales' Island, Malacca Roads, August 14, 1840 — „Bluebook", p. 12.

legd naarmate onze invloed in de bovenlanden grooter was geworden. Moest deze zich nu ook nog over het kustgebied uitstrekken, dan was bij de handhaving van het differentieel recht over den Straitshandel het vonnis geveld. Bij de onmogelijkheid, om in de tariefregeling verandering te brengen, restte er den Engelschen niets anders dan zich met alle ten dienste staande middelen te kanten tegen elke poging, om de Nederlandsche invloedssfeer uit te zetten. PALMERSTON deed dit, als wij zagen, met een beroep op het Farquhar-tractaat van 1818, en, evenals te voren aan VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, kwam het nu, in 1841, ook VERSTOLK VAN SOELEN voor, dat het aan artikel 9 van de Londensche Conventie ontleende argument, als zouden de regelingen van 1824 alle vroeger door de Engelschen met inlandsche staten op Sumatra aangegane verbintenissen te niet hebben gedaan, niet steekhoudend was. Hij verzocht dus zijn collega voor de koloniën hem mede te deelen op welke gronden bij diens departement anders over de zaak werd gedacht[1]).

In zijn antwoord moest BAUD de juistheid der opmerking erkennen, beamen dus, dat de letter van het Londensch Tractaat in het voordeel der Britsche opvatting sprak, maar de geest daarvan verzette zich tegen zoodanige interpretatie. Had toch Engeland behalve met Siak ook met andere inlandsche rijkjes op Sumatra zulke verdragen aangegaan — wat zeer wel het geval had kunnen zijn — dan zou artikel 9 geen zin hebben, evenmin artikel 10, dat aan Nederland t. a. v. Malakka dezelfde verplichting oplegde als 9 aan Engeland met opzicht tot Sumatra. De Atjèh-exceptie schonk aan deze lezing nog te meer kracht. Was men in 1839 niet op de zaak ingegaan, nu men zich van Engelsche zijde op het Farquhar-tractaat beriep, behoorde met klem te worden geprotesteerd. Evenals destijds ware aan te voeren, dat de verraderlijke handelingen van Palembang in 1821, die van Djambi in 1833 ons hadden geplaatst voor een entweder-oder: aangrijpen of heengaan. In Indragiri was ons optreden noodig geweest, omdat de vorst van Lingga, de souverein van het landschap, dit in het belang van het door hem beschermde zeeroovers-bedrijf wilde gebruiken. Of het tot meer directe bemoeiing met Siak zou komen, was nog niet zeker. In Indië helde men er toe over, uitvoering willende geven aan de inzichten door den vorigen minister, VAN DEN BOSCH, t. a. v. Sumatra gekoesterd. Die plannen waren

1) Min. v. Buitenl. Zaken aan dien van Koloniën, 14 April 1841.

nog geenszins opgegeven, maar wel hadden de Indische autoriteiten reeds een aanschrijving bekomen, om zich vooral niet te overhaasten, op dat geen „voedsel" werd gegeven „aan de zoo blijkbare neiging van Engeland, om de verwezenlijking onzer ontwerpen te belemmeren." De zaak vorderde trouwens volstrekt geen spoed en mede hierom waren bevelen gezonden, „om met de verdere inbezitneming van de oostelijke kusten van Sumatra zoo lang mogelijk te temporiseren, eensdeels omdat uit de reeds ontvangen vertoogen en andere omstandigheden was af te leiden hoezeer de Britsche Regering naijverig is op de uitbreiding van ons gezag op Sumatra, anderdeels, omdat het te verwachten was, dat uit hoofde van de bestaande handelsbetrekkingen tusschen de Britsche bezittingen op Poeloe Pinang en Malakka en Siak onze vestiging in het laatstgenoemde land eenen meer dadelijken tegenstand zoude ontmoeten."

Deze overwegingen lezende, zou men geneigd zijn, aan te nemen, dat vrees voor Engeland aan de latere bevelen tot ontruiming der Oostkust het aanzijn heeft geschonken. Toch is dit niet juist. Wat primeerde, blijkt uit het volgende. Werd, zoo redeneerde men, Siak bezet, dan hing de handel op de haven van dat rijk af van „de vrage of ze al dan niet voor den grooten handel zal worden opengesteld." In het laatste geval bleef het vertier met de Straits-Settlements toch voortduren, want inlandsche vaartuigen zouden het blijven onderhouden en de verandering zou dus een bloot formeele zijn, daar Engelsche schepen zich toch slechts bij uitzondering in Siak vertoonden. De Britsche handel zou er dus niet minder om zijn, maar desondanks beloofde het klachten te regenen. Ging men er rechten heffen, dan zou Engeland op grond van artikel 3 van het Londensch Tractaat verzet aanteekenen, aanvoeren, dat het hier gold een nieuwe haven, terwijl slechts in de oude preferentieele rechten konden worden geheven. Men zou dit kunnen bestrijden, maar waarom zich „zonder een dringend belang . . . in eenen pennenstrijd te begeven!" En „de zeer schaarsch bevolkte Oostkust van Sumatra heeft voor ons geen onmiddelijk territoriaal belang." Er bestond slechts een „zijdelingsch," een „louter commercieel," met name „de invoer van Nederlandsche fabrieksgoederen", en dat om den uitvoer der producten „meer en meer in onze handen te doen vallen." Welnu, een en ander was, dank zij onze veroveringen in het binnenland, reeds genoegzaam bereikt: Padang had zijn

achterland. Kampar zond derwaarts en niet naar Singapore het grootste deel der koffieproductie en Siak ging meer en meer dienzelfden weg uit. De bezetting der kust kon dus veilig tot betere tijden wachten.

Op deze gronden stelde BAUD voor, den Gouverneur-Generaal andermaal aan te schrijven, de uitbreiding der Oostkust uit te stellen en den Britschen gezant mede te deelen, dat wij tot dusverre op Sumatra hadden gehandeld naar de eischen van het zelfbehoud, dat wij ook t.a.v. Siak desgevorderd die gedragslijn zouden volgen, ongeacht de overeenkomst, waarop de Britsche regeering zich beriep, omdat men haar strijdig achtte met het tractaat van 1824, doch dat voorshands geen vestiging werd begeerd, wat der Indische regeering reeds was en ten overvloede nogmaals en nu meer stellig zou worden medegedeeld [1]).

Het bescheid door VERSTOLK den 11en Mei op DISBROWE's nota gegeven, was een getrouwe vertolking van BAUDS advies. Mocht het ooit noodig blijken, zich in Siak te vestigen „il parait évident que ce n'est pas le Traité de Commerce de 1818 dont il s' agit qui devait les [2]) empêcher, attendu que ce Traité est à juste titre considéré comme étant annulé par celui de 1824." Overigens stelde men er prijs op, andermaal de verzekering te geven, dat de gewraakte veroveringen, te verklaren slechts uit den drang der omstandigheden, geenszins waren bevorderd, „ni par un manque de déférence, ni par des intentions hostiles aux intérets de la Grande Bretagne" [3]).

DISBROWE verklaarde zich dankbaar, doch niet voldaan en allerminst overtuigd. Het Londensche Tractaat met zijn addenda, waarop onzerzijds een beroep werd gedaan, kon den Britschen eisch veeleer rechtvaardigen dan omverwerpen. Bij het 9e artikel had Engeland zich verbonden „that no British settlement shall be formed" op Sumatra. „The expression 'shall be formed' is in the future tense, and the whole engagement with regard to settlements and treaties on the part of the British in that island is entirely prospective and by no means engages Great Britain to annul treaties in existence prior to the 17th of March, 1824." De Atjèh-clausule was niet te verklaren als een uitzondering, welke slechts den regel van Britsche onthouding kon

---

1) Min. v. Koloniën aan dien van Buitenl. Zaken, 6 April 1841, n°. 142, Geheim.
2) D. w. z. de Indische autoriteiten.
3) Bn. Verstolk aan Sir E. C. Disbrowe. La Haye, le 11 Mai 1841.

bevestigen, zij was in het leven geroepen „because one of its stipulations is incompatible with the 3rd Article" van het Londensch Tractaat. Waren de andere verdragen tusschen de Britsche autoriteiten en inlandsche vorsten van Sumatra niet genoemd, het was „merely because they were not supposed to contain stipulations incompatible with the Articles of the Treaty." Had men „the abolition of excisting treaties" bedoeld, de uitdrukking „shall" ware niet gebezigd, en de zorg door de Britsche plenipotentiarissen aan den dag gelegd, om het Atjèh-tractaat te doen wijzigen, „clearly demonstrates that they did not consider themselves entitled by a new treaty with the Netherlands to abrogate every existing treaty with third Powers who were not parties to, or even consulted on the occasion."

Overigens werden hoogelijk gewaardeerd de vriendelijke verzekeringen in VERSTOLKS nota van den 11en Mei en „ample credit" geschonken „to the assurances that the Netherland Government have no wish or intention, except in the case of necessity and of self-defence, to extend their conquests in the Island of Sumatra, or to injure the British commerce in that quarter" [1]).

Het is reeds gezegd en het worde hier herhaald, dat indien er notulen waren gehouden van het verhandelde in de conferenties, welke de sluiting van het Londensche Tractaat tot einddoel hadden, de onhoudbaarheid van de thans door Engeland aangevoerde redeneeringen zonneklaar aan te toonen ware geweest. Ook kon in RAFFLES' Atjèh-overeenkomst bezwaarlijk één artikel worden aangewezen, dat strijdig zou zijn met het 3e van het Londensch Tractaat. Wel hield het 6de het verbod in van „a fixid habitation or residence" van „the subjects of every other European power" dan de Britsche, maar dat stond, als VAN DER KEMP opmerkt, „dan toch waarlijk niet gelijk met een om er handel mede te drijven" [2]); Edoch er bestonden geen bescheiden, welke het ontstaan der verschillende artikelen konden toelichten, en zoo was het PALMERSTON mogelijk, zich aan de letter der overeenkomst te klemmen, gelijk wij het hadden gedaan ter verdediging van de even weinig te rechtvaardigen tarief-quaestie.

Over deze aangelegenheid was het laatste woord nog niet

---

1) Sir E. C. Disbrowe to Baron Verstolk de Soelen. The Hague, May 15, 1841 „Bluebook" p. 51.

2) „Raffles' Atjèh-overeenkomst", blz. 207.

gezegd. Voor zoover zij betrekking had op die deelen van den Archipel, welke onbetwistbaar onder rechtstreeksch gezag stonden, hadden de Engelschen te berusten en konden zij dit trouwens ook in gemoede doen sedert de in 1837 plaats gehad hebbende tariefwijziging. Anders stond het met de rechten-heffing daar, waar, nà 1824, het zelfbestuur zich tegenover het Gouvernement in meerdere of mindere mate contractueel had verbonden, i. c. Djambi. Het tractaat met dat rijkje den 15en December 1834 gesloten [1]), was, als wij zagen, den 10en April 1841 door VERSTOLK in afschrift aan den Britschen zaakgelastigde aangeboden, opdat men zich kon vergewissen, hoe verkeerd de ware bedoelingen van het Nederlandsch Gouvernement waren uitgelegd. PALMERSTON was een andere meening toegedaan, verklaarde de artikelen 6, 8 en 9 strijdig met het 3de van het Tractaat van 1824 „in as much as by those Articles, the Netherland Government imposes on the Sultan of Jambi the obligation to levy within his ports the unequal duties, as regards British and Dutch commerce respectively, which are established by the Netherland Tariff, instead of the equal duties formerly levied in Jambi on the trade of both nations, and, thereby, manifest injury is occasioned to British trade."

In dezelfde nota nog een napleiten over den in 1834 getroffen maatregel tot uitsluiting van Belgische manufacturen, welke ook voor Britsche schepen hinder had opgeleverd; bezwaren verder tegen het gemaakte onderscheid tusschen invoeren van bewesten en beoosten de Kaap, waardoor, tegen den geest van het Tractaat aan, de handel der Straitshavens was benadeeld, met opzet, want al was het onderscheid van toepassing ook op Nederlandsche invoeren, „in practise" kwam het neder op uitsluitend schadelijk voor de Britsch-Indische bezittingen. DISBROWE had dit „distinctly" onder de aandacht der Nederlandsche regeering te brengen en te verklaren, dat, wanneer werd volhard in het aangenomen systeem, de Britsche op maatregelen bedacht moest zijn, „to afford to British commerce that protection which the proceedings of the Netherland Authorities will have rendered necessary" [2]).

Denzelfden dag zond PALMERSTON den zaakgelastigde bovendien nog een nota als wederwoord op het door VERSTOLK gegeven bescheid met betrekking tot de Siaksche quaestie; ze werd onzen minister in originali aangeboden.

---

1) Te vinden in het „Bluebook", p. 44.

2) Palmerston to Sir E. C. Disbrowe. Foreign Office, May 31, 1841.

VERSTOLKS stelling, als zou het 9de artikel van het Tractaat van 1824 uiteraard de voor dien tijd door Engeland met inlandsche staten in den Archipel gesloten verdragen buiten werking hebben gesteld, werd bestreden met de tegenwerping, dat het in dat geval „would have been perhaps natural", dat de Britsche gevolmachtigden bij de ratificatie de destijds bestaande overeenkomsten hadden genoemd, om daarmede te kennen te geven, dat zij krachtens het bedoelde artikel „were considered as abolished..."; vervallen in zoover, als die tractaten aan Engeland voorrechten schonken, doch niet „as far as they imposed on Great Britain any obligation towards such native States; because no Power can, by contracting new engagements, towards one party, discharge itself from treaty obligations previously contracted towards another party".

Hadden de Britsche plenipotentiarissen aldus gehandeld? Immers neen! Ze hadden gewag gemaakt van het Atjèh-verdrag, niet echter in verband met het 9e artikel, maar met het 3e „and for the purpose of declaring that the Acheen Treaty would continue in existence", wel is waar niet in den ouden vorm, omdat die zich in eenige opzichten niet verdroeg met het bepaalde in artikel 3 van 1824 „which stipulates, that if either Party should have at that time, in existence, any treaty with any native Power in the Eastern Seas, containing any Article tending either expressly *or by the imposition of unequal duties*, to exclude the trade of the other Party from the ports of such native Power, such Article *should be abrogated*". Daarom verklaarden de heeren, dat het Atjèh-verdrag zou gewijzigd worden, opdat het met artikel 3 in overeenstemming mocht zijn, „but they also declared that such Treaty, in its modified shape *would be permanently maintained*".

Het Siak-tractaat van 1818 bevatte zulk een bepaling niet, maakte dus een wijziging onnoodig en kon daarom in 1824 onvermeld blijven. Daarom ook dat bedoeld tractaat „has been, and will be, maintained in the shape in which it was concluded" en het Britsche Gouvernement zou niet onverschillig blijven „to any proceedings on the part of the Dutch Authorities in the East, which would tend to deprive British subjects of the benefit of that Treaty, by destroying or by encroaching upon the independence of Siac". Want men kon niet toegeven, dat Engeland in 1824 zoover zou zijn gegaan, om geheel af te zien van de „interests in the maintenance of the independence of the native

States of Sumatra, and engaged not to interfere in support of that independence". Integendeel getuigde de destijds geeischte waarborg van Atjèhs onafhankelijkheid van een geheel andere opvatting; van dezelfde, welke thans de integriteit van Siak wilde.

Wederkeerig had men zich in 1824 bij het 3e artikel verbonden, om voortaan niet te sluiten en evenmin te handhaven een zoodanige overeenkomst met eenigen inlandschen staat, welke „would tend, *by the imposition of unequal duties*, to exclude the trade of the other Party from any of the native ports". Het in 1834 met Djambi aangegaan verdrag was een afwijking van dit beginsel, want het Nederlandsch tarief met zijn „unequal duties" werd in dat rijk toegepast, dies werd de Nederlandsche regeering verzocht „to abrogate without delay" al zoodanige artikelen in verdragen met inlandsche staten, welke door het opleggen van ongelijke rechten de strekking hadden „to exclude British trade from the ports of such State".

Deze onheusche, aanmatigende, ja dreigende toon is zeker weinig geschikt, om de innerlijke waarde van Palmerstons betoog te verhoogen. Wij waren destijds tot dupe gemaakt van de misleiding in zake Atjèh en deze nu andermaal te willen misbruiken, er een wapen uit te smeden, om ook elders ons te treffen, was zeker niet te rijmen met de hooge moraal, waarvan moest getuigen Palmerstons bewering, als zou een verdrag met derden nimmer ten prejudice kunnen strekken van eenige partij, waarmede men zich reeds eerder verbonden had. Wij weten immers, dat juist Raffles' Atjèh-overeenkomst door Engeland al heel spoedig als een „dead letter" beschouwd is geworden, zóó „dead", dat men het zelfs niet noodig had geoordeeld, haar, als toch in 1824 was beloofd, in een zuiver commercieel om te zetten. Want niet artikel 6 was onbestaanbaar met het Londensch Tractaat, wel echter het eerste, luidende: „There shall be a perpetual peace, friendship, and defensive alliance between the states, dominions, and subjects of the high contracting parties; neither of whom shall give any aid or assistance to the enemies of the other". Raffles had toch het tractaat geprovoceerd, omdat hij de Nederlanders buiten Atjèh wilde houden, toen niet meer te beletten was, dat zij in hun oud bezit op Sumatra zouden terugkeeren. Artikel 1 was hoofd-, al het andere slechts bijzaak. Maar toen in 1824 het Londensch Tractaat in wording en bij beide partijen levendig het besef was, dat de oneenigheid, welke het verleden

had gekenmerkt, beider stelling als overheerschers slechts kon verzwakken en het veeleer aanbeveling verdiende, om in vriendschap naast elkander te leven, toen begreep Engeland met dat beginsel onvereenigbaar het laten voortbestaan van een verbond met een inlandschen staat, dat in eerste instantie gericht was tegen den tot vriend geworden tegenstander van voorheen en dat dus onverhoopt dwingen kon tot een daad, welke met den nieuwen toestand van goede buurschap niet te rijmen zou zijn.

Het valt te betreuren, dat de geest van Commissarissen-Generaal niet vaardig is gebleven over hun opvolgers en dat aldus de vrijzinnige begrippen door genen voorgestaan, plaats hebben moeten maken voor een richting, welke noodwendig de oude rivaliteit moest doen herleven. Want hoeveel gezochts en gewrongens er ook in de Britsche vertoogen valt aan te wijzen, in den grond was het gelijk aan Engelands zijde, en wel moet het betreurd worden, dat de tegenwerking niet voorkomen is door het tijdig veranderen van een te kwader ure ingeslagen koers.

En thans, half Juni, was de controverse tot een pijnlijke, zoo niet dreigende hoogte gestegen!

Wat zou het einde zijn?

Men stond voor een ernstig dilemna: wijken voor den physiek sterkere met prijsgeving van datgene, waarin kleine natiën het hoogste goed hebben te zien, haar waardigheid, of fier de toekomst tegemoet treden, al mocht ze ook het ergste baren. Het geval was te zorgelijker, wijl Nederland juist in die dagen ook gewikkeld was in moeilijkheden met Pruisen over de al dan niet toetreding van Luxemburg tot het Duitsche tolverbond [1]), een quaestie, welke van zeer ernstigen aard was en het aftreden van Minister Verstolk van Soelen ten gevolge had. Of het nu deze beslommeringen zijn geweest, dan wel, of men het raadzaam heeft geoordeeld, aan Palmerstons verbittering tijd tot bekoelen te laten, zooveel is zeker, dat eerst in October aanstalten zijn gemaakt tot de beantwoording der in Juni door Disbrowe overhandigde nota's. Toen, schier vijf maanden later dus, stond men in den vooravond van een belangrijken omzwaai in de Britsche politiek. Voor het einde van 1841 viel het Whig-ministerie, dat steeds er op uit was geweest, het Londensch Tractaat zooveel maar eenigszins mogelijk was in Engelands voordeel uit te leggen. De Tories wilden anders, nl. „om op grond der duisternis en onvolledigheid

[1]) P. J Blok. „Geschiedenis van het Nederlandsche Volk". Deel VIII, blz. 50 v.g.d.

van het tractaat van 1824 eene nieuwe regeling der wederzijdsche belangen voor te staan". Zelfs gewaagden de ministerieele organen „van het onregt Nederland in 1836 aangedaan, toen men ons eene hoogst onredelijke uitlegging van het tractaat van 1824 opgedrongen heeft" [1]).

Dat was wel een overslaan van het eene uiterste naar het andere. Niet zonder bijbedoelingen nochtans, want wat met het herstel der goede betrekkingen bedoeld werd, kwam hierop neder, dat tegenover toelating van Java-suiker in Engeland zou staan de vrije invoer van Britsche lijnwaden in onze Oost, een regeling, welke voor ons volstrekt geen voordeel beloofde, gelet op de overgroote suikerproductie van Hindostan.

Maar in elk geval was de gezindheid ons aanmerkelijk gunstiger geworden. Bij de conciliante houding, welke men aan gene zijde van de Noord-Zee meende te bespeuren, kwam een categorisch antwoord op PALMERSTONS vertoogen niet langer noodig, zelfs ongewenscht voor, zoodat BAUD in zijn reeds aangehaald advies aan den Koning voorstelde, om, met vermijding van alle wijdloopigheid, der Britsche regeering te verklaren, „*dat* er geene geschilpunten *meer bestaan*", sedert naar Indië stellige bevelen tot ontruiming der Oostkust waren gezonden, en dat men tot restitutie bereid zou zijn van alle schade, welke door den Britschen handel geleden mocht zijn, ten gevolge van de verkeerde toepassing van het in 1834, tegen België gerichte, ingevoerde tarief.

Zoo kwam te vervallen het concept-antwoord op de Junivertoogen, den Koning den 3en Januari 1842 door den Minister van Buitenlandsche Zaken ter goedkeuring voorgelegd en nagenoeg letterlijk overgenomen uit een door BAUD reeds den 26en October t.v. aan zijn ambtgenoot ter zake gericht schrijven.

Men herinnert zich, dat reeds in Mei bevelen omtrent de Oostkust naar Indië waren gezonden; bevelen, welke, hoezeer Britsche invloeden daaraan niet vreemd waren, allereerst zijn toe te schrijven aan de gemoedelijke meening, dat de Oostkust niet zulk een waardevol bezit beloofde te zijn, dat men er groote opofferingen voor over moest hebben.

Medio Juli, dus een paar maanden na de verzending der voorschriften, waren de eerste berichten gekomen van den opstand, welke tegen het eind van Februari in Batipoe was uitgebroken.

[1]) Min. v. Koloniën aan den Koning, 10 Jan. 1842, n°. 10.

De Stuers, sedert jaren reeds gepensionneerd, maar nog steeds vol belangstelling voor het eenmaal door hem bestuurde gewest en vierkant geopponeerd tegen de staatkunde van Michiels, had aanstonds op het vernemen der onrustbarende tijdingen naar de pen gegrepen, om den Minister in een nota, onder het motto: *parcourir un pays n'est pas le conquérir*, te waarschuwen tegen onze „overhaaste uitbreiding op Sumatra"[1]).

Had Van den Bosch in 1838 een toen door De Stuers ongevraagd ingediend advies koel teruggewezen, Baud handelde anders. De Stuers' inzichten strookten geheel met de zijne en den schrijver werd te kennen gegeven, dat men zich voor verdere beschouwingen hield aanbevolen[2]). De inmiddels ontvangen nadere berichten, welke ten duidelijkste uitwezen, dat „de muiterij van Batipoe", als Michiels het gebeurde, „ontdaan van de schrikbeelden der verrassing"[3]), noemde, slechts van voorbijgaande beteekenis was, brachten in Bauds meening althans in zooverre wijziging, dat hij, hoezeer De Stuers' denkbeelden omhelzende, toch van geheel terugtrekken niet weten wilde. Wel echter was hij gestijfd in het trouwens reeds voor lang uitgesproken voornemen, om ter betere consolideering van den toestand in de Bovenlanden, de Oostkust er aan te geven. De verovering van Sumatra tot aan de grenzen van Atjèh zou weliswaar „einddoel" blijven, maar niet langer worden beschouwd „als een oogmerk, welks bereiking met alle inspanning moet worden nagejaagd". Had de vorige Minister zich een tijdruimte van 25 jaar gedacht, deze meende, dat men een eeuw er aan kon besteden. In geen geval veroveringen zonder noodzaak en zonder vooraf het reeds veroverde te hebben verzekerd.

Zoo werd dan, na bekomen machtiging des Konings, de w^d^. Gouverneur-Generaal bij ministerieele depêche, d.d. 1 Sept. 1841, aangeschreven, om te doen intrekken alle militaire en civiele posten ter Oostkust alsmede die in het binnenland, welke met de eerstgenoemde samenhingen, die in Djambi en Bila niet uitgesloten.

Voor volledige kennis der zaak naar Kielstra's meermalen reeds aangehaalde studie verwijzende, zij hier slechts opgemerkt, dat de Minister aan de bevolen ontruiming een bepaling knoopte,

---

[1]) Zie voor deze zaken Kielstra's „Sumatra's Westkust van 1841—1849", derde hoofdstuk, Bijdr. enz., 5e Volgr., VI.

[2]) Min. v. Koloniën aan H. I. I. L. de Stuers, 27 Augustus 1841, L^a^. A^l^. kabinet.

[3]) Uit Michiels' standaardbrief; zie het bovengenoemde hoofdstuk, blz. 411.

welke doet denken aan den zich aan een stroohalm vastklemmenden drenkeling. Men gaf de verkregen positie metterdaad prijs, maar wenschte, dat de souvereiniteit, zij het slechts formeel, erkend bleef. Aan het Gouvernement zou blijven de bevoegdheid, om zich andermaal te vestigen, die ook, om in- en uitvoerrechten te heffen, wanneer men daartoe mocht wenschen over te gaan, terwijl het periodiek afvaardigen van gezantschappen als bewijs moest strekken, dat nog steeds een verhouding van afhankelijkheid bestond. Hoe, bij gemis van elk blijk van bezitswil, de souvereiniteit te eenenmale illusoir moest wezen, laat zich denken. Toch had het voorbehoud een practischen kant, aangezien het de gelegenheid kon, neen moest geven, om te eeniger tijd zich weder met het ontruimde gebied in te laten, dewijl het te voorzien was, dat de betrokken potentaatjes zeker in gebreke zouden blijven, de verplichting tot huldebetoon na te komen.

In Indië was inmiddels, naar aanleiding van de reeds in Mei uit Nederland gezonden bevelen, bij Gouv$^{ts.}$ Besluit, d.d. 15 November 1841, L^{a} H^{2}, bepaald, dat een voorgenomen expeditie naar Siak niet zou doorgaan, dat het onderhouden van vriendschappelijke betrekkingen met dat rijk doel moest zijn en dat niets nagelaten mocht worden, om den afvoer der producten van het binnenland naar de Westkust te bevorderen. De aanschrijving van den 1^{en} September kan dus niet aangemerkt worden als een, die van wezenlijken invloed is geweest op de ontruimings-quaestie, daar deze bereids haar beslag had gekregen, toen de nieuwe bevelen Indië bereikten. Daarentegen was zij van het grootste gewicht voor wat betreft het bestuursbeleid in de geoccupeerd blijvende landschappen, doch dit alles buiten het kader vallende, kan er hier over gezwegen worden.

De eenige post, welke niet ingetrokken werd, was Moeara Kompeh in het Djambische. In afwachting van 's Konings nadere beschikking was bepaald, dat de vestiging gehandhaafd zou blijven, eensdeels wijl ons terugtrekken den Soeltan, die ons toegedaan was en met een sterke oppositie te kampen had, in groote moeilijkheden beloofde te brengen, anderdeels, omdat men er voor de rust in Palembang ernstig nadeel van verwachtte.

Was met de ontruiming der Oostkust aan het verlangen der Britsche regeering voldaan, de strijd over de interpretatie van het Londensch Tractaat bleef niettemin voortduren, want met

de beantwoording der Juni-vertoogen, zooals zij in het laatst van 1841, nà PALMERSTONS val, was geconcipieerd, had men in Engeland geen genoegen genomen. In een nota, d.d. 31 Januari 1842, verklaarde DISBROWE, dat, met hoeveel ingenomenheid men ook den last tot intrekking der etablissementen aan de Straat had vernomen, het niet slechts ging om het opheffen der belemmeringen van den handel dáár, doch dat zijn regeering in het algemeen meer vrijheid begeerde, en wel de openstelling van alle havens in den Archipel, welke vóór 1824 niet door ons bezet waren, en zulks op denzelfden voet als voorheen het geval was geweest.

In het den 20en April gegeven bescheid werd erkend, dat Nederland niet bevoegd was tot het heffen van ongelijke rechten in onafhankelijke landen, maar dat die bevoegdheid niet zou bestaan, zoodra de onafhankelijkheid was ingeboet, dat kon men niet toegeven. Met het komen onder souvereiniteit werd het bepaalde in artikel 3 uitgeschakeld en had men zich te houden aan het in artikel 2 voorgeschrevene. De Britsche lezing, als zou artikel 3 een scheiding hebben gewild tusschen bezittingen respectievelijk vóór en nà 1824 verkregen en dat alleen in de eerstbedoelde het 2e artikel toepasselijk zou zijn, verklaarde men niet juist. Verovering werd niet beoogd, maar moest het er toe komen, dan zou het veroverde onder artikel 2 vallen.

Ruim vier maanden later verklaarde DISBROWE, dat de bevolen ontruiming als de feitelijke erkenning van de juistheid der Britsche interpretatie was aan te merken en verdere discussie uit dien hoofde overbodig mocht heeten, onder opmerking verder, dat „het Britsche Gouvernement zich tevreden zou houden met de daadwerkelijke toepassing van het tractaat van 1824 volgens het welke geene differentieele regten kunnen worden geheven in de onafhankelijke staten van den Archipel, welk punt mitsdien als geregeld en afgedaan werd beschouwd" [1]).

Aldus werd dan in Augustus 1842 van Britsche zijde verdere gedachtenwisseling afgebroken, zonder dat in bestrijding der dezerzijds aangevoerde argumenten was getreden. Misverstand was er het gevolg van, daar beide partijen sedert in de meening leefden, elkander genoegzaam overtuigd te hebben, totdat in 1846 Engeland op de zaak terugkwam en de verzekering verzocht, „dat alle havens in den Indischen Archipel, tijdens de sluiting

[1]) Genomen uit een brief van den Min. v. Kol. aan dien van Buitenl. Zaken, d.d. 3 October 1846, n°. 317, geheim.

van het Londensche Tractaat van 1824 niet in ons onmiddellijk bezit, weder voor den Britschen handel toegankelijk" zouden worden „gesteld op denzelfden voet als zulks vóór het gezegd tractaat het geval was" [1]).

Ook thans werd op de zaak niet ingegaan, maar met verwijzing naar het in 1842 aangevoerde slechts opgemerkt, dat Nederland zich trouw aan het Tractaat had gehouden, zelfs ten opzichte van die staatjes, van welke niet gezegd kon worden, dat ze geheel onafhankelijk waren. Inderdaad was dit het geval, o.a. ten aanzien van Djambi, dat ingevolge koninklijke machtiging bezet was gebleven, echter met opheffing van het differentieel tarief [2]). Ook had de Indische regeering reeds met ingang van 1 Januari 1842 de havens van Singkel en Baros opengesteld voor den grooten en transitohandel, op gelijke wijze als voor die van Tapanoeli was bepaald [3]), zoodat uit daden overtuigend bleek, dat binnen de grenzen onzer rechten naar milde opvattingen werd gehandeld.

Inderdaad was het streven, gelijk blijkt uit een aanschrijving aan den Gouverneur-Generaal, d.d. 14 November 1846, om den Britschen handel zoo min mogelijk aanstoot te geven. Niet dat de ware vrijzinnigheid hierbij voorzat, doch men oordeelde het raadzaam, alle aanleiding tot klachten te vermijden, „waaruit de Britsche regeering zoo gaarne hare motieven put, om ons ten aanzien der koloniale aangelegenheden te wikkelen in nieuwe onderhandelingen, waarvan de uitslag bezwaarlijk zou kunnen zijn vermeerdering of zelfs behoud van onzen politieken invloed in den Indischen Archipel" [4]).

Werkelijk was Aberdeen, Palmerstons opvolger, van den aanvang af, als we zagen, op een nieuwe regeling bedacht geweest, een denkbeeld, dat hier geen sympathie had kunnen vinden. Het bestaand tractaat, hoe gebrekkig ook, was toch dienstig gebleken, om moeilijkheden te overwinnen of te verschuiven. Men had er zich tot dusverre mede kunnen redden, al was het dan niet altijd even gelukkig, en kwetsbare punten had het voor Engeland even goed als voor ons. Bovendien de teekenen des tijds voor-

---

1) Zie noot 1) op blz. 195.

2) E. B. Kielstra. „Sumatra's Westkust van 1841—1849". Bijdr. enz. 5e Volgr. VI, blz. 451, noot 1).

3) ibid blz. 397.

4) Min. v. Kol. aan den Koning, 30 Augustus 1845, n°. 302, geheim.

spelden ons van een nieuwe overeenkomst weinig goeds. „Encroachments" waren ons schier zonder ophouden jaren achtereen verweten, maar was Engeland er zelf afkeerig van? Hoe weinig dit het geval was, had de BROOKE-Serawak-zaak geleerd. BROOKE in 1838 met zijn jacht *Royalist* naar den Archipel gestevend, naar het heette tot het doen van wetenschappelijke onderzoekingen, had het vertrouwen en de hulp hem door de Indische regeering geschonken, schandelijk misbruikt. Het was al begonnen in Celebes, waar hij aan een het Gouvernement vijandigen Datoe geweren en kruit verstrekt en aan den vorst van Boni een brief van den resident van Singapore afgegeven had, welke echter geweigerd was. BROOKE's vestiging te Serawak, waar hij van den Soeltan een stuk land in pacht had bekomen, was zeker niet te rijmen met de loyauteit, maar Nederland had het niet kunnen verhelpen, daar pachten en in bezit nemen twee verschillende begrippen zijn. Doch al na twee jaren, in 1841, was BROOKE's positie geheel van aard veranderd, moeilijkheden waren toen ook met Sambas gerezen, wat zich in 1845 had herhaald, en ten slotte was BROOKE tot Britsch agent benoemd.

De Serawak-quaestie en de daarmede samenhangende bezetting van Laboean, waarover in 1845 een heftige polemiek in de Britsche en Nederlandsche pers, valt slechts in zoover binnen het veld onzer beschouwingen, als daaruit te leeren is, hoe licht botsing van belangen ontstaan kon, ondanks het Tractaat van 1824 met bijbehoorende nota's, in welke laatste nog uitdrukkelijk het doel was omschreven, als „avoiding a collision of interests". Hoe anders dit te bereiken dan, als onze Minister van Buitenlandsche Zaken DE LA SARRAZ den 20en Maart 1846 aan ABERDEEN schreef, door het aannemen van het dubbele beginsel: „cession en entier à l'une des deux parties de tous les territoires jusque là possédés en commun; renonciation à toute communauté territoriale pour le futur"! Deed men dit niet, dan moest, vooral na de officieele sanctie, welke BROOKE op zijn handelingen had bekomen, de verleiding hem na te volgen voor avontuurlijke personen wel sterk blijven. En BROOKE had reeds een navolger gevonden in ERSKINE MURRAY. Het was dezen in Koetei, waar hij getracht had zich te vestigen, slecht vergaan; ook had de Britsche regeering in den moord op hem gepleegd geen aanleiding gevonden, om Koetei, als aanvankelijk in de bedoeling scheen te hebben gelegen, te tuchtigen, maar in de briefwisseling over het geval met de

Nederlandsche geopend, was door ABERDEEN, zonder onze rechten op Koetei te erkennen, bloot verklaard, dat „due care would be taken not to infringe on any vested and acknowledged rights appertaining to the Government of the Netherlands" [1]).

Erkende en gevestigde rechten!

Wanneer men in het oog houdt, dat uit een omschrijving van het bezit bij de wet „nooit een internationaal recht kan voortvloeien", dat hiertoe noodig is „hetzij een tractaat of eene feitelijke bezetting van onbeheerd gebied," en dat „zonder het een of ander... een staat geen enkelen waarborg voor het ongestoord bezit zijner koloniën" [2]) heeft, dan is het duidelijk op hoe glad ijs men zich zou hebben gewaagd, indien beproefd ware, onze rechten te definieeren. Vooral destijds, d.w.z. in een periode onmiddellijk volgende op een verleden, dat in territoriaal bezit slechts een secondair belang had gezien. De behoefte aan een omschrijving had zich overigens door de onophoudelijke geschillen met Engeland wel opgedrongen en ook was in 1843 [3]) den Gouverneur Generaal verzocht, een lijst samen te stellen van „alle eilanden en plaatsen zonder onderscheid, die geacht kunnen worden middelijk of onmiddelijk onder ons direct gezag of onder onzen staatkundigen invloed te staan, met vermelding der gronden, waarop die beschouwing in ieder geval steunt, niet bij redenering, maar krachtens een afdoend materieel bewijs, waaronder verstaan moet worden stellige erkenning bij de Londensche tractaten van 1814 en 1824, daadzakelijk bezit en eindelijk geldige contracten met de betrokken inlandsche vorsten of volken."

De resultaten van het onderzoek, dat ook bij het koloniaal Departement werd ingesteld, moeten wel onbevredigend zijn geweest. Eensdeels was het volstrekt onmogelijk, alle aanspraken vast te stellen, anderdeels bleken aanwezig gedachte bewijsstukken te ontbreken. Zoo b.v. de in den Compagniestijd met Siak gesloten tractaten van 1745, 1761 en 1782, waarbij de souvereiniteit min of meer uitdrukkelijk was erkend; ze moesten te Malakka zijn achtergebleven! Hebben we wellicht hierin de reden te zien, dat deze tractaten bij de behandeling der met Engeland over Siak gerezen geschillen niet in het debat zijn gebracht?

---

1) Geheim Verbaal, 15 November 1844, n°. 514 T[1].

2) Mr. J. de Louter. „Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Ned. Indië". 5e druk, blz. 104.

3) Min. depeche, 4 Nov. 1843, n°. 459 M[1].

Hoe dan ook, bij het eerste, in 1854 vastgestelde Regeerings-Reglement voor Nederlandsch-Indië werd een omschrijving van het gebied gemist en evenzoo bij de latere herzieningen van, wat men zou mogen noemen, de Indische Grondwet. Gelukkig maar, want eerst een halve eeuw later zou de in menig deel van den Archipel bestaande onvolkomenheid op het stuk van rechtstitels voor goed een einde nemen. Ten deele ook hierin heeft men de groote beteekenis te zien van het werk, in het eerste tiental jaren dezer eeuw met opzicht tot de z.g. Buitenbezittingen volbracht. De rechtsonzekerheid met betrekking tot onze aanspraken op menig deel van den Archipel sloot toch een voortdurende bedreiging in zich van ons koloniaal bestaan; een, welke zich krachtiger steeds heeft doen gevoelen, naarmate de belangstelling voor het eilandenrijk grooter werd.

In de eerste decennia van het herschapen Indisch Nederland was van die belangstelling nog geen spoor. Het waren de Engelsche natie en de onze, die met uitsluiting van elke andere in dit deel van den aardbol het oude Europa vertegenwoordigden. Het tractaat van 1824, dat ieders machtsfeer afdoende moest hebben aangewezen, had inmenging der andere partij niet kunnen verhoeden; hoe machteloos moest men dan wel staan tegenover derden, wanneer belang dezen drijven mocht, den voet te zetten op gebied, hetwelk ons eigenaardig, hetzij door traditie of anders-zins, scheen te zijn toegewezen! En de tijd, die zulke kwade kansen bood kon niet verre meer zijn, sedert China in 1844 en '45 ook aan de Franschen en Amerikanen handelsvoordeelen had moeten toekennen, als de Engelschen een paar jaren te voren hadden afgedwongen. Met het levendiger worden van de vaart op het verre Oosten openbaarde zich een zucht tot koloniseeren, waarmede steeds ernstiger rekening moest worden gehouden en waaruit vanzelf voortvloeide een breedere opvatting van de taak, welke Nederland in zijn bezittingen had te vervullen. Levendig werd het besef, dat de eenzijdige politiek van Van den Bosch, welke slechts voor Java en Sumatra met het daartoe behoorende tinrijke Banka aandacht had gewild, niet langer in het kader des tijds paste, dat de belangstelling den ganschen Archipel behoorde te omvatten, zelfs al zou dit offers eischen. Rochussen, de Gouverneur Generaal, bepleit met klem de oprichting van een Directie voor de Buitenbezittingen, doch vindt op het Plein geen gehoor. Hier ook wijst men 's Landsvoogds voorstel, om de Molukken

voor den algemeenen handel open te stellen, af, uit zorg voor het monopolie der nagelen. Maar Makassar [1]) wordt tot vrijhaven gemaakt, nadat ROCHUSSEN zich in persoon naar Borneo en Celebes heeft begeven, om door daden getuigenis af te leggen van zijn wil, dat met de te lang reeds voortgezette onthouding worde gebroken. Die wil blijkt ook uit het optreden tegen Bali, dat de afschaffing beoogde van het beruchte *tawang-karang* [2]), hetwelk zoo licht tot internationale verwikkelingen kon leiden.

Zoo ging een nieuw element zijn intrede doen in de koloniale staatkunde, om welhaast daarin de beteekenis te erlangen van, wat in de wiskunde wordt genoemd een functie. Gezagsuitbreiding zou niet langer worden nagestreefd ter wille van het materieel belang, maar om te voorkomen, dat historische rechten werden aangetast. Parallel hiermede openbaart zich een strooming naar meer handelsvrijheid; men wordt zich het gevaar bewust, dat de uitsluitingspolitiek in zich omdraagt.

Niet plichtsgevoel jegens de millioenen onderdanen in naam van Nederlands koning bestuurd en evenmin de overtuiging, dat het ware belang van moederland en koloniën beiden slechts gediend kan zijn door wat straks de politiek van „de open deur" zal heeten, geeft nog richting aan de Indische staatkunde, maar reeds zijn er teekenen van een nieuw verschiet. De openbare meening, stom tot voor kort, heeft al uiting gevonden in het door VAN HOËVELL in het leven geroepen Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. De demonstratie van den 22en Mei 1848, waarvan hij de ziel is, was toch, hoe weinig ook te vergelijken met hetgeen in dat gedenkwaardige jaar het oude Europa beroerde, een wel bescheiden maar niettemin opzienbarende vertolking van den niet langer inerten geest van verzet tegen het bureaucratisme. VAN HOËVELL dreef er een wig in, om teruggekeerd in het vaderland, waar hij met een THORBECKE, een GROEN VAN PRINSTERER zitting zal hebben in het Parlement, met zijn machtig woord den sloopingsarbeid voort te zetten van het ancien-regime, dat der VAN DEN BOSSCHEN, der BAUDS. Hij ging het tijdperk openen, „dat eenmaal in de geschiedenis den naam van koloniale renaissance zal dragen" [3]).

---

1) Twee jaren later, in 1848, ook de minder belangrijke havens Menado en Kema.

2) Tawan-karang of kliprecht, het recht van den vorst, om beslag te leggen op verongelukte schepen; de opvarenden placht men als slaven te verkoopen.

3) „Dr. W. R. baron Van Hoëvell" door G. H. van Soest. „T. v. N.-I.", 1879, II.

Zoo valt er op de grenzen der eeuwhelft op twee belangrijke verschijnselen in de koloniale staatkunde te wijzen: aandacht voor de Buitenbezittingen en het zich baanbreken der humaniteitsidee. Zal deze uit haar worsteling tegen de nog lang geldende regeeringsleuze: „Govern leniently, and send more money!"[1]), eerst na jaren zegevierend te voorschijn treden; gene, uit de zucht tot zelfbehoud geboren, neemt toe, steeds meer zich richtende op wat te bezitten noodzakelijk voorkomt, om ten slotte te voeren tot den oorlog met Atjèh, het rijkje op Sumatra's Noordpunt, dat met reden beschouwd wordt de Achilleshiel van Nederlands koloniaal bestaan te zijn.

---

1) Warren Hastings in „Macaulay's critical and historical essays".

HOOFDSTUK VII.

VREDE EN VRIENDSCHAP MET ATJÈH.

HOOFDSTUK VII.

VREDE EN VRIENDSCHAP MET ATJÈH.

Atjèh de Achilleshiel van ons koloniaal bestaan!

Het is zeker niet te veel gezegd, want bedenkt men, hoe krachtig zich het besef onzer kwetsbaarheid in den Archipel naar voren begon te dringen, dan moet het wel duidelijk zijn, dat Atjèh meer dan eenig ander gebied te gevaarlijker werd geacht, naarmate het verkeer met het geopende China toenam. Dat verkeer toch eischte ververschings-, gaandeweg ook kolenstations op de lange reis naar het Oosten, en waar zouden die eerder gezocht worden dan op de kust van het zoo gunstig gelegen en bovendien nog onafhankelijke Atjèh! Die kust, den handeldrijvenden van menige nationaliteit sinds lang bekend, moest dus wel meer dan voorheen de aandacht trekken, en hoe licht kon de begeerte zich er vasten voet te verschaffen niet in daden worden omgezet! De handel gaf wel eens aanleiding tot moeilijkheden, welke de Atjèher in het uiterste geval op zijn wijze, een zeer hardhandige, beslechtte. Dan kon tuchtiging niet uitblijven en deze opende den weg naar ingrijpen, naar het verrijzen op Sumatra van een macht naast de onze, met al de gevaren aan contiguïteit van gebied verbonden.

Tot dusverre was de in 1824 argeloos aangegane verplichting, om Atjèh's souvereiniteit ongemoeid te laten, steeds beschouwd als een reden, om ons in geen opzicht bezig te houden met wat er in het gebied van dat rijk voorviel. Wanneer Michiels in September 1846 terugkomt op zijn reeds in 1840 gedane voorstellen, om den Atjèher door een vlootdemonstratie ontzag in te boezemen, toont zich de regeering hiervan afkeerig. Er bestond geen geldige reden tot zoodanig optreden en Michiels zelf wist hiervoor slechts aan te voeren, dat indien men de verontrusting onzer posten ter Westkust in de jaren 1829, '30 en '31 al „verkoos toe te schrijven aan ongebonden zeeroovers", het niet

eenvoudig was, „eene schoone kleur te geven aan den openbaren hoon en smaad" ons aangedaan door het afloopen van de *Dolphyn*. Opmerkelijk genoeg erkende hij in hetzelfde schrijven, dat de verjaging der Atjèhers uit Singkel in 1840 „zeker niet geacht (kon) worden een vredelievende maatregel te zijn", al meende hij haar ook „genoegzaam gebillijkt door de hostiliteiten door hen tegen onze positiën te Baros gepleegd" [1]).

In deze zaak, een oude, immers van 1837, was destijds berust en de regeering wilde geen agressie, toen niet en nog vele jaren lang niet. Wat ze wel raadzaam oordeelde, was gehoor te geven aan MICHIELS' reeds eerder gedaan en in 1849 herhaald voorstel, om den radja van Troemoen door een openlijk blijk van 's Gouvernements vriendschappelijke gevoelens meer relief te geven in het oog zijner onderdanen. Sedert 1840 was er geen oorlogschip meer ter reede verschenen, zeer ten genoege van de oppositie, welke was gaan gelooven, dat de radja niet langer bij het Gouvernement in aanzien stond. Kreeg die verzetspartij de overhand, dan hield Troemoen op de bufferstaat te zijn, welke in het belang van de veiligheid der noordelijke posten zoo noodig was. Die partij toch bestond meerendeels uit het schuim van de Westkust en van de Atjèhsche zuidelijke nederzettingen. Van de laatste stonden, schreef in 1853 de Gouverneur te Padang, „die, welke door Maleyers bevolkt zijn — meestal uitgeweken booswichten van Priaman, Padang, Natal en Benkoelen — in den minst goeden reuk" [1]). Wat zich op het Gouvernementsgebied niet veilig wist of de wraak des Soeltans had te vreezen, had zijn toevlucht in Troemoen gezocht en daar die „agglomération suspecte à tous les égards" gevormd, waarvan we reeds eerder gewaagden [2]) en aan welke in de eerste plaats behoorden te worden geweten de euveldaden, die de onzen op rekening van den Atjèher plachten te stellen. Toen nu in 1848 Singkel bijna het offer was geworden van een overval, door een zestigtal van deze piraten gepleegd, en MICHIELS andermaal aandrong op het verleenen van steun aan den bestuurder van het barrièrestaatje en op wegneming tevens van het bezwaar tegen de ratificatie van het reeds in 1840 gesloten tractaat, waarbij wij ons, in strijd met de instructie van den Gouverneur-Generaal, verbonden hadden, hem tegen aanvallen te zullen beschermen, werd aan dat voorstel in zooverre gevolg

1) E. B. Kielstra. „Onze aanrakingen met Troemon", Ind. Gids, 1888, II, blz. 1203.
2) Hoofdstuk IV, blz. 95, v.g.d.

gegeven, dat in 1849 aan den radja een toelage van *f* 200.— 's-maands werd toegelegd; na de herziening van het Regeerings-Reglement zou het tweede gedeelte der voordracht worden overwogen [1]).

Hoe weinig men vóór 1850 geneigd was, zich met Atjèh in te laten, blijkt ook uit de volstrekte onthouding in zake de plundering van twee onder Britsche vlag varende schepen ter reede van Koeala Batèë op de West- en Koeala Meureudoe op de Noordkust in 1844. Het Straitsbestuur liet door twee oorlogsbodems ter hoofdplaats voldoening vragen. De Soeltan, die zich te zuiveren wist van de verdenking aan het gebeurde medeplichtig te zijn, bood zijn hulp aan en verzocht tevens den bijstand der Engelschen, om zijn wederspannige onderdanen tot gehoorzaamheid te brengen. Toen in spijt van des Soeltans medewerking de geeischte genoegdoening niet werd verkregen, ging men tot tuchtiging der beide plaatsjes over. Bij dit alles legde de Indische regeering zich rustig neer, als ging het haar niet aan. Atjèh had in haar oog nog niet de beteekenis, welke het binnen enkele jaren zou krijgen, en van Engeland viel, gebonden als het was door de overeenkomst van 1824, toch niets te vreezen.

Maar nauwelijks is de eeuw haar tweede helft ingetreden, of men begint er anders over te denken.

Wanneer in 1851 een Napolitaansch handelsvaartuig, de *Clementina*, op de Atjèhkust wordt geplunderd en de betrokken regeering, na een vergeefsche poging, om zich genoegdoening te verschaffen, de tusschenkomst der Nederlandsche inroept, geeft het geval aanleiding tot ernstige overweging. De Minister van Koloniën gaf zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken te kennen, dat Atjèh „is een onafhankelijke staat, waar van de zijde van Nederland middelijk noch onmiddelijk gezag wordt uitgeoefend en waarmede dezerzijds evenmin eenige geregelde betrekking wordt aangehouden." Een interventie als gewenscht werd, kon daarom „niet in aanmerking komen," maar toch verdiende het aanzoek „eene welwillende ontvangst en tot zekere hoogte stellige belangstelling," want in de eerste plaats moest men het waardeeren, dat de Napolitaansche regeering juist onze tusschenkomst had ingeroepen. Zij had toch even goed „zich tot eene andere machtige zeemogendheid" kunnen wenden en „Nederland op eene voor hetzelve minder aangename wijze voorbijgaan."

1) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen. 22 September 1849. n°. 357 Kl. geheim.

Ten tweede mocht niet voorbij worden gezien, dat Nederland zich tot eenig beschermend toezicht verbonden had en dat het ten deze vrij wel in gebreke was gebleven, als gevolg van èn de ontruiming van Sumatra's Oostkust èn de financieele moeilijkheden, waarmede men tot dusverre te kampen had gehad, zoodat alles moest worden voorkomen, „wat onze onthouding of nalatigheid te dezen opzigte zou doen uitkomen." Eindelijk viel het gedane verzoek gelukkig samen met de voornemens reeds door den Koning goedgekeurd, „om meer geregelde betrekkingen met het Rijk van Atsjin aan te knoopen, ook om het gevaar te ontgaan, dat vreemde invloed aldaar niet slechts den onze in later tijd zou afsnijden, maar ook het gezag, dat op andere gedeelten van Sumatra door ons wordt uitgeoefend, mogt komen in den weg te staan of te belemmeren."

De klacht der Napolitaansche regeering ware nu dienstbaar te maken aan de uitvoering der reeds ten aanzien van Atjèh gevormde plannen, niet om er eischen op te gronden en de belangen van Napels met bedreigingen te steunen, „maar als een aanleiding te meer, om met den Sultan van Atsjin meer geregelde betrekkingen aan te knoopen" [1]).

Een aanleiding te meer, want niet alleen had in 1852 ook een Engelsch vaartuig, *de Conrey Castle*, het lot der *Clementina* ondergaan, men was in dit verband tevens het feit indachtig, „dat een Atsjinees Sidi Mohamed, die voor een gezant van den Sultan van Atsjin werd gehouden, zich in het vorige jaar geruimen tijd te Parijs had opgehouden, aldaar begeleid werd door een ambtenaar van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken en eene ontmoeting gehad had met den President der Republiek, waarna hij over Constantinopel naar Atsjin was teruggekeerd. Later is in Atjèh vernomen", aldus nog de Nota, „dat in 1853 door een Atsjineesch gezant, die van Parijs terugkeerde, een brief en een kostbare sabel als geschenk van den Franschen Keizer voor den Sultan van Atsjin zijn overgebragt" [2]).

---

1) Min. v. Kol. aan id. Buitenl. Zaken, 15 Januari 1854, n°. 20/A, Geheim.

2) T. a. p. blz. 18.

Sidi Mohammad zou men kunnen rekenen tot de politieke avonturiers, van wie Dr. Snouck in zijn werk „De Atjèhers", Deel I, blz. 135 v.g.d. gewaagt. Hij zou de zoon geweest zijn van een Pidiëschen groote, die hem, omstreeks 1847, de onmenschelijke straf had doen ondergaan, om „alleen in een klein vaartuig zonder riemen noch voedsel op zee" rond te zwalken. Geen Atjèher is het geoorloofd deze, volgens de inlichtingen van den radja van Troemoen in de kuststaatjes voorkomende straf, te stuiten. De delinquent had zich in een wonderbaarlijke redding mogen verheugen. Hij was opgenomen door

Had dit opzienbarend bericht plotseling de aandacht op Atjèh doen vestigen, de in 1851 gedane doch mislukte poging van den Amerikaan WALTER GIBSON, om den Sultan van Djambi tegen het Gouvernement op te hitsen, was met de in 1852 door den Gouverneur-Generaal aan de orde gestelde vraag: „of vreemde schepen ten handel kunnen worden toegelaten in zoodanige Nederlandsch-Indische havens, welke niet onder het regtstreeksch Nederlandsch-Indische gezag staan?" [1]) oorzaak geworden, dat de apatische houding, door het Opperbestuur tot dusverre met betrekking tot de Buiten-Bezittingen aangenomen, opeens had plaats gemaakt voor een levendige belangstelling. Het onmiddellijk gevolg ervan was, dat de Landvoogd werd aangeschreven, om in overeenstemming met de denkbeelden van den Raad van State, „zoodra mogelijk kontrakten aan te gaan met vrije inlandsche vorsten, waarmede nog geene overeenkomsten bestaan en waaromtrent slechts in aanmerking schenen te komen de onafhankelijke rijken op Sumatra, en dat hoezeer ten aanzien van deze, van de zijde van Engeland in verband met artikel 9 van het Londensch Tractaat van 1824 wel niets te vrezen schijnt, het echter uit een meer algemeen staatkundig oogpunt wenschelijk was, dat maatregelen werden genomen ter voorkoming, dat andere Mogendheden zich aldaar vestigen" [2]).

Deze aanschrijving had geleid tot het besluit d.d. 8 October 1853 L^a R^1 geheim, waarbij de Gouverneur van Sumatra's Westkust was uitgenoodigd, om te adviseeren, of het thans mogelijk zou

---

een Franschen peperhaler, die hem vervolgens te Parijs onderwijs had doen geven, waar hij in 1852 zich als gezant van den Soeltan van Atjèh bij het staatshoofd had gepresenteerd en met een kostbare sabel begiftigd was. Over Constantinopel en Mekka naar zijn land teruggekeerd, had hij eerst op de Noordkust een rol gespeeld, zich daarna bij den Soeltan opgedrongen en vervolgens door losbandigheid onmogelijk gemaakt, waarna hij naar de Westkust was getrokken, door huwelijksbanden invloed had weten te verkrijgen en zich als een echten roervink, onder den naam van Chalipa Nja Adoem, berucht had gemaakt. Als zoodanig zullen we hem later, in 1873, in het Singkelsche ontmoeten. Prof. Veth heeft ten onrechte in hem den bekenden Habib Abdoel Rachman willen zien *), een geheel andere persoonlijkheid, bij wien Sidi Mohammad niet tot aan de enkels reikte.

Het is hier de plaats, om de aandacht te vestigen op het feit, dat reeds in 1843 door Louis Philippe een brief aan den Soeltan van Atjèh was geschreven. Curiositeitshalve — het stuk mist elke staatkundige strekking — laten we dit met de daarop gekomen toelichtingen hierachter volgen. Zie Bijlage n°. I.

1) Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol., 17 Juni 1852, n°. 89. L^a Y^1. Kabinet.
2) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen. 29 April 1853, L^a A. n°. 180 a/P. **)

---

*) Atchin, blz. 121 v. g. d.
**) De moeilijkheden, waarin wij door de Gibson-zaak met de Vereenigde Staten werden gewikkeld, leidden tot de toelating van vreemde consuls in Ned.-Indië (Nov. 1856).

zijn, te voldoen aan de toezegging in 1824 door onze gevolmachtigden gedaan, om de betrekkingen met Atjèh op zoodanigen voet te brengen, dat die staat, „sans rien perdre de son indépendance, offre au navigateur et au commerçant cette constante sécurité, qui semble ne pouvoir y être établie que par l'exercice modéré d'une influence européenne".

De Gouverneur, Van Swieten, antwoordde:

„dat het aanknoopen van betrekkingen met den Sultan van Atsjin het doel niet zou doen naderen, uithoofde zijner magteloosheid over de vele kleine vorstjes van de peperhavens, terwijl daarentegen het aangaan van kontrakten met elk van deze laatsten beneden onze waardigheid en als erkenning hunner onafhankelijkheid, welligt onstaatkundig zoude wezen";

„dat onze invloed het best zich vestigen zoude, indien de vreemde mogendheden bij reden tot klagen over de Atsjinezen bestraffing van onze zijde wilden inroepen instede van zelve te straffen";

„dat nu het laatste verkozen wordt, dit feit eigenlijk het uitbreiden van onzen invloed naar gindsche streken onnoodig maakt voor het oogmerk van het Londensch Tractaat";

„dat voor onzen eigen handel op de peperhavens, die zeer gering is, zulke uitbreiding mede onnoodig is";

„doch dat het wenschelijk ware, onzen invloed voor de toekomst langzaam voor te bereiden door het jaarlijks doen bezoeken van die streken door een indrukwekkend oorlogschip, ten einde de Atsjinezen aan het gezigt van de vlag te gewennen en daar waar noodig vreemde schepen bij te staan en te beschermen".

Het aanbieden van geschenken aan den Soeltan ontried Van Swieten. Men zou dan met iets kostbaarders moeten aankomen dan van den keizer der Franschen was ontvangen, opdat niet den indruk van „karigheid of mindere magt" werd gegeven.

Dit advies werd vergezeld van eenige beschouwingen over land en volk, waaraan we het volgende ontleenen.

Atjèh zou in staat van verval verkeeren, in de peperhavens heerschte bandeloosheid. Het volkskarakter had men zich voor te stellen „als zeer ongunstig en als de voorname oorzaak der bestaande onveiligheid". Trotsch, vol inbeelding, trouweloos, vooral in den handel, wispelturig, twistziek en moordzuchtig, dat waren de kenmerkende eigenschappen. Hoewel slechte Mohammedanen, plachten de Atjèhers de christenen met min-

achting te behandelen en hen zonder provocatie voor kafirs uit te schelden. Zonder geregelde politie en bestuur, was ieder zijn eigen rechter of wreker; moord, bloedwraak waren aan de orde van den dag. De Europeesche handelaren hadden weleer zich meermalen van valsch gewicht bediend, wat door den „wantrouwigen" Atjèher opgemerkt was. Dan waren boeten opgelegd, moordtooneelen gevolgd bij niet voldoening daarvan. Maar zóó was het met de onveiligheid toch niet, of de Atjèher begreep zeer goed, dat hij het zonder den vreemdeling niet kon stellen, en jaarlijks nog gingen schepen van allerlei nationaliteit de kust op, om de producten des lands af te halen. „Alleen de Hollandsche goede trouw schijnt zich niet met de kunstgrepen van dien handel te kunnen vereenigen"; wij werkten met slechts onbeduidenden winst, vaak zelfs met verlies.

In het midden latende, of deze ongunstige uitkomsten aan Hollandsche braafheid dan wel aan het onvermogen, om bij den importhandel met den vreemdeling te kunnen concurreeren, behooren te worden geweten, kan het voldoende zijn te herhalen, wat reeds eerder werd opgemerkt, dat de Atjèhers zich als ieder ander bij hun handel slechts door belang lieten leiden. Dat belang was het beste schild tegen kwaadwilligheid; een schild, dat men derven kon, als men de goede trouw niet schond, doch dat te zwak kon blijken voor wien in domheid en geringschatting van den inlander zich aan inbreuk daarop schuldig maakte.

Er zijn voorbeelden, dat Europeesche gezagvoerders tien, twintig jaren en langer geregeld de kust bezochten, zonder overlast te ondervinden. Het *Indisch Magazijn* van 1845 bevat een correspondentie aan de *Malacca Observer* van den 28en Maart 1827 ontleend, dat als pendant van de zwarte schildering door Van Swieten gegeven tot nadenken stemt.

Het relaas, handelende over de ervaring van iemand, die te Lhō[5] Seumawè ter Noordkust lading innam, komt ons belangrijk genoeg voor, om het hier gedeeltelijk in te lasschen.

„. . . Eene onderlinge overeenkomst om 4000 pikols goede betelnoten in tien dagen bij ons aan boord te leveren, betaalbaar in Spaansche matten, opium en geweren, werd spoedig gesloten, en het moet tot eer van den inlander gezegd worden, dat hij zijne verbintenis met de meeste naauwkeurigheid is nagekomen".

„Het plaatselijk gebruik brengt mede dat men, om met de kooplieden op die kusten handel te drijven, hun voorschotten

geeft in goederen of geld, en ofschoon dit ook ten aanzien van ... had plaats gehad, heeft hij het vertrouwen door ons in hem gesteld niet misbruikt door onze belangen te verwaarloozen, en zelfs heeft de ruwe bejegening, welke hij en zijne vrienden van tijd tot tijd ontmoetten, bij hen niet die gevoeligheid opgewekt welke onder de fierdere Maleische volksstammen misschien niet tot de vriendschappelijke verhouding zoude hebben geleid."

„Om aan te toonen, hoe weinig deze inlanders voor vijandelijkheden zijn, zij genoeg gezegd, dat zij geschenken van vruchten en levendig vee aan boord zonden, en niettegenstaande dat dit bewijs van hunne vriendelijke gezindheid de onzen niet beleefder jegens hen maakte, wanneer zij om bezigheden aan boord moesten komen, aarzelden zij niet van ons aan te nemen een wissel op Singapoer voor het bedragen van eene hoeveelheid betelnoten, tot welker betaling wij geene genoegzame gelden aan boord hadden."

„Eene zoo liberale handelwijze van een volk, bij hetwelk geldelijke transacties van dien aard met personen hun onbekend, niet gewoon zijn, maakt het karakter van deze inlanders op eene voordeelige wijze bekend en doet zien op wat gemakkelijke wijze de handel met de Maleische havens zoude kunnen gedreven worden, indien het onderling vertrouwen altijd bestond. Om het vertrouwen van de bewoners der Indische eilanden te winnen, zoude het voor Europeanen weinig bekend met de Maleische taal, noodig zijn, wanneer zij met de inlanders handelen, nimmer gemelijk te worden. Beleedigende uitdrukkingen vooral zouden zij zich nooit in bijzijn van aanzienlijke inlanders moeten laten ontvallen. De gevoeligheid van een Maleyer bij eene persoonlijke beleediging is spoedig gaande, zelfs door eene onkiesche en oneigenaardige uitdrukking, ofschoon zij gewoonlijk een zeer nederig denkbeeld hebben van hun eigen rang onder de beschaafde volken."

„Het is voornamelijk om die redenen, dat de inlanders de voorkeur geven om met Chinezen te handelen, die zeker meer oplettendheid hebben voor hunne kleine benoodigdheden dan gewoonlijk de Europeaan" [1]).

Misschien is hier een te fraai beeld opgehangen, maar zooveel mag toch, in verband ook met het oordeel van Van Swieten, wel worden aangenomen, dat met tact en vooral eerlijkheid de overigens spaarzame gevallen van geweldpleging te voorkomen waren geweest. Evenwel ze waren gebeurd en de kans, dat zich

1) „De Pedirkust", „Indisch Magazijn", 1845, blz. 60 en 61.

herhalingen zouden voordoen, bestond. En aan die kans was nauw verbonden de mogelijkheid, dat Nederland te avond of morgen een ongewenschten buur op Sumatra zou krijgen. Dit te beletten, was een zaak van het uiterste gewicht, waardig geëntameerd te worden met ter zijdestelling van ondergeschikte overwegingen, welke den uitslag konden schaden. Maar juist als in 1837 werd gehandeld op een wijze, die vragen doet, of dan een ervaring van ruim twee eeuwen ons niets geleerd had! Terwijl toch de Gouverneur van de Westkust had voorgesteld, om aan het bezoek van een oorlogsschip een brief aan den Soeltan te doen voorafgaan, om dezen te berichten, „dat het Nederlandsch Gouvernement, vriendschap willende houden met den Sultan en zijne schepen naar de peperhavens ter handel willende zenden, besloten heeft, nu en dan een schip naar Atjin te zenden, en zijn bijstand en hulp voor onze schepen wordt gevraagd", werd die ambtenaar uitgenoodigd, om in overleg met den stationscommandant te Padang het jaarlijks zenden van een schip te regelen, „uitsluitend met het doel om in de peperhavens van Atjin de Nederlandsche vlag te vertoonen en, des gevraagd, de geschillen tusschen de bevolking en den handelaar te bemiddelen" ... „onder aanteekening dat vooreerst noch van de zijde van den Gouverneur Generaal, noch van die van den Gouverneur van Sumatra's Westkust vriendschappelijke briefwisseling zal worden geopend met den Sultan van Atjin, zoo lang niet van de zijde van dien vorst, in tegenstelling van zijnen brief van Februari of Maart 1837, ... naar vriendschappelijke betrekkingen gestreefd wordt" [1]).

In het verkeer met halfbeschaafde natiën heeft men zich naar de volkenrechterlijke norma te gedragen. Hier dus van tweëen één: òf de verhouding tot Atjèh werd beschouwd als vijandig, òf men hield haar voor vriendschappelijk; een middentoestand was uitgesloten. In het eerste geval had men te kiezen tusschen de sedert jaren in acht genomen onthouding, het overgaan tot feitelijkheden of het voorbereiden van den vrede. Het andere, noch door het Gouvernement, noch door den Soeltan aanwezig geacht, kan buiten beschouwing blijven. De politiek van onthouding had afgedaan, wapengeweld wilde men niet, de voorgenomen zending beoogde integendeel het herstel der goede betrekkingen. Maar de weg, dien men daartoe insloeg, getuigde van halfheid, had voor de opvarenden van het gezonden schip

[1]) Besluit. 14 April 1854. L^a P.

noodlottige gevolgen kunnen hebben en daardoor kunnen leiden tot hetgeen men allerminst wenschte, tot den oorlog.

Was het de bedoeling geweest, een schip van groot charter te zenden en een geschikt ambtenaar aan den commandant mede te geven, „bij gebrek aan een grooter vaartuig" werd de reis in het begin van Februari 1855 met een oorlogsbrik, *de Haai*, onder bevel van den kapitein-luitenant Courier dit Dubekart ondernomen, niet rechtstreeks naar de hoofdplaats, maar langs de nederzettingen ter kust en met een inlander in stede van een Europeesch ambtenaar tot het aanknoopen van betrekkingen.

Eenige grepen uit het reisverslag [1]) kunnen al aanstonds ten bewijze worden aangevoerd, dat overal de meening heerschte, dat het Gouvernement met den Soeltan in oorlog was, ten bewijze tevens, dat er op het ongunstig oordeel over den Atjèher in het algemeen tamelijk viel af te dingen.

Nadat men den 8en Februari Padang verlaten en via Siboga, Boeloe Sama en Troemoen den 2en der volgende maand Tapa's Toean bereikt had, vernam men aldaar van de gezagvoerders van vier handelsvaartuigen, dat ze steeds veiligheid hadden gevonden. De radja verklaarde geregeld de hasil aan den Soeltan op te brengen. Te Meulabōh, waar den 9en het anker werd geworpen, werd men gesalueerd door een gewapenden driemastschoener van den Soeltan, die er de hasil kwam innen, waarmede men reeds jaren ten achter was [2]). De Atjèhsche vlag werd er niet gevoerd. De ontvangst was goed en men vroeg, of er dan geen oorlog meer was tusschen Atjèh en Nederland? Eenige dagen later te Rigaïh komende, bespeurde men bij de grootendeels Atjèhsche bevolking vrees. Men scheen er niet te begrijpen, „dat wij met een zóó eenvoudig doel hier kwamen, daar de mare van onze komst op de kust ons reeds vooruit was gegaan en tevens, hoe gedrogtelijk ook, dat wij kwamen om de kust te nemen". Te Raja begreep men onze komst niet: er was toch oorlog! Te Kloeang trof men een Amerikaanschen driemaster aan,

---

1) Gedeeltelijk opgenomen in de Nota, t.a.p. blz. 21.

2) In het politiek verslag over Ned. Indië van 1852, Buitenbezittingen, Sumatra, vonden we aangeteekend, dat de radja zich in December 1851 tot den Gouverneur van de Westkust had gewend met het verzoek om hulp tegen zijn hoofden, die sedert zeven maanden reeds tegen hem in opstand waren. Dat in gebreke zijnde vazallen aansluiting zochten bij het Gouvernement en dan hoog opgaven van de verdrukking, waaronder ze heetten te leven, is even duidelijk als het ons een vingerwijzing tot voorzichtigheid moest zijn. In het begin van den Atjèh-oorlog zullen we gelegenheid hebben op een analoog geval te wijzen — Idi —. Het partij kiezen zou ons daar slechts teleurstelling baren.

die reeds 20 jaar op de kust voer. Te Daja eindelijk vernam men van het afloopen der *Clementina* en de daarop gevolgde tuchtiging. Het was er een gevaarlijk vaarwater, „daar deze bevolking doorgaat zelfs bij hunne landgenooten als zeer gevaarlijk en diefachtig gespuis." Ook hier toonde men zich verbaasd, wijl er toch nog oorlog met den Soeltan was!

Den 6en April arriveerde men ter reede van Atjèh. Een officier werd naar den wal gezonden, om den Soeltan van de komst te verwittigen, belet te vragen en mede te deelen, dat 's anderen daags de Atjèhsche vlag zou worden begroet met dertien schoten, mits men op tegenbeleefdheid kon rekenen.

Het bezoek werd op den volgenden ochtend bepaald, het contrasalut verzekerd. De officier, die eenige uren had moeten wachten, alvorens bij den Soeltan te worden toegelaten, was intusschen door den sjahbandar over alles en nog wat ondervraagd, „ook voornamelijk of ik een brief aan boord had van het Gouvernement en welken rang ik bekleedde, op zijne vingers natellende van Admiraal af tot Kapitein-Luitenant, een zeer geindigneerd uiterlijk aannemende, mij op n°. 5 bragt, en hoogst officieel en kortaf dien officier zijn afscheid gaf".

In den omgang met inlandsche grooten speelt de hoffelijkheid een niet te onderschatten rol. Zondigen daartegen wordt opgevat als een beleediging en behoort dus vooral dan te worden vermeden, wanneer men naar een goede verstandhouding streeft. In Atjèh, waar bezoeken van schepen, ook van oorlogsbodems, geen uitzondering waren, kende men de internationale gebruiken, beschouwde men het niet zenden van een brief als inbreuk daarop, het afvaardigen van een hoofd- in plaats van een vlagofficier een daad, welke de eerste tekortkoming nog accentueerde.

In beide feiten had men den Soeltan een geldige reden gegeven, om de missie niet te ontvangen, en zulks à plus forte raison, wijl hij zich met het Gouvernement in oorlog beschouwde.

Bluntschli, om bij een tijdgenoot te blijven, zegt te dezen aanzien: „Die völkerrechtliche gute Sitte verlangt dasz vor der Absendung eines Gesandten dem Empfangstate davon Anzeige gemacht und die Person genannt werde.." [1]). Wat den rang van den betrokken officier aanging, deze was op zichzelf geen reden tot terugwijzing, maar die rang werd een blijk van geringschatting geacht, welke de zaak geen goed deed.

[1]) Bluntschli. „Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten" s. 128.

Ten einde op het uur voor het bezoek bestemd aanwezig te kunnen zijn, begaf de commandant zich met zijn officieren reeds vroegtijdig van boord. Zware stroom in de Atjèh-rivier was echter oorzaak, dat men een kwartier te laat kwam en van den Sjahbandar te hooren kreeg, dat de Soeltan nu niet voor 2 uur, dus bijna vijf uren later, te spreken zou zijn. Hoewel COURIER „veel lust gevoelde, om onmiddelijk terug te gaan", besloot hij geduldig te wachten, begrijpende, „dat het hier eene zeer teedere zaak gold voor het Gouvernement en niet wetende, of ik dan wel in den geest daarvan gehandeld zou hebben."

Om halftien werd men uitgenoodigd bij den Soeltan te willen verschijnen. „In dien tusschentijd had de Sabandar nog bij mij ook naar vele zaken geinformeerd; altoos weder naar een brief, wat ik toch eigenlijk wel op de andere plaatsen uitgevoerd had, of ik werkelijk door den Gouverneur-Generaal dan wel door den Gouverneur van Padang was gezonden, daar ik te dier plaatse toch gestationeerd was sedert eenigen tijd. Ook een en ander omtrent den radja van Troemon, wat die toch te Padang en Sibogha zoo dikwijls uitvoerde, enz.; dat ik hem alles bedaard en in goeden zin uiteen trachtte te leggen, daar mij reeds gebleken was, dat hij zoowat een vertrouwd persoon van den Sultan moest zijn, en ik mij volstrekt vriendschappelijk en zonder eenige terughouding vertrouwend wilde voordoen" [1]).

De Soeltan IBRAHIM MANSOER SJAH, sedert 1836 als opvolger van ALA AD-DIN MOEHAMMAD SJAH aan het bewind, wordt ons door HOFFMAN, die een paar jaren later den generaal VAN SWIETEN naar Atjèh vergezelde, beschreven als „een man van even in de veertig jaren, vrij groot en gezet, maar reeds gebogen door zwakheid, de gevolgen wellicht van het op jeugdigen leeftijd toegeven aan zijne hartstogten en aan het veelvuldige gebruik van opium, waarvan zijn uiterlijk de duidelijkste kenteekenen droeg. Zwaar door de kinderziekte geschonden, in den neus eene uitwassende polyp, is zijn gelaat zeer onbehagelijk; zijne voeten waren geschoeid in eene soort van Moorsche muilen van rood leer met gouddraad gestikt; hij was gekleed in eene veelkleurige zijden broek, eene gewone roode sarong en een vuil, kort wit katoenen buisje, waarop de Medjid-orde een droevig vertoon maakte; zijn hoofd was gedekt met den gewonen doek (batik), het algemeene hoofdtooisel in den Archipel" [2]).

---

[1]) Nota, blz. 21 en 22.

[2]) F. G. Hoffman. „Verhaal der expeditie van 1857," Nijmegen 1873, blz. 15.

De genoemde onderscheiding zou, volgens HOFFMAN, het loon zijn voor een door den Soeltan tijdens den oorlog van 1855 aan de Porte geschonken tegemoetkoming in de krijgslasten van 10.000 dollars. Ook was den vorst bij die gelegenheid vergund, om voortaan de Turksche vlag te voeren. Dat het afficheeren van de betrekkingen met den Grooten Heer voor den Soeltan een groote bekoring had, laat zich denken. Bovendien bij al het relief, dat die vlag schonk, bond ze hem tot niets.

De heer COURIER kreeg van den Soeltan een gunstiger indruk. „Zijn voorkomen duidde waardigheid, maar tevens koele hoogheid aan", zoo lezen we bij hem.

„. . . Omringd van zijne rijksbestierders of panglima's (een van dewelke ik later vernam de serang of mandoer te zijn, welke vroeger die civiele Gouvernementsschoener heeft afgeloopen met dat geld aan boord, en naar Atjin overgebragt), meer andere hoofden en 500 à 600 met getrokken klewangs, pieken en geweren gewapende Atjinezen om zich heen, in hunnen oorlogsdos, hebbende hij zelf, buiten de kris met diamanten die hij in zijnen gordel stak, nog eene lange kris vóór zich op zijn knieën liggende en in handen, gereed zoo het scheen om te trekken en die hij nu en dan ongeduldig ronddraaide," ontving de Soeltan den etatmajor van Z.M.'s *De Haai*. De commandant begroette den vorst en deelde dezen het doel van zijn bezoek mede, waarop, na een teeken om plaats te nemen, kortaf werd geantwoord: „Goed! maar hebt gij geen brief medegebragt van den Gouverneur-Generaal?" De commandant verklaarde van neen en trachtte den vorst te beduiden, dat de zending van een oorlogsschip „dezelfde eere" inhield, „'t geen hij mij beantwoordde, met verkropte woede op het gelaat, met te zeggen: „maar daar is immers nog geen vrede tusschen mij en het Hollandsch Gouvernement gemaakt, en daarom is mij hun zending niet verklaarbaar, daar zulks geenszins met mijn adat overeenstemt, en als de Touan Bezar van Batavia vriendschap met mij gesloten wil zien, die ik ook wensch, dan zal hij daarover nog schriftelijk met mij moeten handelen, want wat heeft zoo'n praatje te beduiden? Dat is niets dan wind, en alvorens dit geschied is, ben ik er niet op gesteld dat er schepen van Uwe natie in mijn land komen, want ik zal u nu als vriend behandelen, maar dan sta ik er niet voor in wat hun zal wedervaren." Waarop ik Zijne Hoogheid zeide, dat de meening zeker goed was van mijn Gouvernement doch het verschil van gewoonte

hier eene andere zienswijze over de zaak had gegeven, dat ik zulks echter zoo spoedig doenlijk aan mijn Gouvernement zou berigten. Hij zeide mij toen met vrij sarcastischen lach, dat hij al dat gewapende volk ter onzer eere had laten samenroepen, en gaf zijne verwondering te kennen, dat ik ook geene gewapende lijfwacht had medegebragt. Hiermede scheen hij eenigszins teleurgesteld en vroeg mij toen in hoeveel tijd of op dat schrijven dan wel antwoord bij hem zou kunnen zijn en of ik onmiddelijk naar Batavia terug ging? 't welk ik beantwoordde met te zeggen, dat mijne bestemming naar Padang was en ik niet precies kon bepalen wanneer daarop antwoord kon komen. Ik zeide nog een paar dagen te zullen blijven, waarop hij antwoordde dat ik zulks naar mijn welgevallen kon doen. Hierop gaf hij mij te kennen, dat ik maar vertrekken kon met de officieren, doch zeide tegen den tolk nog te moéten blijven. Deze kwam korten tijd daarna terug. Ik en de officieren gebruikten iets te eten, dat ons door den Sabander namens den Sultan reeds vroeger was aangeboden, en gingen daarna al spoedig naar boord, daar ik aan de houding en een paar gezegden van onzen tolk tegen den Sabander bemerkte, dat de stemming zoodanig was, dat het meer dan tijd werd."

„Aan boord gekomen, liet ik den tolk bij mij roepen om mij eens te zeggen wat er verder tegen hem gesproken was, daar ik zulks niet vroeger of in de sloep had willen doen, en vertelde mij deze het volgende:

„Dat na ons heengaan de Sultan aan zijn rijksgrooten in nijdigheid ten aanhoore van die gansche volksmenigte in de Atjinesche taal gevraagd had: 'Welnu, wat denkt gijlieden wel van zulk eene wijze om vriendschap te maken; zou dat nu wel gemeend moeten heeten?' waarop door de meesten gerepliceerd werd en vooral met hevigheid door den gewezen serang: 'neen! dat is nergens anders om te doen geweest dan om ons land te komen bekijken en bespieden; dat is de gewoonte van die Hollanders; zij zullen nu niets te doen en eene gelegenheid hebben om er nog wat van te kunnen wegnemen,' waarop onder het omstaande volk luide kreten van misnoegen en haat tegen de Hollanders opgingen. Ook werd bij die gelegenheid hunne teleurstelling te kennen gegeven, dat er niet meer Hollanders aan wal waren gekomen. Dit alles volgens den tolk, dien ik geen reden heb gevonden om eenigszins te mistrouwen en die mij daarbij te kennen gaf, dat het zoo zeer gelukkig was geweest dat dit niet gebeurd was,

en vooral ook dat ik niets gesproken had wat eenigen schijn van onaangename opvatting had kunnen geven, want dat er dan voorzeker ongelukkige tooneelen hadden plaats gevonden, daar de geheele receptie zeer vijandig was samengesteld en gezind. En werd hem, tolk, verder door den Sultan gezegd, mij, aan boord gekomen, maar te moeten vertellen, dat ik aan mijn Gouvernement ook nog schrijven kon, dat hij verlangde om Sinkel en Baros terug te hebben en op de helft van Nias [1]) ook pretentie maakte, en als hij, Sultan, dat niet terugkreeg, dat hij dan later wellicht dit zelf nog eens terug zou komen halen zooals 't hem ontnomen was".

„En hiermede kon de tolk vertrekken, terwijl hem ook nog te kennen gegeven werd, dat hij niet behoefde bevreesd te zijn, dat hem hier eenig leed zou wedervaren, wat er ook welligt met de brik en equipage gebeuren zou".

„Aan boord was ik geprepareerd op alles; er werd goede wacht gehouden".

„Den volgenden morgen zou de havenmeester of Sabandar eens aan boord komen, om het schip te zien, waartoe ik hem had uitgenoodigd, en tevens eenige ververschingen medebrengen, die door het état-major en mij waren aangekocht, ook voor de equipage en zieke schepelingen, want de Sultan scheen geen voornemen te hebben iets voor de equipage aan boord te zenden. Deze kwam dan ook ongeveer 9 ure Zondag 's morgens aan boord met eenig volk en bragt ons alles wat wij gevraagd hadden mede, doch vrij duur. Hij wilde mij met geweld eenig vaatwerk in de praauwen laten geven om ons zeer lekker water te bezorgen, zoo hij zeide, waar ik echter voor bedankte, te kennen gevende nog genoeg en zeer goed water aan boord te hebben.

---

[1]) P. H. van der Kemp. „Raffles' betrekkingen met Nias in 1820—1821." Overdruk uit de Bijdr. t. d. T.-, L.- en V.-kunde van N.-I., 6e Volgr., Deel VIII. Hierin lezen we — blz. 6 — dat Raffles in 1820 naar Nias een commissie zond om te onderzoeken: „whom the actual sovereignty of the island virtually belongs." De eenige souverein, voor zoover bekend, die er tot dusver aanspraak op maakte, was de soeltan van Atjèh, „who is willing to surrender his authority in favour of the British Government;" bovendien Atjèh had al lang opgehouden er werkelijk gezag uit te oefenen; de Atjèhers kwamen er alleen om slaven te halen. De commissie moest contracten met de hoofden sluiten, waarbij Engeland de bevoegdheid kreeg, om zich met den slavenhandel in te laten: „The ratification of the King of Acheen to such agreements may it is presumed be hereafter obtained without difficulty if necessary..."

Bij de overname der Britsche vestigingen in 1825 werden deze contracten door de Niassche hoofden met ons Gouvernement vernieuwd, zonder dat de Soeltan van Atjèh daarin werd gekend. Sedert 1840 kreeg Nias voor goed een bezetting. Dat de Soeltan in deze feiten zag en kon zien een aantasting zijner souvereine rechten, is duidelijk.

Ik liet hem het schip in alle deelen zien, batterij, projectielen van allerlei soort, liet de equipage onder de wapens komen en eenige manoeuvres doen, en onderhield mij nog eenigen tijd met hem over het verhandelde van den vorigen dag bij den Sultan, waarbij hij mij te kennen gaf, wat betrof die boodschap omtrent Baros en Singkel aan den tolk gegeven — daar ik hem zeide niet te gelooven mijn Gouvernement dáárin ooit zou toestemmen — zulks meer in toorn door den Sultan gezegd was, daar hij zich zeer verontwaardigd gevoelde over de wijze, waarop het Hollandsche Gouvernement hem scheen te beschouwen, want dat hij werkelijk den vrede ook wenschte, maar nu zeer kwaad was; dat hij (Sabandar) zeker dacht, dat als er nu maar een brief gezonden werd met eenige geschenken, zooals de adat medebragt, en de Sultan dus zag, dat de zending der *Haai* geen verdichtsel was, maar werkelijk vertrouwen verdienen mocht, hij dan bepaald wel geneigd zou zijn om vrede te maken; mij daarbij tevens te kennen gevende dat Keizer Napoleon, ten geleide van zijn schrijven aan den Sultan om vriendschapsbetrekkingen met hem aan te knoopen, hem eene kostbare sabel, rijk met edelgesteenten bezet, met nog meer andere rijke geschenken toegezonden had, en tevens de offerte om den Sultan Kapitein ter zee te maken bij de Fransche marine en hem een oorlogsstoomfregat cadeau te zenden, voor welke aanbiedingen hij echter bedankt had. Ik heb den Sabandar toen andermaal te verstaan gegeven, met verzoek dit den Sultan te zeggen, dat de adat der Hollanders anders was, en vooral niet inhield om, als men vriendschap wilde aanknoopen, die als 't ware door kostbare geschenken half te koopen. Ik liet den Sultan verder door hem zeggen, dat ik den volgenden of navolgenden dag zoude vertrekken, of Zijne Hoogheid ook nog iets te zeggen had, waartoe ik quasi den tolk met den havenmeester medezond, daar deze mij den volgenden morgen nog eene karbouw aan boord zou bezorgen, die ik voor de equipage gekocht had, met last aan den tolk, die echter eerst niet veel animo in die zending had, om tot den volgenden dag aan wal te blijven, en eens goed op te nemen en uit te hooren hoe of men nu wel over de zaak sprak en gestemd was."

„Den volgenden morgen terugkomende, rapporteerde mij de tolk, dat het zeer gelukkig was geweest, dat ik geen drinkwater had willen nemen van den havenmeester; dat hij den vorigen nacht gepasseerd had ten huize van diens broeder; dat daar vele

Atjinezen des namiddags bijeen waren geweest, waaronder ook de panglima's van den Sultan, dat er over de brik en dier zending veel gesproken was, en men zich o.a. bij hem informeerde of het niet mogelijk zou zijn, om dien nacht de *Haai* af te loopen; of de batterij aan boord geladen was en of men goede wacht hield; hoeveel man er wel aan boord was, enz; — waarop hij geantwoord had, dat hij het niet juist wist, dat zij het konden gaan zien, doch dat gewoonlijk de geheele batterij geladen was; dat hij hun ook niet aanraadde de zaak al te ligt op te vatten, waarop zij van dit plan afzagen, doch hem, tolk, voorstelden, onder belofte van bescherming en rijkelijke belooning, om de equipage der brik te vergiftigen, waartoe zij hem het noodige zouden geven om in het middageten te doen, als er soep van die karbouw werd gekookt. Hij, zeer listiglijk, sloeg dit in het geheel niet af, zeggende hiertoe wel gezind te zijn, doch, daar hij na het plegen van zulk eene daad natuurlijk niet weder naar Padang konde terugkeeren en dus te Atjin moest verblijven, eerst de verzekering wenschte te hebben van den Sultan zelf, of hij Zijne Hoogheid daarmede welgevallig zoude zijn; waarop hij dadelijk naar den Sultan werd gebragt, die hem eigenmondig ditzelfde voorstel herhaalde. Hij beloofde nu bepaald ons allen te zullen vergiftigen en den volgenden dag, na eerst met den havenmeester naar boord te zijn gegaan ten einde daar geen argwaan te verwekken, terug te zullen keeren om een en ander te ontvangen, hetwelk natuurlijk achterwege is gebleven. Hij zeide mij verder dat het water bepaald vergiftigd zou zijn geweest, als ik het geaccepteerd had, en raadde mij ernstig aan om zeer voorzigtig te zijn met alles" [1]).

Tot zoover 's commandants onopgesmukt verslag van het bezoek aan den Soeltan. Het was goed afgeloopen, dank zij de zelfbeheersching, het waardig en beleidvol optreden van Courier, dank ook de juiste opvatting van den vorst van hetgeen hij aan den eenmaal in gehoor ontvangen afgevaardigde was verplicht. Maar dat hem die verplichting zwaar was gevallen, dat hij zich tot het strikt noodzakelijke had willen beperken, dat was gebleken uit zijn met moeite bedwongen toorn tijdens het bezoek en uit het boosaardig opzet, om de onzen te belagen, wanneer het gezantschap zich niet langer op zijn gebied, doch op eigen bodem zou bevinden.

Was die gramschap gerechtvaardigd?

Wanneer men zich de feiten voor den geest brengt, welke

[1]) „Nota," blz. 22 v.g.d.

haar hadden opgewekt, en op het halfslachtige der poging let, om de zaken met Atjèh in het goede spoor te brengen, dan kan het antwoord slechts bevestigend luiden. Bij het uitzetten onzer grenzen, het verbreiden van onzen invloed was op de rechten des Soeltans weinig of geen acht geslagen, en dit niet wijl het opzet tot krenken bestond, maar omdat men in de meening leefde, dat Atjèh veeleer een aardrijkskundig dan een politiek begrip was. Men stelde het zich voor als een kernstaat, waarin het Soeltanaat geheel verworden was, met een bijna jaarlijks vermeerderend aantal koloniën aan de kust, waar het gezag van den vorst zoo mogelijk nog minder beduidde. Het geheel een slappe, krachtelooze confederatie, onder een hoofd, waaraan de traditie slechts den naam, niet echter de attributen van vorst gelaten had. Deze voorstelling was levendig gehouden door de in 1837 naar het land gezonden commissie. Deze had er onmiskenbare teekenen van geringschatting voor den persoon des Soeltans waargenomen en daaruit den vervallen, futloozen staat van het rijk geconcludeerd. Een mystificatie, want de Atjèhsche polyarchie zou er zelfs zonder een Soeltan niet minder om zijn geweest; „niets geeft ons recht den ons bekenden toestand van anarchie te beschouwen als de ruïne eener ordelijke staatsinrichting" [1]), gelijk Dr. Snouck Hurgronje opmerkt. Maar hoe nietig de beteekenis der vorstelijke waardigheid ook was, een energiek man daarmede bekleed, had er onder omstandigheden in kunnen slagen, het overgroote deel der bevolking tot aaneensluiting èn gemeenschappelijk optreden te brengen. Er is reden, om te gelooven, dat Ibrahim Mansoer Sjah zulk een man was. Hij, die tweeëndertig jaren achtereen tot zijn dood toe het bewind heeft kunnen voeren, en die bij gelegenheid van het bezoek der officieren van de *Haai* zichzelf en de opgewonden menigte wist te beheerschen, hij zou gewis geen non-valeur zijn gebleken, wanneer hij, de „drager van de fabelachtige traditiën, van Atjèhs grootheid", den nationalen kafir-haat dienstbaar had gemaakt aan oorlogzuchtige oogmerken tegen den erfvijand, den Hollander.

De tact van den commandant der *Haai*, de trouw van den tolk hadden het aanrichten van een bloedbad en daarmede den oorlog voorkomen, maar ware het anders geloopen — en hoe weinig was daartoe noodig geweest! — dan zou het te wijten

---

1) „De Atjèhers." Deel I, blz. 126.

zijn geweest aan de onoordeelkundige wijze, waarop naar het aanknoopen van betrekkingen was gestreefd. Hiervan doordrongen, besloot COURIER op de terugreis „geene verdere havens op de kust aan te doen, om den Sultan opnieuw geene reden van regtmatige toorn te veroorzaken . . .". De stemming te Atjèh zelf oordeelde hij zóó, dat „het hoogstens onvoorzigtig zou zijn en roekeloos, indien er andermaal een oorlogsbodem dáár heen bestemd werd, en geen brief van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal had over te brengen, dusdanig état-major daar aan wal ging" [1]).

Het verslag gaf den Gouverneur der Westkust, VAN SWIETEN, aanleiding tot de volgende beschouwingen. Wetende, dat de Soeltan een brief van den Landvoogd wenschte te ontvangen, had adviseur op de bevrediging dier begeerte reeds in zijn missive van 8 December 1853, No. 3042, geheim, aangedrongen. De Soeltan leefde in de meening, dat er nog oorlog was, „vermoedelijk door het verjagen der Atjiners van Baros en Singkel in 1840, welke toestand van oorlog door ons niet erkend is", want men rekende deze streken krachtens oude verdragen tot het Nederlandsch gebied te behooren, en meende dat de verjaagde Atjèhers dus „slechts overweldigers waren". Het zou uit dien hoofde noodig zijn, dit den Soeltan op te helderen. Een brief ware wellicht voldoende, om tot toenadering te geraken, maar er was nu eenmaal bepaald, dat den Soeltan niet geschreven zou worden, en de onheusche ontvangst, aan de *Haai* ten deel gevallen, maakte het moeilijk op dat besluit terug te komen. Het beste ware, het bezoek jaarlijks te herhalen, alle havens aan te doen, doch te Atjèh zelf niet aan den wal te gaan. Wel kon door een inlandschen schrijver aan den Soeltan een brief worden overgebracht, om dezen te verwittigen, dat wij, vriendschap met hem begeerende te sluiten, telken jare een schip zouden zenden, om hem de gelegenheid te schenken zijn fout te herstellen, doch dat in afwachting daarvan zich geen officier tot hem zou begeven [2]).

De Raad van Indië kon zich met dit advies wel vereenigen. Hoezeer wanhopende aan eene duurzaam vriendschappelijke betrekking met den vorst van Atjèh . . . „zoolang men niet mogt kunnen toonen de middelen te bezitten, om hoon, euvelmoed, geweld of verraad te bestraffen", meende dit lichaam, dat nu

---

1) Reisverslag van Z. M.'s „Haai". — Siboga, 4 Mei 1855.

2) Advies van Van Swieten, d.d. 30 Augustus 1855 n°. 2652 op het commissoriaal d.d. 2 Juli 1855, n°. 6865.

men eenmaal op vredelievende wijze met Atjèh in relatie was gekomen, het aanbeveling verdiende op dien weg voort te gaan, daar de ontvangst, behalve ter hoofdplaats, „allezins bevredigend geweest" was en de Soeltan in zijn eigen belang daarmede zeker rekening zou houden [1]).

Dienovereenkomstig werd besloten [2]), echter niet geheel gehandeld. In het vroege voorjaar van 1856 vertrok Z. M.'s fregat *Prins Frederik der Nederlanden*, commandant de kapitein ter zee SPANJAARD, aan wien was toegevoegd de ambtenaar J. F. NIEUWENHUYZEN naar Atjèh, met last om zooveel doenlijk bijzonderheden nopens het land en de kansen van handel en scheepvaart te verzamelen, terwijl aan den ambtenaar NIEUWENHUYZEN tevens was voorgeschreven om, „met inachtneming der beginselen, aangegeven in de nota, bij het Londensch Tractaat van 1824 gevoegd, te trachten onderhandelingen tot het daar bedoelde einde aan te knoopen".

In afwijking van het deswege bepaalde, gaf de Gouverneur der Westkust toch een brief aan den Soeltan mede, vreezende, dat anders de etat-major een gelijke behandeling zou ondervinden als dien van de *Haai* was ten deel gevallen, en zoodoende andermaal het doel ten koste van tijd en geld zou worden gemist.

Het bleek een wijze maatregel. De ontvangst was goed [3]), de Soeltan toonde bij zijn ontmoeting met de heeren SPANJAARD en NIEUWENHUYZEN gevoel te bezitten „voor betamelijkheid en welvoegelijkheid" en bereid te zijn, „alle mogelijke eer te geven aan hooge bezoekers". Zijn wensch, om in goede verstandhouding met het Gouvernement te leven, was blijkbaar „opregt" en hield kennelijk verband „met de inwendige vrees, welke onze nabuurschap hem inboezemt". De Gouverneur meende het tijdstip gunstig, om met den Soeltan een tractaat te sluiten en verwachtte hiervan een hechter worden van diens gezag „over de twijfelachtige vasallen", zonder onze tusschenkomst noodig te maken. Het gevolg zou zijn, dat orde en rust, de voorwaarden van welvaart, werden gevestigd, in het belang zoowel van den vreemden als van den eigen handel. De Soeltan had bovendien schriftelijk van zijn goede

---

1) Advies van den Raad van Indië, d.d. 14 September 1855, n°. XXXVIII.
2) Besluit 10 October 1855, V1, geheim.
3) Zie 't reeds aangehaalde werkje van F. G. Hoffman, blz. 9.

gezindheid doen blijken, zoodat een formeel bezwaar tegen wat meer toenadering onzerzijds was weggenomen [1]).

Het einde der overwegingen, waarmede nagenoeg een jaar verliep, was, dat de Gouverneur werd gemachtigd, een overeenkomst met den Soeltan aan te gaan. Hijzelf zou zich daartoe naar Atjèh begeven, om het verdrag in 's vorsten oog „eene hoogere verbindende kracht" te doen erlangen, terwijl een persoonlijk schrijven van den Landvoogd [2]) en de aanbieding van passende geschenken niet achterwege werden gelaten [3]).

Had Van Swieten in zijn laatste advies de meening uitgesproken, dat een tractaat als het bedoelde „den Sultan hoogst gelukkig" zou maken, al spoedig kwam aan het licht, dat men zich deerlijk hierin had vergist, want omstreeks denzelfden tijd, dat „hij zijn verlangen naar toenadering op geheel ondubbelzinnige wijze te kennen gaf,.... schreef hij aan den Gouverneur van Singapore in een jegens ons vijandigen geest, vragende of men hem raden zou het door ons gewenschte verdrag al dan niet te sluiten. Die Gouverneur antwoordde, dat goede verstandhouding met ons wenschelijk te achten was, en de Sultan dus wel zou doen onze voorstellen niet af te wijzen . . ." [4]).

Valt dit dubbelhartig optreden slechts te misprijzen en beloofde het voor een blijvend goede verstandhouding al heel weinig, te ontkennen is het niet, dat onze handelingen allerminst geschikt waren geweest, om vertrouwen in onze bedoelingen, hoe zuiver toen ook, in te boezemen. Onkundig van hetgeen de onzen naar toenadering deed streven, meende Atjèh in de gedane stappen, en vooral in de wijze, waarop ze waren gedaan, het voorspel van ingrijpende bemoeiingen te moeten zien. Het waande zich bedreigd en hoopte, niet onnatuurlijk, op de tusschenkomst van den Engelschman, met wien het zich nog door het verdrag van 1819 verbonden dacht, met wien het handelsrelaties onderhield, en dien het ten overvloede had leeren kennen als met

---

1) Adviezen van Van Swieten, d.d. 21 Juni 1856, n°. 2084 en 14 Januari 1857, n°. 169. Bij het eerste als bijlagen:

a, het rapport van den commandant van Z. M.'s *Prins Frederik der Nederlanden*, Kapt. ter zee Spanjaard, d.d. 19 Juni 1856.

b. het rapport van den ambtenaar J. F. Nieuwenhuyzen, d.d. 20 Juni 1856.

c. een brief van den Soeltan aan den Gouverneur-Generaal.

Afschriften dezer bescheiden zouden eerst medio 1873 in Nederland worden ontvangen. (Exh. 30/7 '73 W. 25 en 16/8 id. I 22).

2) Bijlage n°. II.

3) Besluit d.d. 2 Maart 1857, n°. 37.

4) „Nota" blz. 27.

den Hollander weinig bevriend. Overigens mag men die duplicitеit in den inlander niet naar Westersche begrippen be- en veroordeelen. De voorzichtigheid gebiedt er ernstig rekening mede te houden en de waarde niet te overschatten van overeenkomsten, welke bloot op goede trouw berusten.

Zulk een was die, welke VAN SWIETEN met Soeltan IBRAHIM MANSOER SJAH ging sluiten [1]). Zij behelsde in substantie: „toelating van wederzijdsche onderdanen tot handel, scheepvaart en verblijf; tegengang van zeeroof en strandroof, en menschenroof; afzien van alle vroegere reclames, speciaal betreffende den schoener *Dolphyn* (1837), en de minder gegronde tegenreclames (sic!) van den Sultan wegens de onzerzijds in 1825 aangehouden slavenschepen; erkenning van den Gouverneur van Sumatra's Westkust als de vertegenwoordiger der Indische Regeering, met wien bij voorkomende gelegenheden onderhandeld zou worden".

Zeer te recht wordt in de Nota opgemerkt, dat het tractaat in geen opzicht strekte „tot uitvoering der in 1824 tegenover Engeland aanvaarde verplichting", om onze betrekkingen met Atjèh zoodanig te regelen, „dat wij daar aan handel en scheepvaart bestendige veiligheid konden waarborgen" [2]) en dat er „dan ook nimmer eenig nut, hoe gering ook, van ondervonden" [2]) is. Wèl, en dit zegt ons de Nota niet, nadeel, in dien zin, dat het zevende artikel, hetwelk den Gouverneur der Westkust aanwees, om c.q. als tusschenpersoon voor de aanrakingen met Atjèh op te treden, eerlang zou blijken niet met onze belangen te strooken. Eén lichtpunt vertoonde de zaak nochtans: Atjèh had geleerd, dat op steun van Engeland niet viel te rekenen, ja, dat het Engelands wensch was, dat het zich met Nederland ging verstaan.

De ambtenaar NIEUWENHUYZEN, dezelfde, die ook den tocht met Z.M.'s *Prins Frederik der Nederlanden* had medegemaakt, [3]) begaf zich als 's Generaals secretaris den 26en Maart naar den wal, om den Soeltan den brief en de geschenken van den Landvoogd aan te bieden. De plechtigheid vond plaats „in eene zeer onzindelijke woning van geringe ruimte, die langs een trap of ladder zonder leuning, zes of zeven sporten hoog, moest beklommen worden. Het achterste gedeelte dier woning was in kleine kamertjes gesplitst; het voorste gedeelte, dat uitzicht had op het voorplein

1) „Nota" blz. 27. Voor het volledige tractaat zie Bijlage nº. III.

2) „Nota" blz. 30.

3) Niet te verwarren met den lateren Reg.-Commissaris. F. N. Nieuwenhuyzen, destijds resident van Riouw.

van den kraton, vormde één geheel en was open, dáár stonden eenige defekte, vuile, met sirihkalk bemorste stoelen, waarop het gezantschap moest plaats nemen." Om dit huis te bereiken, had men zich door een drom volks moeten dringen, „die de blanken met onbeschaamde blikken opnam, en waaruit eenige brani's zelfs de zilveren kwasten aantastten, om die van nabij te bezien of er zich meester van te maken." De menigte, waaronder zich geen vrouwen bevonden, was met klewang en lans gewapend, en zag „meer met minachting dan met vriendschap op het gezantschap neer."

Toen men, nadat de plechtigheid afgeloopen en met den sjahbandar nog het ceremonieel voor de ontvangst van den Generaal vastgesteld was, in de sloepen plaats nam, om naar het schip terug te keeren, bleken er zes inlandsche matrozen gedeserteerd. Alle aansporing om die lieden op te vatten en uit te leveren, zelfs het persoonlijk optreden des Generaals, leidde tot niets; men bleek onwillig en de Soeltan was wellicht onmachtig, om aan het verzoek te voldoen, hoezeer Van Swieten niet verzuimde, dat gebrek aan medewerking als een bewijs van minder goede gezindheid den sjahbandar, als een van onvermogen den Soeltan voor te houden.

Den 30en had de ontvangst van den Generaal plaats. Met eenige zijden stoffen als wandbekleeding was getracht aan de receptieruimte een ooglijker aanzien te geven, wat niet verhoeden kon, dat het geheel nog altijd een hoogst armelijken indruk gaf. De Soeltan liet zich een kwartieruurs wachten, waarna men tot de bespreking van het tractaat kwam. De vorst keurde alles goed, wenschte echter alsnog een bepaling te zien opgenomen, waarbij men overeenkwam, elkander bij te staan: een of- en defensief verbond dus. Van Swieten wees dit verzoek terug, opmerkende, dat zoo iets slechts mogelijk was tusschen volken, welke de beschikking hadden over gelijke middelen, wat hier niet het geval was, en verder, dat hij zich niet gemachtigd hield, zulk een clausule in het door den Gouverneur-Generaal opgemaakte tractaat te insereeren. De Soeltan wond zich hierover op. Indien dan de Generaal zulk een bevoegdheid niet had, zou de Soeltan liever met den Koning rechtstreeks onderhandelen, gelijk er „tusschen hem en Engeland verbindtenissen bestonden, die door hare Majesteit de Koningin zelve waren bekrachtigd en onderteekend." Nadat hem onder het oog was gebracht, dat de Generaal als representant

van het hoogste gezag optrad en er van een verbond, als de Soeltan wenschte, geen sprake kon zijn, te meer, daar diens gezag niet eens zoo ver reikte, om de gedeserteerde schepelingen uit te leveren, kalmeerde Zijne Hoogheid. De overeenkomst zou worden aangenomen, maar overleg met de rijksgrooten moest voorafgaan, en hiertoe was een uitstel van acht dagen noodig. VAN SWIETEN verklaarde zich niet bereid, dit uitstel te verleenen. Er was tijd tot overdenking en beraadslaging te over geweest en reeds te lang hield hij zich buiten zijn gewest op. De Soeltan werd onrustig, stond plotseling op en verwijderde zich onder voorgeven, dat het uur van gebed aangebroken was. De Generaal protesteerde tegen het op zoo onbetamelijke wijze afbreken der bijeenkomst en drong op een beslissend antwoord aan. Nog trachtte de Soeltan tijd te winnen, den Generaal uitnoodigende, den nacht in den dalam door te brengen en 's anderen daags de bespreking voort te zetten. VAN SWIETEN weigerde, waarop de Soeltan met een: „ik ga heen," andermaal opstond en knikkende met het hoofd de vergadering verliet, gevolgd door zijn zoons en den sjahbandar, die het tractaat bij zich had. Men schreef dit verregaand lomp gedrag toe aan des Soeltans onbedwingbare behoefte aan opium. VAN SWIETEN nam bedaard weder plaats en besloot den loop der dingen af te wachten, waar hij zich bevond. Een kwartier van spanning verliep, toen verscheen de sjahbandar met het tractaat, „geteekend en van het rijkszegel voorzien, onder mededeeling, dat Zijne Hoogheid ongesteld was geworden."

„De machteloosheid van den Sultan, de staat van diep verval van het eenmaal zoo machtige rijk, was bij deze conferentie aan ieder in het oog gevallen", zegt HOFFMAN, ter illustratie hiervan aanteekenende, dat de verschijning van den vorst de talrijke menigte niet in het minst geintimideerd had. Geen stilte was ingetreden, geen eerbewijs hem gegeven. Zelfs had zijn aanwezigheid niet kunnen beletten, dat twist ontstond en iemand met een klewang werd verwond [1]).

Het tractaat was dan gesloten [2]), maar onder omstandigheden, welke het al zeer onwaarschijnlijk maakten, dat het, voor zooveel den Soeltan aanging, van harte was geschied en hem „gelukkig"

---

[1]) Het verslag dezer zending is gedateerd: Padang, 15 April 1857, n°. 1290. Het reisrapport van den commandant van Z. M.'s *Amsterdam*, dat de commissie naar Atjèh bracht, heeft tot datum, Batavia, 26 April 1857. Ook deze beide stukken zijn eerst medio 1873 in afschrift naar Nederland gezonden.

[2]) Het werd goedgekeurd bij Gouv. Besluit d.d. 9 Mei 1857, n°. 7.

zou hebben gemaakt. Men had nochtans het ijs gebroken en zich de gelegenheid verschaft, om gaandeweg het ingeroeste wantrouwen weg te nemen, om daarna met beleid, zonder overhaasting dus, te streven naar den invloed, waarop in 1824 was gedoeld, doch welke men door het tientallen jaren later aangegaan tractaat nog geenszins had verkregen.

Wat zien we echter gebeuren?

In 1858 werd ter uitwisseling der verdragen een oorlogsschip naar Atjèh gezonden, maar in 1859 en '60 vonden geen bezoeken plaats, en, toen in het jaar daarop weder een bodem derwaarts ging, bestond daarvoor een bijzondere reden, een van min aangenamen aard. Er hadden namelijk gedurende 1860 in de onafhankelijke landschapjes bezuiden de Atjèhsche nederzettingen ter Westkust gebeurtenissen plaats gegrepen, welke het noodig maakten, dat het Gouvernement zich deed gelden niet slechts in Troemoen, maar ook in Atjèh. Tegen het laatst van Februari van genoemd jaar had de Gouverneur te Padang uit het Singkelsche twee brieven ontvangen, waarvan een, afgezonden door zekeren radja Oedah, verwant en vertrouweling van den Soeltan van Atjèh, ongunstig bij het bestuur bekend, als zich gecompromitteerd hebbende in een te Singkel in 1857 gesmeed komplot, terwijl de andere was van radja Toewah, hoofd van Boeloe Sama en als zoodanig ondergeschikt aan den radja van Troemoen. De twee brieven, welke veel overeenkomst vertoonden, handelden achtereenvolgens over de teruggave van in 1857 te Singkel ontnomen goederen en over de uitlevering van naar genoemde plaats gevluchte slaven. In beide werd met represailles gedreigd, wanneer aan de daarin gestelde eischen geen gevolg werd gegeven, en in beide ook was zekere Si Peter als gemachtigde der schrijvers aangewezen. Deze, een van Benkoelen afkomstige renegaat, die zich te Troemoen had gevestigd, stond te kwader naam en faam bekend, ook door de eigenaardige rol, welke hij in het Singkelsche komplot had gespeeld.

Niet lang na de ontvangst dezer brieven kreeg men bericht, dat radja Oedah twee onder Nederlandsche vlag varende schepen te Kloeang aangehouden had, terwijl kort daarop bleek, dat Si Peter den inhoud der brieven kende en het te Priaman, waar de beide vaartuigen thuis behoorden, had doen voorkomen, alsof Oedahs wederrechtelijke handeling niets meer of minder was dan de volvoering der bedreiging. Hij werd nu onder politietoezicht ge-

plaatst en toen weinigen tijd later uit een in Troemoen ingesteld onderzoek aan het licht kwam, dat de brief van radja TOEWAH, niet door dezen, maar door SI PETER was geschreven, werd de laatste naar Poerwakarta op Java verbannen [1]). Radja TOEWAH, hoewel alle schuld ontkennende, werd door den vorst van Troemoen als hoofd van Boeloe Sama ontslagen, omdat hij door het afstaan van zijn zegel aan SI PETER de mystificatie mogelijk had gemaakt.

In de andere zaak kon minder spoedig klaarheid komen, daar zij door den Soeltan van Atjèh behoorde te worden onderzocht en het voor een zending naar dat land gunstige jaargetijde inmiddels was verstreken. Maar zooveel wist men toch al, dat radja OEDAH op de vaartuigen beslag had gelegd, omdat hij een pretentie had op zekeren PETO MAGEH, ingezetene van Priaman. Het betrof een schuld door wederzijdsche grootouders voor meer dan een halve eeuw aangegaan en die, zelfs al ware de vordering geldig, in geen geval verhaald kon worden op de eigenaars der twee schepen, die geheel buiten de zaak stonden en zich om schadevergoeding tot den Gouverneur hadden gewend. Op diens voorstel besloot de Regeering [2]) hem te machtigen, om den Soeltan van Atjèh genoegdoening te vragen; de daad was een inbreuk op het Tractaat van 1857 en bovendien waren de geroofde schepen op 'Soeltans raad van Kloeang naar Atjèh overgebracht. De zending, welke aan den kapitein-luitenant VAN DER MEERSCH, commandant van Z.M.'s korvet *Groningen*, werd opgedragen, moest met gematigdheid worden uitgevoerd en niets worden geeischt, wat de draagkracht der betrokkenen te boven mocht gaan of „in onze handelsbetrekkingen met dat land stoornis zoude kunnen brengen".

Toen men te Atjèh kwam, was radja OEDAH reeds uit zijn ambt ontzet. De Soeltan erkende de geldigheid der vordering, maar verzocht, dat men haar verhaalde op wat PETO MAGEH aan radja OEDAH schuldig was. Het Gouvernement toonde zich hiertoe bereid en te Padang zou het noodige worden gedaan [3]), om de schuld — *f* 2640 — betaald te krijgen en het geld af te dragen aan de eigenaars der twee aangehouden schepen. Maar het bleek, dat PETO MAGEH een jaar geleden gestorven was „zonder iets na te laten en dat zijne bloedverwanten van het bestaan der schuld niets wisten".

---

1) Gouv. Besluit 20 November 1860, n°. 5.
2) id. 22 Januari 1861, L^a C^a Geheim.
3) id. 9 October 1861.

De gematigdheid in deze aangelegenheid door de Indische Regeering aan den dag gelegd, was haar ingegeven door den oud-Gouverneur der Westkust, VAN SWIETEN, toen Legercommandant, wiens advies zij ingewonnen had. [1]) Zijn vervanger toonde zich een voorstander van meer doortastende maatregelen, betoogende, „dat indien niet op eene krachtiger wijze de eerbiediging van het in 1857 met den Sultan van Atsjin gesloten Tractaat werd gevorderd, dat tractaat niet de uitkomsten zou of kon hebben, welke men daarmede beoogde; dat in de handelingen van den Sultan van Atsjin niet die achting doorstraalde, welke hij jegens het Nederlandsch Indische Gouvernement behoorde te koesteren; dat de verschillende onder de souvereiniteit van den Sultan staande radja's zich vrij onafhankelijk gevoelden en zich niet veel meer om het tractaat bekreunden dan voor zoover dit met hunne belangen strookte en met de vrees, die zij voor represailles koesterden; dat eene tweede zending naar Atsjin hoogst noodzakelijk was, om den Sultan bekend te maken met den slechten uitslag zijner aanwijzing op PETO MAGEH en op eene behoorlijke en zekere voldoening der schadeloosstelling aan te dringen."

Dienovereenkomstig werd besloten [2]), om den Soeltan met den vruchteloozen afloop der pogingen, om de schuld in te vorderen, bekend te maken en bij hem krachtig te doen aandringen op de uitkeering der schadeloosstelling (welke het Gouvernement inmiddels in het belang der betrokken personen aan dezen had betaald) opdat men zich niet genoodzaakt zou zien, „zich zelve regt te verschaffen," waardoor de „in de laatste jaren zoo gelukkig bestaande goede verstandhouding met Atsjin zoude kunnen worden geschaad". Den Gouverneur der Westkust, die dit den Soeltan schriftelijk had mede te deelen, werd „de meeste omzigtigheid" aanbevolen, „omdat de Regeering niet dan tot het uiterste gebragt, zich in een oorlog met Atsjin zoude wenschen gewikkeld te zien . . .". Bleef de tweede reclame zonder bevredigend gevolg, dan had de Gouverneur „behoorlijk gemotiveerde voorstellen te doen, om onze geschonden vlag door maatregelen van represaille regt te verschaffen."

Uit het schrijven van den Gouverneur, d.d. 28 October 1862 L^a M. M. — niet minder dan negen maanden na het besluit,

---

1) d.d. 8 Dec. 1840 n°. 8, Geheim.

2) Besluit 28 Januari 1862, L^a C^a Geheim.

waarbij de zending naar Atjèh was bevolen! — bleek, dat deze tot niets had geleid. Desondanks waren geen maatregelen als bij het besluit bedoeld voorgesteld, wijl de Gouverneur met den commandant van Z.M.'s s.s. *Bromo*, die de zending had volvoerd, tot de overtuiging was gekomen, dat niet onwil in het spel was; „alleen armoede en onvermogen" hadden den Soeltan „weerhouden aan de reclames gevolg te geven, terwijl trotschheid hem verhindert zulks openhartig te verklaren." Door aan den schuldigen radja Oedah eigener beweging ontslag te geven, had de vorst in elk geval getoond te willen medewerken.

In dit stadium stond de zaak, toen er ter Oostkust van Sumatra iets voorviel, waardoor de toestand op eens een zóó dreigend karakter aannam, dat de oorlog voor de deur scheen. De juiste beoordeeling dezer aangelegenheid; de overeenkomst ook, welke zich bij een vergelijking van de Siaksche en Atjèhsche toestanden van de tweede helft der 19e eeuw opdringt; de invloed eindelijk, welke de regelingen met Siak hebben gehad op die, welke men in latere jaren met Atjèh hoopte te kunnen treffen, dit alles maakt het noodig, om, alvorens de verwikkelingen met dit rijk verder te volgen, kennis te nemen van de gebeurtenissen op de Oostkust, sedert deze door de onzen was ontruimd.

Hier tot besluit nog eenige opmerkingen.

Het kan ons niet ontgaan zijn, hoe zich in onze betrekkingen met Atjèh de tijdgeest vrij getrouw heeft afgespiegeld. Het tijdperk der restauratie kende Atjèh bloot bij naam, van belangstelling geen spoor. Zeer natuurlijk, want Indië en Java vormden één begrip; wat buiten Java lag, werd beschouwd als een blok aan het been, dat men zich vooral niet wenschte te verzwaren door uitbreiding. De volgende periode zag in Sumatra beter, een tweede Java, waardig om als dit geëxploiteerd te worden, en wanneer de Dolphijn-zaak tot aanraking met Atjèh dwingt, wordt hiermede niet allereerst beoogd het staatkundig doel, hetwelk men reeds in 1824 beloofd had te zullen nastreven, maar het beslag leggen op het „productief vermogen" des lands. Het zijn de dagen, waarin de beginselen Van den Bosch hoogtijd vieren. Twintig jaren later staat niet langer materieel voordeel op den voorgrond, maar is het de als koloniale mogendheid aan zichzelve verschuldigde plicht van zelfbehoud, welke tot toenadering drijft. Dat is de leidende gedachte, een opwelling aanvankelijk, gevolg van de onrustbarende teekenen van het oogenblik, maar welhaast, wanneer

niet slechts gelukzoekers doch op overzeesch bezit bedachte volken hun voelhorens in den Archipel uitsteken, begrepen als de conditio sine qua non van onze stelling daar.

Vraagt men zich af, of den tot dusverre aangeknoopten betrekkingen eenige waarde mocht worden toegekend, dan kan het antwoord volmondig luiden: neen, tenzij een negatieve! Vóór de aanrakingen was er vijandschap, een ongewenschte toestand zeker, maar een, die het voordeel had, dat partijen wisten, waaraan zich te houden. Wel is die toestand onzerzijds niet erkend, maar dat er geen vriendschappelijke verhouding bestond, dat wist men ongetwijfeld wel. Nà het zoeken van contact, waarmede op een allerongunstigst tijdstip was aangevangen, was naast vijandschap gekomen, dat, wat ware vriendschap oneindig meer in den weg staat: wantrouwen, het element uit den Compagniestijd, dat door de jaren weggedoezeld had kunnen zijn, maar hetwelk men door onhandigheid in den loop der 19e eeuw zonder twijfel heeft doen herleven. Overigens was met de bezoeken aan Atjèh niets bereikt. Deugdelijke kennis van land en volk hadden ze niet opgeleverd, wel daarentegen het geloof in Atjèhs onbeduidendheid versterkt. De fictie, dat het: l'état c'est moi, ook voor den Soeltan gold, en dat, waar de macht van den vorst nauwelijks de schim kon heeten van die zijner roemruchte vaderen, de staat zelf tot eenzelfden graad van nietigheid moest zijn teruggezonken, die fictie had bij elk nieuw bezoek aan kracht gewonnen. De averechtsche voorstelling, welke men zich van den toestand in Atjèh had gevormd, dubbel te betreuren, wijl het mogelijk ware geweest, zich juiste inlichtingen te verschaffen — we denken hierbij vooral aan Troemoen, aan Pinang ook —, de ervaring in een analoog gemeend geval — de straks te bespreken regelingen met Siak — opgedaan, ze hebben de onzen een weg doen bewandelen, welke zou voeren niet, als ons oogmerk was, tot een gecontroleerd zelfbestuur in, maar tot den oorlog met Atjèh.

HOOFDSTUK VIII.

DE WEDERBEZETTING VAN SUMATRA'S OOSTKUST.

HOOFDSTUK VIII.

DE WEDERBEZETTING VAN SUMATRA'S OOSTKUST.

Sedert de ontruiming der Oostkust hadden de betrekkingen met de rijkjes in dit deel van Sumatra feitelijk opgehouden te bestaan. Er waren, ja, bij ons heengaan contracten gesloten met Djambi en Indragiri, waarbij het oppergezag van Nederland erkend was en men zich omtrent het tegengaan der zeerooverij, de uitlevering van misdadigers, het recht van vestiging en wat dies meer zij, had verstaan, maar daarbij was het ook gebleven. Siak, waarmede de onderhandelingen reeds zoo ver gevorderd waren, toen de ministerieele aanschrijving tot evacuatie Indië bereikte, Siak had geweigerd, zich als Djambi en Indragiri onder zulke omstandigheden te verbinden, hoe schoon de schijn ook was, welken men aan het opbreken had trachten te geven. Alleen Moeara Kompeh in het Djambische was blijven bestaan in het belang, als men zich herinnert, van de rust in het aangrenzende Palembang. Het bleek reeds in 1843 van veel gewicht bij de bestrijding der zeeroovers op de rivieren van Toengkal, Reteh en Sekana, en het was ook een ruggesteun voor den Soeltan van Djambi, die het in zijn rijk kwaad genoeg had met onruststokers, zóó dat hij in 1844 aandrong op de handhaving der tien jaren te voren door Michiels geprovoceerde overeenkomst. Maar men wilde er niet aan, zelfs niet toen in 1845 de verwarring ten top steeg en bemoeienis ter wille van de eigen zaak noodig scheen. Consequent bleef de onthoudingspolitiek gehandhaafd, ook ten aanzien van Indragiri, welks vorst in 1847 aandrong op het hem ter zijde stellen van een ambtenaar, opdat zijn bestuur te beter aan de welvaart bevorderlijk mocht zijn. Een nieuwe aanschrijving, om toch vooral den Engelschen geen aanstoot te geven, was oorzaak van de weigering.

Zoo wees dan vóór 1850 alles op de volstrekte afwezigheid van den wil, om anders dan in 1841 was aangenomen te handelen,

en ook na dien bleef men het stelsel van onthouding getrouw, hoezeer in andere deelen van den Archipel naar het uitoefenen van invloed werd gestreefd. Toch was het binnendringen in Sumatra's alluviale landen de duidelijk aangewezen taak eener niet verre toekomst. BAUD had bij wijze van spreken haar uitvoering naar een volgende eeuw mogen verwijzen, Engeland zich over het terugtreden der onzen kunnen verheugen, bij de politici aan weerszijden der Noord-Zee was, noch kon er twijfel geweest zijn aangaande het slechts tijdelijke der toegezegde onthouding. Van onzen kant had men er trouwens reeds aanstonds de voorwaarde aan verbonden, dat de omstandigheden niet tot ingrijpen zouden dwingen, welk voorbehoud de Engelschen hadden gebillijkt. Beide mogendheden beschikten over meer dan voldoende ervaring, om diep doordrongen te zijn van de waarheid, dat der ernstigste voornemens tot beperking ten spijt, uitbreiding zich soms onweerstaanbaar opdringt, niet uit begeerte, maar als een behoefte, een eisch, een fataliteit. Herbezetting der Oostkust moest komen, ons ondanks, gedwongen, maar onfeilbaar. De consolidatie van het Gouvernement van Sumatra's Westkust, eenmaal een overwegende reden tegen verder voortdringen naar het Oosten, had na 1850 als zoodanig haar kracht verloren. Tegen vernieuwde bemoeienis met Padang Lawas waren dan ook bij het Opperbestuur geen bezwaren gerezen, ook al, wijl het in de binnenlanden lag en Engeland er dus geen aanstoot aan kon nemen [1]). Geruchten omtrent een voorgenomen kolenontginning in Indragiri door de Britsche firma JOSÉ D'ALMEIDA AND SONS, omstreeks 1854, hadden der Indische Regeering aanleiding gegeven tot het voorstel, om genoemd landschap weder te bezetten, maar men was er niet op ingegaan, wijl Engeland destijds in den Oosterschen oorlog was gewikkeld en het onvoegzaam werd geoordeeld, zelfs maar den schijn op zich te laden, alsof men daarvan ten eigen bate partij wilde trekken [2]).

Zoo deed niets een spoedigen terugkeer op de Oostkust vermoeden, toen de resident van Riouw in het najaar van 1855 rapporteerde, dat de Soeltan van Siak in onmin leefde met zijn broeder, den rijksbestuurder, en dat hij zich naar Singapore had begeven, om de hulp van den Gouverneur in te roepen, doch dat zijn verzoek was afgewezen. Sedert had de Soeltan zich met zekeren WILSON,

---

1) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen. 13 en 31 October 1855, n°. 492 en 514/O¹, geheim.
2) id. id. 8 November 1854, n°. 458/R¹ geheim.

geen onbekende in Siak, in betrekking gesteld, om zijn broeder, den JANG DI PERTOEAN, te bestrijden en het gezag van den Soeltan in de noordwestelijk gelegen onderhoorigheden te herstellen. Een handelsovereenkomst en het derde gedeelte der uit de onderhoorigheden te trekken voordeelen zouden WILSON voor zijn bemoeiingen schadeloosstellen. Daarop was deze met een bende Boegineezen uit Singapore gekomen, had den JANG DI PERTOEAN bevochten, waarna men het oneens was geworden over het loon der bewezen diensten. Toen had WILSON zich tegen den Soeltan gekeerd en op beestachtige wijze huisgehouden, zoodat èn de vorst èn diens broeder de tusschenkomst van den Onderkoning van Riouw hadden ingeroepen, opdat toch het Nederlandsch-Indische Gouvernement Siak van den avonturier mocht bevrijden.

Zoo begaf zich de resident van Riouw in Juni 1857 naar Siak en bewerkte een verzoening tusschen de beide broeders, die, evenals de bevolking, zich uiterst dankbaar toonden over 's residents komst en ook op de verdere bescherming van het Gouvernement aandrongen, want hoewel WILSON naar Singapore was teruggekeerd, lag er nog de gewapende schoener, die hem en de zijnen had overgebracht. Inderdaad verscheen WILSON na eenige maanden opnieuw en versterkte zich toen te Kelapa Poetih op het eiland Bengkalis, hetwelk hem door den Soeltan zou zijn afgestaan; de Britsche vlag wapperde boven het geretrancheerde etablissement.

Tot onderzoek dezer feiten begaven zich de heeren F. N. NIEUWENHUYZEN en J. H. TOBIAS, respectievelijk af- en opgetreden resident van Riouw, in December 1857 naar Bengkalis, waar ze den toestand bevonden als bericht was. De met geschut bewapende versterking was door een zestigtal menschen, waaronder zes Europeanen, bezet; de commandant, zekere CARNIE, noemde zich de door WILSON benoemde gouverneur van het eiland. De laatste was zelf afwezig, maar kwam daags na de onzen in een sloep ter plaatse aan. Gesommeerd om de versterking te ontruimen, beriep hij zich op de akte van afstand, door den Soeltan verleend. Deze, mede aanwezig, wraakte het stuk, dat bovendien om wettig te zijn ook de zegels der rijksgrooten had moeten dragen. De sommatie werd nu herhaald onder bedreiging de sterkte te zullen bombardeeren — men beschikte over Z. M.'s stoomkorvet de *Merapi* —, waarna WILSON c.s. haar ontruimden en naar Singapore koers zetten, waar zij zich over de beleediging der Britsche vlag en de schending hunner rechten zouden beklagen [1]). De resident vond

[1]) Ontleend aan de „Javasche Courant" van 22 Juli 1857, n°. 58 en 3 Februari 1858, n°. 10.

o.m. hierin aanleiding, om den Gouverneur met de handelingen van WILSON bekend te maken en vooral de beschuldigingen door dezen tegen den gezagvoerder van de kruisboot, die den met den dood bedreigden Soeltan had opgenomen, te ontzenuwen. De Gouverneur antwoordde laconiek, dat als de resident het noodig vond, dien gezagvoerder te rechtvaardigen, hij, Gouverneur, daar niets tegen had, maar wel er prijs op stelde, te verklaren, dat hij geenerlei verdediging had uitgelokt. Meende de Soeltan van Siak zich over een Britsch onderdaan te moeten beklagen, dan zou men de zaak onderzoeken, maar wanneer die vorst een particulier tot het verleenen van hulp uitnoodigde, dan kon dit bezwaarlijk worden belet. Bijzondere opmerking verdient het, dat toen WILSON de maand na zijn verdrijving andermaal voorbereidingen voor een tocht naar Siak maakte, er in de Straits-Governments-Gazette van den 22en Januari 1858 herinnerd werd aan de Act. X van 1839, waarbij straf werd bedreigd tegen wie „binnen de bezittingen van het Straits-Gouvernement, oorlog voeren tegen het Gouvernement van eenige mogendheid, die geallieerd of bevriend is met het Gouvernement der landen van het gebied der O. I. Compagnie, of daarin op eenige andere wijze deelen". Een herhaling was dus niet meer te duchten, op officieelen steun hadden de WILSONS, de CARNIES niet te hopen.

Welke nu was de houding, die de Indische Regeering ten opzichte van Siak dacht aan te nemen?

Aanvankelijk, in het voorjaar van 1857, had ze zich afkeerig getoond van, als de resident zoo gaarne had gewild, bezetting. Een vriendschapstractaat, waarbij het recht werd verzekerd, om desgewenscht tot occupatie over te gaan, daarbij moest het blijven; streng vasthouden aan de beginselen van 1841 was het wachtwoord nog. Zelfs ging men zoo ver, om de souvereiniteitsrechten, welke uit de verdragen van 1745 en 1761 konden voortvloeien, als vervallen te willen beschouwen, in plaats van ze, gelijk de resident krachtig had voorgestaan, te reclameeren [1]).

Anders dacht de Minister, Mr. P. MIJER, over de zaak. Nu de Soeltan eigener beweging zijn rijk onder de bescherming van het Gouvernement had willen stellen, moest men toegrijpen. Het te sluiten verdrag behoorde wel degelijk melding te maken van de verbintenissen in het verleden aangegaan en door vestiging in het Siaksche rijk moest het optreden van avonturiers voortaan

1) Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol. 10 Maart 1857, n°. 9, L^a L. Geheim.

onmogelijk worden gemaakt. In dien geest werden voorstellen uit Indië tegemoet gezien [1]).

Hier was intusschen op den 19en Juni een eenvoudig tractaat van vriendschap met den Soeltan gesloten en dezen daarbij te kennen gegeven, dat het Opperbestuur te beslissen had over zijn wensch, om het rijk onder protectoraat te plaatsen [2]). Maar toen uit omstandige berichten duidelijk was gebleken, dat met WILSONS gestie ernstig rekening viel te houden, en het zaak was, om tot de overname van Siak te besluiten, schreef de Gouverneur-Generaal in dien zin, terwijl hij nu tevens den Minister voorstelde, om er als te Moeara Kompeh in Djambi een haven te bezetten, dus zonder er differentieele rechten te heffen, opdat aan Britsche reclames geen voet werd gegeven. De Minister kon zich met de meening van den Landvoogd vereenigen, wilde echter voorloopig nog niet tot bezetting overgaan. Engeland maakte in Indië een ernstige crisis — the Mutiny — door en mocht niet den indruk krijgen, als dachten wij gebruik te maken van de moeilijkheden, waarin het tijdelijk verkeerde, om eigen plannen te bevorderen [3]).

Reeds was besloten, om de overdracht te aanvaarden niet alleen, maar ook, om zoo spoedig mogelijk tot bezetting over te gaan en het tractaat van Juni in een politieke overeenkomst te converteeren, toen berichten uit Indië leerden, dat men daar reeds ingrijpende maatregelen had genomen, daar WILSON in Siak was teruggekeerd en zich op het eiland Bengkalis versterkt had [4]).

Zoo had zich dan de Indische Regeering haars ondanks tot wederbezetting der Oostkust gedwongen gezien. Niet gedreven door het uitzicht op voordeel, maar door de omstandigheden voortgestuwd, was ze tot den grooten stap overgegaan; de eerste op den weg naar nieuwe verwikkelingen met Atjèh!

Vraagt alleen reeds dit feit de aandacht voor het nieuwe tractaat met Siak — het werd op den 1en Februari 1858 gesloten en den 30en April d. a. v. geratificeerd — ook wijl het eenmaal als model zou worden bestemd voor de regelingen, welke men omstreeks 1871 met Atjèh hoopte te treffen, verdient het in extenso te worden gekend [5]). Zonder hier bij de verschillende

---

1) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen., 25 Juli 1857, n°. 367. Geheim.
2) Besluit van den Gouv.-Gen., 23 Augustus 1857, n°. 3.
3) Rapport aan den Koning, 30 December 1857, n°. 570. Geheim.
4) Gouv.-Gen. aan den Min., 29 November 1857, n°. 46/92 Geheim en Besluit van dien dag, L^a Q^2. Geheim.
5) Bijlage n°. IV.

artikelen stil te staan, kunnen we ons bepalen tot dat, hetwelk al heel spoedig aanleiding heeft gegeven tot de verstoring der nauwelijks herstelde betrekkingen met den noordelijken buur. Het is het tweede en wel in het bijzonder daarvan het vijfde lid, waarbij als onderhoorigheden van Siak werden genoemd: „Tanah Poetih, Bangko, Koeba, Bilah, Paneh, Kwaloe, Assahan, Batoe Bara, Bedageh, Padang, Serdang, Pertjoet, Pebangoengan, Delie, Langkat en Temian". Verreweg het grootste gedeelte van dit kustgebied zou Atjèh welhaast als het zijne reclameeren.

Een onderzoek naar de geldigheid der wederzijdsche, met name der Siak-Nederlandsche en Atjèhsche, aanspraken zou wel allereerst vereischen volledige kennis van de lotswisselingen der betrokken landschappen tot op het tijdstip, dat het Gouvernement in de souvereine rechten van Siaks Soeltan was getreden. Zonder haar ware onderzoek onvruchtbaar, een uitspraak ijdel. Wat men toenmaals van de verhoudingen ter Oostkust wist, was weinig en even verward bovendien als de toestand zelf. Het eenige werk, dat over de zaken licht verspreidde, was het reeds in 1826 verschenen „Mission to the East-Coast of Sumatra" van Anderson, een voor dien tijd goed boek, al werd het door onredelijke uitvallen tegen de Hollanders ontsierd.

Wat Anderson omtrent de staatkundige verhoudingen mededeelt, komt op het volgende neder.

„Siack is no longer the powerful and independent state it was only 15 or 20 years ago, when it was a place of great trade . . ."[1]). „The dominion of Siack nominally extends from Tamian to Katumahan; but the authority is only partially acknowledges at certain places, although all the principal states between these two ports have been at various times reduced to submission"[2]).

Blijkens Andersons opdracht was men in de Straits overtuigd, dat „the several petty states of Langkat, Bulu Tjina, Delly, Sherdang, Battu Barra, Assahan and some others", alle „more or less under the controul of the greater kingdoms of Siack and Menangkabau"[3]) stonden. Maar aangezien Menangkabau, als we weten, een imaginair rijk was, zou de controle alleen aan Siak geweest zijn, waarschijnlijk krachtens het recht van verovering, want Anderson had in Siak „old chiefs" gesproken,

---

1) t. a. p. p. 343.
2) t. a. p. p. 350.
3) t. a. p. Appendix, n°. IV.

die „had been engaged in the wars at Assahan, Delli and other places conquered by the rajah of Siack . . .[1]).

Op bladzijde 178 luidt het: „The chiefs of Beelah, Panei" — staatjes, die te voren worden genoemd als „under the immediate authority of Siack . . .[2]) — , „Kubu, Tanah Poetih and Banca . . . had come to assist in erecting a monument over the remains of the late king, the rajah exacting these feudal services of them as being tributaries of Siack". En verder: „It is customary for all the states actually or nominally tributary to Siack, as far as Langkat, to send once in three years a certain number of prows and men to Siack, to repair the fortifications and to do any public service that may be required. After four or five months, if nothing pressing is going on, they are suffered to depart. They receive no compensation wathever, and are obliged to find themselves in provisions, etc. These chiefs complained bitterly to me of having been kept absent many months from their families and homes"[3]). Geen wonder, maar mag van slechts nominale onderhoorigheid gesproken worden, waar zulke diensten geeischt en, wat meer zegt, ook bewezen worden?

De vorsten van Deli, Assahan, Serdang en Tamiang, hoezeer ook aan Siak ondergeschikt geheeten, vinden we niet vermeld onder hen, die hun leenplicht vervulden. Er is reden, om te gelooven, dat hun afwezigheid geen toevallige was. Die van Deli, sedert tien jaren, zegt Anderson, Soeltan genoemd, rekende zich het gezag toe over eigenlijk Deli, Boeloe Tjina, Langkat, Pertjoet „and other intervening places", maar Langkat erkende het niet, was met den Soeltan in oorlog „and is supporting the son of the former king, who was detroned by the rajah of Siack a few years ago"[4]).

Van den regeerenden vorst beleefde de Soeltan van Siak blijkbaar evenmin genoegen, want hij betaalde niet slechts geen cijns aan zijn leenheer, maar ging zelfs zoo ver, om „tribute from the rajah of Siack" te eischen[5]).

Uit wat omtrent Assahan wordt vermeld, blijkt van ondergeschiktheid aan een buitenlandsch gezag niets[6]), daarentegen

---

1) t. a. p. p. 169.
2) t. a. p. p. 158.
3) t. a. p. p. 178.
4) t. a. p. p. 275.
5) t. a. p. p. 124.
6) t. a. p. p. 318.

heet het van Batoe Bahara, dat het stond „under the immediate authority of Siack; and the chiefs are oppointed and receive their chaps[1]) and dignities from that state"[2]). Daarentegen scheen Tamiang destijds feitelijk onder Atjèh te hebben gestaan, want de vorst hield de eene helft der schatting voor zich „and the other portion is sent to the king of Acheen, whose authority he fully acknowledges, although the rajah of Siack a few years ago conquered this country and still claims the sovereignty"[3]).

In het eerst vele jaren later, 1840, verschenen werk van denzelfden auteur: „Acheen and the ports on the north and east coasts of Sumatra", zoekt men vergeefs naar nadere bijzonderheden omtrent de politieke gesteldheid der oostelijke landen. Het valt echter op, dat Anderson eerst toen melding maakte van een feit, dat hem ongetwijfeld ook in 1826 bekend geweest zal zijn, dit n.l. dat „in 1819 the chiefs of Delli, Sirdang and Assahan opened a correspondance with the Governor"[4]) van de Straits-Settlements, welke gevolgd werd door het sluiten van handelsovereenkomsten[5]), alsof er geen Soeltan van Siak bestond.

Als bijdrage tot de kennis der staatsrechterlijke verhoudingen ter Oostkust nog deze zinsnede uit de acte van verheffing van Soeltan Ismaïl op den Siakschen troon in 1827: „Al de vorsten van Siak, al de grooten en al de koningen van het westen, de onderhoorigheden van Siak, zijnde: ten eerste de koning van Langkat, — ten tweede de koning van Assahan, — ten derde de koning van Deli — ten vierde de koning van Serdang, ten vijfde de koning van Pebangoengan, en de koningen van Bila-Parei, zoomede de vier Soehoes van Batoe Bara en de bandar Hamat, verheffen tot koning, mijn zoon," enz. enz.[6]).

Uit al de gedane aanhalingen blijkt afdoende, dat men in den Soeltan van Siak den gebieder erkende van de strook, die zich noordwestwaarts van het kernrijk Siak Sri Indrapoera tot de rivier van Tamiang uitstrekt, doch dat zijn gezag van af Panei naar de zijde van Atjèh alle schakeeringen vertoonde tusschen feitelijke en nominale uitoefening. Al heel spoedig na onze wederverschijning ter kust is, dank zij de nasporingen onzer ambtenaren,

---

1) *Chap* voor 't Maleische *tjap*, d.i. zegel.
2) t.a.p. p. 310.
3) t.a.p. p. 236.
4) t.a.p. p. 178.
5) Zie de bijlagen daar n°. X, XI en XII.
6) E. Netscher. „De Nederlanders in Djohor en Siak, 1602—1865", blz. 164.

meer licht over de verhoudingen daar verspreid [1]), maar nog in 1885 kon de heer HIJMANS VAN ANROOY schrijven, „dat er nog veel tijd en studie noodig" zou zijn, „alvorens het raadsel, dat in het woord Siak opgesloten ligt, geheel zal zijn opgelost." Deze auteur vat de uitkomsten van zijn onderzoek aldus samen: „Beschouwt men Siak in tegenstelling van de Westelijke onderhoorigheden, dan kan men zeggen, dat de Sultan is suzerein hier en souverein ginds. Binnen het souvereine gebied zijn de hoogste rechtsbevoegdheid en eenige specifiek vorstelijke prerogatieven bij den Sultan, daarbuiten zijn zij bij de verschillende plaatselijke radja's" [2]).

Opmerkelijk is het, dat MICHIELS omstreeks 1840 op zijn vraag aan den Soeltan van Siak, tot waar zijn gebied reikte, ten antwoord kreeg, dat het behalve uit Siak-proper bestond uit Tanah Poetih, Bangka, Koeboe, Bilah en Panei [3]), hoewel beide laatstgenoemde landschappen — gewoonlijk met Kota Pinang samengenoemd — tot de z.g. onderhoorigheden plachten te worden gerekend. NIEUWENHUYZEN somt ze, gaande van Zuid naar Noord, in deze volgorde op: 1. Koeboe, 2. Tanah Poetih, 3. Bangka, 4. Bila, 5. Panei, 6. Kwaloe, 7. Assahan, 8. Batoe Bahara, 9. Bedagei, 10. Padang, 11. Serdang, 12. Pertjoet, 13. Peboengoengan, 14. Deli, 15. Langkat, 16. Tamiang. Hij deelt omtrent haar verhouding tot den moederstaat mede, dat ze allen „het regt van zelfbestuur behouden" hadden, „dat de drie eerstgenoemden naar geene afscheiding van Siak haken; die sub 4 en 5 genoemd van twijfelachtige gezindheid zijn; de van 6 tot en met 14 genoemden gezind zijn om de vroegere banden als verbroken te beschouwen, en 15 en 16 zich bij Atjeh pogen aan te sluiten."

„Allen echter hadden tot aan den dood van den Tongkoe

---

[1]) Verwezen wordt naar de volgende opstellen in het Tijdschrift voor Ind. T-, L- en V-kunde, Deel XVII, Bijdragen tot de kennis van Sumatra's Noord-Oostkust van de hand der heeren Van der Bor (Boven Assahan), De Scheemaker (Lima Laras), Vigelius (Panei en Bila), De Scheemaker (Batoe Bahara).

In Deel XXVI, aansluitende bij het opstel van Vigelius, een van den heer J. B. Neumann: „Laboean Batoe."

In Deel VII. „Het rijk Siak Sri Indrapoera", door F. N. Nieuwenhuyzen.

In Deel XXXI. „Geschiedenis van Asahan", door C. A. Kroesen.

In Deel XIII. „Reis naar Siak", door J. S. G. Gramberg. („De exploratietocht van een particulier in 1863").

In Deel XXXVI. „Nota over den politieken en economischen toestand van het landschap Kwantan", door H. J. E. F. Schwarz.

[2]) In Deel XXX. „Siak Sri Indrapoera", blz. 285.

[3]) Michiels aan Merkus, 27 September 1839.

Panglima besar, vader van den tegenwoordigen sultan (nu ongeveer drie jaren geleden) [1]) aan hunne verplichtingen voldaan."

Hoe nu ook de feitelijke toestand op het oogenblik, dat Nederland het protectoraat over Siak aanvaardde, geweest moge zijn, zooveel is zeker, dat bij de onzen geen twijfel kon bestaan, of dat rijk strekte zich tot de Tamiangrivier uit. Van bewuste verkrachting van Atjèhs rechten kan destijds geen sprake zijn geweest, ware het alleen reeds, omdat men van elke uitbreiding van gebied afkeerig was, in het bijzonder van een zoodanige, waaruit moeilijkheden konden voortvloeien. Dit gold vooral t.a.v. Atjèh, het rijk, dat door zijn bijzondere stelling elke aanranding van zijn territoir te eenenmale uitsloot.

In tegenspraak met deze bewering schijnt ons optreden tegen Djambi ongeveer terzelfder tijd, dat Siak de aandacht op zich deed vestigen. Schijnt, want dat optreden was alweder door het zelfbehoud geboden. Wel waren de betrekkingen met Djambi vriendschappelijk, maar ze waarborgden ons geenszins tegen ongewenschte inmenging.

Toen nu in 1855 een nieuwe Soeltan aan het bewind kwam en hiervan, als in 1841 zijn vader, bloot kennis gaf aan den Landvoogd, meende deze, dat de ondergeschiktheid duidelijker moest blijken. Zoo rees het denkbeeld van een nieuw tractaat, dat geen twijfel mocht laten, of Djambi maakte een deel uit van het Gouvernementsgebied. De Soeltan weigerde echter hiertoe mede te werken: het bestaande verdrag was niet geschonden, waartoe dan een nieuw? Onzerzijds werd doorgezet. Amerika werd het voornemen toegeschreven, een onderzoek te doen naar onze rechten in den Archipel en zou in het bijzonder die op Djambi — men herinnert zich de Gibsonzaak — in twijfel trekken. De weigering van den Soeltan werd in Augustus 1858 door een militaire expeditie gevolgd, de vorst zag zich tot vluchten gedwongen. Men verklaarde hem vervallen van den troon en verhief daarop zijn oom, nadat deze zich bereid had verklaard, een tractaat, als door de Regeering werd verlangd, te sluiten.

De weg tot bereiking van het doel gevolgd, moge allerminst toejuiching verdienen, toch past een gematigd oordeel, omdat niet winstbejag, doch zelfbehoud de drijfveer van ons handelen was. De Soeltan had gewis verstandiger gedaan, aan onze eischen toe te geven en af te zien van verzet, waarbij hij niets te winnen,

[1]) Dit werd in 1858 geschreven.

maar alles te verliezen had. Doch in naïef vertrouwen op de macht van den Heer der geloovigen, den Soeltan van Turkije, had hij bij het betrekken van den horizon diens hulp ingeroepen. Een groot-zegel met verbod aan alle natiën, om Djambi te bemoeilijken, zou, had hij argeloos gemeend, voldoende zijn geweest, om hem uit last te helpen. De brief was te Constantinopel ontvangen, maar men had dien niet beantwoord, zoo was onzen gezant daar verzekerd [1]).

Het verdient aandacht dat heul zoeken bij Turkije. Het panislamisme mocht destijds als in onze dagen „volstrekt buiten staat" zijn geweest, „iets groots tot stand te brengen", het kan „veel onrust en verwarring stichten". En dat het zulks i. c. heeft gedaan, dat het vertrouwen in den „Grooten Heer der Halve Maan" [2]) aan een minnelijke schikking niet bevorderlijk is geweest, het is even zeker, als dat de komende gebeurtenissen in zake Atjèh een ander, ons gunstiger verloop zouden hebben gehad, indien ook niet daar op Turksche interventie was gerekend.

Evenals Djambi had ook Reteh ingrijpen noodig gemaakt. De zaak was deze. In 1857 had de Regeering zich na veel lijdzaamheid genoopt gezien, den Soeltan van Riouw-Lingga vervallen te verklaren. Deze, een echte deugniet, was daarop naar Reteh overgestoken, om er steun te zoeken bij den Panglima Besar en zoo mogelijk met diens hulp zijn verloren invloed te herwinnen. Een expeditie tegen Reteh was er het gevolg van. De Panglima Besar, een berucht zeeroover, vond den dood, de ex-Soeltan week uit naar Siam. De hulp van Amerika, waarop hij zich te Singapore meer dan eens had verhoovaardigd, bleef uit [3]).

In hetzelfde, voor Sumatra's Oostkust zoo gewichtige jaar 1858, werd Indragiri inniger aan het Gouvernement verbonden door een nieuwe overeenkomst, waarbij concessiën voor land- en mijnbouwondernemingen niet zonder sanctie van den Landvoogd konden worden verleend. Deze maatregel beoogde ook weder het beletten van vreemde vestiging.

Het is wel een opmerkelijke coïncidentie, dat juist, toen de boven behandelde zaken zich ontwikkelden, de „weder inbezitneming der verlaten punten op de Oostkust van Sumatra . . ." in de Tweede Kamer ter sprake was gekomen. In de zittingen

1) Van Zuylen van Nyevelt aan den Min. v. Buit. Zaken, 30 September 1858, n°. 49.

2) Dr. C. Snouck Hurgronje. „Arabië en Oost-Indië", blz. 24.

3) Uitvoerig vindt men deze aangelegenheid beschreven in hoofdstuk XV van Netschers meer aangehaald werk.

van Mei 1857 hield men zich met deze aangelegenheid bezig, n. a. v. klachten over het invoeren langs ongeoorloofden weg van kruit en vuurwapenen in Djambi en Palembang. Verbodsbepalingen in de havens Palembang en Moeara Kempeh zouden, meende men, geen doel kunnen treffen, zoolang de mogelijkheid bestond, om de genoemde artikelen elders op de kust te ontschepen. De zaak werd den Gouverneur-Generaal ter onderzoek aanbevolen, met opdracht, het advies dienaangaande in te winnen van bevoegde autoriteiten. [1])

De ministerieele depeche bereikte Indië, toen, als de Landvoogd, PAHUD, de opvolger van DUYMAER VAN TWIST, in December 1857 schreef, de gebeurtenissen in Siak, Djambi en Reteh „ons van zelve en geheel ongezocht op een ander standpunt hadden gebracht, dan bij de intrede van het jaar 1857 het geval was", en waardoor de beoordeeling van de vraag betreffende de wederbezetting was geprejudicieerd. Terugkomen op wat de Indische Regeering had „moeten" doen en waarop, althans wat Siak aanging, reeds de sanctie van het Opperbestuur was verkregen, zou onmogelijk zijn, al kon men, uitgezonderd in Siak en Djambi, vooreerst het bezetten van andere punten uitstellen, „tot dat de loop der omstandigheden ons daartoe zal nopen". In elk geval diende vooraf te gaan „een herziening in milden zin van onze handelswetgeving". De reoccupatie, waaraan „eigenaardige moeijelijkheden en kosten verbonden zijn", was gewis „als eene droevige noodzakelijkheid van eigen behoud [2]) aan te merken", maar het was zeker ook, „dat de versterking van den invloed en de handhaving van ons gezag er ons van lieverlede toe moeten brengen, om van onze wettige regten gebruik te maken om geheel Sumatra (met uitzondering van het rijk van Atjeh) zoodanig aan ons te verbinden, dat het gedeelte aan ons regtstreeksch gezag onderworpen in bloei en welvaart toenemen zal en zich naar wensch ontwikkelen kan, terwijl het andere gedeelte zoo lang mogelijk aan het zelfbestuur van door ons erkende en aan ons verbonden vorsten overgelaten moet blijven, behoudens de getrouwe naleving der gesloten of nog te sluiten overeenkomsten" [3]).

Welk een verschil tusschen deze van plichtsbewustzijn getuigende taal en die, welke voor nauwelijks twintig jaren de

[1]) Minister aan den Gouv.-Gen., 4 Juni 1857, no. 1/722, L^a A.

[2]) De gespatieerde woorden zijn ontleend aan het advies van den Raad van Indië, d.d. 5 November 1858, N°. XX.

[3]) Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol. 22 Dec. 1858, N°. 277a. L^a S 8^a.

richting onzer koloniale staatkunde vertolkte! Toch, hoe oprecht ook woorden als: beschaving en welvaart werden gebruikt, de achtergrond was, het blijkt uit schier alle adviezen, de vrees voor het zich vestigen van vreemden invloed; een vrees zoo groot, dat men, zij het noode, heenstapte over de bezwaren, welke zich aan de uitbreiding van gebied vastknoopten. Reeds kostte de aanvulling van het leger „buitengewone" inspanning, het ambtenaarskorps was incompleet en daarbij arm aan bruikbare elementen, en ten slotte, de voorzieningen zouden veel geld eischen. Ook aan strategische bedenkingen ontbrak het niet, daarentegen zag Generaal Van Swieten in de herbezetting der Oostkust uit een militair oogpunt groote voordeelen. Zij zou ons meester doen worden van de beide accessen naar het Verre Oosten en bij een oorlog met Engeland ons in staat stellen, den Britschen handel afbreuk te doen.

Het belangrijkste advies was dat van Riouws resident, den heer Tobias. Deze wees op den slechten toestand ter kust: schijngezag der vorstjes, uitbuiting der massa door de grooten, onderlinge twisten en oorlogen, onveiligheid van persoon en goed. De Soeltans van Siak, Indragiri, Kwantan, enz. waren zoo weinig zeker van hun waardigheid, dat reeds het zoeken van steun bij vreemden was voorgekomen; voor ons een steeds dreigend gevaar. Wanbestuur en gemakzucht waren de oorzaken van dezen treurigen toestand, merkbaar ook uit het verloopen van den voorheen zoo levendigen handel.

Blijkbaar was, sedert Anderson de kust had bezocht, de staat van zaken eer verslimmerd dan gunstiger geworden, en toen was het toch al erg genoeg. „Wherever I went", heet het in zijn „Mission", „there was or had lately been war" [1]). Elders gewaagt hij van de moeite, welke men vaak had, om het peperproduct af te voeren, „in consequence of the apprehension of pirates" [2]), terwijl het op een andere plaats verluidt: „the woods were infested with a travelling banditti, known by the name of Gumpangan or Musu Bringing, who shoot from behind trees and plunder passengers" [3]).

Dat was geweest in de dagen, dat de zeeroof bloeide; de zeeroof, die, mirabile dictu, in menig opzicht dezen streken tot zegen was geweest. Want, het werd reeds eerder gezegd, dat

---

1) t. a. p. p. 130.
2) t. a. p. p. 72.
3) t. a. p. p. 49.

bedrijf, hetwelk hand in hand ging met den handel, was niet alleen een bron van welvaart geweest, maar ook een prikkel tot bewondering wekkende daden, een uiting van volkskracht. Men rekende het zich een eer er deel aan te nemen en de vorst, die te verwijfd was, om dat te doen, kon er op rekenen, zijn troon op een meer energiek verwant te zien overgaan. Maar sedert de Westerlingen den strijd tegen de corsairs met ernst aangebonden en daarbij in den stoom een machtigen steun gevonden hadden, was het bedrijf verloopen, de achteruitgang der grooten begonnen. De laatsten hadden naar andere bronnen van inkomsten moeten omzien, belastingen waren opgelegd. De zeeroovers waren visschers geworden, zwervers op het wijde water, tuk nog altijd op een ongeoorloofd prijsje, beslist afkeerig van belastingplicht. Wat van hen niet te halen viel, zochten vorsten en grooten van de gezeten bevolking, de landbouwers. Dezen, die zich de vruchten van hun arbeid ontnomen zagen, hadden geen prikkel tot werken langer, de productie nam af, het vertier hield hiermede gelijken tred en, terwijl op de Westkust de welvaart zich bij rust en veiligheid gestadig kon ontwikkelen, dreigde zij in het Oosten geheel teniet te gaan.

Er viel dus een schoone taak te vervullen in het onder protectoraat gebrachte gebied, maar, nogmaals, niet dàt dreef in eerste instantie tot wederbezetting der in 1842 verlaten landen, al stond men in denken reeds zeer ver van de beginselen, welke voor nauwelijks een kwart eeuw onze koloniale staatkunde ontsierden. Wanneer medio 1861 voorstellen van den resident van Riouw, om tot meer invloed op de Siaksche zaken te komen, het Plein bereiken, beantwoordt Minister Mr. J. Loudon die [1]) met de opmerking: „niet zonder bezorgdheid eene neiging... tot uitbreiding van ons regtstreeksch gezag" bespeurd te hebben, om er op te doen volgen, dat al had zijn ambtsvoorganger, Rochussen, anders gewild, hij „elke uitbreiding van ons gezag in den Indischen Archipel als eene schrede nader tot onzen val" beschouwde, „en zulks te meer daar wij nu reeds in dat opzigt ver boven onze krachten gegroeid zijn". Er konden weleens redenen bestaan, welke tot „uitbreiding... of eene annexatie" dwongen, maar wel klemmend moesten ze zijn, wilde hij „aan de verdere verspilling onzer krachten" medewerken.

---

[1]) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen., 8 Juni 1861, n°. 100.

Ver boven onze krachten! Dat werd gezegd in een tijd, toen 's lands middelen gunstig stonden en een jaarlijksche bate van circa 30 millioen uit het Cultuurstelsel de staatskas stijfde! [1]) Van den anderen kant moet worden erkend, dat de jongste gebeurtenissen in Indië — de expeditiën naar Djambi, Borneo's Westkust, Boni en niet het minst de voor kort aangevangen Bandjermasinsche krijg, om van andere kleinere ondernemingen niet te spreken — reden tot zorg te over gaven en met bekommering deden afvragen, wat daarvan het eind zou wezen.

De tijd was kritiek, ook voor Nederland, waar in het voorjaar van 1860 de sedert 1853 geluwde staatkundige storm opnieuw was gaan opsteken. Geld moest er zijn voor den aanleg van spoorwegen, den wensch der liberalen, maar dan ook, het dreigende wapen der conservatieven, geen afschaffing van het Cultuurstelsel! Loudon, in deze de man van het „juste milieu", vrijzinnig aan deze zijde van den oceaan, maar behoudend voor de koloniën, moest in het laatst van 1861 het lot van het gansche kabinet deelen; voor de tweede maal nam Thorbecke de leiding, zijn evenknie in parlementaire kracht, Groen van Prinsterer, die der oppositie. De strijd beloofde hevig te zijn, maar al ras vertoonde zich verdeeldheid in het kamp der liberalen. De jonge garde, aan wier hoofd mannen als Franssen van de Putte en Kappeyne van de Coppello, kwam tegen den veteraan, die de koloniale hervormingen wilde verschuiven, in verzet, sterk zich voelende door den diepen indruk, welken Multatuli's felle aanklacht tegen de natie in zijn „Havelaar" had verwekt. De „kapitein" werd „over boord gezet" [2]), door Van de Putte een nieuw ministerie gevormd. Een lang leven had ook dit niet. Reeds het volgende jaar, 1866, viel het op de Cultuurwet [2]). Deze nederlaag, welke de conservatieven andermaal op het kussen bracht, was nochtans voor Van de Putte een moreele overwinning, want vast staat, dat sedert „terugkeer tot de door hem veroordeelde beginselen van koloniaal beheer gebleken is eene onmogelijkheid te zijn geworden" [3]). Inderdaad kan van het conservatieve bewind, dat in 1868 opnieuw voor een liberaal de plaats zou ruimen, worden getuigd, dat het „a period of stagnation" bracht, waarin het de oplossing der sedert

---

1) Mr. N. G. Pierson. „Koloniale politiek", blz. 148.

2) P. J. Blok. „Geschiedenis van het Nederlandsche Volk", Deel VIII. Hoofdstukken 2 en 3.

3) „Vragen van den dag". XVII. Isaac, Dignus, Franssen van de Putte en het keerpunt in de koloniale politiek (1822—1902), blz. 273 v.g.d.

1860 naar het front gedrongen koloniale quaestie wel heeft kunnen vertragen, zonder echter bij machte te zijn, haar uit te schakelen. Toch, en hiervan hadden zich zoowel de behoudsmannen als hun opponenten een verwijt te maken, toch, „it was the misfortune, indeed, of the Dutch dependencies at this period (t. w. van 1860 tot '70) that the questions of the greatest practical importance to them were judged at home largely by their bearings on party and constitutionel politics" [1]).

De continuïteit in de leiding der Indische zaken is uiteraard door het doodtij der vaderlandsche staatkunde geschaad. Van het oogenblik, dat Rochussen als minister optrad — Maart 1858 — tot dat, waarop Van de Putte de portefeuille van koloniën aanvaardde — 2 Februari 1863 — hebben niet minder dan vijf Excellenties haar bevelen naar Indië gezonden, en wel moet er ginds stuurmanskunst noodig zijn geweest, om koers te houden in de wisselende stroomingen. Gelukkig waren daar de omstandigheden zelve evenveel bakens in zee. Machtiger dan ministerieele decreten liet zich haar drang gevoelen. Zoo t. a. v. Siak. Geen bemoeienis met de inwendige aangelegenheden des lands, was bevolen. Ingrijpen! dicteerde daarentegen de ervaring van elken dag schier. Men had te doen met „een diep ellendige, ontzenuwde bevolking, uitgemergeld door eene luije, door het gebruik van amfioen verdierlijkte aristocratie", overal heerschte verdeeldheid, alles steunde op onrecht en geweld. Die toestand had Wilsons hulp doen inroepen, daarna de onze. Het Tractaat van 1858 was gevolgd, maar het kon ons niet schenken, wat noodig was, om in den chaos orde te brengen. Men had het Soeltanaat moeten ontzien, om niet bij voorbaat elke overeenkomst onmogelijk te maken. Hierin behoorde verandering te komen, naar grooteren invloed te worden gestreefd, niet overhaast maar geleidelijk, en wat hiertoe wel allereerst behoorde te geschieden, was de verplaatsing van den eenigen ambtenaar in het uitgestrekte gebied van Bengkalis naar de vorstelijke residentie [2]).

Tot het laatste is het spoedig daarna gekomen, tot meerdere bemoeienis met de z. g. onderhoorigheden leidde op 'Soeltans aandrang een in Augustus 1862 door den resident van Riouw, toen E. Netscher, derwaarts ondernomen reis, waarvan het doel was, „om zich persoonlijk van de aldaar heerschende toestanden

1) Clive Day. „The Dutch in Java", p. 333 and 334.
2) Resident van Riouw aan den Gouv.-Gen. 31 December 1860, L^a O^1.

te overtuigen en om die staten te onttrekken aan de geusurpeerde souvereiniteit van Atjeh, hen langs minnelijken weg te leiden tot behoorlijke ondergeschiktheid aan den Sultan van Siak"[1]). In het daarover uitgebrachte verslag beschreef de resident den toestand als „allertreurigst, overal twist „en grooten wrok . . . tegen Siak, welk rijk door grenzenlooze wanorde en wanbestuur in zulk een diep verval is, dat het hun onmogelijk die bescherming verleenen kan, waarop zij aanspraak hebben". In het Gouvernement had men algemeen groot vertrouwen; slechts Assahan maakte een uitzondering, wenschte niet als de overige staatjes onder onze bescherming te staan. Van de gebleken stemming was gebruik gemaakt, om van de daartoe gezinde vorstjes geteekende verklaringen te verkrijgen, dat zij de souvereiniteit hetzij van het Gouvernement, hetzij van Siak erkenden [2]).

In Assahan had men de Britsche vlag zien wapperen. Ze was daar geplant, niet, als aanvankelijk was vermoed, door den Soeltan, doch door een paar Chineezen, handelaren van Pinang, die zich de vrijheid daartoe hadden veroorloofd, zooals bij informatie bij den Gouverneur der Straits-Settlements zou blijken. Deze autoriteit maakte zich de gelegenheid ten nutte, om den resident er op te wijzen, dat hem onze bemoeiingen met de rijkjes ter Oostkust ongeoorloofd voorkwamen, wijl er in 1818 en 1823 door het Straits-bestuur contracten waren gesloten met Siak, Deli en Langkat. Deze overeenkomsten, waarvan alleen die in 1818 door FARQUHAR met eerstgenoemd landschap aangegaan ons reeds bekend was, werden in afschrift aangeboden. De zaak gaf aanleiding tot een bezoek van den resident aan den Gouverneur, waarbij deze verklaarde, zijn regeering over onze jongste handelingen ter Oostkust te hebben ingelicht en in afwachting van bevelen c.q. maatregelen te zullen treffen, om de Britsche belangen op den overwal te handhaven. De Gouverneur-Generaal, die een en ander aan den Minister rapporteerde, schreef met den Raad van Indië van oordeel te zijn, „dat indien de Engelschen met bedreigingen komen en een oorlogschip naar Siak zenden, de Indische Regering zich dan niet dient te laten intimideren, maar dat zij dan dadelijk een of twee oorlogschepen derwaarts moet zenden, om den inlander te doen zien, dat wij niet voor de Engelschen

---

1) Besluit d.d. 27 Maart 1862, n°. 3.
2) Bevestigd bij Besluit d.d. 25 December 1862, n°. 3.

terugdeinzen". Ook hij verzocht van instructies te worden voorzien [1]).

De diplomatieke verwikkelingen uit de herbezetting der Oostkust voortgevloeid, zullen elders worden besproken. Voor het oogenblik is het voldoende te weten, dat, gelijk trouwens te verwachten was, de Siaksche zaken al heel spoedig tot moeilijkheden met de Straits-Settlements hebben geleid. Ook met een goed deel der z.g. onderhoorigheden zelve, omdat deze meest alle aan de Siaksche heerschappij waren ontgroeid en zelf over het eigen lot wenschten te beschikken. Eenige, en in de eerste plaats wel Deli, verlangden onder Nederlandsch protectoraat te komen. Deli, waartoe Langkat, Tamiang en Serdang met de tot het laatste gerekende landschappen Bedagei en Pertjoet, deed zulks om beschermd te worden tegen „*Atjeh, waardoor Deli vroeger veroverd is*" [2]). Langkat had een bijzondere reden. De vorst van dat rijkje was door zijn schoonzoon, een Atjèher, in het nauw gedreven en zag in het aannemen der driekleur het beste middel, om den Atjèhschen invloed te keeren. De Soeltan van Serdang, evenals Deli door Atjèh aan Siak „ontweldigd", noemde zich de vazal van den Soeltan van Atjèh, die hem tot zijn „wazir" (stadhouder) had aangesteld. Deli mocht vrij Langkat en Serdang tot zijn gebied rekenen, deze rijkjes beschouwden zich even min aan Deli ondergeschikt als zij en ook Deli zelf dit deden ten opzichte van Siak. Assahan, na Deli de voornaamste der z.g. onderhoorigheden, dacht er ook niet over, Siaks heerschappij te erkennen, was echter ook ongeneigd, zich onder Nederlandsch protectoraat te plaatsen. De landschappen Kwaloe, Lidoeng en Batoe Bahara heetten onder Assahan te ressorteeren. Slechts in één opzicht heerschte er eenstemmigheid: van het oppergezag van Siak waren alle vorstjes beslist afkeerig.

De toestand benoorden eigenlijk-Siak was dus wel uiterst gecompliceerd, geheel anders dan men zich dien gedacht had. Van terugtreden kon, toen eenmaal die ervaring was verkregen, geen sprake meer zijn. De vlag was in de onderhoorigheden geplant en daarmede het voornemen, om het Nederlandsche gezag te doen gelden, vertolkt. Die er hun rekening op hadden gebouwd, konden niet teleurgesteld worden. Men mocht hen niet overleveren aan de wraak van hen, die den loop der gebeurtenissen

1) Gouv.-Gen. aan den Minister, 28 Maart 1863, n°. P9.

2) Wij cursiveeren deze aan het Besluit van 25 December 1862, n°. 3 ontleende woorden.

met weerzin hadden gevolgd. Het verleenen van bescherming aan genen, het tot onzen wil brengen, dwingen desnoods, van dezen, was de plicht, ons door de omstandigheden opgelegd. „Ook hier blijkt", schreef de Raad van Indië — uit wiens advies het voorgaande omtrent de aangetroffen verhoudingen werd getrokken — „ook hier blijkt weder, dat al moge men nog zoo sterk tegen uitbreiding van gezag en bemoeijing op de Buiten-Bezittingen gestemd zijn, het veelal niet mogelijk is, die te vermijden" [1]).

De onwil van eenige der betrokken landschappen, de tegenwerking van den Britschen buur, de vijandschap van Atjèh, dat waren de gevolgen der wederbezetting van de Oostkust. Ze maakten de reiniging van den Augiasstal — want dat wàs de Oostkust — dubbel bezwaarlijk. Gelukkig mocht het heeten, dat men aan het Plein weder eens over stag gegaan was en met de ten vorigen jare bevolen onthoudingspolitiek had gebroken [2]). Het kwam er nu vooral op aan, de Britsche ijverzucht in waardeering voor ons bestuur om te zetten en ook de bevolking door een mild en belangeloos bewind voor ons te winnen. Geen half werk, al zou het offers kosten, en bovenal geen kortzichtig najagen van voordeel, daar anders onze positie op den duur onhoudbaar zou worden.

Wat Atjèh betreft, voorspelde de toekomst weinig goeds. Reeds in het politiek verslag van Riouw van 1859 was omtrent de onderhoorigheden van Siak aangeteekend: „de grootere rijkjes Asahan en Deli hebben pogingen in het werk gesteld, om onder de bescherming van Atjeh onafhankelijk van Siak te blijven; praauwen en verdere benoodigdheden zijn te Poeloe Pinang ingekocht geworden, men zou in grooten getale naar Atjeh gaan". Het schijnt bij plannen te zijn gebleven, doch uit het medegedeelde blijkt, dat er tusschen de genoemde rijkjes en Atjèh banden bestonden, welke zij zelf inniger beschouwden dan die met Siak. Dat de Soeltan van Atjèh aanspraak maakte op een deel van het Siaksche gebied, was reeds in den loop van 1861 vermoed uit geruchten over een voorgenomen aanval op Langkat en zekerheid geworden bij gelegenheid van het bezoek der *Bromo* ter afwikkeling van de zaak Oedah-Peto Mageh. Toen had de Soeltan den commandant van het schip, Brutel de la Rivière, en den hem vergezellenden assistent-resident Mess verklaard, „dat Langkat hem toebehoorde,

1) Advies van den Raad van Indië, 28 November 1862, n°. XCVII.
2) Ministerieele aanschrijving, d.d. 7 Juni 1862, L^a A^az, n°. 47/653.

dat ook de landen tot aan de grens van Tanah Poetih Ajam Denak hem toebehoorden en dat, wanneer er in die uitgestrekte bezitting waren, die zich tegen hem misdroegen, hij, Sultan, ze dan den oorlog aandeed. Was hij daartoe te zwak, hij zou naast die van Allah de hulp van het Gouvernement inroepen".

„In een aan den Gouverneur-Generaal gerigt schrijven in antwoord op de kennisgave van des Landvoogds optreden verzocht de Sultan, dat, wanneer de Gouverneur-Generaal zulks goed mogt vinden, de grenzen van zijn rijk en die van het N. I. Gouvt. mochten worden vastgesteld"[1]).

Dit voorstel en het aan radja Oedah gegeven ontslag getuigden van de begeerte des Soeltans, om de hangende quaesties in der minne te schikken; een strijd als van den aarden tegen den ijzeren pot kon voor hem weinig aantrekkelijks hebben. Alleen in de zaak der schuldvordering scheen van zijn medewerking niet veel verwacht te kunnen worden, vermoedelijk, wijl hij die beschouwde, als niet tot zijn bemoeienis te behooren. Maar dit was een kleinigheid vergeleken bij het brandende Oostkust-vraagstuk en de Regeering begreep, dat men de oplossing van dit laatste niet in gevaar mocht brengen, door vast te houden aan den eisch tot vergoeding. Den Soeltan ware onder het oog te brengen, dat van hem niets onredelijks werd gevergd, door hem voor de onwettige handelingen en het misbruik van gezag zijner ondergeschikte hoofden aansprakelijk te stellen, terwijl men hem verder kon mededeelen, tot vaststelling der wederzijdsche grenzen ter Oostkust bereid te zijn. Kwam het daartoe, dan zou van de vordering der som van *f* 2640 kunnen worden afgezien.

In dezen zin werd een brief aan den Soeltan opgesteld en door den Gouverneur-Generaal geteekend, met verzoek om ter regeling der oostelijke grenzen een gemachtigde te zenden naar Riouw, wijl de resident van dat gewest onzerzijds voor die taak was aangewezen. Dit geschiedde in December [2]), maar aan den last op den Gouverneur der Westkust, om den brief aan den Soeltan over te doen brengen, „werd door verschillende omstandigheden en ten gevolge van den minder goeden toestand van de

je peinzte jeheel

[1]) Uit een voor de Ind. Reg. samengesteld: „Geschiedkundig overzigt van hetgeen tusschen ons en het rijk van Atjeh is voorgevallen na het sluiten met dat rijk van de overeenkomst van 30 Maart 1857. (Besluit 9 Mei 1857 n°. 7)". Dit referaat, dat we kortheidshalve als het Historisch Overzicht voortaan zullen vermelden, behoort bij de kabinets-missive van den Gouverneur-Generaal, d.d. 8 Juli 1869 n°. 119 1ᵃ, M 7.

[2]) Gouv. Besluit 23 December 1862, n°. 4.

ter kuste gestationneerde oorlogsstoomboot eerst later voldaan" [1]).

Een betreurenswaardig uitstel! Het verzoek tot grensregeling was het uitvloeisel van onze bemoeiingen met het betwiste gebied in Augustus 1862. De resident had toen, als we reeds weten uit het advies van den Raad van Indië op het reisverslag, ervaren, dat de Siaksche suprematie niet algemeen werd erkend. „Met uitzondering der zuidelijke staatjes Panei en Bila, stond", zoo heet het in dat verslag, „de gansche kust tot aan Serdang toe onder den invloed van den JAM TOEAN, hoofd van Assahan, die zijn gezag had uitgebreid over Koewaloe, Lidoeng en Batoe Bara." Van hier tot Tamiang heerschte de Atjèhsche invloed, in alle landschappen was verbittering tegen Siak, „dat nooit hun die bescherming had verleend, waarop zij aanspraak konden maken". Daardoor was omstreeks 1854 Deli, toen onder Soeltan OSMAN, door een Atjèhsche vloot van ruim 200 prauwen overmeesterd kunnen worden. Siak had geen hulp verleend, hoezeer daardoor verplicht „krachtens schriftelijke verbindtenissen", en OSMAN was tot zijn dood toe „wazir" van den Soeltan van Atjèh gebleven. Zijn opvolger, MAHMOED, had het echter „zonder eenige inmenging van Atsjin of van Siak" weten te stellen.

In het najaar van 1862 wist de regeering dus, dat Atjèh niet alleen aanspraak maakte op een deel der Oostkust, maar ook, dat die aanspraken steun vonden in den feitelijken toestand, terwijl, zooals de Indische Raad in zijn ultimo November uitgebracht advies verklaarde, de onderhoorigheid aan Siak de facto had opgehouden, omdat dit als leenheer geen bescherming gaf of geven kon [2]). Dit argument, aangevoerd ter wederlegging van, als we straks zullen zien, de Britsche vertoogen tegen onze bemoeiingen met de staatjes, waarmede Engeland in 1819 en 1823 overeenkomsten had gesloten, moest in al zijn juistheid wel de Atjèhsche aanspraken versterken. BLUNTSCHLI zegt: Ohne Uebertragung des abtretenden Stats kann ein Statsgebiet oder ein Theil desselben von einem andern State in Besitz genommen und rechtmäszig einverleibt werden;

a. in Folge der Verzichtleistung der bisherigen Statsgewalt auf die Statsherrschaft,

b. in Folge der wohlbegründeten Beseitigung der bisherigen Statsgewalt durch die Bevölkerung und des freien Anschlusses derselben an der erwerbenden Stat,

---

1) „Historisch Overzicht".

2) Advies 28 November 1862, n°. XCVII.

c. in Folge des nothwendigen Fortschritts in der Entwicklung eines nationalen Stats [1]).

Zoolang de Indische Regeering niet beter wist, of Siaks onderhoorigheden strekten zich ongeveer tot de rivier van Tamiang uit, had zij alle reden, om, gelijk zij in den loop van 1862 ook gedaan heeft, den resident van Riouw op te dragen, „aan de geusurpeerde souvereiniteit van Atjeh een einde te maken" [2]), maar toen de uitkomsten van 's residents bezoek hadden geleerd, dat die souvereiniteit de vrucht was van verovering, stond de zaak anders. Siak had geen rechten meer. Van den Pangéran van Langkat wist men trouwens reeds sedert Februari 1861, dat hij zich aan Atjèh had overgegeven, omdat Siak 28 jaren lang in gebreke was gebleven, hulp te verleenen. Te Serdang waaide bij 's residents bezoek in Augustus 1862 de Atjèhsche vlag en vertoonde de bestuurder, die zich des Soeltans „wazir" noemde, het Atjèhsche zegel. Toen in 1864, later dus nog, een onderzoek in Tamiang werd ingesteld naar een moord op Britsche onderdanen gepleegd, verklaarde de radja „onderdaan" van den Atjèhschen Soeltan te zijn. In 1865 kreeg de resident in antwoord op zijn aandrang bij den vorst van Assahan, om zich naar de wenschen van het Gouvernement te schikken, een brief, waarin o.m.: „Ik verzeker bij God, dat ik de waarheid verklaar door te erkennen, dat ik sta onder het gezag van den Sultan van Atjeh. Ook dit maakt mijn vriend tot leugen. Wat moet ik daaraan doen? Maar het is toch eene zuivere waarheid, dat van den tijd van mijne voorouders af tot heden wij altijd hebben gestaan onder het bestuur van den Sultan van Atjeh." Een jaar te voren had dezelfde Tengkoe Pangéran Besar den assistent-resident van Siak geschreven: „Maar het land Assahan staat onder het bestuur van den Vorst van Atjeh bandar Daroe's Salam [3]) en deze vorst is bevriend en contractant met het Britsche Gouvernement."

Kruyt zegt in zijn werk „Atjeh en de Atjehers": „De geschiedenis leert ons, dat Deli, Batoe Bara, Siak en andere staatjes bezuiden de Tamiang-rivier gelegen, in het bloeitijdperk van het Atjehsche rijk, hieraan door kracht van wapenen zijn onderworpen; dat zij zich echter later weer van deze overheersching wisten

1) t. a. p. s. 170, § 288.

2) Brief van den 1^en^ Gouvernements-Secretaris aan den Resident van Riouw, 27 Mei 1862, L^a^ X^1^.

3) d. i. „Verblijf van den Vrede".

los te maken en nu eens geheel onafhankelijk waren, dan weer zich onder de souvereiniteit van het zich ontwikkelende rijk van Siak stelden. De vorsten van Atjeh hadden echter deze toestanden nooit erkend en stelden herhaaldelijk pogingen in het werk om hun vervallen gezag in die vroegere onderhoorigheden te herstellen" [1]).

Dat Siak in den tijd, toen het nog het rijk Gasip heette, onder Atjèhsche heerschappij heeft gestaan, is ons bekend [2]), maar we weten ook uit ANDERSONS „Mission," dat deze explorateur een toestand had aangetroffen, welke duidelijk wees op een hier meer, daar minder beperkte suprematie van Siak met sporen van Atjèhschen invloed. Sedert moeten er ter Oostkust belangrijke wijzigingen hebben plaats gevonden. In den loop der 19e eeuw was Siak hand over hand achteruitgegaan, terwijl het Soeltanaat van Atjèh, dank zij het even krachtige als langdurige bewind van zijn drager IBRAHIM (1836—1870), in beteekenis had gewonnen. Het is dus wel verklaarbaar, dat van Atjèhsche zijde pogingen in het werk zijn gesteld, om het gebied ten koste van Siak uit te breiden. Dat het hierin is geslaagd, mag uit het boven medegedeelde worden afgeleid. „Dit is zeker," zoo lezen we nog bij KRUYT, „dat verschillende Atjehsche vorsten ons in de jaren 1873, 1874 en 1875, toen zij reeds lang onder ons bestuur stonden en dus geen reden hadden, om de vroegere macht des Sultans van Atjeh grooter voor te stellen dan zij werkelijk geweest was, herhaaldelijk verzekerd hebben, dat het gebied des Sultans zich tot ver bezuiden de Tamiang-rivier, tot Tanah Poetih of Batoe Bara uitstrekte en dat in 1875 nog hoofden van landstreken bezuiden deze rivier in het bezit waren van schenkbrieven en zegels van den Sultan of diens rijksgrooten, waarin zij, evenals zulks met den vorst van Edi en van andere staatjes het geval was, Kedjoeroean (Rijksbestuurders) van Atjeh werden genoemd" [3]).

Het standpunt der beide partijen thans kennende, zal men moeten beamen, dat een modus vivendi, als door het Atjèhsche voorstel was ingeleid, alle reden van bestaan had. Slechts een schikking had ons uit de impasse kunnen redden, waarin het gebrek aan belangstelling voor en de daaruit voortgevloeide onkunde omtrent den staat der zaken in de interessensfeer, in

---

1) t. a. p., blz. 6.
2) Zie hoofdstuk II, blz. 43, v.g.d.
3) t. a. p. blz. 7.

het gebied dus, dat naar de onverbiddelijke wet der causaliteit eenmaal bezet worden moest, ons hadden gebracht. Want terugtreden was onmogelijk. Het zou opgevat zijn, niet als het nobel belijden eener dwaling, maar als een bewijs van vrees en zwakheid. Dit klemt te meer, omdat door Britsche particulieren van den overwal niets werd verzuimd, om onze handelingen in het hatelijkste licht te plaatsen en bij vorsten en bevolking het denkbeeld levendig te houden, dat het Straits-bestuur eerlang tusschenbeide zou treden. Daarom valt het te betreuren, dat het niet beschikken over een behoorlijken oorlogsbodem oorzaak moest worden, dat's Landvoogds antwoord op het voorstel van den Soeltan achtergehouden en diens ongeduld geprikkeld werd. In Februari 1863 toch kreeg de resident van Riouw bericht, dat een Atjèhsche vloot van 100 prauwen tegen Deli werd samengetrokken en dat Assahan van de landzijde den aanval op dat ons bevriende rijkje zou steunen. Doordien de resident zich onverwijld met twee stoomschepen naar de Delische wateren begaf, bleef het bij een bedreiging. Maar tegen het laatst van April verscheen een Atjèhsche flotilje van 13 prauwen onder bevel van radja moeda TJOET LATIF van Meureudoe voor Langkat. Een onderhoud werd geweigerd. In Deli gelijke ontvangst. Daarentegen liet men TJOET LATIF in Serdang toe en schonk men hem in Assahan gastvrijheid. Van hier uit werden aan de hoofden van Batoe Bahara brieven gezonden met de mededeeling, dat men er komen zou, om bevelen „van hunnen heer den Sulthan van Atjeh" over te brengen. Men schreef terug, dat het bezoek niet kon worden ontvangen, „omdat de Hollandsche vlag reeds te Batoe Bara was geheschen" [1]), en ging aanstonds over tot het in staat van verdediging brengen der plaats. Eenige dagen later deed Assahan weten, dat het aan den aanval der Atjèhers eventueel zou deelnemen. Den 22en Mei verscheen de Atjèhsche flotilje, den 24en volgde de aanval. Deze werd echter afgeslagen en de Atjèhers trokken op hun reduit, een versterking op Poeloe Kampei, terug. Dit eilandje, vlak aan de kust tusschen Serdang en Tamiang gelegen, werd door NETSCHER een zeer goed gekozen rendez-vous van de Atjèhers genoemd.

Onmiddellijk nadat van het gebeurde bericht was ontvangen, kreeg de controleur te Siak last, zich met een klein detachement militairen op den Gouvernementsstoomer *Dassoon* in te schepen

1) Verklaring van een der vier hoofden van Batoe Bahara.

en naar de kust te stevenen, om hun, „die ons genegen zijn eenig vertrouwen in te boezemen". Van aanvallend optreden had hij zich te onthouden, tenzij daartoe geprovoceerd. De resident zelf zou met een oorlogsschip volgen, om naar omstandigheden te handelen. „Waarschijnlijk gesterkt door het ontbreken van middelen tot bedwang van onze zijde", zoo schreef hij den Landvoogd, „zijn de Atjehnezen voortgegaan hunne partij te versterken, zoodat wij thans Asahan en Serdang als ons bepaald vijandig kunnen beschouwen." In overweging werd gegeven, „den Sulthan van Atjeh opheldering te vragen wegens het beleedigen van de Nederlandsche vlag te Batoe Bara . . ." [1]).

Dit geschiedde en het was weder de *Bromo*, welke met het overbrengen van den brief werd belast. De gelegenheid moest tevens worden gebruikt, om den nog steeds te Padang op doorzending wachtenden brief van 23 December te voren — dien over de grensregeling — den Soeltan te doen toekomen. Het schip zou te genoemder plaats ook een paar ter Westkust opgevatte lieden, die zich op Atjèhs gebied aan moord hadden schuldig gemaakt, ter uitlevering aan boord nemen.

Den 9en September liet men op de reede van Atjèh het anker vallen, drie verrel jaars na des Soeltans voorstel betreffende de Oostkust, waar het, als we zagen, inmiddels tot feitelijkheden was gekomen. Wat de resident er had verricht, blijkt uit diens reisverslag en journaal [2]). Vergezeld van den militairen commandant en een detachement van 60 man, was deze den controleur van Siak naar de kust gevolgd. Militairen waren medegenomen, om de Atjèhsche scheepsmacht afbreuk te kunnen doen, voor het geval zij volk had gedebarkeerd. Ook was zoo gehandeld met het oog op de toekomst. Het zou toch wel eens nuttig kunnen zijn, reeds nu de streken te leeren kennen, „waar misschien eenmaal eene militaire expeditie niet meer zal kunnen worden vermeden, willen wij het contract met Siak in ernst handhaven en geen afstand doen van de regten, die Nederland op dit schoone gedeelte van Sumatra heeft", aldus profetisch onze resident. Voor het oogenblik had men zich bepaald tot het

---

1) De resident van Riouw aan den Gouv.-Gen., 10 Juli 1863, n°. 639a.
2) id. id. 27 Augustus 1863, n°. 778, waarbij journalen van den controleur Altheer van 8—21 Juli en van radja Boerhan Oedin, een voornaam inlander in onzen dienst, dien wij in den loop van 1873 andermaal zullen ontmoeten.

opsporen der prauwen, welke Batoe Bahara hadden beschoten, en daarom de Atjèhers, die zich op Poeloe Kampei, hoezeer Siaksch gebied, bevonden, ongemoeid gelaten, niet wetende, welke gedragslijn de Regeering t. a. v. Atjèh zou volgen. Slechts waren die lieden gewaarschuwd geen vijandelijkheden te plegen, zoolang de grensquaestie nog hangende was. Met Assahan en Serdang stonden de zaken gunstiger dan ze zich lieten aanzien. Vrees voor Atjèh, zoo heette het, weerhield die staatjes van toenadering, maar was eenmaal een ambtenaar in Deli geplaatst, dan zou het gansche kustgebied spoedig de Nederlandsche souvereiniteit erkennen en daarmede orde en rust verzekerd zijn. Zoo niet, „onze tegenwoordige positie op Sumatra's Oostkust zou op den langen duur onhoudbaar zijn". Het was een plicht, „de regten" van Siak „te handhaven" en „de meeste vorsten hebben ons met opene armen ontvangen en verlangen naar onze bescherming".

„Maar tegenover ons staat eene inlandsche magt — Atjeh —, die stoutweg onze vlag beleedigt en de zijne in het gezigt van onze oorlogschepen doet wapperen op Siaksch grondgebied. Diezelfde staat handelt trouweloos en verraderlijk door vijandelijkheden jegens ons te plegen na het voorstel te hebben gedaan, om de kwestie van grensscheiding, waarover hij meent zich bezwaard te kunnen gevoelen, in onderling overleg uit te maken. Die staat moet bedwongen worden en gestraft voor zijn handelingen, welke in lijnregten strijd zijn met het contract van vrede en vriendschap, dat hij met het Nederlandsch-Indische Gouvernement heeft gesloten".

„Onzerzijds is niet het geringste gedaan, wat door het volkenregt of door de strengste billijkheid kan worden gewraakt, maar de betoonde lankmoedigheid zal weldra een einde moeten nemen, willen wij niet alles verliezen, wat wij gewonnen hebben, en gedwongen worden tot kostbare en moeijelijke expeditiën, die ons bovendien opnieuw zullen blootstellen aan onverdiende aantijgingen van de Engelsche zijde".

Daar was men waakzaam. Vermoedelijk van 's residents tocht naar de Oostkust onderricht, was den 14en Augustus de Britsche gouvernementsstoomer *Pluto*, commandant Eales, voor Deli verschenen en door genoemden gezagvoerder bij den Soeltan een bezoek afgelegd. Er zou toen, naar men van dezen vernam, door Mr. Eales gesproken zijn op een wijze, welke „blijkbaar de

strekking heeft Nederlands regten aldaar te ondermijnen en de bedoelingen der Regering in verdenking te brengen", zoodat hij in overweging moest geven, „om langs diplomatieken weg .... verdere inmenging der Engelschen in de zaken op de Noord-Oostkust van Sumatra te beletten" [1]). Dat het bij het eenvoudig doen volgen onzer schepen door een Britsch was gebleven, wees er op, dat de Gouverneur nog geen voorschriften van het Home-Government had ontvangen. Maar die openlijke belangstelling van Engelsche zijde deed onze zaak in het oog van den inlander geen goed en was ons een reden te meer, om aan de bemoeiingen met de kust een zoodanig karakter te geven, dat alle twijfel aan de stelligheid onzer voornemens, om ons daar te handhaven, moest ophouden. Reeds was machtiging gevraagd, om te Deli en c.q. ook elders ambtenaren te plaatsen. Ze werd verleend en bereikte Indië nog voor het einde des jaars. Toch werd de maatregel niet aanstonds genomen. De Regeering meende te moeten wachten op „de toegezegde aanschrijvingen betreffende den loop der diplomatieke onderhandelingen met Engeland over de Siaksche aangelegenheden", terwijl het ook wenschelijk voorkwam, „tevens nader nog een onderzoek in te stellen naar de gegrondheid der aanspraken van Atjeh" [2]). Edoch de omstandigheden lieten geen uitstel toe en, toen men drie maanden verder was, werd het bestuur ter Oostkust definitief geregeld [3]).

De behandeling der desbetreffende maatregelen valt buiten het bestek. De Oostkust onder ons gezag gebracht, heeft zich, het is genoegzaam bekend, ongemeen snel ontwikkeld en bijzonderlijk het door Atjèh betwiste gebied is, dank zijn voor de tabakscultuur zoo uiterst geschikten bodem, met reuzenschreden vooruitgegaan. Geen, zelfs de koophandel van den overwal niet, die deze schoone uitkomsten, vergezeld als ze zijn gegaan van een waarlijk vrijzinnige handelspolitiek, ongedaan zou willen zien; geen, die het niet zou toejuichen, dat barbarisme het veld heeft moeten ruimen voor een beschaving, welke tot heil is geweest ook voor alle lagen der inlandsche maatschappij. Geen, tenzij Atjèh!

Hoe weinig men hier met de handelingen der onzen ingenomen was, laat zich afleiden uit het wedervaren van den commandant van de *Bromo* en den hem toegevoegden controleur Boyée. De

1) Gouv.-Gen. aan den Minister, 24 November 1863, n°. 44, L^a H.
2) Advies van den Raad van Indië, 18 December 1863, n°. LXII.
3) Besluit d.d. 27 Maart 1864, n°. 16.

ontvangst bij den Soeltan vond op den 11en September 1863 plaats, twee dagen na aankomst ter reede, niet als bij de vorige gelegenheid in den dalam, maar „in eene nette, luchtige pendoppo" op „een pistoolschot afstand" daarvan verwijderd.

„Reeds gedurende zijne nadering, schreef de commandant, „trof mij des Sulthans trotschen, aanmatigenden gang en de stugge wijze waarop Zijne Hoogheid ons voorbij liep, zich nederzette en ons uitnoodigde te gaan zitten."

„Even bevreemdend was het Zijne Hoogheid niet als gewoonlijk informeerde naar de gezondheid van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal en van den Gouverneur van Sumatra's Westkust; het eenige wat hij vroeg, wanneer wij Batavia en Padang verlaten hadden, en of hij mij het vorige jaar ook niet ontmoet had."

„Ik liet bevestigend antwoorden en er eenige beleefde woorden bijvoegen en overhandigde toen de brieven."

„De eerste, die van 23en December, werd door Zijne Hoogheid gelezen en herlezen, doch met zeer duidelijke blijken van wrevel; de inhoud werd door Zijne Hoogheid aan den Sabandar medegedeeld in de Atjienesche taal, door dezen vertolkt in het Maleisch aan den Kontroleur I. C. Boyée, die het mij in het Hollandsch mededeelde."

„Dit nu verschafte mij wel de zekerheid, dat de Sulthan de bedoeling van dien brief goed begrepen had, doch had het nadeel, dat de inhoud bekend werd gemaakt aan de groote menigte, die de pendoppo aan alle zijden gewapend omringde, en ik zoude het er voor houden, dat de tegenwoordige plaats van onderhandeling welligt alleen gekozen was met het doel om het volk getuige te maken van de wijze waarop de boodschap van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal beantwoord werd."

„Zijne Hoogheid zeide daarop met de gewone vleijende betuigingen, dat hij met mij over den inhoud van den brief wenschte te spreken, waarop ik liet antwoorden, dat hoezeer mijne zending zich eigenlijk bepaalde tot het overbrengen van brieven en antwoorden, ik bereid was Zijner Hoogheids bedenkingen naar mijn beste weten op te lossen."

„Zijne Hoogheid verklaarde dat hij wel met den Gouverneur-Generaal en met den Gouverneur van Sumatra's Westkust wilde onderhandelen, maar niet met den resident van Riouw, dat hij vorst was enz."

„Ik liet daarop antwoorden, dat Zijne Hoogheid die zaak verkeerdelijk opvatte, dat noch de Gouverneur-Generaal, noch Zijne Hoogheid zich konden inlaten met de détails eener grensregeling; dat even als Zijne Hoogheid tot gemagtigden daarvoor kon benoemen wie hij wilde, Zijne Excellentie daartoe den Resident van Riouw had aangewezen; dat voorts de tractaten door die gemagtigden op te maken geene bindende waarde hadden, zoolang die door de beide Gouvernementen niet waren goedgekeurd en geratificeerd, en wat meer ter zake kon dienende zijn; doch Zijne Hoogheid volhardde bij zijn gezegde: 'hij' wilde niets 'met den Resident van Riouw te maken hebben', en dit reeds ging op vrij ongeduldigen toon, welligt ook gedeeltelijk veroorzaakt door dat de Sabandar niet vlug in het vertolken scheen, waarom dan ook van tijd tot tijd de hulp van den geheimschrijver des Sulthans werd ingeroepen."

„Het kwam mij ook voor, dat de Sulthan niet alleen het oog had op eene grensbepaling op de Oostkust, maar ook op de Westkust."

„Zijne Hoogheid ging daarop over tot het lezen der tweede brief, waarvan de inhoud mij op dezelfde wijze werd medegedeeld."

„Vervolgens verklaarde Zijne Hoogheid, dat de geheele streek tot Tanah Poetie Aijam Denah *hem* toebehoorde; dat hij sinds jaren gewoon was daar schatting te heffen; dat op zijn last ook praauwen naar Batoe Bara waren gegaan, om dat te doen, en dat er bij weigering op zijn last op die plaats gevuurd was; dat het Nederlandsche Gouvernement in vriendschap leefde zoowel met hem als met den Sulthan van Siak en dat het niet meer dan billijk was, dat wanneer door de Compagnie ergens de vlag geheschen werd, er hem dan kennis van werd gegeven, opdat hij, indien hij meende, dat die annexatie ten zijnen koste plaats had, hij zou kunnen protesteeren".

„Ik heb daarop doen antwoorden, dat ik geen magtiging had daarover te handelen en Zijne Hoogheid verzocht zijne bezwaren in den brief van antwoord aanteekenen en dat de zaak dan gerust aan het verlicht oordeel van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal kon worden overgelaten".

Over de restitutie der *f* 2640 achtte de commandant het wijzer niet te spreken, daar de Soeltan „blijkbaar geraakt" was. De uitlevering der gevangenen zou geschieden overeenkomstig diens wensch, daags daarop het antwoord op de brieven worden bezorgd.

Bij het afscheid betoonde de vorst zich „minzamer . . . dan al den vorigen tijd".

Den 12en gebeurde er iets, „dat mij zeer welkom was en mij overtuigde, dat de Sulthan welligt zelf had ingezien, dat zijne houding te aanmatigend was geweest". Er kwam namelijk een prauw langszij met den geheimschrijver, een man, die zich „als gematigd en betrekkelijk verlicht" had leeren kennen. Hij bracht namens zijn meester een beleefdheidsgeschenk, een karbouw en wat vruchten, dat om der wille van de zaak werd aanvaard. De commandant maakte van de gelegenheid gebruik, om de ter audiëntie behandelde quaestie nogmaals uitvoerig te bespreken, in de hoop, dat de kans op een minnelijke schikking er op winnen zou. Na eenige „van geslepenheid of van onkunde" getuigende ophelderingen over de wijze, waarop ons saluut was beantwoord, en na te zijn overeengekomen, dat de brief van den Soeltan zou worden bezorgd in stede van, als deze wenschte, te worden afgehaald, vertrok des vorsten schrijver met zijn talrijk gezelschap.

Twee dagen later kwamen de beantwoordingsbrieven — er was er een voor den Gouverneur der Westkust bij — aan boord. Uit de mededeelingen toen door den geheimschrijver gedaan, bleek het den commandant, dat „de kwestie . . . in den geest dezelfde als het vorige jaar" was gebleven.

Op de terugreis werden de peperhavens aangedaan en vernam men nog, „dat Poelo Simaloe jaarlijks eene schatting aan den Sulthan van Atjeh betaalt, bestaande uit klappers en olie en dat dit eiland zwaar bevolkt is".

„De algemeene indruk, die deze zending op mij gemaakt heeft", zoo eindigde het verslag, „is niet gunstig; ik geloof niet dat de Sulthan goedschiks af zal zien van zijne — regtmatige of onregtmatige — bezittingen op Sumatra's Oostkust, en evenmin geloof ik, dat hij er toe over zal gaan, om gemagtigden te zenden naar Riouw, tegen welks resident hij mij voorkwam niet vriendschappelijk gestemd te zijn".

„Ten slotte moet ik nog aanteekenen, dat de geheimschrijver in den loop van het gesprek zeide, dat indien het Nederlandsche Gouvernement zoo vriendschappelijk voor Atjeh gestemd was, het vermoedelijk ook wel Singkel, Tapoes en Baros zoude terug geven, welke streken toch eigenlijk den Sulthan van Atjeh toebehoorden".

„Ik geloof dat dit zeggen wilde: als men Zijne Hoogheid wil

noodzaken, om hetgeen hij op Siak tijden geleden veroverd heeft, terug te geven, dan komen hem even regtmatig die landen toe, welke zooveel later op hem veroverd zijn" [1]).

Dat dit vermoeden juist was, zou eerst eenige jaren later blijken. In des Soeltans bescheid [2]) geen woord hierover. Slechts de verklaring, dat niet met den aangewezen ambtenaar, doch alleen met den Gouverneur-Generaal over de grensregeling kon worden gecorrespondeerd, en dat die grens lag bij Pasir Poetih. „Ook Bila en Panay staan onder mij". De daad van TJOET LATIF, die te Batoe Bahara hasil inde en bij gebleken onwil deed schieten, was daarom te „regtvaardigen". Dat daarbij de Nederlandsche vlag zou zijn gehoond, „daarvan weet ik hoegenaamd niets; mijn vriend was niet geregtigd die vlag in mijn rijk (te doen waaijen) zonder mij daarvan vooraf kennis te geven".

In 's Raads advies op het van Atjèh gekomen bescheid noemde men het verklaarbaar, dat na het gebeurde ter Oostkust „de ontvangst van de *Bromo*... niet zeer vriendschappelijk" was. Immers „heeft de Sulthan van Atsjin niet ongegronde redenen, om ontevreden te zijn over de handelingen van den resident van Riouw op de Noord-Oostkust van Sumatra in de sedert lang aan zijne heerschappij onderworpen rijkjes". Wel trof dien ambtenaar daarover geen verwijt, omdat hij het Siak-tractaat moest uitvoeren, „maar dit neemt de billijke grief niet weg, welke de Sulthan van Atsjin ter zake hebben mag". Alles bijeengenomen gaf noch de ontvangst, noch het gegeven antwoord aanleiding, om den Soeltan opheldering te vragen. Wel schreef hij over de Batoe Baharazaak op een toon, die „hoog, zelfs meer dan passend is", en verdiende hierop niet te worden ingegaan, maar de betuiging van onkunde met het gebeurde was op te vatten als het désavoueeren van den vlootvoogd en het geincrimineerde feit kon dus niet tot een „casus belli" worden gemaakt. Overigens achtte men de gepretendeerde aanspraken op de bewuste landen „beweringen, welke het niet genoegzaam is voor te brengen om die aannemelijk te doen zijn". Te Bila hadden wij vroeger een fort, dat omstreeks 1843 was verlaten, „maar daarmede is nog niet gezegd, dat wij afstand deden van onze rechten op Bila en Atsjin het dus kon vermeesteren". Zoo ook t. a. v. de Siaksche

---

1) Reisverslag van den kapitein-luitenant ter zee, commandant van Z. M.'s *Bromo*, J. M. J. Brutel de la Rivière, 15 September 1863.

2) Bijlage n°. V.

onderhoorigheden, „waarover ons de souvereiniteit is afgestaan", want het was niet gebleken, dat die staatjes op Siak veroverd zouden zijn. Tijdelijke onthouding van Siak gaf Atjèh nog niet het recht zich er meester van te maken, „noch kan dit de Nederlandsch-Indische Regering ontheffen van den pligt, om nu die staatjes, de vreemde overheersching moede, zich weder wenschen te stellen onder hunnen wettigen souverein, hen daarin te steunen".

De juistheid dezer redeneering in het midden latende, vermelden we slechts de slotsom: Atjèh wenscht omtrent de grensregeling geen overleg door wederzijdsche gemachtigden, welnu dan worde daarop niet aangedrongen, maar eenvoudig de Atjèhsche invloed ter Oostkust geweerd. Deze gedragslijn moest op alle eventualiteiten bedacht doen zijn. Versterking dus van de posten ter Westkust en het maritiem station aldaar, versterking ook van dat te Riouw, opdat de Oostkust herhaaldelijk kon worden bezocht. „Eindelijk komt het noodig voor, om bij de mogelijkheid, dat het met de Atsjinezen tot vijandelijkheden zal komen, al die kennis van Atsjin en onderhoorigheden te verzamelen, welke bij het uitbarsten van een oorlog dienstig zijn kan, te hebben. Speciaal ook met betrekking tot de middelen, welke noodig zouden zijn, om de hoofdplaats te tuchtigen" [1]).

Was nu de Raad overtuigd van ons goed recht?

Reeds de aanvang van zijn advies [1]) — een wederlegging van 's Ministers aanmerking over het niet ter hulp snellen van Deli, toen dit in het voorjaar door een Atjèhsche vloot werd bedreigd [2]) — toont aan, dat zulks niet het geval was: „Overigens", zoo lezen we, „is het den Raad voorgekomen, dat waar van eenen tijdigen en krachtigen tegengang van de drieste plannen der Atsjinezen gesproken wordt, onze regten tegenover de Atsjinezen te zeer boven bedenking worden gesteld" . . . „Hierbij moet niet uit het oog verloren worden, dat bij het sluiten in 1858 van het contract met den vorst van Siak zonder een voldoend voorafgaand onderzoek als onderhoorigheden van Siak zijn beschouwd al de staatjes op de Noord-Oostkust van Sumatra bezuiden kaap Tamiang, terwijl die staatjes sedert gebleken zijn destijds het oppergezag van Siak niet meer te erkennen en hetzij vrijwillig, hetzij door de wapenen aan Atsjin onderworpen zijn".

„Het was dus eer ter verdediging van eigen vermeende regten

---

[1]) Advies van den Raad van Indië, 6 November 1863, n°. XL.

[2]) Ministerieele depeche, 16 Augustus 1863, L^a B^8/F^1.

dan om de onze aan te randen, dat de Atsjineesche vloot zich bezuiden kaap Tamiang vertoonde".

Deze overweging belette nochtans niet, dat waar bleef, wat de Raad reeds in Juni[1]) had aangevoerd en door den Minister was beaamd, met name, dat „nu de Sulthan van Deli onze opperheerschappij erkend heeft en ten gevolge daarvan zich in moeijelijkheden gewikkeld ziet, het ook betamelijk is, dat de Nederlandsche Regering hem bescherme tegen aanvallen van Atsjin".

Met een voorstel, om alsnog ter Algemeene Secretarie een onderzoek naar Atjèhs aanspraken te doen instellen, werd het advies besloten.

De Landvoogd kon zich met 's Raads beschouwingen wel vereenigen. Ook hij was van gevoelen, „dat niet langer op regeling der hierbedoelde grenzen bij den Sultan behoort te worden aangedrongen, maar men zal kunnen volstaan met hem zonder afdoende bewijzen geene regten op eenig inlandsch staatje beoosten kaap Tamiang toe te kennen en voort te gaan met de bescherming der staatjes, die de Nederlandsche souvereiniteit hebben erkend" [2]).

Wanneer het in dezen tijd, omstreeks 1864 dus, tot een oorlog ware gekomen, zou een casus belli als immer eenvoudig genoeg te vinden zijn geweest, een deugdelijke reden echter niet. Atjèhs recht steunde op verovering. Het criterium van dat recht, n.l., dat „die Staatsgewalt in dem eroberten Gebiete vollständig niedergeworfen ist" [3]), was aanwezig en maakte het napluizen van uit lang vervlogen dagen dateerende aanspraken geheel overbodig. Welke ook de uitkomsten van het aanbevolen onderzoek geweest mogen zijn, de eisch dat Atjèh met afdoende bewijzen zou komen, is niet overgebracht en zou na de wijze, waarop het voorstel tot regeling van het geschil ontvangen was, zeker ook niet ernstig zijn opgevat. Want de aanwijzing van Riouws resident, verklaarbaar uit de omstandigheid, dat geen beter dan hij ter kust bekend was, had te Atjèh bezwaarlijk den indruk kunnen maken, dat onzerzijds oprecht naar bevrediging werd gestreefd. Niet alleen toch was de heer Netscher juist degene, die aan de zaken een voor Atjèh ongunstig verloop had bereid, en had de Soeltan reeds alleen daarom het recht, hem buiten de

zie Netscher inl. over gen. spraak van "recht"

---

1) Advies van den Raad van Indië, 12 Juni 1863, n°. LIII.
2) Gouv.-Gen. aan den Minister, 24 November 1863, n°. 44, L^a H.
3) Dr. F. von Liszt, „Das Völkerrecht", s. 90.

regelingen te laten [1]), maar ook — en dit klemde in dit verband te meer — het Tractaat van 1857 — art. 7 — wees den Gouverneur der Westkust als den vertegenwoordiger der Regeering aan bij de afwikkeling van alle met Atjèh voorkomende aangelegenheden.

Het is niet tot een oorlog gekomen. De Regeering wilde dien niet, zou dien zelfs niet gewild hebben, indien er geen Londensch Tractaat, dat Atjèhs integriteit waarborgde, had bestaan. Daarom nam zij „welligt wat grif" des Soeltans voorwendsel van onwetendheid omtrent het gebeurde t. a. v. onze vlag te Batoe Bahara aan. Een voorwendsel, want „zooals de Resident van Riouw later berigtte, was dit uit het bevelschrift van den Sultan van 6 Mei 1863 gebleken, waarbij het hoofd van Kamparan Perah werd gelast, om Tjoet Latif te vergezellen en aan te vallen zijne onderhoorigheden, die reeds door de Hollanders genomen zijn" [2]).

Hoewel de feitelijke toestand die van oorlog was, bleef het bij de beschieting van Batoe Bahara en het bezet houden van Poeloe Kampei, waarschijnlijk, omdat de Soeltan het nutteloze van aanvallend optreden inzag. Wel liepen er in het laatst van 1863 ter Westkust geruchten van een voorgenomen aanval op Singkel door Nja Adoem en diens schoonvader radja Amaris, die daartoe door den Soeltan heetten te zijn gemachtigd, maar tot daden is het niet gekomen. De Gouverneur der Westkust, die in de jaren 1864 en 1865 geen directe aanraking met den Soeltan had, meende, dat Atjèh zoo diep in verval was, dat het niets tegen ons zou kunnen ondernemen. „Zelfs" was bij de meeste staatjes noordelijk van ons gebied gelegen, „eene neiging bespeurd, om zich onder de bescherming en de souvereiniteit van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te stellen, eene neiging, die door het bestuur ter Sumatra's Westkust niet werd aangemoedigd" [2]).

Dit „zelfs" wil hier misplaatst voorkomen. De zucht, om zich aan het Soeltansgezag te onttrekken, moet o. i. veeleer worden aangemerkt als een terugwerking van wat ter Oostkust was geschied, met name van het verleenen van bescherming aan Deli. Dat de Soeltan, ook al had hij over de energie en de middelen

---

[1]) Bluntschli zegt, § 164: „Dem Empfangstate steht es zu, gewisse ihm anstöszige Personen sich als Gesandte oder Agenten zu verbitten", en hij licht dit toe door als voldoende reden tot afwijzing o. m. te vermelden, dat de aangewezen persoon „sich zuvor durch besondere Gehässigkeit und Feindschaft gegen den besendeten Stat oder dessen Haupt hervorgethan hat".

[2]) „Historisch Overzicht".

van een Iskander Moeda beschikt, niet opgewassen was tegen een koloniale mogendheid der 19e eeuw, is duidelijk, maar dat hij de kracht zou hebben gemist, om de nederzettingen te tuchtigen, komt ongerijmd voor, zoo kort reeds na zijn optreden tegen Deli, het bloeiendste der Oostkuststaatjes, met een vloot, welke niet alleen voor Deli had doen vreezen, maar ook voor het drietal kruisbooten, dat zich destijds in de wateren daar ophield [1]). De zaak was, dat de Soeltan zijn gezag over de streek, welke reeds langer dan een kwart-eeuw onder ons direct bestuur stond, onherroepelijk verloren wist. Wanneer dan ook in 1865 de bovenlanden van Singkel door zekeren Toekoe Sajjid, die zich voor een gezant van den Soeltan uitgaf, werden verontrust en wij er gewapenderhand moesten optreden, meende de Gouverneur, dat deze roervink „in geene verbinding hoegenaamd" [2]) met dien vorst stond.

De doortastende maatregelen werden door den Minister, Franssen van de Putte, toegejuicht. Zoo min ter West- als ter Oostkust mochten „we de aanmatigingen en onwettige bemoeijingen van Atjinezen toelaten . . ." [3]).

Het jaar 1866 bracht, voor zooveel de Westkust aangaat, in de verhouding met Atjèh geen verandering en ook de handel op de zuidelijke nederzettingen ondervond geen stoornis [4]). Men schreef dit toe aan de omstandigheid, dat „de meeste havens, waaruit de in- en uitvoer plaats heeft, behooren tot staatjes, die in naam de souvereiniteit van den Sultan erkennen, in werkelijkheid echter geheel onafhankelijk van hem zijn en, volgens de loopende geruchten althans, niets liever wenschen dan ook nog den laatsten band te verbreken, die hen aan Atjeh verbindt" [2]). Wat deze meening nog versterkte, was „het feit, dat het rijkje Si Badi, benoorden Troemon gelegen, pogingen aanwendde, om zich bij laatstgenoemd staatje aan te sluiten" [2]). Aan den radja van

---

1) Gouv.-Gen. aan den Minister 24 November 1863, n°. 44, H².
2) „Historisch Overzicht".
3) Minister aan den Gouv.-Gen. 12 Maart 1866. L 3/L.
4) Hier volgen eenige cijfers aan het „Historisch Overzicht" ontleend:

	Invoer van Atjèh:	Uitvoer naar Atjèh:
1862	*f* 172.778	*f* 103.954
1863	„ 192.854	„ 185.106
1864	„ 178.583.75	„ 44.900
1865	„ 75.922.82	„ 19.421.67
1866	„ 135.182	„ 47.678.90
1867	„ 120.229.75	„ 28.516.32

Troemoen, die deswege den Gouverneur om raad verzocht, werd medegedeeld, dat hij zelf moest weten, hoe te handelen, daar het bestuur zich niet met de zaak wenschte in te laten.

De neiging, om zich aan het Soeltansgezag te onttrekken, was schier even oud als de nederzettingen zelve. Zoodra men daar het Soeltanaat in moeilijkheden wist, kwam zij tot uiting. Zoo had Troemoen zich losgescheurd, zoo ook was door Singkel omstreeks 1812 gehandeld met het voor den Soeltan ongelukkig gevolg, dat zijn afwezen, om ter kust zijn gezag te doen gelden, door zijn tegenstanders was aangegrepen, om hem vervallen te verklaren.

Als het landschap Si Badi, wenschten ook de hoofden van Poeloe Simeuloe aan de heerschappij van den Soeltan te ontkomen. Zij waren „den op hen door de Atjehnezen gepleegden menschenroof en de hun opgelegde zware belastingen moede", hadden hun verdrukkers verdreven of wilden dit althans doen „en verzochten een gezaghebber van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement op hun eiland te mogen hebben". Toen zij zich in 1867 andermaal tot den Gouverneur met dit verzoek wendden, adviseerde deze onthouding, omdat, „hoe wenschelijk het ook mogt zijn, om genoemd eiland onder ons gezag te brengen, ten einde den slavenhandel te fnuiken, wij ons niettemin van alle inmenging met Atjehnesche zaken dienden te onthouden, zoolang het bestuur van Atjeh ons daartoe geen regtmatige aanleiding gaf" [1]). Een andere gedragslijn dus als met opzicht tot Nias eenige jaren te voren was gevolgd. Derwaarts had men in 1863 tot tegengang van den inderdaad afschuwelijken [2]) menschenroof een militaire expeditie gezonden, welke, na voor een versterking der slavenhalers het hoofd te hebben gestooten, door een tweede was gevolgd. Hoewel deze met succes was bekroond, bleef toch „aanhoudende bekruising noodig, om de bevolking der ons onderhoorige eilanden voor herhaling dezer gruwelen te behoeden" [3]).

Werd aldus ter Westkust door beide partijen een conflict met zorg vermeden — Nias rekende immers reeds jaren tot ons gebied — ook in het Oosten kwam het na de gebeurtenissen

---

1) „Historisch Overzicht".

2) Dr. C. Snouck Hurgronje. „De Atjèhers" I blz. 23. „De vrouwen zijn om hare schoonheid hooger aangeschreven dan de Atjèhsche en vele knapen, die als sadati's, of op andere wijze aan de paederastische lusten der Atjèhers dienstbaar gemaakt worden, zijn van Nias afkomstig.

3) P. J. Veth. „Atchin", blz. 120.

van 1863 niet spoedig tot daden. Wederzijds onthield men zich van agressie, maar ook ging ieder van zijn kant voort, om den eenmaal verkregen invloed te handhaven, c.q. uit te breiden. Op Poeloe Kampei bleef de Atjèhsche vlag waaien en bevond zich een stedehouder als vertegenwoordiger van den Soeltan, die ook in Tamiang hoofden had.

Het is onnoodig, in den breede uit te weiden over de gebeurtenissen ter Oostkust in 1864 en volgende jaren. Eenige grepen uit het *Historisch Overzicht*, aangevuld desvereischt met wat de samensteller niet vermeldde, kan voldoende worden geacht.

Na het relaas van den reeds geschetsten toestand in Tamiang en op Poeloe Kampei heet het: „Het gevolg daarvan was dat verscheidene der aan Siak onderhoorige vorstjes, die reeds onze souvereiniteit hadden erkend, in hunne gezindheid begonnen te weifelen. Serdang begon alle aanraking te vermijden; Panei door Atjeh in het naauw gebragt, dreigde zich bij Asahan aan te sluiten, de vorst van dit rijk, die uit wrok tegen Siak zoowel onwillig bleef om de souvereiniteit van dat rijk als de onze te erkennen, beweerde na zich te vergeefs tot het Britsche bestuur te hebben gewend, onder de souvereiniteit van Atjeh te staan."

„Het schijnt, dat het ongestraft aanwezen der Atjehnesche hoofden en militaire magt op Siaksch of Nederlandsch-Indisch grondgebied en het ongestraft blijven van den aanval der Atjehnezen op Batoe Barah en in Asahan, waarschijnlijk met onbekende bevelen van den Sultan van Atjeh om de Hollanders aan te vallen en te verdrijven, den vorst van Asahan in zijn verzet sterkten."

„Herhaaldelijk werd ook weder in 1864 door den resident van Riouw gewezen op de noodzakelijkheid, om de Atjehnezen van ons grondgebied te verdrijven, zonder welken maatregel volgens den resident geen rust in de onderhoorigheden van Siak en geen ontwikkeling van de daartoe behoorende rijken en landen mogelijk was. De resident wees daarbij op de zoovele tegen Atjeh bestaande grieven uit vroegeren tijd. De regeering deelde echter niet geheel de zienswijze van den resident. Zij was van oordeel, dat door de overeenkomst van vrede, vriendschap en handel in 1857 met Atjeh gesloten, al de grieven, die vroeger mogten bestaan hebben, waren uitgewischt; dat het dus niet wenschelijk ware daarop terug te komen en dat moest worden volhard bij de in 1863 uitgedrukte meening, dat in de handeling van Atjeh onswaarts geen casus belli moest worden gezocht, zoolang van die zijde

geene nadere aanleiding zou worden gegeven om daarop terug te komen".

„Zelfs tot het mededeelen van onze grieven aan den Sultan van Atjeh bij brief zag de regeering geene noodzakelijkheid en alleen werd magtiging verleend om bij het plegen van de minste vijandelijkheden van eenig Atjehneesch vaartuig tegen de Nederlandsche vlag of tegen de bescherming dier vlag genietende en de Nederlandsche souvereiniteit erkennende inlandsche staatjes en hunne vaartuigen, aan de Atjehneesche scheepsmagt de meest mogelijke afbreuk te doen en haar, kon het zijn, te vernietigen" [1]).

Zoo was de toestand, toen een in de tweede helft van 1863 in Tamiang op een paar Chineesche kooplieden van Pinang, Britsche onderdanen, gepleegde moord daaraan een meer dreigend karakter gaf en tot zeer beslist stelling nemen dwong, om het gevaar te keeren, dat Engeland zou ingrijpen. Over dit nieuwe incident in de reeks der met Engeland gerezen moeilijkheden over de wederbezetting der Oostkust, zal bij de bespreking dier quaesties later worden gehandeld. Hier dient een wijle te worden stilgestaan bij een uitdrukking door den samensteller van het *Historisch Overzicht* gebezigd, deze namelijk, dat wij ons tot „de verdediging onzer regten op Tamiang" hadden op te maken.

Waarom juist in het bijzonder over de „regten" op Tamiang hier gesproken? Tamiang maakte, althans volgens het Siaktractaat, deel uit van de z.g. onderhoorigheden, welke wij met den kernstaat hadden aanvaard en niet prijsgegeven, nadat te elfder ure was gebleken, dat de aanspraken van Siak op de buitenprovinciën niet boven bedenking waren. Waarom dan Tamiang speciaal vermeld? Niet slechts, wijl Engeland het deed voorkomen, alsof het Tamiang een onderhoorigheid van Atjèh geloofde, maar vooral, omdat wij zelve tot de wetenschap waren gekomen, dat genoemd landschap onder het rechtstreeksch bewind van Atjèh stond: Atjèhsche bestuursorganen en militaire bezetting. De toestand was dus een andere dan in de meer zuidelijke landschappen, waar de Atjèhsche suprematie het zelfbestuur ongerept had gelaten.

Hoe in den boezem der Regeering over de zaak werd gedacht, blijkt uit haar behandeling n.a.v. een brief van resident NETSCHER [2]). Deze was naar het landschap gezonden, om een onderzoek naar

---

1) „Historisch Overzicht".

2) Resident van Riouw aan den Gouv.-Gen. 17 Juli 1864, n°. 1554.

den moord in te stellen, maar door den radja afgewezen met het bescheid, „dat hij een onderdaan van den Sultan van Atjeh" was. Na deze afwijzing had de resident geschreven, dat er nu maar een eind behoorde te worden gemaakt „aan de" — naar zijn beweren — „geusurpeerde magt van Atjeh op de landen bezuiden kaap Tamiang" en dus in overweging gegeven, „om den Sultan van Atjeh te sommeren en desnoodig te dwingen, om binnen eenen gegeven tijd overal zijne vlag in bedoelde landschappen te doen nederhalen en zijne hoofden van daar te verwijderen en om tevens de uitlevering te eischen van hen, die den moord hebben gepleegd". De Raad van Indië verklaarde zich „met het oog op de betwistbaarheid onzer regten op Tamiang, dat feitelijk in het bezit is van Atjeh", tegen de aangeprezen gedragslijn, waarvan geen voor- doch zeer veel nadeel werd verwacht. Maar van den anderen kant begreep hij „het niet wel mogelijk om het regt van Atjeh op Tamiang te erkennen en Engeland met zijne grieven en eischen tot dat rijk over te wijzen, vermits zoodanige handeling eene logenstraffing zoude zijn van het in 1858 met Siak gesloten tractaat, waarop wij tot dusverre al onze aanspraken gronden". Ook achtte men het niet „bestaanbaar om aan Engeland vrijheid te geven, zich zelf in eene onzer bezittingen regt te verschaffen". Het ware „in den neteligen stand van zaken" wel zoo verkieselijk, om den verwanten der vermoorde Chineezen een schadeloosstelling uit te keeren en het niet tot een expeditie naar Tamiang en een oorlog met Atjeh te laten komen, „te meer, uit hoofde van het gemis aan maritieme middelen" [1]).

Het Raadslid Loudon bracht afzonderlijk advies uit. Geen halfheid! Of van Tamiang afzien en Engeland de gelegenheid openen, om zich op Sumatra te doen gelden, òf dat gevaar afwenden door met energie voort te gaan op den weg, ons door de omstandigheden aangewezen. Het geval mocht dan op zichzelf genomen betreurenswaardig zijn, het vertoonde een groote lichtzijde, in zooverre dat het kon leiden tot een zuiverder, meer afgebakende verhouding èn met Engeland èn met Atjèh. Beiden zou nu duidelijk kunnen worden gemaakt, dat het ons onwrikbaar voornemen was, geen voetbreed terug te wijken. Doorhakken moest men den knoop. Vrees voor oorlog zou dezen op den duur toch niet kunnen beletten. Stelde de Soeltan zich voor Tamiang

[1]) Vier der beste schepen van het Indische eskader waren naar Japan gezonden.

partij en mocht het niet gelukken, met hem een regeling te treffen, dan zou men zich voorloopig tot het afweren van aanvallen kunnen bepalen [1]).

Als de Raad kon ook de Landvoogd het zich „niet ontveinzen, dat onze regten op Tamiang . . . twijfelachtig" waren.

„Feitelijk oefenen wij ze niet uit; integendeel schijnt de Sultan van Atjeh daar te regeren, waarschijnlijk ten gevolge van het regt des oorlogs."

„Dien zelfstandigen vorst, wien de onafhankelijkheid van zijn rijk bij het Londensche Tractaat van 1824 gewaarborgd is, onverhoeds aan te vallen, acht ik bedenkelijk, al geschiedt die aanval ook op eene plaats, die wij beweren tot ons gebied te behoren."

„Mijns inziens zal de Sultan behoren te worden gesommeerd, om het landschap Tamiang te ontruimen. Bij niet voldoening daaraan zal eene oorlogsverklaring het onvermijdelijk gevolg daarvan zijn." Echter de drang der omstandigheden was niet zóó, of men kon de bevelen van het Opperbestuur afwachten. Maar liever dan „een kostbaren en geheel onvruchtbaren krijg, die door den Engelschen invloed ondersteund van zeer langen duur kan zijn," zag de Landvoogd door een geldelijk offer de zaak van de baan geruimd. Er moest ook wel worden bedacht, dat een oorlog met Atjèh „beweging zoude kunnen te weeg brengen onder de belijders van den Islam in onze bezittingen, vermits die vorst een zeer ijverig Mahomedaan is."

In afwachting van 's Ministers bevelen waren de commandanten van leger en vloot aangeschreven, om hun meening over een eventueele expeditie naar Atjèh te zeggen. Den resident van Riouw was gelast, zich in zake Tamiang voorloopig te onthouden [2]).

Hoe uiterst gespannen de toestand in het laatst van 1864 was, blijkt uit het voorgaande al even duidelijk, als het ons klaar moet geworden zijn, dat, ware het destijds reeds tot vijandelijkheden gekomen, deze niet op rekening van den Soeltan gesteld hadden mogen worden, maar eenvoudig aan te merken waren geweest als het noodwendig gevolg onzer staatkundige functie in den Indischen Archipel.

Zetten we de lezing van het *Historisch Overzicht* voort.

„Intusschen", d. i. terwijl de Tamiang-zaak hangende was,

---

1) Advies van den Raad van Indië, 9 September 1864, n°. LVI.

2) Gouv.-Gen. aan den Minister, 29 September 1864, n°. 294. L^a W 9.

„verbeterde de toestand ter Oostkust van Sumatra niet. Serdang bleef zich vrij onafhankelijk en onopregt gedragen; Asahan heesch de Atjehsche vlag. De broeder van den vorst, de Pangeran Besar van Asahan, bleef beweren, dat dat rijk onder Atjehsche souvereiniteit stond, en ontzag zich niet een zendeling van den Resident van Riouw grof te bejegenen en te bedreigen met de tusschenkomst van Engeland, dat bevriend was met Atjeh. De Resident van Riouw herhaalde zijn voorstel om de Atjehnezen van ons grondgebied te verjagen."

„Dat werkelijk verbindtenissen bestonden tusschen Asahan en Atjeh, was reeds in 1863 gebleken, toen door den vorst van eerstgenoemd rijk aan een zendeling van den Resident van Riouw o.a. werd te kennen gegeven, dat het hem onbegrijpelijk voorkwam, dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich zooveel aan Asahan liet gelegen liggen; dat het beter was, dat het Gouvernement eerst Atjeh tot onderwerping bragt, daar het zeker was, dat Asahan alleen niet tegen 's Gouvernements overmagt bestand was."

„Dat het Gouvernement niet daartoe, althans tot het kastijden van Atjeh overging, schijnt steeds een reden van verzet voor Asahan te zijn geweest. Daarbij kwam echter ook de vrees voor de gebeurtenissen, die zouden volgen, wanneer, zooals door Atjeh vespreid werd, Engeland zich met Atjeh zou vereenigen, om de Hollanders te verdrijven en dit mogt gelukken, nadat Asahan zich aan Nederland had aangesloten."

Toen ook in 1865 geen gewenschte verandering in den toestand ter kust was waar te nemen, meende de Indische Regeering, overeenkomstig de bedoelingen van het Opperbestuur, tot het zenden eener expeditie naar de kust te moeten besluiten. In een ter zake door den Minister aan den Koning ingediend rapport, lezen we toch o.m.: „Aan het Indisch Bestuur is hieromtrent (d. i. omtrent de urgentie van gewapend optreden) op grond van de berigten en voorstellen van den Resident van Riouw en na de terugkomst van den Vice-President van den Raad van Indië, Mr. A. Prins, wien ik mijne zienswijze ten deze had medegedeeld, geen twijfel overgebleven."

„Het bepaalde daarom bij zijn besluit van den 25en Augustus 1865 n°. 1, dat eene expeditie zou worden gerigt naar de Noord-Oost Staten van het Nederlandsch-Indisch gebied aan de Oostkust van Sumatra, die uitmaken de onderhoorigheden van Siak, ten

einde de vorsten van Asahan en Serdang en de anderen, die zich ongehoorzaam toonen en zich aan feitelijkheden tegen 's Gouvernements onderdanen of bondgenooten hebben schuldig gemaakt of nog maken, te straffen en tot onderwerping te brengen, en tevens, om de Atjinesche gewapende magt, welke zich op dat grondgebied bevinden mogt, dat is op het grondgebied oostelijk van de Tamiangrivier, en de forten door de Atsjinezen of hunne bondgenooten aldaar bezet te vernietigen" [1]).

De expeditie — aldus weder het Overzicht — vertrok, zonder dat „eene waarschuwing of oorlogsverklaring aan den Sultan werd gezonden". Men achtte zulks onnoodig, omdat het gold „niet het plegen van vijandelijkheden tegen het rijk van Atjeh zelf, maar wering van Atjehnesche usurpatie op Siak, aan de Nederlandsche souvereiniteit onderworpen territoir, of verdediging van onze regten tegen door Atjehnezen gepleegd of aangestookt geweld".

„Daarbij was in het late saizoen [Augustus] de gemeenschap met de verblijfplaats van den Sultan van Atjeh moeijelijk en de reede van Atjeh door hooge zeeën onveilig".

„De Regering meende voorts, dat eene zending met het doel, om de zaak in der minne af te doen of om de terugroeping der Atjehnezen te provoceren, veel tijd zou kosten, dien het onraadzaam was te laten verloren gaan. Daarenboven kwam het twijfelachtig voor, zoowel of een bevelschrift van den Sultan van Atjeh strekkende om zijne onderhoorigen, die zich op 's Gouvernements grondgebied genesteld hadden, te doen opbreken, zou kunnen verkregen worden, als, wanneer men hierin mogt slagen, of zoodanig bevelschrift het gewenscht gevolg zoude hebben".

„Het mislukken der aangewende poging om den Sultan van Atjeh tot eene grensregeling ter Oostkust van Sumatra te doen medewerken, mogt — naar het inzien der Regering — doen aannemen, dat ook eene poging tot het verkrijgen van een bevelschrift als het bedoelde ijdel zou zijn".

„De expeditionaire magt kwam, na de zaken te Asahan, Serdang enz. geregeld te hebben, op 8 October 1865 voor het eiland Kampei".

„Het hoofd der Atjehnesche versterking aldaar, Tongkoe Hasim, was sedert eenige maanden naar Atjeh teruggekeerd en had als plaatsvervanger nagelaten zekeren Tongkoe Hitam".

„De geheschen Atjehnesche vlag werd spoedig door eene witte

---

[1]) Rapport aan den Koning, 29 November 1865, n°. 20.

vlag vervangen. Weinig weerstand werd ondervonden, de versterking op Poeloe Kampei werd geslecht en verbrand".

„Tongkoe Hitam, eerst naar Ajer Masin gevlugt, werd tot daar vervolgd en nam de wijk in de wildernis".

„Ook bij het opvaren der Tamiang-rivier werd geen verzet ondervonden; de betrokken kampongs toonden zich geheel onderworpen, de mindere hoofden van Seroewei, vroeger de vijandigst gezinde kampong, kwamen vergiffenis vragen voor hun gepleegd verzet. Het hoofd der kampong was volgens zeggen der bevolking voor geruimen tijd naar Atjeh vertrokken. De schuld van het verzet werd op Tongkoe Hasim, den Atjehneschen stedehouder, geworpen".

„Thans werd aan de hoofden langs de oevers der Tamiang-rivier de regteroever dier rivier als de uiterste grens tusschen de Atjehsche landschappen en die staande onder de Nederlandsche souvereiniteit aangewezen. Deze regeling was door de Regering getroffen, ten einde alle mogelijke kwestiën te voorkomen of deze of gene streek onder de Nederlandsche souvereiniteit stond".

„Bij het bezoek te Tamiang werden twee der schuldigen aan den moord op de Britsche onderdanen in 1863 gevat en later door den pangeran van Langkat gestraft" [1]).

Zoo was dan in het gansche zich boven Siak-proper tot de Tamiang-rivier uitstrekkende gebied het Nederlandsch gezag bevestigd, dank zij een hoogst opmerkelijken veldtocht. Geen oorlogsverklaring was voorafgegaan, geen vrede gevolgd, noch waren er offers gevallen. Straks, weinig later dan een jaar na het machtsvertoon, als comble een vriendschappelijke zending naar Atjèh, om den Soeltan te berichten, dat er een nieuwe Landvoogd, Mr. P. Mijer, — 28 December 1866 — was opgetreden. Z. Ms. *Willem*, commandant de kapitein ter zee F. L. Geerling, bracht in Maart 1867 de schriftelijke mededeeling over, als had niets de goede verhouding verstoord. De Soeltan ontving 's Gouvernements afgevaardigde „betamelijk en gepast", maar het „ontbrak" aan „vriendschapbetoon" en aan elk „blijk, dat ons bezoek en de attentie der brieven hem aangenaam waren". Voor het aanbod, om 's vorsten antwoord over te brengen, werd bedankt onder voorgeven, dat het „langs een anderen weg" zou worden gezonden. „Op de vraag van den kommandant, of de Sultan hem soms over het

---

1) „Historisch Overzicht".

een of ander wenschte te spreken, vroeg deze, of hij, de kommandant, zich dan gemagtigd gevoelde zaken af te doen, daar hij in dat geval met hem wilde spreken". Het bescheid was natuurlijk ontkennend en zoo eindigde dan de laatste rechtstreeksche aanraking met den Soeltan, die zich naar het scheen bij het onvermijdelijke had neergelegd. Het was alles dan ook zoo gemakkelijk gegaan, dat het naar de meening van resident NETSCHER „geen moeite zou hebben gekost, ook de boven Tamiang gelegen en zich tot het eigenlijke Atjeh uitstrekkende staatjes aan het Nederlandsch gezag te onderwerpen". Maar de Regeering was op dien wenk niet ingegaan en had „een bewijs van wijze gematigdheid gegeven door het gebied, waarop wij ons gezag hebben willen doen gelden, te bepalen tot datgene wat zuidelijk gelegen is van de rivier Tamiang".

Inderdaad wijs. Was het echter juist van gematigdheid te spreken? Zou voorzichtigheid geen betere term zijn geweest, waar het Londensch Tractaat tusschen Nederland en Atjèh een Rubicon had gelegd, welker overschrijding een conflict met Engeland beteekende!

Valt het moeilijk zich bij deze voorstelling aan te sluiten, gereedelijk kan men zich met 's Ministers zienswijze vereenigen, waar deze het loofde, dat het thans mogelijk was geworden, „de taak te volbrengen, die op de Oostkust van Sumatra te vervullen is, om langs geleidelijken weg en zonder te groote inmenging met het inlandsch bestuur de schoone en zoo lang door onderlinge oorlogen en wanbestuur geteisterde landschappen, welke daar onder onze heerschappij behooren, een hoogeren trap van ontwikkeling te doen deelachtig worden en zoodoende het bewijs te leveren, dat, in strijd met de vermoedens en klagten door handelaars uit Singapore of Pinang van tijd tot tijd geuit, de vermeerdering van den Nederlandschen invloed in die streken in het belang is zoowel van de bevolking zelve als van degenen, die met dezelve in wettige en eerlijke handelsbetrekking staan" [1]).

Dat bewijs zou worden geleverd, maar nog heel wat moeilijkheden moesten uit den weg geruimd, alvorens het daartoe kon komen. Hoe men daarin geslaagd is, hoe tevens de slagboom werd opgeheven, welke een onbeperkt meesterschap op Sumatra verhinderde, zullen we trachten in het volgende hoofdstuk duidelijk te maken.

---

[1]) Rapport aan den Koning, 29 November 1865, L^a A/20.

HOOFDSTUK IX.

HET SUMATRA-TRACTAAT.

HOOFDSTUK IX.

HET SUMATRA-TRACTAAT.

Aanvankelijk waren onze bemoeiingen met Siak aan gene zijde van de Straat van Malakka rustig, onverschillig haast aangezien. De Gouverneur BLUNDELL had zich niet voor WILSON partij gesteld, integendeel aan dezen het terugkeeren naar Siak belet. Dit geheel in overeenstemming met zijn van meet af aangenomen houding in de Siaksche aangelegenheden. Immers hij had den Soeltan met zijn verzoek om bijstand naar den resident van Riouw verwezen, overtuigd, naar het schijnt, dat het scheppen van een toestand van orde en rust in het belang zou zijn ook van den handel door zijn gewest op de Oostkust gedreven. Onzerzijds had men getoond de inschikkelijkheid te waardeeren, door den Soeltan aan den Gouverneur te laten verzekeren, dat hij gaarne zou voortgaan, Britsche handelaren in zijn havens te ontvangen. Inderdaad lag uitsluiting niet meer in onze bedoeling, wat door velen in de Straits werd erkend. Echter niet door allen, en tot hen, die met wantrouwen onze handelingen ter kust gadesloegen, behoorde ook BLUNDELLS opvolger, de kolonel O. CAVENAGH.

Het was NETSCHERS reis naar de zoogenaamde onderhoorigheden, welke het sein gaf tot een heftige agitatie in de Straits-bladen. Zoolang we ons tot eigenlijk Siak hadden bepaald, was gezwegen, maar toen we ons met de noordelijker gelegen peperhavens gingen bemoeien, regende het protesten. De *Chamber of Commerce* van Singapore kwam in een memorie op tegen de maatregelen der onzen, „to bring the few remaining posts on the East-coast of Sumatra still open to the British trade under the direct control...", ondanks de vroeger gegeven verzekering van onthouding. Niet alleen was in alle staatjes reeds de vlag geheschen, men zou den hoofden ook hebben verboden „any political intercourse with the British authorities in the Straits-Settlements and they have been told that the engagements entered into by their predecessors

with the British Government are no longer in force or of any value. Whatever may have been the case in former times, *these states*" — de onderhoorigheden — „*have been long virtually independent of Siack* [1]) and for the last 40 years have carried on an extensive trade with Penang under engagements entered into with the Government of that Island in 1823". Vestigden de Nederlanders zich in die streken, „that trade will be seriously diminished, if not wholly destroyed", zooals het overal was gegaan, waar „the Dutch power is paramount . . ." [2]).

Dit adres, aan het Home Government gericht, leidde tot de heropening van den sedert 1841 rustenden strijd tusschen St. James en het Plein. In Februari 1863 reikte de Britsche gezant MILBANKE de memorie aan den Minister van Buitenlandsche Zaken over, daarbij in herinnering brengende, dat wij eertijds hadden afgezien van „any attempt to increase . . . territorial authority, except under the most imperative circumstances", een belofte, waaraan men zich thans niet scheen te houden [3]).

Nog maakte deze nota een onderwerp van gedachtenwisseling uit tusschen de twee betrokken departementen — Koloniën en Buitenlandsche Zaken —, toen MILBANKE medio April daaraan volgende op de zaak terugkwam, nu met meer klem. Ons optreden ter Oostkust werd „a violation" van het Londensche Tractaat genoemd, „arbitrary and encroaching". Sedert 1824, maar vooral de laatste dertig jaren was er wrijving geweest, alles duidde op een voortgezet streven onzerzijds „to render nugatory . . . the provisions of an engagement, which have been so faithfully and religiously observed in the part of H.M.'s Government and its officers". Onder voorgeven, dat de staatjes benoorden Siak onderhoorigheden van dat rijk waren, gedroegen wij ons als meesters van de kust, ondanks Engeland steeds het recht daartoe had betwist, „and although this has practically been the case ever since the year 1858, the act is not the less in violation of the first clause of the Treaty of 1823 between Great Britain and Siak and of the 6th article of the Treaty of 1824 between the former Power and the Netherlands". Want zelfs al konden wij bewijzen, dat inderdaad van onderhoorigheid der bewuste staatjes mocht worden gesproken, in 1823 bij het sluiten der ver-

---

1) Wij cursiveeren.
2) Gedateerd 21 November 1862.
3) Britsche nota, d.d. 21 Februari 1863.

dragen met Deli, Langkat en Serdang, was „beyond a question their independence of Siack at that period" vastgesteld! en „nothing has been advanced to show that since that time it has ever made any actual claim to the exercise of control over them".

Intusschen het ging minder om de occupatie zelve dan om de daarvan gevreesde gevolgen voor den Britschen handel. „The whole policy of te Dutch authorities in the East has given rise to a general impression that they are bent upon the destruction of all British trade in that quarter of te globe". Wanneer de gezant dan ook in opdracht had, om de Nederlandsche regeering te verzoeken, den ijver harer koloniale ambtenaren te remmen, dan geschiedde dit toch voornamelijk met het doel „to urge upon it the adoption of a more liberal and friendly system in its relations and treaties with the native chiefs of Sumatra and to state that H.Ms. Government cannot view with indifference acts which appear to be at variance with the treaty rights of Great Britain".

Het bescheid op beide vertoogen werd eerst in Juli gegeven, na ampele overweging. Het zou tot noodelooze herhaling voeren, wilden we andermaal weergeven, wat door de verschillende adviseurs werd aangevoerd, om ons optreden ter Oostkust te rechtvaardigen. Een hunner, de juridische, meende, dat het positieve recht aan Engeland was, de anderen konden dit niet toegeven; algemeen echter was men overtuigd, dat rekening moest worden gehouden met de bestaande overeenkomsten niet slechts, maar ook en wel in de eerste plaats met den feitelijken toestand, de eenmaal op Sumatra ingenomen stelling. Wijken voor Engeland bracht die positie in gevaar, zou ons worden aangerekend als een bewijs van onmacht, ook door den inlander. Standhouden was dus het wachtwoord. Bestrijden moest men de niet langer gerechtvaardigde meening, als zouden wij nog altijd uitsluiting tot leus hebben; aangetoond diende te worden, dat de „raisons majeures" in 1841 door Verstolk van Soelen als exceptie bedoeld, door Wilson c.s. waren gegeven.

In dezen zin zou Minister Van der Maesen de Sombreff zijn antwoord inrichten. Het toeval wilde, dat hij juist wat onze koloniale handelspolitiek betrof op de meest overtuigende wijze kon aantoonen, hoe schromelijk men zich aan de overzijde van Malakka-Straat en Kanaal beide vergiste in den geest, welke op dit stuk heerschte.

Wat toch was het geval? Resident NETSCHER had op zijn reis naar de Siaksche onderhoorigheden in Assahan de Britsche vlag voor een Chineesche woning zien waaien; kennelijk een demonstratie van twee Mongolen, handelaren van den overwal, die als Engelsche onderdanen meenden, den vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement ongestraft te kunnen uittarten. De resident had zich niet tot feitelijkheden laten verleiden, maar was zoo voorzichtig geweest, den Gouverneur der Straits om inlichtingen te verzoeken [1]). Door dezen was onkunde met het geval betuigd, maar tevens de gelegenheid aangegrepen, om NETSCHER afschrift toe te zenden van de met Siak, Deli en Langkat in 1823 door de Engelsche Oost-Indische Compagnie gesloten tractaten, waarvan reeds boven werd gewaagd. De Gouverneur had daarbij nog met nadruk gewezen op een zinsnede, voorkomende in het met eerstgenoemd rijkje aangegane verdrag, luidende: „His Majesty and the five chiefs will not grant the Dutch or any other nation a settlement or permit them to hoist their colours or reside at Siack or any place under its dominion" [2]).

Deze aangelegenheid, voor welke NETSCHER zich tot tweemaal toe naar Singapore had begeven, ten einde den Gouverneur te overtuigen, dat zijn beroep op de nimmer te voren vermelde tractaten strijdig was met de Londensche overeenkomst, was ook door de Indische regeering ernstig in overweging genomen. Niet dat men had verwacht, haar in overleg met het Straitsbestuur te kunnen oplossen — dat was de zaak der kabinetten in Europa — maar men had voor de vraag gestaan, hoe te handelen, indien, als reeds was geschied, de Gouverneur andermaal oorlogsschepen naar de wateren van de Oostkust mocht zenden, om op een voor ons prestige ongewenschte wijze van belangstelling te doen blijken. Toen was besloten, om c.q. met machtsvertoon te antwoorden, daartoe geprovoceerd, zelfs voor feitelijkheden niet terug te deinzen en, in afwachting van bevelen uit het vaderland, streng vast te houden aan het Siak-Tractaat van 1858. Maar hetzelfde advies van den Indischen Raad, dat deze gedragslijn had doen aannemen, had ook getuigenis afgelegd van den meest milden zin op het stuk van den handel. Met voldoening was daarin melding gemaakt van de reeds ruime openstelling onzer havens in het Oosten, van den prijsgegeven alleenhandel in de

1) Resident van Riouw aan den Gouverneur, 29 December 1862, n°. 1146.
2) Gouv. voorn^d. aan den resident van Riouw, 5 Januari 1863, n°. 10.

Molukken, van een in bewerking zijnd zeer liberaal nieuw tarief eindelijk. „Les temps sont passés que l'on visait à l' exclusion de tout commerce étranger," kon VAN DER MAESEN, die zijn antwoord op de Britsche nota's van een afschrift van 's Raads advies deed vergezellen, in oprechtheid verklaren. Siak, dat ons had ingehaald, om WILSON te verdrijven, den handlanger eerst, daarna den overweldiger van een Soeltan, die „se glorifiait d'obliger chaque année plusieurs milliers d'habitants à quitter le pays pour se soustraire aux exactions de sa tyrannie". Siak werd nu onder ons toezicht bestuurd, de belasting er geregeld, „sans toutefois toucher aux tarifs," want wij beoogden bloot het scheppen van rust en orde in het belang van het algemeen, niet in dat van onszelf alleen.

Aldus in hoofdtrekken en met uitlating van het pleidooi voor ons goed recht het antwoord op MILBANKE's nota's [1]).

Het werd koeltjes ontvangen. Dat het ons niet om uitsluiting te doen was, was al zoo vaak gehoord. In de Staten-Generaal had destijds BAUD hetzelfde verkondigd, echter zich wel gewacht er naar te handelen. Zoolang niet op daden kon worden gewezen, wilde het geloof aan fraaie toezeggingen er niet grif in. Zonder veel notitie te nemen van wat dezerzijds tot rechtvaardiging was aangevoerd, drong Lord RUSSELL in een scherpe nota bij den gezant MILBANKE er op aan, onze regeering voor te houden, „that if steps are not shortly taken for removing the just cause of complaint . . . a state of things will arise which cannot fail to be most injurious to the good relations of the two countries" [2]).

Anderhalve maand later gaven inmiddels uit Indië ontvangen berichten der Britsche regeering aanleiding, om op de zaak terug te komen. De vorstjes van Assahan en Batoe Bahara hadden zich om steun tegen den Hollander tot den Gouverneur van de Straits-Settlements gewend; eerstgenoemde met beklag over het optreden van resident NETSCHER, die hem dreigend zou hebben vermaand, den Soeltan van Atjèh niet als souverein te erkennen. Dit was juist. We weten, dat de heer NETSCHER elke gezagsuiting van Atjèh bezuiden kaap Tamiang eenvoudig usurpatie noemde en inderdaad verder is gegaan dan de onverhoopt aangetroffen, maar niettemin feitelijke toestand veroorloofde. Voor den Britschen Gouverneur een reden te meer, om het Opper-

[1]) Bijlage van een brief van Buitenl. Zaken aan Koloniën, d.d. 15 Juli 1863, nº. 6623.
[2]) Lord Russell aan Sir Milbanke, 11 September 1863.

bestuur op de „encroachments" der onzen ter Oostkust te wijzen.

Ook *The Friend of India* lichtte in dezen tijd zijn lezers in dien geest voor. Het nummer van 14 Mei 1863 vermeldde, dat „the Dutch continue their inscrupulous attempts"; dat Riouws resident „insists on treating the independent Rajahs of Assahan, Langkat and Deli as feudatories" van Siak; dat hij ook reeds er in geslaagd was, den radja van Deli te bewegen, „to efface from his seal the words acknowledging his subjection to the king of Acheen," en dat wij zwanger gingen van het plan, ergens op de kust een post op te richten, „which will rival Singapore."

De hier gegeven voorstelling mocht dan niet in alle opzichten juist zijn, een kern van waarheid bevatte zij ongetwijfeld. Ook was het geen ijverzucht, die haar had ingegeven. „If the Dutch would only guarantee free trade," zoo luidde het merkwaardig slot van dezen *leader*, „we could see them take all Sumatra with indifference. But this they will not do, nor if they promised to do so could they be trusted."

Het wantrouwen zat diep geworteld en wie daarop behendig te speculeeren wist, kon het niet moeilijk vallen, ook alleszins oirbare maatregelen der onzen in het hatelijke licht van het te recht zoo gelaakte exclusivisme te plaatsen. Tot dezulke behoorden die, welke, als op Riouw, de in het land gevestigde Chineesche handelaren onder onze jurisdictie bracht, en een andere, waardoor de verkoop van opium slechts aan één, den pachter, werd vergund. Deze regelingen, door een ordelijk bestuur vereischt, waren natuurlijk den Chineezen en dus ook hun Engelschen handelsvrienden niet naar den zin. De beperking van den opium-invoer werd een „obstruction" genoemd, omdat de import van dat artikel in Singapore vrij was, maar men vergat daarbij, dat aldaar de kitten waren belast.

Tegen alle verwachting in zou de beantwoording der in den herfst van 1863 vernieuwde vertoogen [1]) ons licht worden gemaakt. Bij een onderhoud, dat onze gezant Baron Bentinck in het laatst van het jaar met Lord Russell had, verzocht deze, op interpellaties in het Parlement bedacht, inlichtingen omtrent de „encroachments", ons bij herhaling ten laste gelegd. Bentinck verklaarde er niet meer van te weten dan reeds in Juli dienaangaande was medegedeeld en nam de gelegenheid te baat, om met nadruk te wijzen op de komende tariefsherziening, op de

1) Nota's van Russell en Milbanke, respect. 11 September en 28 October 1863.

voordeelen ook, welke voor den handel van de nieuwe orde van zaken ter Oostkust waren te verwachten. RUSSELL, die een „zeer vriendschappelijke en welwillende gezindheid" aan den dag legde, antwoordde hierop met een: „Well, I won't quarrel with you if I can help it!"

Korten tijd later [1]) gaf ook de Britsche gezant WARD in een met den Minister van Koloniën gevoerd gesprek over onze handelspolitiek blijk van een meer milde stemming. Gerustgesteld door de verzekering, dat ter Oostkust geen differentieele rechten geheven, noch dwangcultuur ingevoerd zou worden en dat de cabotage voor de Britsche schepen geen belemmering had te duchten, sprak hij de overtuiging uit, dat alsdan de bestaande geschillen wel spoedig tot het verleden zouden behooren.

Het was daartoe de hoogste tijd. Het bezoek van schepen der Britsche koloniale marine aan de Oostkust in het laatst van 1862 en in het daarop volgende voorjaar had onze zaak daar geen goed gedaan. Ook particulieren van den overwal waren doende geweest, om het Nederlandsche gezag te ondermijnen. Zoo was den Soeltan van Deli geschreven, om alle vaartuigen van zijn rijk van een Britsche vlag te voorzien, „opdat de Nederlanders daarvoor bang" zouden worden, en had men denzelfden vorst gewezen op het verzoek om hulp, dat Assahan tot het Straitsbestuur had gericht op grond van de eertijds met ANDERSON — de man woonde nog te Pinang — gesloten overeenkomst. De herinnering daaraan had haar invloed op Assahan niet gemist. We zagen reeds, dat de stemming er ons voortdurend ongunstiger werd en ten slotte tot een expeditie zou voeren.

Voor Atjèh was dit alles zeer verblijdend. De agitatie in de pers van het Maleische schiereiland en de bijstand, welken het aan het RAFFLES-Tractaat van 1819 nog dacht te kunnen ontleenen, gaven het een moreelen steun, welke aan onze oogmerken niet bevorderlijk was.

Niets kon ons dus aangenamer zijn dan de zwenking in de meening der Britsche staatslieden over onze Sumatra-politiek. Had Engeland zich met de occupatie der Noord-Oostkust verzoend en daarvan door onthouding voortaan openlijk doen blijken, dan zou Atjèh met zijn verzet alleen staan en leeren inzien, dat het beter deed, zich in het onvermijdelijke te schikken.

Het werd Juni alvorens de nota's van Lord RUSSELL en MILBANKE

[1]) 15 Januari 1864.

werden beantwoord. Met verwijzing naar de argumenten, in de Juli-nota van 1863 ter rechtvaardiging van ons handelen ter kust aangevoerd, herdacht Minister CREMERS met voldoening de „sentiments d'équité, de justice et de conciliation", waarvan Lord RUSSELL den 28en December d.a.v. in Pembroke Lodge blijk had gegeven, om dan te laten volgen: „Le Gouvernement de Sa Majesté le Roi ne s'est nullement dissimulé les embarras et les sacrifices qui en résulteraient pour lui, mais il s'est cru obligé de supporter ces inconvénients dans l'intérêt des populations, qui ne pourront que profiter des changements introduits dans l'état de Siac. Si par la force même des circonstances les mesures du Gouvernement de Sa Majesté le Roi sont contraires aux prétentions de l'Etat d'Atchin et contrebalancent l'influence pernicieuse que les Atchinois veulent exercer sur cette côte au delà du Cap de Tamiang, il n'entre pas moins dans les vues du Gouvernement de Sa Majesté le Roi de respecter les droits d'Atchin et de s'abstenir de porter la moindre atteinte à son indépendance". Na deze opmerkingen werd nogmaals uiteengezet, wat met den beperkten invoer van opium werd beoogd; waarom het noodig was, de ter kust gevestigde Chineezen onder onze rechtspraak te brengen; hoe eindelijk elk voornemen tot uitsluiting van niet-Nederlanders van den handel ons vreemd was, alle zaken waarnaar Sir WARD zich bijzonder had geinformeerd [1]).

Weinige weken na dit onder zoo hoopvolle omstandigheden gegeven bescheid deed zich een incident voor, dat een oogenblik voor direct ingrijpen der Engelschen op de Noord-Oostkust vreezen liet. De Britsche gezant gaf toch mondeling kennis, dat het in het voornemen zijner regeering lag, om een oorlogsschip naar Tamiang te zenden, om voldoening te vragen voor den daar gepleegden moord op een paar Chineezen van Pinang.

Men kent de zaak reeds uit het vorige hoofdstuk, weet ook, dat dezerzijds al het mogelijke werd gedaan, om die inmenging te voorkomen. Echter worde er hier op gewezen, dat de Engelschen Tamiang een onderhoorigheid van Atjèh geloofden en dat de mededeeling, dat staatje te willen tuchtigen, bloot een daad van hoffelijkheid was. De weigering van Tamiang, om de schuldigen uit te leveren, de onheusche behandeling bij die gelegenheid den derwaarts gezonden ambtenaren ten deel gevallen, het zijn alle redenen geweest, om reeds toen ernstig op een oorlog met

1) Antwoord op de Britsche vertoogen, gedateerd 7 Juni 1864.

Atjèh, waarachter Tamiang zich evenals Assahan en Serdang, dekte, bedacht te zijn.

Maar de overweging, dat Atjèh feitelijk onaantastbaar was en dat alles vermeden behoorde te worden, wat nieuw voedsel kon geven aan den ons toegeschreven annexatielust, deed ons voor het oogenblik genoegen nemen met het bevredigen van de verwanten der slachtoffers door het hun verleenen eener schadeloosstelling. Aldus werd de Britsche regeering van haar plan teruggehouden en bereikt, wat wij vóór alles wenschten: het voorkomen van inmenging der Engelschen in de zaken ter kust. Dat was het schrikbeeld dier dagen, want bij alle welgezindheid, welke toen het kabinet van St. James bleek te bezielen, viel die in de Straits niet te loven. Nog in Mei was er weder een schip der koloniale marine, de *Pluto*, commandant Fox, op de kust verschenen met het kennelijk doel, de vorsten van ons afkeerig te maken. Zoo had Fox zich niet ontzien, om te Deli, Batoe Bahara, Assahan en Bengkalis te verklaren, dat overal binnen een maand de Nederlandsche vlag door de Britsche zou zijn vervangen. Op de klacht hierover bij Lord Russell ingebracht, werd een onderzoek toegezegd, waarvan het resultaat was, dat de geincrimineerde handelingen niet heetten te hebben plaats gehad; men moest verkeerd zijn ingelicht, Fox was zijn instructies niet te buiten gegaan. Maar of Gouverneur O. Cavenagh, Fox's lastgever, zijn bevoegdheid had overschreden, daarover werd niet gerept. Deze autoriteit was al zeer tegen ons ingenomen en zou zich, toen hij ruim anderhalf jaar later zijn ambt neerlegde, niet ontzien, om den Soeltan van Deli een afscheidsbrief te schrijven, waarin niet onduidelijk den raad werd gegeven, zich bij moeilijkheden met de Nederlanders tot het Straits-bestuur te wenden. Ook is onder zijn bestuur, in April 1865, de Oostkust alsmede Atjèh andermaal door een oorlogsschip — de *Leven*, commandant Knewitt — bezocht en zijn bij die gelegenheid te Deli wederom gesprekken gevoerd, welke van een ons vijandigen geest getuigden. Wat hiervan zij, Russells verklaring was van belang, daar hij althans de gewraakte handelingen niet verdedigde. Het was duidelijk, dat het Opperbestuur een politiek van verzoening voorstond.

Aan de Assahan-expeditie werden geen moeilijkheden in den weg gelegd; men vergenoegde zich met na afloop daarvan inlichtingen te verzoeken, alweder met het oog op te verwachten

interpellaties. Want nog werd, ondanks de voor 1 Januari 1866 aangekondigde tariefwijziging, door de handelswereld van elke gezagsuitbreiding schade voor het vertier gevreesd. Zoo nam de Kamer van Koophandel van Pinang in October na de expeditie naar Assahan een besluit, om in een memorie het Home Government op de daarvan geduchte gevolgen te wijzen. De omzet van den handel op de Noord-Oostkust en Atjèh werd gezegd circa £ 800.000 's jaars te bedragen, rechten werden bijna niet geheven. Dat alles zou anders worden, als de Hollanders er hun bestuur vestigden. Atjèh, sinds 1839 bij herhaling „dismembred", eerst op de West-, daarna op de Oostkust, Atjèh zou gewis het lot zijner onderhoorigheden moeten deelen, want „it is too weak to offer the slightest resistance..." (sic!). Dan zou daar het pepermonopolie worden gevestigd, zooals er koffiemonopolie was op Sumatra's Westkust, en het zou uit zijn juist met „the most valuable portion of the trade" op genoemd eiland.

In een pro-memorie d.d. 12 December 1865 voldeed onze regeering aan het verzoek der Britsche om inlichtingen betreffende de Assahan-expeditie. In dit stuk, een overzicht onzer handelingen ter Noord-Oostkust gedurende de laatste jaren en van de daarbij ondervonden tegenwerking, openlijke en heimelijke, van Britsche zoowel als van Atjèhsche en Chineesche zijde, werd Russells aandacht o.m. gevestigd op twee zaken voor beide mogendheden van het uiterste gewicht. De expeditie had ons de bewijzen geleverd van een levendigen slavenhandel op de Straits en van een steeds veldwinnend fanatisme, dat de verdrijving wilde van alle Christenen uit Azië. Beschaving en belang eischten, dat men de handen ineensloeg, om dat dubbele kwaad te keeren, in stede aan de inlandsche maatschappij te toonen, hoe afgunst en nijd de beide overheerschende natiën verwijderd hielden. Voor die verwijdering bestond niet langer reden, nu met den aanvang van 1866 een tariefwet — van 3 Juli 1865 — in werking ging treden, welke het kenmerk droeg van geoorloofde bescherming. Het differentieel, tot dusverre 12½ en 25 pCt. voor lijnwaden en 12 en 24 pCt. voor andere artikelen, zou worden gesteld op 10 en 20 pCt. gedurende de jaren 1866 tot en met 1868 en vervolgens worden teruggebracht op 10 en 16 pCt., terwijl zonder eenigen overgang dadelijk het bestaande verschil werd opgeheven voor zulke artikelen, welke bescherming konden ontberen. Deze laatste zouden òf vrij zijn, òf worden

belast met 6 pCt. ad valorem, dan wel met 10 pCt., als het eetwaren en reukwerken betrof. Ook de uitvoerrechten werden in milden zin gewijzigd. Het geheel vertoonde meer eenvoud en het willen verlaten der uitsluitingspolitiek. Men weet, dat deze regeling tot 1 Januari 1874 van kracht is gebleven en dat toen de tariefwet van 17 November 1872 in werking is getreden, de eerste op fiscaal gebied sedert de vestiging van het Nederlandsch gezag in Indië, „waaraan alle toeleg om de Nederlandsche nijverheid en ... productenmarkt te begunstigen en te bevoordeelen, vreemd was" [1]).

De nieuwe tariefwet mocht een zeer groote schrede voorwaarts zijn, de Engelschen wilden haar toepassing op de Noord-Oostkust niet, omdat hoe matig het recht ook zou zijn, het toch altijd hooger was dan dat, hetwelk door de zelfbesturen placht te worden geheven. Ook had in de omstreeks 1863 met de staatjes daar gesloten tractaten de clausule ontbroken, welke de toelating van vreemde handelaren waarborgde. Na de Assahan-expeditie was in deze leemte voorzien door suppletoire verdragen, welke der Britsche regeering op grond van artikel 3 van het Londensche Tractaat waren aangeboden ten fine van kennisneming. Het kabinet van St. James had zich in heusche termen dankbaar verklaard, echter niet voldaan. „Her Majesty's Government place the fullest reliance on the good faith of the Netherland Government and in their assurances that it is not their wish or intention to interfere with British commerce", maar de overgelegde tractaten schonken aan Nederland het recht, in de Oostkust-staatjes het Nederlandsch-Indisch tarief in te voeren, en dat kon men niet gedoogen, als strijdig met het 3e artikel van 1824 en schadelijk voor de Britsche handelsbelangen. Ook behoorde in de tractaten zelve de waarborg te zijn opgenomen, dat Britsche handelaren zich in de havens ter kust konden vestigen. Die havens waren tot voor kort toegankelijk geweest voor alle natiën op denzelfden voet en zoo moest het blijven [2]).

Wat in Wards nota de aandacht trekt, is dat de uitbreiding zelve niet langer werd gewraakt; slechts aan de vrees, dat belemmering mocht worden ondervonden, gaf men uitdrukking. Dat ze ongegrond was, had men dezerzijds reeds in de pro-memorie van een voorgaand

---

[1]) „Encycl. v. Ned. Indië", Deel III, blz. 382 v.g.d. „Rechten" door Mr. N. P. v. d. B(erg).

[2]) Sir. W. R. Ward aan den Min. v. Buitenl. Zaken, Graaf Van Zuylen van Nyevelt, 27 Februari 1867.

jaar [1]) trachten aan te toonen. De nieuwe Britsche nota bracht de toen aangevoerde argumenten weder naar voren en andermaal betoogde het hoofd van het koloniaal departement aan zijn ambtgenoot voor de buitenlandsche zaken, dat wij, wel verre van ter Oostkust voordeelen na te jagen, alleen bedacht waren op het scheppen van een toestand van rust en orde, wat offers eischte; dat eerlijke handel aanmoediging vond en faciliteiten; dat Deli, waar reeds vijf vreemdelingen zich met kapitaal van de Pinangsche firma MATTHIEU & Co. op de tabaks- en andere cultuur toelegden [2]), hiervan het onloochenbare bewijs was; dat ook de Chineezen van de Straits zich meer en meer met den nieuwen toestand ingenomen betoonden [3]), maar dat tegenover deze voordeelen als noodzakelijk en gerechtvaardigd de maatregelen tot tegengang van kwade praktijken behoorden te worden aanvaard [4]).

Er was inderdaad in de hier behandelde periode geen deugdelijke reden tot klagen, noch tot vrees voor uitsluiting, want het 6e artikel der jongste tariefwet bepaalde juist met opzicht tot de havens der Noord-Oostkust, dat er „geen rechten geheven zouden worden dan naar een niet-differentieel tarief" [5]), zooals ook te Moeara Kompeh het geval was. Maar onze zoo heilzaam reeds gebleken vestiging had nog geen algemeene waardeering gevonden en nog minder geleid tot die samenwerking, welke meer dan ooit geboden scheen, zoowel door het gemeenschappelijk belang der beide natiën in de Aziatische bezittingen als door de plichten, welke zij er jegens de overheerschte volken hadden te vervullen. Uit de laatste Indische berichten toch waren „de verwachtingen" gebleken, „door de fanatieke Mohammedaansche bevolking op Malacca en Sumatra gekoesterd omtrent den naderenden val der ongeloovigen. Behendige leiders, wijzende op het gevaar, dat den laatsten Mohammedaanschen slagboom in Europa bedreigt, maar tevens op prophetiën, die een voor hun geloofsgenooten schitterenden

---

1) d.d. 12 December 1867.

2) Brief van den resident van Riouw aan den Gouv.-Gen. 24 Juli 1867 over Europeesche ondernemers in Deli.

3) Een doorslaand bewijs hiervan werd door het Dep. v. Kol. onder de aandacht van dat van Buitenl. zaken gebracht — 6 Sept. 1867, L^a X^3 — Het was een verzoekschrift door eenige te Deli gevestigde Chineezen uit de Straits, d.d. 30 Juli 1866, waarin zij den Gouv-Gen. dringend in overweging gaven, om den te Deli geplaatsten ambtenaar aldaar te handhaven, wijl hij getoond had den handel die zekerheid te kunnen verschaffen, welke tot zijn ontwikkeling noodig was.

4) Min. v. Kol. aan dien van Buitenl. Zaken, 15 Maart 1867, G^3/K.

5) E. de Waal. „Onze Ind. Financiën," Deel I, blz. 64 en 65.

einduitslag verzekeren, sporen door het verspreiden van in de landstaal geschreven stukken tot eendragt aan. Zij geven eene lezing van de verwikkelingen in Oostelijk Europa [1]), die hoezeer geheel valsch, zeker uitnemend berekend is, om indruk te maken op hun geloovige landgenooten en deze tegen de Christenen op te ruijen" [2]).

Inderdaad was de laatste jaren van verhoogd geestelijk leven in de Indisch-Mohammedaansche wereld gebleken. Op de Oostkust had zekere SAJJID DJAFAR al geruimen tijd geintrigeerd en brieven geschreven aan verschillende vorsten, o. a. aan den Onderkoning van Riouw. Van uit Mekka was op Assahan gewerkt, den grooten van dat rijkje aanbevolen, om met Atjèh innige aanraking te onderhouden, daar op hulp van Turkije te rekenen viel, en om zich niet langer met den slavenhandel in te laten, wijl het onverstandig ware, aan Engeland aanstoot te geven. Ook in Palembang en Banka waren ophitsende geschriften verspreid, terwijl in de Javasche Vorstenlanden een onrust was waargenomen, waaraan fanatisme niet vreemd werd gedacht [3]). Of in dit alles SAJJID DJAFAR de hand had, kon niet worden nagegaan, maar zooveel stond vast, dat reeds lang in Singapore werd geijverd voor de benoeming van een Moslim tot Turkschen consul en dat genoemde SAJJID alles in het werk stelde, om voor dien post te worden aangewezen. Onzerzijds was reeds in 1866 bij de Britsche regeering aangedrongen, om zulk een vertegenwoordiger, waaraan de Mohammedanen in het belang van de bedevaartgangers behoefte beweerden te hebben, niet toe te laten. Thans, in 1868, gaven de uit Indië ontvangen berichten den Minister van Koloniën opnieuw aanleiding, om de nog niet tot een beslissing gekomen zaak onder de aandacht van zijn ambtgenoot voor de buitenlandsche betrekkingen te brengen, opdat het gevaar mocht worden afgewend, dat gevreesd werd van een maatregel, die slechts voedsel kon geven „aan de antipathie en de meer en meer werkdadige propaganda, ook onder de Europeanen, van de Mohammedanen in den Oosterschen Archipel" [4]).

---

1) De Krim-oorlog had de dweepzucht aangewakkerd, Christenmoorden waren er het gevolg van. In 1866 gaf het op Kreta uitgebroken oproer aanleiding tot nieuwe bemoeienis van de mogendheden.

2) Zie brief, vermeld in noot 3) bladz. 294.

3) Indische depeche 31 Januari 1866, n°. 34/E[1].

4) Min. v. Kol. aan dien van Buitenl. Zaken, 20 Mei 1868, n°. 59/I.

De „wederzijdsche stelling en betrekkingen van Engeland en Nederland" [1]) in Azië hadden ook in ander opzicht de wenschelijkheid van eendrachtig samengaan doen uitkomen. De slavenhandel van de Oostkust op de Straitshavens, o. m. door ons als reden ter rechtvaardiging van de Assahan-expeditie aangevoerd, was een zaak, welke beide rijken aanging. Engeland had zij het plan doen vormen, om een commissaris naar de Oostkust te zenden [2]), teneinde naar het kwaad een onderzoek in te stellen, en tevens naar de bejegening daar van zijn onderdanen, waarover toen, onder den indruk der nieuwe annexatie, bittere doch ongegronde klachten. Het zou bij plannen blijven, maar het onmiddellijk gevolg van de zaak was, dat dezerzijds werd overwogen, of niet door tusschenkomst van onzen gezant te Londen stappen behoorden te worden gedaan tot een meer rationeele regeling van de maatregelen ter bestrijding van den slavenhandel in de Indische wateren. De quaestie werd beheerscht door de Conventie van 4 Mei 1818, aanvankelijk alleen betrekking hebbende op den handel in negers, later aangevuld met bepalingen, waardoor zij ook voor den Oost-Indischen Archipel zou gelden. Maar nader overleg was dringend noodig, omdat het recht van aanhouding en visitatie van slavenschepen door oorlogsbodems van beide natiën in de Indische wateren niet naar de criteria: „negerdek en overvloedig drinkwater" kon worden beoordeeld. Echter werd de tijd tot het doen van nadere voorstellen toen, 1866, minder gunstig geoordeeld; men vreesde, dat het slechts leiden zou tot nieuwe klachten over belemmering van den Britschen handel.

En men wenschte juist aan die eeuwige bezwaren een einde te maken door herziening van het Londensch Tractaat „op dezen grondslag, dat onzerzijds afstand zou worden gedaan van de bevoegdheid tot heffing van differentieele regten in Nederlandsch-Indië en dat Engeland daarentegen zou moeten erkennen onze uitsluitende suprematie over den geheelen Oost-Indischen Archipel met uitzondering der Britsche bezittingen van Singapore en Laboean". Bezwaar tegen zoodanige herziening kon niet bestaan, omdat de toestand feitelijk reeds was, zooals men dien wilde: het Tractaat had zichzelf overleefd. Men behoeft zich de verschillende artikelen slechts in herinnering te brengen, om zich hiervan te vergewissen.

De artikelen 1—4, welke de wederzijdsche handelstoelating

[1]) Zie noot 4, blz. 295.

[2]) Correspondentie hierover tusschen Kol. en Buitenl. Zaken in October 1865.

regelden — en wel de beide eerste die in de bezittingen onder direct bewind, de twee laatste die in de landen met zelfbestuur, doch onder suprematie of suzereiniteit van een der partijen — waren een rijke bron geweest van niet altijd ongegronde reclames. Maar sedert lang was als beginsel aangenomen, om uit de tractaten met inlandsche staten alles te verwijderen, wat strekken kon tot belemmering van den handel op de havens van zulke rijkjes, zoodat een der voorname en billijke bezwaren der Engelsche waren weggenomen. Ook was bij de jongste tariefwet de gelijkstelling van rechten verordend voor nieuw te verwerven bezittingen en hiermede alle aanleiding tot verdere geschillen opgeheven, mits in het nieuwe gebied geen monopolie werd ingevoerd. Zóó gezien, zou de algeheele opheffing van differentieele rechten reeds te beschouwen zijn als een equivalent voor de erkenning onzer opperheerschappij in den Archipel. Die opheffing zou artikel 2 verder waardeloos maken en met dit ook de 2e alinea van het volgende — verplichting tot mededeeling over en weer van met inlandsche staten gesloten overeenkomsten — èn artikel 6, dat aan beide partijen gelijke bevoegdheid gaf tot oprichting van nieuwe kantoren in den Archipel, daar die bevoegdheid voor Engeland zou ophouden. Mededeeling van nieuwe tractaten was bovendien overbodig, sedert ze aan de Staten-Generaal geschiedde, wat tijdens de sluiting van het Tractaat niet het geval was, evenmin als er toenmaals vreemde consulaten waren, die hun regeeringen konden inlichten.

Artikel 5 — beteugeling van den zeeroof in onderlinge samenwerking — was uit den tijd; ieder had in zijn eigen gebied daarvoor te zorgen en men kon niet gedoogen, dat een ander contractueel bevoegd zou zijn, om op ons gebied geweld te gebruiken. Dit kon leiden tot aanmatiging, als indertijd onder Riouw had plaats gevonden, toen een Britsch oorlogsvaartuig zeeroovers op het eiland Galang tuchtigde, wat trouwens door het Britsch-Indische bestuur zelf als verkeerd was afgekeurd.

Artikel 6 moest, als gezegd, bij erkenning onzer suprematie vervallen. Scheiding van wederzijdsch gebied had in 1824 op den voorgrond gestaan, al was dit in het Tractaat niet uitdrukkelijk vermeld. De aanhef van dat staatsstuk, de Britsche explicatieve nota's, Cannings openlijke verklaring, dat alles liet geen twijfel over, of het doel was geweest de opheffing van „those grounds of irritation, which whould have existed so long as the Dutch

possessions had remained intermixed with ours". Slechts met opzicht tot Borneo waren tegen de vervanging van het 6e artikel door de erkenning onzer suprematie in den ganschen Archipel bezwaren te wachten; daar en t. a. v. Portugeesch Timor zouden reserves noodig zijn.

Artikel 7 — de uitzonderingsbepalingen t. a. v. de Molukken — was sedert de opheffing van het daarbij bedongen monopolie vanzelf reeds vervallen.

Artikel 8 — over den afstand onzer bezittingen op het vasteland van Indië met uitzondering (art. 10) van Malakka — sloot niet uit het vestigen daar van nieuwe kantoren en het aangaan van nieuwe tractaten, als wel het geval was t. a. v. het afgestane gebied, bedoeld bij de artikelen 9 en 10, noch schonk het tot die handelingen een stellig recht, gelijk art. 6 voor de Oostersche eilanden.

Artikel 9. Afstand der Engelsche bezittingen op Sumatra met belofte er geen Britsch kantoor te *zullen* oprichten of er tractaten te *zullen* sluiten. De toekomstige strekking was door Engeland ten nutte gemaakt, om eerbiediging te eischen van de tractaten in 1818 en 1823 met Siak of Siaksche onderhoorigheden gesloten. Daarentegen — en hierop moest c.q. bij de herziening van het Londensche Tractaat worden gewezen — hadden wij oudere rechten, waarin wij door de Conventie van 1814 waren hersteld.

Artikel 10. De afstand van de stad Malakka ging samen met een gelijke verbintenis van Nederland t. a. v. het gansche Schiereiland, gelijk Engeland dit deed t. a. v. Sumatra, echter met het opmerkelijke verschil, dat onze Koning de onthouding beloofde *voor zich en zijn onderdanen.*

Artikelen 11 en 12 moesten doen afzien van vertoogen tegen de bezetting van Singapore eener- het behouden van Biliton anderzijds, terwijl 12 daaraan nog Engelands verzekering vastknoopte, dat het ten zuiden van Straat Singapore geen kantoren zou oprichten. Men had deze bepaling zóó willen uitleggen, dat de lijn door genoemde Straat over den geheelen Archipel doorgetrokken, de demarcatie zou aangeven, ten zuiden waarvan alle Britsche gezag was uitgesloten. Dit vermoedelijk ten onrechte, daar met de uitsluiting volgens de oorspronkelijke redactie slechts de eilanden, welke tot het oude rijk Djohor behoorden, waren bedoeld en de lijn alleen aangenomen was, om niet in historisch-juridische moeilijkheden te vallen.

Wat de Explicatieve Nota's van 1824 betrof, deed de daarbij gestaafde ontkenning onzerzijds van eenig streven naar politieke suprematie in den Oost-Indischen Archipel twijfelen, of onze gevolmachtigden destijds wel een deugdelijk begrip hadden gehad van den omvang onzer rechten in het eilandenrijk. De Compagnie had gaandeweg en in toenemende mate naar politieke en territoriale heerschappij gestreefd en tal van in den loop der 19e eeuw te voorschijn gekomen tractaten hadden het vermoeden gewettigd, dat zij grootendeels meester van den Archipel was geworden, doch in den tijd van haar verval de feitelijke uitoefening van het gezag had verloren. Door de Conventie van 1814 waren wij in het oude bezit hersteld en zeker waren onze rechten niet minder deugdelijk dan die der Engelschen op het vasteland van Indië. De eenzijdige stipulatie van het 6e artikel van 1824 kon uit dien hoofde niet gerechtvaardigd zijn en zooveel was uit het in 1843 ingestelde onderzoek naar onze rechten op den Archipel wel gebleken, dat deze vast stonden voor gansch Insulinde, behoudens Noord-Borneo, Atjèh en het bezit van vreemde mogendheden.

Op Atjèh moest wel in het bijzonder de aandacht vallen. De in 1824 gedane belofte, om de integriteit van dat rijk te zullen eerbiedigen, kon, in verband met Engelands uitsluiting daar, het ongerijmde gevolg hebben, dat het aldus werd gereserveerd voor elke andere mogendheid, die er zich mocht willen vestigen.

Die belofte kon niet langer gehandhaafd blijven, zonder onze positie in gevaar te brengen.

Zoo bestond er reeds omstreeks 1865 een drang naar herziening van het Londensche Tractaat, maar de tijd was nog niet rijp, om het initiatief daartoe te nemen, zoo dadelijk na de Assahan-expeditie en met een nieuwe tariefwet in het naaste verschiet, waarvan het beter was, de werking af te wachten, alvorens tot de radicale veranderingen over te gaan, als een zoo ingrijpende zaak zou vereischen.

Eenige jaren moesten nog verloopen. De stemming werd ons gaandeweg gunstiger en in de vele gesprekken sedert met den Britschen gezant over de koloniale aangelegenheden gevoerd, lieten beide partijen meer en meer de begeerte doorschemeren, „to set", gelijk admiraal Harris zich in Juli 1868 uitdrukte, „the question at rest by a supplementary Treaty to that of 1824". Ook in de Straits, waar het bestuur in April 1867 op kolonel Ord

was overgegaan [1]), was men, van officieele zijde althans, op een goede verstandhouding met den Nederlandschen buur bedacht. De nieuwe Gouverneur had in antwoord op een adres van kooplieden te Pinang over de z.g. „Dutch encroachments", de klagers uitgenoodigd, een commissie te benoemen, „om te bewijzen, dat de handel van het eiland sedert de bezetting der (Oost)kust door de Nederlanders geleden had". Die commissie had echter niets kunnen vinden; het was haar integendeel gebleken, „dat de handel zeer vooruitging, dat de vroeger bestaande slavenhandel had opgehouden en dat orde en rust heerschten" [2]). Toch, het klagen mocht eenigen tijd ophouden, lang duurde het niet. In Juli 1868 noemde de *Singapore Daily Times* het „quite refreshing to hear it revived once more". De Hollanders moesten maar uit Sumatra worden verdreven, zij deden er niets dan veroveren. Evenwel, „if the Dutch favored trade their agression might be viewed with indifference" [3]).

Gelijk het „uitsluiten" verzacht was tot „belemmeren," zoo zien we thans dit laatste slechts „niet-begunstigen" genoemd. Wat men wilde, was algeheele handelsvrijheid, behandeling op denzelfden voet als de Nederlanders. Dat was Reads indruk, toen hij te Singapore teruggekeerd zich omtrent de heerschende gevoelens over de Sumatra-quaestie had vergewist. Engeland wilde haar tot een oplossing zien gebracht, onze veroveringen erkennen „et même abandonner le protectorat d'Acheen," mits de verlangde vrijheid werd gegeven [4]).

Nu was, als we reeds zagen, die gelijkstelling — de bedoeling kan natuurlijk niet geweest zijn, om van Indië één vrijhaven te maken — slechts een quaestie van tijd, zelfs van een zeer korten. Maar ook, de waarlijk matige tariefregeling, welke eerlang te verwachten was, was nadeelig vergeleken bij het geringe recht, dat door de zelfbesturen placht te worden geheven. Hiertegenover stond evenwel de meerdere bescherming en zekerheid, welke de handel in de nog voor kort ordelooze streken onder ons regime genoot, een voordeel, dat door de autoriteiten in de Straits meer dan door de particulieren daar werd gewaardeerd. Het denkbeeld, om een commissaris naar de Oostkust te zenden, was dan ook

1) Bij gelegenheid, dat ze onder het beheer van het Koloniaal Departement werden gebracht.

2) Vice-consul Canters, met verlof te Rotterdam, 25 Maart 1868, aan den Min. v. Kol.

3) Consul Gen. Read aan den Min. v. Buitenl. Zaken, Singapore 29 Juli 1868, (particulier).

4) id. id. id. (officieele).

vervaagd, zoo niet losgelaten, totdat het in den aanvang van 1868 weder opdook. Echter in anderen vorm. Aanvankelijk zou zich een ambtenaar van Ceylon, zekere DYKE [1]), derwaarts hebben begeven, nu wilde de Gouverneur zelf gaan, naar het heette in gezelschap van den stationscommandant, admiraal KEPPEL [2]), doch niet dan na vooraf den Gouverneur-Generaal te hebben bezocht, teneinde tot „eene minzame en bevredigende oplossing te komen . . . en alle kwestiën uit den weg te ruimen, welke tot wederzijdsche grieven van kommercieelen aard aanleiding geven" [3]).

In 1869 is het tot dat bezoek aan Batavia gekomen (14—19 Juni), maar dat aan de Oostkust is achterwege gebleven [4]) en een officieel karakter hebben de besprekingen tusschen den Landvoogd MIJER en Sir HARRY ST. GEORGE ORD niet gehad. Ze mogen der verstandhouding ten goede zijn gekomen, aan de kabinetten in Europa was het, deze op een nieuwen grondslag te vestigen.

Als inleidende daad daartoe is te beschouwen de nota van den Britschen gezant HARRIS aan den Minister van Buitenlandsche Zaken onder dagteekening van 10 Juli 1868 aangeboden, n.a.v. diens mondelinge vertoogen tegen de ter Oostkust geheven rechten, welke hooger waren dan de voorheen betaalde, strijdig met het in 1824 deswege overeengekomene, niet te rijmen ook „with the liberal spirit of the age." In de nota werd dit herhaald en aangedrongen op maatregelen, „as will permanently set at rest these differences and rivet more strongly the relations of friendship which exist and ought always to exist between the two countries."

Het was, zegt E. DE WAAL, de toenmalige Minister van Koloniën, in zijn bekend werk: *Onze Indische Financiën*, de begeerte „der Britsche regeering . . . om 't geschil over Siak bij een traktaat te beeindigen", iets wat hem, DE WAAL, „zeer welkom" was,

---

1) 1e Gouvts.-Secrs. aan den resident van Riouw, 1 Maart 1866, Dl.

2) Keppel had in 1846 een werk uitgegeven „Expedition to Borneo of H.M's. Dido," waarin hij zich als een bewonderaar van Brooke had doen kennen, wat niet belette, dat hij zich in verzoenenden zin over de betrekkingen met de Nederlanders had uitgesproken.

3) 1e Gouvts.-Secrs. aan den Resident van Riouw, 15 April 1868, Bl.

4) Zeker tot vreugde vooral van Netscher, die het „van het uiterste belang" had geoordeeld — brief aan den Gouv.-Gen. 21 Januari 1866, La A — „dat in deze zaak alle inmenging van de zijde van Atjeh geweerd worde." Men moest het c.q. den Soeltan „*verbieden*," aanraking met den Britschen commissaris te zoeken, en hem in elk geval „*beletten*", zich op ons gebied te vertoonen, zoolang die commissaris zich daarop bevond. De Raad van Indië — advies 16 Februari d.a.v. — kon zich met 's residents meening niet vereenigen, omdat wij niet in verklaarden oorlog met den Soeltan waren.

daar hij „reeds lang, jaren lang zelfs", vervuld was van „de onhoudbaarheid der stelling, waarin wij jegens Atjin geplaatst waren door de belofte van 1824 omtrent zijne onafhankelijkheid. De door Engeland gewenschte overeenkomst verschafte eene schoone gelegenheid, om van deze keten bevrijd te worden", en onze Minister „verklaarde dan ook aanstonds tegen het denkbeeld eener overeenkomst in beginsel geen bezwaar te hebben" [1]).

Confidentieele besprekingen met HARRIS leidden tot de aanbieding door dezen van een „Draft of Convention" betreffende de aangelegenheden van Siak [2]). Dit ontwerp werd ingevolge afspraak den Gouverneur-Generaal ter beoordeeling toegezonden [3]); men wenschte dezerzijds niet in eenige onderhandeling te treden, alvorens diens advies was vernomen.

Zoowel hier te lande als in Indië rezen tegen HARRIS' concept tal van bedenkingen en wel voornamelijk tegen den omvang der voorgestelde regelingen. Deze [4]) hadden ruimer strekking dan in verband met de in de laatste jaren ingebrachte klachten ter zake van onze handelingen in Siak „noodig of aannemelijk scheen." Ook was omtrent „de toelating en behandeling van den Britschen handel en onderdanen te veel in bijzonderheden" getreden, en dit op een wijze, welke eenerzijds een kwetsend gebrek aan vertrouwen in onze koloniale handelspolitiek verraadde, anderzijds een bevoorrechting scheen te beoogen, welker wederkeerigheid ten bate van eigen onderdanen in de Britsch-Indische bezittingen niet voldoende verzekerd voorkwam. Eindelijk had men bezwaar tegen de wijze, „waarop Engeland, als ware het eene concessie, zich geneigd verklaarde, onze regten te erkennen, waar die regten genoegzaam boven twijfel werden geacht, om geene erkenning te behoeven."

Het komt onnoodig voor, om in te gaan op de overwegingen, waartoe het eerste Britsche ontwerp heeft geleid, en ook de daarover met HARRIS gevoerde briefwisseling kan blijven rusten. Alleen de consideratiën op de artikelen II en XVI rakende de uitbreiding der Nederlandsche souvereiniteit op Sumatra in de toekomst, verdienen voor ons onderwerp de aandacht. Ze bedoelden aan Nederland de vrijheid te geven, zijn gezag over geheel Sumatra, dus ook over Atjèh, te verbreiden, maar die

1) „Nieuwe reeks aanteekeningen", Deel I.
2) Bij nota dd. 19 September 1868.
3) Ministerieele depêche dd. 28 December 1868, L^a A^{az}, nº. 144/O, Geheim.
4) Neergelegd in 17 artikelen.

bedoeling kwam niet voldoende uit: Atjèh was niet in het bijzonder genoemd, de mogelijkheid dus niet uitgesloten, dat Engeland zich c.q. op het Londensche Tractaat zou beroepen. Nochtans werd het niet raadzaam geoordeeld, om Atjèh speciaal te vermelden; men vond het beter, een zoodanige redactie te kiezen, dat ook zonder dat twijfel volstrekt zou zijn uitgesloten. Overigens meende de schrijver dezer nota [1]) [E], dat de concessie t. a v. Atjèh slechts een negatieve waarde had: Engelands vestiging daar was uitgesloten en voor Nederland viel elders op Sumatra nog genoeg te doen. Wel is waar beteekende Atjèhs onderwerping als „Mohammedaansch broeinest" veel, ook met het oog op de onderhoorigheden, waar zijn invloed zich deed gevoelen, „maar wij hebben de middelen nog niet". Werd het land nu manifest het voorwerp eener Britsche concessie, wat stond ons dan te doen? Annexeeren, gereed of niet? Wachten? maar dat was gevaarlijk, want de nieuwe conventie zou op Atjèh de algemeene aandacht doen vestigen, de geheele wereld zou het weten, „dat hier gegadigden te regt konden komen!" Dit nu maakte onze positie niet beter, want tot dusverre lag in het Londensche Tractaat voor derden eenigermate een reden tot onthouding. Met een trouw, welke zonderling afstak bij de wijze, waarop wij in andere opzichten dat tractaat hadden nageleefd, was juist de Atjèh-clausule angstvallig nagekomen. Uit laksheid! want de geschiedenis van het land, de grensquaestie, de anarchie, die er heerschte, de dweepzucht en de aanmatiging, waardoor het zich kenmerkte, de slavenhandel eindelijk, dat alles had ingrijpen gewettigd. Immers was reeds in 1824 erkend, dat er in het algemeen belang Europeesche invloed moest zijn, en wij hadden ons verbonden, dien uit te oefenen. Zelfs had Engeland zoo gewild, uit vrees, dat Amerika zich er zou vestigen tot groot nadeel der Britsche marine, indien het eens tot oorlog mocht komen.

Nog op een andere, den brief voor Buitenlandsche Zaken ver-

---

[1]) Er waren er zes, als bijlagen van een brief aan den Min. v. Buitenl. Zaken, dd. 28 December 1868, n°. 144/O. Een, waarin de zaak in het algemeen werd behandeld, vijf andere, welke de concept-artikelen soortsgewijze bespraken, t.w.:

Nota A. Herziening van het tarief in Ned.-Indië en opheffing der differentieele rechten (art. 3, 4, 5, 6 en 8).

„ B. Toelating van schepen en vaartuigen onder Engelsche vlag in Ned.-Indië (art. 2, 8 en 10).

„ C. Toelating van Britsche onderdanen in Ned.-Indië, speciaal in de Ned.-Indische gedeelten van Sumatra (art. 7, 13, 14 en 15).

„ D. Toelating van consuls op Sumatra (art. 12).

„ E. Uitbreiding van de Ned. souvereiniteit op Sumatra in het vervolg (art. 2 en 16).

gezellende memorie worde gewezen. Hierin heette de herziening van het Londensche Tractaat minder noodig. Engeland had er meermalen op aangedrongen, het was, „inzonderheid een Engelsch belang, niet een van Nederland, dat als zwakste partij alleen te verliezen had. Een liberale handelspolitiek ware voldoende, om den Brit in onze uitbreiding te doen berusten; dat was al in 1846 uit ABERDEENS nota gebleken [1]). De vrijzinnige richting was reeds ingeslagen, onze maatregelen droegen een algemeen karakter, geschoeid als ze waren op den voet der meest begunstigde natie. Bevoorrechting van de Engelsche in het bijzonder kon niet dienstig zijn aan de betrekkingen met anderen, wier belangen in het Oosten steeds omvangrijker werden. Frankrijk zette zich neder in Cochin-China en Nieuw-Caledonië, de Vereenigde Staten kwamen over Australië in nauwere verbinding met onzen Archipel, gezwegen van „andere verschijnselen en omstandigheden, die het overbodig is hier aan te wijzen".

Hier moet op het Suez-kanaal zijn gedoeld.

De beteekenis van dezen verkorten weg naar het Oosten, reeds in de 14e eeuw vóór Christus ingezien, door LEIBNITZ in 1671 onder de aandacht van LODEWIJK XIV gebracht en aan die van BONAPARTE in 1798 niet ontsnapt, behoeft hier niet te worden uiteengezet [2]). Tien jaren nadat de eerste spade in den grond was gestoken, volgde de opening van het kanaal — November 1869 — en, had Nederland niet reeds toen met het oude gebroken, het zou er welhaast door de tijdsomstandigheden toe zijn gedwongen. Toegeven aan den drang naar hervormingen, de wensch van Engeland, was een eisch des tijds, waarvoor het gevaarlijk was blind te zijn, maar toegeven alleen ter wille van Engeland ware niet minder bedenkelijk.

De in Indië gekoesterde bedenkingen [3]) tegen het ontwerp-HARRIS — om daartoe terug te keeren — bereikten het Plein tegen het laatst van Augustus; ze stemden vrij wel overeen met de bezwaren hier te lande geopperd. Het gevolg van een en ander was, dat nieuwe besprekingen met den Britschen gezant werden geopend, welke leidden tot een concept, dat na tal van wijzigingen nog door partijen den 8en September 1870 werd onderteekend.

Er was heel wat te doen geweest, alvorens men dit resultaat

1) E. de Waal. „Onze Ind. Financiën", Nieuwe reeks aanteekeningen, I.

2) Men zie ook: „Atjèh", „Parlementaire redevoeringen van I. D. Franssen van de Putte", blz. 51 v.g.d., 1886, Voorwoord, blz. V.

3) Ind. depeche, 7 Juli 1869, kabinet, n°. 116/I3 bis.

had bereikt. Nog in het voorjaar van 1870 had Lord CLARENDON den nadruk gelegd op de klachten van den Britschen handel, was ons ontrouw aan de verdragen verweten [1]). Ook over den meest gewenschten vorm der Atjèh-paragraaf was men het niet aanstonds eens geworden. Zonder in bijzonderheden te treden omtrent de bepalingen handel en scheepvaart betreffende, worde hier alleen aangehaald, wat betrekking had op het grondgebied. Engeland verklaarde af te zien „van alle vertoogen tegen de uitbreiding der souvereiniteit... over het Rijk van Siak Sri Indrapoera en onderhoorigheden" [2]), waartegenover wij een preciseering gaven van den uitleg en de toepassing van het Siak-Tractaat van 1858 met opzicht tot den Britschen handel op den voet van gelijkberechtiging. Artikel VI gaf een omschrijving van het Siaksche grondgebied, hetwelk „worde geacht te bestaan" (sic!) uit de landen genoemd in het tweede artikel van het Siak-Tractaat van 1858". Naar haar strekking werd deze overeenkomst de Siak-Conventie genoemd. Alle artikelen sloegen toch zeer bepaaldelijk alleen op Siak; slechts het voorlaatste — het 7e — reikte verder, daar het voorschreef, dat al het bepaalde ook van toepassing zou zijn „op elken inlandschen staat van Sumatra buiten" het Siaksche rijk, „die hierna door middel van tractaten, gelijk aan dat van 1 February 1858 of anderzins, afhankelijk mogt worden van de kroon der Nederlanden".

Bij afzonderlijke nota's werd dit 7e artikel toegelicht. Engeland zou geenerlei bezwaar maken, indien Nederland zich verplicht mocht zien, „to extend" zijn „influence over the aforesaid Kingdom", met name Atjèh, in welk geval de te sluiten conventie ook met opzicht tot dat rijk zou gelden, waartegenover onzerzijds bovendien werd verklaard, dat Nederland, „animé du désir sincère de se trouver de plus en plus en conformité de vues avec le Gouvernement Britannique pour tout ce qui regarde le commerce dans les mers asiatiques, se fera un devoir de mettre à profit les occasions qui se présenteront pour appliquer progressivement les principes libéraux, que les deux Gouvernements ont sanctionnés dans le Traité du 17e Mars 1824".

De Conventie van 8 September had aldus het openbaar karakter van slechts Siak te betreffen, terwijl de bijgevoegde verklaringen [3])

---

1) Clarendon aan Harris, 10 Maart 1870.
2) Artikel I van de Concept-Conventie, d.d. 8 September 1870, Nederl. tekst.
3) Bijlage n°. VI, *a* en *b*.

in het bijzonder op Atjèh betrekking hadden. Aldus bleef de buitenwereld, ook Atjèh zelf, onkundig van wat t. a. v. dat rijk was overeengekomen.

Hangende de onderhandelingen over de Siak-zaak waren nog twee andere aangelegenheden van kolonialen aard te berde gebracht, echter, althans aanvankelijk, geheel daarvan als onderling ook gescheiden.

„In het begin van 1869, toen het ontwerp omtrent Siak nog in Indië werd onderzocht, ontvingen wij van de Britsche regeering een ontwerp der voorwaarden, waarop zij ons vergunnen wilde arbeiders voor Suriname te doen werven in Britsch Indië. Dit was een onverpligte welwillendheid, door ons, ook door 't vorig bewind, als zoodanig verzocht. Het ontwerp bedong geenerlei wederkeerigheid. Over de zaak werd, na advies uit Suriname, ten einde toe, als over een geheel op zich zelf staande onderhandeld. Maar in Aug. of Sept. 1870 [1]), toen het tractaat ter teekening gereed lag, verklaarde lord Granville, opvolger van den intusschen overleden lord Clarendon, te bedoelen, dat de tractaten omtrent Siak en omtrent Suriname samen zouden staan en vallen. Met andere woorden werd ons dus gezegd: indien uwe kamers het Siak-traktaat verwerpen, geven wij U geen arbeiders voor Suriname. Daartegen viel rechtstreeks niets in te brengen. De vergunning om in Britsch Indië arbeiders te werven, kon ook toen niet van de Britsche regeering gevorderd [2]). Om echter die regeering den loop der onderhandelingen, de daaruit ontstane waarde van elk der traktaten op zich zelf, beleefdelijk te herinneren, werd bij nota van 28 September 1870 aan den Britschen gezant geschreven, dat wij wenschten een gelijke solidariteit als tusschen de traktaten Siak en Suriname te kunnen aannemen tusschen de traktaten Siak en Guinee (dit laatste was toen nog niet gereed), als beide betrekking hebbende tot territoriale rechten in overzeesche bezittingen, waarvan eene gelijktijdige behandeling met de Staten-Generaal eigenaardig scheen".

---

1) Schrijver, E. de Waal, dien we hier aanhalen. — „Onze Ind. Financiën" I. blz. 70 v. g. d. — verwijst in een noot naar blz. 21 der memorie van antwoord van 22 Juni 1871, niet geheel ten rechte nochtans, want reeds den 5en Mei 1870 had Clarendon aan den gezant Baron Gevers zijn verlangen te kennen gegeven, dat er correlatie zou zijn tusschen de beide conventies.

2) Inderdaad wilde Engeland de Koelie-Conventie als een concessie beschouwd zien. Voor zoodanige beschouwing getuigde het feit in de *Straits Observer* van 18 November 1870, vermeld, n.l. dat de Gouverneur van Madras de verdere emigratie van koelies naar de Straits voorloopig had verboden.

Omtrent de Guinea-zaak, de derde der koloniale aangelegenheden destijds met Engeland hangende, zegt De Waal in zijn meer aangehaald werk [1]), dat hij met Harris over de voortdurende verwikkelingen ter Goudkust — vijandelijkheden tusschen de bloeddorstige Ashantijnen met naburige stammen — wel eens had gesproken. „In den loop van een dier gesprekken, op een wandeling, den 30 Sept., (niet vroeger), betuigde ik aan den admiraal Harris, zonder eenige aanleiding zijnerzijds, dat mij geen beter middel bekend was, om indien mogelijk, den barbaarschen krijg onder de volkstammen in Guinee langzamerhand te doen staken, dan overneming van onze rechten aldaar door Engeland. Zoolang Engeland en Nederland er beiden waren, zouden de twee vlaggen de vijandschap tusschen de stammen die haar voerden aankweeken. Voor Nederland zag ik ginds geen staatsdoel. Voor Engeland konden onze posten nuttig zijn in verband ook met de scheepsmagt, welke het toch had aan te houden te Sierra Leone. Op de vraag van admiraal Harris, of hij dit aan Clarendon, toen minister van buitenlandsche zaken, schrijven mocht, stemde ik gereedelijk toe, mits als mijne persoonlijke (private) meening, daar ik tot geenerlei officieele opening bevoegd was".

Men lette op de data — April 1869 en September d.a.v. —; ze gaven den schrijver de aanmerking in de pen, dat het Bijblad „derhalve eene historische onjuistheid" beging, „telkens wanneer het den afstand van Guinee voorstelde als een beding van Britsche zijde, of een door ons aangeboden wederkeerigheid voor de vrijlating jegens Atjin" [2]).

De zaak is van gewicht. Eensdeels hebben de met Engeland getroffen regelingen tot den langdurigen en kostbaren krijg met Atjèh gevoerd, i. p. v. ons dat rijk, zoo verwacht werd, als het ware in den schoot te werpen, terwijl anderszins de ontruiming der Goudkust, in 1871 betreurd — men zou er, om met Jeekel te spreken, in de Kamer „met epische kracht" tegenop komen [3]) — om der wille van onze nationale eer, in later tijd zulks in nog hoogere mate is gedaan, toen evenwel uit een materieel oogpunt vooral. Maar uit dezen hoofde onzen politici den afstand tot een grief te maken, ware wellicht onbillijk, want eerst omstreeks 1880

---

1) t. a. p. Deel I, blz. 69.
2) t. a. p. blz. 70.
3) L. J. P. J. Jeekel. „Het Sumatra-Tractaat", Academisch proefschrift, 1881, blz. 66.

is de stroom der begeerten over donker Afrika gegaan [1]); wat een tiental jaren eerder door Koning LEOPOLD en onzen landgenoot PINCOFFS ter Westkust van genoemd werelddeel was ondernomen, had tot dusverre aan de verwachtingen niet beantwoord [2]).

Hoe indertijd door onze staatslieden over de zaak werd geoordeeld, blijkt hieruit, dat den 1en Mei 1869 bij den Raad van State de overweging aanhangig was gemaakt, daarheen strekkende, „dat als beginsel voor de handelingen der Regering t. a. v. de Nederlandsche bezittingen ter kuste van Guinea zoude worden aangenomen: *die bezittingen, zoodra het voegzaam kon geschieden te verlaten of af te staan behoudens de goedkeuring der Staten-Generaal, krachtens artikel 57 der Grondwet*".

„Bij zijn advies over die voordragt constateerde de Raad, dat hem uit conferentiën met den Minister onder anderen was gebleken, dat omtrent den afstand der Nederlandsche bezittingen *ter kuste van Guinea* geene openingen waren gedaan, noch *onzerzijds* noch *van de zijde van Engeland* of *Frankrijk*, en dat de veronderstelling of het vermoeden, dat die plotseling kunnen worden gedaan, slechts bij gevolgtrekking steunen op hetgeen vroeger van wege de Engelsche Regering omtrent zoodanigen afstand schijnt te zijn gewenscht, en op den vroeger gebleken wensch van Frankrijk, om zijn invloed aan de kust uit te breiden in verband tot het in 1868 te midden der toenmalige verwikkelingen door den Franschen Gouverneur te Elmina gebragt bezoek, dat moeijelijk als een eenvoudig beleefdheidsbezoek aan den Nederlandschen Gouverneur kon beschouwd worden";

„dat de Regering derhalve tegenover deze mogendheden geheel vrij is en aan geene toezeggingen of besprekingen gebonden; dat zij ook niet kon beoordeelen, welken indruk, de afstand aan Engeland op Frankrijk zoude maken of, die aan Frankrijk op Engeland, maar dat zij in het mogelijke vooruitzigt van openingen vooraf dient gemagtigd te zijn om, naar een vast beginsel en in eene bepaalde rigting, die openingen aan te hooren en te beantwoorden".

---

1) Von Liszt, s. 29. In dit verband worde er op gewezen, dat Frankrijk in het begin van 1871 zijn bezittingen ter kust heeft verlaten en dat in Engeland de Guinea-Conventie — blijkens schrijven van Minister Van Bosse aan zijn ambtgenoot Gericke, d.d. 5 Mei 1871. L^a S^8, zeer geheim — „koel" was ontvangen. Evenzoo hier te lande, maar om een andere reden: men vreesde, dat Engeland er geheime bedoelingen mede had.

2) „N. R. Courant", 29 September 1911, Ochtendblad, waarin Pincoffs n. a. v. zijn doodsbericht werd herdacht.

„De Raad van State had tegen het voorstel gewigtige bedenkingen. *Behoud van al zijne overzeesche bezittingen was in het belang van Nederlands aanzien een eerste pligt*".

„Wanneer Nederland door het bij de eerste moeijelijkheden verlaten of afstaan van een gedeelte zijner bezittingen toonde, het behoud van zijn koloniaal grondgebied niet als regeringsbeginsel te huldigen, zou daaruit alligt worden afgeleid, dat afstand van andere gedeelten niet tot de onmogelijkheid behoorde en voet worden gegeven aan pogingen, om zoodanigen afstand te verkrijgen en aan het kunstmatig doen ontstaan van verwikkelingen, welke daartoe zouden kunnen leiden".

„Daarbij mogt niet uit het oog worden verloren, dat zulk afstaan of verlaten moeijelijk onopgemerkt zou kunnen blijven bij de volkeren thans aan Nederlands gezag onderworpen en alzoo op dat gezag een gevaarlijken invloed zou kunnen uitoefenen, terwijl daarenboven naar de meening van den Raad in verband tot de onzekerheid omtrent de uitkomsten van de zending van den heer Nagtglas en tot de omstandigheid, dat het Nederlandsch gezag op het oogenblik door Negerstammen ter kuste werd bedreigd, het tijdstip voor de aanneming van het bewuste beginsel slecht gekozen was en in alle geval een veranderden staat van zaken daarvoor zou moeten worden afgewacht".

„Bij deze bezwaren tegen den afstand op grond van algemeene politieke consideratiën en van de inopportuniteit van het oogenblik, waarop het denkbeeld werd geopperd, voegde de Raad nog de bedenking, dat, wanneer afstand niet in verband werd gebragt met eene regeling, die voor onze eer en onze belangen als compensatie konde worden aangemerkt, gelijk zulks het geval was bij het tractaat van 1824, de mogelijkheid zou geboren kunnen worden, dat de onderhandelingen met Engeland over de bezittingen ter kuste van Guinea als uitgangspunt werden aangegrepen ter regeling onzer belangen in Nederlandsch Oost-Indië".

„In verband met deze beschouwingen en het daarop gegronde stellige advies van den Raad, om de gevraagde magtiging niet te verleenen, is de quaestie tijdelijk blijven liggen".

Hoe ze weder ter sprake is gekomen, bleek uit de aanteekeningen van De Waal aangaande zijn onderhoud met admiraal Harris. Een vertrouwelijk voorstel der Britsche regeering, om de Goudkust over te nemen, was er het gevolg van (October 1869). Destijds kon nog geen beslissing worden genomen „wegens het onzekere

van den afloop der voorgenomen tuchtiging van Commendah". Toen deze naar wensch was afgeloopen en admiraal HARRIS, „steeds volstrekt vertrouwelijk", in Mei 1870 met aandrang op de zaak terugkwam, meende DE WAAL het tijdstip gekomen, om haar „in gezette overweging te nemen". Kwalijk kon het „*uit het oogpunt van nationale eer gunstiger* zijn dan juist toen, zoo dadelijk na „*de ter kust bedreven wapenfeiten*".

„De oorsprong van het denkbeeld was te zoeken in dringende betoogen van den Gouverneur der Britsche bezittingen ter Westkust van Afrika, Sir A KENNEDY, ter aanprijzing van zijn plan betreffende een verbond van al de landschappen tusschen de zee en het Ashantijnsche rijk tot afwering van de vijandelijkheden der Ashantijnen". DE WAALS meening berustte op analoge gronden: „de pligt der menschelijkheid, het belang der beschaving. Het aanwezen van twee Europeesche magten ter Goudkust onderhoudt bij de negervolken aldaar het traditioneel antagonisme tusschen de vrienden en vijanden van Ashantijn" [1]).

„Tot uitroeijing van deze blijvende oorzaak van oneenigheid en onbeschaafdheid onder de inboorlingen kon ook niet baten de dikwerf aanbevolen zamenwerking van de agenten der twee Europeesche magten. Maar ook ware dat anders; ware eenige zamenwerking der Engelsche en Nederlandsche ambtenaren ter kuste een afdoend middel, hoe kon men zich eene voortdurende gezindheid van dien aard verzekeren? Zelfs onwillekeurig ijvert ieder gezaghebber voor de belangen van zijne onderdanen of beschermelingen, terwijl hunne tevredenheid zijne taak verligt. De contiguïteit, die ook in Azië tot een scheidingsverdrag tusschen Engeland en Nederland leidde, is steeds gebleken eene werkzame bron van geschillen te wezen" . . .

„Welk verheven doel zou, onder de gegeven omstandigheden, eene afwijzing van het Engelsch voorstel regtvaardigen?"

„Naar de aanwijzing van zulk een doel zou, naar het voorkwam, vruchteloos worden getracht".

„De Raad van State achtte elken afstand van eene onzer bezittingen bedenkelijk, althans waar deze niet in verband werd gebragt met eene regeling, die voor onze eer en belangen als compensatie

---

[1]) Zie ook P. H. van der Kemp: „St. George d'Emina in 1825" — Overdruk uit „de Tijdspiegel" van 1910 —, waarin óók het motief, „dat er nimmer aan de Goudkust iets goeds zoude te stichten zijn, zoolang de negers er meer dan één Europeesche natie gevestigd zouden zien", blz. 1.

kon worden aangemerkt, gelijk zulks het geval was bij het tractaat van 1824".

„Maar al kon, wat de Engelschen bereid waren te geven, niet als compensatie worden aangemerkt, dan was het te betwijfelen of het volstrekte behoud van al onze bezittingen een goed regeringsbeleid zou zijn".

„In het *willen behouden* kon toch juist eene oorzaak worden gezien van het *nalaten jegens menige bezitting*, van de maatregelen, die ons geacht en sterk zouden maken in de oogen der wereld niet alleen, maar ook in de wezenlijkheid."

„Wel is waar was beweerd, dat de Goudkust voor zoodanige maatregelen, inzonderheid voor kultuur zeer vatbaar was en dat men zich daarvan eene ruime vergoeding van kosten kon voorstellen. Maar wat was er van die verwachting?"

„Wanneer op het verleden werd teruggezien en mededeelingen dienaangaande van den Gouverneur Nagtglas werden geraadpleegd, bespeurde men voor dergelijke voorspiegelingen niet veel grond."

„En of de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging zou willen medewerken tot het toestaan van de belangrijke uitgaven aan de bedoelde ondernemingen verbonden, mocht worden betwijfeld..." [1]).

„*Uitbreiding van den handel* werd verwacht en ten gevolge daarvan beduidende vermeerdering van inkomsten voor de schatkist." Zelfs al ware deze verwachting gegrond, mocht „dan niet gevraagd worden, of dit uitzigt met zooveel voldoening is te vermelden, waar het een handel geldt, waarbij zooals ter Goudkust het geval is, de *invoer* van *sterke dranken*, *geweren* en *kruid* een voorname rol speelt."

De door minister De Waal ontvouwde denkbeelden misten hun invloed op den Raad van State niet. In zijn advies van 13 Juni 1870 oordeelde de laatste, „dat tot den afstand van onze posten ter kuste van Guinea niet behoort te worden overgegaan dan in verband met de verzekering van ons gezag en van onzen invloed in Oost-Indië".

„De Raad achtte, dat dit doel kon worden bevorderd in de préambule van de te sluiten overeenkomsten en wees op de wenschelijkheid, om de belemmerende verbindtenis ten opzigte van Atsjin

---

1) Hierbij aansluitende werd gewezen op „het verslag der commissie van het Huis der Gemeenten van 1865 over de Engelsche bezittingen ter kuste van Guinea: To govern effectually such settlements, would require much larger expenditure than has been made and more thorough occupation and undertaking of puplic works of much larger extent than we are ready to recommand or Parliament would be likely to consent to".

uit den weg te ruimen. Op het verleden [Laboean] behoefde niet te worden teruggekomen".

De vereischte overeenstemming was alzoo verkregen en den 24en Juni 1870 schonk de Koning volmacht, om op den voorgestelden voet met de Britsche regeering over den afstand te onderhandelen, met dien verstande, dat „niet in geldelijke schadeloosstelling eene behoorlijke compensatie voor den afstand van de bewuste bezittingen moest worden gezocht en dat die zelfs niet te wenschen was".

Op de basis van non-contiguïteit van bezit zoowel in Afrika als in Azië werden vervolgens de onderhandelingen in den zomer van 1870 aangevangen. Die over Siak en de koelies ten behoeve van Suriname waren toen zoo goed als afgeloopen, wachtten slechts op de wederzijdsche onderteekening, om vervolgens ter goedkeuring aan de volksvertegenwoordiging te worden overgelegd. Gelijk men in Engeland connexiteit had gewild tusschen de koelie-conventie en die betreffende Siak, zoo wilden onze staatslieden op denzelfden grond, t. w. ter bevrediging van de Staten-Generaal, verband tusschen den kosteloozen afstand der Goudkust en de Siak-overeenkomst. „L'entente entre les deux Gouvernements", zoo schreef onze Minister van Buitenlandsche Zaken Roest van Limburg aan Harris den 11en Juli, „au sujet de ces différents points et la conclusion simultanée de convention qui y ont trait, rendrait la cession contre laquelle il y aura toujours des objections sérieuses découlant tout de la nécessité de ménager des susceptibilités nationales que de celle de ne pas compromettre nos bonnes relations avec d'autres puissances plus acceptable en lui imprimant le caractère d'un arrangement colonial général entre deux puissances amies qui ont des intérêts dans différentes parties du monde et qui désirent prévenir à jamais tout sujet de malentendu".

Aanvankelijk wilde Granville op de reeds afgedane zaken: Siak en Suriname, niet terugkomen. De afstand der Goudkust was eerst voorgesteld als onvoorwaardelijk en nu kwam men toch met condities, welke moesten leiden tot „reopening" van de afgesloten gedachte onderhandelingen en wel zoo, dat „fresh provisions should be inserted in the Suriname-convention and that the provisions of the Siak-convention should be extended so as to include a revision of the policy which dictated the Treaty of 1824 and a general consideration of the relations

between the two countries as regards the extension of their Eastern possessions". Liever zag GRANVILLE geheel van de Goudkust af dan „to enter upon fresh negotiations" [1]).

Dit nu werd dezerzijds niet bedoeld. Het oogmerk aan den afstand der kust voorwaarden te verbinden, schreef ROEST den 12en Augustus aan HARRIS, „se rapportait à des considérations de politique intérieure", die het wenschelijk maakten, „de procéder simultanément à la conclusion des trois conventions". Men wilde niet „rouvrir le débat sur des conventions au sujet desquelles on était tombé complètement d'accord", en evenmin werd uitbreiding beoogd van het bereids overeengekomene, maar de gelijktijdige aanbieding aan de Staten-Generaal was in het belang der zaak. Men moest dus omtrent Guinea spoedig tot overeenstemming komen, de hoofdpunten vastleggen, zonder den tijd met het regelen der bijzonderheden — i. c. de door Engeland te betalen vergoeding voor den over te nemen inventaris — te verspillen.

GRANVILLE gaf toe; de Britsche staatslieden wisten zelve te goed met het bijltje der *public feelings* te hakken, om doof te zijn voor zulk een argument.

In October werd men het over de Goudkust eens, maar tot onderteekening der ontworpen conventie kon het nog niet komen, want ROEST zag zich destijds tot heengaan verplicht en in November noopten gezondheidsredenen ook DE WAAL tot aftreden. Zoo werd het Februari — den 25en — voor tot onderteekening kon worden overgegaan, toen onder het niet verwachte beding van Britsche zijde, dat de drie tractaten „samen zouden staan en vallen" [2]).

In de avondzitting van 7 Juli 1871 werd over het drietal conventies beslist. „De geheele houding der Kamer duidde 'n parti pris aan; tegenover 't Siak-tractaat besliste afkeuring, tegenover dat omtrent Guinea instemming, althans in den grond, want de pathos, daarover ten beste gegeven, schijnt mij" — aldus JEEKEL [3]) — „'n eervolle retraite geweest te zijn" [4]).

---

1) Granville aan Harris, 14 Juli 1870.

2) Memorie van antwoord, 22 Juni 1871, blz. 21.

3). T. a. p. blz. 66. Een der leden riep „met den vaderlandschen dichter" uit:

„Ik sta geen' grond der vaderen af,
Wier kloekheid ons dat erfdeel gaf".

4) Men zie voor deze aangelegenheden: Handelingen der 2e Kamer in de zittingen van 13, 16, 22 en 24 December 1870; 26 en 29 April, 24 Mei, 3, 5, 6 en 7 Juli 1871. Memorie van Toelichting, d.d. 10 Maart 1871, n°. 3 en n°. 10. Voorloopig Verslag n°. 11, Memorie van Antwoord n°. 12. Eindverslag n°. 15. Nota's n°. 16, 17 en 18. Handelingen der 1e Kamer in de zittingen van 18, 21 en 22 Juli, 20 en 21 September 1871.

„Na dezen uitslag verzochten de Ministers aan de Eerste Kamer, om de beraadslaging over de Guinea-Conventie uit te stellen vanwege het verband tusschen de tractaten. Men meende te moeten afwachten, welken indruk de verwerping van het Siak-tractaat in het binnenland alsmede in Engeland zou maken en hoe ginds over den samenhang werd gedacht. Medio Juli bleek uit een brief van onzen gezant, dat Lord GRANVILLE zich zeer gematigd over de houding van regeering en volksvertegenwoordiging had uitgelaten, en toen kort daarop de Eerste Kamer bijeenkwam, kreeg HARRIS bericht, dat de Britsche regeering niet op het bewaren der solidariteit van de Guinea-Conventie en de beide andere zou aandringen, maar zij oordeelde het niet op haar weg te liggen, om tot het heropenen der onderhandelingen het initiatief te nemen. Een wenk dus, om onzerzijds er mede te beginnen, maar tevens ook een bewijs, dat in Engeland de houding der Tweede Kamer indruk had gemaakt. Want deze had aan de Siak-Conventie haar votum geweigerd, niet slechts om den vorm en om de wijze van tot standkoming, maar vooral, omdat ze „aan onze eer en zelfstandigheid scheen tekort te doen" [1]). Men was er toch met klem tegenop gekomen, dat Engeland goedkeuring zou verleenen aan een tractaat, door Nederland met een zijner vazallen gesloten.

In Augustus werden de onderhandelingen heropend en vóór nog drie maanden verstreken waren, kon aan de Kamer een nieuw tractaat worden aangeboden. Het vertoonde belangrijke verschillen met zijn verworpen voorganger. Bedoelde dit blijkens de préambule „alle misverstand te voorkomen . . . omtrent de uitlegging van het op den 1en February 1818" gesloten *Siak* [2])-Tractaat, de considerans van het nieuwe verdrag gaf uitdrukking aan den wensch, om „in den geest van het tractaat van 17 Maart 1824, de vriendschappelijke verhouding tusschen de beide landen meer en meer te bevestigen en daartoe ook in Hunne wederzijdsche betrekkingen op het eiland *Sumatra* [2]) alle aanleiding tot misverstand weg te nemen . . ." Geheel hiermede in overeenstemming is ook het verschil in redactie tusschen het oorspronkelijke artikel één en het nieuwe: Engeland verklaarde af te zien van alle vertoogen tegen de uitbreiding onzer souvereiniteit niet slechts over Siak, maar over geheel Sumatra, „en mitsdien van het

---

1) J. E. de Sturler. „Het grondgebied van Nederl. O.-Indië i. v. m. de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal". Academisch proefschrift, 1881, blz. 303.

2) Wij cursiveeren.

voorbehoud in dat opzigt voorkomende in de nota's . . .", welke in 1824 waren uitgewisseld en Atjèh betroffen.

De beide volgende artikelen zijn aan te merken als een samenvatting van het bepaalde in de artikelen 2 tot en met 5 van het afgekeurde verdrag; ze regelden de rechten van den Britschen handel en de Britsche scheepvaart op den voet der Nederlandsche. Het laatste der vier kwam overeen met het achtste (slot-)artikel der Conventie van 8 September 1870 en had betrekking op de bekrachtiging door de Staten-Generaal. Geen verklarende nota's, protocollen of wat dies meer zij.

In het eindverslag der Commissie van Rapporteurs werd i. v. m. het voorkomende in de Memorie van Toelichting omtrent artikel I, met name, „dat thans aan Nederland werd verzekerd: wat nog ontbrak aan zijn vrijheid van handelen op Sumatra," . . . „de hoop uitgedrukt, dat die vrijheid van handelen en de daarmede samenhangende verplichting tot bescherming ook van vreemde onderdanen, niet tot gevolgen of ondernemingen leiden mogt, minder wenschelijk voor de welvaart onzer koloniën of minder geëvenredigd aan onze krachten".

Het „Wetsontwerp tot goedkeuring van sommige bepalingen eener overeenkomst tusschen Nederland en Groot Brittannië betreffende Sumatra" kwam den 15en December 1871 in behandeling en werd in dezelfde zitting met meer dan viervoudige meerderheid aangenomen [1]). Het maakte een eind aan de kibbelarijen, waardoor zich onze koloniale betrekkingen met Engeland gedurende een halve eeuw schier hadden gekenmerkt; het maakte tot werkelijkheid de vrees, welke verholen lag in de hoop, waaraan de Kamer bij monde harer rapporteurs uitdrukking had gegeven.

Meer dan een overeenkomst bloot tusschen twee rijken heeft men in het Sumatra-Tractaat de bezegeling te zien van een beginsel: dat der „open deur", ingeleid door de tariefwet van 1865, voor vast aangenomen bij die van 1872. Altruïsme had de plaats

---

[1]) Staatsblad van 17 Maart 1872 n°. 18, bijlage E. Het verdrag, bekend onder den naam van Sumatra-tractaat, (*) draagt tot dagteekening 2 November 1871. Men zie: Memorie van Toelichting n°. 3, met bijlagen n°. 4 en n°. 5. Eindverslag n°. 7 en Handelingen der Tweede Kamer, 15 Dec. 1871; Eerste Kamer: Voorloopig- en Eindverslag, resp. n°. 51 en en 51*a* en n°. 52 en 52*a*, Handelingen id. 15, 16 en 17 Januari 1872 over Guinea en 18 Januari over Sumatra. Eindelijk nog een interpellatie, nadat de ontwerpen reeds tot wet waren verheven, van Heemskerk Az., in de zitting der Tweede Kamer van 9 Maart, betreffende de uitvoering van den afstand der Goudkust.

(*) Bijlage **VII**.

ingenomen van zelfzucht, het kenmerk tot dusverre van onze koloniale staatkunde. Want wat de nieuwe tariefwetgeving voor de betrekkingen naar buiten beteekende, dat was voor het inwendige de z.g. Agrarische wet van 1870. Hoezeer ook verschillend van de verworpen Cultuurwet van FRANSSEN VAN DE PUTTE, kon haar uitkomst geen andere zijn. Het dwangstelsel, dat zichzelf had overleefd, mocht in koffietuin en op rietveld nog toepassing vinden, van bloei kon geen sprake meer zijn, nu afgelaten werd van de onwaardige middelen, welke er de voorwaarden van waren geweest. Men weet, dat bovendien de Suikerwet van hetzelfde jaar aan de gedwongen cultuur van dit product binnen afzienbaren tijd een eind zou maken.

Zoo opende zich omstreeks 1870 voor de Aziatische bezittingen een tijdperk, dat zich door een reeks van hervormingen allergunstigst zou onderscheiden van het afgeslotene met zijn middeleeuwsch karakter „Nicht die ältere Kolonialpolitik der Niederlande in einer Zeit, wo noch die Traditionen engherziger Handelsgesellschaften maszgebend waren und politische Notwendigkeiten alle anderen Rücksichten in den Hintergrund schoben, kann heut als Vorbild betrachtet werden. Mustergiltig ist diese Kolonialpolitik erst in den letzten Jahrzehnten geworden, wo sie ihren Schwerpunkt in der Gewinnung des guten Willens und der Zuneigung der eingeborenen Bevölkerung, ihrer Erziehung und Fortbildung in der Erschlieszung und Entwickelung der Kolonien und der Heranbildung eines vorzüglichen Beamtenstandes gefunden hat'' [1]).

Met deze uitspraak van een bij uitstek deskundige is de functie geteekend, welke Nederland begrepen heeft, in Indië te moeten vervullen. Van plicht bewust jegens de overheerschten, heeft het sedert de zeventiger jaren aangestuurd op het tot stand komen eener gezonde wisselwerking tusschen de belangen van moederland en die van koloniën. Dank dit eerlijk streven naar een waarlijk verheven doel, mocht het de eerbiediging eischen van zijn historische rechten door derden, was het zelfs plicht, om ter consolideering van zijn gezag, d.i. tot zelfbehoud, naar de middelen te grijpen, welke het daartoe dienstig oordeelde. Tot die middelen rekende het, en dit met reden, de regeling zijner betrekkingen met Atjèh op zoodanigen voet, dat het de Nederlandsche suprematie zou erkennen. Veroveringslust noch

1) Dr. A. Zimmermann, „Die Kolonialpolitik der Niederländer", s. 291.

winstbejag zat daarbij voor, maar evenmin ware in gemoede te verklaren, dat Atjèh op eens tot ingrijpen zou hebben gedwongen. Neen! wat daar in Noord-Sumatra gebeuren ging, was het onvermijdelijk gevolg van de functioneele veranderingen, waarop boven werd gedoeld. Ze noodzaakten tot bemoeienis met het Soeltansrijk, bemoeienis, welke door bijkomende omstandigheden onverwachts en onverhoopt het karakter van verwikkelingen heeft aangenomen met zeer acuut en noodlottig verloop.

HOOFDSTUK X.

HET VOORSPEL.

HOOFDSTUK X.

HET VOORSPEL.

Men herinnert zich, dat HARRIS' Ontwerp-Conventie een der laatste dagen van het jaar 1868 ter beoordeeling den Gouverneur-Generaal werd aangeboden. Nog geen maand later vestigde Minister DE WAAL in verband daarmede 's Landvoogds aandacht op Atjèh, als behoorende tot die streken van Sumatra „over which the sovereignty of the Netherlands may here after be extended." De nabuurschap van dat rijk was ons zoo dikwijls nadeelig gebleken, dat het gewenscht voorkwam, „om naar gelang ons gezag op dit eiland is uitgebreid en onze belangen aldaar zijn toegenomen", Atjèhs „invloed in het vervolg zooveel mogelijk te keeren of te voorkomen". Men moest dus „aan de Atjehsche zaken meer aandacht" wijden en „*in afwachting van meer* zich ten taak stellen tegenover Atsjin den invloed uit te oefenen, die onze pligt en ons belang tevens, ons aanbevelen er te hebben en te handhaven". De brief werd besloten met het verzoek, „eenige mededeelingen te ontvangen, aangezien met betrekking tot Atsjin in de Indische correspondentie van de laatste jaren niet anders dan ter loops berigten zijn aangetroffen" [1]).

Dat de heer DE WAAL op een regeling met het Soeltansrijk bedacht was, nu de naaste toekomst zulks mogelijk beloofde te maken, ligt voor de hand. Hem was Atjèhs integriteit al jaren een ergernis. Toch kan er een meer dadelijke reden hebben bestaan. Den 2en December te voren toch had onze Minister-Resident te Constantinopel bericht, dat hem door den chef van het kabinet van den Minister van Buitenlandsche Zaken om inlichtingen was verzocht, betreffende de gesteldheid van een natie, „nommée Ashantins", die de bescherming van de Porte had ingeroepen. Aan het verzoek was de verzekering gepaard gegaan, dat aangezien Turkije in de Indische wateren geen vloot

1) Min. depêche, 20 Januari 1869, L^a A^{az}, 14/B.

bezat, er van het verleenen van bijstand daar geen sprake kon zijn, maar dat men slechts wenschte te weten, of die „Ashantins" onder Nederlandsch gezag stonden [1]).

Aan het Departement van Koloniën kon niet aanstonds met stelligheid worden uitgemaakt, welk volk bedoeld werd. Aanvankelijk dacht men aan dat van Assahan, omdat, als we zagen, reeds van betrekkingen tusschen dat landschap en Mekka was gebleken, maar het konden ook wel Atjèhers zijn geweest, die het verzoek hadden gedaan. Was dit zoo, het geval zou er niet minder gewichtig om zijn, want al stond Atjèh nog niet onder onze suprematie, bij het Londensche Tractaat van 1824 was Nederland aangewezen, om er in het algemeen belang toezicht uit te oefenen, en de invloed, die van dat rijk reeds uitgegaan was en ook in de toekomst nog verwacht kon worden daar, waar wij ons in de laatste jaren hadden uitgebreid, maakte het „onvermijdelijk . . . onze onverdeelde aandacht aan dat rijk (te) wijden" [2]). Men drong er dus bij Buitenlandsche Zaken op aan, dat moeite zou worden gedaan, om een afschrift der petitie te bekomen.

De zaak was te ernstiger, omdat onze Minister-Resident te Constantinopel, de heer Keun, den indruk had ontvangen, dat de petitie inderdaad van Atjèh afkomstig was en niets meer of minder beoogde dan het zich bij voorbaat verzekeren van den steun der Porte tegen agressie onzerzijds. De Turksche Minister en diens kabinetschef hadden beiden wel geruststellende verklaringen afgelegd, maar ieder op zijn wijze. Gene had verklaard, niets van de zaak te weten en ook niets voor de geloofsgenooten te kunnen doen, tenzij langs parlementairen weg, en dat hij derhalve hun zou aanraden „la plus complète soumission envers un gouvernement sage, éclairé et juste comme celui des Pays Bas, qui ne peut les conduire que vers leur bien-être", terwijl deze het had voorgesteld, als gold het „une peuplade sur l'île de Java" en, „débarassé" door de opmerking, dat zoo iets ongerijmd was, slechts had doen volgen, dat de Porte dergelijke petities niet wilde aanmoedigen, maar dat zij evenmin „délation" kon plegen. Eerst nadat de heer Keun er op had gewezen, dat de goede meening, die men omtrent Turkije's gevoelens onswaarts koesterde, noodwendig moest lijden onder den indruk,

1) Min. v. Kol. aan dien van Buitenl. Zaken, 24 December 1868. L^a U^{16}, geheim.
2) id. . id. 24 Februari 1869. L^a A^{az} 29/D, geheim.

welken die geheimzinnigheid maakte, waren hem twee geschriften vertoond, waaruit duidelijk bleek wat de zaak was, al kwam daarin Nederlands naam niet voor [1]). Maar afschrift had men niet kunnen krijgen; daarvan zou men eerst in het laatst van 1870 in het bezit komen, na herhaalden aandrang van de zijde van het koloniaal departement en langs een minder gebruikelijken weg [2]).

In Indië was inmiddels de ministerieele brief van 20 Januari in behandeling genomen, den Raad van Indië daarover om advies gevraagd. Dit lichaam verzocht dat, alvorens tot het geven daarvan over te gaan, een historisch overzicht [3]) van onze betrekkingen met Atjèh sedert 1857 mocht worden samengesteld. Nog was men hiermede bezig, toen van het Plein bericht kwam omtrent de boven besproken petitie [4]), welke de Atjèh-zaak, tot dusverre beschouwd slechts in verband met de te sluiten koloniale conventie, sterker naar voren drong.

Met spoed werd nu aan bedoeld overzicht gewerkt — het draagt er dan ook de kenmerken van — en begin Juni kon de Raad van advies dienen. Atjèh, heette het, had zich in den loop der eeuw onrechtmatig langs Oost- en Westkust van Sumatra uitgebreid en het was er door ons weder teruggedrongen. De Soeltan moest zich daarover wel gekrenkt gevoelen, te meer daar vermindering zijner inkomsten er het gevolg van was geweest. Niet in staat zich tegen ons te verzetten, was het natuurlijk, dat hij heul en steun had trachten te zoeken bij de Porte. Zoo was Atjèh voor ons een gevaarlijke buur, want, al deden zich geen openlijke daden van vijandschap vreezen, op fanatieke stokerijen had men alle reden om bedacht te zijn. „Door den loop, dien de zaken door den drang der omstandigheden hebben genomen, en de naar onze begrippen verkeerde opvatting van den Sulthan van Atjeh van zijne regten, is een toestand geboren geworden, die ons de nakoming hoogst moeijelijk maakt van de verpligting, die wij op ons hebben genomen tijdens het aangaan van het traktaat van 1824 . . .". „Iedere aanraking tusschen ons en Atjeh kan thans tot eene openlijke vredebreuk aanleiding geven, die tot dusver alleen voorkomen is door de lankmoedigheid der

---

1) Brieven van den Min.-Red. te Constantinopel, d.d. 27 Januari en 3 Februari 1869, n°. 22 en 25.

2) Bijlage n°. VIII.

3) Het meermalen reeds onder dezen naam aangehaalde.

4) Min. depêche, d.d. 24 Februari 1869, L^a. A^az. n^0. 29/D.

Regering en eene angstvallige vermijding van al wat tot eene directe botsing zoude hebben kunnen leiden".

Niets doen vooreerst, tenzij daartoe gedwongen door beleediging, moest het wachtwoord zijn, want nog had men rekening te houden met de in 1824 gedane belofte, om de onafhankelijkheid van het Soeltansrijk te zullen eerbiedigen. Meer nog dan ons belang zou de rust in het eigen gebied ons eenmaal dwingen, Atjèh „meer" aan ons ondergeschikt te maken en „onvermijdelijk" zou het „eens daartoe komen, ook wanneer wij alles, wat tot eene vredebreuk aanleiding kan geven, zorgvuldig vermijden". Zoowel de heerschende anarchie als 'Soeltans onmacht zouden ingrijpen op den duur onafwijsbaar noodig maken. Het was nu maar de vraag, of wij door aanraking te zoeken, een breuk moesten provoceeren, dan wel, of wij behoorden af te wachten, tot de omstandigheden ons ongezocht tot krachtig optreden zouden dwingen. Dat de Soeltan eigener beweging naar aansluiting zou streven, was bij de bestaande „slechte gezindheid," . . . „achterdocht" . . . en „verbittering" onwaarschijnlijk. Het kon zijn, dat pogingen daartoe door ons gedaan, mits gesteund door een indrukwekkende maritieme macht, den Soeltan „tijdelijk tot zelfbedwingen" brachten, maar op „eenige goede trouw" viel niet te rekenen. Bovendien, namen wij het initiatief, dan rustte op ons ook de verantwoordelijkheid. Het was derhalve beter, om den status quo te handhaven en bedaard af te wachten, wat de tijd zou geven. Temporiseeren verdiende te meer aanbeveling, wijl de Athjèhers in de gelegenheid zouden zijn, om op te merken, hoe gunstig ons bestuur in de naburige landen werkte. Het gevolg daarvan kon zijn „eene toenadering . . ., waarvan de eerste sporen nu reeds zoowel langs de West- als de Noord-Oostkust zichtbaar beginnen te worden" [1]).

De Landvoogd sloot zich bij dit advies aan. Ook hem kwam het voor, dat het aan de „uitbreiding van onzen invloed en gezag op Sumatra" was toe te schrijven, dat de verhouding met Atjèh „noch vertrouwelijk, noch vriendschappelijk" was, dat een botsing eerlang moest volgen en dat het geen aanbeveling verdiende, naar aanraking te streven, doch dat het zaak was, zich tot een oorlog gereed te houden, als Atjèh daartoe aanleiding mocht geven. Bij de met Engeland te openen onderhandelingen behoorde te worden gewezen op „den treurigen toestand, waarin Atjeh

[1]) Advies van den Raad van Indië, 4 Juni 1869, n°. XLIV.

verkeert" en op de mogelijkheid, dat wij te eeniger tijd tot ingrijpen daar verplicht zouden zijn „in het gemeenschappelijk belang van de beide Gouvernementen en van den handel hunner onderdanen" [1]).

Met den Raad hield ook de Gouverneur-Generaal het er voor, dat het Atjèh moest geweest zijn, dat Turksche hulp had ingeroepen.

Ongeveer een jaar later. De onderhandelingen met Engeland hebben vaster vorm gekregen, de opheffing der Atjèh-clausule van 1824 is in beginsel aangenomen, alleen de vorm, waarin zij haar uitdrukking zal vinden, moet nog worden vastgesteld. De Minister, nog altijd de heer De Waal, met den Landvoogd overtuigd, dat „meerdere bemoeijing met Atsjin" noodig is, kan onder deze omstandigheden op de zaak terugkomen [2]) en wenscht van den Gouverneur-Generaal te vernemen: „welk plan Uwe Excellentie zich te dien opzichte heeft voorgesteld", terwijl hij, „ten einde geen twijfel te laten omtrent de dezerzijdsche bedoelingen", zijn eigen zienswijze toelicht. Het zijn in het bijzonder „zeer ongunstige berigten, die in de dagbladen van de Straits-Settlements worden aangetroffen omtrent de veiligheid der Atjinesche wateren", welke hem er toe brengen.

„Volgens de mededeelingen uit de *Penang Gazette*, overgenomen in de *Straits Observer* van 22 en 29 April . . . hebben handel en scheepvaart steeds veel te lijden van de Atsjinesche zeeroovers en heeft het Gouvernement der Straits een oorlogsschip uitgezonden, om hen te bestraffen en zijne onderdanen tegen hunne aanrandingen te beschermen". De tractaten van 1824 en 1857 legden ons de verplichting op, dergelijke gewelddadigheden tegen te gaan. Was „welligt uit bezorgdheid, dat eene aanraking met Atsjin verder zou leiden dan vooraf te berekenen viel", in dit opzicht weinig gedaan, „voortaan mag dit geen reden zijn voor onthouding, waar inmenging pligt is. Integendeel behoort tegenover Atsjin eene waakzame en meer voortdurende contrôle te worden uitgeoefend, gepaard met of achtervolgd door de maatregelen van repressie, welke de handelingen van Atsjin zouden mogen uitlokken. Ook ter bevestiging van den invloed in de bij Atsjin gelegen districten van Sumatra en ter verdediging van de

---

1) Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol., 8 Juli 1869, n°. 119, L^a M^3, geheim.
2) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen., 24 Juni 1870 L^a A 7/15, geheim.

bevolking aldaar tegen kuiperijen of aanslagen van Atsjinezen is een meer werkdadig optreden in den bewusten zin onmisbaar. Voorshands is daarbij in acht te nemen de belofte in 1824 afgelegd, om de onafhankelijkheid van dien staat te eerbiedigen, ofschoon mag worden verwacht, dat wij van die belemmerende belofte eerlang ontslagen zullen worden."

„Eene doortastende staatkunde brengt mede, dat wij ons niet tevreden stellen met de bestraffing c.q. van onregtmatige handelingen in Atsjin gepleegd jegens vreemdelingen, maar dat wij meer in het algemeen aan den handel en de scheepvaart die mate van veiligheid verschaffen, waarop mag worden gerekend in streken, waar eene Europesche mogendheid haren invloed doet gelden".

In dit verband werd de aandacht gevestigd op een artikel in het *Nieuwe Bataviaasch Handelsblad* van 26 Maart t.v., waarin een officier van de *Messageries Impériales* de noodzakelijkheid had betoogd van vuurtorens op de Atjèhsche kust. Er moest een oorlogsschip worden uitgezonden, om te onderzoeken, of die behoefte bestond en waar c.q. lichten behoorden te worden geplaatst, terwijl de gelegenheid tevens ware te gebruiken tot het verkrijgen van kennis omtrent de gesteldheid van kust en vaarwater en zoo mogelijk ook aangaande den staatkundigen toestand van het rijk.

In het algemeen werd het gewenscht genoemd, om de Atjèhsche wateren meer te laten bezoeken, ook om aan de bevolking van het nieuw gewonnen gebied aan die zijde te laten blijken, dat onze belangstelling onverzwakt voortduurde.

„Met eene zoodanige gedragslijn kan, wanneer slechts behoorlijk gelet wordt op de ondervinding die verkregen is omtrent de onhandelbaarheid en dubbelzinnigheid van Atsjin, het streven gepaard gaan, om in verband met het bestaande tractaat van 1857 zooveel mogelijk met het Atjinesche rijk eene voegzame betrekking te onderhouden". Veel zou afhangen van het beleid van den Gouverneur der Westkust en men gaf daarom in overweging, deze autoriteit te hooren „over hetgeen behoort te worden gedaan ter bereiking van het doel, om voortdurend in betrekking te blijven met Atsjin en aldaar een gepasten, bij voorkeur vredelievenden invloed uit te oefenen".

Men herinnert zich, dat een soortgelijke opdracht reeds veel vroeger was gegeven, ook aan den resident van Riouw, toen

evenwel met het stellig uitgesproken doel, om aangaande Atjèh al die kennis te verzamelen, „welke bij het uitbarsten van eenen oorlog met dat rijk dienstig zoude zijn". Het was er echter bij gebleven. Thans evenwel, nu de tweeslachtige positie, waarin het Tractaat van 1824 ons t.a.v. Atjèh had gebracht, welhaast voor een zuiverder zou plaats maken, was het meer dan ooit zaak, onze betrekkingen met dat rijk te regelen. Want de Conventie zou bekend worden, ook in Atjèh, dat zich liever bij Turkije, Frankrijk, Engeland of welke andere mogendheid zou aansluiten dan bij Nederland, terwijl algemeen zou worden begrepen, dat Atjèh voor ieder open stond zoo goed als voor ons, zoodat een besluitelooze houding gevaarlijk kon worden. Meer dan voorheen zouden wij voortaan in het bijzonder tegenover Engeland gehouden wezen, om voor de veiligheid van den handel in Atjèh te waken. Dit drong tot het aanbinden van betrekkingen en aangezien Atjèh zich juist daarvan beslist afkeerig had getoond, was het te verwachten, dat Nederland vroeger of later in het geval zou komen, het daartoe te dwingen. Voorbereiding ten oorlog was onder zulke omstandigheden geboden. Dit begreep men in Indië zoo goed als hier te lande, alleen, hoe men zich ginds die voorbereiding dacht, daarvan was nog niets gebleken. En juist dit wenschte men op het Plein te weten, opdat niet „te eeniger tijd wederom in Indië de exceptie rijze, dat het Opperbestuur nog niet beslist heeft omtrent de vraag, welke staatkunde men t.a.v. de Oostkust van Sumatra zal te volgen hebben, gelijk in 1863, toen men haar weinig verwachtte met het oog op de tot dusver t.a.v. Atjeh gevolgde en dezerzijds aanbevolen gedragslijn".

De zaak, waarop hier gedoeld werd, was, dat het Opperbestuur zich destijds had bepaald tot het geven van mondelinge aanwijzingen aan den toenmaals met verlof hier te lande vertoevenden heer Prins, Vice-President van den Raad van Indië, in verband waarmede het verzoek van den Gouverneur-Generaal, om van instructies te worden voorzien, eenvoudig was gedeponeerd [1]). Een voorzichtige wijze van handelen met eigenaardige voor- en nadeelen, afhankelijk van het standpunt van waar de zaak werd bezien.

Thans stond men weder voor dezelfde quaestie, maar nu drong ze zich scherper op. Tot dusverre had men zich kunnen bepalen

---

[1]) Hierover handelen: *a* de brief van den 1^{en} gouv.^{ts} secretaris aan den resident van Riouw d.d. 13 Juni 1863, L^{a} B^{8}/F^{1}, geheim; *b* het verbaal d.d. 29 November 1865, n° 20, en *c* de Indische brief, d.d. 29 September 1864, n° 294 W^{9}, geheim.

tot het tegengaan van Atjèhs invloed buiten de grenzen, door ons aan dat land gesteld; voortaan zou men zich in het belang van den handel hebben te bemoeien met hetgeen voorviel in het land zelf. Reeds de vuurtorenzaak moest er toe leiden en botsing was bovendien te verwachten uit de „willekeurig" door ons gestelde grens van Tamiang; willekeurig, omdat Atjèh daarover niet in overleg had willen treden.

Dit brengt ons als vanzelf op de Oostkust-zaken, die in menig opzicht nog herziening behoefden. De tractaten met de z.g. Siaksche onderhoorigheden waren ten gevolge van de vaak zeer afwijkende plaatselijke omstandigheden niet eenvormig. Het internationaal verkeer legde ons daar t.a.v. hygiène, slavenhandel, enz. verplichtingen op, welke deugdelijk politietoezicht noodig maakten. Tijdig het daartoe vereischte te verrichten, was geboden, wilde men vermijden, dat ons werd verweten, slechts kwelling en belemmering aan te brengen. Ophouden moest de misstand, dat ter Noord-Oostkust allerlei tarieven golden, afhankelijk dikwijls van de willekeur van inlandsch zelfbestuur, want niet overal was deze aangelegenheid bij verdrag geregeld. Openstelling van meer havens daar, was een eisch des tijds, gelegenheid tot den „commerce d'escale" moest worden gegeven, en in dit verband behoorde de stoomvaartverbinding te worden uitgebreid, ook al zou dit offers eischen, tot Tamiang in het oosten, tot Singkel in het westen. Zooals de toestand thans ter Oostkust was, stond de deur voor allerlei onregelmatigheden open, welke tot klachten leiden zouden en onze vestiging niet tot lof strekken konden. In één woord, men moest de buitenwereld reden geven, zich over onze instellingen in het jongst aangehechte gebied te verheugen, om zonder voor inmenging te vreezen t.a.v. Atjèh te handelen, als de omstandigheden zouden vorderen.

Men ziet, er was samenhang tusschen de vraagstukken dier dagen op het gebied onzer uitwendige koloniale staatkunde, met name de nieuwe conventie met Engeland, de handelspolitiek en Atjèh.

Over de Oostkust-zaken kan hier verder worden gezwegen. Alleen zij opgemerkt, dat, toen in 1870 moest worden voorzien in het bestuur over Assahan, er ernstig over gedacht is, om radja Boerhan Oedin, den ons reeds bekenden afstammeling van het Menangkabausche huis, tot Soeltan te benoemen. De belangrijke diensten door dezen inlander van geboorte ons ter Oostkust

bewezen, zouden weldra gevolgd worden door niet minder groote in de komende verwikkelingen met Atjèh, „welk rijk," als Minister De Waal medio 1870 den Koning schreef, „wegens . . . politieke noodzakelijkheid Nederlandsch schijnt te moeten worden" [1]).

Die politieke noodzakelijkheid, we kennen haar. Had Atjèh in een uithoek van den Archipel gelegen, zijn zelfstandigheid zou ons op verre na niet zoo gevaarlijk zijn geweest, als zij nu was. Ware het een eiland, min of meer geisoleerd, quaesties uit nabuurschap voortvloeiende zouden zijn uitgebleven. In beide gevallen ook zou Atjèh nimmer die beteekenende plaats onder de Mohammedaansche volken van Insulinde hebben kunnen innemen, welke het thans deed. Maar ook, zelfs dan zou de beschaving het aan het Nederland van het eind der 19e eeuw eenmaal ten plicht hebben gesteld, Atjèh de wet voor te schrijven, want slavenhandel mocht niet worden geduld en de zeevaarder, die het land bezocht, moest de veiligheid van persoon en goed te allen tijde verzekerd weten.

Dit nu was even weinig het geval, als het vast stond, dat Nias nog steeds Atjèhsche slavenhalers op zijn strand zag. Het lot der slaven was niet hard: ze deden het werk, waarvoor de Atjèher zichzelf te lui noemde en dat zich niet wezenlijk onderscheidde van den arbeid, die Britsch-Indische koelies naar onze West zou roepen. Maar het feit, dat handel in menschen werd gedreven, kon niet langer worden geduld in een tijd, die de toegangsdeuren tot het overzeesch bezit uit haar hengsels had gelicht en meer dan voorheen op het oordeel der buitenwereld bedacht deed zijn. En wat nu de veiligheid op Atjèhs kust betrof — ook dit werd reeds eerder gezegd — het was daarmede niet zoodanig gesteld, dat men het recht zou hebben Atjèh een land van zeeroovers te noemen [2]). Strandroof kwam er voor, maar sporadisch, en het staat nog te bezien, of het op de kusten van cultuurrijken niet erger zou zijn, wanneer het daar aan politietoezicht mangelen mocht.

Edoch weinig tijds, voordat tusschen Engeland en Nederland over de koloniale aangelegenheden van gedachten werd gewisseld,

---

1) Rapport aan den Koning, 16 Juni 1870, La Ws, zeer geheim.

2) We vestigen in dit verband de aandacht op de volgende zinsnede in „De Atjèhers", Deel I, blz. 147: „In Koeala Batèë (Pidië) was in de laatste tijden een tak der soeltansfamilie gevestigd, die met den Soeltan in onmin leefde; wegens voortdurenden zeeroof, ook op Atjèhsche prauwen en zelfs ten nadeele van den Soeltan gepleegd, waren die toeankoe's door den vorst herhaaldelijk vogelvrij verklaard".

was Atjèh begonnen in dit opzicht weder ernstige reden tot klagen te geven. Reeds in 1867 had de Gouverneur der Straits een „niet gewapende commissie" tot den Soeltan gezonden, om voldoening te eischen voor geweld aan de equipage van een Britsch vaartuig gepleegd. De weinig voorkomende wijze, waarop die commissie was ontvangen, had aanleiding gegeven tot vlagvertoon [1]), echter zonder gevolg. In September 1868 oordeelde de Gouverneur het noodig, bij proclamatie te waarschuwen „tegen het bezoek van de Atsjinesche havens, omdat verschillende hoofden met elkander in oorlog waren" [2]). Het volgende jaar bracht, blijkens de ons reeds bekende klachten in de *Straits Observer*, geen verandering. Evenmin 1870, '71 en '72 [3]).

Wanneer men in het oog houdt, dat het vertier tusschen de Straits-havens en de peper en betelnoot voortbrengende kolonies der Atjèhkust sinds jaar en dag zeer levendig was en dat het geen belemmering en nog minder molest placht te ondervinden, dan is het duidelijk, dat aan oorzaken moet worden gedacht, welke te voren niet aanwezig waren, althans niet tot uiting komen konden. Naijver, onderlinge veeten, mindere bereidwilligheid, om op te brengen wat des Soeltans was, het waren alle in Atjèh gewone verschijnselen, waarvan de handeldrijvende wel vernam, doch waaronder zijn belangen gemeenlijk niet leden.

Waren de klachten eerst in 1870, het jaar van Soeltan Ibrahims overlijden, gerezen, men zou mogen aannemen, dat wat daar in de onderhoorigheden voorviel, het gevolg was van de anarchie, welke ook deze troonswisseling heeft gekenmerkt. Maar de feiten, waarover de Straits-bladen steen en been klaagden, hadden reeds in 1867 een aanvang genomen en in 1870 moest de Gouverneur den handel andermaal waarschuwen „against visiting any of the ports lying between Kwallah Jampah and Koorong Koohoo on the Eastern Coast of Sumatra", . . . omdat „hostilities have broke out between the Sultan of Acheen and the Rajahs of Pasangan and Tulasamy . . ." [4]).

Naar de bron dezer verwikkelingen tusschen den opperheer en zijn vazallen kan slechts worden gegist. Ons komt de conjectuur niet onaannemelijk voor, dat sommige hoofden der onderhoorigheden, zich spiegelende aan Deli, het oogenblik gunstig geloofden,

1) Min. v. Buitenl. Zaken aan dien van Koloniën, 12 Augustus 1868, n°. 5743.
2) „Nota over de betrekkingen van Nederland tot Atsjin sinds 1824", blz. 46, noot 1).
3) Zie hiervoor opgemelde Nota, blz. 46, noot 2).
4) „Nota enz.", blz. 48.

om zich van het Soeltansgezag los te scheuren, andere daarentegen de partij van hun heer opnamen, minder uit aanhankelijkheid, maar omdat de gelegenheid, om oude rekeningen te vereffenen met een gehaten buur, bezwaarlijk gunstiger kon zijn. Dat inderdaad zulke overwegingen geenszins onwaarschijnlijk kunnen worden geacht, zou de naaste toekomst leeren. Idi kwam, als we zien zullen, in moeilijkheden met nabijgelegen landschappen, o.a. omdat het zich onder onze souvereiniteit wilde stellen, wat zeer zeker niet het geval zou geweest zijn, wanneer ons gezag zich minder ver noordelijk had uitgestrekt.

Maar welke ook de oorzaak moge geweest zijn „of the state of anarchy and piracy prevailing in Acheen" [1]), het was, als de *Straits Observer* den 22en April 1870 schreef „intolerable that our traders should be pillaged and mulcted, robbed and ill-treated bij such petty chiefs as he of Langsah, or the Rajah of Tuloh Samoy, and we willingly participate in the indignation of the *Penang merchants*". Deze verontwaardiging had nog een andere reden. De potentaatjes ter kust schenen „to be as exacting as they are piratical. They lay an export duty on pepper of dollar 1½ per picul . . . The said petty princes monopolize the salt. They sill the salt obtained from Penang at about dollar 6 per picul. The production of India rubber and gutta percha has also almost ceased there, and no wonder as doubtless they find that piracy pays them much better" [2]).

In dezen staat van zaken was ingrijpen geboden. „The non-interference line pursued, acts", aldus hetzelfde blad van 30 December 1870, „as a protection to the piratical instincts of the savages alluded to, and they are sufficiently acute to take advantage of such a state of things. Their animal sagacity is roused and they pursue their path with wolfish ferocity" [3]).

De klachten in de Straits-bladen — men vindt er in de meer aangehaalde Nota een bloemlezing van — gaven den Minister aanleiding, de Atjèhsche aangelegenheden opnieuw onder de aandacht der Indische regeering te brengen. „Wederom blijkt hier van een toestand in Atsjin waardoor 'de veiligheid van den zeevaarder en handelaar' bedreigd wordt en waaromtrent het Nederlandsch Gouvernement dus niet onverschillig mag blijven, te minder

---

1) Nota enz., blz. 47.
2) ibid. blz. 50.
3) ibid. blz. 50.

wanneer de Engelsche Regering zich van bemoeijingen onthoudt, misschien met het oog op hetgeen ten aanzien van onze betrekkingen tot Atsjin in den laatsten tijd verhandeld is" [1]).

In Indië hadden de berichten in de Straits-bladen tot geen bijzondere maatregelen geleid. Noch de resident van Riouw, noch de directeur van Justitie hadden dit noodig geoordeeld. Er bestonden geen handelsbetrekkingen met Atjèh en officieel droeg men geen kennis van de verwikkelingen in de onderhoorigheden van dat rijk. Ook was het geen gebruik, om in de Javasche Courant waarschuwingen te doen, als door het Gouvernement van de Straits werden gegeven.

Daarentegen was men wel bedacht geweest op het beramen van middelen, „om voortdurend met Atjeh in betrekking te blijven en aldaar een gepasten, bij voorkeur vredelievenden invloed uit te oefenen", en op het plaatsen daar van een licht [2]). De Gouverneur der Westkust — de heer Netscher, die als resident van Riouw door den heer Schiff was vervangen — achtte veelvuldige bezoeken van oorlogsschepen noodzakelijk, maar schortte een meer omlijnd advies „omtrent deze in hare gevolgen zoo gewigtige vraag" op, totdat hij volledig bekend zou zijn met de bedoelingen van Opperbestuur en Indische regeering [3]). De commandant van de zeemacht verklaarde geen voorstellen te kunnen doen, zoolang die van den Gouverneur nog niet waren ingediend, maar beloofde het noodige te zullen verrichtten, om de Atjèhsche wateren door een tweetal schepen te doen bekruisen [4]). Een tiental dagen later gaf de vlootvoogd zijn meening over de zaak der kustlichten. In beginsel was hij het denkbeeld zeer toegedaan, zoowel uit een staat- als uit een zeevaartkundig oogpunt. Het zou veel kosten, zelfs al bepaalde men zich tot het plaatsen van slechts twee lichten: één op Poeloe Rondo, één op Diamantpunt. Maar het grootste bezwaar schuilde in de beveiliging. Beter geen licht dan een, waarop niet te rekenen viel. Van Atjèh was geen medewerking te verwachten, zoodat aan de zaak niet te denken viel, zoolang wij geen vasten voet in het Soeltansrijk hadden, wat zonder voorafgaanden oorlog onbereikbaar scheen. En wat nu betrof het voorgenomen bezoek aan de Atjèhsche havens, het

---

1) Min. v. Kol. aan den Gouv.-Gen. 6 September 1870, L^a Y 11/n° 32, geheim.
2) Geheim Besluit d.d. 20 September 1870, L^a A2.
3) Gouv. van Sum. Westkust aan den Gouv.-Gen., 10 October, L^a G^II geheim.
4) Comd^t. Zeemacht aan den Gouv.-Gen., 14 November 1870, n°. 11595.

kon dienstbaar worden gemaakt aan het kiezen der meest geschikte punten voor de opstelling der lichten [1]).

Het gevolg van de hier vermelde adviezen was, dat bij geheim besluit, d.d. 24 Januari 1871, L^a J werd bepaald, dat den Gouverneur der Westkust inzage zou worden gegeven van de bescheiden, welke over de t. a. v. Atjèh te volgen staatkunde handelden, terwijl de commandant der zeemacht twee bodems beschikbaar moest houden, tot het doen van een kruistocht naar Atjèh. Behalve plaatselijk onderzoek in het belang van de op te richten vuurtorens, lag ook het opdoen van „meerdere kennis . . . van de betrokken kust en vaarwaters" alsmede „van de aktuele politieke gesteldheid van dat rijk" in de bedoeling. Een geschikt ambtenaar zou daarom den tocht medemaken.

Alvorens dezen te behandelen, meenen wij de aandacht te moeten vestigen op een belangrijke zaak, welke naar het voorkomt destijds maar al te zeer *en bagatelle* is genomen. We leeren haar uit de mailrapporten kennen.

Bij een geheim schrijven van 10 November 1870 L^a N^11 had de Gouverneur der Westkust, „mededeeling gedaan van een door den radja van Troemon eenige dagen te voren te Sibogha (Tapanoli) en te Padang afgelegd bezoek, ten doel hebbende om het welmeenen der Regering te vernemen omtrent eene hem door den Sultan van Atjeh aangeboden opdragt, om op te treden als stadhouder (wazir) van 's sultans langs de Westkust van Sumatra gelegen landschappen. De radja uitte bij die gelegenheid gevoelens van groote verknochtheid aan het Nederl.-Indische Gouvernement en verklaarde dan ook bij voorbaat, zich aan de beslissing der Regering omtrent die aangelegenheid te onderwerpen. Naar zijn inzien strekte de door Atjeh gedane stap trouwens minder om Troemon in zekeren zin aan onzen invloed te onttrekken, dan wel om eene toenadering en eenigen band tusschen Atjeh en het Nederlandsch-Indische Gouvernement tot stand te brengen".

„De Gouverneur van Sumatra's Westkust, de bedoelde betrekking tusschen Troemon en Atjeh evenmin in overeenstemming met de belangen van eerstgemeld rijk, als met onze staatkundige belangen achtende, wenscht den radja van dit rijk den raad te geven, het aanbod van Atjeh af te wijzen, doch vindt in deze omstandigheid eene geschikte aanleiding, om eene poging aan te wenden, om Troemon meer aan ons te verbinden, door te trachten den radja

1) Comd^t. Zeemacht aan den Gouv.-Gen., 25 November 1870, n°. 288. Geheim.

van dat rijk te bewegen, onze souvereiniteit te erkennen, en door aldaar een Nederlandsch ambtenaar te plaatsen, waardoor z.i. langzamerhand de naburige hoofden vanzelf tot ons zullen toenaderen, evenals zulks ter Oostkust van Sumatra heeft plaats gehad, en de kans om in konflikten met Atjeh te geraken verminderen zal".

„De Gouverneur is van oordeel dat daardoor eene schrede voorwaarts zal worden gedaan tot bereiking van het in de geheime ministerieele depêche van 24 Juni 1870, L^a A 7/15 ten opzigte van onze houding met Atjeh aangewezen doel en heeft mitsdien verzocht in dien zin van instructiën te worden voorzien" [1]).

Om met juistheid over deze aangelegenheid te kunnen oordeelen, behoort men zich af te vragen, of de radja van Troemoen geacht kon worden, voldoenden invloed in Atjèh te bezitten, en verder, of de toenmalige toestand daar van dien invloed iets goeds mocht doen verwachten.

Wat de eerste vraag betreft lezen we bij KIELSTRA: „Ondanks den vervallen, ja armoedigen staat van zijn land was hij in zekeren zin een man van beteekenis, zoowel door zijn leeftijd en ontwikkeling, als doordien hij met verscheidene rijksgrooten in Atjeh verwant of bevriend was. Hij was o.a. de zwager van Toekoe NANTA en de schoonvader van Toekoe NEK VAN MARASSA".

Dat hij inderdaad invloed hebben kon, is dus zeer waarschijnlijk; dat hij dien in het belang van het Gouvernement heeft uitgeoefend, „blijkt o.a. uit den brief, dien de generaal VAN SWIETEN hem in Maart 1874 schreef. Daarin leest men o.m.: „Ik heb met genoegen gezien, dat mijn vriend zich reeds vóór den aanvang van dezen veldtocht bezig gehouden heeft, om de bovengenoemde staten (Malaboeh, Laboean Hadji, Kloewat en Soesoeh) over te halen om het Nederlandsche Gouvernement als hun opperheer te erkennen en zich van het plegen van vijandelijkheden terug te houden" [2]).

Omtrent de binnenlandsche verhoudingen in Atjèh ten tijde, dat de radja van Troemoen zijn diensten aanbood, zien we ons ingelicht door niemand minder dan den bekenden HABIB ABDOERRAHMAN [3]), een der merkwaardigste figuren uit den Atjèhkrijg. Met verwijzing voorshands naar de aangeduide biographie, worde hier alleen opgeteekend, dat de HABIB in 1864, na Britsch-Indië en Europa te hebben bereisd, in Atjèh kwam, waar hij weldra tot hoog aanzien

1) Mailrapport n°. 640, 1870 (Exh. 6 Januari 1871, H. Kabinet).

2) E. B. Kielstra. „Onze aanrakingen met Troemon", „Ind. Gids", 1888, II, blz. 1206 v.g.d.

3) „Korte levensschets van den Arabier Habib Abdoer'Rahman Alzahir, naar zijne eigene opgaven samengesteld door Alexander". „Ind. Gids", 1880 II, blz. 1008 v.g.d.

geraakte en grooten invloed op de zaken kreeg [1]). Oók vele benijders en vijanden, zóó zelfs, dat hij zich genoodzaakt zag, het land te verlaten. Maar hij keerde er terug en, hoezeer de hoofden hem steeds vijandiger werden, was zijn stelling welhaast oppermachtig, „daar de Sultan niemand hunner zelfs meer wilde spreken en allen naar zijn wazir verwees".

„Het was HABIB, die den Sultan voorstelde de Hollanders in Atjeh toe te laten om handel te drijven; hij begreep dat dit in het voordeel van het rijk was. Eigenmachtig durfde echter de Sultan in deze zaak geen beslissing te nemen; hij wilde den raad van enkele voorname hoofden, n.l. toenkoe KADLI, toenkoe IMAN LONGBATTA en toenkoe NEK MARASA inwinnen. Met hen werd in tegenwoordigheid van HABIB beraadslaagd. Allen vereenigden zich volkomen met de inzichten van den wazir en er werd besloten, dat HABIB met KADLI en NEK MARASA per stoomschip *Paty* als gezanten van den Sultan naar den Gouverneur-Generaal te Batavia zouden vertrekken. Zoodra echter bedoelde hoofden den Kraton verlaten hadden, verspreidden zij het gerucht, dat HABIB Atjeh aan de Hollanders verkoopen wilde" [2]).

Men heeft hier te doen met een autobiographie, wat tot voorzichtigheid maant. Toch wil ons de door den HABIB gegeven voorstelling aannemelijk voorkomen. Hij, die „met wereldkennis en gewijde afstamming, al die eigenschappen" vereenigde, welke „den energieken oelama in Atjèh op den duur voor de hoofden onweerstaanbaar maken,"[3]) hij moest in de mannen van de adat wel zijn natuurlijke vijanden vinden. Vijanden, wien het niet mogelijk was, hem openlijk te bestrijden, en die daarom door verdachtmaking trachtten te verkrijgen, wat langs den koninklijken weg niet bereikbaar was. Overtuigd, dat het aanbeveling verdiende, „om voor Atjèh met Europeesche mogendheden, ook met de 'Kōmpeuni', in relatie te treden" heeft hij het aan pogingen daartoe niet laten ontbreken, „en hoewel de omstandigheden hem gedurende eenigen tijd tot hoofd van den 'heiligen oorlog' tegen ons maakten, waar het er op aan kwam, toonde hij steeds eene vredelievende oplossing verre te verkiezen" [4]). Dit kan ook de zienswijze van Teukoe Ne' MEURA'SA zijn geweest, èn omdat hij begreep, er, wanneer het tot vijandelijkheden kwam, het naast

1) Dr. Snouck Hurgronje. „De Atjèhers", Deel I, blz. 162 v.g.d.
2) Biographie, blz. 1013.
3) „De Atjèhers", Deel I, blz. 165.
4) ibid. blz. 168.

aan toe te zullen zijn, èn wijl hij met de zijnen, meer *banda* dan het overig deel van Groot-Atjèhs bevolking, zeer wel inzag, dat vreemde invloed op den duur toch niet kon worden geweerd. Maar de drie andere door den Soeltan in vertrouwen genomen grooten, Panglima TIBANG, de Imeum van Loeëng bata en Teunkoe KALI, blikten niet zoover vooruit. Zij, mannen van de adat, mochten een oogenblik zijn bezweken voor de overredingskracht van den HABIB tot wiens enkels geen hunner reikte, hun „angstige zucht naar behoud van het bestaande" verzette zich tegen de uitvoering van het beraamde plan. Ook hun vrees voor den HABIB zelf, voor dien Sajjid, die daar opgetreden was als „versterker van den godsdienst" en wiens stem ook in de komende dingen gewis een overwegende zou wezen. Want de adat-hoofden haatten den man en dit te feller, wijl zij machteloos tegen hem waren. Daarbij waren de HABIB en Panglima TIBANG verklaarde vijanden. Deze, een Hindoe, die als kind in Atjèh was gekomen, had zich dank zij hofgunst tot sjahbander der hoofdplaats zien stijgen en grooten invloed bij den Soeltan weten te verwerven. De HABIB dreigde hem te verdringen, van beiden was er in Atjèh één te veel. Wat de Imeum van Loeëng bata betrof, hij was een Atjèher van den echten stempel: vol „naïeve eigenwaan" [1]) en bezield met een onwrikbaar geloof aan Atjèhsch onoverwinnelijkheid, zou hij zich als een der voormannen van het verzet leeren kennen. Teukoe KALI eindelijk kon den HABIB evenmin een goed hart toedragen, daar diens schepping van een nieuw soort van gerechtshof — de *balé meuhakamah* — [2]) een aantasten zijner attributen beteekende [3]).

Zoo laat zich aan des HABIBS voorstelling wel geloof hechten. Maar dan ook moet het betreurd worden, dat van het middel, om met dien man in betrekking te komen, geen gebruik is gemaakt. Te meer, omdat ABDOERRAHMAN bij tal van vijanden toch ook goede en daaronder machtige vrienden telde, o.m. Teukoe BA'ÉT, den evenknie van Panglima PÒLÉM. „Een paar huwelijken met dochters van voorname hoofden (waaronder eene Soeltansweduwe) versterkten des HABIBS positie ook naar den

---

1) „De Atjèhers", Deel I, blz. 173.
2) ibid. blz. 165.
3) In het *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, N^W^. Serie, 3e Jaargang (1874), 2e Deel, vindt men onder den titel „Aanteekeningen over Atjehneesche aangelegenheden" een uiteenzetting van den toestand in Atjèh sedert 's Habibs komst aldaar (1866) en de rol door hem er gespeeld. Op blz. 407 lezen we, dat Teukoe Kali hem „zeer vijandig was."

wereldschen kant en weldra erkenden alle vertegenwoordigers der *hoekom* met genoegen, de meeste mannen der *adat* met bekommering, dat in geheel Atjèh niemand ook maar" in zijn schaduw kon staan [1]).

Van dit alles was de Indische Regeering volstrekt onkundig. Men wist van Atjèh weinig en van het weinige, dat men te weten dacht, deugde bovendien niet veel. De heer NETSCHER, die op Riouw, zoo nabij de Straitshavens met haar verkeer op Atjèh had kunnen weten en als Gouverneur der Westkust zijn licht had moeten opsteken bij den radja van Troemoen, omdat mededeelingen van die zijde ten minste aandacht verdienden, de heer NETSCHER wist niet beter te adviseeren dan Troemoen aan ons te verbinden, „waardoor z.i. langzamerhand de naburige hoofden van zelf tot ons zullen toenaderen, evenals zulks ter Oostkust van Sumatra heeft plaats gehad, en de kans om in konflicten met Atjeh te geraken, verminderen zal" [2]).

Zoo was het ter Oostkust *niet* gegaan en zoo nam integendeel de kans op botsingen juist toe. Of was NETSCHER de Assahan-expeditie reeds vergeten en geloofde hij Atjèh een land, dat het zonder grief zich andermaal het afvallig maken van onderhoorigheden zou laten welgevallen? Wat hiervan zij, de gelegenheid, om van Atjèhs buur te vernemen, hoe de toestand daar was, werd door NETSCHER niet van gewicht geacht, hoezeer reeds het in 1865 door den controleur van Singkel ingediende rapport geleerd had, dat er tusschen den radja van Troemoen en eenige voorname Atjèhsche grooten verwantschap bestond, en ondanks 's radja's verzekering aan den resident van Tapanoeli, dat Atjèh „in korten tijd onder ons gezag te brengen" ware, „zonder dat er oorlog gevoerd zal behoeven te worden", daar „drie der leden van den rijksraad, waaronder de broeder van zijn schoonzoon, en 2 der 3 panglima's, die het bestuur van Atjin voeren, met hem één lijn zullen trekken".

Voornoemde resident, de heer CANNE, had het „zeer gewenscht" gevonden, „van deze gelegenheid gebruik (te) maken, „om Atsjin onder ons gezag te brengen" [3]). Hij had bovendien in een vroeger schrijven het tijdstip daartoe „gunstig" genoemd, want de Soeltan, die aan den radja het wazirschap had aangeboden, was voor een

---

1) „De Atjèhers", Deel I, blz. 165.
2) Mailrapport n°. 640 van 1870.
3) Resident van Tapanoeli aan den Gouv. der Westkust, 28 October 1870, L^a L, geheim.

viertal maanden overleden, en Atjèh werd sedert, bij minderjarigheid van den opvolger, door een rijksraad bestuurd" [1]).

Toegerust met een kennis, welke dien naam niet verdiende, adviseerde de Raad van Indië [2]) op 's Gouverneurs verzoek, om van instructiën betreffende de aangelegenheden van Troemoen te worden voorzien, om dien radja, welke „invloed noch magt" bezat en van het hem gedaan aanbod, om als wazir van Atjèhs Soeltan in de Westelijke onderhoorigheden te fungeeren, zeker alleen gewaagd had met de bedoeling van het Gouvernement een belooning te krijgen, aan zijn lot over te laten. „De Raad gelooft dan ook, dat zijne mededeelingen omtrent zijne bekendheid met den toestand van Atjeh en zijnen voorgewenden invloed op de leden van den rijksraad aldaar, alleen met dat doel zijn gedaan".

Ook het voorstel, om Troemoen onder souvereiniteit te brengen, vond bij den Raad geen instemming. Nog was het Londensche Tractaat van kracht en wellicht moest Troemoen als een onderhoorigheid van Atjèh worden beschouwd.

We weten, dat dit niet het geval was. Troemoen nam reeds tientallen van jaren een zelfstandige plaats in en van Atjèhschen kant had men zich daarbij nedergelegd. Juist hierin lag de beteekenis van het voorstel den radja door den Soeltan gedaan, op advies wellicht van den Habib, die verder ziende dan de Atjèhsche grooten, niet onwaarschijnlijk in den radja, bevriend met Atjèh en Nederland beiden, het middel meende te zien, om tot een vergelijk te komen.

Maar volstrekt onkundig van Atjèhs binnenlandsche verhoudingen, wilde de Raad van Indië zich met Troemoen niet inlaten. Zoolang nog de Atjèh-clausule van 1824 gold, moest men zich onthouden van maatregelen, „die, hoezeer met de meest vredelievende bedoelingen genomen, vrij waarschijnlijk tot botsingen aanleiding zouden geven. Eene vredebreuk met Atjeh zou ons schatten kunnen kosten, die zoolang het traktaat van 1824 onveranderd bestaat, door geen enkel voordeel zouden worden opgewogen". Men moest „aan de heerschende meening, dat zij (d.i. de regeering) eene uitbreiding van grondgebied ten nadeele van Atjeh beoogt, geen voedsel geven en al wat daartoe aanleiding kan geven met zorg vermijden".

Medio Februari 1871 werden deze berichten in Nederland

---

1) Resident van Tapanoeli aan den Gouv. der Westkust, 26 October 1870, L^a K, geheim.
2) Advies d.d. 9 November 1870, n°. XXXII.

ontvangen. Ze maakten geen gunstigen indruk. De klachten van den handel over de onveiligheid der Atjèhsche wateren bleven aanhouden, de menschenroof op Nias scheen weder toenemende en ondanks de aanschrijving van 24 Juni was in Indië nog steeds niets gedaan, om aan het kwaad een einde te maken. Toch meende men het gewenscht, om bij de Indische Regeering niet te veel op ingrijpend handelen aan te dringen. Was eenmaal het tractaat met Engeland geratificeerd, dan kon men met meer vrijheid de hand aan den ploeg slaan.

Zoo bleef voorshands de Indische dépêche van 4 Januari 1871 onbeantwoord, totdat de daarop volgende, van den 24en dier maand [1]), het Plein bereikte, vergezeld van een afschrift van het besluit van dien dag, „houdende eenige voorbereidende beschikkingen tot de . . . ten aanzien van Atjeh te nemen maatregelen", met name het zenden van schepen tot bekruising der kust en onderzoek in zake de vuurtorens. Bij schrijven van 22 Maart d.a.v. La X 5/19 werd hiermede instemming betuigd en het vertrouwen uitgesproken, „dat de Atsjinesche zaken bij de Indische Regering voortaan de gewenschte behartiging zullen ondervinden".

Het verwijt, dat in deze laatste zinsnede schuilde, was allerminst verdiend. Men zat in Indië niet stil, maar ook, men begreep er, dat het heel wat anders is, uitvoering te geven aan voorschriften dan ze te verstrekken, vooral wanneer, als hier het geval was, die voorschriften niet uitmunten door klaarheid. Want wel was aangegeven *wat* men wenschte, echter niet, *hoe* men zich de gedragslijn voorstelde en nog minder, waartoe dat alles zou kunnen voeren.

Een waardige en klemvolle houding!

Maar eischte dit niet, wat die waardigheid betrof, het inachtnemen van wat door het rechtsgevoel zelve werd voorgeschreven, en, wat aanging dien klem, het doorzetten zoo noodig tot het uiterste!

Men had het te 's-Gravenhage [2]) den resident van Riouw misduid, dat hij t.a.v. den strijd tusschen den Soeltan en zijn vazalstaatjes Lhō' Seumawè en Peusangan de striktste neutraliteit had aanbevolen, zonder rekening te houden met de verplichtingen, welke wij in 1824 op ons hadden genomen. De Raad van Indië ter zake gehoord, was eveneens van meening, dat het Londensche Tractaat geenszins van ons vorderde, om tusschenbeide te treden in twisten tusschen staatjes, welke niet onder het Nederlandsch

1) N°. 5, La 1.
2) Min. depêche d.d. 21 October 1870, La B15/n°. 43, Geheim.

gezag stonden. Was het 's Ministers bedoeling, die vijandelijkheden aan te grijpen „als een middel om zich in Atsjin te doen gelden, dan had hij zulks naar 's Raads inzien „duidelijk en bepaald dienen te verklaren" [1]).

De Gouverneur-Generaal sloot zich hierbij aan. In verband „met het gebleken verlangen van het Opperbestuur, om tegenover Atsjin meer handelend en doortastend op te treden, wanneer zulks door de omstandigheden wordt geboden", . . . achtte ook hij „het van het meeste gewigt de juiste bedoelingen van het Opperbestuur met betrekking tot de onderwerpelijke aangelegenheden te kennen . . . [2]).

Het was reeds diep in Juni, toen de Landvoogd overging tot de beantwoording van 's Ministers schrijven van den 22en Maart t.v., van dezelfde maand dus, waarin uit Indië was verzocht om stellige instructies. Bij het verwijt, als zou men aan Atjèh geen aandacht wijden, behoefde alzoo niet te worden stilgestaan. Ten bewijze, dat het tegendeel het geval was, kon al dadelijk worden bericht van een kruistocht, door Z. M.'s *Maas en Waal* van den 15en December 1870 tot den 6en Januari d. a. v. in de Atjèhsche wateren gedaan. Het was daarbij gebleken, „dat de door Haar (Minister) bedoelde dagbladberigten over slavenuitvoer van Nias naar Atsjin en over menschenroof en zee- en strandroof in die streken door Atsjinezen gepleegd, ten eenenmale onjuist" waren . . . „Bij het inwinnen van berigten op Nias zelf werd van slavenhandel of menschenroof geen spoor ontdekt, terwijl de staat van rust en veiligheid onder de strandbevolking van dat eiland evenmin te wenschen liet".

Overigens was ook met den Gouverneur der Westkust over Troemoen gecorrespondeerd, terwijl deze autoriteit en de vlootvoogd eerlang voorstellen zouden indienen met betrekking tot de kustverlichting [3]).

De ervaring door den kruistocht opgedaan was wel verrassend. Toch wil het ons voorkomen, dat de gevolgtrekking, als zouden de berichten in de Straits-bladen geheel uit de lucht zijn gegrepen, voorbarig was. Niassers waren voor den Atjèhschen landbouw onmisbaar en waarschijnlijk was het ook, dat bij de onderlinge oorlogen der kustpotentaatjes de handelaar tusschen hamer en

---

1) Advies van den Raad van Indië, d.d. 13 Januari 1871, n°. LX.
2) Indische depêche, d.d. 8 Maart 1871, n°. 11, L^a S, Geheim.
3) id. 23 Juni 1871, n°. 27, L^a O^1, geheim.

aambeeld kwam. Het is bovendien niet aan te nemen, dat de Gouverneur der Straits zonder deugdelijke reden tot tweemaal toe bij proclamatie tegen het bezoeken van sommige Atjèh-havens zou hebben gewaarschuwd. Eindelijk moet wel in aanmerking worden genomen, dat het slavenvervoer niet op opvallende wijze geschiedde en de Atjèhkust met haar tallooze kreken het tijdig wegschuilen in hooge mate gemakkelijk maakte. Intusschen, te overdrijven wisten de kooplieden van den overwal, dat hadden wij aan onszelf ondervonden.

Nog geen maand na het boven aangehaalde schrijven kon den Minister worden bericht, dat de daarbij bedoelde voorstellen waren ingekomen. Ze hadden de strekking, om, in afwachting der te sluiten conventie, „onze betrekkingen met Atsjin en de landen, welke gerekend kunnen worden tot dat rijk te behooren, te verlevendigen, onzen invloed in die streken op waardige, bij voorkeur vredelievende wijze te handhaven en de verpligtingen na te komen, welke krachtens het Londensche Tractaat van 1824 en volgens het kontract met Atsjin van 1857 op ons rusten ten opzigte van de zorg voor de veiligheid en de bescherming van handel en scheepvaart in de wateren van dat rijk".

Met het oog op de meerdere vrijheid, welke ons t. a. v. Atjèh eerlang zou worden gegeven, was de Landvoogd evenals de Raad van Indië van gevoelen, „dat wij . . . ons thans niet door de vrees van met dat rijk in verwikkelingen te zullen geraken, moeten laten weerhouden, om ons zoodanige waarborgen te verzekeren, als voor ons staatkundig belang worden noodig geacht".

Hiertoe nu zouden de maritieme stations te Riouw en Padang worden versterkt, om „al dadelijk eene zending naar Atsjin te bewerkstelligen, die *bij wijze van verkenningstogt*, strekken moet in het belang van den handel, de scheepvaart en de kustverlichting in de Atsjinesche wateren en van de uitbreiding onzer kennis omtrent de lokale en politieke toestanden van dat rijk".

Onder overlegging der betrekkelijke adviezen sprak de Landvoogd de verwachting uit, dat het Opperbestuur nu wel overtuigd zou wezen, „dat ook dezerzijds met ernst gestreefd wordt naar eene klemvolle en waardige houding tegenover Atsjin"[1]).

Een streven, dat intusschen nog steeds gericht was op een niet behoorlijk omlijnd doel, want het Opperbestuur had het verzoek om instructies onbeantwoord gelaten. Wel was op het

[1]) Indische depêche, dd. 16 Juli 1871, n°. 30, L^a F^1, geheim.

betrekkelijk schrijven van den 8en Maart een antwoord ontworpen[1]), maar de Minister had de verzending opgeschort met de bedoeling, haar te doen geschieden, als over het tractaat zou zijn beslist, daar men eerst dan stelliger kon aangeven, wat verlangd werd.

Toen dan ook de Indische brief van 23 Juni herinnerde aan het onbeantwoord gelaten verzoek, bleef men ook hierop het antwoord schuldig, totdat in September de zaken met Engeland zoo goed als geregeld waren en men dus kon verwachten, dat de brief Indië zou bereiken op een tijdstip, dat het verdrag tot stand was gekomen. Dan ook zou de verkenningstocht hebben plaats gevonden en de Indische Regeering, c.q. telegraphisch omtrent de sluiting der conventie ingelicht, zou beter kunnen beoordeelen, wat t.a.v. Atjèh moest worden gedaan, meende de Minister, toen hem ten tweeden male de concept-brief van April te voren werd aangeboden. Dit concept, thans eenigermate gewijzigd, aangevuld ook in verband met hetgeen men inmiddels in Indië had verricht, behelsde verder eenige aanwijzingen omtrent de bedoelingen van het Opperbestuur.

Eenige, want de aanstaande overeenkomst met Engeland vermocht niet alle bezwaren uit den weg te ruimen. En dat er bezwaren gevoeld werden, daarvan getuigde zoowel de aarzeling der Indische regeering, om de Atjèhzaak aan te grijpen, als de huivering van den Minister, om zonder terughouding zoodanige bevelen te geven, dat men in Indië wist, waaraan zich te houden.

Wat mag hiervan de reden zijn geweest? Vrees voor een oorlog? Maar bij het aan zekerheid grenzende vermoeden, dat een regeling met Atjèh zonder oorlog niet denkbaar was, en bij de ervaring van eeuwen, dat zulke moeilijkheden ten slotte toch tot een bevredigend einde worden gebracht, kan zulk een vrees niet als beletsel tot handelend optreden worden aangemerkt. Neen, men gevoelde intuïtief, dat het hier ging om een geheel ongewone zaak, dat een beroep op het Londensche Tractaat niet afdoende was. Dat tractaat toch dateerde uit een tijd, toen alleen de contracteerende partijen belangen hadden in dit deel van Zuid-Azië, en die tijd behoorde tot het afgesloten verleden. Wat voor weinige jaren terug nog mogelijk zou geweest zijn, was het thans niet meer. Over Atjèhs lot hadden Brittannië en Nederland niet langer alleen het zeggen, sedert de nieuwe weg naar het Oosten het bezit van stations aan die wereldbaan ook

[1]) In April d. a. v.

voor andere mogendheden begeerlijk had gemaakt. Opheffing der beperkende bepaling van 1824 mocht ons de handen vrij laten voor zoover Engeland betrof, mocht zelfs worden aangemerkt als een blijk, dat wij bij eventueel optreden tegen Atjèh op moreelen steun van die zijde konden rekenen, van den anderen kant beteekende zij, dat Nederland voortaan in zake Atjèh alleen zou staan niet slechts, maar ook alleen tegenover de beschaafde wereld verantwoordelijk.

Voor een kleine natie met een uitgestrekt koloniaal bezit een hoogst gewichtige zaak, vooral in die dagen. Toch een, die bij oordeelkundig handelen tot oplossing ware te brengen, zonder dat vrees behoefde te bestaan. Maar dit eischte het juist stellen der premisse, de erkenning allereerst, dat Atjèh was een souvereine staat, en wijders, dat die staat behoorde tot de half-barbaarsche en dus voorbeschikt was om onder toezicht te komen.

Het is wel de fout onzer toenmalige staatslieden geweest, dat zij zich t.a.v. Atjèh niet op dit, het ware standpunt hebben weten te plaatsen. Zij zagen in het Soeltansrijk alleen den inlandschen staat, een zooals er in den loop der tijden reeds zoovele onder de Nederlandsche oppermacht waren gebracht, maar zij hielden daarbij niet in het oog, dat die suprematie het product was van andere tijden en omstandigheden. Want nog had geen tractaat de souvereine rechten van Atjèh beperkt en de tijdgeest veroorloofde niet langer, dat de half-barbaarsche naar welbehagen door de beschaafde werd behandeld.

Wil hiermede gezegd zijn, dat Nederland het had aan te zien, dat Atjèh, het klassieke rijk van woelingen en bandeloosheid, voortging een gevaar te zijn voor het wereldverkeer? Allerminst! Ingrijpen was meer dan een recht, het was ons een plicht. Een dure, waarvan de veronachtzaming tot nadeel moest strekken van het algemeen, tot bedreiging daardoor van onze koloniale stelling, omdat het Nederland was, dat aansprakelijk werd gehouden voor hetgeen voorviel in zijn interessensfeer. Juist omdat Nederland zelf slechts onbeduidende belangen in Atjèh had; juist wijl de aandrang, om er ter wille van de groote vaart lichten te plaatsen, van buiten was gekomen; juist eindelijk ook, omdat de klachten over onveiligheid in den vreemde waren geheven en dus niet door ons gefingeerd konden heeten, juist daarom had ons standpunt zoo zuiver en sterk kunnen zijn. Zuiver tegenover Atjèh, wanneer men het onomwonden had duidelijk

gemaakt, dat wij vast waren besloten, van dien staat den waarborg der veiligheid in zijn wateren te eischen; sterk tegenover derden, omdat wij de gansche beschaafde wereld konden toonen, dat het algemeen belang ons aan Atjèh dien eisch deed stellen.

Handelen overeenkomstig de volkenrechtelijke norma, d. i. naar het den mensch aangeboren rechtsgevoel, dat was de aangewezen weg.

Zou het gebaat hebben? Ziedaar een vraag, waarop geen afdoend antwoord is te geven. Wanneer men echter bedenkt, dat een man, die de wereld kende, destijds in Atjèh de zaken bestierde, dan komt het vermoeden gerechtvaardigd voor, dat een vergelijk geenszins tot de onmogelijkheden behoorde, mits onzerzijds aan redelijke wenschen ware tegemoet gekomen.

„Es ist überhaupt nichts so wichtig im Leben", aldus VON CLAUSEWITZ in zijn *Vom Kriege*, „als genau den Standpunkt zu ermitteln aus welchen die Dingen aufgefasst und beurtheilt werden müssen, und dann an sie festzuhalten" [1]).

In het eerste was men minder gelukkig geslaagd; het in te nemen standpunt kon toch bezwaarlijk anders dan eenzijdig heeten. Maar men zou handelen „op waardige, bij voorkeur vredelievende wijze . . .". Is aan dat voornemen streng vastgehouden, of beter: is dezerzijds opgetreden zoodanig, dat men in Atjèh de overtuiging moest krijgen, dat een waarachtig streven naar het aanbinden van goede betrekkingen bij ons voorzat?

Men oordeele.

Begin Augustus werd Z. M.'s *Djambi* aangewezen, om den tocht naar de Atjèhsche wateren te ondernemen [2]). Te Padang zou de controleur Jhr. E. R. KRAIJENHOFF, wien de opziener der Cultures A. VON KOCHRITZ was toegevoegd [3]), aan boord komen. De commandant van het schip had o.m. in last, om na het bezoek aan de hoofdplaats ook de nederzettingen aan te doen, eerst die ter Oost-, vervolgens die ter Westkust, met het doel de handelsbetrekkingen met onze havens te bevorderen en kennis te verzamelen uit een nautisch, strategisch en staatkundig oogpunt. Inlichtingen behoorden te worden ingewonnen omtrent den omvang van slavenhandel en zeeroof, terwijl de reis ook dienstbaar moest worden

---

1) Vierte Auflage. Dritter Theil, s. 123, Berlin 1880.
2) Besluit 3 Augustus 1871, L^a W^l.
3) id. id. L^a V^l.

gemaakt aan het plan tot oprichting van vuurtorens. In een bijzondere nota werden de bedoelingen dienaangaande uiteengezet. Zij leert ons, dat men, verrast over de gevolgen van de openstelling van het Suez-kanaal, tot het inzicht was gekomen, dat de snel toenemende vaart om de Noord van Sumatra door Straat Malakka het plaatsen van lichten onafwijsbaar noodig maakte.

Als vertegenwoordiger van den Gouverneur der Westkust was ook aan den controleur een instructie uitgereikt. De brief, welke namens die autoriteit aan den Soeltan zou worden overhandigd, moest door dezen overeenkomstig vooraf bepaalde ceremonieele voorschriften worden ontvangen [1]).

De *Djambi* vertrok den 7en September van Padang en liet twaalf dagen later ter reede van Atjèh het anker vallen. Had niet de commandant der zeemacht daartegen gewaarschuwd, men zou eerst de havens der Westkust hebben aangedaan en zoo, juist als eertijds, al aanstonds reden tot verbittering hebben gegeven.

Daags na aankomst zond Kraijenhoff zijn schrijver, den inlander Sidi Tahil, naar den wal, om door tusschenkomst van den sjahbandar, Panglima Tibang, aanraking te zoeken met eenige rijksgrooten, teneinde den Soeltan het doel der onzen kenbaar te maken. Het gelukte den sjabandar te vinden, maar deze verklaarde niet met lieden van het schip te doen te willen hebben. Voor eenige dagen was Z. M.'s *Marnix* ter reede gekomen, men had gelood en peilingen gedaan, en het was hem, Tibang, euvel geduid, dat hij volk naar dien bodem had gezonden. Liet hij zich nu weder zonder daartoe bekomen last met de Hollanders in, dan kon het wel gebeuren, dat „hij dit later na ons vertrek . . . met den dood moest vergelden". Toch wilde hij zoo mogelijk aan het verzoek voldoen.

Twee dagen daarna, den 22en, zond hij een brief, met de mededeeling, dat hij Kraijenhoff den 24en te woord mocht staan. Het was een meevaller, want nog den dag te voren hadden zich Von Kochritz en Sidi Tahil naar den wal begeven, om op het verzoek aan te dringen, maar waren onverrichter zake teruggekeerd. Aangemoedigd door Tibangs bericht, begaven beiden zich nog denzelfden dag tot den sjahbandar, teneinde met diens hulp aanraking te krijgen met een der rijksgrooten en uit te vorschen, hoe een vertegenwoordiger des Soeltans een onderhoud zou kunnen

---

[1]) Het volgende is ontleend aan het journaal van den heer Kraijenhoff, d.d. 20 November 1871 en aan het reisverslag van kolonel Koopman van denzelfden datum.

hebben met den controleur, zoo mogelijk aan boord, anders aan het strand, opdat men het eens mocht worden over het ceremonieel bij het overhandigen van 's Gouverneurs brief. Het voorloopig resultaat was, dat TIBANG zich naar den dalam zou begeven, om de zaak te bespreken. Hij bleef er den nacht over; VON KOCHRITZ en de schrijver brachten dien in het huis van den sjahbandar door.

In den vroegen ochtend van den 23en keerde TIBANG terug. VON KOCHRITZ moest zeggen wat verlangd werd, hij, TIBANG, zou het overbrengen aan de vergaderde grooten. Van de zending van twee afgevaardigden naar het schip wilde men niet weten, noch wenschte men met VON KOCHRITZ over het ceremonieel te onderhandelen. Zij wisten zelf te goed hoe het behoorde dan dat zij dat van de Hollanders moesten leeren. Slechts in eenige der gestelde termen zou men treden en dit nog maar ten deele.

Met dit antwoord, door TIBANG namens de bijeengekomen grooten te schrift gesteld, keerden VON KOCHRITZ en SIDI TAHIL op Zondag den 24en naar boord terug. Er was veel volk op de been gekomen, waaronder eenige duizenden gewapenden. „Overal waar hij liep of stond, drong men op hem aan, zonder hem evenwel leed te doen".

In den namiddag zond KRAIJENHOFF den schrijver weder naar den wal, om daar mede te deelen, dat volhard werd in de gestelde eischen betreffende het in acht te nemen ceremonieel en dat het schip de reede zou verlaten, indien men weigerachtig bleef daaraan ten volle te voldoen".

Juist dien dag liet een schoener met de Atjèhsche vlag voor de koeala het anker vallen, na de *Djambi* met zeven schoten gesalueerd te hebben. Op dien schoener bevond zich de HABIB, die gedurende meer dan een half jaar op de Westkust had vertoefd, om er de belangen van den Soeltan te behartigen, en nu op het vernemen van de komst der onzen zich naar de hoofdplaats had gespoed. Zijn terugkeer bracht een opvallende verandering teweeg. Reeds Dinsdag ontving men aan boord een schrijven van Teukoe KALI, waarin gevraagd werd, of men eenige afgevaardigden van den vorst wilde ontvangen. Het antwoord luidde natuurlijk bevestigend en het bezoek werd op den volgenden dag bepaald.

Omstreeks één uur in den middag van den 26en ontwaardde men op het strand eenige hoofden met ruim 300 volgelingen, die gebukt, als waren zij biddende, eer schenen te bewijzen aan hen, die zij begeleidden. Een uur later waren de grooten

aan boord, waar men hen op vormelijke wijze ontving en met 13 schoten salueerde. Deze grooten waren: de beide rijksbestierders en voogden, ABDOERRAHMAN en Teukoe KALI, gene versierd met de orde van de Medsjidie, alsmede de Teukoes AGA IMAM, LOEËNG BATA en MEURA'SA. Na voorstelling aan den commandant en het voldoen aan de gebruikelijke plichtplegingen werd het doel der komst besproken en de open brief van den Gouverneur voorgelezen. Dit door den HABIB, die daarbij de positie van controleur als niet „zeer hoog" in „een min of meer bespottelijk daglicht" stelde. Over de acht artikelen van het ceremonieel verzocht hij nu zonder terughouding te mogen spreken. De Hollanders wenschten tot een vergelijk te komen en daartoe was het noodig, dat men onomwonden de zaken behandelde. Maakte hij zich daarbij soms driftig, men moest het hem niet ten kwade duiden. Vervolgens sprak hij ongeveer als volgt: Atjèh leeft in vriendschap met Engeland, Frankrijk, Turkije e.a. rijken, „omdat het door deze mogendheden niet benadeeld wordt." Daarentegen had Nederland, dat nu de vriendschap hechter wilde maken, zich niet ontzien, om „telkens staten aan het Atjehsche rijk te ontnemen, zooals nog onlangs heeft plaats gehad." Wat was dat voor vriendschap! Hij kende slechts één soort, zeggende:

Salah di larang,
Benar di ikoet,
Di oendjoe lepaskan,
Kasoe karau di talong. [1])

Wilde Nederland het goede oprecht, het behoorde terug te geven, wat het ontnomen had, met name Singkel, Baros, Siboga en Nias met bijbehoorende eilanden en de staatjes ter Oostkust, terwijl het den Soeltan moest steunen tegen de vorstjes aan de grenzen daar, die zich wilden losmaken.

KRAIJENHOFF zeide hierop, dat hij over de handelingen van het Gouvernement niet mocht oordeelen, dat hij slechts had te voldoen aan de opdracht, den brief over te brengen, en dat dit moest geschieden overeenkomstig de gebruiken.

De HABIB, die tot dusverre alleen het woord had gevoerd, trad nu met de anderen in overleg en stelde ten slotte voor, den brief reeds dadelijk in ontvangst te nemen, om dien aan

[1]) De twee eerste regels zijn te vertalen:
„Wat slecht is verbieden,
Wat goed is doen."
De beide laatste kunnen, zoo werd ons van bevoegde zijde medegedeeld, niet juist zijn, moeten schrijffouten bevatten, welke den zin duister maken.

den Soeltan te overhandigen daarbij opmerkende, „dat de Sultan niet alleen niet kon instaan voor beleedigingen, doch zelfs niet voor ons leven, zoo wij ons aan wal begaven ter bezorging van den brief". Er was, voegde hij er aan toe, onder de menigte geen orde te houden, want meest allen waren lieden uit de wildernis, die „min of meer het Gouvernement niet genegen zijn".

Dit voorstel werd als strijdig met de waardigheid van het Gouvernement afgewezen. Weder werd beraadslaagd en toen sloeg men voor, in het belang van KRAIJENHOFFS veiligheid, dat de brief aan het strand den Soeltan zou worden overhandigd. Ook hierin werd niet getreden, daar KRAIJENHOFF zoodanige wijze van doen beleedigend voor den vorst rekende. Nu heette het, dat de Soeltan ziek was en bezwaarlijk tweemaal — n.l. eerst den controleur daarna den scheepsbevelhebber — kon ontvangen, zoodat beiden dan tegelijk moesten komen. Tevens gaf men te kennen, dat er reeds genoeg was gesproken en wenschte te vertrekken. Zij „vroegen vrij onbeleefd of het gesprek was afgeloopen".

Het vertrek had naar scheepsgebruik plaats. Bij het heengaan drukte de controleur den HABIB de zaak nogmaals op het hart. SIDI TAHIL ging met de gezanten mede. Hij had het concept-ceremonieel bij zich en moest dit, mocht het onderteekend worden, terugbrengen.

Het werd onderteekend. In een door hem zelf geschreven stuk verklaarde de HABIB twee dagen na het bezoek de voorwaarden aan te nemen, echter moest de kolonel tegelijk met den controleur komen, want de Soeltan kon niet den volgenden dag andermaal ontvangen. Om den goeden uitslag niet in gevaar te brengen, besloot de kolonel zich te doen vertegenwoordigen door den eersten officier, een modus, waardoor de beide partijen zich gered zagen.

Den 29^{en} had het bezoek plaats. Een commissie van vier rijksgrooten ontving de heeren aan de landingsplaats, vanwaar een looper van wit katoen naar de ontvangzaal leidde. Ruim 6000 met geweer en zwaard gewapenden, langs den oever en verder *en haie* opgesteld, lieten onzen gezanten, voorafgegaan door SIDI TAHIL met den brief op een zilveren blad, ruim baan. Onder diepe stilte werd de trap der receptiezaal bereikt. Hier wachtten twee andere rijksgrooten de heeren op. Men besteeg de met geel katoen bekleede treden en werd boven ontvangen door den HABIB, die den controleur den arm bood en ieder zijn

plaats aanwees. De Soeltan was niet zichtbaar. Hij bevond zich in een nevenvertrek, werwaarts allen zich nu begaven. Rechts naast den vorst nam de HABIB plaats, links waren vier grooten gezeten. Achter den Soeltan stonden twee gewapende wachters. De bevolking drong niet op, er heerschte volmaakte stilte.

De HABIB nam het woord, zeide dat bij de onmondigheid van den vorst het bestuur werd gevoerd door de aanwezige grooten met hem als primus en Teukoe KALI als zijn vervanger. Na de gewone plichtplegingen werd de brief door SIDI TAHIL overgereikt en door den HABIB voorgelezen onder een saluut van 13 schoten, straks door meerdere nog gevolgd. Na afloop der plechtigheid keerde men naar de sloep terug, zooals men gekomen was, getroffen door de goede orde, welke geen oogenblik was verbroken. SIDI TAHIL verzekerde, dat de HABIB 's avonds te voren het volk voor de moskee toegesproken en tegen het plegen van molest of zelfs maar onbeleefdheden gewaarschuwd had.

De Soeltan wordt ons beschreven als een lichamelijk goed ontwikkelden jongeling van omstreeks 16 jaar, die zich echter als een kind gedroeg. In keurige Atjèhsche kleedij, had hij zich gehouden, als ging het bezoek hem niet aan, al maar bijtende op zijn zijden neusdoek. Daags voor de receptie had hij zich bij een val van zijn velocipède aan het been bezeerd. Het liefst hield hij zich onledig met op de viool te spelen. Hij voerde den naam van MAHMOED ISKANDAR SJAH, was een neef van zijn voorganger, wiens beide kinderen gestorven waren, de een vóór, de andere nà zijn dood. Ook de eenige broeder van den overledene had hem slechts kort overleefd, zoodat diens zoon opvolger en erfgenaam was geworden. (1869).

Den laatsten September, dus daags na het bezoek, kwam een beleefd antwoord op den brief van den Gouverneur. Twee koeien en jonge klappers zouden als vriendschapsblijk namens den Soeltan en het rijksbestuur aan boord worden gebracht. Dit geschiedde den 1sten October. Panglima TIBANG reikte bij die gelegenheid aan den controleur, den kolonel en den 1sten officier een Atjèhsch zwaard over. De reede werd verlaten met den indruk, dat de vriendschap en het vertrouwen „hersteld" waren. De toon, aanvankelijk onbeschoft, was daarna meer beleefd geworden „en ten laatste tot groote hoffelijkheid" overgeslagen. Een waar succes, vooral omdat juist in die dagen aan Atjèh nieuwe reden tot gevoeligheid was gegeven. Bij hetzelfde besluit toch, waarbij de *Djambi*

was aangewezen voor een tocht derwaarts, had ook de *Marnix* opdracht ontvangen, zich door Straat Malakka derwaarts te begeven, „zoowel tot wering van zeeroof als tot het vertoonen der vlag op verschillende punten der Noord-Oostkust van Sumatra met inbegrip van de wateren van Atsjin". Hier moest zich de commandant van dien bodem, de kapitein-luitenant ENSLIE, onder de bevelen stellen van den bevelhebber der *Djambi*, welk schip in het laatst van Augustus op Atjèhs reede verwacht kon worden. Het was echter anders geloopen: de *Djambi* was voor Atjèh gekomen, toen de *Marnix* alweder de terugreis had aanvaard, na eerst opmetingen te hebben gedaan, waardoor het wantrouwen der Atjèhers was opgewekt. Later, maar toch nog tijdig genoeg, om den HABIB er op te kunnen doen zinspelen, had men ter hoofdplaats vernomen, dat de *Marnix* zich in de vijandelijkheden tusschen Idi en Simpang Oelim had gemengd. Dit ingevolge telegrafischen last te Singapore ontvangen. Van hier uit had de heer READ, consul-generaal, den Landvoogd geseind, dat peperhalers onder Nederlandsche vlag belet werden, Idi te verlaten, en dat derhalve de *Marnix* die schepen moest bevrijden. Eenige dagen later had READ den resident van Riouw [1]) bericht, dat de blokkade van Idi door den Soeltan was bevolen, waarop de zaak bij den Raad van Indië aanhangig was gemaakt.

Welke gedragslijn moest worden gevolgd? „Vermits het hier geldt hostiliteiten . . ., gepleegd buiten den kring van het Nederlandsch gezag en door een persoon niet aan dat gezag onderworpen", kon men zich onthouden, althans wanneer het geen Nederlandsche vaartuigen waren, die onder de blokkade leden. Als toelichting nog: „De regelen van het internationaal regt kunnen daartegen niet worden aangevoerd; dit regt is algemeen aangenomen niet voor dat soort van volk tegenover hetwelk wij hier staan, geschreven te zijn". Bovendien moest een blokkade behoorlijk zijn aangekondigd [2]).

Een zonderling advies. Zekere rechtsregelen niet toepasselijk verklaren voor een bijzondere categorie, maar toch zich daarop beroepen, om maatregelen door deze genomen van onwaarde te heeten! Een advies ook getuigende van onkunde. Immers het volkenrecht schrijft niet allereerst voor, wat men zich tegenover anderen veroorlooven kan, maar veeleer wat men zichzelf veroor-

---

1) Read aan den resident van Riouw, 5 Augustus 1871.

2) Advies van den Raad van Indië, d.d. 25 Augustus 1871, n°. C.

loven mag. Het is de formeele uitdrukking van het rechtsgevoel, geen verdragsrecht dus, maar een dat „verbindet als allgemeines Menschenrecht Christen und Muhammedaner, Brahmanisten und Buddhisten, die Anhänger des Kongfutsü und die Verehrer der Gestirne, die Gläubigen und die Ungläubigen". Het „hebt die Selbständigheid und Freiheit der Staten nicht auf, sondern setst dieselbe voraus und achtet sie. Maar ook: het „nöthigt nur insoweit einen Stat, sein bisheriges Sonderrecht auszer Wirksamkeit zu setzen oder abzuändern, als dasselbe mit den nothwendigen Gesetzen des Völkerrechts unverträglich erscheint" [1]).

Het advies was daarom ook bedenkelijk. Het dreef ons den weg op van willekeur, van onvastheid, terwijl juist het volkenrecht ons een betrouwbare gids had kunnen zijn bij de regeling onzer betrekkingen met Atjèh, zóó, dat het der gemeenschap de vereischte waarborgen van veiligheid bood.

Overste Enslie was voor Idi gekomen, had er wel vaartuigen aangetroffen maar geen Nederlandsche, en ook van aanranding was hem niets gebleken. De blokkeerende schepen hadden zich op zijn verzoek verwijderd, zouden echter na het vertrek van de *Marnix* weder zijn teruggekeerd. Over de reden der blokkade had men geen klaarheid kunnen krijgen. Volgens den controleur van Deli zou zij door den Soeltan zijn bevolen, om Idi tot het betalen der *wasé* te dwingen, want zooveel was wel gebleken, dat Simpang Oelim en Idi niet waren „private" rijkjes, maar „leenroerig aan Atjeh", waarom dan ook de heer Enslie had geweigerd, om Idi, als de radja had verzocht, een Nederlandsche vlag uit te reiken. Wat de macht des Soeltans aanging, zij moest wel onbeduidend zijn. De pangéran van Langkat had resident Schiff verzekerd, dat 's vorsten „invloed... schier niets beteekende". Wij hadden dien steeds te hoog aangeslagen, Atjèh te zeer ontzien en zijn Soeltan „met te veel schroomvallige égards bejegend" [2]).

Altijd weder dezelfde fout: het identiek gelooven van vorst en volk. Maar van één dwaling was men tenminste genezen, van deze namelijk, dat de peperkolonies onafhankelijk zouden zijn. De radja van Idi, die door tusschenkomst van den controleur van Deli verzocht had, om onder protectoraat te worden gebracht,

1) Dr. Bluntschli. „Das moderne Völkerrecht", Buch I. Begründing, Natur und Grenzen des Völkerrechts.

2) Ontleend aan het reisverslag van de *Marnix*, d.d. 29 September, en aan den brief van den resident van Riouw, d.d. 2 October 1871.

juist als het snel in bloei toegenomen Deli, had zijn cijnsbaarheid aan den Soeltan van Atjèh verzwegen. Een treurig relaas van de verwoestingen in zijn tuinen, door zijn belagers aangericht, had met de mededeeling, dat dezen het vooral op Nederlandsche vaartuigen gemunt hadden, moeten dienen, om ons bestuur tot het inwilligen van zijn verzoek te eerder te doen overhellen. Toen de *Djambi* medio October, na volbrachte missie ter hoofdplaats, te Edi was verschenen, hetzelfde gedoe met groote geheimzinnigheid: spionnen van Simpang Oelim mochten van de beraamde overdracht eens de lucht krijgen! [1]).

De resident van Riouw adviseerde tot onthouding voorloopig, d. w. z. totdat over het Siak-tractaat met Engeland zou zijn beslist, want zoolang nog waren wij aan de integriteitsvoorwaarden van 1824 gehouden. Daarna zou de tijd gekomen zijn, om „ons meer direct in de Atjeh-zaken te mengen". Ondanks alle „schijnvertoon" was de Soeltan „machteloos" en de „anarchie welke daar heerscht zou daarvoor een excuus kunnen wezen". Men kon Idi al vast eenig vooruitzicht openen, zonder vaste toezegging te doen [2]).

De Indische regeering dacht er anders over. Zij oordeelde zoodanige houding „niet vereenigbaar met onze kontractuele verhouding van vriendschap tot Atjeh, welke wij immers vooralsnog behooren te handhaven" [3]). Dit doelde op de nog steeds hangende beslissing van het Opperbestuur „omtrent de voortaan t. a. v. Atjeh te volgen politiek". Ook Pasè, dat gelijk verzoek had gedaan, zou geen stellig antwoord behoeven [3]).

Thans nog naar aanleiding van den tocht der *Djambi* eenige aanteekeningen uit het rapport van kolonel Koopman.

Van slavenhandel was dezen „niets gebleken of ter oore gekomen", wellicht werd een onbeduidende sluikhandel gedreven.

Wat den zeeroof betrof, meende de kolonel niet, „dat die de wateren zoo onveilig maakt als de enkele dagbladen en wel die op Poeloe Penang en Singapore beweren". Kleine en groote vaartuigen bewogen zich vrij langs de kust en de kustplaatsen hadden immers het grootste belang bij de veiligheid, „want zonder handel zouden de hoofden hunne grootste inkomsten missen". Ook van onze kolonie bezochten koopvaarders de Noord- en Noordoostkust

---

1) Idi had in de laatste twee jaren geen *wasé* opgebracht, Pasè had ter zake bij navraag geen opheldering willen geven. (Ind. depêche, 27 December 1871, n°. $\frac{1562}{16}$).

2) Resident van Riouw aan den Gouv.-Gen. 9 October 1871.

3) Indische depêche, 12 December 1871, n°. 1481/4.

en, voor zoover de commandant wist, „kwam zelden of nimmer eene klagt over molest tot de regering". De tolk Sidi Tahil, die als handelaar van Priaman sinds jaren de kust bezocht, verklaarde er „nimmer van gehoord te hebben, hoewel de Pedirkust-bewoners daarvoor niets te goed achtende". De artikelen in de Straitsbladen oordeelde de kolonel Koopman stellig overdreven. Vaak was daarmede allereerst bedoeld, het bestuur te kapittelen over beweerde nalatigheid in het uitoefenen van toezicht, veelal ook werd op de boosheid der bevolking geworpen, wat slechts te wijten was aan knoeierij, ruwheid, ja zelfs moedwil. Want het was geen uitzondering, dat een schip voorbedachtelijk op het strand werd gezet en uitgeplunderd na gemaakte afspraak om den buit te verdeelen, „van welke gevallen ... in de Straits Times ook menigmaal het verhaal' was gedaan. Engeland zou wel krachtiger maatregelen hebben genomen, wanneer het waarlijk zoo erg was. „Aan zeeroof geloof ik niet, maar zooveel te meer aan strandroof. Men moet niet weerloos te dicht naderen onder de kust van af Acheen-hoofd tot Tj. Pedir toe; in de bogt van Ryah is het bepaald onveilig en moeten daaruit weleens kleine gewapende praauwen te voorschijn komen, die zich niet ontzien op handelsvaartuigen jagt te maken en ze te plunderen. Vooral stond daar „Lampanas" in kwaden reuk. De Engelschman placht er van te spreken als van „the most barren coast, with the most treacherous people of Sumatra." Ter Westkust hoorde men van zeeroof „nimmer".

Ongeveer anderhalve maand na de indiening der verslagen betreffende de reis van de *Djambi*, kwam de Indische regeering in het bezit der ministerieele depeche, welke in April reeds ontworpen, doch eerst in September verzonden was. Haar inhoud is ons grootendeels bekend: betuiging van ongenoegen over mindere voortvarendheid, hoopvolle verwachting, dat het beter zou gaan „nu eene actieve politiek — voorshands altijd met inachtneming ook van de beperkingen uit het Traktaat van 1824 voortvloeijende — in gindsche streken, om zoo te zeggen wordt geinaugureerd ...". Regelmatig vlagvertoon moest aan zeeroof en slavenhandel een einde maken en dan ook zou de schadelijke invloed van Atjèh, althans in de landschappen en wateren van ons gebied worden „gerefouleerd".

Nog een ander punt verdiende de aandacht, „wanneer men gezind is de politiek van lijdzaamheid en onthouding te verwisselen

voor eene zoodanige, die zonder agressie, blijken geeft van de bedoeling der Ned. Indische Regeering om, in verband tot de op haar rustende verpligting, bescherming te verleenen aan degenen, die daarop aanspraak hebben, en haren regtmatigen invloed op Sumatra te bevestigen".

„Tegenover de ons tot dusverre vijandige elementen in Atsjin, zijn er andere, die waarschijnlijk slechts het bewijs behoeven te erlangen van de zooeven bedoelde gezindheid van het Ned. Indisch bestuur, om zich daarbij aan te sluiten of zijne bescherming te zoeken, althans om zich op naauwere betrekking voor te bereiden".

Reeds in 1855, toen Z. M.'s *Haai* de Atjèhsche havens bezocht, was hier en daar ingenomenheid met dat bezoek aan den dag gelegd, wat de Gouverneur der Westkust had toegeschreven aan de verwachting, dat wij bescherming wilden verleenen „tegen maatregelen van geweld van het Atsjineesch bestuur". Bij de Assahan-expeditie was hetzelfde ondervonden en Troemoen scheen ook meer aansluiting te begeeren. Hiervan nu ware partij te trekken, vooral wanneer het betrof „landen, die òf niet, òf met zeer twijfelachtig regt te rekenen zijn als onderhoorig aan het rijk van Atsjin". Geschiedde dit met beleid, zóó dat zij, die onzen steun inriepen, daarmede gebaat zouden blijken, dan kon het niet missen, „of ook de overigen zullen allengs, met wat meer of minder gemak, tot de overtuiging komen, dat hun belang eene goede verstandhouding met het Nederlandsch-Indisch bestuur wenschelijk maakt". Geen onthouding dus langer, maar ingaan op verzoeken, om onder onze suprematie te komen. „Het gevolg zal in elk geval zijn, dat de onregtmatige Atsjinesche invloed [1]) wordt teruggedrongen, naarmate de onze zich uitbreidt, waartegen geenerlei bezwaar kan bestaan, wanneer de onafhankelijkheid van Atsjin daardoor niet wordt aangerand, en slechts gehandeld wordt overeenkomstig den wensch der betrokken bevolkingen, die veelal niet anders dan uit magteloosheid en vrees er in berusten, dat Atsjin zich over haar een gezag aanmatigt, dat geen voldoenden grondslag heeft".

„Trouwens wordt, zoo doende, slechts voortgezet de politiek, die ter Oostkust met goed gevolg is toegepast en gerekend werd door het Traktaat met Siak haar beslag te hebben gekregen . . ." [2]).

---

1) De oorspronkelijke redactie luidde aldus: „Het gevolg zal ook hier zijn, dat de Atsjinesche invloed", enz.

2) Ministerieele depêche, 12 September 1871, L^a D 16/42 Geheim.

Bij hetzelfde besluit, waarbij van deze depeche aanteekening werd gehouden [1]), ging een aanschrijving aan de H.H. NETSCHER en SCHIFF, bestuurshoofden van Sumatra's Westkust en Riouw, om „bij kollectief rapport van hun gevoelen te doen blijken" omtrent 's Ministers beschouwingen betreffende de „t.a.v. Atjeh te volgen gedragslijn". Hoezeer de regeering op dat tijdstip de verslagen van de reis der *Djambi* reeds meer dan een maand onder haar berusting had, werden zij den heeren niet in handen gesteld. Dezen verklaarden dan ook in hun rapport, dat zij liever den uitslag dier zending hadden afgewacht, maar er was blijkbaar spoed bij de zaak, wat er op scheen te wijzen, dat een oordeel werd gewenscht *niet* afhankelijk van dien uitslag. Men wist alleen, dat de missie over het geheel naar wensch was afgeloopen, en men twijfelde niet, of de bijzonderheden zouden „strekken tot aanvulling van onze nog zoo onvolledige kennis van den politieken en huishoudelijken toestand en de materieele krachten des lands, welke kennis tot rigtsnoer zal moeten strekken van de wijze, waarop" de Nederlandsche invloed zich behoorde te doen gelden.

Met den Minister was men het eens, dat het Tractaat van 1824 ons verplichtingen oplegde in het algemeen belang, verplichtingen, welke, kwam het na de verwerping der Siak-Conventie toch nog tot een nieuwe overeenkomst met Engeland, te klemmender zouden worden. Dan moest Nederland wel tot Atjèh in nauwere betrekking komen, om het gevaar te ontgaan, dat anderen er zich vestigden. „De vrees daarvoor mag niet te ligt worden geteld". Sedert jaren werd door Duitschland en Frankrijk op Indië het oog gevestigd als débouché voor hun producten. Daarom scheen Engeland „niets liever te wenschen dan dat Atjeh worde gebracht onder onze souvereiniteit". Nog in de afgeloopen maand had READ particulier aan SCHIFF geschreven: „En 1824 nous avions besoin d'Acheen comme un point de relâche pour notre marine, mais la vapeur a changé tout cela et la préoccupation de l'Angleterre est plutôt maintenant d'empêcher qu'une autre nation que la Hollande prenne possession d'une si belle position".

Evenals READ hadden rapporteurs geen hoog denkbeeld van de macht des Soeltans. Inlichtingen ter West- en Oostkust ingewonnen, leidden integendeel tot de overtuiging, „dat aldaar eene bandelooze anarchie heerscht, welke men ter hoofdplaats Atjeh door een schijnvertoon van magt meesterlijk heeft weten

[1]) d.d. 18 November 1871, L^a N^2, Geheim.

te verbergen bij gelegenheid van vroegere tot beleedigens toe onbetamelijke receptiën van zendelingen" onzerzijds. „Aan dit komediespel behoort voor goed een eind te worden gemaakt".

Ware de Djambi-zending niet voegzaam ontvangen, men zou adviseeren, terstond genoegdoening te eischen, desnoods „door kracht van wapenen". Maar de ontvangst had niet te wenschen gelaten, er was „een meer ingetogen toon dan vroeger" aangeslagen en, mocht nog nader van toenadering blijk worden gegeven, dan zou het aanbeveling verdienen, om aan te sturen op een nieuw tractaat in den geest van dat in 1858 met Siak gesloten, aangenomen ten minste, dat het tot een regeling met Engeland kwam. Alsdan ware het daarheen te leiden, dat Atjèh zich onder protectoraat stelde; niet onder souvereiniteit, want dit zou te bindend zijn. Dat het ons toestond, er ons desgewenscht te vestigen, en zich verbond, om zeeroof en slavenhandel tegen te gaan. Vaststelling der grenzen mocht alsdan niet worden verzuimd, want het nalaten daarvan had in Siak aanleiding gegeven tot gedurige twisten der vorstjes onderling.

Hadden wij het recht tot vestiging, dan kon gemakkelijk partij worden getrokken van de bij eenige radja's gebleken neiging, om zich bij ons aan te sluiten, zooals dat door den Minister kennelijk werd gewenscht. Maar beslist meende men den Minister te moeten ontraden de wijze van losmaking der Atjèhsche onderhoorigheden, als in de depêche was uiteengezet. „De Sulthan van Atjeh — zij mogen dat niet ontveinzen — heeft reeds aanleiding te over, om zich over onze annexatiën te beklagen." Trapsgewijze was zijn invloed ter West- en Oostkust teruggedrongen, de grens van zijn gebied ingekort. „De Nederlandsch-Indische Regering heeft zulks ten volle erkend bij de missive van den 1en Gouvernements-Secretaris, d.d. 27 Mei 1862, La XI".

Wilde de Minister uitbreiding van onzen invloed in het overig deel van Atjèh, dan zou dat noodwendig ten koste van de integriteit van dat rijk gaan, tenzij het goedschiks kon geschieden, door het sluiten van een tractaat als het Siaksche. Dan echter moest men bedacht zijn op meer personeel, want verzoeken om bescherming hielden steeds tevens die om plaatsing van een ambtenaar in. Voorloopig kon wel worden volstaan met de toevoeging aan den Gouverneur der Westkust van een assistent-resident, wien dan speciaal het onderhouden van betrekkingen met de onderhoorigheden behoorde te worden opgedragen.

Veelvuldige bezoeken, zoo mogelijk op gezette tijden, zouden onzen invloed gaandeweg doen winnen [1]).

Dit nu was de Raad van Indië met de rapporteurs volmaakt oneens. Zoodanige bezoeken konden „voor den Sultan en de rijksgrooten . . . slechts een bron van doorgaande ergernis en toenemende verbittering" zijn. Bovendien uit KRAIJENHOFFS verslag was gebleken, dat, indien al eenige staatjes ter kust onze bescherming mochten begeeren, de overige zeer duidelijk hadden getoond, den Soeltan trouw te zijn en in die houding te zullen volharden. Een tractaat zou naar 's Raads meening, welke door den Landvoogd werd gedeeld, „langs vredelievenden weg volkomen onuitvoerbaar" zijn. Breedvoerig bestreed ook de Raad 's Ministers meening, als zou het Londensche Tractaat ons t.a.v. Atjèh een stelling geven. Niets was nog veranderd, nog altijd was Atjèhs integriteit gewaarborgd door de nota van CANNING en WYNN. Zorgvuldige onthouding bleef geboden; inmenging noch in de binnenlandsche twisten, noch in wat voorviel ter kust, kon onder de bestaande omstandigheden gerechtvaardigd heeten. Heil verwachtte de Raad slechts „van rationele pogingen, om Atjeh tot het besef te brengen, dat zijn belang eene goede verstandhouding met ons medebrengt, ja dat wij zelfs tot op zekere hoogte voor zijne verdere integriteit onmisbaar zijn". Aan Atjèh ware een overtuigend bewijs te geven, dat zoo al ons besluit vast stond, om „niet terug te komen van onze handelingen, die de tegenwoordige grenslijnen wettigden", wij ons toch wilden beijveren, om „den Sulthan in het rustig bezit zijner staten . . . tegemoet (te) komen". Van het bestaan dezer „geheel conciliante bedoelingen" wenschte de Raad al dadelijk een blijk te geven, door aan Atjèh „opening te doen van het aanzoek zijner onderhoorige staatjes Edi en Pasei om onder ons gezag" te komen. In een en ander zag genoemd college „den hoeksteen van het fundament van onzen invloed in Atsjin". De Gouverneur-Generaal [2]) kon deze inzichten niet deelen: de Raad maakte zich „illusien". Gewagen van goede bedoelingen en het tevens doen voorkomen, alsof wij onmisbaar waren voor Atjèhs ongerept bestaan, dat was niet te rijmen. Atjèh zou daden willen zien en wel allereerst, dat „hem zijne successievelijk ontnomen regten en invloed" op Oost- en Westkust

---

1) Collectief rapport der H.H. Netscher en Schiff, Batavia 27 November 1871, L^a A^1. Geheim.

2) Mr. James Loudon, den 1^en Januari 1872 opgetreden.

werden teruggegeven, wat al zeer verwerpelijk voorkwam. Evenzoo het denkbeeld, om Idi en Pasè aan de kaak te stellen, want hiermede won Atjèh niets en algemeen zou men „in ons verraders" zien, bij wie het niet geraden ware zich aan te sluiten.

Neen! dan was toch 's Ministers staatkunde „vrij wat ruimer in opvatting en edeler in beginsel dan de zoodanige, die een Aziatischen despoot wenschte te handhaven ten koste der algemeene welvaart en ontwikkeling — alsof het volk er voor den vorst ware, en niet omgekeerd!". De Landvoogd zou dan ook, in afwachting der beslissing van het Opperbestuur, al vast handelen overeenkomstig 's Ministers depêche van September [1]).

Wat wel betreurd moet worden! Men wilde invloed verkrijgen, zonder de vestiging daarvan met de wapenen af te dwingen. Lag het dan niet op onzen weg, om, als de Raad wenschte, Atjèh te overtuigen van onze goede voornemens? Onrecht was gepleegd, er viel dus wat goed te maken. En was dit nu alleen mogelijk door terug te geven, wat wederrechtelijk was ontnomen? Zou in het verleenen van een ruime schadeloosstelling, niet een modus te vinden zijn geweest, waardoor Atjèh zich bevredigd had gezien en Nederland zich ontslagen van een moreele verplichting, welker nakoming op practische bezwaren moest afstuiten? Bood niet de geschiedenis der vestiging van ons gezag op Java hiervan een voorbeeld in de regelingen met de Vorstenlandsche hoven getroffen na het dempen van den opstand door Dipanegara verwekt? Ook lag het niet in 's Raads bedoeling, om Idi en Pasè aan de wraakzucht van hun souverein over te leveren. Hij wilde integendeel, dat die souverein zich plechtig zou verbinden, om die staatjes over het gebeurde niet te moeien en aan het Gouvernement het recht toe te kennen van toezicht op de richtige uitvoering der te treffen schikkingen tusschen heer en vazallen. Aldus zou het Gouvernement partij zijn, er zou vertrouwen komen en het inroepen van onze arbitrale tusschenkomst in geschillen tusschen den Soeltan en de hoofden der onderhoorigheden beloofde meer en meer gebruikelijk te zullen worden.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat de Habib zich op de *Djambi* ook in dezen geest had uitgelaten, dan wil het voorkomen, dat 's Raads denkbeeld ernstige overweging verdiende, te meer, wijl de neiging tot afscheuring volstrekt niet algemeen

---

1) Indische depêche d.d. 24 Februari 1872. n°. 7, L^a I, Geheim, en advies van den Indischen Raad. 19 Januari 1872, n°. X.

was en er inderdaad geen reden bestond om, als de Landvoogd deed, van een Oostersch despotisme te gewagen. Hoe zou dit laatste ook overeen te brengen zijn geweest met de gebleken onmacht des Soeltans! Er was meer, dat voor 's Raads advies pleitte. KRAIJENHOFFS verslag had geleerd, dat Atjèh „over zeer omvangrijke levende krijgskrachten te beschikken heeft." Mocht het tot oorlog komen, „dan laat zich reeds nu veronderstellen, dat daartoe eene zeer belangrijke magtsontwikkeling zal worden vereischt en dat verder tot duurzame verzekering der eventueel te behalen voordeelen talrijke vestigingen van burgerlijke ambtenaren, door eene krachtige land- en zeemagt beschermd, niet zullen kunnen worden ontbeerd".

„Schel moet ons het: bezin eer gij begint! hier in de ooren klinken"[1]).

Op het Plein was de gevoeligheid over het „zotte advies" van den Indischen Raad groot. Met antwoorden mocht niet getoefd, vooral de Raad worden terecht gewezen over het negeeren der met Engeland tot stand gekomen conventie [2]), waarvan dat college kennis kon hebben gedragen, maar waarmede het geen rekening had willen houden, omdat zij nog niet bij de wet bekrachtigd was.

Afgescheiden hiervan kon de Minister niet deelen 's Raads beschouwingen „omtrent de bejegening, waarop Atsjin als onafhankelijke en zelfstandige staat aanspraak zou hebben . . .". Had niet de Raad zelf voor weinige maanden gezegd, dat de regelen van het volkenrecht t.a.v. een land als Atjèh niet konden gelden! En hoe kon hij nu datzelfde Atjèh op één lijn stellen met Nederland en toepassing eischen van dat recht. „Opvallend" was het, dat de Raad „*onthouding* onvoorwaardelijk" aanbeval, terwijl het Opperbestuur in de laatste jaren den drang van dat lichaam tot uitbreiding in de Buiten-Bezittingen „soms" had moeten temperen. In één opzicht was de Raad zichzelf gelijk gebleven: „nu als vroeger had hij voorbijgezien het onderscheid . . . in onze politiek tegenover Sumatra en tegenover andere Buitenbezittingen in acht te nemen".

Reeds in 1864 [3]) had men de Indische regeering hierop gewezen en haar betoogd, dat „de bevestiging en uitbreiding op *dat* eiland

[1]) Advies van den Raad van Indië, 19 Januari 1872, n°. X.

[2]) Bij geheimen brief van 10 November 1871, L^a B 19/50 was een authentiek afschrift van het tractaat naar Indië gezonden.

[3]) Ministerieele depeche d.d. 26 Augustus L^a A ^{z}/23 geheim.

onvermijdelijk is wegens de bijzondere omstandigheden, waarin wij ons daar geplaatst vinden".

In Indië had men zich tot dusverre, de aansporingen van het Opperbestuur ten spijt, te lang reeds aan de verplichtingen van 1824 onttrokken. De integriteitsbelofte was nu opgeheven, het Opperbestuur had getoond, den bedoelden plicht te willen volbrengen „met instemming der wetgevende macht" en dus moest „het nu maar uit zijn met de objecties steeds in Indië ondervonden". De Minister hield zich verzekerd van 's Landvoogds „krachtige medewerking". Gebruikte hij dezen term, „geen misvatting" kon dienaangaande bestaan, evenmin als „twijfel"; daarvoor waren de vele aanschrijvingen „te duidelijk". Het advies van den Raad zou haast doen gelooven, dat de uitvoering dier „verlangens noodwendig zou moeten leiden tot een oorlog tegen Atsjin, ter verovering van dien staat". Maar dàt wilde men niet. „Integendeel is bij herhaling en met nadruk gewaarschuwd tegen agressie". En het was immers geen agressie, wanneer wij den schadelijken en onregtmatigen invloed van Atsjin bestreden, waar wij dien ontmoeten". „Onregtmatige invloed"! De uitdrukking was bij herhaling misverstaan, want het was toch onrechtmatig, dat in ons gebied ter Oostkust, zoowel te land als te water, en op Nias Atjèhsche invloeden zich deden gelden. Het was geen agressie, als wij „bescherming verleenden aan staatjes, die met twijfelachtig recht of althans huns ondanks tot het Atsjinesche gebied gerekend of althans door Atsjin niet beschermd, aan onophoudelijke aanrandingen blootgesteld worden en geen rust kunnen vinden, noch veiligheid aan handel en scheepvaart kunnen aanbieden". Het kon ook geen agressie heeten, „als wij door waarschuwing en overreding de bestuurders van Atsjin zelf tot hun pligt trachten te brengen en zoeken over te halen om, ook in hun welbegrepen belang, met ons samen te werken in stede van zich aan iedere welwillende aanraking met ons te onttrekken".

Aan Atjèh ware dus voor te houden: dat hadden wij onze verplichting tot dusverre niet strenger opgevat, dit was geschied in de hoop, dat het onze tusschenkomst zou weten te ontberen; dat wij echter niet langer werkeloos konden toezien, wat tot schade moest strekken van het algemeen verkeer; dat wij in het algemeen belang en in dat van Atjèh zelf wilden medewerken tot het scheppen van een ordelijken toestand; dat onze hulp reeds meermalen door kleine staatjes was ingeroepen; dat ont-

houding van hulpbetoon te bezwaarlijker was, wijl Atjèhs invloed tekort scheen te schieten; dat als Atjèh onze goede bedoelingen begreep, het ter wille zijner integriteit behoorde in te zien, dat bescherming moest worden verleend, en dat dit slechts mogelijk was bij een goede verhouding met het Gouvernement.

„Bedachtzaamheid" en „beleid" zouden bij zulk een krachtig optreden „dringend noodig" zijn. Bij den heer LOUDON wist de Minister de zaak in goede handen. De urgentie, om zich toezicht te verzekeren op Atjèhs betrekkingen met vreemde mogendheden, was nog onlangs gebleken, want volgens bericht van den Gouverneur der Straits had de Soeltan dezen verzocht om „advice and assistance", n. a. v. de bemoeiingen der Indische regeering met „twee inlandsche vorsten, welke door den Sulthan van Atsjin als aan hem onderhoorig worden beschouwd". De Gouverneur had geantwoord, dat hij niet kon „interfere in the affairs of his country" [1]).

Ziedaar dan voor het eerst een categorische uiteenzetting door het Opperbestuur van wat het wilde en hoe het wilde. Lijdt het geen twijfel, dat inderdaad geen agressie werd bedoeld, men kan moeilijk toegeven, dat de aangeduide weg aan het oogmerk bevorderlijk beloofde te zijn. Met miskenning van het verleden, zelfs van het jongst verleden, werd daar met opmerkelijk optimisme de mogelijkheid vooropgesteld, dat Atjèh de verzekering van welgezindheid voor goede munt zou aannemen. Begreep men dan niet, dat elke volgende zending met wantrouwen zou worden ontvangen, zoolang niet afdoende was gebleken, dat het Gouvernement een open oor had voor klachten, waarvan het de gegrondheid niet loochenen kon, en moest niet onder zulke omstandigheden het willen opdringen van onzen invloed aan het zoet gefluit van den vogelaar doen denken? Vooral ook door de wijze, waarop naar bemoeienis met de inwendige aangelegenheden van Atjèh moest worden gestreefd, met name door de partij op te nemen van vazalstaatjes, welke nalatig waren gebleken in het nakomen van den cijnsplicht. De veronderstelling is toch niet gewaagd, dat het bezoek aan Idi, dat op des HABIBS last geblokkeerd was, de gunstige uitkomsten ter hoofdplaats verkregen ongedaan gemaakt en tot het verzoek aan den Gouverneur der Straits aanleiding gegeven heeft. Atjèh heeft daarin een ongeoorloofde interventie

---

1) Min. depêche d.d. 24 April 1872, L^a P. 6/n°. 18 — Geheim. Over de laatst vermelde aangelegenheid een schrijven van den Min. van Buitenl. Zaken, d.d. 23 Maart t. v. n°. 1.

moeten zien. Ongeoorloofd, want, aldus BLUNTSCHLI: „Noch weniger ist eine Oppositions oder eine aufständische Partei als ermächtigt anzusehen, die gewaltsame Intervention einer fremden Macht Namens ihres States anzurufen" [1]). Gevaarlijk voor ons bovendien, daar: „Wenn eine fremde Macht in unberechtigter Weise in einem Lande intervenirt, . . . die andern Staten berechtigt (sind), dafür zu sorgen, dasz diese Intervention wieder aufhöre und nicht zur Verletzung der Weltordnung miszbraucht werde und darüber zu wachen, dasz dieselbe nicht zu ihrem Schaden ausgebeutet werde" [2]).

Men was zich dat gevaar ook wel bewust. Op het bericht toch van den door Atjèh bij het Straitsbestuur gedanen stap, meende Minister VAN BOSSE zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken in overweging te moeten geven, om de legaties te Londen, Parijs, Berlijn, Petersburg, Constantinopel en Washington in te lichten, omtrent het bewuste aanzoek en het daarop gegeven bescheid, echter eerst dan de zaak opzettelijk aan te roeren, wanneer dit onvermijdelijk mocht blijken [3]).

En dat terwijl tusschenkomst langs volkomen wettigen weg mogelijk ware geweest! „Wenn ein Stat freiwillig die Intervention einer befreundeten Macht anruft, oder mit der angebotenen Intervention derselben einverstanden ist, so ist dieselbe gerechtfertigt" [4]). De HABIB had immers op onze hulp een beroep gedaan!

In plaats van de gelegenheid, door het staatshoofd zelf geboden, aan te grijpen, was de *Djambi* nog den kwaden indruk gaan versterken, welke het bezoek van de *Marnix* had verwekt. Het beroep op den Gouverneur der Straits was er het gevolg van geweest. Ook, naar het schijnt, een meer klemmende houding tegen Idi, want medio Maart zond de radja twee afgevaardigden naar Riouw met volmacht, om met den resident een verdrag te sluiten, waarbij het staatje onder onze souvereiniteit zou worden geplaatst. Hoezeer daartoe door den Landvoogd geautoriseerd, huiverde de heer SCHIFF voor die handeling terug, daar hij haar strijdig achtte met de voor kort gegeven verzekering van vriendschap aan den Soeltan en wijl hij de zuiverheid van 's radja's bedoelingen in twijfel trok. Hieromtrent moest men vooraf goed zijn ingelicht en hij stelde daarom de regeering voor, om de beide gezanten door den controleur R. C. KROESEN vergezeld met

1) t. a. p. VII Buch, § 477.
2) t. a. p. VII Buch, § 479.
3) Min. v. Kol. aan dien van Buitenl. Zaken 24 April 1872, P 6/n° 18 — geheim.
4) t. a. p. VII Buch, § 475.

Z. M.'s *Banka* naar hun land terug te zenden onder belofte, dat het verzoek in overweging zou worden genomen. Dienovereenkomstig werd besloten.

Wat KROESEN in Idi waarnam, was al heel weinig geschikt, om tot inwilliging van 's radja's verzoek over te gaan. „Het is er een echt huishouden van Jan Steen, waarin Chineesche handelaars het grootste woord voeren," zoo berichtte hij. In Simpang Oelim, het Idi vijandige, was de houding tegen KROESEN „dreigend en tartend." Nog steeds was er strijd, maar op last van den Soeltan was toch sedert een viertal maanden reeds de blokkade opgeheven. KROESEN vond het niet geraden, zich in die zaken te mengen, en de resident was het met hem eens. Beter oordeelde deze het, dat op een tractaat werd aangestuurd, zooals aanbevolen was in het collectief rapport. Toonde zich de Soeltan afkeerig, dan had de regeering „een valabelen titel van ageren op meer doortastende wijze" in verband met de heerschende wanorde. Dit was ook te verkiezen boven het „zonder vorm van proces" ingrijpen, onder voorgeven, dat het Gouvernement moest doen dat, waartoe de Soeltan onmachtig bleek, een handelwijze, welke ook tegenover derden niet zonder bedenking was.

Zoo verklaarde zich resident SCHIFF andermaal voor het aanvatten der Atjèhzaak in Atjèh zelf i.p.v. in de onderhoorigheden. Een in Juni opnieuw aan Idi gebracht bezoek overtuigde hem geheel van het onraadzame, om voor Idi partij te trekken. Men zou zich daarmede „in een wespennest" steken, berichtte hij den Landvoogd. Idi zocht onzen steun noodgedwongen. Schriftelijk had de radja, zonder de beslissing van het Gouvernement af te wachten, het geheele landschap aan den Pangéran van Langkat afgestaan, blijkbaar uitgaande van de redeneering: Langkat is onder Nederlandsch bestuur, door mij vazal te maken van den pangéran, breng ik mijn land onder gelijke condities. De vorst van Langkat had den controleur van Deli van de zaak onderricht en het aanbod natuurlijk afgewezen.

De Gouverneur-Generaal deelde 's residents zienswijze. Hoezeer „van nature tot afdoening geneigd", beaamde hij, dat „vooral in de politiek de kracht van uitstel in het oplossen van sommige kwestiën" niet onderschat mocht worden. Duidelijk was gebleken, dat sedert de staatjes ter Oostkust toenamen in bloei, er in de Atjèhsche onderhoorigheden een neiging tot losmaken van het Soeltansgezag bestond. Geen bindende toezegging dus aan Idi,

maar de beslissing afhankelijk stellen van die, welke t. a. v. Atjèh zou worden genomen[1]).

Terwijl resident SCHIFF zich met de Idi-zaak onledig hield, bevond zich de *Djambi* met controleur KRAIJENHOFF weder in de Atjèhsche wateren tot het doen van hydrografische opnamen. Aan het voorstel van den vlootvoogd, om al aanstonds met den Soeltan over het oprichten van vuurtorens te onderhandelen, had de regeering, als voorbarig en noodeloos aanleiding gevende tot achterdocht, haar goedkeuring niet willen schenken. Eerst moest het Opperbestuur hebben beslist omtrent de te volgen staatkunde met betrekking tot Atjèh [2]).

Den 22en Mei was de *Djambi* ter reede verschenen, daags daarop SIDI TAHIL met een brief voor den eersten rijksbestierder naar den wal gegaan, om belet te vragen. De HABIB bleek afwezig, bevond zich ter Westkust, om wasé te innen; Teukoe KALI, zijn ambtgenoot, was of heette reeds lang bedlegerig en Panglima TIBANG zou zich te Pinang bevinden, om er het Britsche bestuur om hulp te verzoeken tot het herstel der rust in de XXV Moekims. Nadat KRAIJENHOFF, die SIDI TAHIL gevolgd was, urenlang bij het havenkantoor had gewacht, kwam eindelijk de PANGLIMA DALAM opzetten. Wel liet hij zich gewoonlijk met de zaken niet in, maar hij zou nu toch de brieven van den commandant en den controleur naar den Soeltan brengen. Maar spoedig was hij terug met het bericht, dat niemand de brieven voor den HABIB durfde te openen. Men overreedde hem, nog een poging te doen, maar andermaal keerde hij onverrichter zake weder. Toen werd het anker gelicht, om de voorgenomen opmetingen te doen, waarna men nogmaals een kans wilde wagen. Evenwel weder met teleurstellenden uitslag, want SIDI TAHIL, die zich den 1en Juni aan den wal begaf, keerde den 3en met een brief van Teukoe KALI terug, waarin deze verklaarde, dat bij afwezigheid van den HABIB de Soeltan niet ontvangen kon. Nu werd de reede voor goed verlaten. KRAIJENHOFF liet een brief aan Teukoe KALI achter, om zijn leedwezen over de verhindering te betuigen en de groeten van zijn chef, den Gouverneur te Padang, over te brengen.

---

1) Kabinetsmissive d.d. 12 Juni 1872, L^a R^1, van den Gouv.-Gen. aan den Raad van Indië, met als bijlagen een rapport van den resident van Riouw, d.d. 25 Mei, L^a U^3, geheim, en een idem van den controleur Kroesen, d.d. 5 Mei, alsmede een brief van den Gouvernements-Secretaris aan voornoemden resident, d.d. 30 Maart, L^a C^1, en een schrijven van dien resident d.d. 27 Juni, L^a V^3.

2) Besluit 1 Maart 1872, no. 14.—; advies van den Raad van Indië, 16 Februari t. v. no. XIV.

Sidi Tahil had zijn verblijf aan wal ten nutte gemaakt, om inlichtingen in te winnen. Wat hij vernomen had, kwam hierop neder.

Kort na het eerste bezoek van de *Djambi* werd Tibang beschuldigd van poging tot vergiftiging van den Habib. Beschermd door den Soeltan, was hij bij gebrek aan bewijs aan straf ontkomen, maar Abdoerrahman had hem den dood gezworen en ware de Habib niet naar de Westkust vertrokken, waar hij zich ernstig ziek geworden nog bevond, de sjahbander zou reeds veel eerder Atjèh hebben verlaten. Nu was dit eerst in Mei geschied. De Soeltan had hem een vaartuig met handelsgoederen geschonken, om er mede naar Pinang te vluchten.

De Soeltan bemoeide zich met niets. De XXV Moekims werden door binnenlandsche vijandelijkheden verontrust, tot nabij den dalam werd gevochten, maar de Soeltan deed, als ging het hem niet aan. Klachten over volslagen wanorde was Tahil verzocht aan den controleur over te brengen, maar Kraijenhoff had den klagers doen weten, dat zij zich maar tot den Habib moesten wenden, wanneer deze zou zijn teruggekeerd [1]).

Dit nu moet in October zijn geschied. Volgens bericht van den controleur van Singkel bevond zich de Habib in September op de terugreis. Overal was hij op de kust met veel eerbewijs ontvangen, overal had men hem bijdragen gegeven voor den bouw van een moskee ter hoofdplaats. Aan zijn lange afwezigheid meende de Gouverneur het te mogen toeschrijven, dat de Habib tot dusverre geen gevolg had gegeven aan zijn voornemen, om hem te Padang een bezoek te brengen [2]).

Lezen we nu des Habibs biographie er op na, dan zien we, dat ook daarin gewag wordt gemaakt van inwendige troebelen, echter in de XXVI Moekims, welke het gezag van den nieuwen Soeltan niet wilden erkennen en „tot dit verzet hoofdzakelijk door Panglima Tibang, die Habib een persoonlijken haat toedroeg" zouden zijn aangezet. Als oorzaak van dien haat wordt vermeld, dat Tibang het aan den Habib weet, „dat hij het vertrouwen van den vroegeren Sultan verloren had . . .". De opstand werd gedempt, maar „hiermede had hij Panglima Tibang niet onschadelijk gemaakt" en toen nu de Habib kort daarop opnieuw naar

---

1) Rapport van den controleur Kraijenhoff, Padang, 23 Juni 1872.
2) Gouv. Sum. Westkust aan den Gouv.-Gen. 30 September 1872. n°. 6476.

de Westkust moest, trok TIBANG hiervan „partij om zich in de gunst van den Sultan in te dringen" [1]).

De Raad van Indië zag in de ervaring bij het jongste bezoek aan Atjèh opgedaan een mystificatie en onwil van den Soeltan, om weder met ons in aanraking te komen. Was dat zoo, dan werd 's Raads meening bevestigd, dat het bloot bezoeken van Atjèh slechts tot grootere verbittering daar voerde [2]). De zaak behoorde dus op andere wijze te worden aangevat en wel zooals was uiteengezet in het advies op de ons reeds bekende ministerieele depeche van den 24 April t. v.

Voor zooveel dit advies een wederlegging was van 's Ministers terechtwijzing betreffende 's Raads houding t. a. v. de nog niet bekrachtigde conventie met Engeland, kan het onbesproken blijven. Opmerking verdient het echter, dat opgekomen werd tegen het beweren van den inmiddels afgetreden Minister [3]), als zou de Raad „onvoorwaardelijke onthouding" hebben aanbevolen. Men had slechts willen waarschuwen tegen een „hoogst gewaagde politiek", waarvan „niet dan wrange vruchten" waren te verwachten. Ook kon men zich niet aansluiten „bij de negatie . . . der regten van den Sultan van Atsjin met betrekking tot de onderhoorigheden van dat rijk", want mocht deze het uitgangspunt zijn bij ons streven naar invloed in Atjèh, dan „ware eene vredebreuk met dat rijk imminent". Vandaar de bedenkingen van den Raad tegen 's Ministers opvattingen en zijn betoog tegen de toepassing van zulke beginselen, waarbij „ook het regt niet aan onze zijde zou zijn". Had de Raad al gezegd, dat het volkenrecht t. o. v. zulk volk niet gold, die uitspraak sloeg op de blokkade van Idi, en daarop alleen, en het was geen inconsequentie, toen tevens tot het niet aanknoopen van betrekkingen met ontrouwe vazallen werd geadviseerd. Behalve de practische internationale regelen kwamen ook de algemeen erkende billijkheidsbeginselen in aanmerking, bepaaldelijk dat onze betrekkingen met inlandsche volken en vorsten zich behoorden te kenmerken „door de meest ondubbelzinnige goede trouw", hetgeen medebracht, dat

---

1) Ind. Gids, 1880 II, blz. 1015. Over des Habibs stelling en de tegen hem gevoerde oppositie zie men in het Tijdschrift voor Ned. Indie, Nieuwe Serie, 3e Jaargang, 2e deel (1874) het opstel: „Aanteekeningen over Atjehneesche aangelegenheden", en bij Dr. Snouck Hurgronje, „De Atjèhers", Deel I, blz. 167 v. g. d.

2) Advies van den Raad van Indië, 30 Juli 1871, n°. I.

3) Mr. Van Bosse was den 6en Juli 1872 afgetreden en door Isaac Dignus Franssen van de Putte vervangen.

elke poging, om hun zwakheid ten eigen bate te misbruiken, „zorgvuldig . . . geweerd en vermeden" diende te worden, zoolang zij zich hielden aan de bestaande overeenkomsten?

Met verbazing had de Raad gelezen, dat zijn advies strijdig werd geacht met vroegere meeningen, over de uitbreiding van 's Gouvernements gezag in de Buiten-Bezittingen uitgebracht. „Duidelijk en bepaald" was in dat advies de weg aangewezen, welke naar het oordeel van den Raad tot vestiging van onzen invloed in Atjèh moest leiden, maar de Raad had zich daarin afkeerig getoond van zulke middelen, welke noodwendig zouden voeren tot een niet-vredelievende oplossing. Op Bali was door den Minister gedoeld. Met opzicht tot dat eiland had de Raad agressie aanbevolen, zeker! maar werden daar niet „toestanden geduld", die vragen deden, of „wij wel geregtigd zijn, om zoo streng over het Regeringsbeleid van Atsjin te oordeelen", als de afgetreden Minister wilde. Met dezen erkende de Raad onze bijzondere positie op Sumatra, maar hij zocht bevrediging langs minnelijken weg. Een groot woord over de onveiligheid in de Atjèhsche wateren en op Nias, maar was daarvan waarlijk veel gebleken?

Wat de Minister wilde, was in het wezen der zaak juist hetzelfde als de Raad in zijn aangevochten advies, „alleen geeft hij nog den rhetorischen vorm aan, waarmede wij de nieuwe phase behooren in te treden," terwijl de Raad het oordeelkundiger achtte, om de uitvoering over te laten aan hen, wien men de zending naar Atjèh mocht willen toevertrouwen. Tot die zending was nu dan in beginsel besloten. Om haar te doen slagen, behoorde zij Atjèh tijdig te worden aangekondigd, opdat de ontvangst verzekerd zou zijn, terwijl bij de keuze der aan te wijzen personen vooral te letten viel op doorzicht, vastberadenheid en groote kennis van de Maleische taal en de diplomatieke gebruiken der inlandsche wereld.

Groote belangen stonden op het spel. Gelukte de missie, dan was alles wel, zoo niet, dan behoorde te worden opgetreden „op eene wijze, die bij de groote uitgestrektheid van dat rijk en de afgelegenheid ervan groote krachtsinspanning kan vorderen, waarvan de tijd van duur bovendien à priori moeijelijk valt te berekenen". De heer Netscher moest niet worden aangewezen. Zijn aandeel in de Oostkustzaken had hem „persoonlijk zeer gehaat" gemaakt, zoodat hij voor de zending „niets minder dan onmogelijk" ware. Twee personen zouden te verkiezen zijn boven

één, daar er dan gemeen overleg kon wezen en in geval van ziekte of dood er althans één bleef, die, van het verhandelde geheel op de hoogte, er voor waken kon, dat behaalde voordeelen niet verloren gingen. De ambtenaren, welke de Raad aanbeval, waren de heeren H. VON DE WALL en D. W. SCHIFF. Gene overtrof als diplomaat den heer NETSCHER, was daarbij een ook in het Arabisch bedreven kenner der Maleische taal [1]) en muntte uit door „fijne hoffelijkheid, manieren en eerwaardig voorkomen". Men wist, dat hij „een ongeëvenaard prestige op de Maleische vorsten en grooten" uitoefende, en was overtuigd, „dat zoo het hem slechts gelukt in een persoonlijk onderhoud met den Sultan van Atsjin en diens rijksbestierder te komen, eene onbetamelijke bejegening der kommissie bij hen geen oogenblik meer in de gedachten zal komen, terwijl de kalme vastberadenheid en beproefde personele moed van den heer VON DE WALL" deed vertrouwen, „dat hij geene gelegenheid, hoe gewaagd welligt ook, tot eene ontmoeting onbenut zal laten voorbijgaan". Toevoeging aan de commissie van den controleur KRAIJENHOFF als secretaris, zou met het oog op diens latere bestemming — men wilde hem belasten met de aanrakingen met Atjèh — gewenscht zijn. Ook moest de commissie kunnen beschikken over eenige inlanders met de Atjèhsche taal vertrouwd [2]).

Overeenkomstig dit advies werd besloten, om aan den Soeltan te doen weten, dat minstens twee maanden na gedane aankondiging een commissie naar Atjèh zou vertrekken, om hem de bewuste „openingen" te doen; dat deze commissie zou bestaan uit de H.H. VON DE WALL en SCHIFF met KRAIJENHOFF als secretaris en eenige alsnog aan te wijzen geschikte inlanders als gevolg; dat het verzoek van Idi in afwachting van het resultaat der zending in advies zou worden gehouden en dat vooreerst geen nieuwe bezoeken aan Atjèh zouden worden gebracht [3]). Geschenken, een gouden halsketting voor den Soeltan en gouden horloges met het rijkswapen voor de grooten, zouden door de commissie worden medegenomen. Inmiddels uitgebroken woelingen in Deli, welke tot machtsontwikkeling daar hadden genoopt en die men, echter ten onrechte, aan den HABIB toeschreef, maakten het evenwel gewenscht, om met het vertrek der commissie te wachten, totdat

---

1) Hem was de samenstelling van een Maleisch woordenboek opgedragen.
2) Advies van den Raad van Indië, 24 Augustus 1872, n°. XI.
3) Besluit, 31 Augustus 1872, L^a H^2; geheime brief van dien datum aan den Min. v. Kol.

de rust ter Oostkust zou zijn hersteld. Tegen het aankondigen van het voorgenomen bezoek bestond echter geen bezwaar en zoo vertrok dan KRAIJENHOFF in October met de *Maas en Waal* naar Atjèh, waar hij na twaalf dagen reis aankwam. SIDI TAHIL werd naar den wal gezonden met twee gelijkluidende brieven aan de beide rijksbestierders. Was de HABIB nog afwezig, dan moest de brief voor Teukoe KALI worden afgegeven, in het andere geval behoefde dit niet. Zoo werd voorkomen, dat een vergeefsche reis zou zijn gedaan, indien de HABIB zich niet ter plaatse bevond. De brieven behelsden het doel van het bezoek, n.l. het overgeven van een brief van den Gouverneur der Westkust met verzoek te willen mededeelen, wanneer de Soeltan dien brief ontvangen kon en of hij bereid was, zulks te doen op gelijke wijze als te voren had plaats gehad.

Teukoe KALI was aanwezig, de HABIB bleek nog steeds ter Westkust te vertoeven. Van gene kreeg SIDI TAHIL een schrijven mede, waarin kennis werd gegeven, dat aangezien de Poeasa den volgenden dag — 3 November — inviel, men thans feest vierde [1]) en niet vergaderen kon, doch dat men over een drietal dagen zou berichten, wanneer de Soeltan den brief zou kunnen ontvangen. Twee dagen reeds daarna deed Teukoe KALI schriftelijk weten, dat tijdens de Poeasa geen zaken werden behandeld [2]) en dat dus eerst na afloop daarvan, op den 6en Sjawal 1289 (7 December 1872) de brief kon worden aangenomen.

Dat beteekende een maand werkeloos ter reede blijven liggen of onverrichter zake naar Padang terugkeeren. KRAIJENHOFF besloot nog een poging te beproeven en schreef Teukoe KALI, dat hij zeer wel wist, dat de Poeasa niet de aangewezen tijd was, maar dat tegenwind den tocht had vertraagd, dat hij hoopte, dat hiermede rekening zou worden gehouden en men er aanleiding in mocht vinden, om den brief voorloopig in ontvangst en daarvan eerst nà de Poeasa kennis te nemen. Hiermede ging men accoord en den 8en werd de brief overhandigd aan Teukoe KALI, zonder ceremonieel uithoofde van de omstandigheden. Vervolgens keerde

---

1) Dr. C. Snouck Horgronje. „De Atjèhers", Deel I, blz. 239: „Het einde dezer 8ste maand (Schaban), met name de laatste drie dagen zijn bijzonder levendig wegens de voorbereiding tot de Poeasa, de vastenmaand".

2) De wet schrijft voor „den Fastentag in passender Stimmung zu verbringen. Vor allem vermeide man, während des Fastens zu zanken und zu schelten, zu lügen und zu verleumden oder auch nur böse Begierden zu hegen". Dr. Th. W. Juynboll, „Handbuch des Islamischen Gesetzes" s. 120. Voor politiek dus niet de beste tijd, die vastenmaand (Ramadān)!

men naar boord terug. De brieven door Teukoe Kali met Kraijenhoff gewisseld, noemde deze zeer beleefd, „doch zijne houding bij het ontvangen van den brief was terughoudend en achterdochtig en verried wantrouwen". Men schreef dit toe aan het van Simpang Oelim gekomen bericht, dat een Nederlandsch oorlogsschip een gewapenden schoener, de *Gipsy*, had opgebracht, een handeling, welke als strijdig met de verzekeringen van vriendschap in Atjèh groote verontwaardiging had verwekt. Dit juist in een tijd, dat ons andermaal de gelegenheid werd geboden, om de zaken met Atjèh in der minne te schikken!

Wat toch was het geval.

In den loop van Juni waren ter reede van Idi handelsprauwen door oorlogsvaartuigen van Simpang Oelim buitgemaakt, waarna de blokkade weder was aangevangen niet slechts van Idi, maar ook van Keureutòë (Kĕrti) en Pasè, welke staatjes zich voor den tijd van drie jaren hadden verbonden tot afwering van de aanvallen van Simpang Oelim en Lhō's Seumawé. Door tusschenkomst van den Pangéran van Langkat, tot wien de benarde radja's zich hadden gewend, was een en ander ter kennis van den resident van Riouw gekomen, die daarop in overleg met den stationscommandant, den kapitein-luitenant Rietveld, het besluit had genomen, om de oorlogsvloot van Simpang Oelim te vernielen, aangezien geen gevolg was gegeven aan de ten vorige jare door den bevelhebber der *Marnix* gedane waarschuwing, om den handel ongemoeid te laten, welke waarschuwing nog in Mei door den resident was herhaald. Zoo optredende, hadden beide autoriteiten gemeend slechts te handelen overeenkomstig de bekomen instructiën, gevolg, als men zich herinnert, van 's Raads advies, dat de regelen van het volkenrecht hier niet van toepassing konden zijn. De *Marnix* was via Deli naar Idi gestevend, had daar aankomende — 7 September — geen oorlogsprauwen aangetroffen en was toen doorgegaan naar Keureutòë. Hier had men de *Gipsy* gevonden, „een schoener, nieuw en hecht gebouwd, gekoperd en bewapend met 7 kanonnen", eigendom van Teukoe Paja, dien we later als een onzer verbitterdste vijanden zullen leeren kennen. Het schip was opgebracht naar Laboean Deli, waar het in afwachting van te nemen beschikkingen zou blijven liggen.

Nauwelijks was de *Marnix* vertrokken, of de resident had het besluit van 31 Augustus ontvangen, waarbij, gelijk men weet, was bepaald, dat voorloopig geen bemoeienis met de Atjèhsche

onderhoorigheden mocht plaats hebben. Vergeefs had SCHIFF, door naar Pinang te seinen, nog getracht, den commandant van de veranderde inzichten der regeering te verwittigen. Het telegram was niet ontvangen, het lot der *Gypsy* daarmede beslist [1]).

SCHIFF betreurde het geval, dat in Atjèh diepen indruk moest hebben gemaakt, want te Pinang was den onzen door den Gouverneur medegedeeld, dat de Soeltan zijn hulp tegen de Hollanders had ingeroepen, „daar deze zijne kust afliepen" [2]).

De zaak was te onaangenamer, wijl juist in dien tijd Panglima TIBANG door tusschenkomst van onzen landgenoot VAN ANGELBEEK, een handelsman, met den resident in aanraking was gebracht en dezen in een langdurig onderhoud op „openhartige" wijze over den toestand in Atjèh had ingelicht. De Soeltan zou geneigd zijn, een verdrag met het Gouvernement te sluiten, maar een schriftelijk bewijs had TIBANG niet kunnen vertoonen. De resident had daarop te kennen gegeven, dat het Gouvernement „niets liever en niets anders wenschte dan met den Sultan van Atjeh mede te werken, om zijn gezag te handhaven en de welvaart en bloei van zijn rijk te bevorderen", en dat hij persoonlijk spoedig naar Atjèh dacht te gaan, om van zijn belangstelling te doen blijken. Van de voorgenomen commissie was echter met voordacht niet gesproken; wel had de resident, met het oog op die zending vooral, door den controleur HALEWIJN alles laten opteekenen, wat TIBANG over den toestand in Atjèh had medegedeeld.

Dit nu kwam op het volgende neder. Het land werd beroerd door twee partijen, waarvan een, de Arabische, in den HABIB haar leider had. Bijzonderheden dienaangaande leeren we kennen uit een opstel in het *Tijdschrift voor Ned.-Indië* [3]), waarin de stand van zaken wordt vermeld nà TIBANGS mislukten aanslag op den HABIB. Aan de zijde van den laatste stonden: „Panglima POLIM, T. BAIT, T. IMAM LONGBATA, T. NJA BANTAH, Panglima III MOEKIM, T. RAIJOET LAMKAPONG, T. IMAM KERKOEN en T. IMAM SILANG, dus de geheele sagi XXII, 10 moekims van sagi XXVI en Longbata".

„De partij van den Sulthan bestond uit: Panglima TIBANG, T. KADLI, Panglima MESDJID RAJA, T. NJA TJOET, IMAM TOENGKOEB, IMAM TJADÉ, T. NEQ RADJA en T. NANTA".

---

1) Resident Schiff aan den Gouv.-Gen. 20 September 1872, L^a B^4.

2) Rapporten van den controleur Kroesen en van den commandant der *Marnix*, kapitein-luitenant Rietveld, gedateerd resp. 17 en 19 September 1872.

3) Nieuwe Serie, 3e jaargang (1874) 2e deel, getiteld: „Aanteekeningen over Atjehneesche aangelegenheden", blz. 405 v.g.d.

„Sia Oelama van de XXVI Moekims was en bleef weifelend. Neq Poerba was den Sulthan vijandig, maar koos toch geen partij voor Habib. Imam Lamnga helde over tot Habib".

„T. Nja Tjoet, en met hem Imam Toengkoeb, Tjadé en T. Neq Radja, koos partij tegen Habib, omdat hij door den Sulthan verlangde erkend te worden als hoofd der XXVI Moekims . . ." [1]).

„De Sulthan was zwak, Habib was flink, Panglima Tibang geslepen . . . Zooals gewoonlijk bij zwakke menschen wordt opgemerkt, had de Sulthan, ondanks alle hem bewezen diensten, wel ontzag maar geen genegenheid voor Habib," en toen deze den Soeltan uit zijn moeilijkheden had gered en dus minder noodig was, „is het wel aan te nemen, dat hij wenschte bevrijd te worden van den lastigen druk van Habibs superioriteit, en dit zal wel de reden zijn, dat de zaden van tweedracht tusschen die twee, zoo listig gestrooid door P. Tibang, spoediger wortel schoten dan het succes van Habib wel kon doen verwachten" [2]).

Over Idi liet Tibang zich zeer ongunstig uit. De radja zou indertijd van den Soeltan tot het productief maken van zijn land geld geleend en dit niet teruggegeven hebben. Niet juist heette het, dat de Soeltan aan Simpang Oelim directen steun verleende.

Dat de resident na deze mededeeling het mogelijke heeft beproefd, om nog te bewerken, dat de *Marnix* in den strijd tusschen genoemde landschappen niet ingreep, laat zich, afgescheiden van den van hoogerhand reeds gekomen last tot onthouding, begrijpen. Maar, we weten het reeds, die last kwam te laat en het opbrengen van de *Gypsy* was niet meer te voorkomen. Tibang had Riouw reeds verlaten, toen het bericht van dat feit er kwam. Hij zou er echter terugkeeren na te Pinang eenige zaken te hebben afgehandeld [3]).

Nadat Resident Schiff op Riouw van een dienstreis naar het nog steeds onrustige Deli was teruggekeerd, trof hij daar zijn mede-commissaris Von de Wall aan. Ook vond hij er een brief van Tibang, gedateerd 24 October, waarin deze hem berichtte, dat hij door ziekte te Singapore had moeten blijven, maar spoedig weder op Riouw hoopte te komen. Vooraf wilde hij echter naar Atjèh gaan, voor welk doel hij reeds een stoomschip had ingehuurd. Met den heer Schiff was Von de Wall van oordeel, dat het beter

---

1) t. a. p. blz. 144.
2) t. a. p. blz. 412 en 413.
3) Zie noot 1) op blz. 371.

was TIBANGS komst af te wachten, om van hem nadere inlichtingen omtrent den toestand in Atjèh te kunnen vernemen, alvorens zich derwaarts te begeven. Men zou dan ook TIBANG kunnen uiteenzetten, dat de *Gypsy* niet was opgebracht ten eigen bate, doch alleen met het doel zeeroof tegen te gaan, en verder ware hem dan mede te deelen, dat het in ons voornemen lag, het schip ter beschikking van den Soeltan te stellen, opdat deze naar 's lands wetten zou kunnen handelen. De resident stelde der regeering dus voor, om de *Gypsy* door de *Djambi*, het schip dat de commissie naar Atjèh zou overbrengen [1]), daarheen te laten slepen of het vaartuig al dadelijk aan TIBANG uit te leveren [2]).

Bij het aan den voet vermelde besluit was o.m. vastgesteld een instructie[3]) voor H.H. Commissarissen. Duidelijk blijkt uit dit stuk, dat men zoo eenigszins mogelijk langs minnelijken weg tot een vergelijk wilde komen, maar ook weder, hoe bezwaarlijk het soms is, om zich in alle opzichten streng te houden aan het vooropgestelde doel. Althans de commissarissen maakten bedenkingen[4]) „in verband met de moeijelijkheid der hun opgedragen taak en het wijdstrekkend gewicht hunner zending". Artikel 5, meenden zij, was niet te rijmen met de bewering, dat wij Atjèhs integriteit wenschten te handhaven, daar het geven van „hulp en raad" toch feitelijk daarvan een aantasting zou zijn. Ook had de Soeltan gegronde reden, om zich over de houding van Idi gegriefd te gevoelen, zoodat bijstand aan dat staatje een vijandige daad zou zijn. Bezwaar had men tegen het niet mogen vermelden van de namen der staatjes bedoeld in artikel 6, want er zou natuurlijk worden gevraagd welke die wel waren, en bleef men het antwoord schuldig, dan zou dit achterdocht wekken. Beter ware het, die namen op te geven en de verzekering te laten volgen, dat op de aanzoeken der betrokken radja's niet was ingegaan. Verder kon men zich niet vereenigen met het voorgeschrevene in artikel 5, sub *b*, waarbij, mocht de gezindheid ons gunstig blijken, 's Gouvernements goede diensten moesten worden aangeboden tot het scheppen van een betere verstandhouding tusschen de staatjes onderling en met den Soeltan. Commissarissen beloofden zich hiervan niet veel. Afgaande op MARSDEN en ANDERSON, moest het in Atjèh „altijd een onordentelijk huishouden en inwendige rust-

1) Besluit 6 October 1872 L^a L^2 geheim.
2) Resident Schiff aan den Gouv.-Gen. 13 November 1872, D^4.
3) Bijlage n°. IX.
4) Commissarissen aan den Gouv.-Gen. 16 November 1872, L^a A.

verstoringen steeds aan de orde van den dag zijn geweest." Er bestond dus geen kans, dat wij nu opeens alles in het reine konden brengen, en de HABIB zou zeggen, dat men desgewenscht die zaken wel zelf wist te regelen. Men zou dus handelende al dadelijk te veel verlangen en feitelijk Atjèhs souvereiniteit in het hart grijpen. Een vergelijking met Siak ging hier niet op, want dit had ons de oppermacht bij herhaling opgedrongen en onze betrekkingen met dat rijk waren reeds van zeer ouden datum. Dat alles was m.o.t. Atjèh geheel anders. Bovendien kon zoodanige overeenkomst wel eens hinderlijk bindend worden, voeren tot ongewenschte gevolgen, met name tot het voortdurend ingrijpen in de onderhoorigheden. Men behoorde zich daarom voorloopig te vergenoegen met het recht van vestiging en met dat, om de nederzettingen nu en dan te bezoeken; het overige ware den tijd over te laten. Ongeraden meende men het, door commissarissen zelve te doen verklaren, dat het Gouvernement zich voorheen „ten nadeele van Atjeh uitgebreid heeft", want „ABDOEL RACHMAN reclameerde deswege ten vorigen jare op vrij bitse wijze". Mocht deze quaestie te berde worden gebracht, dan kon op het verdrag van 1857, waarbij partijen een schoone lei hadden gemaakt, worden gewezen.

Zoo zien we hier dezelfde denkbeelden terug, die de Raad van Indië in zijn door den Minister aangevochten advies had gehuldigd; denkbeelden, van welke het wel te betreuren is, dat men ze niet aan de practijk heeft mogen toetsen, want tot de afreis der commissie zou het nimmer komen. Men stond in den vooravond van gebeurtenissen, waardoor het Atjèh-vraagstuk in een geheel nieuwe phase zou treden, welke in een minnelijke schikking niet haar einde heeft mogen vinden.

HOOFDSTUK XI.

DE OORLOG VERKLAARD.

HOOFDSTUK XI.

DE OORLOG VERKLAARD.

Panglima TIBANG was na zijn bezoek aan resident SCHIFF naar Singapore overgestoken en van daar met een door hem ingehuurd stoomschip naar Atjèh gereisd. Men had er hem met wantrouwen begroet en den Soeltan gezegd, dat hij „het rijk van Atjeh aan Mijnheer (n.l. den resident van Riouw) had overgegeven; zelfs HENDRIK CHRISTOFFEL VAN AKKERE heeft dit gezegde gehoord"[1]), zoo zou TIBANG, toen hij na eenigen tijd weder op Riouw kwam, den heer SCHIFF verklaren.

VAN AKKERE, zwager van VAN ANGELBEEK en handelaar te Bengkalis, had met TIBANG de reis naar Atjèh gemaakt, om er pepercontracten te sluiten, bij welke gelegenheid hij tot den Soeltan was toegelaten. Hij had dien aangetroffen „ten einde raad, zeggende, dat hij niet wist wat hij doen moest, dat hij gaarne met de Hollanders zou willen onderhandelen, maar door de partij der Arabieren voor hen bevreesd werd gemaakt"[2]).

Toen dus, medio November, dezelfde toestand als TIBANG reeds in September had beschreven, echter met dit verschil, dat de ons vijandige partij de *Gypsy*-zaak tegen de ons gezinde kon uitspelen, wat niet gebeurd zou zijn, wanneer wij ons de gunstige stemming, welke op de bespreking aan boord van de *Djambi* was gevolgd, ten nutte hadden gemaakt. Maar sedert was niets gedaan, om van 's HABIBS gezindheid partij te trekken, en hij, die zich in zijn verwachting, om met onzen steun zijn positie te handhaven, teleurgesteld had gezien, keerde zich tegen ons. Hiertoe schijnt vooral het bezoek van de *Maas en Waal* aanleiding te hebben gegeven. De HABIB bevond zich destijds nog

---

1) Uit de aanteekeningen van controleur Halewijn over zijn op last van den resident van Riouw aldaar met Tibang gevoerd onderhoud; bijlage van 's residents brief aan den Landvoogd d.d. 13 December 1872, L^a H., geheim.

2) Biographie, blz. 1015.

op de Westkust, hij kon dus geen deel nemen aan de besprekingen met den commandant van het schip en den controleur en moet bij terugkomst te Atjèh begrepen hebben, „dat de oorlog met de Hollanders onvermijdelijk was", aangezien het voortaan aan beraden leiding zou ontbreken.

Omstreeks den tijd van 's HABIBS terugkomst ter hoofdplaats was ook TIBANG daar weder verschenen, om verslag uit te brengen van zijn onderhoud met den heer SCHIFF en den Soeltan mededeeling te doen van 's residents voornemen, om eerlang naar Atjèh te gaan. Kwam het daartoe, dan zou TIBANG *de* man zijn en de HABIB hebben afgedaan. Voor beiden ging het nu om het zijn of niet zijn. Gene bouwde zijn hoop op den resident, deze verwachtte van een beroep op den Grooten Heer de redding zijner wankelende positie. Tusschen beiden in stond de Soeltan, een knaap nog, met eerbiedige vrees voor den HABIB vervuld, zonder durf, om zich openlijk aan TIBANGS zijde te scharen, overweldigd door de moeilijkheden, waarin hij verkeerde.

In dien gemoedstoestand bezweek hij voor 's HABIBS aandrang, om zich tot den Soeltan van Turkije te richten, en onderteekende een door zijn eersten minister ontworpen brief aan dien vorst. Evenwel niet zonder tegenstreven en eerst nadat hij tot tweemaal toe geweigerd had, omdat in de hem aangeboden concepten de zaken scheef waren voorgesteld en hij bovendien veel meer geneigd was, het oor te leenen aan het denkbeeld, waarmede TIBANG van Singapore was gekomen, dat, met name, om zich tot Riouws resident te wenden. Maar nog moest met den HABIB ernstig rekening worden gehouden, diens invloed nog meer worden afgebrokkeld, alvorens de resident kon worden ingehaald. In dien geest zou men dien ambtenaar dus schrijven, hem verzoeken zijn komst nog uit te stellen. Maar in plaats van nu onomwonden mede te deelen, wat de zaak was, werd in den brief [1]) als reden voor het uitstel opgegeven, dat den Soeltan van Turkije geschreven was en men eerst wilde afwachten, wat diens antwoord zou zijn. Dit had de HABIB weten door te drijven en zoo moest de brief aan SCHIFF wel een zonderlingen, weinig vertrouwen inboezemenden indruk maken.

In December meldde zich TIBANG in gezelschap van vier Atjèhsche grooten weder bij den resident aan, om den brief des Soeltans te overhandigen. Ook die grooten hadden brieven van

1) Bijlage n°. X.

hun lastgevers medegebracht[1]). Zij, t.w. Teukoe Nja Moehamat, Teukoe Nahoeda Moehamat, Teukoe Akoeb en Teukoe Nja Agam, traden hierbij op als gemachtigden, eerstgenoemde van Teukoe Kali en Teukoe Panglima Meuseugit raja, de tweede van Teukoe Nè[5] radja Moeda Seutia van Meurasa en van Teukoe Nanta Seutia, terwijl de twee anderen als Tibangs volgelingen waren te beschouwen.

De brief van den Soeltan werd met een saluut van dertien schoten ontvangen, in overleg met Von de Wall door den resident alleen, omdat de Atjèhsche grooten van de voorgenomen zending nog onkundig moesten blijven. Zij verklaarden wel te weten, dat er vóór hun vertrek een oorlogsschip — de *Maas en Waal* — ter reede van Atjèh was gekomen met een schrijven van den Gouverneur der Westkust, maar den inhoud daarvan kenden zij niet, wijl de Habib verboden had, er tijdens de Poeasa kennis van te nemen.

Uit de brieven en Tibangs mededeelingen bleek, dat men een uitstel van 's residents komst van zes maanden begeerde, dat het stellen van dien termijn evenals het schrijven aan den Soeltan van Turkije louter het werk van den Habib was, doch dat de Soeltan c.s. „geheel anders" wilden, n.l. tijdwinst, om 's Habibs invloed geheel te kunnen fnuiken. „Inzonderheid haakt de jonge Sultan naar het oogenblik, dat hij van het dwangjuk des gehaten Arabiers zal zijn ontslagen." Die haat zou zijn voortgevloeid — zoo Tibang — uit het feit, dat de Habib voor een waarde van $ 50.000 aan juweelen uit den boedel van den overleden Soeltan had verduisterd.

Opmerkelijk was het, dat niet de brief van den Soeltan, maar die van Tibang klachten inhield over Idi, zoowel als over de *Gypsy*. Het opbrengen van dit schip had veel sensatie verwekt; de Soeltan was „er ten zeerste beschaamd" over en had het „zeeroof" genoemd! Wat den radja van Idi betrof, hij zou sedert vijf jaren geen *wasé* hebben betaald, een door Tibang overgebracht schrijven, om hem aan zijn verplichtingen te herinneren, was onbeantwoord gebleven en ook niet vormelijk ontvangen. Teukoe Tjihik, zoo heette de radja, dobbelde zwaar met Chineezen, was groote sommen schuldig aan handelaren van Groot Atjèh en had een hunner, die zijn geld was gaan opvorderen, doen vermoorden.

---

[1]) Bijlage n°. XI.

Een ander hoofd van een naburig staatje, zekeren Teungkoe DI BOEKIT, had hij geweld aangedaan.

Met VON DE WALL meende SCHIFF, dat de verklaringen door de afgezanten afgelegd, ze mochten dan van één kant komen, toch in hoofdzaak vertrouwen verdienden. Vast stond, „dat op het oogenblik te Groot-Atjeh groote spanning heerscht en de beide partijen, waar tusschen de Sultan als gekneld zit, elkander hartstochtelijk den boventoon betwisten, een toestand, welke het wel de ernstige overweging waard maakt, of het wel geraden te achten is, dat de kommissie midden in dien heftigen strijd, de onderhandelingen met den Sultan trachte aan te vangen." Beiden oordeelden, dat geduld moest worden uitgeoefend, omdat van een transactie met den HABIB, „die ons een onverzoenlijken haat toedraagt", geen heil was te verwachten. Maar een uitstel van een half jaar kwam te lang voor; drie maanden zou voldoende zijn. Was er dan nog geen bericht, dan had de commissie zich naar Atjèh op te maken. Zij verzocht daarom machtiging, om den Soeltan in dien geest te schrijven, en stelde tevens voor om, wijl dit een goeden indruk zou maken, de gezanten met de *Marnix*, „het geincrimineerde oorlogsvaartuig", naar Atjèh te doen reizen met de *Gypsy* op sleep, om dit den Soeltan over te leveren, onder mededeeling, dat geen zeeroof was bedoeld, doch integendeel het weren daarvan[1]).

Hield men zich overtuigd, dat de Soeltan en zijn partij inderdaad op aansluiting bij het Gouvernement bedacht waren, er was in de overgereikte brieven iets, wat te denken gaf. Allereerst wel de mededeeling, dat aan de Porte was geschreven, maar ook een opvallend verschil tusschen de fijnheid van uitdrukking in den brief des Soeltans en die op den omslag daarvan. Wat in het lichaam stond, was „gewrongen en voorzichtig", de altijd bloemrijke poedjian (de aanhef) vertoonde een opmerkelijk gebrek aan hoffelijkheid. Het zegel des Soeltans was niet geplaatst boven ter rechterzijde, doch in het midden van het papier, wat VON DE WALL verklaarde nog nimmer gezien te hebben en waaromtrent hij een onderzoek in de archieven aanbeval „opdat kon worden nagegaan, of men met een opzettelijke afwijking te doen had"[2]).

1) Resident Schiff aan den Gouv.-Gen., 13 December 1872, geheim, L^a H^4, veel spoed.

2) Wat niet het geval was. Op blz. 136 van Deel I, „De Atjèhers", leest men, dat de *Sarakata's* (aanstellingsakten) het zegel des Soeltans „boven in het midden" plachten te dragen en bij analogie mag dus worden aangenomen, dat die vorm bij alle van den Soeltan uitgaande stukken gebruikelijk was.

Om inlichtingen gevraagd, hadden de gezanten ten antwoord gegeven, dat de plaatsing van het zegel zóó naar oud gebruik was geschied, en dat, wat het adres en den aanhef betrof, 's residents toegeeflijkheid werd ingeroepen, daar de schrijver niet zeer bedreven in zijn vak was en het adres eerst aan boord geschreven had kunnen worden, omdat de HABIB nog op het laatste oogenblik den brief had trachten te vernietigen.

Deze heette dan de kwade man en hij is dit in de toenmalige phase van de zaak ongetwijfeld ook geweest. Alleen, men verloor geheel uit het oog, dat het zijn doodsvijand TIBANG was, die zijn doopceel lichtte, en dat, hoe de Arabier thans onswaarts ook gestemd mocht wezen, de tijd niet zoo ver achter lag, dat hij de hand der verzoening had toegestoken. Vriendschappelijk was op de *Djambi* het afscheid geweest, nadat — bewijs van oprechtheid — de waarheid met harde woorden was gezegd. Want het is aan geen twijfel onderhevig, dat de HABIB op het aanknoopen van goede betrekkingen heeft willen aansturen; niet in het belang van den Soeltan, het land of het Gouvernement, maar in dat van hemzelf. Als TIBANG, had ook hij zijn voordeel gezocht en eerst nadat hij had leeren inzien, dat wij zijn medewerking niet begeerden, liever met TIBANG te doen wilden hebben, eerst toen had hij ons den rug toegekeerd en den blik naar elders gewend. Het was al met TIBANGS terugkomst te Atjèh gebleken. ABDOERRAHMAN had toen een ter reede liggend Fransch schip willen inhuren [1]), om er vertooning mede te maken en het geloof ingang te doen vinden, dat het Fransche Gouvernement zich de zaak van Atjèh aantrok. De transactie was afgestuit, omdat 's HABIBS broeder den heer ROURA weleens had bedrogen. Ook in andere ondernemingen was de HABIB niet gelukkig geweest, zoodat hij het ten slotte geraden oordeelde, om maar heen te gaan. „Hij had geen lust het gezag in Atjeh met Panglima TIBANG te deelen en omdat hij geen goeden invloed meer op den gang van zaken kon uitoefenen, verliet hij Atjeh, liet zich per stoomschip *Paty* naar Pinang brengen en vertrok van daar per mail naar Mekka, waar hij eenigen tijd bij den Sjerif ABDOELLAH BASJAH vertoefde" [2]). Op de voorstellen der commissie werd eerst in het begin van Januari geantwoord. De regeering kon zich er mede vereenigen

---

1) Vermoedelijk de *Paty*, gezagvoerder Roura, die reeds vele jaren met den radja van Patè in handelsbetrekking stond.

2) Zie zijn reeds aangehaalde biographie, blz. 1015.

en oordeelde eveneens, dat „thans" het oogenblik, om met Atjèh te onderhandelen, niet gunstig was. Uitstel zou noodig zijn, maar het ware verkeerd, den duur daarvan vast te stellen en zich geheel tot het afwachtende te bepalen. Men kon den Soeltan, zonder stellige beloften van steun te doen, toch wel te kennen geven, dat zijn streven, om zich van de Arabische partij los te maken, onze levendige sympathie had. Ook wilde de regeering, dat de berichten door TIBANG gegeven, gecontroleerd werden, waartoe zij ter beschikking van de commissie den inlandschen schrijver DATOE SETIA ABOE HASSAN stelde. Voegde men hem, die zich als een zeer geschikt persoon had leeren kennen, een met het Atjèhsch vertrouwden inlander toe, dan zou men al licht meer te weten kunnen komen. Tot dit doel ook moest KRAIJENHOFF zich naar Pinang begeven, dat door zijn handelsbetrekkingen met Atjèh gelegenheid bood te vernemen, wat daar omging. HASSAN zou dan zijn berichten den controleur moeten toezenden, deze de commissie, zoo noodig per draad, op de hoogte houden.

Met opzicht tot de verdere gedragslijn wenschte de regeering, dat ten behoeve van den Soeltan zou worden ingegrepen, wanneer het tot een openlijke botsing der partijen komen mocht en onze hulp door den vorst werd ingeroepen. Men ontveinsde zich geenszins, dat zulks „eene beduidende machtsontwikkeling" kon vorderen, maar het doel was dat waard. Reeds een halve eeuw schier bestond, schreef de Raad, „het pijnigend Atsjineesch vraagstuk" [1]) en nimmer was de gelegenheid, om dit tot een gewenschte oplossing te brengen zoo gunstig als juist nu. Kwam men tusschenbeide, het zou slechts zijn, „onder beding . . . van de erkenning" onzer suprematie.

Overeenkomstig het deswege voorgestelde zou de *Marnix* op Riouw worden gedirigeerd. Bij het uitleveren van de *Gypsy* moest den Soeltan worden medegedeeld, dat en aan „welke daden van roof en plundering" de opvarenden zich hadden schuldig gemaakt en dat het aan die stremming van het verkeer moest worden toegeschreven, dat het schip was opgebracht. Gaf men het nu terug, het geschiedde met ernstige aanbeveling, om door het nemen van strenge maatregelen tegen herhaling van „soortgelijke misdrijven" te waken [2]).

Den 25^{en} Januari 1873 verliet de *Marnix* Riouw met de Atjèhsche

---

[1]) Advies van den Raad van Indië, 31 December 1872, n°. III.

[2]) 1e Gouv.-Secr. aan den Resident van Riouw. Batavia, 4 Januari 1873, L^{a} A, geheim.

gezanten Sidi Tahil en Datoe Aboe Hassan aan boord. Bijna twee maanden hadden de afgevaardigden des Soeltans op Riouw doorgebracht, een tijdruimte, welke wel afsteekt tegen de haast, waarmede in de naaste toekomst zou worden gehandeld, en die den resident een twintigtal jaren later tot grief is gemaakt [1]). Niet ten rechte nochtans, want zeker had de heer Schiff er geen schuld aan, dat zijn brief van 16 December eerst den 4en Januari werd beantwoord en dat de *Marnix* niet dadelijk daarop ter beschikking stond. Ook kan de beschuldiging, als zou Schiff de menschen onvoorkomend hebben bejegend, moeilijk worden overeengebracht met wat deze ambtenaar op den dag van hun afreis aan de regeering rapporteerde, te weten: „Ik heb zooveel de omstandigheden en mijne positie zulks toelieten, getracht den slechten dunk van onze goede trouw, welke in Atjeh en inzonderheid ter hoofdplaats, in de omgeving van den Sulthan overheerscht, weg te nemen en ben daarin, althans wat deze zendelingen betreft, in zoover geslaagd, dat ik bij hen ondubbelzinnige blijken heb meenen te bespeuren van een onbepaald vertrouwen in mijn persoon". Gaarne had hij hun duidelijk gemaakt, waarom er onzerzijds prijs op werd gesteld, dat Atjèh zich onder Nederlands suprematie plaatste, maar hij had dit nagelaten, omdat de zaak van te teederen aard was, om haar zonder bekomen machtiging aan te roeren, en ook, wijl openhartig spreken werd bemoeilijkt door de valsche positie, welke Engeland en Nederland sedert 1824 t. a. v. Atjèh innamen. Aan ons de zorg voor de veiligheid der Atjèhsche wateren, aan Engeland die voor Atjèhs integriteit! Van die dubbele verplichting had de belanghebbende partij nimmer vernomen, noch was haar daarvan ooit gebleken. En nu had men in 1871 een nieuwe overeenkomst gesloten, weder zonder medeweten van Atjèh, waarbij Engeland van alle bemoeienis afzag, Nederland daarentegen zich opeens de eertijds gedane belofte als een niet langer te verwaarloozen plicht voor oogen hield, oorlogsschepen zond, de *Gypsy* vermeesterde en tusschen vorst en ondergeschikte grooten optrad. „Is 't nu wonder, dat hij (de Soeltan) van deze opeens gemanifesteerde roeping van Nederland niets begrijpt en het nemen van de *Gypsy* als eene daad van zeeroof kwalificeert!"

---

1) „Een stuk geschiedenis aangaande het ontstaan van den Atjeh-oorlog". „Ind. Gids" 1892, II, blz. 1487, overgenomen uit de „Soerabaja Courant" van 23 April 1892. Dat „stuk geschiedenis" bevat onjuistheden, verraadt onkunde omtrent de hoofdfeiten en wekt ten slotte door den schimpenden toon allerminst vertrouwen.

Het was noodig, meende SCHIFF, het juiste standpunt t. o. v. Atjèh aan te geven, en VON DE WALL was dit met hem eens. Het woord „zeeroof" had niet gebezigd mogen worden en het was dan ook door TIBANG onder betuiging van leedwezen teruggenomen, een feit, dat SCHIFF niet verzuimd had, in zijn brief aan den Soeltan te vermelden. In een ander schrijven van denzelfden datum — 21 Januari — waarin SCHIFFS vriendschappelijke gevoelens waren vertolkt, had deze met opzet over de reden van het verlangde uitstel gezwegen. Dit toch wist men het werk van den HABIB en met het oog alweder op diens invloed waren de brieven aan den Soeltan zoodanig opgesteld, dat de eerste minister er zonder bezwaar kennis van kon nemen [1]).

De vraag, of het in de bedoeling der Regeering zou kunnen liggen, dat TIBANG en de zijnen op de hoogte werden gesteld van KRAIJENHOFFS verblijf te Pinang, had men na rijpe overweging bevestigend beantwoord. De gezanten wisten er dus van en hadden den maatregel nuttig geoordeeld. Maar het plan, om ABOE HASSAN of SIDI TAHIL in Atjèh achter te laten, was door hen afgekeurd, omdat de HABIB die lieden ongetwijfeld als spionnen zou laten afmaken. Ook kwam hun dit minder noodig voor, want SIDI TAHIL, die aan boord van de *Marnix* door een tiendaagsch verblijf ter reede toch voeling met den wal zou hebben, kon daar goed worden ingelicht, en voor het overige zouden de gezanten wel zorgen, dat KRAIJENHOFF te Pinang niet zonder berichten bleef.

Nog was het gezantschap niet afgereisd, of uit Pinang kwam een telegram, dat in het begin der maand een afgevaardigde van den Soeltan naar Frankrijk was vertrokken. TIBANG c.s. waren op de mededeeling van dit bericht „ondubbelzinnig ten hoogste verbaasd" en meenden, dat de Soeltan hierin niet de hand kon hebben en er misbruik van zijn zegel moest zijn gemaakt, vermoedelijk door den HABIB, die reeds eerder in Frankrijk was geweest. Voor dit vermoeden bestond, als we reeds zagen, wel reden. De HABIB had inderdaad begin Januari Atjèh verlaten en er was te voren door hem op het inroepen van Fransche hulp gezinspeeld. „De daad zelf", oordeelde SCHIFF, „pleit echter niet voor de kracht van hem en zijne partij" [2]).

Het moge den gezanten verdroten hebben, tot een langdurig

---

[1]) Zie de Bijlagen n°. **XII**, *a*, *b* en *c*.

[2]) Schiff aan den Landvoogd, 25 Januari 1873, L^a R^4, geheim.

verblijf op Riouw verplicht te zijn geweest, gebleken is het niet, dat zij daarom in kwaden luim zouden zijn afgereisd.

TIBANG was verheugd over het aanbod, om met de *Marnix* den tocht te maken, zijn metgezellen legden aanvankelijk eenigen schroom aan den dag. Zij hadden brieven te bezorgen aan de hoofden van een zevental onderhoorigheden ter Oost- en Noordkust en vreesden, dat men daartegen bezwaar zou hebben. Nadat hun echter was verzekerd, dat hun daartoe de gelegenheid zou worden geschonken, mits op elke reede niet langer dan twee dagen vertoevende, namen ook zij het voorstel gaarne aan. Ook had de resident er niets tegen, dat Singapore werd aangedaan. TIBANG moest er voor zijn heer een stoomschip koopen; op Riouw had hij er geen kunnen vinden.

Dat aandoen van Singapore zou noodlottig worden en omdat dit het geval is geweest, heeft men later in de bewering, dat er een stoomer moest worden aangeschaft, een voorwendsel willen zien. Ten onrechte nochtans, want er is inderdaad over zoodanig schip — de *Vedar* — onderhandeld en de transactie zou ook aangegaan zijn, indien zich de borgen, wien de koopsom te hoog voorkwam, niet hadden teruggetrokken [1]). Het is van gewicht, deze feiten scherp in het oog te houden, want te Singapore is de intrige op touw gezet, waarvan Nederland en Atjèh beiden het slachtoffer zijn geworden, en wel behoort dus te worden onderzocht, of en, zoo ja, in hoeverre Atjèh daaraan schuld heeft gehad.

Voorop worde gesteld, dat over hetgeen tijdens het oponthoud van de *Marnix* te Singapore is voorgevallen, nimmer het volle licht is opgegaan. Toch kan de waarheid vrij goed worden benaderd uit wat in den loop der tijden bekend is geworden. Dit nu leert, dat in de bedoelde intrige de hoofdrollen zijn vervuld door de volgende personen, met name zekere ARIFIN, de ons reeds bekende Panglima TIBANG en de Amerikaansche consul, de heer STUDER, die zich majoor placht te laten noemen. Verder, dat ARIFIN als de instigator der kuiperijen is te beschouwen en dat ook bij den Italiaanschen consul een poging is gedaan, om het voor Atjèh tegen ons op te nemen. Eindelijk, dat noch de regeering van Italië, noch die der Vereenigde Staten van de zaak kennis hebben gedragen dan nadat zij daaromtrent door de onze waren ingelicht.

Nadere kennismaking met de drie hoofdpersonen ga tot beter

[1]) Resident Schiff aan den Landvoogd, 24 Februari 1873, L[a] W[4], geheim.

begrip der uiteenzetting van het te Singapore gesmede komplot vooraf.

Tengkoe Moehamad Arifin was, als resident Schiff hem noemde, „een jongmensch van uitmuntende manieren, zeer intelligent", die „vlot Engelsch" sprak en schreef [1]). Zoon van den gewezen Toeankoe van Moko-Moko, had hij zijn jeugd op Sumatra's Westkust doorgebracht, was daarna in Atjèh gekomen en er gehuwd met een meisje uit de omgeving des Soeltans. Na den dood dier vrouw had hij zich metterwoon te Singapore gevestigd en kort daarna een huwelijk aangegaan met een verwante van den Bandahara van Trenggano; als descendent van het Menangkabausche huis was hem hier zoo min als te Atjèh het aanbinden van betrekkingen met dochters van aanzienlijken huize moeilijk gevallen. Zijn eerzucht was zoo bovenmatig, dat hij tot haar bevrediging geen middel, welk ook, onbeproefd zou laten. Sterk begeerde hij een post bij het Nederlandsch-Indische Gouvernement en reeds was het hem gelukt, door Read met een zending naar Siam, waarvan Trenggano een onderhoorigheid was, te worden belast. Bij die gelegenheid had hij zich als een geslepen intrigant doen kennen, wat niet belette, dat Read hem was blijven vertrouwen. Een kort verblijf in Engeland, welks vorstin hij namens den koning van Siam geschenken had moeten overbrengen, was aan zijn wereldkennis ten goede gekomen. Alles bijeengenomen een handig maar hoogst gevaarlijk individu, wien *pour parvenir* geen belangen te heilig waren.

Tibang, hij moge ons na zijn onderwerping in 1878 belangrijke diensten bewezen hebben, was niet minder een intrigant, maar in ontwikkeling stond hij verre achter bij Arifin. Een korte levensbeschrijving [2]), vermoedelijk uit zijn eigen mond opgeteekend, van de hand van den heer Vink zou doen gelooven, dat hij zich te allen tijde slechts door plichtsgevoel heeft laten leiden. Maar de op dit opstel gemaakte aanteekeningen door een „Belanghebbende" [3]) werpen op het leven en streven van dezen groote een geheel ander en naar het toeschijnt ook juister licht. Inzonderheid wat betreft Tibangs aandeel in de Singapore-intrige, waarover bij Vink geen woord, zien we ons in dit referaat op de hoogte gesteld. Dat de man van kuipen en stoken niet afkeerig was, leerden

1) Resident Schiff aan den Gouv.-Gen. 24 Februari 1873, L^a W^4, geheim.

2) „Biographie van den Toekoe Panglima Maharadja Tibang Mohamad" door overste J. A. Vink in het Ind. Mit. Tijdschrift, 1892, II, blz. 629 v.g.d.

3) Zelfde jaargang, blz. 724 v.g.d.

ons reeds zijn intrigeeren tegen den HABIB en zijn poging, om dezen door vergif van de baan te schuiven.

STUDER eindelijk was een Zwitser, consulair agent van de Vereenigde Staten te Singapore. Ook hij heeft zich in de bewuste kuiperijen door eerzucht laten voeren. Van wel ingelichte zijde zouden wij in Juni 1873 vernemen, dat de Staats-Secretaris van Noord-Amerika, de heer HAMILTON FISH, die evenals de President, GRANT, tegen elke expansie was, zich spijtig had uitgelaten over de consuls, die vaak, „in zu grossen Eifer der Plichterfüllung, die wahren Absichten ihres Cabinettes verkennen und dasselbe in eine schiefe Lage bringen, ja selbst hie und da die Federal Regierung wider ihren Willen in Fragen engagiren deren Beantwordung sich diese nicht ganz entziehen kann". Geheel hiermede in overeenstemming was de verklaring van den Amerikaanschen Minister-resident GORHAM aan onzen Minister GERICKE op den 31en Juli, die STUDERS handelingen toeschreef aan het denkbeeld „zich daardoor een bijzonder aanzien en grooten naam te zullen verwerven" [1]).

Omtrent de zaak zelve het volgende:

In September of October, dus òf vóór, òf nà TIBANGS bezoek aan resident SCHIFF op Riouw, moet hij te Singapore ARIFIN hebben ontmoet. Beiden kenden elkander nog van Atjèh en al spoedig was men intiem geworden, wist ARIFIN, dat TIBANG getracht had, de hulp van den Gouverneur der Straits tegen de Hollanders te verkrijgen, maar afgewezen was met het bescheid, dat Engeland zich niet in de Sumatraansche zaken kon mengen. Volgens ARIFIN [2]) zou TIBANG hem bij gelegenheid hunner ontmoeting hebben afgevraagd, of Amerika sterker was dan Nederland, waarop gene had laten volgen, dat hij nog enkele dagen te voren den Amerikaanschen consul had gesproken en dat de heer STUDER zeker wel bereid was, Atjèh te helpen, als de Soeltan zulks maar schriftelijk verzocht. Ook zou de consul zich hebben uitgelaten, dat Atjèh er vooral voor te zorgen had, niet onder Nederlands suprematie te komen, want Palembang kon het tot waarschuwend voorbeeld strekken. Aansluiting bij Amerika zou veel beter zijn, omdat de Vereenigde Staten zich tevreden stelden met het aanbinden van handelsbetrekkingen.

---

1) Min. v. Buitenl. Zaken aan dien van Koloniën. 1 Augustus 1873, n°. 2.

2) In Juli 1873 is deze in tegenwoordigheid van den heer Read door generaal Verspyck te Batavia in verhoor genomen.

Na dit onderhoud, kennelijk voor een goed deel louter de vrucht van ARIFINS fantasie, moet deze overwogen hebben, of het niet mogelijk ware, den heer STUDER te winnen voor het denkbeeld, om zich in de Atjèh-zaak te mengen. Hij wist zich op slinksche wijze tot dien consul toegang te verschaffen, liet het daarbij voorkomen, als verkeerde hij met READ niet meer op goeden voet, en bracht het gesprek op de moeilijkheden, waarin Atjèh verkeerde, daarbij latende doorschemeren, dat Amerika het daaruit kon helpen en er zeker zijn rekening bij zou vinden, daar de handel op Atjèh groote voordeelen beloofde. Met deze afspiegeling moet hij STUDER hebben gewonnen, althans het bezoek werd door andere gevolgd, altijd op ongewone uren, geheimzinnig en met verzoek om discretie. Zoo was de knoeierij *en scène* gezet tegen den tijd, dat TIBANG andermaal te Singapore kwam op doorreis naar Riouw. Hierheen had hij zich begeven na zijn mislukte poging, om van den Britschen Gouverneur hulp te bekomen. Men herinnert zich, dat hij er den resident omtrent den toestand in Atjèh ingelicht en dezen beloofd had, met een geloofsbrief van den Soeltan te zullen terugkeeren, en men weet ook, dat TIBANG daaraan gevolg heeft gegeven, komende als hoofd van een Atjèhsch gezantschap, dat een brief van den Soeltan aan den resident had te overhandigen en tevens een stoomschip aan te schaffen, hetwelk de vorst wenschte te gebruiken, om de *wasé* der onderhoorigheden op minder tijdroovende wijze te kunnen doen innen.

Dadelijk na de aankomst te Singapore van de *Marnix*, het oorlogsschip, dat de gezanten naar Atjèh overbracht, zou TIBANG — volgens de voorstelling van ARIFIN — zich naar de kampong van zekeren Hindoe, HARMOE geheeten, hebben begeven in gezelschap van de andere Atjèhsche grooten, althans van eenigen hunner. Hij trof er ARIFIN aan met wien hij, echter niet met de anderen samen, in HARMOE's woning was binnengetreden, waar zich reeds OMAR HATTAP, een Hindoe ook en spion van den Amerikaanschen consul, bevond. TIBANGS reisgenooten waren in een naburig huis onder dak gebracht. In tegenwoordigheid van den gastheer, OMAR HATTAP en ARIFIN had TIBANG toen twee brieven voor den dag gehaald, waarvan een gericht aan den Franschen consul, de andere tegelijk aan de agenten van Amerika, Italië en Spanje; beide hielden het verzoek in, om Atjèh onder suprematie te nemen. ARIFIN zou daarop TIBANG hebben afge-

vraagd, hoe hij, die toch vriendschapsblijken van de zijde van het Nederlandsch-Indische Gouvernement aannam, zulke brieven kon medevoeren, waarop TIBANG had geantwoord, dat hij de Hollanders niet genegen was, dat zij wel een verdrag wilden sluiten, doch dat men in Atjèh maar liever niet met hen te doen had, omdat zij schepen hadden geroofd. De brieven moesten nog 's avonds worden bezorgd, opdat de zaak beklonken zou zijn, vóórdat de *Marnix* het anker had gelicht.

ARIFIN had toen ontraden, om den Franschen consul te bezoeken, want deze zou zich zeker niet met de zaak willen inlaten. Ook had hij zich aangeboden, om met TIBANG naar het *Hotel de l'Europe*, waar de heer STUDER zijn vertrekken had, mede te gaan, wat door TIBANG was aangenomen. Na het invallen der duisternis had men den heer STUDER opgezocht, steelsgewijze, want de commandant der *Marnix* logeerde in hetzelfde hotel. In de ontvangkamer van den consul gekomen, had TIBANG aanstonds de beide brieven op tafel gelegd met verzoek aan ARIFIN ze voor te lezen, wijl hij daartoe minder goed in staat zou zijn. Ook moest de consul zelf maar een tractaat opmaken. Hiertoe had deze zich bereid verklaard, maar dan behoorde er ook een verzoek aan zijn regeering te worden gericht en niet als nu één brief voor drie consuls tegelijk. Na over en weer praten was men overeengekomen, dat zouden worden opgesteld zoowel een ontwerp van den brief, welken de Soeltan aan den consul had te richten, als een ontwerp-tractaat. Beide stukken zouden den volgenden nacht worden afgehaald door ARIFIN en OMAR HATTAP, die ze aan TIBANG zouden overreiken. Zoo was het ook gegaan, bovendien had STUDER nog een brief, aan TIBANG persoonlijk gericht en van het consulaatszegel voorzien, medegegeven. Op ARIFINS aandrang waren beide concepten in één omslag gedaan, de brief voor TIBANG in een afzonderlijk couvert, omdat, aldus ARIFIN, deze de stukken toch niet kon lezen. Vermoedelijk heeft TIBANG niet eens een goed denkbeeld gehad van hetgeen ze bevatten, daar het ARIFIN geweest was, die ze uit het Engelsch, waarin ze gedicteerd waren, in het Maleisch had overgezet. De brief aan TIBANG hield alleen in, dat alles goed was overlegd en dat de concepten door den Soeltan slechts behoefden te worden overgeschreven en onderteekend, waarna ze ten spoedigste door TIBANG behoorden te worden teruggebracht; er was haast bij de zaak, want reeds maakten de Hollanders zich ten oorlog op.

Aldus in hoofdtrekken de toedracht van het gebeurde, zooals dit door ARIFIN bij een door generaal VERSPYCK gehouden onderzoek is voorgesteld. Alleen moet nog aangeteekend worden, dat ook een Amerikaansche admiraal in de zaak betrokken zou zijn geweest. STUDER zou ARIFIN met dien vlagofficier, JENKINS geheeten, in kennis hebben gebracht, een bezoek aan boord van het door dezen gecommandeerde schip het gevolg daarvan zijn geweest. De heer JENKINS zou bij die gelegenheid verzekerd hebben, dat hij, na eerst te Bangkok en Hongkong te zijn geweest, naar Atjèh zou stevenen, om daar het tractaat te sluiten.

Wat het bezoek aan den Italiaanschen consul betreft, kan al dadelijk worden medegedeeld, dat deze aanstonds te kennen had gegeven, zich niet met de zaak te willen inlaten. Toch zou ARIFIN beweren, dat de consul zijn bezoekers sympathie voor Atjèh betuigd had.

Het is onnoodig, over de door ARIFIN van de knoeierijen gegeven voorstelling verder uit te weiden. Het leugenachtige ligt er zoo dik op, dat men wel moet gelooven, dat ARIFIN in zijn verhoor opzettelijk zulke enormiteiten ten beste heeft gegeven, als hem voorkwamen dienstig te zijn tot het vestigen van den indruk, als zou TIBANG in zijn domheid het cabaal op touw hebben gezet. Bijzonderheden zijn eerst in Juli bij het verhoor vernomen en dat nog alleen uit den mond van den verdachte zelf, van den „driedubbelen verrader", als VERSPYCK hem zou noemen, die èn het Gouvernement èn Atjèh èn STUDER tot dupe van zijn verfoeilijke laagheid had gemaakt. TIBANG was toen niet meer te benaderen en de heer STUDER had zich voor een confrontatie niet laten vinden. Over Washington en door het onderhoud van Minister GERICKE met den gezant GORHAM zou men medio '73 vernemen, dat de nota, welke STUDER aan zijn regeering na het gebeurde had gericht, genoegzaam had doen zien, dat „he is a fool". Wat TIBANG aangaat, er is alle reden, om geloof te schenken aan hetgeen door „een belanghebbende" twintig jaren later aan de hand van zijn zegsman, den toen reeds overleden Teukoe MOEHAMAD van Oelèë Lheuë, is medegedeeld, n.l. dat „het den Amerikaanschen consul, kolonel STUDER, door T. TIBANG voorgelegde contract niet van den Sultan van Atjeh, maar van TIBANG en ARIFIN afkomstig zijn (zou)!"

„Voor de wraak van den Sultan en van de Hoofden beducht,

begaf T. TIBANG zich na zijne terugkomst te Atjeh naar het Gigiengsche bij Tengkoe BINTARA KAMANGAN, bij wien hij gebleven is, totdat hij zich in 1878 bij ons heeft aangesloten".

„T. BINTARA KAMANGAN leefde toen reeds in vijandschap met Tengkoe PAKIH OSIMAN (A. OESMAN) van Pedir, aan wiens zijde zich de Sultan geschaard had. T. TIBANG kon zich daar dus veilig achten".

„Dat Sultan MAHMOED ALAIDIN SJAH liever geen oorlog met de Hollanders had, is mij meer dan eens door Atjehsche Hoofden verzekerd" [1]).

Dit alles is eerst na korter of langer tijd gebleken, maar wat READ inzonderheid, doch ook onzen autoriteiten al dadelijk moet zijn opgevallen, is dat ARIFINS handelingen minst genomen toch allerzonderlingst waren te noemen.

De intrige werd afgespeeld met medeweten, neen! medewerking van ARIFIN en hij, de spion in dienst van het Nederlandsche consulaat, vond goed, de zaak zoolang voor zich te houden, tot READ was teruggekeerd van een dienstreis naar Bangkok, hoewel de vice-consul MAIER zich ter plaatse bevond en bovendien niets eenvoudiger ware geweest dan den commandant van de *Marnix*, die zich immers in hetzelfde hotel ophield, onmiddellijk in te lichten. Er is meer wat tot gerechtvaardigde achterdocht aanleiding moest geven, maar READ stelde in zijn factotum een onwankelbaar vertrouwen en de brutaliteit van ARIFIN was zeldzaam, zooals blijkt uit den brief, dien hij READ daags na diens terugkomst, dus op den 14en Februari, schreef. Daarin heette het, dat hij van den Soeltan van Atjèh het voorstel had gekregen, om te Singapore als 's vorsten agent op te treden, een aanbod, waaróver hij alvorens te beslissen READS meening had willen vernemen. De stappen, door de Atjèhsche gezanten bij de vreemde consuls gedaan, waren het gevolg van vrees voor Nederland. Wilde dit, gelijk hij vermoedde, met Atjèh een tractaat sluiten, dan verdiende het aanbeveling, hem met een oorlogsschip derwaarts te zenden, opdat men anderen daar zou vóór zijn.

Het is deze brief, welke READ den 15en Februari aan den Landvoogd deed seinen: „Intriges van veel belang ontdekt der Atjehsche envoyés met den Amerikaanschen en Italiaanschen consul, waardoor

---

1) „T. Panglima Tibang", door „Een belangstellende", „Ind. Mil. Tijdschrift", 1892 II, blz. 727.

onmiddellijk handelen misschien noodzakelijk wordt; bijzonderheden per eerste boot" [1]).

Gouverneur-Generaal LOUDON wenschte niet zoolang te wachten en verzocht per draad, dat meer uitvoerige berichten zouden worden geseind. 's Anderen daags telegrafeerde READ: „De envoyés hebben zich bij den Amerikaanschen en Italiaanschen consul vervoegd, hadden een algemeenen brief van den Sultan en riepen hulp in tegen de gehate Nederlanders. Amerikaansche cousul beloofde onmiddellijk aan admiraal JENKINS in China te zullen schrijven en stelde een tractaat op van 12 artikelen, hetwelk door den Sultan moet geteekend worden en daarna hierheen teruggezonden. Italiaansche consul wacht een specialen brief van den Sultan, doch kapitein RACCHIA, de diplomatieke agent van Italië in Indië, is thans hier, wacht op twee oorlogsschepen en zoude spoedig naar Atjeh kunnen gaan. De Amerikanen zouden waarschijnlijk in twee maanden gereed zijn daarheen te gaan. Aan deze informatiën kan geloof gehecht worden" [2]).

In verkorten maar zeker niet gelukkigen vorm kabelde de Landvoogd denzelfden dag dit bericht aldus over: „Consul Generaal Singapore berigt verraad van Atjeh. Gezantschap heeft aldaar hulp van consuls Amerika en Italië tegen ons gevraagd. Beiden hebben zich met de zaak bemoeid. Wil trachten tegenbevel aan Gouvernementen voor onthouding te provoceeren. Consul Amerika stelt Atjeh tractaat voor en schrijft aan admiraal in China. RACCHIA wacht twee schepen en trekt dan naar Atjeh" [3]).

Zoo werd wat READ als mogelijk had voorgesteld, naar Nederland als stellig overgeseind! Wel een bewijs, dat de berichten uit Singapore een geweldigen indruk hadden gemaakt en een gevaar deden vreezen, dat slechts door onverwijld en krachtig ingrijpen nog te verhoeden scheen.

Dat was, kon het anders! ook de indruk in Nederland. Den 18en seinde Minister FRANSSEN VAN DE PUTTE: „Met voorkennis

---

1) De bescheiden, welke gebruikt zijn voor de samenstelling van het verhaal der gebeurtenissen, die aan den oorlog onmiddellijk zijn voorafgegaan, zijn van Regeeringswege, overeenkomstig daartoe door den Minister van Koloniën in de vergadering der 2e Kamer van den 7en October 1881 gedane belofte, nog in dat jaar gepubliceerd. (*Officieele Bescheiden* betreffende het ontstaan van den oorlog tegen Atjèh in 1873 Algemeene Landsdrukkerij) De verzameling, zoo wordt in het voorbericht gezegd, „kan als een volledig geheel worden aangemerkt, al ontbreken daaraan sommige der aan de Staten Generaal (in 1874) overgelegde bescheiden". Deze verklaring is ons, zoover we konden nagaan, juist gebleken.

2) *Officieele Bescheiden*, Sub II, n°. 3.

3) Id. id. n°. 5.

van Ministerraad en Koning. Uit mailrapport 9 Januari met voldoening gezien, dat krachtig optreden in Atjeh is voorbereid. Naar aanleiding van telegram 16 dezer wordt bij Amerika en Italië op onthouding harer agenten aangedrongen. Als gij niet twijfelt aan juistheid berigt consul Singapore, is langer dralen ongeoorloofd. Wil zenden krachtige zeemagt naar Atjeh, om opheldering en rekenschap te vragen voor dubbelzinnig en veradelijk gedrag en regeling der verhouding van Nederland tot Atjeh in den voorgenomen zin. Zoo niet genoegzaam wordt voldaan, moeten de strijdkrachten worden bijeengebragt, geschikt om met minst verwijl aan vordering genoegzame klem bij te zetten. Zoo voor een en ander voorbereiding onmisbaar is, ook om zekerheid te hebben omtrent waren toestand en gezindheid van Sultan, die zoo nu nog mogelijk, moet worden ontzien en gesteund, moet toch ten spoedigste genoegzame zeemagt worden gezonden om nuttige vrees te wekken en vreemde tusschenkomst vóór te zijn en te voorkomen. Tegen zoodanige tusschenkomst, waar die door de Nederlandsche autoriteiten wordt voorzien of waargenomen, moet door hen ernstig worden geprotesteerd als onregtmatige inmenging. Gewigt der zaak vordert dat staat gemaakt kan worden op de Commissarissen. Waarschijnlijk nadere voorziening noodig, daar de een ziek is en de ander misschien zijn gewest niet verlaten kan. Misschien is Vice-President Raad van Nederlandsch-Indië onder tegenwoordige omstandigheden meest geschikt daar welligt Gouverneur Sumatra's Westkust ook niet weg kan" [1]).

Wanneer men bedenkt, dat al ons streven der laatste jaren gericht was geweest op het regelen onzer betrekkingen met Atjèh in dier voege, dat vreemde vestiging er zou zijn uitgesloten, dan laat het zich alleszins verklaren, dat de berichten uit Singapore de ernstigste complicaties deden vreezen. Dat vreemde consuls zich in de Atjèh-zaak hadden gemengd, juist toen zij tegen alle verwachting haar vreedzame oplossing nabij scheen, was wel het ergste. Immers: „Die Konsuln sind, im Unterschied von den Gesandten, nicht' mit diplomatischen Charakter bekleidet', soweit ihnen dieser nicht besonders verliehen ist" [2]), zoodat, wanneer zij zich inlaten met zaken, welke niet eigenaardig tot hun werkingsfeer behooren, maar tot het gebied der politiek zijn te

1) *Officieele Bescheiden*, sub II n⁰. 5.
2) Dr. Franz von Liszt „Das Völkerrecht", 6e Auflage, 1910 s. 125.

rekenen, er aanleiding bestaat te vermoeden, dat zij onder de auspiciën hunner regeering handelen. De vrees voor interventie was dus niet ongegrond. Zij was dit te minder, omdat juist Amerika en Italië in verband met vestiging in Zuid-Azië den laatsten tijd waren genoemd. „Zekere heer CERRUTTI", zoo lezen wij bij BOOMS [1]), „die voor het Italiaansche Gouvernement eenige reizen naar den indischen archipel deed had in eene brochure de aandacht van Italië op Atjèh gevestigd; er was kwestie geweest van de vestiging eener Italiaansche strafkolonie op Borneo, op de nabuurschap waarvan wij niet gesteld waren en dat tegen te gaan was ons niet gemakkelijk gevallen; de Italiaansche consul te Singapore had zich ingelaten met intrigues, waarbij het den afstand gold aan eene vreemde mogendheid van de pretentiën van RATOE SARIFA op den troon van Pontianak . . .". En „ter zake van Amerika en de bewering, dat Amerika niet koloniseert", vermeldt dezelfde schrijver, dat de Minister van Koloniën er op had gewezen, „dat het tractaat tusschen Engeland en den Sultan van Broenai niet belet heeft, dat Amerikanen zich gronden in Broenai door den sultan lieten afstaan, en dat Amerika een tractaat met hem sloot, waarover het kabinet van St. James het niet noodig oordeelde ruzie te maken".

Niet CERRUTTI's omzwervingen alleen hadden de bezorgdheid der regeering in Nederlandsch-Indië gaande gemaakt, ook de reizen van zekeren BECCARI en de hem vergezellende gebroeders ALBERTI waren wel geschikt, om de BROOKE's, WILSONS, MURRAY's en GIBSONS in de herinnering terug te roepen. Dat men zich in dit opzicht niet te eenenmale noodeloos ongerust maakte, zou de naaste toekomst leeren. In Juni 1873 verscheen toch in het dagblad *l'Italie* een aan de Amerikaansche *Herald* ontleend artikel, waarin zekere kapitein CESAR MORENO „qui a été de 1859 à 1862 conseiller intime du Sultan d'Atchin", zijn zienswijze omtrent het Nederlandsch-Atjèhsche conflict had uiteengezet. Hem zou in 1859 door den Soeltan zijn opgedragen „de proposer au Gouvernement italien de prendre possession du district entre Atchin et les frontières hollandaises, à condition que le Gouvernement préserverait Atchin des empiétements continuels de la Hollande. Le Sultan", zoo heette het nog, „avait antérieurement sollicité l'aide de la France et il montra au capitaine MORENO

[1]) P. G. Booms. „De urgentie en de opportuniteit van den Atjeh-oorlog getoetst aan de Atjeh-stukken". „Vragen des Tijds", 1882, I, blz. 358 v.g.d.

deux lettres, l'une de LOUIS PHILIPPE, l'autre de NAPOLEON III, par lesquelles ces souverains repoussaint les ouvertures qui leur avait été faites".

Deswege door den Minister van Buitenlandsche Zaken, VISCONTI VENOSTA, aan onzen gezant te Rome verstrekte inlichtingen leerden, dat MORENO in 1864 of 1865 inderdaad zoodanig aanbod had gedaan en na afwijzing daarvan naar Amerika was getrokken, waar hij zich nog bevond en „ook der Amerikaansche Regeering namens den Sultan van Atsjin het voorstel had gedaan bovengenoemd grondgebied in bezit te nemen".

VENOSTA, destijds voor de eerste maal Minister, had zich verbaasd „over den avontuurlijken geest, waarmede de kapitein CESAR MORENO bezield was, die overigens een begaafd en meer dan gewoon mensch schijnt te zijn" [1]).

Wat eerst in Juni zou worden vernomen, kan zeker in Februari geen reden tot zorg hebben gegeven, wel echter worden aangemerkt als een bewijs te meer, dat Atjèh op het inroepen van vreemde hulp bedacht was, telkens wanneer het zijn bestaan door ons bedreigd geloofde. Dit had, om bij het jong verleden te blijven, de petitie van 1868 aan de Porte geleerd en het was laatstelijk nog gebleken uit het verzoek om bijstand aan het Straits-bestuur. Geen wonder dan ook, dat READS draadberichten, geloofwaardig als ze in het licht der antecedenten moesten toeschijnen, te minder twijfel konden wekken, omdat READ ze had besloten met de woorden: „Aan deze informatiën kan geloof worden gehecht". Maar in het telegram aan den Minister mist men deze stellige bevestiging, is daarvoor in de plaats getreden den positieven vorm aan de tijdingen van READ gegeven. Desondanks doet 's Ministers telegram aan den Landvoogd de mogelijkheid van het bestaan eener mystificatie doorschemeren en wordt daarin twijfel geopperd, of wel de Soeltan aansprakelijk kon worden geacht voor wat ver van diens zetel was geschied. Overigens in beide depeches de grootste overeenstemming in het oordeel over de beteekenis der feiten: een ernstige bedreiging onzer koloniale stelling.

In deze overtuiging werden nog denzelfden dag, dat over de te volgen gedragslijn aan den Gouverneur-Generaal werd getelegrafeerd, aan de gezanten te Rome en Washington per draad instructies gegeven, om bij de betrokken regeeringen aan te

1) De heer Van der Hoeven aan den Min. van Buitenl. Zaken, Rome, 21 Juni 1873, n°. 103.

dringen, dat aan consuls en scheepsbevelhebbers bevelen tot onthouding zouden worden verstrekt, terwijl Buitenlandsche Zaken aan bedoelde gouvernementen onverwijld een exposé van de Atjèh-zaak zou doen toekomen. Ook die te Berlijn en Petersburg zouden worden ingelicht en bij Engeland, welks belangen ten deze met de onze goeddeels samengingen, op het verleenen c.q. van steun worden aangedrongen. Dit alles ter voorkoming van interventie [1]).

De den Landvoogd geseinde gedragslijn zien wij in 's Ministers brief van den 20en d. a. v. aldus toegelicht. Zij „wordt natuurlijk beheerscht door het verraad van Atjeh en door Atjehs tactiek om vreemde mogendheden tegens ons in het harnas te jagen. Wij hebben het regt om voor een en ander rekenschap en verantwoording te vragen, en wij mogen nu niet rusten, vóórdat onze betrekkingen tot Atjeh zoodanig geregeld zijn, dat zulk een onwaardig spel als Atjeh thans weder met ons speelt voor het vervolg onmogelijk wordt gemaakt. Wij zouden eene groote schrede achterwaarts doen en voor geheel Europa en Amerika evenals voor de vorsten en bevolkingen van den Indischen Archipel een bewijs van zwakheid geven, wanneer wij ons de bejegening, die Atjeh ons aandoet, lieten aanleunen en niet flink doortastten, totdat ons de voldoening is gegeven, die wij kunnen vorderen. Wij zouden den schijn op ons laden van zelf te twijfelen aan de zuiverheid der bedoelingen, waarmede wij eene regeling onzer betrekkingen tot Atjeh zochten, wanneer wij die regeling nu niet tot stand bragten, nadat Atjeh achtereenvolgens de aandacht van Engeland, Turkije, Frankrijk, Amerika, Italië op ons streven gevestigd heeft en daaraan het karakter van eene onregtmatige handeling heeft gegeven. Wij mogen het nu niet meer van de omstandigheden of van de stemming in Atjeh laten afhangen, hoever wij zullen gaan bij de regeling onzer betrekkingen, maar moeten door onze commissarissen bepaalde eischen stellen omtrent die regeling, voldoening verkrijgen voor het gebeurde en zekerheid dat voortaan geene moeijelijkheden meer kunnen rijzen. En eene weigering van Atjeh om aan de eischen onzer commissarissen te voldoen, of een toeleg om door talmen en uitstellen zich aan eene voldoening dier eischen te onttrekken, zal nu noodwendig een casus belli moeten opleveren."

---

[1]) *Officieele Bescheiden*, sub III nº. 1. (Min. v. Kol. aan dien van Buitenl. Zaken, 18 Februari 1873 L^a A^4 geheim).

„Verpligt dus Atjeh ons om krachtig en spoedig te handelen, spoed is te meer noodig nu de Amerikaansche en Italiaansche agenten te Singapore zich met Atjeh in eene betrekking willen stellen, die ons in onze vrijheid van handelen zou kunnen belemmeren, of althans lastig voor ons zou kunnen zijn. Onze oorlogschepen dienen voor Atjeh te liggen, alvorens een vreemd oorlogschip ter reede verschijne, *en zij dienen er in voldoende sterkte te blijven liggen, tot dat wij onze verhouding tot Atjeh geregeld hebben.* Geschiedt dit dan zullen de agenten van vreemde mogendheden zoo ligt niet aanrakingen met Atjeh zoeken, en dan zal niet gezegd kunnen worden, dat wij van Atjeh zijn moeten vertrekken, zonder dat aan ons verlangen is voldaan. Ik heb er daarom in mijn telegram op aangedrongen, dat, welke voorbereiding of welk verwijl er ook nog mogt gevorderd worden, in elk geval ten spoedigste eene genoegzame zeemagt gezonden werd, om in Atjeh eene heilzame vrees te wekken en vreemde tusschenkomst vóór te zijn en te voorkomen."

„Het moet, hoezeer uw telegram in zeer stelligen toon geschreven was, als mogelijk worden aangenomen, dat Uwe Excellentie zich nog nader zou willen verzekeren van den waren toestand van zaken, van de wezenlijke stemming in Atjeh. Hoezeer er geen reden was om dit waarschijnlijk te achten, zou het toch kunnen zijn, dat de Sultan aan het gepleegde verraad niet medepligtig of althans nog op onze hand te brengen ware. Eenig verwijl in het optreden van Gouvernements-Commissarissen in Atjeh, ofschoon niet wenschelijk, was dus denkbaar. Maar ik heb het bij mijn telegram duidelijk willen maken, dat dit niet mogt terughouden van het zenden eener voldoende zeemagt, voorloopig bestemd om op de reede positie te nemen, den Atjehers ontzag in te boezemen, casu quo tegen vreemde inmenging te protesteeren, en degenen, die tot die inmenging geneigd mogten zijn, welligt alleen door hare tegenwoordigheid tot onthouding te stemmen, in afwachting der komst van de Gouvernements-Commissarissen. Als deze zich met het bestuur van Atjeh in betrekking hebben gesteld en er niet in mogten slagen om de gevorderde voldoening te verkrijgen en om eene regeling te treffen overeenkomstig de instructie, vastgesteld bij Uw geheim besluit van 6 October l.l. Litt L[2], en de nader, in verband met de gewijzigde omstandigheden, door Uwe Excellentie gegeven bevelen, zullen zij de strijdkrachten moeten vragen, die noodig zijn om

Atjeh te dwingen, en zullen zij misschien zich tijdelijk van Atjeh moeten verwijderen, zij het ook slechts naar het naaste station, waar zij per telegraaf met Uwe Excellentie in onmiddellijk overleg kunnen treden. Maar het wachten op strijdkrachten of het vertrek der Commissarissen mag geen reden zijn om die schepen van de reede te verwijderen, welke er het bewijs moeten leveren dat de zaak tusschen Nederland en Atjeh nog niet in het reine is".

Daar van de marine dus veel zou worden gevorderd, was in overleg met het betrokken departement besloten, om ter versterking der scheepsmacht al dadelijk Z.M.'s *Metalen Kruis* door het Suez-Kanaal naar Indië te sturen. Verdere maatregelen waren in overweging en werden ten deele afhankelijk gesteld van den toestand van Z.M.'s *Vice-Admiraal Koopman.*

Met het oog „op het hooge gewigt eener goede zamenstelling der commissie", de ongunstige tijdingen omtrent Von de Wall en de mogelijkheid, dat zich door het gerezen conflikt met Atjèh een terugslag daarvan op de Oostkust zou doen gevoelen, waardoor wellicht op resident Schiff evenmin gerekend kon worden, schreef de Minister het noodig te hebben geacht, om op den heer Nieuwenhuyzen 's Landsvoogds aandacht te vestigen. Wel was krachtens het tractaat van 1857 de Gouverneur der Westkust de aangewezen persoon, maar wat voor Schiff gold, kon ook het geval zijn met den heer Netscher, en het „zeer gewigtig karakter, 't welk de zending naar Atjeh door de omstandigheden verkregen" had, deed in den Vice-President den „meest geschikte(n) man" zien, „om het Gouvernement te vertegenwoordigen" [1]).

De bedoeling des Ministers was dus, dat preventief zou worden gehandeld t. a. v. de gevreesde interventie en demonstratief met opzicht tot Atjèh zelf; geen feitelijkheden alvorens het onvermijdelijke daarvan wel en deugdelijk gebleken zou zijn.

Anders in Indië. De 22sten seinde de Landvoogd: „Raad van Nederlandsch-Indië te Batavia is door mij gepresideerd. Generaal en Admiraal present. Eenstemmig is op mijn voorstel besloten zoo spoedig mogelijk commissaris met vier bataillons naar Atjeh te zenden met ultimatum ons als souverein te erkennen of oorlog. Wij moeten Amerika met fait accompli ontvangen. Vice-President is de man. Wil bezwaar ministeriële depeche 24 Augustus 1859

---

1) *Officieele Bescheiden*, sub III, nº. 2. (Ministerieele depeche d.d. 20 Februari 1873), L^a G^4 nº. 30, geheim).

opheffen [1]). Wil zenden per het Suez-kanaal nog twee flinke stoomschepen boven die in Uw telegram. *Koopman* nog drie maanden onbruikbaar. Toestand marine treurig" [2]).

Het preventief karakter is zeker ook hier aanwezig, maar op geheel andere wijze. Amerika moet voor een voldongen feit staan, ons in Atjèh vinden als *souverein* of als verklaarden vijand. Hier dus staat het stellen van een ultimatum met een strengen eisch voorop, terwijl het Opperbestuur niet het uiterste, *souvereiniteit*, doch slechts *protectoraat* wil en eerst dan van de wapenen gebruik wenscht gemaakt te zien, wanneer geen andere uitweg overblijft, met name, wanneer òf Atjèh *suzereiniteit* afwijst òf de komst van een vreemd eskader het gevaar imminent maakt.

Nog op den dag van ontvangst van 's Landvoogds telegram seinde de Minister: „Bezwaren ministeriële depeche 24 Augustus 1859 tegen zending Vice-President Raad van Nederlandsch-Indië heden door Zijne Majesteit opgeheven. Bij Koninklijk Besluit gedagteekend 's Gravenhage 22 Februari 1873, N°. 1, geteekend WILLEM en gecontrasigneerd Minister van Koloniën FRANSSEN VAN DE PUTTE, is tot lid in den Raad van Nederlandsch-Indië benoemd Mr. G. G. VAN HARENCARSPEL, algemeen secretaris (der) Regering daar te lande. Laat men bij aanrakingen met Amerika of Italië en bij protesten voorzigtig zijn om conflicten te vermijden. *Wat Atjeh betreft, de troepen debarkeeren natuurlijk niet vóórdat ongeneigdheid voldoende is geconstateerd om aan onze eischen behoorlijk te voldoen*" [3]).

De wenken aan het slot van dit telegram waren eigenlijk, zoo schreef de Minister aan den Koning, overbodig, maar men had ze toch noodig geacht, om den Landvoogd te doen zien, hoezeer

---

[1]) Het bezwaar schuilde in artikel 36 van het Regeerings-Reglement, dat letterlijk opgevat den Gouv.-Gen. niet bevoegd deed zijn, om aan den Vice-President bijzondere commissiën op te dragen. Het artikel was reeds in 1859, toen de Gouv.-Gen. Pahud den Vice-President De Perez de politieke leiding der Boni-expeditie had opgedragen, ter sprake gebracht en de quaestie toenmaals tegen het gevoelen der Indische Regeering beslist. Thans stond men wederom voor hetzelfde geval en dreigde het voorschrift „een in ieder opzigt cordaat optreden in den weg" te staan. „De heer Nieuwenhuyzen beveelt zich meer dan iemand voor de taak aan". Op hem was de keuze, „waarvan het welslagen der affaire kan afhankelijk zijn", gevallen en het kon niet de bedoeling van den wetgever zijn geweest, om den Landvoogd de handen zoo te binden, dat deze geen gebruik zou kunnen maken van de krachten, waarover hij beschikte. (Min. v Kol. aan den Koning, 24 Februari 1873, L^a V^4).

[2]) *Officieele Bescheiden* sub. II. n°. 7 (telegram van den Gouv.-Gen. dd. 22 Februari 1873).

[3]) *Officieele Bescheiden* sub. II n°. 8. (Telegram van den Minister d.d. 22 Februari 1873) De cursiveering is van ons.

hier te lande er aan gehecht werd, „dat bij de noodige voortvarendheid en energie in de ten aanzien van Atjeh te nemen maatregelen tevens de vereischte voorzigtigheid worde betracht, opdat tegen vreemde mogendheden geen handelingen worden gepleegd, waaraan zij regtmatige grieven tegen ons zouden kunnen ontleenen, en opdat ook Atsjin ons niet kunne verwijten, dat wij geweld hebben gebruikt, voordat de noodzakelijkheid daarvan gebleken was".

Voor het geseinde omtrent het debarkement der troepen bestond bijzondere aanleiding. „Niet zonder reden was bij het telegram van den 18en aan de Indische Regering opgedragen om *eerst* commissarissen met een voldoende zeemagt naar Atsjin te zenden ten einde aan het Atsjinesche bestuur onze eischen te stellen, en om daarna, in geval aan onze eischen niet werd voldaan, de noodige troepenmacht naar Atsjin te dirigeeren, ten einde dwang te gebruiken".

„Nu bleek uit het telegram van den Gouverneur-Generaal, dat men dadelijk troepen zou zenden. Deze afwijking van de ontvangen instructiën laat zich alleen verklaren uit den onvoldoenden toestand, waarin volgens het slot van het telegram de zeemagt in Indië juist op dit oogenblik verkeert. Vermoedelijk heeft de Gouverneur-Generaal gemeend, dat men met de beschikbare oorlogschepen alleen in Atsjin misschien niet den gewenschten indruk zou maken en dat het goed kan zijn reeds aanstonds eenige groote schepen van de Nederlandsch-Indische Stoomvaart-Maatschappij met de voor een eventueelen oorlog bestemde troepen voor Atsjin post te doen vatten. Deze maatregel kan in de bestaande omstandigheden nuttig en noodig zijn, maar hij zou bedenkelijke gevolgen kunnen hebben, wanneer de troepen te Atsjin aan wal werden gezet, voordat de casus belli was ontstaan, voordat men van het eerste stadium in het dezerzijdsch telegram van den 18en bedoeld, het stadium van eischen en onderhandelen, in het tweede stadium, door de oorlogsverklaring geopend, was overgegaan. Op dit punt is de Gouverneur-Generaal nu, gelijk gezegd, ten allen overvloede opmerkzaam gemaakt" [1]).

Dat de onvoldoende staat der koloniale scheepsmacht in den loop der eeuw bij herhaling storend heeft gewerkt bij het streven naar een goede verhouding met Atjèh, weten we. Thans gaf dit chronisch geworden kwaad aanleiding tot het onjuiste en noodlottig

1) Min. van Kol. aan den Koning, 27 Februari 1873, La B 5/35.

geworden vermoeden, als zou daarin de reden schuilen van 's Landvoogds besluit, om met de oorlogsbodems ook koopvaardijschepen te zenden. Onjuist, omdat niet verhooging van het maritiem vertoon bij den maatregel voorzat, maar wel degelijk het overbrengen van troepen; noodlottig, wijl de Minister, de bedoelingen in Indië misvattende, niet heeft kunnen beletten, dat daar gehandeld werd in strijd met zijn van oordeel en bezadigdheid getuigende inzichten en voorschriften.

Op een afstand pleegt men de zaken meer nuchter te beschouwen dan hij, die overstelpt door een macht van indrukken, voor de zware taak van onmiddellijk handelen staat. Een sprekend voorbeeld hiervan is de uitwerking van READS eerste berichten op den Gouverneur-Generaal en op den Minister. Hoezeer dezen bedoelde tijdingen waren overgebracht op een wijze, die aan den ernst der feiten geen twijfel liet, zien we hem naar Indië bevelen seinen, welke kalm beraad vertoonen. Ginds daarentegen een drang naar daden, welke meer voortvarendheid dan beleid verraadt, een toegeven aan den impuls, hoewel het daar aan waarschuwingen toch niet ontbroken heeft.

Aanstonds na de ontvangst van het alarmeerende bericht, was de Raad van Indië aangezocht, om met spoed te dienen van advies. Nog vóór dit was geschied, had men 's Ministers telegram van den 18en bekomen, waarop de heer LOUDON den Raad in buitengewone vergadering had bijeengeroepen. In deze bijeenkomst, op den 21en Februari, welke door den Landvoogd werd gepresideerd en waaraan ook de bevelhebbers van land- en zeemacht deelnamen, gaf de eerste een overzicht van de Atjèh-quaestie, om te besluiten met de mededeeling, dat naar zijn gevoelen ten spoedigste een commissaris moest vertrekken, vergezeld van de noodige schepen en troepen, om de te stellen eischen klem bij te zetten en, wanneer de souvereiniteit niet werd erkend, tot geweld over te gaan.

Was men algemeen met Minister en Landvoogd van oordeel, dat onverwijld een krachtig optreden gevorderd werd en dat de zending van een hooggeplaatste naar Atjèh noodig was, om opheldering te vragen en de erkenning onzer oppermacht te eischen, niet unaniem dacht men over den materieelen steun aan den commissaris te geven. Eenigen meenden voorshands een flinke marine voldoende, om deze, wanneer de onderhandelingen mislukten, ten spoedigste door een inmiddels bijeen te

brengen troepenmacht te doen volgen. Anderen achtten met den Landvoogd hiermede kostbaren tijd verloren, wat ten gevolge kon hebben, dat men te Atjèh komende voor een voldongen feit zou staan, i. p. v. dit te stellen. Ook zou de onmiddellijke beschikking c.q. van een toereikende macht de taak van den commissaris verlichten. Deze meening werd door de beide bevelhebbers gedeeld, mits de expeditie uiterlijk op het eind van Maart tot vertrek gereed was. Ten slotte hadden allen zich bij 's heeren LOUDONS denkbeelden aangesloten en met hem erkend, dat machtsvertoon Atjèh tot toegeven kon brengen, terwijl zonder dit het doel „*stellig* niet terstond en misschien niet eens later" zou worden bereikt. „Bij *later* handelend optreden" zouden de uitgaven ongetwijfeld nog belangrijker worden dan ze nu beloofden te zijn.

De staatkundige leiding moest, daarover waren allen het eens, aan den Vice President „als de aangewezen persoon bij uitnemendheid" worden opgedragen. Reeds vóór de ontvangst van 's Minister telegram had de Landvoogd den heer NIEUWENHUYZEN deze taak toegedacht, indien het formeel bezwaar tegen diens zending kon worden opgeheven.

Twee dagen na de zitting was van READ de schriftelijke toelichting op zijn telegrammen gekomen [1]). Behalve de ons reeds bekende zaken behelsde het de mededeeling, dat ARIFIN naar Riouw was gezonden, om resident SCHIFF omtrent het voorgevallene in te lichten; dat zekere ROURA, gezagvoerder van den peperhaler de *Paty* van Rangoen was gekomen en ook in het komplot betrokken zou zijn, en eindelijk, dat het Duitsche oorlogsschip *Nymphe* te Singapore op orders wachtte.

Aan de juistheid van READS berichten over het „verraad" van Atjèh twijfelde LOUDON evenmin als de Consul-Generaal zelf. Het verleden wettigde dat vertrouwen en, schreef de eerste, „op *mathematische* zekerheid kan ik niet wachten". De uit bedoelde berichten geputte kennis had geen wijziging gebracht „in mijn oordeel omtrent de noodzakelijkheid der expeditie. Ze is eene uitgemaakte zaak", zelfs al mocht blijken, dat Amerika zich onthield [2]).

„Aan de dubbelzinnige politiek toch van Atjeh jegens het Nederlandsch Gouvernement dient een eind te komen. Dat rijk

1) Read aan den Algem. Secretaris, 20 Februari 1873, n°. 25.

2) Van Italië was, blijkens bericht uit Nederland, waarschijnlijk niets te vreezen.

blijft ons zwak punt, wat Sumatra betreft. Zoo lang het onze souvereiniteit niet erkent, blijft vreemde tusschenkomst ons als 't zwaard van DAMOCLES bedreigen. Eene missie — en wel zoo spoedig mogelijk — blijft noodig, om, als 't kan, ons doel langs vredelievenden weg te bereiken. Van het welslagen dier zending hangt alles af. Door vier bataillons gesteund, is dat succes nagenoeg zeker; — zonder die militaire vertooning is het bijna zeker, dat Atjeh de zaak slepende zal houden, in afwachting van vreemde tusschenkomst. Er zouden derhalve later toch troepen derwaarts gezonden moeten worden, maar dan welligt te laat! Het 'fait accompli' is 't eenig redmiddel, en het wordt door 't gepleegd verraad en bij de vijandige gezindheid, welke Atjeh ons voortdurend betoont, — zelfs volgens de eigen verklaring der gezanten omtrent de regeeringspartij — volkomen geregtvaardigd. Nederland kan zijn bestaan op- en rustig bezit van Sumatra niet langer afhankelijk stellen van de luimen van een ons vijandigen staat".

„Atjeh heeft den teerling geworpen".

„Onze waardigheid gebiedt een krachtig optreden, zoowel tegenover het buitenland als tegenover onze eigene bezittingen, die ons met oplettende blikken gadeslaan".

„Die het doel wil, moet ook de middelen willen, waar die geoorloofd, ja gewettigd zijn door het regt van zelfbehoud. De geldelijke opofferingen kunnen ons, gelijk ik boven reeds zeide, schatten en menschenlevens sparen".

„Op deze gronden vermeen ik te moeten volharden bij de eenmaal genomen beslissing" [1]).

Een beslissing, welke was voortgevloeid uit de niet te schokken overtuiging, dat Atjèh „verraad" had gepleegd, en daarom dan ook, oordeelde men, geen plaats liet voor een andere oplossing der brandende quaestie dan juist door wapengeweld. Die overtuiging zat zoo diep geworteld, dat de Landvoogd zelfs in het dwaze gerucht, dat een te Singapore liggend Duitsch oorlogsschip geheime orders zou hebben, naar Atjèh te stevenen, aanleiding vond, om bij het Opperbestuur aan te dringen op maatregelen, opdat Duitschland onzijdig mocht blijven [2]). De commandant van dat schip, de *Nymphe*, zou zijn Nederlandschen collega van de *Marnix* een bezoek gebracht en zich tegen dezen aldus uit-

---

[1]) *Officieele Bescheiden*, sub IV n°. 1. (Gouv.-Gen. aan den Min. van Kol. 25 Februari, 1873, kabinet geheim, n°. 13, L^a P.)

[2]) *Officieele Bescheiden*, sub II n°. 10 (Telegram aan den Gouv.-Gen., 2 Maart 1873).

gelaten hebben. De mededeeling, van bevriende zijde afkomstig, was READ den 25en Februari per draad bericht met verzoek naar de bestemming van het schip te informeeren. Den 1en Maart kon hij berichten, dat de *Nymphe* nog steeds op orders wachtte [1]).

Nog niet genoeg onrust! Van SCHIFF kwam in de laatste dagen van Februari tijding, dat READ, hem over de intrige schrijvende, had medegedeeld, dat de ons bekende gezagvoerder van de *Paty*, ROURA, getracht zou hebben „à faire valoir auprès du gouvernement français ses mines d'or, dont il a la concession du Sultan d'Acheen". Was het zoo, dan konden daaruit weleens „des complications" voortvloeien, waarom het te wenschen ware, dat er een eind aan de zaak werd gemaakt.

Het ergste kwam den 1en Maart 's avonds in den vorm van een te Batavia ontvangen bericht, nu „van zeer betrouwbare zijde"! — van een handelshuis aldaar — dat „de Amerikaansche vloot te Hongkong last" had bekomen, om „onverwijld naar Atsjin te stoomen om ons voor te zijn" [2]). Den volgenden ochtend werd het den Minister geseind, echter als een „gerucht" en met toevoeging van de woorden: „Expeditie kan eerst einde Maart vertrekken. Komt dan te laat. Wil mij spoedig inlichten of het waar is" [3]).

Dit laatste nu was gemakkelijker verzocht dan uit te voeren. Italië's Minister, VENOSTA, had zich bij de bespreking der aangelegenheid met onzen Minister-Resident VAN DER HOEVEN gevoelig getoond en althans aanvankelijk onze regeering wantrouwen en angstvalligheid toegeschreven. Er was beleid noodig geweest, om dien staatsman te overtuigen, dat men niet twijfelde aan de gezindheid van zijn regeering, maar slechts zekerheid wenschte omtrent de handelingen van haar agent, die mogelijk zijn bevoegdheid had overschreden. Daarop was van VAN DER HOEVENS opvolger, den heer EVERWIJN, den 24en Februari 't bericht gekomen, dat de consul te Singapore telegrafisch order had gekregen, zich in zake Atjèh te onthouden [4]).

Maar met Amerika was het zoo vlot niet gegaan. Op den 3en Maart verkeerde men hier omtrent de gevoelens te Washington nog in volslagen onzekerheid. Maar op het telegram van den

---

1) Consul-Generaal aan den Gouv.-Gen. 1 Maart 1873 (telegram).

2) Telegram van den 1en Gouv.-Secretaris aan den Algemeenen Secretaris, 1 Maart 1873.

3) *Officieele Bescheiden*, Sub II n°. 11. (Telegram 2 Maart 1873).

4) Min. van Buitenl. Zaken aan dien van Kol., 24 en 26 Februari 1873, n°. 2 en n°. 4, met bijlagen.

heer LOUDON besloot Minister GERICKE den gezant GORHAM over de zaak te spreken met al de reserve, welke de gebrekkige kennis aangaande het voorgevallene te Singapore vereischte. Onze verhouding tot Atjèh werd uiteengezet, GORHAM beloofde zijn Gouvernement te zullen inlichten en gaf toe, dat Nederland op Noord-Sumatra een taak had te vervullen. Amerika kon daar niets tegen hebben, sedert onze handelspolitiek een liberaal karakter had aangenomen. Hij zou dus uitvoerig schrijven — in cijfers telegrafeeren was hem niet mogelijk — en nog denzelfden dag in een ons gunstigen zin seinen. Maar een ernstig bezwaar tegen een vlotte behandeling was de vaagheid der mededeelingen omtrent de intriges. De Minister van Koloniën zond dan ook den Landvoogd in antwoord op diens verzoek en n. a. v. diens draadberichten van den 2en het volgende telegram: „Door inhuren transportschepen in Indië aan reederij hier geseind werd expeditie publiek [1]). Van Amerika nog geen tijding. Voor nadere stappen bij mogendheden volstrekt noodig stelliger berigten en bron van geruchten te vernemen. Italië geloofde niets van het medegedeelde omtrent zijne agenten. Nu zending troepen wachten moet, verdient mijn telegram 18 Februari te meer opvolging. Waarom kunnen *Djambi*, *Marnix*, *Citadel* en *Banka* of eenige van deze niet terstond gaan met Vice-President, of voorloopig met een ander, die zijne aankomst aankondigt? Ik verneem gaarne wie expeditie kommandeert" [2]).

Den 4en en den 5en verzond men uit Indië achtereenvolgens deze telegrammen: „Geheim tractaat door consul Amerika ontworpen houdt in handelsvoorregten en offensief en defensief verbond. Zal Engeland toezien? Door onze treurige vloot kan commissaris eerst 7 dezer vertrekken" [3]), en: „Bron van geruchten inlandsche getuige wat onderhandeling met consuls *betreft*. Bestemming escader Amerika naar Atjeh is gemeld door telegram van Hongkong aan firma alhier. Vice-President vertrekt heden. Generaal-majoor KOHLER kommandant expeditie" [4]).

De indruk, welke het bericht uit Hongkong in Indië maakte, was groot. Het kwam den Landvoogd waarschijnlijk voor, omdat

1) 2 Maart had de Gouv.-Gen. o. m. geseind: „Jammer expeditie ontijdig publiek". Aan de Indische pers was verzocht, over de uitrusting der expeditie het zwijgen te bewaren, wat zij dan ook gedaan had. Dat desondanks de zaak toch was uitgelekt, is, gelet op de uitgebreide voorbereidingen, niet te verwonderen.

2) *Officieele Bescheiden*, sub II, n°. 12 (telegram 3 Maart 1873).

3) id. sub. II n°. 15.

4) id. sub. II, n°. 14.

wèl Italië, maar niet Amerika onthouding had toegezegd. De zaak was belangrijk genoeg, om andermaal een buitengewone vergadering van den Indischen Raad te beleggen. Men kwam den 3en Maart bijeen en de eerste vraag, welke de Landvoogd den heeren voorlegde, was, of het bewuste bericht verandering in de plannen moest brengen. Moest de Regeerings-Commissaris met een troepenmacht naar Atjèh gaan en dus nog eenige weken wachten, of behoorde hij zonder verwijl te vertrekken. Ook nu weder was de heer LOUDON voor groote voortvarendheid. NIEUWENHUYZEN behoorde Amerika vóór te zijn, „om met meer vrijheid en klem aan Atsjin onze eischen te stellen", en een oorlogsverklaring te doen volgen, als ze werden verworpen. Nu veel spoed gevorderd werd, had men de zaak „meer uit een volkenregtelijk oogpunt" te beschouwen. Was Amerika er eerder dan wij, dan was het „ons in regten voor"; in het andere geval hadden wij „het voordeel geheel aan onze zijde", want dan ware er „voor ons een regtstoestand geboren . . ., welke niet kan worden weggecijferd". Allen waren het er over eens, dat alsdan Amerika niet „met eenig regt" kon intervenieeren.

Toen kwam de vraag, of het noodig was, dat, als de verschijning onzer oorlogsschepen door een oorlogsverklaring mocht worden gevolgd, onmiddellijk tot vijandelijkheden werd overgegaan. Men beantwoordde haar ontkennend. Er was derhalve niets tegen, ja zelfs veel voor om aldus — in het voorbijgaan: geheel overeenkomstig de denkbeelden van den heer FRANSSEN VAN DE PUTTE in diens telegram van den 18en Februari! — te handelen en alle aanwezigen gingen, na de verzekering van de vlootvoogd, dat de Amerikaansche schepen omstreeks vier weken zouden noodig hebben voor de reis van Hongkong naar Atjèh, met het voorstel van den Landvoogd accoord, dat n.l. om, zoo den 7en nog geen bericht omtrent de gegrondheid van het geseinde uit Hongkong was ontvangen, de volgende gedragslijn zou worden gevolgd: De heer NIEUWENHUYZEN vertrekt den 8en met twee schepen, de *Citadel* en de *Siak*, naar Pinang, tracht zich te Singapore met de H.H. SCHIFF en READ in betrekking te stellen, trekt te Pinang de schepen *Coehoorn* en *Marnix* bij zich aan en laat er KRAIJENHOFF c.s. embarkeeren, om vervolgens de reis naar Atjèh voort te zetten, er de noodige openingen te doen en eischen te stellen, c. q. den oorlog te verklaren. Daarna terugkeer naar Pinang met achterlating van één schip, om zoo noodig een vreemde

vloot omtrent den toestand in te lichten, c. q. te protesteeren. Intusschen zou op Java de expeditie krachtig worden voorbereid, „vermits nu minder kansen bestaan voor eene vredelievende oplossing en de expeditie met het oog op den moesson c. q. in deze maand moet vertrekken".

Met opzicht tot de den commissaris te verstrekken instructie [1]), schreef de Landvoogd den Minister als zijn „pertinent gevoelen", dat „het mij alleen te doen was om Atsjin onze souvereiniteit te doen erkennen en daardoor vreemden invloed van Sumatra te weren, m. a. w. om het buitenland buiten onze zaken te houden". Bestond er bij Atjèh neiging zich te schikken, dan zou die verdwijnen door het stellen van „zwaardere eischen". Gaf Atjèh toe, dan was men „tegenover het buitenland gedekt", het doel „voorloopig bereikt, al moeten wij dan ook later welligt nog eens in aanraking of conflict met dat rijk komen". Bij weigering stond de zaak anders; de wapenen moesten dan gebruikt en „zwaarder voorwaarden" volgen. „Hoe 't zij, wil men de mogelijkheid van vredelievende oplossing niet geheel verspelen, dan dienen de voorwaarden zoo weinige en aannemelijk mogelijk te zijn; zij dienen zich tot de onvermijdelijk noodzakelijke te bepalen."

Bij dit schrijven werden overgelegd: een afschrift van het advies van den Raad van Indië d.d. 3 Maart n°. I; een besluit, regelende de zending van den heer Nieuwenhuyzen met instructie [1]) en een brief van den resident van Riouw, d.d. 24 Februari, ons ten deele reeds bekend [2]).

Het resultaat der conferentie werd den Minister telegrafisch bericht [3]).

Aan 's residents brief ontleenen we nog, dat Arifin hem den inhoud van het ontwerp-tractaat zakelijk medegedeeld en ook voorgesteld had, om op eigen gelegenheid naar Atjèh te gaan, ten einde daar, steunende op het vertrouwen, dat hij er genoot, den Soeltan het onderteekende tractaat afhandig te maken en het aan den resident af te geven. Dit n.a.v. een bezoek door Arifin op den 1en Maart aan Studer gebracht, bij welke gelegenheid hij dien agent zou hebben gewezen op de tractaten van 1857 en 1871, door Nederland respectievelijk met Atjèh en Engeland gesloten, en welke het ongeraden deden zijn, zich

[1]) Bijlage n°. **XIII** (vastgesteld bij Besluit 4 Maart 1873, L^a R, geheim.)

[2]) *Officieele Bescheiden*, sub IV, n°. 2, Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol., 4 Maart 1873, Geheim, n°. 14 L^a R.

[3]) id., sub II, n°. 13.

met Atjèh in te laten. Maar STUDER zou zich aan dien raad niet hebben gestoord. Zeggende, dat hij voor een drietal dagen uit Batavia bericht had ontvangen, dat een expeditie tegen Atjèh werd uitgerust, had hij ARIFIN voorgeslagen, voor hem een brief aan TIBANG over te brengen; die brief, welke niets bijzonders bevatte, moest enkel dienen, om ARIFIN in de gelegenheid te stellen, TIBANG mondeling op de hoogte te brengen en hem eenige wenken te geven [1]). Dit alles werd door READ bij brief van 6 Maart ter kennis van den Gouverneur-Generaal gebracht, terwijl SCHIFF uit een schrijven van dien consul d.d. 3 Maart alleen had vernomen van STUDERS voornemen, om ARIFIN naar Atjèh te zenden. Hoezeer afkeerig van ARIFINS aanbod, had SCHIFF het toch nuttig geoordeeld, den man te laten gaan, om van den Soeltan te verkrijgen niet, als ARIFIN wilde, het onderteekende tractaat, maar een deugdelijk bewijs van zijn gezindheid, om zich bij Nederland aan te sluiten. Ware het niet, dat de resident juist een telegrafischen last had ontvangen, om in zake Atjèh niets te doen zonder voorafgaande machtiging, ARIFIN zou vertrokken zijn, om wie weet welk nieuw onheil te stichten. Het heeft toch weinig gescheeld, want het denkbeeld is door Landvoogd en Vice-President ernstig overwogen [2]) en, hadden de omstandigheden het niet belet, ARIFIN zou den heer NIEUWENHUYZEN vooruit zijn gereisd. Wantrouwen werd in die dagen tegen den intrigant nog niet gekoesterd; dit zou eerst rijzen na de ontvangst van READS reeds genoemd schrijven van den 6en Maart. Toch, juist in de dagen, dat over ARIFINS zending werd gedacht, waren uit Pinang berichten van KRAIJENHOFF ontvangen, die tot nadenken hadden kunnen stemmen, in verband ook met SCHIFFS verbazing over het gebeurde, daar de gezanten zich tegenover hem toch zoo openhartig hadden uitgesproken. Den 1en Maart had KRAIJENHOFF de terugkomst te Pinang van de *Marnix* geseind met dit commentaar: „Volgens het gevoelen van commandant en état-major *Marnix*, die een bezoek te Atjeh aan den wal brachten, en gevoelen DATOE SETIA c.s. is stemming gunstig genoeg om zeker te zijn van een goede ontvangst. Van veel nut kan bij onderhandelingen zijn radja van Troemon, die men te Atjeh verlangt

1) Zie Bijlagen nº. **XIV**, overgelegd als bijlagen *b*, *c* en *d* bij den brief van den Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol., d.d. 14 Maart 1873, kabinet-geheim, nº. 17, La W. (*Officieele Bescheiden*, sub IV, A, B en C).

2) Telegrammen tusschen beide autoriteiten, dus tusschen Buitenzorg en Batavia, gewisseld op 2, 3 en 4 Maart (Mailrapport 1873 nº. 162).

als leidsman en raadgever, wiens dochter gehuwd is met een notabel hoofd van Groot-Atjeh". Den volgenden dag nog dit: „de ontvangst" was „vrij goed", „de geest er iets beter dan de laatste maal".

Van deze beide telegrammen is door den Landvoogd eerst na de oorlogsverklaring aan het Opperbestuur kennis gegeven. Ook vindt men er in het advies van den Raad d.d. 3 Maart geen melding van gemaakt. Kennelijk heeft de heer LOUDON er dus niet de geringste waarde aan gehecht, hoezeer voor het tegendeel zeker wel aanleiding bestond, omdat de ontvangst van de *Marnix* niets gekunstelds had, noch overdreven beleefd, noch in het oog vallend onwelwillend was, èn wijl er wederom van Atjèhsche zijde op medewerking van den radja van Troemon werd aangedrongen [1]).

In KRAIJENHOFFS verslag d.d. 3 Maart aan de heeren SCHIFF en VON DE WALL, dat vóór het midden der maand Batavia moet hebben bereikt, alzoo tijdig genoeg, om den heer NIEUWENHUYZEN nog per draad te kunnen inlichten, wat overigens onnoodig was, daar de commissaris KRAIJENHOFF te Pinang aan boord zou nemen, lezen we over de ervaring te Atjèh opgedaan: „Bij het bezoek werd geen kwade geest, noch achterdocht jegens het Gouvernement opgemerkt". Verdeeldheid heerschte er nog altijd. De Soeltan zou met de Teukoe's NÈ[5], KALI, NANTA en Panglima MESDJID RAJA ons „niet ongenegen zijn, terwijl dit wel het geval moet zijn met den aanhang" van den HABIB, met PÒLÉM in het bijzonder, „welk hoofd immer moet geweigerd hebben aan de oproeping van den Sultan" te voldoen, „om ter hoofdplaats te komen" in aanraking met de gezanten der Keumpenie. Zij, die zulks wel wenschten, „hadden gaarne, dat de radja van Troemon tegenwoordig was bij het eventueel te brengen bezoek aan Atjeh door de Gouvernements-Commissarissen".

Bij alle zwijgen over beide depeches, wil het echter voorkomen, dat ze op 's Landvoogds denkbeelden eenigen invloed hebben uitgeoefend, tegelijk mogelijk met de overweging, dat scheeps- of vlootbevelhebbers niet te koop plegen te loopen met hun instructies, allerminst wanneer deze zijn verstrekt voor handelingen, waarbij verrassing en dus geheimhouding voorzit. De brief aan het Opperbestuur van 4 Maart, ten vervolge op het telegram van den

---

1) Uitvoerig vindt men het bezoek beschreven in het rapport van den commandant van de *Marnix*, den heer Rietveld, Pinang, 7 Maart 1873, n°. 45.

vorigen dag, verraadt een milder geest, is minder militant dan die van den 25en Februari. Men wil van Atjèh niet het uiterste vergen, opdat de kans op minnelijke schikking niet worde geschaad. Voorloopig kan men volstaan met het zich verschaffen van een titel, waardoor het gevaar van interventie zal zijn uitgesloten. Maar wat men wil, is in telegram en brief beide minder gelukkig geformuleerd: souvereiniteit! d.i. „die Statsgewalt im höchster Potenz und in oberster Instanz" [1]), terwijl de bedoeling bloot was, het scheppen van een rechtstoestand, als in 1858 tusschen het Gouvernement en Siak was gevestigd. Een eenvoudige verwijzing naar het Siak-Tractaat of naar de desbetreffende clausule in de instructie Schiff-Von de Wall zou dus voldoende zijn geweest. Door te seinen, dat Atjèh zou geplaatst worden voor de keuze „ons als souverein te erkennen of oorlog", raakte men in Nederland het spoor bijster. De Minister telegrafeerde dan ook: „Met voldoening overeenstemming onzer gekruiste telegrammen gezien [2]). Met eisch van souvereiniteit zij men voorzigtig. Eerst moet Atjeh naar behooren voorgehouden hoe onze wenschen gematigd en billijk waren en dat houding van Atjeh, waardoor afdoende waarborgen noodig worden, het stellen van grootere eischen onmisbaar maakt. Wil Vice-President van een exemplaar cijferschrift met leiddraad voorzien, om in urgentie met ons in cijfer te telegrafeeren" [3]).

Hierop volgde uit Indië: „Vice-President vertrekt. Ik kan hem geen exemplaar cijferschrift medegeven. Kopij kost te veel tijd. Geen tijdverlies bijna van Pinang over Batavia. Eskader Amerika gisteren nog te Hongkong. Wij zijn dus voor. Duitscher zegt naar Siam te gaan. Souvereinerkenning hoog noodig; anders is niets gewonnen. Bij ontvangst verbod zal ik gehoorzamen. Ik heb Gouverneur Singapora afschrift gezonden van tractaat door consul Amerika aan Atjeh voorgesteld" [4]).

De Minister seinde onmiddellijk na ontvangst: „Wij mogen en willen Uwe handen niet binden door verbod, maar meenen dat souvereiniteit of oorlog als eerste eisch een slechten indruk zou maken. Bij snel en krachtig optreden kan voorafgaan het eischen, binnen gelijken termijn als troepen kunnen worden verwacht, van voldoening en van waarborgen naar aanleiding van hetgeen geschied

1) Bluntschli. „Das moderne Völkerrecht", s. 84.
2) Over de zending eerst van Commissaris met schepen, daarna van troepen.
3) *Officieele Bescheiden*, sub. II n°. 14 (telegram 4 Maart 1873).
4) id. sub. II, n°. 17 (id. 6 Maart 1873).

is. Bij onwil om te ontvangen, talmen of weigering van waarborgen is oorlog onvermijdelijk, die van zelf zich oplost in souvereiniteit".

„Uit voorloopig telegram Amerika blijkt, dat bemoeijing consul niet bekend en niet geautoriseerd is" [1]).

Twee dagen later nog: „Amerika telegrafeert naar Singapore om inlichting. Daaruit blijkt weder dat consul niet gemagtigd was" [2]).

Omtrent de houding van Amerika kon men toen dus zoo goed als zeker zijn, al waren nog geen bevelen tot onthouding aan STUDER geseind. Bovendien had een brief van READ over een onderhoud, door hem met den colonial secretary, den heer BIRCH, gevoerd, het vermoeden versterkt, dat Engeland geen interventie zou dulden. BIRCH had toch gezegd, niet te gelooven, „that England would allow anyother nation than Holland to hold such an important position as Acheen". Verder, dat admiraal JENKINS onkundig van de zaak moest zijn en het gedrag van STUDER zeker zou afkeuren, en wat RACCHIA betrof, ook deze was „straight forward and honest", terwijl „it is understand that Italy is to be guided by the advice of England". De Gouverneur, die afwezig was, zou er zeker niet anders over denken [3]). Dit bleek juist, want den 5en reeds kon READ den Landvoogd seinen, dat hij met den heer ORD een vertrouwelijk onderhoud had gehad, waarbij hem was medegedeeld, dat wanneer de zaak betreffende het Amerikaansch-Atjèhsche tractaat officieel ter kennis van het Straits-bestuur werd gebracht met een beroep op de Britsch-Nederlandsche verdragen, den heer STUDER om explicatie zou worden gevraagd. Het gedrag van dien consul werd afgekeurd [4]).

Ook de gezindheid van het Home Government was ons „boven twijfel" gunstig. Den 8en Maart verzocht Lord GRANVILLE onzen gezant VAN BYLANDT, om zijn regeering mede te deelen, dat het gemeen belang der beide naties werd ingezien en men zich zou beijveren, om ons voor moeilijkheden te bewaren. Ook waardeerde GRANVILLE onze bedoeling, om het Atjèh-conflict zoo mogelijk op minnelijke wijze uit den weg te ruimen; een *hint* blijkbaar

1) *Officieele Bescheiden*, sub. II, nº 19 (telegram d.d. 7 Maart 1873).

2) id. sub. II, nº. 20 (id. d.d. 9 Maart 1873).

Door Fish was respect. 6 en 8 Maart geseind: „This Government has no evidence that consul at Singapore is meddling. In the absence of specific information it cannot assume that he is acting otherwise than as duty requires. If the Netherland Government lay any complaints before this Government they will be carefully considered and the consul will be instructed as our obligation to a friendly power will require". èn: „Telegram will be sent to inquire into matter".

3) Read aan den Gouv.-Gen. 3 Maart 1873.

4) id. id. 5 Maart 1873, telegram.

dit laatste met het oog op de belangen van den Straitshandel [1]).

Uit 's Ministers telegrammen van 7 en 9 Maart had men in Indië de overtuiging geput, dat in Nederland voor een Amerikaansche interventie geen vrees meer bestond, terwijl een brief van READ, d.d. 6 Maart, inhoudende, dat JENKINS' vlaggeschip *Hartford* te Singapore was aangekomen en spoedig naar China zou vertrekken, om zich daar bij de in gindsche wateren vertoevende bodems aan te sluiten, wel alle zorg moest hebben verjaagd. READ had dan ook zijn bericht zeer laconiek besloten met de woorden: „I do not think I have anything further to communicate by this opportunity" en, als onderschrift: „The Italians by the advice of captain RACCHIA will have nothing to do with Acheen; so mr. BIRCH tells me" [2]).

Nog vóór den 10en Maart kon men dus weten, dat de redenen, welke tot het stellen van een „fait accompli" hadden gedwongen, niet meer aanwezig waren en dat derhalve het Atjèh-vraagstuk tot zijn oude gedaante was teruggebracht. Alleen had de jongste ervaring andermaal geleerd, dat het tot een oplossing moest komen en dat het zaak was, met de voorgenomen zending niet te talmen. Maar periculum in mora bestond er niet meer, de omstandigheden veroorloofden een bedachtzame voortvarendheid; zij eischten die zelfs, want men was voor een oorlog niet ten volle gereed en het seizoen, dat krijgsverrichtingen toeliet, was grootendeels verstreken. Daarbij kwam nog, dat tegen het midden der maand het vertrouwen in ARIFIN aan het wankelen werd gebracht. Het aanbod den resident van Riouw gedaan, om zich naar Atjèh te begeven en van den Soeltan de schriftelijke erkenning onzer souvereiniteit te eischen, kwam verdacht voor. De Gouverneur-Generaal meende, dat zoo'n eisch thans, d. w. z. nu in Atjèh bekend kon zijn, dat wij ons ten oorlog gereed maakten, ARIFIN het leven kon kosten en dat deze zelf te slim was, om zulks niet even goed in te zien. Dan nog die wenken, welke ARIFIN namens STUDER aan TIBANG moest overbrengen! De man was reeds in de Siam-Trenggano-zaak een intrigant gebleken en nu handelde hij wederom dubbelhartig. Hij had bovendien geen reden, om juist ons ter wille te zijn. Voorzichtigheid was dus geboden en vooral, wanneer het er om ging brieven van den heer NIEUWENHUYZEN aan den Soeltan over te brengen, moest scherp op hem worden

---

1) Van Bylandt aan den Min. v. Buitenl. Zaken. Londen, 8 Maart 1873.

2) *Officieele Bescheiden*, sub IV *e*, Read aan den Gouv.-Gen., 6 Maart 1873.

gelet, zoo schreef de heer LOUDON den toen te Pinang vertoevenden Regeerings-Commissaris [1]). Maar hoe ook gewantrouwd, aan de juistheid zijner mededeelingen werd nog steeds niet getwijfeld, althans berichten uit andere bron vonden geen ingang. Zoo, gelijk wij zagen, die van KRAIJENHOFF van 1 en 2 Maart, hoezeer ze volkomen klopten met wat deze ambtenaar reeds den 15^{en} Februari uit Pinang had geschreven, n.l., dat de Chinees LIM TEK SOEI, een bekend handelaar aldaar met talrijke relaties in Atjèh, hem had verzekerd, dat de Soeltan c.s. zich wel onder het Gouvernement wilden stellen, doch dat PÒLÉM de partij van den naar Europa vertrokken HABIB aanhing en zich krachtig zou verzetten. Ook ANGELBEEK had inlichtingen van gelijken aard verstrekt en wat van hem kwam, verdiende vertrouwen. Hij had verzekerd, dat de HABIB aan TIBANG den dood had gezworen, omdat hij zich te veel met het bestuur inliet, verkwistend was en den Soeltan beheerschte. Teukoe PAJA was op TIBANG zoo verbitterd, dat hij hem naar het leven zou staan [2]).

Nogmaals, men schijnt aan deze informatiën niet gehecht te hebben. Te meer echter aan die van ARIFIN, waartoe, het worde erkend, overigens wel reden was. Dat er te Singapore was geheuld, stond vast en ARIFIN, de man met de aangename manieren, heeft niet nagelaten, uit dat feit munt te slaan, met geen ander doel dan om zich in de oogen onzer autoriteiten verdienstelijk te maken. Het canvas was goed gespannen, het daarop voort borduren viel gemakkelijk genoeg. READ was tot slachtoffer van zijn goed vertrouwen gemaakt, SCHIFF liet zich even licht misleiden en nam voetstoots aan, wat ARIFIN hem op den mouw geliefde te spelden. Zoo, dat de Soeltan en zijn aanhang „het minst gaarne eene inmenging van het Nederlandsch Indisch Gouvernement" wenschten en slechts gedwongen daarin zouden berusten. Hiervan door ARIFIN overtuigd, meende de resident „een krachtig optreden tegen Atjeh volkomen gewettigd" [3]).

Dat was het door het misbruik, dat men van onze gastvrijheid had gemaakt, maar krachtig in den zin van gewelddadig mocht ons optreden eerst dan zijn, wanneer het vruchtelooze zou zijn gebleken van alle pogingen, om de rampen van een oorlog te verhoeden. En nu wil het ons toeschijnen, dat, wat ook uit

---

1) Gouv.-Gen. aan den Reg.-Com., 15 Maart 1873, L^{a} H^{1}, zeer geheim.
2) Kraijenhoff aan den resident van Riouw, Pinang 15 Februari 1873, n°. 2.
3) Resident van Riouw aan den Gouv.-Gen., 28 Februari 1873, L^{a} Z^{4}, geheim.

woorden voor den wil, om tot een minnelijke oplossing te geraken, moge pleiten, onze daden niet genoegzaam aan die bedoeling hebben beantwoord. Ze hebben dit ook moeilijk kunnen doen, omdat ze beheerscht zijn geworden door het vooropgezette denkbeeld, dat overreding niet baten zou, de krijg onvermijdelijk was. Voor deze meening getuigt de geheele opzet der zaak, gelijk een vergelijking tusschen de voorgenomen zending SCHIFF—VON DE WALL en de uitgevoerde missie NIEUWENHUYZEN in het oog doet springen. Deze gerugsteund door een militaire macht, waaraan nog ter reede van Batavia dagorders van Landvoogd en Opperbevelhebber werden bekend gemaakt, als moest zij zoo aan den slag gaan! De eerste slechts bestaande uit een ervaren ambtenaar en een oriëntalist, opdat niet misverstand den uitslag der onderneming in gevaar mocht brengen. Geen troepen om de te stellen eischen klem bij te zetten, maar ook bij de wederpartij niet die onrust, welke de mare van onze krijgstoerustingen noodwendig ten gevolge moest hebben. Toch in beide gevallen hetzelfde doel, dat n.l., om Atjèh onze oppermacht te doen erkennen. Maar de geest, welke het streven naar dit doel beheerschte, was in het begin van 1873 een andere dan die in het vorige najaar. Toen werd van onderhandelen alles verwacht, nu zou het wezen buigen of breken. Destijds dacht men zich invloed te verzekeren, door partij te kiezen voor den vorst, die met onze hulp het overwicht had kunnen bekomen; thans, ondanks de wetenschap, dat er in Atjèh nog altijd verdeeldheid heerschte, zou het gaan om het opleggen van onzen wil zonder meer omslag dan voor het uiterlijk nu eenmaal onvermijdelijk was. Teekenende verschillen dus, hoezeer de zaak in het stadium, waarin zij in Maart verkeerde, zich niet wezenlijk onderscheidde van haar oorspronkelijke phase, tenzij dan dat de zending, ook in het oog van den Soeltan, thans een ongezochte en alleszins te rechtvaardigen aanleiding had. Bij gebleken onwil, om voor het te Singapore gebeurde genoegdoening te verschaffen, zou zij door scherpe maatregelen gevolgd moeten worden; deze dreigend voorop te stellen was onnoodig, zelfs schadelijk, weinig geschikt als ze waren, om den Atjèher in onze bedoelingen vertrouwen te doen stellen. Men bedenke toch wel, dat de Oostkust-zaken, onze bemoeiingen met Idi, het gebeurde met de *Gypsy* eindelijk nog versch in het geheugen lagen en, van Atjèhsch standpunt bezien, ons crediet bezwaarlijk konden verhoogen.

Bij alle ruimte, welke aan het getuigenis der feiten zelve behoort te worden gelaten, eischt een billijk oordeel over wat we op Atjèhs reede door den heer NIEUWENHUYZEN zullen zien verrichten, dat men zich wel doordringe van den geest dier dagen. Algemeen werd de mogelijkheid van een vredelievende oplossing van het conflict uitgesloten gedacht en in die overtuiging kon het pogen, om met Atjèh tot een vergelijk te komen, slechts een formele zijn.

Den 7en Maart verliet de heer NIEUWENHUYZEN de reede van Batavia, om zich naar Riouw te begeven, ten einde er met SCHIFF de noodige besprekingen te houden. Van daar begaf hij zich naar Singapore, waar overleg met den heer READ en den kolonialen secretaris werd gepleegd met het oogmerk van het Straits-bestuur te verkrijgen, dat uitvoer van contrabande naar Atjèh zou worden verboden. Men ondervond de meeste medewerking, want niet alleen oorlogstuig, ook rijst en opium zouden tot de verboden artikelen worden gerekend. Als concessie aan den handel, die een blokkade der peperhavens vreesde, beloofde de Regeerings-Commissaris onze hulp bij het terugvorderen zoo noodig van in voorschot gegeven sommen voor gecontracteerde peperleveringen[1]).

Van Singapore werd de reis voortgezet naar Pinang, waar zich KRAIJENHOFF, DATOE SETIA en ABOE HASSAN bij den Commissaris aansloten. Zij waren van oordeel, zoo telegrafeerde deze, „op gronden die ik moet beamen . . ., dat voor na oorlogsverklaring tot bombardement Atjin moet worden overgegaan; daar blijft anders te ruime gelegenheid, om zich tot ernstigen tegenweer voor te bereiden . . ." Hiertoe nu achtte de Commissaris een bijzondere machtiging noodig, „omdat mij in vergadering twee dezer bevoegdheid tot opening vijandelijkheden bepaald is ontzegd" [2]). Ze werd hem verleend bij het volgende telegram van den Landvoogd: „Ik geef u volmagt zelfs buiten instructie en dek u geheel met mijne verantwoordelijkheid. Is vreedzame oplossing onmogelijk dan zij flink en doortastend handelen onze leus. Ik sta voor de gevolgen, vertrouw op mij gelijk ik het op u doe. Debarkement eer troepen er zijn, zal zeker buiten kwaestie blijven als te gewaagd. Wij hebben met verraders te doen. Troepen

---

1) Reg.-Commissaris aan den Gouv.-Gen. a/b van Z. M.'s *Citadel van Antwerpen*, Straat van Malakka, 14 Maart 1873 n°. II/A.

2) Telegram aan den Gouv.-Gen., Pinang, 17 Maart 1873.

vertrekken zoodra zij gereed zijn; ik hoop uiterlijk 22 dezer" [1]).

Het is van belang dit draadbericht van den Landvoogd in het geheugen vast te leggen. Het beteekende, dat door hem getwijfeld werd aan de wenschelijkheid, om met het Atjèhsche bestuur in *bespreking* te treden en verklaart ten deele althans, dat de heer NIEUWENHUYZEN, als we straks zien zullen, hiertoe niet is overgegaan. Aanleiding tot dezen wenk moet gezocht worden in wat NIEUWENHUYZEN had geseind over de krijgstoerustingen der Atjèhers: „meer dan vijftien duizend geweren en daaraan evenredige hoeveelheid buskruit sedert Augustus 1872 van hier naar Atjin vervoert; ABOE HASSAN kreeg kopij in handen van een Atjineesch geschrift, waarbij eenige natiën met namen en overigens alle volken, die een eigen vlag voeren, worden opgeroepen te hulp tegen de Hollandsche kaffirs".

Ieder, die met onze Indische krijgsgeschiedenis ook maar oppervlakkig bekend is, weet, dat schromelijke overdrijving het kenmerk is van berichten als deze. Ze werden een tiental dagen later nog eens aangedikt door mededeelingen van READ, aan ARIFIN ontleend, volgens welke de laatste zes maanden nagenoeg 28.000 geweren waren ingevoerd. De landingsplaats heette ondermijnd, 20.000 gewapenden stonden gereed den aanval af te slaan [2]). De legercommandant wierp wat olie op de golven der onrust. Het ondermijnen van een nog onbekende plaats van landing moest „niet zoo heel zwaar . . . worden opgenomen" en de cijfers omtrent 's vijands weerkracht waren in elk geval „uit de lucht gegrepen". Er was bovendien op sterken tegenstand gerekend en een paar bataljons zouden marschvaardig zijn, om desvereischt onmiddellijk te worden ingescheept [3]).

Wat echter bij de beoordeeling van de geruchten omtrent de plannen tot verweer niet in aanmerking werd genomen, was dat in Atjèh niet allen den oorlog wenschten.

In de Benedenlanden waren er genoeg, die van den krijg afkeerig waren en dat de Soeltan niet tot dezen behoorde, was nog allerminst gebleken.

Wat hiervan zij, op denzelfden dag, dat de expeditionaire macht Batavia verliet, kwam de Commissaris met vier schepen ter reede van Atjèh aan, zoo mogelijk nog meer dan te voren

---

1) Telegram van den Gouv.-Gen., Pinang, 17 Maart 1873.
2) Consul-generaal aan den Gouv.-Gen., 26 Maart 1873, n°. 65.
3) Gen. W. E. Kroesen aan den Algem. Secretaris, 31 Maart 1873, particulier.

overtuigd, dat het onbezonnen werk ware, door overreding te trachten een gewelddadige oplossing te voorkomen.

Duidelijk blijkt dit uit diens twee dagen voor het vertrek van Pinang naar Atjèh aan den Landvoogd gericht schrijven n.a.v. juist per draad ontvangen nadere instructiën omtrent de te volgen gedragslijn. Men herinnert zich, dat de Minister bezwaar had tegen het als eersten eisch stellen van de souvereiniteits-erkenning. De Gouverneur-Generaal had daarop den 9en Maart teruggeseind: „Geen andere waarborg denkbaar dan souverein-erkenning. Zonder die, expeditie geen zin. Wil terstond stellige bevelen geven of mij laten handelen geheel op eigen verantwoordelijkheid"[1]).

Bij de ontvangst van deze depêche dacht de Minister aan misverstand. In zijn telegram van den 7en was „juist gezegd dat oorlog van zelf zich oplost in souvereiniteit". Hij had „ook geen bezwaar, dat erkenning souvereiniteit uitvloeisel zij van onderhandeling. Maar de vorm van manifest aan Atjeh beheerscht uitslag dáár en indruk hier en bij vreemde mogendheden. Souvereiniteit als eerste eisch daarin, nooit noodig, altijd bedenkelijk, kan ik niet goedkeuren"[2]).

Nog was het den Landvoogd niet duidelijk. „Wil mij onverwijld zeggen welken eisch ik dan stellen moet. Ik kan waarlijk geen anderen waarborg vinden en er is geen tijd meer te verliezen"[3]), zoo werd den 12en naar Nederland geseind. Het antwoord luidde: „Ons verschil betreft inleiding en vorm, maar die zijn hier van groot gewigt. Bij krachtig en spoedig handelen blijft het te meer van belang te toonen, dat regtvaardigheid en bedachtzaamheid ons leiden. Daaraan zou kunnen getwijfeld worden indien souvereiniteit, al moet die volgen, ruw weg op voorgrond werd gesteld. Zoo iets schijnt even onnoodig als weinig gebruikelijk. Uitgangspunt zij dus, gelijk in vroegere telegrammen is aangegeven, onze eisch om opheldering, rekenschap en voldoening voor hetgeen geschied is en waarborgen bij tractaat tegen herhaling en voor duurzame, regelmatige betrekkingen. Verdere omschrijving van onze verhouding blijve overgelaten aan het tractaat voor welks sluiting natuurlijk het aanwezen onzer magt is te benuttigen"[4]).

Wellicht zou de Minister zich gelukkiger hebben uitgedrukt, wanneer hij geseind had: „Laat uw eerste woord niet den indruk

---

1) *Officieele Bescheiden*, sub II, n°. 20 (telegram d.d. 9 Maart 1873).
2) id. , sub II, n°. 21 (id. id. 10 id. 1873).
3) id. , sub II, n°. 22 (id. id. 12 id. 1873).
4) id. , sub II, n°. 23 (id. id. 12 id. 1873).

van een ultimatum maken. Onderhandel eerst en mocht het doel op deze wijze niet te bereiken zijn, treed dan militant op. Het Siak-tractaat zij tot voorbeeld".

Zóó opgesteld zou het den Landvoogd niet „duister" zijn gebleven, gelijk hij den 14en schreef, „wat Uwe Excellentie bedoelt met de *voldoening* en de *waarborgen*, die ik eischen moet". Overigens lag het niet in het voornemen, „om met overtreding van alle vormen . . . de souvereiniteit *ruw weg op den voorgrond te stellen*". Ten overvloede zou den Commissaris naar Pinang geseind worden: „Souvereiniteit moet uitvloeisel zijn van onderhandelingen of van oorlog, maar kan wegens indruk naar buiten niet als eerste eisch ruw weg (sic) op den voorgrond worden gesteld"[1]).

De heer Nieuwenhuyzen kreeg dit telegram den 17en en erkende, als hem was verzocht, per draad de ontvangst ervan. Bij brief van denzelfden dag beloofde hij zich er naar te zullen gedragen, maar hij achtte zich verplicht op te merken, „dat in de phase, waarin het Atsjinesche vraagstuk thans verkeert aan de naleving dier instruktiën ernstige bezwaren verbonden zijn". Van verscheidene kanten was vernomen, dat er „op dit oogenblik in Atsjin eene algemeene en hartstogtelijke opgewondenheid tegen ons heerscht, tengevolge van onze militaire toerustingen, welke daar in alle hare bijzonderheden bekend zijn. In een toestand van overmoedige verblindheid haakt men er naar het oogenblik, om zich met ons te meten, terwijl men zich sterk waant door de inderdaad belangrijke strijdkrachten, welke men daar ontwikkeld heeft. Tongkoe Paya [2]), de radja van Simpang Olim en meer andere Atsjinesche grooten van magt en invloed, die zich op dit oogenblik hier bevinden, waarschijnlijk met het doel om onze bewegingen gade te slaan, wedijveren in verbittering tegen ons. Het hun zijdelings aangegeven denkbeeld om mij te komen ontmoeten tot het bekomen van inlichtingen nopens onze bedoelingen, is door hem met verontwaardiging verworpen. Zij zijn besloten tot den laatsten man te strijden, om daarna nog te beproeven, welken weerstand de vrouwen en kinderen zouden kunnen bieden".

Hierin mocht grootspraak schuilen, aan de oorlogzuchtige

---

1) *Officieele Bescheiden*, sub IV, nº. 3 (Gouv.-Gen. aan den Min. v. Kol., 14 Maart 1873, Kabinet, geheim, nº. 17 La W.)

2) Als men zich herinnert de eigenaar van de *Gypsy* en partijgenoot van den Habib.

stemming viel niet te twijfelen. De Soeltan heette naar het gebergte in veiligheid te zijn gebracht [1]).

In den voormiddag van den 22en Maart liet de flotille, bestaande uit Z.M.'s schepen *Citadel*, *Marnix* en *Coehoorn* en de gouvernementsstoomer *Siak*, het anker ter reede van Atjèh vallen. De tolk Sidi Tahil kreeg „onder uitdrukkelijke vermelding van het gewigt zijner zending" last, om zich naar den wal te begeven, ten einde den Soeltan een brief van den Commissaris over te brengen. Hierbij werd gebruik gemaakt van een Atjèhsche prauw, waarvan de djoeragan (schipper) zich bereid had verklaard, om tegen zekere belooning den tolk over te voeren. De heer Nieuwenhuyzen achtte het toch „ten zeerste onraadzaam . . . voorloopig zelfs een enkelen onzer manschappen aan den wal te wagen", omdat, wat aangaande de krijgszuchtige stemming in Atjèh was bericht, al dadelijk bij aankomst bevestiging had gevonden in het feit, dat de vele visschers ter reede het strand hadden opgezocht en dit weldra gevuld was geworden met „eene groote, steeds aangroeijende menigte gewapend volk, die zich niet alleen gestadig langs het strand bewoog en den ingang der Atsjih-rivier zoomede een paar nabij gelegen, schijnbaar in vervallen toestand verkeerende bentengs bezette, maar ook in allerijl een paar aarden borstweringen opwierp" [2]).

De brief aan den Soeltan behelsde 1e dat Atjèh bij herhaling had miskend onze ernstige en welwillende voornemens, om in het belang van de scheepvaart een einde te maken aan de onderlinge vijandelijkheden der onderhoorigheden en tot dat doel met het Indische Gouvernement in een behoorlijk geregelde verstandhouding te treden; 2e dat Atjèh onder het mom van vriendschap onze gastvrijheid had misbruikt om vreemde mogendheden tegen ons op te zetten; 3e dat het hierdoor inbreuk had gemaakt op het eerste artikel van het tractaat van 1857, weshalve thans binnen 24 uren schriftelijke opheldering werd gevorderd. Na ontvangst daarvan zou den bestuurders van het rijk kenbaar worden gemaakt „hoedanig . . . tot eene gewenschte verhouding tusschen het Gouvernement van Nederl. Indië en Atsjin kan worden geraakt, om vervolgens dienaangaande de vereischte besprekingen te openen" [3]).

---

[1]) Reg. Commissaris aan den Gouv-Gen., Pinang 17 Maart 1873, n°. III/A.
[2]) id. id. ter reede van Atjèh, 26 Maart 1873, n°. IV/A.
[3]) Bijlage n°. XV.

In den avond van den 23en keerde Sidi Tahil met 's vorsten antwoord terug. Het bevatte de geeischte ophelderingen niet. Een vaag releveeren van de zending naar Turkije en die naar Riouw ten tijde, dat er nog vriendschap bestond, en nu was deze „klein geworden". Men wilde het bescheid van de Porte afwachten, wat het Gouvernement hiervan ook denken mocht.

De Commissaris nam hiermede natuurlijk geen genoegen en drong in een tweede schrijven [1]) op het alsnog binnen een etmaal geven van een categorisch bericht aan, waarbij den Soeltan te kennen werd gegeven, dat Turkije met Nederland op voet van vriendschap verkeerde en dat het niet bevoegd was, zich in het conflict te mengen. Zoodanige tusschenkomst zou ook niet worden geduld. Werden de geeischte verklaringen niet met bekwamen spoed gegeven, men zou verplicht zijn beslissende maatregelen te treffen.

Het den 25en 's avonds volgende antwoord [2]) bevatte wederom geen inlichtingen omtrent het te Singapore voorgevallene. Opmerkelijk was het, dat de Soeltan in zijn beide brieven zelfs geen poging had gedaan, om het ten laste gelegde te weerspreken, wat den heer Nieuwenhuyzen, niet onverklaarbaar, deed gelooven, dat de grief volkomen gegrond was.

In het slot van 's vorsten laatsten brief beklaagde deze zich over het onbeantwoord laten van een saluut van 21 schoten aan onze vlag gegeven. De Commissaris merkte te dezen aanzien op, dat toen Sidi Tahil zich voor de eerste maal naar den wal had begeven, hij den Soeltan onder beding van reciprociteit een saluut had aangeboden, doch dat daarop geen antwoord was gegeven, zoodat dezerzijds het eerbewijs achterwege was gebleven. Dat de Soeltan inderdaad gesalueerd zou hebben, was niet aan te nemen, daar men dit toch op de schepen moest hebben gehoord, „weshalve de waarheid dier mededeeling met grond kan worden betwijfeld" [3]).

„In de phase, waarin het Atsjinesche vraagstuk thans verkeert", aldus de Commissaris in zijn reeds meermalen aangehaald rapport van den 26en, „acht ik mij niet verantwoord de zaak langer slepende te houden. Verdere pourparlers zouden tot niets leiden. Integendeel

---

1) Bijlage nº. **XVI.**

2) id. nº. **XVII.**

3) In „De waarheid over onze vestiging in Atjeh" door Gen. J. van Swieten, lezen we op blz. 25, dat „de brief met eerbewijzingen in den Kraton" zou zijn ontvangen; „Sidi Tahil zegt bij die gelegenheid saluutschoten te hebben gehoord."

ligt het blijkbaar in de bedoeling der Atsjinezen om door allerlei uitvlugten tijd te winnen, ten einde zich des te beter tot den strijd tegen ons te kunnen voorbereiden of wel zich inmiddels elders bondgenooten te verschaffen."

„Onze lankmoedigheid is lang genoeg op de proef gesteld en thans is mijns inziens het oogenblik aangebroken, om met klem en met den meesten ernst op te treden."

„Langer dralen zou als een bewijs van zwakheid worden aangemerkt en 's vijands overmoed slechts aanwakkeren."

„Doordrongen van het besef hiervan en met het oog op Uwer Excellenties telegram van 17 dezer, heb ik dan ook niet geaarzeld heden aan den Sultan van Atsjin den oorlog te verklaren, hetgeen geschied is bij een manifest", waarvan de bewoordingen „zooveel mogelijk" overeenstemden met die der proclamatie, welke reeds den 6en Maart door den Landvoogd was uitgevaardigd.

Het werd nog dienzelfden dag aan den Soeltan toegezonden en zou, nadat de ontvangst was gebleken, „nader door het werpen van eenige projectielen in of nabij des Sultans verblijf, waarvan wij slechts 3600 Meter verwijderd liggen, bevestigd worden".

Reeds maakten zich in den ochtend van den 27en de schepen gereed, om het vuur te openen, toen men „des Sultans derden brief" ontving. De vorst deelde daarin mede, „dat hij geen oorlog met ons verlangde" en „een uitstel van twee dagen verzocht, om mij een definitief antwoord op mijne vorige brieven te geven".

„Ten einde eene vredelievende oplossing van het Atsjinesche vraagstuk zooveel mogelijk in de hand te werken, willigde ik dat verzoek in bij mijn schrijven van dienzelfden morgen [1]), waarin ik den Sultan onder anderen meededeelde, dat het eenige middel om verdere verwikkelingen te voorkomen, gelegen is in de erkening zijnerzijds van de opperheerschappij van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over Atsjin, en waarbij ik tevens de uitdrukkelijke voorwaarde stelde, dat hij zich binnen den tijd van tweemaal vierentwintig uren omtrent die erkenning zoude hebben te verklaren, wilde hij de vijandelijkheden onzerzijds niet onherroepelijk geopend zien. Verder werd aan de tijdelijke schorsing dier vijandelijkheden het beding gesteld, dat van stonde af aan de krijgstoerustingen aan den wal zouden worden gestaakt".

Aan dit beding werd niet voldaan, waarop van de *Citadel* een schot op een der strandversterkingen werd gelost. De arbeid

1) Bijlage nº. **XVIII.**

bleef dien dag verder rusten, om echter den volgenden „met een ongeevenaarden overmoed" te worden voortgezet, wat „van onzen kant een gematigd maar geregeld bombardement op die sterkten" ten gevolge had, „'t welk den 29sten in mindere mate werd herhaald". Nadat de gestelde termijn verstreken was, zonder dat men iets naders van den Soeltan had vernomen, werden er „*drie* granaten in de op ± 3600 Meters verwijderde kota van den vorst geworpen, welke volgens bekomen berigten om en bij die plaats zijn neergevallen".

Eerst 's middags van den 30en kwam het antwoord"[1]). „Vermits dat schrijven omtrent het hoofdpunt — de aanvaarding van Nederlands souvereiniteit — zeer onbestemd was, meende ik op eene pertinente verklaring dienaangaande te moeten aandringen en stelde ik alsnu in mijn vijfden brief [2]) aan den Sultan de kategorische vraag, of hij al dan niet de heerschappij van Nederland wenschte te erkennen". Uit het hierop den 1en April gekomen bescheid [3]) begreep men, „dat de Sultan zich blijkbaar daaromtrent niet wilde verklaren".

„Op het terrein van onderhandelen kon ik mij nu niet langer blijven bewegen. Ik begreep, dat de vijand er naar streefde de zaak slepende te houden en ik achtte mij dientengevolge verpligt alle onderhandelingen met den Sultan af te breken, zoolang niet de erkenning onzer souvereiniteit zijnerzijds was gevolgd".

Deze beslissing liet ik den vorst door de overbrengers van zijn schrijven weten en sedert vernam ik niets meer van hem, hetgeen mij in mijne opvattingen versterkte dat wij hier met niets dan een kunstgreep, om tijd te winnen te doen hadden" [4]).

Het laatste woord was dan gewisseld. Welhaast nam met de komst van de transportvloot het pleit een aanvang.

Nimmer mag de oorlog anders zijn dan de ultima ratio. Eerst „na voorafgaande vruchtelooze onderhandelingen" kan een der partijen bij een ultimatum „als haar laatste woord" herstel „van grieven of bevrediging van haren eisch binnen een gestelden termijn" vorderen, „onder bedreiging van daarna, zoo noodig

---

1) Bijlage nº. **XIX**.
2) id. nº. **XX**.
3) id. nº. **XXI**.
4) Rapport van den Reg.-Commissaris ter reede van Atjèh, 9 April 1873 nº. VI/A. Op denzelfden dag werd de oorlogsverklaring in telegramvorm naar Pinang overgebracht, om vandaar naar Batavia te worden doorgeseind.

zichzelf recht te zullen verschaffen of hare vordering door de wapens kracht bij te zetten" [1]).

Het rechtsbewustzijn, waarvan de kiem door de natuur ook bij den niet-beschaafde is gelegd, schrijft dit beginsel voor en eischt zijn naleving tegenover allen, de barbaren en half-geciviliseerden niet uitgesloten, omdat dezen „nach Grundsätzen der Menschlichkeit und des Christentums" [2]) behandeld moeten worden.

Het was dan ook geheel overeenkomstig dit beginsel, dat de Minister in de reeds bekende telegrafische gedachtenwisseling met den Landvoogd zeer nadrukkelijk zijn verlangen te kennen gaf, dat ons optreden zich zou kenmerken door „regtvaardigheid en bedachtzaamheid", wat het niet zou doen, wanneer „souvereiniteit . . . ruw weg op voorgrond werd gesteld".

Souvereiniteit, daarover was men het in Nederland en in Indië volkomen eens, moest het einde zijn, maar terwijl men haar daar zoo mogelijk door onderhandelen en alleen in het uiterste geval door de wapenen dacht te verkrijgen, zat hier, tusschen de keerkringen, de oorlogsidee van meet af aan voor. Onwraakbaar blijkt dit èn uit de dagorder aan de troepen, waarin deze, nauwelijks van Batavia's reede vertrokken, werden „toegesproken, alsof de oorlog reeds verklaard was" [3]), èn uit de proclamatie in de Javasche Courant [4]), niet het minst ook uit de woorden door den Landvoogd in het begin van Maart al aan den Minister geschreven, t.w.: „de expeditie is een uitgemaakte zaak".

„Wij waren", aldus wijlen Niclou, een onzer waardigste Indische auteurs, „wij waren in Atjeh waarschijnlijk onder den indruk der besprekingen te Batavia, waar men kennelijk den oorlog wilde" [5]).

Inderdaad vinden we den geest, waaruit 's Landvoogds woorden en daden emaneerden, in de handelingen van den Regeerings-Commissaris voor Atjèh terug.

Reeds diens eerste brief aan den Soeltan, een vrij getrouwe navolging van de publicatie, was naar vorm en inhoud veeleer een ultimatum dan een inleiding tot onderhandelen. Voorop, als in genoemd staatsstuk, het verwijt, dat Atjèh zich zoo weinig aan het Gouvernement gelegen liet liggen, eerst daarna de

---

1) J. C. C. den Beer Poortugael. „Het Oorlogsrecht" 1872, blz. 58.

2) Dr. F. von Liszt. „Das Völkerrecht", s. 283.

3) Ministerieele depeche, d.d. 8 Mei 1873, L^a F^II/n°. 77, kabinet, zeer geheim.

4) Bijlage n^o. **XXII.**

5) „Bijdrage tot de geschiedenis van het ontstaan van den Atjeh-oorlog". Tijd. v. N.-I., 2e nieuwe serie, 1e jaargang, 1897, blz. 131.

waarlijk deugdelijke grief, het verraderlijk gedrag zijner gezanten te Singapore. Het laatste was in de proclamatie zelfs niet vermeld, zoodat het wel den indruk moest maken, aldus de Minister in zijn reeds aangehaald schrijven, „dat het volgen van een politiek van isolement door Atsjin ten onzen aanzien de hoofdzakelijke grief uitmaakt, die wij tegen dat rijk hebben in te brengen" [1]).

Na de vermelding dezer bezwaren, de eisch om binnen het etmaal opheldering te geven, als wanneer Atjèhs vorst zou vernemen, hoe men zich dezerzijds de verhouding met hem wenschte, „om vervolgens de vereischte besprekingen te openen" [2]).

Zoo werd dan, strijdig met de gebruiken zoowel als met 's Ministers voorschrift, imperatief onderwerping aan 's Gouvernements wil vooropgesteld, Atjèhs souvereiniteit al aanstonds in het hart gegrepen. Niet in het belang van een minnelijke oplossing van het conflict, en zulks te minder, wijl de mare onzer krijgstoerustingen den Commissaris was vooruitgeloopen en reeds op tegenweer bedacht had doen zijn. Wat het geloof in onze vijandige gezindheid nog moest versterken, was de ongewone wijze, waarop 's Commissaris' brief zijn weg naar den dalam vond. Te voren hadden wij bij elke gelegenheid geeischt, dat de brieven onzer autoriteiten plechtig in ontvangst werden genomen; thans werd met de overbrenging een inlander belast, wel is waar een notabel, maar toch geen landsdienaar van rang, terwijl het een visschersprauwtje was, dat den afgezant naar den wal bracht. Vast overtuigd, dat de stemming algemeen tegen ons was, oordeelde de Commissaris het niet verantwoord, het leven van Europeanen met zoodanige opdracht in gevaar te brengen.

Over deze opvatting kan verschil van gevoelen bestaan [3]), niet over het feit, dat de gevolgde weg het onafwijsbaar noodig maakte, om in den brief neer te leggen, wat in geval van bespreking duidelijk zou zijn geworden, namelijk, dat wij van Atjèh vorderden de erkenning onzer oppermacht met behoud van zelfbestuur, een beperkte suprematie dus. Dan had er onderhandeling, d. i. gedachtenuitwisseling kunnen zijn, nu kon er slechts sprake wezen van onderwerping aan onzen niet geformuleerden wil òf oorlog.

De verder met den Soeltan gevoerde correspondentie mag

---

1) Zie noot 3) op blz. 423.

2) Slotwoorden van den eersten brief aan den Soeltan.

3) Men zie over deze quaestie „De waarheid over onze vestiging in Atjeh" door J. v. Swieten, 1879, blz. 27, en „Een woord over 'de waarheid' van generaal v. Swieten" door F. W. Nieuwenhuyzen, 1879, blz. 25 v.g.d.

dan ook geen onderhandelen heeten, moest uitloopen op, wat het einde is geweest: den krijg.

Had deze dan voorkomen kunnen worden?

Aan deze vraag ga een andere vooraf, deze: Is het mogelijke gedaan, om den strijd te vermijden?

Onder de middelen daartoe, welke het oorlogsrecht kent, kwamen i.c. slechts in aanmerking: diplomatieke onderhandelingen en het aannemen van bemiddeling [1]).

Zijn de eerste niet gevoerd, de reden hiervan is tevens de verklaring van het feit, dat men geen gebruik heeft gemaakt van het tweede middel, zooals in het algemeen al heel „weinig partij is getrokken van de gelegenheden, die zich aanboden", om den oorlog „te voorkomen" [2]).

Wat was de zaak?

De Commissaris had Batavia den 7en Maart verlaten, op een tijdstip dus, dat nog voor interventie werd gevreesd en met de bedoeling, deze te beletten door het stellen van een „fait accompli". Vandaar in zijn instructie „de opdracht, om van Atjeh binnen 24 uren de erkenning der Nederlandsche souvereiniteit te vorderen en bij niet-voldoening daaraan den oorlog te verklaren" [3]). Weinige dagen na het vertrek van den heer NIEUWENHUYZEN, immers den 10en reeds, had men voldoende zekerheid, dat voor interventie geen vrees meer behoefde te bestaan, en was daarmede de reden vervallen, welke alleen het overijld stellen van het dilemna: volledige overgave of oorlog! had kunnen rechtvaardigen.

Met dezen veranderden toestand was tusschen Minister en Landvoogd de telegrafische gedachtenwisseling aangevangen, waarvan de kern zou worden neergelegd in het geheim besluit van den 14en Maart La V., bepalende, dat een expeditie werd uitgerust „met het doel om bij onverhoopte mislukking der door den Gouvernements Kommissaris, belast met de politieke leiding der expeditie, daartoe vooraf aan te wenden pogingen van vredelievenden aard, desnoods door kracht van wapenen de bestuurders van het rijk van Atjeh te noodzaken om te voldoen aan de hun door dien Gouvernements Kommissaris te stellen eischen".

Zoo dit besluit „inderdaad door een vredelievenden geest was

---

1) J. C. C. den Beer Poortugael „Het Oorlogsrecht", blz. 54.
2) Zie noot 3) pagina 424.
3) Zie Bijlage no. XIII.

ingegeven", aldus de heer NIEUWENHUYZEN in zijn brochure [1]), moet toch worden opgemerkt, dat „de Gouverneur-Generaal het niet noodig heeft geacht mij daarvan tijdig deelgenoot te maken. De kopy, welke mij er van is uitgereikt, ontving ik eerst na aankomst van de expeditionaire landmacht voor Atjeh, dus lang na de oorlogsverklaring, terwijl de telegrafische correspondentie, welke ik inmiddels te Penang met den Gouverneur-Generaal had gehouden, wel getuigde van zijn wrevel over de wijziging door den Minister in het regeeringsprogram gebracht, maar niet van het ontwaken van een te voren vreemd gevoel van vredelievendheid" [2]).

Inderdaad kan van het den 17en naar Pinang geseinde niet worden getuigd, dat het den Commissaris vertrouwd had kunnen maken met 's Ministers bedoelingen, terwijl de op denzelfden dag gezonden waarschuwing, „dat wij toch vooral voor de aankomst der expeditionaire macht niet moesten debarkeeren, *daar wij met verraders te doen hebben*" [3]), zeker weinig geschikt was, om den heer NIEUWENHUYZEN op het denkbeeld te brengen, dat de Landvoogd zich opeens van onderhandelingen veel was gaan voorstellen.

Geen der in de zaak betrokken Indische autoriteiten deed dat destijds. Men wilde den oorlog, niet om den oorlog natuurlijk, maar wijl men —' de heer LOUDON, de heer NIEUWENHUYZEN, wie ook — in de niet te schokken overtuiging leefde, dat slechts de oorlog een deugdelijke regeling met het klassieke land van anarchie mogelijk zou kunnen maken. Dat het desondanks zaak was geweest, ten minste te beproeven, wat met onderhandelen te bereiken ware, toen vrees voor vreemde tusschenkomst daartegen geen beletsel meer kon heeten, behoeft evenmin betoog, als het noodig zou zijn aan te toonen, dat de heer NIEUWENHUYZEN met de kennis, welke hij op Atjèhs reede liggende bezat, zijn zending „overeenkomstig de inzichten der Regeering volbracht" heeft.

Zoo laat zich wel verklaren, dat, hetgeen gedaan is om den strijd af te wenden, beperkt is gebleven tot het doen schrijven aan Teukoe KALI, den rijksbestierder, door ARIFIN en ABOE HASSAN, ten einde hem te wijzen „op de ernstige gevolgen, welke eene vijandige houding van Atsjin jegens ons Gouvernement voor dat rijk zouden na zich slepen" [4]).

---

1) t. a. p. blz. 12.
2) ibid. blz. 12.
3) ibid. blz. 25.
4) ibid. blz. 15.

Aan den raad, om de zaken met den Commissaris aan boord te komen bespreken, heeft de Teukoe, onder voorwendsel ziek te zijn, geen gevolg gegeven.

Onzerzijds is geen aandacht geschonken aan het verzoek van Teukoe Nè[5], „om diens schoonvader den radja Moeda van Troemon te doen ontbieden in het belang eener schikking met Atsjin", omdat hiermede tijd verloren zou gaan, gelet op „onze gebrekkige middelen van gemeenschap" [1]). Evenmin aan een brief van Teukoe Nja Moehamad [2]) van den 30en Maart, waarin deze berichtte, dat de Soeltan ons goedgezind was, maar met de bevolking over hoop lag [3]).

„De onbeduidendheid van den Sultan, zijn armzalige toestand, zijn machteloosheid en wanverhouding met de grooten van zijn rijk — die op hunne beurt, met uitzondering van een enkele, ons zeer vijandig waren —" [4]), dit alles deed den Commissaris weinig heil zien in het beproeven van een kans op minnelijke schikking.

Toch verdienden de blijken van toenadering juist van deze beide hoofden de aandacht, te meer, omdat de omstandigheden voor den ernst ervan pleitten. In de eerste plaats lag hun gebied in de onmiddellijke nabijheid der zee niet alleen, maar was het ook voorbestemd, om ons tot basis te dienen. Verzekerd te zijn van hun goede gezindheid, zelfs maar van hun neutraliteit, beteekende een niet te onderschatten strategisch voordeel, terwijl het ons tevens in staat stelde, omtrent de staatkundige verhoudingen juist te worden ingelicht. Mocht al niet worden aangenomen, dat bedoelde hoofden zich lieten leiden door sympathie, er was voor de oprechtheid hunner gevoelens beter waarborg: eigenbelang. Dit moest het hun geraden doen voorkomen, met ons gemeene zaak te maken, vóórdat de vijandelijkheden een aanvang namen en hun gebied met verderf bedreigden. En dat zij het waarachtig meenden, daarvoor getuigt de mededeeling door Sidi Tahil, den overbrenger van 's Commissaris' brieven, omtrent den toestand gedaan, dat namelijk „men zich op krachtigen tegenstand voorbereidde"; dat nabij den riviermond een

1) Rapport van den Regeerings-Commissaris ter reede van Atjèh, 9 April 1873, n°. VI/A.

2) Zie over dezen waarlijk goedwillenden groote „De Atjèhers", Deel II. blz. 113.

3) Di dalam hati perhamba toean Sultan Atjèh baik dengan Sri Padoeka Goubernemen sebab orang Atjeh terlaloe katjau sekalie kapada toean Sultan; di dalam itoepoen toean Sultan bilang kapada perhamba dhoeloe sampę sekarang moea baik djoega dengan kompenie.

4) Brochure Nieuwenhuyzen, blz. 13.

macht van 3000 man verzameld was en er nog versterking werd verwacht. Maar ook, dat bedoelde macht „hoofdzakelijk" bestond „uit de bevolking der XXII Moekims, welke ons zeer vijandig is en den oorlog verlangt"; dat men het „in de in de nabijheid gelegen XXVI Moekims .... omtrent de wenschelijkheid van den oorlog met ons niet eens" was „terwijl het hoofd der XXV Moekims, Toekoe Neq Radja Moeda Setia, met zijne onderhebbende bevolking ons vriendschappelijk gezind" heette [1]).

Het aanwezig zijn van Pòléms benden aan de kust sprak voor de juistheid van Sidi Tahils berichten; het was duidelijk, dat deze machtige panglima-sagi in de gezindheid der Benedenlanden maar weinig vertrouwen stelde.

Dit nu — en hier komen we tot de beantwoording der vraag, of de oorlog te voorkomen ware geweest? — bewijst genoegzaam, dat van een vestiging in- of zelfs maar van een afdoende regeling met Atjèh zonder strijd geen sprake kan zijn geweest. Althans niet in het stadium, waarin de zaak destijds verkeerde. Over wat mogelijk had kunnen wezen, wanneer het gelukt ware, met den Habib tot overeenstemming te komen, is het onnoodig hier uit te weiden. Met hem was de eenige man heengegaan, die, zij het ook slechts tijdelijk, den in Atjèhsche oogen phenomenalen toestand van eensgezindheid had vermogen te scheppen, welke het volk in zijn geheel naast of tegenover ons stelling had doen nemen. Nu was er van stonde af aan verdeeldheid. Wat de Benedenlanden aangaat, men zou er „liefst zonder vreemde inmenging het oude régime hebben voortgezet", maar men was er meer *banda* „wereldwijs", meer „geneigd tot matiging" ook en daarbij niet zoo vast in „het geloof in de onoverwinnelijkheid der Moslimsche wapenen in het algemeen en der Atjèhsche in het bijzonder" als „de half wilde Bovenlanders".

„Men zou hier liever van de onvermijdelijke omstandigheden eenen toestand hebben trachten te maken, zoo dragelijk en voordeelig mogelijk, dan zonder veel hoop op succes goed en bloed te verspillen".

„Maar twee redenen weerhielden de meesten ervan, dit te uiten. Vooreerst de groote inwendige verdeeldheid, die in deze kringen heerschte en maakte, dat een bezadigd raadsman allicht door zijne vijanden als landverrader kon worden uitgekreten; ten tweede de zekerheid, dat de Bovenlanders met transactie geen genoegen

[1]) Zie noot [1]) bladzijde 427.

zouden nemen en, hoewel uiterst langzaam in het verleenen van actieve hulp buiten hunne landpalen, hen, die met kafirs schenen te heulen, ook als kafirs zouden behandelen. De Benedenlanders stonden toch al wegens hunne meerdere bezadigdheid bij de Bovenlanders als lafaards te boek".

„Onder de weinigen, die aanvankelijk in den Dalam tot welwillend onderhandelen met de Kōmpeuni adviseerden, waren er dan ook, die zulk een politiek op deze wijze uitgevoerd wilden zien, dat men de Bovenlanders van den waren aard van het te sluiten tractaat onkundig hield en hen misleidde omtrent de beteekenis van het hijschen eener vreemde vlag".

„Het sprak echter bij den algemeenen kafirhaat of -verachting, die nog nooit door gevoelige lessen binnen zekere perken was teruggedrongen, vanzelf, dat die enkele wereldwijze stemmen spoedig verstomden. Bovendien was er noch eenig persoon noch eenig lichaam bevoegd of bij machte om over het lot van Atjèh of ook maar van de hoofdstad beslissingen te nemen, want niets waarborgde, dat die voor anderen bindend zouden zijn"[1]).

Is het duidelijk, dat bij zulke verhoudingen strijd niet te vermijden ware geweest, men gevoelt tevens, dat de overhaasting, waarmede is gehandeld, ons in dubbel opzicht tot nadeel heeft gestrekt. Zij belette het partij trekken van de gezindheid dergenen, die er geen heil in zagen zich te verzetten — laat ons zeggen de Troemoensche factie, tot welke ook de Soeltan behoorde [2]) — en bracht koren op den molen der anderen, aan wier spits Pòlém. Zij is oorzaak geworden van den bloedigen kamp om het bezit der Benedenlanden, welker bezetting slechts weinig offers had behoeven te kosten, en zij heeft door het algemeen karakter, dat al aanstonds aan den krijg is gegeven, de bevrediging van het land tot een belangrijk moeilijkere gemaakt dan het geval zou zijn geweest, wanneer zij van uit de lage landen langzaam maar gestadig in de hoogere streken veld had kunnen winnen.

Wat nu betreft de vraag, of de oorlog al dan niet gewettigd was, merken we op, dat hoezeer staatsbelang alleen den krijg

---

1) Dr. C. Snouck Hurgronje. „De Atjèhers", Deel I, blz. 148 v.g.d., over „de houding van den Dalam bij het uitbreken des oorlogs".

2) In een bij het bezetten van den kraton gevonden manuscript — n⁰. 270 van de H. S. verzameling van het Bat. Gen. v. K. en W. — vertaald door den heer Van den Berg — komt ook voor, dat de Soeltan liever vriendschap dan oorlog wilde, alsmede, dat het z.g. „verraad" louter het werk is geweest van Tibang en dat deze zijn reisgenooten — tot wie ook Nja Moehamad, die in 1874 Generaal Van Swieten hetzelfde heeft verklaard — geheel buiten de zaak heeft gelaten.

niet pleegt te rechtvaardigen, er omstandigheden kunnen zijn, die daartoe dwingen. „Elke staat heeft .... bovenal een recht tot zelfbehoud"[1]). Atjèh dreigde onze koloniale stelling in gevaar te brengen èn doordat het aansluiting bij anderen zocht èn wijl het aan de scheepvaart geen afdoende zekerheid bood. Men heeft dit ongetwijfeld zeer overdreven voorgesteld, het doen voorkomen, als ware Atjèh een roofstaat. We weten, dat zulks niet het geval was, maar dat neemt niet weg, dat het afloopen van schepen kon voorkomen, meer zelfs dan vroeger, toen de weg naar het Oosten nog niet langs Sumatra's noordpunt ging. Hierin nu schuilde een alleszins gewettigde reden, om met Atjèh zoodanige regelingen te treffen, dat dergelijke euveldaden zouden ophouden. Die taak was eigenaardig voor Nederland weggelegd, zooals Engeland het, zeker niet met grooter recht, de hare heeft gerekend, om de Nicobaren, welker bewoners zich aan dezelfde wanbedrijven schuldig maakten, blijvend te bezetten. Ook in dit geval gold o.m. de overweging, dat „de kans, dat een vreemde mogendheid de eilanden" occupeerde, voor Brittannië een „ongelegenheid" zou opleveren, „welke door de aanwezigheid van een vreemd maritiem station in de onmiddellijke nabijheid van onze vestiging in de Indische zee gevoeld zou worden" [2]). Voor ons, een zooveel minder machtigen staat, zou de „ongelegenheid" het karakter van een gevaar hebben gehad. Zelfbehoud dwong tot het in het leven roepen van een rechtstoestand, welke ons daarvoor behoedde. Dit was de reden van ons optreden, dit is ook de rechtvaardiging ervan. Het op zuiver juridische gronden te willen verdedigen, ware een onvruchtbaar pogen: Atjèh kon tegen ons deugdelijker grieven aanvoeren dan omgekeerd. Maar juist wijl dit het geval was, juist omdat Atjèh uit het verleden reden kon putten, om liever bij elke andere natie dan bij de onze aansluiting te zoeken, had onzerzijds de meest mogelijke gematigdheid betracht moeten worden, niets mogen worden verzuimd, om de onafwijsbaar noodige regeling zonder geweld tot stand te brengen.

---

1) J. C. C. den Beer Poortugael. „Het Oorlogsrecht," blz. 54.

2) „Was de oorlogsverklaring aan Atsjin gerechtvaardigd?" Ind. Gids 1879 I, blz. 73. De aanhaling is uit een in 1868 door de Britsche regeering aan die van Britsch-Indië gerichte depêche *).

---

*) We vestigen in dit verband ook de aandacht op het opstel „Atjeh. Beschouwingen van den oud-soldaat Veritas" in het T. v. N.-I. 1893 I, blz. 321.

In dit opzicht zijn wij te kort geschoten. Zoolang nog voor interventie werd gevreesd, mocht de krijg als opportun worden beschouwd, toen die vrees geen reden van bestaan meer had, was het zaak geweest, elk middel ter voorkoming van den oorlog aan te grijpen.

Zoo kan men dan de inleiding van ons eerste optreden tegen Atjèh niet gelukkig noemen. Doch ook hier oordeele men niet naar den uitslag alléén, maar ook naar het doel. En dat doel was te loven. Want al mag het niet heeten, dat Nederland Atjèh is genaderd, om er beschaving te brengen — welke staat laat zich slechts door philantropie leiden! — het was niettemin in haar dienst, dat het van den autochtoon die concessies eischte, waaraan het algemeen belang behoefte gevoelde, en welke de beschaving gerechtigd is, van den barbaar of half-gecivisileerde te vorderen, ook tot diens eigen heil. „Soutenir que les peuples primitifs doivent échapper aux tentatives des nations policées, qui viennent implanter chez eux le type de leur civilisation, c'est supprimer la possibilité pour les races inférieures d'arriver à une condition plus élevée, c'est empêcher l'Européen de montrer aux indigènes [1]) le moyen d'améliorer leur position et de tirer un parti plus avantageux de leur sol en leur faisant connaître les productions de la zone tempérée, en leur enseignant les principes de l'hygiène et les moyens de se prémunir contra les maladies, en leur inculquant les sentiments religieux, le goût des sciences et des arts. Ce serait en outre perpétuer la traite, les sacrifices humains et le cannibalisme" [2]).

Was het Nederlands recht en plicht tevens, de te lang reeds uitgestelde taak te aanvaarden, de omstandigheden lieten geen verder talmen toe. Belang, en het zij te onzer eer gezegd, niet een materieel als in de eerste helft der eeuw, maar een van hooger orde, dat van zelfbehoud, dwong tot ingrijpen en moge al de vrucht van ongekende krachtsinspanning slechts langzaam, zeer langzaam zijn gerijpt, het Atjèhsche volk is thans een toekomst van rustige ontwikkeling bereid, welke het de rampen van het verleden zal doen vergeten.

---

1) i. p. v.: „nègres" gesteld.

2) Ch. et R. Pety de Thozée. „Théories de la colonisation au XIXe siècle", Bruxelles, 1902. p.p. 601, 602.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

(Blz. 209).

In het Museum van het Bataviaasch Genootschap bevindt zich, blijkens de Notulen, Deel XII, 1874, „een bij de bemachtiging van den Kraton gevonden brief, gedagteekend 2 Januari 1843, van Louis Philippe van Frankrijk aan den toenmaligen Sultan van Atjeh".

„Dit stuk is een groot vel papier, op de vouwen bijna geheel doorgesleten en bemorst met een zeer groote olievlak".

„Binnen een bijzonder fraaien, in goud en blauw gedrukten rand staat in schoonschrift het volgende:

„Louis Philippe, Empereur des Français à l'Illustre et Magnifique Seigneur le Sultan de Achem, Salut.

„Illustre et Magnifique Seigneur. Nous avons reçu avec un bien réel intérêt la lettre amicale que Vous Nous avez adressée. L'expression de vos sentiments Nous a été agréable. Les Capitaines de notre Marine Imperiale qui ont abordé dans vos ports. Nous ont rendu compte du bon acceuil que Vous faites aux Français qui voyagent ou font le commerce dans vos Etats en Nous Vous en savons gré. Nous ne doutons pas que Vous leur continuerez cette protection et cette bienveillance et que votre autorité leur fera rendre dans toutes les occasions bonne et prompte justice pour tout ce qui pourra conserner la sureté de leurs personnes et de leurs propriétés. De notre côté Nous veillerons avec soin à tout ce qui pourra Nous intéresser et Nous Nous plairons à accroître avec Vous par tous les moyens le cercle de nos bons rapports. Sur ce Nous prions Dieu de qui tout procède dans les temps et au delà des temps, qu'il Vous aît, Illustre et Magnifique Seigneur en sa sainte et digne garde.

„Ecrit en notre Palais Impérial des Tuileries, le deuxième jour du mois de janvier de l'an de grâce Mil Huit cent quarante trois

Votre bon ami

(*s.*) LOUIS PHILIPPE.

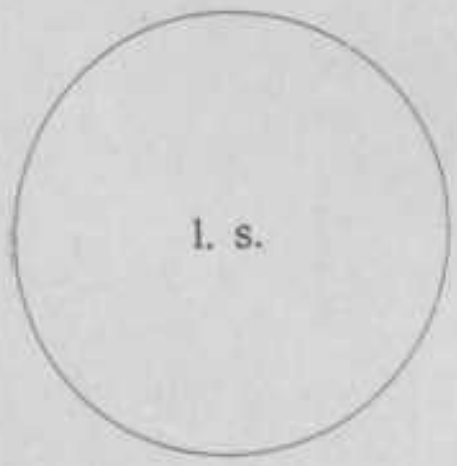

Le Ministre et Secrétaire d'Etat au Département des Affaires Etrangères de Sa Majesté l'Empereur des Français

(*s.*) GUIZOT.

Het bestuur van het Genootschap besloot „den Consul Generaal van Frankrijk te vragen of Z.H.E.G. ook iets bekend" was „aangaande de herkomst van dit stuk en of men onvoorwaardelijk aan de echtheid mag gelooven".

Het antwoord luidde:

„Il est certain que le document dont vous avez bien voulu me donner communication, dans la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 21 de ce mois, porte bien la signature de Sa Majesté le Roi Philippe et celle de Son ministre des affaires Etrangères Mr. Guizot.

Ecrite il y a plus de trente années, c'est à dire à une époque où la situation du Sultan d'Atjeh n'était pas clairement définie et ou aucune police maritime européenne n'était établie dans ces parages pour la protection des navigateurs, cette lettre parait avoir eu pour objet d'engager le Sultan à se montrer humain et bienveillant envers ceux que les hasards de la navigation ou les intérêts du négoce amèneraient sur les côtes atchinoises.

Quant au titre d'Empereur que le Roi des Français prend dans cette lettre, c'est là un de ces usages de protocole assez fréquens dans les Chancelleries européennes dans leurs relations avec les princes asiatiques. On voit dans divers documens diplomatiques [peut-être même dans l'un des traités avec la Chine] l'Angleterre nommée Empire de la Grande Bretagne au lieu de Royaume.

Quant aux circonstances qui donnèrent lieu à l'envoi de cette lettre je les ignore complètement; mais si la Société le désire, il me sera tout agréable de m'en enquérir.

Peut-être les circonstances ont-elles quelque rapport avec les incidens et collisions qui amenèrent la capture par une corvette française de plusieurs habitans de la côte d'Atjeh et parmi lesquels se trouvait l'oncle du Radjah actuel de Patty, qui fut emmené en France ou il resta prisonnier pendant deux ans. Cet atchinois accompagnait dernièrement son neveu à Batavia dans le voyage que ce prince fit après sa soumission à la domination néerlandaise.

En mettant un terme à sa captivité et en le renvoyant dans son pays le Gouvernement français lui aura remis cette lettre de courtoisie afin de prédisposer favorablement le Sultan d'Atjeh envers ceux de nos navigateurs qui aborderaient les côtes de ses Etats.

Je le répéterai d'ailleurs ce n'est la qu'une hypothèse à éclaircir".

BIJLAGE II.

(Blz. 225).

Gewone inleiding.

„Ik deel Uwe Hoogheid mede, dat ik den brief van Uwe Hoogheid van 22 der maand Sjaban van het jaar van Mahomed 1272 [22 April 1856] die gerigt was aan mijnen voorganger, den afgetreden Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië Mr. Duymaer van Twist, met veel behagen heb ontvangen.

„Ik heb daaruit begrepen, dat Uwe Hoogheid niet minder dan het Nederlandsch-Indische Gouvernement geneigd is, om onderling eene overeenkomst van vrede, vriendschap en handel te sluiten.

„Het is daarom mijn wensch om dien vrede en die vriendschap door middel van eene acte van verbindtenis eeuwig durend te maken.

„Dientengevolge heb ik, ten einde die akte dadelijk geschreven en zoo duidelijk mogelijk vastgesteld worde, den Gouverneur van het Gouvernementsgebied ter Westkust van Sumatra te Padang residerende, die daarvoor mijn vertrouwen bezit, in persoon opgedragen om met Uwe Hoogheid het bedoelde verbond te sluiten,

„Ten slotte voeg ik hierbij tot een teeken van vriendschap [volgt opgave der geschenken, bestaande uit

6 zilveren girandoles,
12 id. kandelaars,
één klewang met goud gevest en scheede,
één Palembangsche sabel met scheede en gevest van soewasa.
100 ℔ kaarsen].

Geschreven in mijn paleis te Buitenzorg den 2den Maart 1857,

(*w.g.*) CHS. T. PAHUD".

BIJLAGE III.

(Blz. 226.)

Dit is eene overeenkomst van Vrede, Vriendschap en Handel tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh.

Vooraf hebben het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh Ala'oedin Mantsoer Sjah het dienstig geacht te maken eene overeenkomst van vrede, vriendschap en handel, om te bestendigen de welwillendheid, die van wederzijden bestaat en om hecht te maken en uit te breiden hunne betrekkingen ten nutte van wederzijdsche rijken en onderdanen.

Daarom heb ik, Jan van Swieten, Generaal-Majoor, Civiel en Militair Gouverneur ter Westkust van Sumatra, Adjudant van Zijne Majesteit den Koning in Buitengewone dienst, Ridder der Militaire Willemsorde 3e klasse en van den Nederlandschen Leeuw in naam van en van wege het Nederlandsch-Indische Gouvernement over deze zaak onderhandeld met Zijne Hoogheid den Sultan van Atjeh en daaruit is tot standgekomen de ondervolgende overeenkomst onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal in Nederlandsch-Indië.

Artikel Een.

Van nu af bestaat bestendige vrede, vriendschap en goede verstandhouding tusschen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh en zijne afstammelingen en opvolgers.

Artikel Twee.

Indien de onderdanen van het Nederlandsch-Indische Gouvernement en de onderdanen van Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh zich willen onderwerpen aan de wetten des Lands, om hun regtmatig voordeel te zoeken in al de landen van het Gouvernement of in al de landen van den Sulthan, kunnen zij die landen doortrekken of zich daar ophouden, onder genot van al de regten, voordeelen en bescherming voor hunne personen en goederen, dat reeds is geschonken of zal geschonken worden aan de onderdanen of landzaten der benedenwindsche landen, die het meest bevoorregt zijn.

Artikel Drie.

Wat betreft de bescherming en de hulp, ook aan hunne schepen en vaartuigen en derzelver opvarenden, en wat betreft de regten van den handel en de scheepvaart, worden de onderdanen van het Nederlandsch-Indische Gouvernement en van Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh gelijkgesteld met de bevriende natie,

die het meest begunstigd is, in al de havens zoo van het Nederlandsch-Indische Gouvernement als van Zijne Hoogheid den Sultan van Atjeh.

Al de hoofden en beambten der wederzijdsche handels- en ankerplaatsen zullen bevolen worden immer met voorkomendheid te bejegenen en zooveel mogelijk hulp te verleenen aan al de betrokken onderdanen en hunne schepen en vaartuigen, vooral opdat die onderdanen geene vertraging ondervinden bij het afleveren, lossen of laden van handelswaren, ook niet wanneer zij hulp in levensmiddelen of water verzoeken.

Deze aangelegenheid is overeengekomen tot opwekking van den handel, de scheepvaart en de genegenheid tusschen de wederzijdsche onderdanen.

Artikel Vier.

Het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid de Sulthan van Atjeh zien af van alle vorderingen en aanspraken die ontstaan zijn vóór de sluiting van deze overeenkomst ter zake van geschillen van welken aard ook.

Voorts wordt vastgesteld, dat wanneer deze overeenkomst zal gesloten zijn, al deze geschillen en vorderingen geheel beslecht en vernietigd zijn, zoodat die nimmer meer kunnen ter sprake komen.

Artikel Vijf.

Het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid de Sulthan van Atjeh komen voorts overeen, streng en met al hunne middelen te zullen waken opdat er geen zeeroovers of menschenroovers zijn in hun gebied of in de zeeën van hun gebied of van andere landen, waar zij invloed hebben.

Van beide zijden zal dit worden tegengegaan en zal worden gestraft degeen, die zoodanige daden pleegt.

Van beide zijden zal geene schuilplaats of bescherming verleend worden aan iemand, die in zulke zaken betrokken is, ook niet aan zijn vaartuig.

Van beide zijden zal niet worden vergund, dat door zeeroovers buitgemaakte menschen, vaartuigen of goederen binnen hun gebied aangebracht of daar ter koop aangeboden worden.

Artikel Zes.

Indien schepen of vaartuigen der wederzijdsche onderdanen in zee-nood zijn of stranden, zullen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid de Sulthan van Atjeh onverwijld hulp en bescherming verleenen, zoo veel slechts mogelijk, en indien eenigerhande gestrande zaken worden geborgen, zal dit den berger behoorlijk vergolden worden.

Die op zoodanige goederen regt heeft, kan de beslissing verzoeken van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië of van Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh, ter zake van de belooning, die door den berger geeischt wordt; die beslissing moet door hem worden aangenomen.

Indien schepen of vaartuigen, die de Nederlandsche vlag voeren stranden of vergaan, of indien Nederlanders of Nederlandsch-Indische onderdanen wier schepen of vaartuigen zijn vergaan, aankomen op de kusten van Atjeh, zal het Atjehnesche hoofd aldaar ten spoedigste de zaak mededeelen aan den Gouverneur van Sumatra's Westkust of aan eenige andere nabij zijnde Nederlandsche autoriteit.

Degeen, die gestrande schepen of vaartuigen berooft of die schipbreukelingen mishandelt dan wel hun behoorlijke hulp ontzegt, zal voorzeker streng gestraft worden.

Artikel Zeven.

Zijne Hoogheid de Sulthan van Atjeh verbindt zich den Gouverneur van Sumatra's Westkust te erkennen als de vertegenwoordiger van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, en zich tot hem te wenden in alle zaken, waarbij, met het oog op het wederzijdsch belang, aanraking noodig is.

Artikel Acht.

Indien het later vereischt wordt, nog eene of andere aangelegenheid te regelen tusschen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid den Sulthan van Atjeh, zal zulks geschieden met wederzijdsche onderhandeling en langs vredelievenden weg.

Artikel Negen.

Dit verdrag vangt aan te werken zoodra het is goedgekeurd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

De wederzijdsche onderhandelaren hebben hunne handteekening en zegels hier onder geplaatst ter oorkonde om te strekken als teeken van getuigenis.

Gedaan te Atjeh, in viervoud, den dertigsten der maand Maart achttien honderd zeven en vijftig en den vierden der maand Sa-aban volgens de Mahomedaansche tijdrekening twaalfhonderd drie en zeventig.

(*w.g.*) VAN SWIETEN.

Goedgekeurd bij Besluit van den Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch-Indië, van 9 Mei 1857 No. 7.

Mij bekend,

De Gouvernements Secretaris
(*w.g.*) DIEPENHEIM.

BIJLAGE IV.

(Blz. 241).

Contract onder de nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië, gesloten tusschen den gewezen Resident van Riouw, benoemd Resident van Pekalongan, Frederik, Nicolaas Nieuwenhuyzen en den Resident van Riouw, Joan, Hendrik Tobias, als daartoe bij besluit van den 29 November 1857, L[a] Q[2] geheim, behoorlijk gemagtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië, ten eenre en Zijne Hoogheid den Jang di Pertoean bezar Radja Ismail, Sulthan van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden, benevens Zijne Hoogheid den Jang di Pertoean moeda, Tongkoe Poetra, Onderkoning van voorschreven rijk, den Datoe Maharadja Srie Asmara, hoofd der Soekoe Tanah Datar, den Glar Datoe Srie Indramoeda, hoofd der Soekoe Lima Poeloe, den Glar Datoe Maharadja Koeta Wangsa, hoofd der Soekoe Pasissir en den Glar Datoe Laxamana [Kemis] voor hun en hunne opvolgers, ter andere zijde.

Nademaal Zijne Hoogheid Radja Ismail, Sulthan van het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden, in overeenstemming met Zijne Hoogheid den Onderkoning, den Tongkoe Panglima Prang-bezar en de verdere rijksgrooten, bij acte gedagteekend 27 van de maand Sawal van het jaar 1273 [Mahomedaansche tijdrekening] dat rijk heeft opgedragen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en die opdragt bij acte van den een en dertigsten December 1800 zeven en vijftig behoorlijk door en van wege het gezegd Gouvernement is aangenomen, zoo is ter voorziening in eene regeling der onderlinge verhouding welke dien ten gevolge is noodig geworden, overeengekomen het navolgende:

Artikel Eén.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten van het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden, verklaren voor zich en hunne nakomelingen, dat het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk geplaatst is onder de Opperheerschappij van Nederland.

Artikel Twee.

Het gebied van het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden wordt verstaan te zijn zamengesteld uit de navolgende landen en eilanden:

a. het eigenlijke Siak, bepaald ten zuid-oosten door het rijk van Kampar

[Poeloe Lawang] en ten noord-westen door de onderhoorigheden van het rijk genaamd Tanah Poeteh;

b. het op de zuidelijke grens van het eigenlijk Siak gelegene landschap Mandau;

c. het ten zuid-zuid-westen van het landschap Mandau gelegene landschap Pekan Baroe;

d. de op de zuidelijke grens van het eigenlijke Siak gelegene landschappen Tapang-Kiri en Tapang Kanan;

e. de op de Oostkust van Sumatra noordwestelijk van het eigenlijke Siak gelegene landschappen Tana-Poeteh, Banko, Koeba, Bilah, Paneh, Kwaloe, Assahan, Batoe Bara, Bedageh, Padang, Serdang, Pertjoet, Pebangoengan, Delie, Langkat en Temian;

f. de eilanden Bangkalis, Padang, Pantjor, Rantau en Ropat, benevens al zoodanige verdere eilandjes als, evenals de genoemde, in de nabijheid van het vaste land langs de Oostkust van het rijk en zijne onderhoorigheden gelegen zijn.

Artikel Drie.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich tot het voortdurend onderhouden van vrede en vriendschap met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, te zijn de vijanden van de vijanden van Nederland en de vrienden van de vrienden van Nederland, mitsgaders, om op aanzoek van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement de hulp te verleenen, welke in hun vermogen is met menschen, wapenen en vaartuigen tegen de vijanden van Nederland en aan de vrienden van Nederland.

Artikel Vier.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft het regt zich te vestigen op zoodanige punten binnen het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden als het na overleg met den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten zou mogen goedvinden en aldaar zoodanige gebouwen op te rigten als zouden mogen noodig geoordeeld worden.

Aanvankelijk zal er eene vestiging van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden opgerigt te Mangkalis op het eiland Bangkalis.

De grenzen van deze vestiging worden aangewezen bij de van dezelve opgemaakte en aan dit contract gevoegde kaart.

Artikel Vijf.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich, om naar vermogen mede te werken tot de daarstelling, ten koste van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, van alle versterkingen, gebouwen en magazijnen, welke het Nederlandsch-Indisch Gouvernement later noodig achten mogt, binnen het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden op te rigten.

Evenzoo verbinden de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten zich, om, wanneer zij daartoe worden aangezocht, mede te werken tot den bouw van vaartuigen ten koste van het Gouvernement.

Artikel Zes.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich geene vijandelijkheden tegen vreemde vorsten te plegen en geene uitrustingen tot vijandelijkheden te maken, zonder de toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, noch versterkingen op te werpen zonder de voorkennis van dat Gouvernement, mitsgaders om hunne, met de voorkennis van dat Gouvernement opgerigte versterkingen op eerste aanzegging te slechten.

Artikel Zeven.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich, het rijk nimmer aan eenige andere Natie als de Nederlanders te zullen overgeven en evenzoo om met geene andere Natie verbonden aan te gaan zonder toestemming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Artikel Acht.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich, om geene brieven, geschenken, zendelingen of gezanten te bestemmen naar eenige andere Natie als de Nederlanders en evenzoo om geene brieven of geschenken aan te nemen, noch zendelingen of gezanten te ontvangen van andere Natien, zonder voorkennis en toestemming van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië. De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich tevens niet te gedoogen, dat die bestemming, aanneming of ontvangst van brieven, geschenken, zendelingen of gezanten, door of namens hunne kinderen of aanverwanten plaats vinden.

Artikel Negen.

Daarentegen verbindt zich het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, om het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden onder zijne bescherming te nemen; de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten van dat Rijk in hunne regten te zullen handhaven en wijders den voorspoed van hetzelve rijk naar tijdsomstandigheden zooveel mogelijk te bevorderen.

Artikel Tien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich het welzijn des volks te bevorderen met rechtvaardigheid te regeren, den landbouw, de nijverheid, de scheepvaart en den handel in het Rijk te beschermen en te bevorderen en tot geene maatregelen te besluiten waardoor die kunnen belemmerd worden.

Artikel Elf.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich de bevoegdheid, om onder den grond te graven en uit dat graven vruchten te trekken, niet te zullen afstaan aan personen, niet behoorende tot hunne inheemsche onderdanen, dan na een voorafgaand overleg en in overeenstemming dienaangaande met den vertegenwoordiger van den Gouverneur Generaal te Riouw opdat bedoelde ondernemingen van nijverheid in het meeste voordeel van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten, zonder dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich in dat voordeel eenig aandeel verstaat voor te behouden, doch tevens met terugzigt op de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië, zooveel mogelijk geregeld worden naar het voorbeeld van het Koninklijk Besluit van 24 October 1850 n°. 45 — Indisch Staatsblad 1851 n°. 6 — zoo als zulks thans luidende is, dan wel nader door Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden gewijzigd mogt worden; van het gebeuren waarvan als dan telken reize door den Resident van Riouw aan den Sultan zal worden mededeeling gedaan.

Eene maleische vertaling van genoemd Besluit is aan dit contract gehecht.

Artikel Twaalf.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich geene gronden te verhuren aan, noch eene in bezitname van gronden toetestaan door personen,

niet behoorende tot hunne inheemsche onderdanen, dan met voorweten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, opdat die aangelegenheid, telkens wanneer zulks het Gouvernement van Nederlandsch-Indië mogt noodig voorkomen, geregeld worde in overeenstemming met het Nederlandsch-Indische Gouvernement, zonder eenig voorbehoud van winst voor het Gouvernement zelf, in het meeste belang van het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden; maar zooveel mogelijk volgens de algemeene verordening zoo als die is vastgesteld door Zijne Majesteit den Koning bij Besluit van 3 July 1856 n°. 93 of nader zal worden gewijzigd.

Van dusdanige wijziging wordt onverwijld kennis gegeven aan den Sulthan.

Van evengenoemd Besluit van Zijne Majesteit den Koning, zoo als hetzelve beschreven staat in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië van 1856 n°. 64 is eene Maleische vertaling aan deze overeenkomst gehecht.

Artikel Dertien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich bij deze den zeeroof te weren en te doen weren; geene schuilplaats te vergunnen aan personen, die zij weten of hun door of namens den Resident van Riouw worden bekend gesteld als zich schuldig aan zeeroof te maken of ter zake daarvan en van het heulen met zeeroovers onder verdenking te liggen, doch verbinden zich integendeel de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten alle zoodanige personen waar zij zich bevinden, te doen opvatten en aan den Resident uit te leveren, dan wel volgens de instellingen van het rijk te doen teregtstaan.

Artikel Veertien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich aan schipbreukelingen hulp te verleenen en gestrande goederen te bergen en niet te dulden dat hunne onderdanen zulks niet doen [1]).

Artikel Vijftien.

Handelaren en vaartuigen uit het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden zullen in den handel op Java en op alle andere landen onder het bestuur van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement al de voorregten genieten, die aan onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zijn toegekend, mits voorzien zijnde van eenen zeebrief van Zijne Hoogheid den Sulthan en een jaarpas bovendien, die evenwel niet zullen worden verleend dan in overeenstemming met den Resident van Riouw of zijnen vervanger, te blijken door diens medeonderteekening van gezegde stukken.

---

[1]) Bij het besluit van bekrachtiging is opgemerkt, dat dit art. eenige meerdere uitbreiding behoort te erlangen en dat daarbij zal moeten bepaald worden, dat de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten zich verbinden schepen of vaartuigen of goederen, welke binnen het rijk mogten komen te stranden, aandrijven dan wel opgevischt te worden, aan de regthebbenden op dezelve over te laten, en, bij aldien die regthebbenden onbekend zijn, te bergen; een en ander tegen genot van zoodanig loon als voor ieder geval in het bijzonder zal worden bepaald, op den voet der wetten en bepalingen op het stuk der strand- en zeevonden in Nederlandsch-Indië vigerende;

dat op gestrande of aangedreven schepen, vaartuigen of goederen, als ook op het opvisschen en bergen derzelve geene andere regten dan die van hulp- en bergloon zullen worden in rekening gebragt;

en dat, bij het voorkomen van ieder zoodanig geval de zaak onverwijld ter kennis van den Resident of van zijnen vertegenwoordiger zal worden gebragt, die haar alsdan, in overleg met Z. H. den Sulthan of diens vertegenwoordiger geheel in den geest der wetten en bepalingen evenbedoeld, verder behandelt en afdoet.

De vorm zoo van de zeebrieven als de jaarpassen zal Zijne Hoogheid den Sulthan door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden voorgeschreven.

Artikel Zestien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich in het Rijk niet te dulden menschenroof en handel in menschen, noch den in- en uitvoer van slaven.

Artikel Zeventien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich niet toe te laten, dat Europeanen of daarmede gelijkgestelde personen of vreemde Oosterlingen, zich binnen het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden met der woon nederzetten als na daartoe vooraf bekomen verlof van den Gouverneur Generaal of Deszelfs vertegenwoordiger; de inboorlingen van andere gedeelten van den Indischen Archipel zijn daarvan niet uitgezonderd.

Artikel Achttien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich aan allen, die zich met verlof van den Gouverneur Generaal of van Deszelfs vertegenwoordiger binnen het rijk met der woon nederzetten, te verleenen bescherming van persoon en goederen.

Artikel Negentien.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich in het rijk niet op te nemen personen die zich zonder verlof uit de Land- of Zeemagt van Nederland of deszelfs bezittingen daar buiten, mogten verwijderd hebben, noch misdadigers of veroordeelden uit eenig gedeelte van Nederlandsch-Indië ontvlugt.

Bij en ook zonder opvrage worden dusdanige individuen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië uitgeleverd.

Artikel Twintig.

Het is aan de onderdanen van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten en aan die van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië vergund, om mits zij eerbiedigen de wetten des lands, vrij en onbelemmerd handel te drijven dan wel ter bevordering van regtmatige belangen zich naar het gebied van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten en dat des Gouvernements te begeven.

Aan de inheemsche onderdanen van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten en aan die van het Gouvernement wordt evenzoo vergund om behoudens de verpligting tot regeling hunner zaken of belangen ter plaatse hunner laatste inwoning en tot onvoorwaardelijke onderwerping aan de wetten en instellingen des lands, in het belang van landbouw, nijverheid, scheepvaart, handel of anderzints, zich met der woon te vestigen, waar zij verkiezen.

Artikel Een en Twintig.

De Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, de personen in dienst van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, onverschillig van welken landaard die mogen zijn, gevestigd binnen het rijk van Siak Srie Indrapoera en onderhoorigheden, en verder alle personen, zonder onderscheid van herkomst gevestigd binnen de grenzen der établissementen van het Nederlandsch-Indisch Gouver-

nement, worden beschouwd als onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, staande onder het onmiddelijk gezag van den Resident van Riouw of zijnen vervanger.

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië zal overings bevoegd zijn, om zoodra het daartoe verlangt overtegaan, de vreemde oosterlingen binnen het rijk gevestigd, dan wel een of meerdere bijzondere landaarden daaronder te verklaren, tot zijne onderdanen staande onder het onmiddelijk gezag van den Resident van Riouw of zijnen vervanger.

Artikel Twee en Twintig.

Elk misdadiger wordt gestraft volgens de wetten van en op het land waar hij misdreven heeft, doch zij, die zijn onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, worden teregtgesteld door de regters door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aangewezen dan wel later aan te wijzen, overeenkomstig de wetten voor die regters geldende en tot dit einde aan den Resident van Riouw of zijnen vervanger uitgeleverd.

Onderdanen van het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden, die te zamen met onderdanen van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië misdrijven, worden te zamen met die onderdanen teregtgesteld door de regters voor dezen door het Gouvernement aangewezen dan wel later aan te wijzen.

Artikel Drie en Twintig.

Martelende of verminkende straffen worden afgeschaft en vervangen door andere meer aan de misdaad geevenredigde straffen.

Aan geene onderdanen van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten mag binnen het rijk eene doodstraf voltrokken worden, als nadat de schuldige met inachtneming der gebruikelijke en volgens de landsinstellingen wettige regtspleging, tot dezelve veroordeeld en daarna tot de uitvoering de toestemming van den Sulthan verkregen zij.

Artikel Vier en Twintig.

Onderdanen van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten, waar dezelve ook gezeten zijn, zich, behoudens de gevallen bedoeld bij art. 27, schuldig makende jegens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, staan te regt voor eenen raad door den Resident van Riouw te zamen met den Sulthan op de hoofdplaats Tandjong Penang bij een te roepen.

Deze raad is te zamen gesteld uit acht onpartijdige, kundige en voorname personen van welke vier, waaronder de voorzitter, door den Resident en vier door den Sulthan worden gekozen.

Niettemin blijft het aan den Resident van Riouw onverlet de zaak ter afdoening te verwijzen naar den Sulthan, die daarin alsdan zonder verwijl en met regtvaardigheid zal doen beslissen.

Artikel Vijf en Twintig.

Alle zaken van handel en nijverheid, waarin betrokken zijn onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, zullen bij aldien die aanleiding geven tot geschil met een der onderdanen van het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden, staan ter kennisname van den regter voor twistgedingen tusschen Europeanen onderling, in gezegd rijk aan te wijzen, en verbinden zich

de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten de vonnissen door dien regter ten laste van hunne onderdanen gewezen binnen hunne jurisdictie een volledig effect te doen genieten.

Artikel Zes en Twintig.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zal bevoegd zijn, om tegen eene billijke schadeloosstelling van den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten en in overleg met hen te bepalen de heffing van alle thans in het rijk van Siak Srie Indrapoera bestaande lasten en belastingen geheel dan wel gedeeltelijk aan zich te trekken, mitsgaders die door anderen te vervangen.

Artikel Zeven en Twintig.

Alle overtredingen en misdrijven binnen het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden begaan ter zake van door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geind wordende revenuen, zullen zonder onderscheid van den landaard der betrokken personen staan ter kennisname en beregting van de Nederlandsch-Indische regters en de beambten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement tot de opsporing van die overtredingen en misdrijven ten volle bevoegd zijn.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten zullen die beambten daarin zooveel mogelijk ondersteunen en wijders van hunne zijde alles aanwenden wat tot gezegde opsporing dienstbaar kan zijn.

Alle wetten en bepalingen hoegenaamd in zake betreffende de regten, belastingen, pachten en generalijk alle inkomsten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en door dat Gouvernement uitgevaardigd, zullen van verbindende kracht zijn voor de ingezetenen zonder onderscheid van die deelen van het Rijk, waar de heffing van deze aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement is afgestaan.

Artikel Acht en Twintig.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich om de volgens de landsinstellingen wettig bestaande belastingen, hetzij die in geld, hetzij in voortbrengselen, hetzij in arbeid worden geheven en voldaan, niet te verhoogen of te bezwaren, noch ook nieuwe belastingen in te voeren zonder de toestemming van den Gouverneur Generaal.

Eene opgave van dusdanige wettig bestaande en werkende belastingen wordt bij deze overeenkomst gevoegd, om bij mogelijk geschil te worden geraadpleegd.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten dragen zorg, dat met nauwgezetheid gewaakt worde tegen bovenmatige of onwettige heffingen.

Artikel Negen en Twintig.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft het regt tot den vrijen aankap van hout in de bosschen van het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden.

Artikel Dertig.

Wanneer de waardigheid van Sulthan van het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden door overlijden dan wel anderzints onvervuld mogt geraken, treedt de als troonsopvolger [Tongkoe Soelong Negara] aangewezen Prins in die waardigheid op, na alvorens in geschrifte te hebben afgelegd den eed van trouw

aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal als Zijner Majesteits vertegenwoordiger in Nederlandsch-Indië, en van stipte naleving van dit contract.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich, om met eerbiediging der landsinstellingen, zoodra mogelijk in overleg met den Resident van Riouw den Prins aan te wijzen, dien zij tot troonsopvolger [Tongkoe Soelong Negara] wenschen bestemd te zien, en zulks te herhalen, telkens wanneer, om welke reden ook, geen troonsopvolger aanwezig mogt zijn.

Deze aanwijzing wordt onderworpen aan de goedkeuring en bekrachtiging van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië.

Bij gemis van eenstemmigheid tusschen den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten en den Resident nopens de keuze van den tot Troonsopvolger te verheffen Prins wordt daaromtrent bij een met redenen omkleed berigt ingeroepen de beslissing van den Gouverneur Generaal, aan welke de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten zich verbinden zich onvoorwaardelijk te onderwerpen.

Artikel Een en Dertig.

Bij aldien de aangewezen troonsopvolger [Tongkoe Soelong Negara] gedurende zijne minderjarigheid den troon moet beklimmen, wordt tot aan diens, door den Gouverneur Generaal te bepalen meerderjarigheid het vorstelijk gezag uitgeoefend, door een regentschap van eenen prins dan wel twee prinsen van het vorstelijk stamhuis, daartoe door den Gouverneur Generaal gekozen en bij daarvan uittereiken acte in die waardigheid bevestigd.

Artikel Twee en Dertig.

Het bestuur van het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden zal onder het opperbestuur van Zijne Hoogheid den Sulthan en onder de voorwaarden en regten bij dit contract omschreven worden uitgeoefend door eenen Rijksbestuurder als Radja Moeda met inachtname daarbij der oude landsinstellingen.

Ter voorkoming van het geval, dat door overlijden dan wel anderzins een Onderkoning zoude kunnen ontbreken, zal voort na het optreden van eenen nieuwen Onderkoning met eerbiediging der landsinstellingen en in overleg met den Resident van Riouw, zijn eventueelen opvolger worden verkozen en die verkiezing worden onderworpen aan de goedkeuring van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement; zulks zal worden herhaald telkens wanneer, om welke reden ook, geen zoodanige opvolger aanwezig is.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten verbinden zich, om zoodra mogelijk in overleg met den Resident van Riouw den Prins te verkiezen, dien zij tot opvolger van den tegenwoordigen Onderkoning wenschen bestemd te zien.

De Sulthan verbindt zich om aan den Rijksbestuurder het bestuur van zijn rijk over te laten en deswege met geen ander dan volgens de oude landsinstellingen te overleggen, noch te gedoogen dat iemand anders zich met aangelegenheden het bestuur betreffende, buiten den Rijksbestuurder om inlate of deswege regtstreeks met Zijne Hoogheid kome handelen.

Artikel Drie en Dertig.

Alvorens zijn ambt en waardigheid te aanvaarden, legt de Rijksbestuurder af in geschrifte den eed van trouw aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden,

aan den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië als Zijner Majesteits vertegenwoordiger in Nederlandsch-Indië en aan Zijne Hoogheid den Sulthan.

De Rijksbestuurder verbindt zich nimmer te dulden iets hetgeen zoude kunnen strekken ten nadeele van de belangen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in het algemeen of van deszelfs bestuur in het rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden in het bijzonder, noch van Zijne Hoogheid den Sulthan, maar integendeel zoo veel in zijn vermogen is mede te werken tot de naauwgezette en trouwe nakoming van al hetgeen waartoe de Sulthan, hij — Rijksbestuurder — Onderkoning en de Rijksgrooten zich aan het Gouvernement bij dit contract verbonden hebben en wat strekken kan tot den bloei en het welzijn van het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden.

Artikel Vier en Dertig.

De Rijksbestuurder van het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden is gehouden, om wanneer de belangen hetzij van het Gouvernement, hetzij van den Sultan, hetzij van het Rijk van Siak Srie Indrapoera en Onderhoorigheden zulks mogten vorderen, zich op deswege gedaan aanzoek te vervoegen tot den Resident van Riouw en ter diens zetelplaats te verblijven, zoo lang de Resident zulks in het belang der te behandelen aangelegenheden onvermijdelijk achten mogt.

Artikel Vijf en Dertig.

Elke uitroeping, voorstelling aan het volk of bevestiging van den tot Sulthan of Rijksbestuurder verkozen Prins is nietig, wanneer die niet geschiedt ten gevolge van de ontvangst van de door den Gouverneur Generaal uitgereikte acte van erkenning en bevestiging van de op hem gevallene keus.

Artikel Zes en Dertig.

De Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten zullen den Resident van Riouw erkennen en eerbiedigen als den gevolmagtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en mitsdien alleen met hem alle zaken behandelen, die de wederzijdsche belangen betreffen, ook zullen zij alleen met zijn medeweten aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement brieven zenden en geen gezantschappen aan hetzelve af doen gaan dan in overleg met hem.

Artikel Zeven en Dertig.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verbindt zich, om zoolang de Sulthan, de Onderkoning en de Rijksgrooten deze overeenkomst getrouwelijk nakomen, zich niet in te laten met het inwendig bestuur van het Rijk, hetwelk integendeel op den voet van dit contract aan den Sulthan, den Onderkoning en de Rijksgrooten wordt overgelaten.

Artikel Acht en Dertig.

Dit contract vangt aan te werken, nadat op hetzelve verkregen is de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

De tractaten gesloten op den 14 December 1745, op den 16 Januarij 1761 en op den 1 Augustus 1782, blijven verbindend, voor zoover daarin vervatte bepalingen bij het tegenwoordige contract niet zijn gewijzigd of door veranderde tijdsomstandigheden zijn komen te vervallen.

Artikel Negen en Dertig.

Omtrent punten bij deze overeenkomst niet voorzien en die nader blijken mogten regeling te behoeven, wordt overeengekomen, dat partijen zich in der minne zullen verstaan.

Aldus gedaan en overeengekomen te Siak Srie Indrapoera op heden Maandag den Eersten February des Jaars Achttien honderd acht en vijftig.

Zijnde van deze overeenkomst opgemaakt en door partijen met hunne handteekeningen en zegels bekrachtigd drie eensluidende expeditien om te dienen waar zulks gevorderd mogt worden.

(*w. g.*) NIEUWENHUYZEN.
TOBIAS.

Onder den Maleischen tekst stonden de zegels en handteekeningen van:
Padoeka Sri Sulthan Siak Radja Ismail;
Jang di pertoean moeda negrie Siak Tongkoe Poetra;
Orang Kaya Maharadja Sri Asmara;
Orang Kaya Sri Indramoeda;
[Merk van] Datoe Maharadja Koeta Wangsa;
Orang Kaya Laksamana.

Dit contract is bekrachtigd op den dertigsten April des jaars Een duizend acht honderd achtenvijftig.

De Gouverneur-Generaal van Nederl. Indië
CH. F. PAHUD.

Ter ordonnancie van Zijne Excellentie,
De wd. Alg. Secretaris
A. LOUDON.

BIJLAGE V*a*.

(Blz. 267).

Brief van Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië Mr. Ludolf Anne Jan Wilt Baron Sloet van de Beele, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Ridder Grootkruis der Luxemburgsche orde van de Eikenkroon, Ridder der 3e klasse van den Rooden Adelaar van Pruissen, enz., enz., enz.

Aan
Z. H. den Sulthan van Atjeh, Alaoedin Mansjoer Sjah.

Gewone inleiding.

Wijders schrijf ik dezen brief om mijnen vriend mede te deelen, dat ik met leedwezen de tijding heb erlangd, dat Batoe Bara, niettegenstaande aldaar de Nederlandsche vlag woei, onlangs is aangevallen en beschoten door Atjinesche praauwen onder aanvoering van Radja Moeda Tjoet Latih, krijgshoofd van mijnen vriend.

Vermits daardoor de Nederlandsche vlag is gehoond, verzoek ik mijnen vriend mij zoo spoedig mogelijk opheldering te geven aangaande de bovenbedoelde handeling.

De kommandant van het oorlogsvaartuig, dat dezen brief zal overbrengen, heeft den last ontvangen, om op het schriftelijk antwoord van mijnen vriend te wachten en dat antwoord naar Batavia over te brengen.

Geschreven in mijn paleis te Buitenzorg den 19en Augustus 1863.

BIJLAGE V*b*.

(Blz. 267).

Deze brief van vriendschap, uitdrukkende mijne gevoelens van toegenegenheid, die nimmer, zoowel bij dag als bij nacht en zoo lang de omwenteling van zon en maan bestaat, ophouden, komt van mij Sultan Alaoedin Mansjoer Sjah, zoon van wijlen Sulthan Djohor Alam Sjah, die gezag voert over het rijk van Atjeh, het verblijf des vredes! Hij kome door de goedertierendheid van den Heer aller heirscharen voor het aanschijn van mijnen vriend, den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Mr. Ludolf, Anne Jan [1]), die zeer ervaren is in het uitvoeren van voortreffelijke bevelen en zijne vrienden toegenegen is.

Wijders wordt medegedeeld, dat de brief, dien mijn vriend naar Atjeh heeft gezonden, door mij in welstand is ontvangen. Die brief was vergezeld van eenen tweeden brief.

---

[1]) De overige namen staan in den mal. brief niet vermeld.

Ik heb den geheelen inhoud van die beide brieven volkomen begrepen en betuig mijnen vriend bij deze mijnen grooten dank.

Bij den eersten brief geeft mijn vriend mij in overweging met den Resident van Riouw in overleg te treden.

Ik ben van oordeel, dat ik zulks niet wil [1]) [kan] doen, omdat ik nog nooit met den Resident van Riouw in onderhandeling ben getreden en ik gewoon ben alleen met mijnen vriend [den Gouverneur Generaal] over zaken te correspondeeren.

Dit breng ik ter kennisse van mijnen vriend.

Bij den tweeden brief deelt mijn vriend mij mede, dat mijn rijksgroote [wazir], genaamd Radja moeda Tjoet Latif, Kota-bara heeft aangevallen en beschoten. Mijn vriend verlangt daarom dat ik opheldering geve aangaande het gebeurde.

Het is billijk, dat mijn vriend, die de zaak niet kent [niet heeft overwogen] om opheldering vraagt. Wanneer mijn vriend de zaak goed nagaat, zal hij die klaar en duidelijk vinden en de handeling van Radja moeda Tjoet Latif regtvaardigen.

Al de rijkjes, die oostelijk of regts van de monding der rivier van Atjeh liggen, staan onder mijn beheer. Van den tijd mijner voorvaderen tot heden strekt de grens van Atjeh zich uit tot Passir Poeti Hajam Denak; ook Bila en Panaij staan onder mij.

Dit deel ik mijnen vriend mede tot informatie.

Wijders merkt mijn vriend mij op, dat de vlag van mijnen vriend [de Nederlandsche vlag] door mijnen rijksgroote Radja Moeda Tjoet Latif is gehoond.

Daarvan weet ik hoegenaamd niets [ija itoe sekali-kali tiada kita katahoei]. Mijn vriend was niet geregtigd die vlag in mijn rijk [te doen waaijen] zonder mij daarvan vooraf kennis te geven.

Wat eindelijk aangaat de zaak van Radja Oedah Malolo, ik zal mij beijveren die binnen weinige dagen te vereffenen.

Mijn vriend gelieve daarover niet in twijfelmoedigheid te verkeeren.

Geschreven op den 27en der maand Rabi'oel awal des jaars 1280.
[11 September 1863].

BIJLAGE V*c*.

(Blz. 267).

Vertaling van een brief van den Sulthan van Atjeh aan den Gouverneur van Sumatra's Westkust.

Na de gewone inleiding.

Wij hebben den brief van onzen vriend in gezondheid ontvangen en den inhoud er van begrepen.

Onze vriend handelt daarin over twee zaken:

1e. over de brieven van den Gouverneur Generaal te Batavia.

2e. over twee onzer onderdanen, welke zich aan slechte handelingen, namelijk moord, hebben schuldig gemaakt en welke wij naar behooren in ontvangst hebben genomen benevens de goederen.

Wij sluiten hierin een op onzen last opgemaakte lijst van de door ons ontvangen goederen.

Dit brengen wij ter kennis van onzen vriend.

Geschreven op den 29 Rabi'oel awal des Zondags van het jaar 1280.

---

[1]) In den mal. brief staat: di dalam fikiran kita tiada mau enz.

BIJLAGE VI.

(Blz. 305.)

No. 1.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden en Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland, verlangende alle misverstand te voorkomen tusschen hunne respectieve ambtenaren, autoriteiten en onderdanen in Oost-Indië omtrent de uitlegging van het op den 1en Februari 1858 tusschen het Nederlandsch-Gouvernement en den Sultan van Siak Sri Indrapoera gesloten tractaat zijn overeengekomen te dien einde eene overeenkomst te sluiten, en hebben tot hunne Gevolmagtigden benoemd, te weten:

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden:

den Heer Theodorus, Marinus, Roest van Limburg, Groot-Officier der Orde van de Eikenkroon van Luxemburg, Ridder Grootkruis der Orde van den Rooden Adelaar van Pruissen, van den Heiligen Mauritius en Lazarus van Italië, van de kroon van Beyeren, van den Zühringer Leeuw van Baden, van de IJzeren kroon van Oostenrijk, van de Poolster van Zweden, enz., enz. Hoogstdeszelfs Minister van Buitenlandsche Zaken; en

den Heer Engelbertus de Waal, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. Hoogstdeszelfs Minister van Koloniën, en

Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland:

den Achtbaren Edward, Alfred, John, Harris, Vice-Admiraal, Lid van de zeer eervolle orde van het Bad, Buitengewoon Gezant en Gevolmagtigd Minister van Hare Britsche Majesteit bij Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden;

Die, na elkander hunne wederzijdsche volmagten, welke in goeden en behoorlijken vorm zijn bevonden, te hebben medegedeeld, omtrent de volgende artikelen zijn overeengekomen en deze hebben vastgesteld.

Artikel I.

Hare Britsche Majesteit ziet af van alle vertoogen tegen de uitbreiding der Souvereiniteit van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden.

Artikel II.

De onderdanen van Hare Britsche Majesteit zullen binnen het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden de voordeelen genieten, die de wet aan de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische onderdanen toekent. De behandeling van Britsche onderdanen in gezegd Rijk, op gelijken voet met Nederlandsche

en Nederlandsch-Indische onderdanen zal geene verandering brengen in de onderscheiding, aangenomen bij de Nederlandsch-Indische wetten en verordeningen, tusschen personen van Westersche en personen van Oostersche herkomst.

Artikel III.

De onderdanen van Hare Britsche Majesteit, Britsche schepen en goederen door Britsche schepen in- of uitgevoerd, zullen in het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden op gelijken voet behandeld worden met Nederlandsche en Nederlandsch-Indische onderdanen, schepen en goederen, ten opzigte van alles wat betreft handel, scheepvaart, in- of uitgaande regten, plaatselijke belastingen, handelsbelastingen, verbodsbepalingen, heffingen, pakhuisregten, premiën en teruggave van regten, zonder eenig onderscheid wat betreft de respectieve vlaggen, onder welke geoorloofde handelsartikelen mogen worden in- of uitgevoerd, of wat betreft de plaats van oorsprong, vertrek of bestemming.

De behandeling van Britsche schepen in het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden op gelijken voet met Nederlandsche en Nederlandsch-Indische schepen, in overeenstemming zijnde met de overeenkomst van 27 Maart 1851, brengt geene verandering hoegenaamd in de toepassing van de bepalingen dier overeenkomst mede.

Artikel IV.

Britsche onderdanen zullen, mits zij zich onderwerpen aan de wetten en verordeningen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, in gezegd Rijk en deszelfs onderhoorigheden op denzelfden voet behandeld worden als Nederlandsche en Nederlandsch-Indische onderdanen, met betrekking tot het regt om zich derwaarts te begeven of om daarin te reizen of om zich aldaar te vestigen, of om voortdurend of tijdelijk daarbinnen huizen of fabrieken, pakhuizen, winkels en gebouwen te bezitten, welke noodig mogten zijn voor het doel van hun verblijf of van hunnen handel, hetzij in het groot, hetzij in het klein, gedreven in persoon of wel door die agenten, welke zij mogten gelieven te bezigen.

Artikel V.

Britsche onderdanen, zullen in het Rijk van Siak Sri Indrapoera met betrekking tot hunne personen of goederen, of met betrekking tot hunne paspoorten, vergunning tot verblijf of vestiging of met betrekking tot hunne schepen, van welke havens of plaats deze mogten aankomen of welke ook de plaats hunner bestemming zij, of met betrekking tot hunnen handel of hunne nijverheid, niet onderworpen zijn aan eenige heffingen, hetzij van plaatselijken, hetzij van algemeenen aard, of aan belastingen of verpligtingen van welken aard ook, buiten of grooter dan die, welke zijn of mogten worden opgelegd aan Nederlandsche of Nederlandsch-Indische onderdanen of schepen.

Artikel VI.

Het grondgebied van het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden wordt geacht te bestaan uit de landstreken en eilanden omschreven in het II artikel van het tractaat gesloten tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en het Gouvernement van Siak op den 1en Februari 1858.

Artikel VII.

Al de bepalingen van de tegenwoordige overeenkomst zullen van toepassing zijn op elken inlandschen staat van Sumatra, buiten het Rijk van Siak Sri

Indrapoera en Onderhoorigheden, die hierna door middel van tractaten, gelijk aan dat van 1 February 1858 of anderzins, afhankelijk mogt worden van de kroon der Nederlanden.

Artikel VIII.

De tegenwoordige overeenkomst zal worden bekrachtigd binnen den kortst mogelijken tijd, zij zal zonder kracht of gevolg blijven, tot dat zij voor zooveel noodig de goedkeuring der Staten-Generaal zal erlangd hebben. Ten blijke waarvan de wederzijdsche gemagtigden haar hebben onderteekend en met hun wapen bezegeld.

Gedaan te 's-Gravenhage, den achtsten dag van September in het jaar duizend achthonderd zeventig.

(*get.*) ROEST VAN LIMBURG
(L. S.)
DE WAAL
(L. S.)
E. A. J. HARRIS
(L. S.)

No. 2.

In proceeding to the signature of the Convention between Her Britannic Majesty and His Majesty the King of the Netherlands relative to the treatment of British subjects in the Kingdom of Siak Sree Indrapoera in the island of Sumatra, the undersigned, Plenipotentiary of Her Britannic Majesty, has received Her Majesty's commands, to make the following declarations, in explanation of article VII of that Convention.

Her Majesty considering the assurance which was required and given in the notes, exchanged between the British and Netherlands Plenipotentiaries, at the time of the signature of the Treaty of March 17th 1824, concerning the protection to be given by the Netherlands Government to the trade of Europeans in the Kingdom of Acheen and admitting that His Majesty the King of the Netherlands, in order to fulfil that task, may be obliged to extend the influence of the Netherlands over the aforesaid Kingdom, will not oppose the conclusion of any Treaty which may bring that Kingdom into relations with the Netherlands similar to those entered into by the Sultan of Siak Sree Indrapoera by the Treaty of February 1th 1858, it being, however, distinctly understood that, if the Kingdom of Acheen shall at any time become a dependency of the crown of the Netherlands, the stipulations of the present Convention shall be applicable to that Kingdom.

The undersigned is instructed at the same time to observe, that he has no doubt that the Dutch Plenipotentiaries will recognize that friendly spirit which dictates this Declaration and that They will in return give corresponding assurances as to the interpretation put by the Netherland Government upon article VII of the Convention.

The undersigned further hopes that the Dutch Plenipotentiaries will have no objection to recording in Their reply the assurance given by His Excellency the Minister of Foreign Affairs in the course of the discussions respecting the convention, that it is the wish of the Government of the Netherlands to adopt on the occassion of the approaching revision of the Tariff-Law and of the regulations

which govern the coasting-Trade in Netherland-India, a system of commercial liberty of a nature to considerably extend and facilitate the relations between the Netherland Dominions and Great-Britain and Her Colonial Possessions.

The Hague, September 8 — 1870.
E. A. J. HARRIS.

No. 3.

Les soussignés, Plénipotentiaires de sa Majesté le Roi des Pays-Bas, au moment de signer la convention entre Sa Majesté la Reine de la Grande Bretagne et Sa Majesté le Roi des Pays-Bas, concernant le traitement des sujets Britanniques dans le Royaume de Siac Sri Indrapoura dans l'île de Sumatra, ont l'honneur à ce dûment autorisés, de répondre par les déclarations suivantes, aux déclarations de Mr. le Plénipotentiaire de Sa Majesté Britannique, relativement à la signification de l'article VII de la susdite convention.

Si sa Majesté le Roi des Pays-Bas, pour l'accomplissement de la tâche, acceptée en 1824 par le Gouvernement des Pays-Bas, dans l'intérêt de la sécurité du commerce et de la navigation dans le Royaume d'Atchin, ou pour d'autres raisons, jugerait nécessaire d'étendre son influence sur le dit Royaume et de placer l'Etat d'Atchin sous la dépendence de la couronne des Pays-Bas, les stipulations de la présente convention seront applicables au dit Etat.

Les soussignés, appréciant l'esprit amical, qui a dicté les déclarations de Mr. le Plénipotentiaire Britannique, n'hésitent pas à déclarer d'une manière formelle que d'après les intentions du gouvernement des Pays Bas l'article VII sera interprêté dans le sens d'une sollicitude réelle pour le bien-être des Etats de Sumatra, auxquels l'article fait allusion et pour les intérêts du commerce regulier des sujets Britanniques avec ces Etats.

Les soussignés, en outre, n'épreuvent aucune difficulté à déclarer que le Gouvernement des Pays-Bas, animé du désir sincère de se trouver de plus en plus en conformité de vues avec le Gouvernement Britannique, pour tout ce qui regarde le commerce dans les mers asiatiques, se fera un devoir de mettre à profit les occasions qui se présenteront pour appliquer progressivement les principes libéraux, que les deux Gouvernements ont sanctionnés dans le Traité du 17e Mars 1824.

La Haye, le 8 Septembre 1870.

(*signé*) ROEST VAN LIMBURG.
E. DE WAAL.

Voor copie-conform, de Kabinetschef van den Minister van Buitenlandsche Zaken.
VAN LANSBERGE.

BIJLAGE VII.

(Blz. 315).

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden en Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland wenschende, in den geest van het tractaat van 17 Maart 1824, de vriendschappelijke verhouding tusschen de beide Landen meer en meer te bevestigen en daartoe ook in Hunne wederzijdsche betrekkingen op het eiland Sumatra alle aanleiding tot misverstand weg te nemen, zijn overeengekomen te dien einde eene conventie te sluiten en hebben tot Hunne gevolmagtigden benoemd, te weten:

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden:

den Heer Joseph, Lodewijk, Hendrik, Alfred, Baron Gericke van Herwijnen, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Ridder Grootkruis der Orde van de Eikenkroon van Luxemburg, enz. enz., Hoogstdeszelfs Minister van Buitenlandsche Zaken, en

den Heer Pieter, Philip van Bosse, Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Ridder Grootkruis der Orde van de Eikenkroon van Luxemburg, enz. enz., Hoogstdeszelfs Minister van Koloniën, en

Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland:

den Achtbaren Edward, Alfred John, Harris, Vice Admiraal, Lid van de zeer eervolle orde van het Bad, Buitengewoon Gezant en

His Majesty the King of the Netherlands and Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, being desirious to consolidate more and more, in the spirit of the treaty of 17 March 1824, the friendship between the two countries, and consequently also to remove all occasion of misunderstanding in their mutual relations in the island of Sumatra, have agreed to conclude a convention for that purpose and have named as their Plenipotentiaries, that is to say:

His Majesty the King of the Netherlands:

Mr. Joseph, Lodewijk, Hendrik, Alfred, Baron Gericke van Herwijnen, Commander of the order of the Netherland Lion, Knight Grand Cross of the Order of the Oaken Crown of Luxemburg, etc. etc., His Minister of Foreign Affairs; and

Mr. Pieter, Philip van Bosse, Commander of the Order of the Netherland Lion, Knight Grand Cross of the Oaken Crown of Luxemburg, etc. etc., His Minister for the Colonies; and

Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland:

the Honorable Edward, Alfred, John, Harris, Vice Admiral, Companion of the most honourable order of the Bath, Her Britannic

gevolmagtigd Minister van Hare Britsche Majesteit bij Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden,

die, na elkander hunne wederzijdsche volmagten, welke in goeden en behoorlijken vorm zijn bevonden, te hebben medegedeeld, omtrent de volgende artikelen zijn overeengekomen en deze hebben vastgesteld:

Artikel I.

Hare Britsche Majesteit ziet af van alle vertoogen tegen de uitbreiding van het Nederlandsch gezag in eenig gedeelte van het eiland Sumatra en mitsdien van het voorbehoud in dit opzigt voorkomende in de nota's door de Nederlandsche en Britsche gevolmagtigden uitgewisseld bij het sluiten van het tractaat van 17 Maart 1824.

Artikel II.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden verklaart, dat binnen het Rijk van Siak Srie Indrapoera en onderhoorigheden, zooals het omschreven is in het contract op den 1sten February 1858 door het Nederlandsch-Indisch Bestuur met dat rijk gesloten, de handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart bij voortduring zullen genieten al de regten en voordeelen, welke aldaar aan den handel van Nederlandsche onderdanen en aan de Nederlandsche scheepvaart verleend zijn of mogten worden, en dat, voorts, dezelfde gelijkstelling aan den handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart zal verleend worden in elken anderen inlandschen staat van het eiland Sumatra, welke hierna van de kroon der Nederlanden afhankelijk mogt worden, behoudens altijd de verpligting der Britsche onderdanen om zich te gedragen naar de wetten en regelingen van het Nederlandsch Bestuur.

Artikel III.

De bepalingen van het voorgaand artikel zullen geene verandering brengen

Majesty's Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary to His Majesty the King of the Netherlands;

who, after having communicated to each other their respective full powers, found in good and due form, have agreed upon and concluded the following articles:

Article I.

Her Britannic Majesty desists from all objections against the extension of the Netherland Dominion in any part of the island of Sumatra, and consequently from the reserve in that respect contained in the notes exchanged by the Netherland and British Plenipotentiaries at the conclusion of the treaty of 17 March 1824.

Article II.

His Majesty the King of the Netherlands declares, that in the Kingdom of Siac Sree Indrapoora and its dependencies, as it is defined in the compact concluded by the Netherland Indian Government with that Kingdom on the 1st of February 1858, the trade of British subjects and the British navigation shall continue to enjoy all the rights and advantages that are or may be granted there to the trade of Netherland subjects and to the Netherland navigation, and further that the same assimilation shall be granted to the trade of British subjects and to the British navigation in any other native State of the Island of Sumatra that may hereafter become dependent on the Crown of the Netherlands, provided always that British subjects conform themselves to the laws and regulations of the Netherland Government.

Article III.

The stipulations of the preceding article shall not interfere with the

in de onderscheiding aangenomen bij de Nederlandsch-Indische wetten en regelingen tusschen personen van Westersche en personen van Oostersche herkomst, noch in de toepassing der bepalingen van de overeenkomst van 27 Maart 1851.

distinction established by the Netherland Indian laws and regulations between individuals of Western and individuals of Eastern extraction, nor with the application of the stipulations of the convention of 27 March 1851.

Artikel IV.

De tegenwoordige overeenkomst zal worden bekrachtigd binnen den kortst mogelijken tijd; zij zal zonder kracht of gevolg blijven, totdat zij, voor zooveel noodig, de goedkeuring der Staten-Generaal zal erlangd hebben.

Ten blijke waarvan de wederzijdsche gevolmagtigden haar hebben onderteekend en met hun wapen bezegeld.

Gedaan te 's-Gravenhage den tweeden dag van November in het jaar duizend achthonderd een en zeventig.

(*w.g.*) L. GERICKE.
„ VAN BOSSE.
„ E. A. J. HARRIS.

Article IV.

The present convention shall be ratified as soon as possible and shall remain without force or effect, until it has received, as far as shall be required, the approval of the States-General.

In witness whereof the respective Plenipotentiaries have signed the same and have affixed thereto the seal of their arms.

Done at the Hague the second day of November in the year of Our Lord one thousand eight hundred and seventy-one.

(*w.g.*) L. GERICKE.
„ VAN BOSSE.
„ E. A. J. HARRIS.

Voor eensluidend afschrift:
De Secretaris Generaal bij het
Dept. van Buitenl. Zaken.
(*w.g.*) C. LE CLERCQ.

No. 2.
(Blz. 315.)

De ondergeteekenden, Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, en Buitengewoon Gezant en Gevolmagtigd Minister van Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland bij Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden;

de nuttigheid erkend hebbende van de bijvoeging eener nadere bepaling aan de overeenkomst, die op den 25en Februari 1871 tusschen de wederzijdsche gevolmagtigden gesloten is, tot overdragt aan Hare

The undersigned His Netherland Majesty's Ministers of Foreign Affairs and of the Colonies, and Her Britannic Majesty's Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary to His Majesty the King of the Netherlands,

having recognised the utility of an additional stipulation to the convention concluded on the 25th February 1871 between the respective Plenipotentiaries for the transfer to Her Majesty the Queen

Majesteit de Koningin van het Vereenigde Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland van de regten, welke Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden bezit op de Kust van Guinea, zijn, als daartoe behoorlijk gemagtigd, omtrent het navolgende overeengekomen:

Indien te eeniger tijd de Britsche Regering de aanwerving van vrije arbeiders in de Britsche bezittingen op de kust van Guinea en hunnen uitvoer naar Britsche Koloniën mogt veroorloven, zal gelijke aanwerving uit die Britsche bezittingen, op dezelfde voorwaarden, ook aan Nederland ten behoeve der Nederlandsche Koloniën verzekerd zijn.

Deze bepaling zal geacht worden dezelfde waarde en kracht te bezitten als de bovengenoemde overeenkomst van den 25en Februari 1871.

Ten blijke waarvan de ondergeteekenden dit protokol met hunne handteekeningen en zegels hebben bekrachtigd.

Gedaan te 's-Gravenhage, den tweeden dag van November in het jaar duizend acht honderd een en zeventig.

(*w.g.*) L. GERICKE.
„ VAN BOSSE.
„ E. A. J. HARRIS.

of the United Kingdom of Great Britain and Ireland of the rights, which His Majesty the King of the Netherlands possesses on the Coast of Guinea, have, as duly empowered thereto, agreed on the following:

If at any time the British Government should allow the recruitment of free labourers in the British possessions on the Coast of Guinea and their exportation to British Colonies such recruitment and exportation from those British possessions shall also, on the same conditions, be secured to the Netherlands in behalf of the Netherland Colonies.

This stipulation shall be considered as having the same force and value as the aforesaid convention of the 25th February 1871.

In witness whereof the undersigned have confirmed the present protocol by their signatures and the seals of their arms.

Done at the Hague the second day of November in the year of Our Lord one thousand eight hundred and seventy one.

(*signed*) L. GERICKE.
„ VAN BOSSE.
„ E. A. J. HARRIS.

Voor eensluidend afschrift,
de Secretaris-Generaal van het Dept. van
Buitenlandsche Zaken.

(*w.g.*) C. LE CLERCQ.

BIJLAGE VIII.

(Blz. 323.)

Vertaling van een verzoekschrift aangeboden aan Z. E. Mouchamer Pacha van Djeddah, van wege de notabele ingezetenen van Atchij, op het eiland Java.

Dat de Almagtige en Algoede God wel onder Zijne bescherming neme de Regering van Zijne Keizerlijke Ottomanische Majesteit, en dat Hij voor altijd de overwinning verleene aan Zijne Keizerlijke troepen, en dat Zijne vijanden vernietigd mogen worden en vernederd in het stof Zijner voeten, en dat God, in Zijne Hooge genade, hulp en bijstand schenke aan de Ministers der Keizerlijke Regering en vooral aan hem, die door de Keizerlijke goedgunstigheid vereerd wordt, die den titel van Vizir draagt, en daarenboven aan den Gouverneur-Generaal van den Hedjaz, Z. Exc. Mouchamer Pacha; dat God hem zijne werken ligt make; zoo zij het!

Wij ondergeteekenden, Notabelen en oudtijds bestuurders van Atchij en onderhoorigheden op het Eiland Java, wij die vroeger onder de magt stonden van het Keizerlijk Gouvernement, als bewijs waarvan tot heden schitterende blijken bestaan, met name, verscheidene kanonnen welke die onderdanigheid bewijzen.

Ongelukkiglijk heeft voorheen door de ellende der inwoners van eenige zeehavens de Nederlandsche Regering ons kunnen overheerschen. Deze treurige toestand in acht nemende, en om een einde te maken aan die overheersching, en om niet langer onder de magt der vreemden te staan, hebben wij inwoners der stad Atchij en onderhoorigheden besloten, onderdanen te zijn der Verhevene Porte en te genieten van de bescherming van het Keizerlijke Gouvernement; daarom hebben wij besloten een persoon te zenden aan Z. E. Hassib Pacha, oud Gouverneur van den Hedjaz, om hem onze eerbiedsbetuigingen aan te bieden, en hem mede te deelen dat wij ons dien plicht opleggen, ten einde te slagen in onze bovengenoemde aanvrage, die door ons was geschreven en geteekend.

Onze afgezant is aangekomen juist op het oogenblik van het vertrek van Zijne Excellentie, die hem wel met zich heeft willen medevoeren.

Ongelukkig hebben wij niet kunnen slagen in het verkrijgen van onzen wensch, doch onze afgezant heeft een Vizirieelen brief en eene Keizerlijke decoratie ontvangen.

Wij komen dus met dit rekwest de Keizerlijke Regering smeken, ons wel van de vreemde overheersching, die der Nederlanden, te bevrijden. Zij wordt dagelijks grooter, gevaarlijker en magtiger en met den tijd zullen zij het gansche land van Atchij beheerschen.

Om een einde aan dien toestand te maken, bidden wij, ons voldoende troepen en krijgsvolk te zenden, en ook om aan alle vreemde volken mede te deelen, dat wij onder de bescherming staan en onderdanen zijn der Verhevene Porte,

opdat voortaan geene andere Regering zich veroorlove, zich in onze zaken te mengen, en aan ons bestuurderen een Keizerlijken firman te geven.

Dit is onze wensch en de wil van al de Notabelen van Atchij; daarom hebben wij afgezanten uit onzen naam gezonden, door wie ons rekwest zal nedergelegd worden aan de voeten van den Keizerlijken troon, ten einde te worden aangenomen.

Uwe Excellentie gelieve enz.

(volgen 65 namen).

BIJLAGE IX.

(Blz. 373.)

Instructie voor de Gouvernements-Commissarissen D. W. Schiff, resident van Riouw, en H. von de Wall, ambtenaar met den rang van resident, belast met de zamenstelling van een maleisch woordenboek, aan wie bij het besluit van 31 Augustus 1872 L[a] H[2] geheim eene zending naar den Sultan van Atsjin is opgedragen.

Artikel één.

Naardien het meer en meer is gebleken, dat de bestuurders van Atsjin zich niet zoodanig aan den gang van zaken in de staatjes, die aan het rijk onderhoorig heeten, laten gelegen liggen, dat daardoor onderlinge vijandelijkheden, welke zeer ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart strekken, voorkomen of gekeerd worden, en nademaal er onder die staatjes zijn, welke bij herhaling hebben doen blijken van hunnen wensch om onder de souvereiniteit van Nederland opgenomen en door de Nederlandsche vlag beschermd te worden, terwijl van den kant der bestuurders van Atsjin tot dusver weinig bereidwilligheid werd ondervonden, om aan de door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gedane stappen tot het scheppen van een vriendschappelijke verhouding te beantwoorden, zoo is, uitgaande van het door een en ander aangewezen standpunt tot de bij het besluit van 31 Augustus 1872 L[a] H[2] geheim bepaalde zending besloten met het doel om langs minnelijken weg eene vredelievende vestiging van den Nederlandschen invloed in Atsjin en zijne onderhoorigheden te beproeven, en den vorst van dat rijk tot het besef te brengen, dat zijn belang niet alleen een goede verstandhouding wil, maar ook een naauwe aansluiting aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement medebrengt ter verzekering tot op zekere hoogte van de verdere integriteit van zijn rijk.

Artikel twee.

De Gouvernements Kommissarissen in den aanhef dezer instruktie genoemd, schepen zich te Riouw in aan boord van Zr. Mts. stoomschip Djambi, dat tot voormeld einde ter hunner beschikking wordt gesteld.

Zij regelen met den kommandeerenden officier van dien bodem het tijdstip van hun vertrek naar Atsjin, zullende dat vertrek plaats hebben minstens twee maanden nadat de Gouverneur van Sumatra's Westkust in voldoening van artikel twee van het geheim besluit van 31 Augustus 1872 L[a] H[2] van bovenbedoelde zending aan den Sultan van Atsjin kennis zal hebben gegeven.

Artikel drie.

De Gouvernements-Kommissarissen doen zich daar, waar zij zulks tot het welslagen hunner zending bevorderlijk achten, ter zijde staan door den kommandeerenden officier en den etat-major van bovengenoemden bodem.

Artikel vier.

Zij bepalen voor zooveel noodig in overleg met bedoelden kommandeerenden officier het ceremonieel dat bij hun aankomst en gedurende het verblijf te- en bij hun vertrek van Atsjin zoowel van de zijde des Sultans van dat rijk als hunnerzijds zal worden in acht genomen, en zij zien vooral toe, dat hunne zending door den Sultan op alleszins waardige en plegtige wijze worde ontvangen.

Artikel vijf.

De Gouvernements-Kommissarissen zullen op de wijze, welke het meest geschikt voorkomt aan den Sultan van Atsjin het volgende voorhouden:

„dat het Gouvernement de verpligting, die op hetzelve ligt, niet strenger heeft opgevat, omdat het steeds heeft vertrouwd, dat Atsjin door eigen handeling zijne tusschenkomst niet zoo bepaald noodig zou hebben gemaakt";

„dat het echter, ook ten gevolge van klagten, welke belanghebbenden bij hetzelve hebben ingebragt niet meer lijdelijk kan blijven, en in verband met de verantwoordelijkheid, die op hetzelve rust en de belangen, die het op Sumatra en in den Indischen Archipel te behartigen heeft, wil bevorderlijk zijn aan het, op vreedzame wijs, in het leven roepen van die voorwaarden van rust en veiligheid, zonder welke geen regelmatige handel op den duur kan bestaan";

„dat het Gouvernement op die wijs ook wil medewerken tot voorspoed en geluk in Atsjin";

„dat zijne raad en hulp reeds een en andermaal door kleine staatjes in Noordelijk-Sumatra zijn gevraagd";

„dat het zich te minder aan het verleenen daarvan kan onttrekken, omdat de invloed van Atsjin daar gering schijnt of ongaarne wordt ondervonden";

„dat het Gouvernement echter gaarne in goede verstandhouding blijft met Atsjin en dat als Atsjin zijne ernstige voornemens en goede bedoelingen wel begrijpt het ook zal moeten inzien, dat het in het belang van den voorspoed en welligt van de integriteit van dat rijk kan zijn, dat het zich niet verzet tegen de wenschen van sommige staten naar vrede en bescherming, maar dat het integendeel bij het algemeen worden van die wenschen de waarborgen zoekt te verkrijgen, die daarvoor verstrekt kunnen worden in eene goed geregelde verhouding tot het Nederlandsch Gouvernement.

Artikel zes.

De Gouvernements Kommissarissen zullen zich zorgvuldig onthouden de namen te noemen van de staatjes, welke de bescherming van het Gouvernement hebben ingeroepen; voorts zullen zij alles vermijden wat het welslagen hunner zending in gevaar zou kunnen brengen, en intusschen met de meeste omzigtigheid zich zoo volledig mogelijk op de hoogte trachten te stellen van de politieke en economische toestanden in- en de materiele kracht van Atsjin en van de verhouding van dat rijk tot zijne onderhoorigheden.

Artikel zeven.

Bij aldien de bij artikel vijf bedoelde openingen een welwillend oor ontmoeten, zullen de Gouvernements Kommissarisssen al naar mate de omstandigheden

a. tot een overeenkomst met het bestuur van Atsjin trachten te geraken, op den voet:

1e van die met Siak en Onderhoorigheden bestaande;

2e van de denkbeelden door de heeren Netscher en Schiff bij hun kollectief rapport van 27 November 1871 La A[1] geheim geopperd.

b. 's Gouvernements goede diensten aanbieden tot het herstellen van een gewenschte vriendschappelijke verhouding tusschen Atsjin en zijne onderhoorigheden waar die verbroken mogt zijn, of dáár, waar onderhoorigheden onderling met elkander in vredebreuk verkeeren, onder dien verstande evenwel dat alsdan ter zake van zoodanig herstel een akte van overeenkomst of compromis moet worden opgemaakt, waarbij partijen zich tegenover het Gouvernement van Nederlandsch-Indië tot een stipte nakoming der daarbij over en weer te bedingen voorwaarden verbinden en voor gezegd Gouvernement het regt wordt bedongen, om op die nakoming toe te zien en daarvoor te waken.

Mogten die openingen geen welwillend oor ontmoeten, dan zullen de Gouvernements-Kommissarissen geen met 's Gouvernements waardigheid te vereenigen pogingen onaangeroerd laten, om den bestuurder van Atsjin tot andere inzigten te brengen en zoo zij daarin niet mogten slagen, hem zoo indrukwekkend mogelijk, verantwoordelijk stellen voor al de nadeelen, die uit de door hem betoonde ongeneigdheid om aan de welwillende bedoelingen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te beantwoorden, voor de integriteit van zijn rijk eventueel mogten voortvloeijen.

Artikel acht.

Bij elke geschikte gelegenheid zullen de Gouvernements-Kommissarissen doen uitkomen, dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, hoe afkeerig ook, om zich verder ten nadeele van Atsjin uit te breiden, vast besloten is, om niet terug te komen op de handelingen, waaruit de thans bestaande grenslijnen tusschen de wederzijdsche bezittingen zijn voortgevloeid, terwijl zij bij het ondervinden van bepaalde aarzeling in een welwillende beantwoording aan de opening, te doen volgens artikel vijf, op eene omzigtige wijze zullen moeten laten doorschemeren, dat bij gebreke van dergelijke beantwoording, hoe ongaarne ook, het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in de noodzakelijkheid zou kunnen komen, om de zijne bescherming inroepende onderhoorigheden van Atsjin onder Nederland's souvereiniteit te brengen.

Artikel negen.

De Gouvernements-Kommissarissen zullen bij hunne terugkomst te Riouw aan de Regering een uitvoerig verslag omtrent hunne zending indienen, vergezeld van de noodige voorstellen ter zake, en intusschen elke zich voordoende geschikte gelegenheid aangrijpen om Haar zooveel mogelijk op de hoogte te stellen van den loop der missie.

Vastgesteld bij art. 2 v/h Geh. Besl. van 6 Oct. 1872, La L².

Mij bekend,
De Gouvernements-Secretaris,

BIJLAGE X.

(Blz. 378).

Een zeer opregte brief met genegenheid die niet eindigt zoolang er is omwenteling in het firmament van zon en maan, die zich wentelen om de aarde en dag en nacht veroorzaken, van mij Padoeka Srie Sulthan Ala eddin Mohamad Sjah, zoon van den overledenen Sulthan Ala Iskander Sjah Djohan Berdaulat, de schaduw Gods zij met ons, die gezeteld is op den troon van het rijk van Atjeh, verblijf des vredes, moge God, de heer aller werelden dien doen komen voor de verhevene tegenwoordigheid van den grooten Heer van Riouw, die zeer ervaren is in de wetenschap van weldaden te bewijzen aan zijne makkers, die nabij en die verwijderd zijn, en wiens gezegende naam verspreid is van de landen beneden winds tot aan de landen boven winds.

Daarna deel ik den grooten Heer van Riouw mede, dat U vroeger mijn vertrouwde genaamd Panglima Tibang Mohamad het een en ander heeft gevraagd. Thans zijn die woorden van den grooten Heer gelukkig tot mij gekomen.

Wat die woorden betreft, verzoek ik den grooten Heer vooreerst nog te wachten, want het is nu eene maand geleden, dat ik een brief gezonden heb aan den Sulthan van Turkije, waarop ik nog geen antwoord heb ontvangen. Wanneer ik eenig antwoord van den Sulthan van Turkije ontvang, zal ik den grooten Heer een brief zenden.

Dit deel ik den grooten Heer mede.

Overigens is er niets van mij, dan alleen mijne vele dankbetuigingen.

Einde van den brief.

Geschreven op den 17en dag van de maand Ramalan, op Dingsdag in het jaar 1289. (18 November 1871).

BIJLAGE XI.

(Blz. 379.)

No. 1.

Vertaling van een brief van Tongkoe Kadli Malai'ladil en Tongkoe Panglima Mesdjid Raija, gerigt aan den Resident van Riouw en Onderhoorigheden.

Gewone inleiding.

Panglima Tibang Mohamad, Ambtenaar van den Sulthan van Atjeh, van Riouw van zijn bezoek aan u terugkeerende, bragt ons berigt, dat u zoo goed waart, en dit kwam ook ons ter oore, en ons hart en dat van al de Hoeloebalangs van den Sulthan ging open (op dat berigt), en wij hadden het voornemen om u ook onze opwachting te komen maken, maar op het oogenblik hebben wij daar den tijd niet toe. Daarom zenden wij in onze plaats onzen jongeren broeder, Tongkoe Nja Mohammad met Panglima Tibang Mohamad, Ambtenaar van den Sulthan van Atjeh, en vier Hoeloebalangs van den Sulthan van Atjeh mede naar u.

Voorts zenden wij u vele groeten.

Wat den brief van den Sulthan van Atjeh betreft, daarover verzoeken wij u niet gevoelig te zijn, want vele Hoeloebalangs zijn met elkander in onmin; een deel is op de hand van de Arabieren, de anderen op de hand van den Sulthan; maar de Sulthan is u oprecht en zeer genegen.

En verder verzoeken wij u (uw komst) zes maanden uit te stellen; want wij zijn van plan den Radja Moeda te Troemoen te gaan halen, en als wij van daar zullen zijn teruggekeerd, dan zullen Panglima Tibang Mohamad, Ambtenaar van den Sulthan van Atjeh, met de Hoeloebalangs, die op de hand van den Sulthan zijn, hun opwachting bij u komen maken.

Dit is hetgeen wij u nederig hebben medetedeelen.

Geschreven te Atjeh, het oord des vredes, op den 17en Ramadlan 1289.

No. 2.

Vertaling van een brief van Tokoe Nig Radja Moeda Setija en Tokoe Nanta Setija, gerigt aan den Resident van Riouw en Onderhoorigheden.

(De inhoud is bijna woordelijk gelijk aan dien van No. 1).

BIJLAGE XII.

(Blz. 384).

No. 1.

Riouw 22 January 1873.

[Gewone inleiding].

Verder deel ik mijn vriend mede, dat ik van de gelegenheid dat de dienaar van mijn vriend Panglima Tibang Mohamad en de vier andere zendelingen Toekoe Nja Mohamad, Toekoe Aboeb, Toekoe Nachoda Mohamad Said en Toekoe Nja Agam met het koninklijk stoomschip *Marnix* naar Atjeh terugkeeren, gebruik maak om aan mijn vriend overteleveren een oorlogsvaartuig genaamd *Gipsy* toebehoorende aan den vorst van Simpang Olim, welk vaartuig door den kommandant van genoemd koninklijk stoomschip Marnix is aangehouden en in bewaring genomen naar dien bij hem klagten waren ingebragt, dat het zich had schuldig gemaakt aan berooving van een handelspraauw van Pidier Gigieng voor eene waarde van 1500 dollars aan geld en 500 dollars aan handelsgoederen.

Mijn vriend is nu in de gelegenheid gesteld, deze zaak zelf te doen onderzoeken, en daarover regt te spreken naar de instellingen des lands.

Mijn vriends dienaar Panglima Tibang Mohamad heeft mij schriftelijk medegedeeld, dat mijn vriend over het in-bewaring-nemen van de *Gipsy* door het Hollandsche Oorlogsschip ten uiterste beschaamd was, omdat die handelwijze gelijk stond aan zeeroof.

Omtrent de ware toedracht dezer aangelegenheid beter ingelicht, heeft mijn vriends dienaar Panglima Tibang Mohamad de onjuistheid van deze vergelijking ingezien en wegens het gebruik dier, voor het Nederlandsch-Indische Gouvernement kwetsende bewoordingen, mij zijne verontschuldiging aangeboden.

Ik kan mijn vriend in alle oprechtheid de verzekering geven, dat het geenszins in de bedoeling ligt van het Nederlandsch-Indische Gouvernement, om zich in de wateren van het rijk van Atjeh meester te maken van personen en goederen, maar wel om te waken, dat geene stremming worde gebracht in de onderlinge handelsbeweging en zulks evenzeer in het belang van de welvaart en bloei van mijn vriends rijk en schoon gebied, als van dat der vreemde zeevaarders, die met de Atjehnesche havenplaatsen in handelsbetrekkingen staan of wenschen te komen.

Daarom beveel ik mijn vriend met allen ernst en wezenlijke belangstelling in zijn eigen voorspoed en in dat van zijne onderdanen, ten dringendste aan, om voortaan gestrenge maatregelen te nemen tegen handelingen als door de oorlogstoop *Gipsy* of andere aan den vorst van Simpang Olim toebehoorende vaartuigen zijn gepleegd, welke tot niets anders kunnen leiden dan tot verbittering tusschen mijn vriends onderhoorige vorsten en tot verscheuring van de eenheid van zijn rijk.

Ik geef mijn vriend dezen raad uit een ongeveinsd gemoed.

[Gewoon slot].

No. 2.

Riouw den 22 January 1873.

[Gewone inleiding].

Verder deel ik mijn vriend mede, dat ik zijn brief van den 17en van de maand Ramelan in het jaar 1289 behoorlijk heb ontvangen, gelezen en den inhoud verstaan.

Met genoegen zal ik een naderen brief van mijn vriend afwachten, zoodra de omstandigheden in het rijk van Atjeh zulks zullen veroorloven, want ik stel zoowel persoonlijk als in mijne betrekking van vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in het rijk van Riouw-Lingga en Onderhoorigheden groot belang in de welvaart en het geluk van mijn vriend en van allen die onder zijne bevelen staan.

Ik schrijf dit met een opregt gemoed en verlang niets liever dan met mijn vriend te kunnen zamenwerken, om de rust en vrede in zijn gezegend rijk te helpen bevorderen.

[Gewoon slot].

BIJLAGE XIII.

(Blz. 407.)

Instructie voor den Gouvernements-Kommissaris voor Atsjin.

In aanmerking nemende,

dat het bij herhaling gebleken is, dat de bestuurders van Atsjin de ernstige voornemens en welwillende bedoelingen miskend hebben door het Nederlandsch Gouvernement betoond, om de onderlinge vijandelijkheden, welke zeer ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart strekken in de aan gemeld rijk onderhoorige staatjes te keeren en eene goed geregelde verstandhouding tot dat Gouvernement in 't leven te roepen, en dat zij de deswege gedane dringende vertoogen hebben in den wind geslagen;

dat zij onlangs met vijandige bedoelingen te Singapore de tusschenkomst van buitenlandsche mogendheden tegen het Nederlandsch Gouvernement hebben ingeroepen bij monde van dezelfde gezanten, die onder het masker van vriendschap en goede trouw naar Riouw waren afgevaardigd om aan den Resident van dat gewest, van wien zij bescherming ondervonden, uitstel te vragen van de politieke zending bedoeld bij het geheim besluit van 31 Augustus 1872, L^a H^2;

dat de bestuurders van Atsjin door zoodanige handelingen artikel één der op 30 Maart 1857 met dat rijk gesloten overeenkomst van vrede, vriendschap en handel hebben geschonden en het overtuigend gebleken is, dat op hunne goede trouw geen staat kan worden gemaakt;

dat het voor Nederlands bestaan op en rustig bezit van Sumatra en met het oog op de belangen, welke het Gouvernement op dat eiland en in den Indischen Archipel in 't algemeen te behartigen heeft, dringend noodzakelijk is om aan den overmoed en de dubbelzinnige staatkunde van de bestuurders van Atsjin voor goed een eind te maken.

Zoo is met intrekking van voorschreven zending bij het Gouvernements besluit van 4 Maart 1873, L^a R geheim aan den heer F. N. Nieuwenhuyzen, Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, opgedragen om zich naar Atsjin te begeven, met het doel om aan de bestuurders van dat rijk opheldering te vragen van hun trouweloos gedrag en van hen te eischen de erkenning der opperheerschappij van Nederland.

Artikel één.

De Gouvernements-kommissaris begeeft zich den ... Maart 1873 met Z.M. Stoomschip Citadel van Antwerpen en gevolgd door het vaartuig der gouvernements-marine Siak eerst naar Riouw en daarna naar Singapore ten einde zich met den resident van voormeld gewest en den Konsul-generaal Read in het meeste belang zijner zending te onderhouden.

Daarna vervolgt hij met de beide genoemde bodems en de stoomschepen Coehoorn en Marnix den togt naar Poeloe Penang om van daar zijne reis naar Atsjin te vervolgen.

Artikel twee.

Ter reede van Atsjin aangekomen geeft de kommissaris, met in achtneming der noodige formaliteiten aan den Sulthan van dat rijk kennis van de reden zijner komst.

Dit geschiedt bij een dokument, waarin opheldering wordt gevraagd omtrent het dubbelzinnig gedrag door de Atjinesche gezanten te Singapore betoond, het verraderlijke daarvan op ernstige wijze wordt aangetoond en verder medegedeeld, dat het Gouvernement met het oog op de roeping, welke Het op het eiland Sumatra te vervullen heeft, dergelijke politiek niet langer kan dulden en mitsdien van hem, Sulthan, eischt dat hij binnen den tijd van 24 uren na ontvangst van voormeld dokument het oppergezag van Nederland erkenne.

Artikel drie.

Indien de Sulthan aan dien eisch gehoor geeft, doet de Gouvernements-kommissaris daarvan een Acte in triplo opmaken, waarna door Dezen met in achtneming der noodige formaliteiten, krachtens magtiging en onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal wordt overgegaan tot de aanvaarding der souvereiniteit.

Artikel vier.

Wanneer de Sulthan aan den bovenbedoelden eisch niet of niet binnen den gestelden termijn onvoorwaardelijk voldoet, verklaart de Gouvernements-kommissaris hem bij een gemotiveerd manifest namens het Gouvernement den oorlog.

Daarna keert de Gouvernements-kommissaris terug naar Poeloe Penang van waar hij per telegraaf den stand van zaken aan de Regering mededeelt en de expeditionaire magt afwacht om gezamenlijk met haar weder naar Atsjin te stoomen.

Intusschen moeten de ree en omstreken van Atsjin bekruisd blijven om, bijaldien eene vreemde mogendheid zich met den Sulthan in verbinding mogt komen stellen, met in achtneming van de noodige etiquette en met vermijding van elke daad van vijandelijkheid jegens haar, onze oorlogsverhouding tot gemeld rijk bloot te leggen.

Artikel vijf.

Wanneer bij aankomst of gedurende het verblijf van den Gouvernements-kommissaris te Atsjin eene vreemde magt aldaar aanwezig is of verschijnt en met de bestuurders van dat rijk onderhandelingen heeft aangeknoopt of wenscht aan te knopen zal de Gouvernements-kommissaris daartegen krachtig protest aanteekenen, onder bekendstelling van de verhouding waarin Atsjin tot het Nederlandsch-Indisch Gouvernement staat en van de reden zijner komst.

Daarna zal hij handelen zooals hem het meest geraden voorkomt, met dien verstande, dat onmiddelijke conflikten met het buitenland worden vermeden.

Artikel zes.

Wanneer het onverhoopt tot een oorlog met Atsjin mogt geraken en dat rijk voor onze wapenen zwicht, zal de Gouvernements-kommissaris eenige meerdere eischen kunnen stellen. Daarbij zal hij evenwel in het oog moeten houden, dat tot eene vestiging op of bezetting van Atsjin vooralsnog geen sprake kan zijn.

Artikel zeven.

De Gouvernements-kommissaris beslist:

a. ten aanzien van het al of niet voortduren van door de militaire overheden bij aanraking met de hoofden van het vijandige volk verleende kortstondige wapenschorsingen;

b. ten aanzien van het sluiten van wapenstilstand;

c. ten aanzien van aangeboden wordende voorwaarden van onderwerping;

d. onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, ten aanzien van het al dan niet voortduren van een aftekondigen embargo en blokkade en

e. ten aanzien van alles, uitgezonderd het beleid der militaire operatiën, wat op de eindregeling der zaken direct of indirect van invloed kan zijn of door hem wordt beschouwd als die strekking te hebben.

Artikel acht.

In alles, wat de uitvoering zijner zending betreft, heeft de Gouvernements-kommissaris ampele magt en zijn alle autoriteiten, welke met hem in aanraking komen, aan hem medewerking en gehoorzaamheid verschuldigd.

Artikel negen.

De Gouvernements-kommissaris zal bij zijne terugkomst te Batavia aan de Regering een uitvoerig verslag omtrent zijne zending indienen, vergezeld van de noodige voorstellen ter zake en intusschen elke zich voordoende geschikte gelegenheid aangrijpen om Haar op de hoogte te stellen van den loop dier missie.

Vastgesteld bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van den 4 Maart 1873 La R geheim.

BIJLAGE XIV.

(Blz. 408).

No. 1.

Brief van Tongkoe Mohamad Ariffin aan den resident van Riouw (Vertaling uit het Maleisch).

Singapore, 3 Maart 1873.

[Gewone inleiding].

In allen eerbied deel ik U mede dat ik op den 1sten Maart 1873 den Consul van Amerika ben gaan spreken.

In 1871 heeft het Engelsch Gouvernement een tractaat gesloten met het Nederlandsche, waarbij Engeland het gezag over Sumatra aan Nederland overdroeg.

Ook heeft wijlen de Sultan Mantzoer in 1857 een contract gesloten met Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Den Consul hierop wijzende, zeide ik, dat het beter ware indien hij zich niet met de zaak inliet. Hem zoude zulks slechts schade en mij moeijelijkheden kunnen berokkenen.

De Amerikaansche Consul antwoordde mij: „Een drietal dagen geleden „ontving ik een telegram van een koopman te Batavia, waaruit blijkt dat het „Nederlandsch-Indisch Gouvernement het voornemen heeft om Atjeh met wapen-„geweld te nemen.

„Nu heb ik er aan gedacht U te verzoeken om naar Atjeh te gaan en voor „mij een brief te brengen aan Panglima Tibang Mohamad. Gij kunt hem dan de „zaak bekend maken. In mijnen brief zal ik echter die zaak niet behandelen. „Gij gaat slechts te Atjeh handel drijven. Het ware toch mogelijk dat gij in de „zee van Deli in handen viel der Nederlandsche vaartuigen. Mij zoude het „(behandelen der zaak) niet schaden, doch U zoude het welligt moeijelijkheid „veroorzaken".

Hierbij ontvangt U een afschrift van den brief die voor Panglima Tibang Mohamad bestemd was. Ik heb hem ter hand gesteld aan den heer Willem Henri Read, de geëerbiedigde Consul-Generaal der Nederlanden te Singapore.

Indien U mijn gevoelen verlangt te vernemen omtrent den weg, die ingeslagen moet worden, dit is, dat ik naar Atjeh ga om den brief aan Panglima Tibang Mohamad te overhandigen. Ik zoude aan hem of aan den Sultan kunnen zeggen, dat hij mij spoedig een schriftelijk bewijs moet geven, waarbij hij verklaart Atjeh aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement over te geven, en verder zoude ik kunnen zeggen, dat de Amerikaansche consul zich niet met de zaak wenscht in te laten.

Ik vermeen met zekerheid zulk een schriftelijk bewijs te zullen erlangen vóór dat een contract is gesloten.

Zondag j.l. heb ik van iemand gehoord dat binnen vier dagen twee Italiaansche oorlogsschepen te Singapore zullen aankomen en dat de consul van Italië een tolk zoekt die het Atjehsch of Maleisch spreekt.

Dit alles heb ik reeds den heer Willem Henri Read, Consul-Generaal der Nederlanden te Singapore, medegedeeld.

Thans verwacht ik Uwe bevelen, hoe ik dien te handelen.

(*w.g.*) T. M. ARIFFIN.

No. 2.

Instructie voor Tongkoe Mohamad Ariffin (Vertaling uit het Maleisch).

1°. Indien de Hollandsche oorlogschepen U mogten vatten, werp dan onmiddelijk dezen met het zegel van den Amerikaanschen consul voorzienen brief in zee, opdat hij niet valle in handen der Nederlanders.

2°. Wanneer gij in het rijk Atjeh zult zijn aangekomen, treed dan in overleg met Panglima Tibang Mohamad en zend mij dan spoedig te Singapore eene geschreven magtiging, want binnen een maand zal het Nederlandsch Gouvernement aan Atjeh den oorlog aandoen en ik zou den admiraal Jenkins zeer spoedig uit Hongkong kunnen ontbieden.

3°. Indien het waar mogt zijn dat er een contract bestaat, dat gesloten werd tusschen den overleden Sultan en het Nederlandsch Gouvernement, zend mij daarvan dan spoedig afschrift.

4°. Indien de Nederlandsche oorlogsschepen Atjeh mogten aanvallen vóór de aankomst van admiraal Jenkins, handel dan aldus:

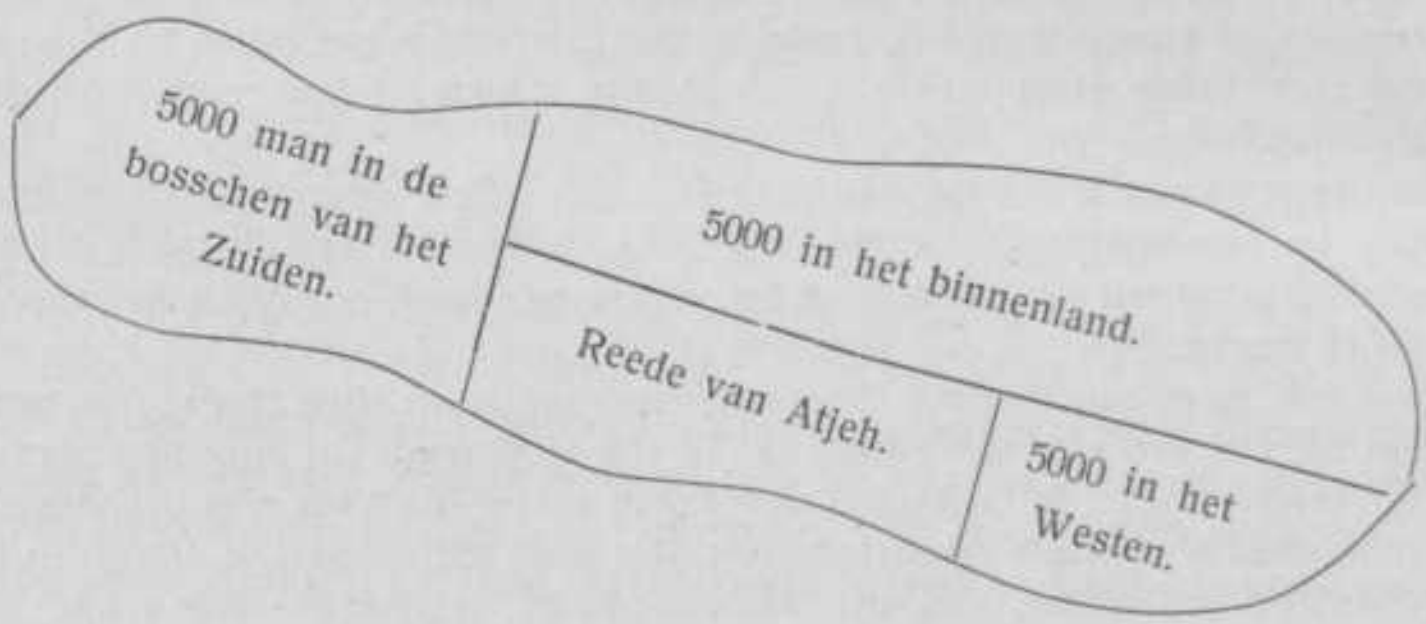

No. 3.

De Amerikaansche consul te Singapore aan den Sjabandar van Atjeh (Vertaling uit het Maleisch).

Singapora, 1 Maart 1873.

[Gewone inleiding].

Houder dezes is Tongkoe Mohamad Ariffin, die U in het rijk Atjeh komt bezoeken.

Hij heeft mij eenen brief gevraagd, die strekken moge in ons beider wederkeerig belang.

Zeer verlang ik dat U mij spoedig te Singapore zult kunnen komen bezoeken, en ik hoop dat U even welvarende moogt zijn als ik.

(Handteekening en wapen van den Amerikaanschen consul).

BIJLAGE XV.

(Blz. 419).

No. 1.

Brief van den Gouvernements-Kommissaris voor Atsjin aan den Sultan van dat rijk Ala'oeddin Mahmoed Sjah.

[Gewoon hoofd].

Vervolgens breng ik ter kennis van Uwe Hoogheid,

dat het bij herhaling gebleken is, dat de bestuurders van Atsjin de ernstige voornemens en welwillende bedoelingen miskend hebben, door het Nederlandsch Gouvernement betoond, om de onderlinge vijandelijkheden, welke zeer ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart strekken, in de aan gemeld rijk onderhoorige Staatjes te keeren en eene goed geregelde verstandhouding tot dat Gouvernement in 't leven te roepen en dat zij de deswege gedane dringende vertoogen hebben in den wind geslagen,

dat zij onlangs met vijandige bedoelingen te Singapore de tusschenkomst van agenten van buitenlandsche mogendheden tegen het Nederl. Gouvernement hebben ingeroepen bij monde van dezelfde gezanten, die onder het masker van vriendschap en goede trouw naar Riouw waren afgevaardigd, om aan den Resident van dat gewest, van wien zij bescherming ondervonden, uitstel te vragen van de politieke zending, bedoeld bij het Gouvernementsbesluit van 31 Augustus 1872 L H[2] geheim, aan Uwe Hoogheid medegedeeld bij schrijven van den Gouverneur van Sumatra's Westkust en met een oorlogschip overgebragt door den Kontroleur Jh. KRAIJENHOFF,

dat de bestuurders van Atsjin door die handelingen artikel één der op 30 Maart 1857 met dat rijk gesloten overeenkomst van vrede, vriendschap en handel hebben geschonden en ik thans gekomen ben om deswege namens de regeering van Nederlandsch-Indië de vereischte schriftelijke opheldering te vragen, tot het geven waarvan ik den bestuurders van Atsjin een termijn stel van vier-en-twintig uren, mij voorbehoudende om, voort na ontvangst dier opheldering, aan de bestuurders van Atsjin te doen kennen, hoedanig naar mijne meening tot eene gewenschte verhouding tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Atsjin kan worden geraakt, om vervolgens dienaangaande de vereischte besprekingen te openen.

Geschreven aan boord van Zr. Ms. Stoomschip Citadel van Antwerpen, den 22 Maart 1873.

No. 2.
(blz. 419).

[Gewoon hoofd.]

Voorts geef ik mijnen vriend kennis, dat ik zijn mij toegezonden brief ontvangen en den inhoud er van begrepen heb en dat thans een onveranderlijke vriendschap tusschen mij en het Nederlandsch-Indisch gouvernement bestaat. Intusschen heb ik een schrijven naar Riouw gezonden, strekkende om uitstel te erlangen van de voorgenomen zending naar Atsjin totdat ik van den Sulthan van Turkije antwoord zal hebben ontvangen op mijn aan hem gerigten brief. Zoodra ik de bevelen en tijdingen van dien vorst zal hebben ontvangen, zal ik mijn vriend daarvan mededeeling doen. Ook heb ik kortelings gezanten naar Riouw gezonden, om de zaak van de Gipsy te vereffenen; alleen daartoe strekte het gezantschap. Thans echter bestaat er uit dien hoofde een eenigzins beperkte vriendschap en, ware het niet, dat ik op het antwoord van den Sulthan van Turkije wachtende ben, zoo zou ik het Ned.-Indisch gouvernement eene dubbele mate van genegenheid toedragen.

Geschreven den 23 der maand Moecharam, op Zondag des jaars 1290. [23 Maart 1873.]

BIJLAGE XVI.

(Blz. 420).

Brief van den Gouvernements-Kommissaris voor Atsjin aan den Sultan van dat rijk Ala'oeddin Mahmoed Sjah, in antwoord op diens schrijven van 23 Moecharam 1290.

[Gewoon hoofd].

Voorts deel ik Uwe Hoogheid mede dat ik Haar schrijven van Zondag den 23sten der maand Moecharam van het jaar 1290 in welstand ontvangen en zijn inhoud begrepen heb, doch dat ik daarin in geen enkel opzigt de ophelderingen heb aangetroffen, welke ik in mijnen brief van 23 Maart 1873 van Uwe Hoogheid heb gevraagd.

Intusschen zijn die ophelderingen voor het Nederlandsch-Indisch gouvernement van het hoogste belang, en moet ik er daarom op aandringen, dat mij die alsnog binnen den tijd van vier-en-twintig uren geworden.

Hoezeer het Nederlandsch-Indisch gouvernement met den Sulthan van Turkije eveneens in vriendschappelijke verhouding verkeert, heeft die vorst nogthans geen regt hoegenaamd, om zich in de tusschen het Nederlandsch-Indisch gouvernement en het rijk van Atsjin gerezen kwestiën te mengen.

Dit zou ik bovendien te minder kunnen toestaan, wijl het duidelijk gebleken is, dat Uwe Hoogheid zich ten strijde voorbereidt door gewapende manschappen te verzamelen.

Uit dien hoofde herhaal ik bij deze mijn uitdrukkelijk verlangen, dat mij binnen den tijd van vier-en-twintig uren de ophelderingen worden gegeven bedoeld in mijn voormeld schrijven van den 22sten Maart 1873.

Verder herhaal ik mijn wensch om, zoodra mij ten deze de vereischte inlichtingen zullen zijn verstrekt, de wijze te bepalen, hoedanig tot eene goed geregelde verhouding tusschen het Nederlandsch-Indisch gouvernement en het rijk van Atsjin kan worden geraakt.

Ten slotte maak ik er Uwe Hoogheid, in verband met de door Haar gemaakte krijgstoerustingen, opmerkzaam op, dat, bij aldien ik thans binnen den tijd van vier-en-twintig uren geen voldoend antwoord op mijn vorigen brief mogt hebben ontvangen ik mij in allen ernst genoodzaakt zal zien, ten deze tot beslissende stappen over te gaan.

Geschreven aan boord van Zr. Ms. Stoomschip Citadel van Antwerpen, 24 Maart 1873.

BIJLAGE XVII.

(Blz. 420).

No. 1

[Gewoon hoofd].

Wijders deel ik mijn vriend mede, dat ik den brief, door Sidi Tahil overgebracht, met eerbied ontvangen en na dien te hebben geopend, den inhoud er van goed begrepen heb. Daarin toch staat vermeld, dat mijn vriend binnen vier en twintig uren antwoord van mij verlangt. Thans is 't mij aangenaam mijn vriend te doen weten, dat ik mijn dienaar Panglima Tibang Mohamad, en de hoeloebalangs, die voor den resident van Riouw zijn verschenen, namelijk Tekoe Nja Mohamad, gemagtigde van Tekoe Kali Malikoel adil, Tekoe Nachoda Mohamad, Said, gemagtigde van Tekoe Nauta Setia, Tekoe Akoeb, gemagtigde van Tekoe Nek Raja Moeda Setia en Tekoe Njah Agam, gemagtigde van Panglima Masdjit Raja met een brief naar genoemden resident heb gezonden, om van hem een uitstel van zes maanden voor de volbrenging der hem opgedragen zending voor Atsjin te vragen. Na aldaar te Riouw gedurende acht en veertig dagen op antwoord te hebben gewacht, deelde de resident den gezanten mede, dat het gouvernement mijn brief ontvangen had, terwijl hij, resident Z.M.'s Stoomschip Marnix naar mij toezond. Aldus was de verklaring der vijf genoemde personen. Waarom komt nu het gouvernement voordat de toegestane termijn van zes maanden verstreken is, en wat is wel onze schuld? Het gouvernement gelieve mij zulks mede te deelen, opdat ik zulks wete. Voorts maakte mijn vriend de opmerking, dat mijne onderdanen gewapend langs het strand loopen. De reden hiervan is, dat het schip, waarop mijn vriend zich bevindt, zeer digt aan den wal geankerd ligt en het volk, zoodanig schip nog niet gezien hebbende, nieuwsgierig is het meer van nabij te bekijken. Ook is de plaats waar dat schip geankerd ligt, geen gewone ankerplaats. Mijn vriend, die een beter oordeel omtrent zaken heeft, gelieve zulks niet kwalijk te nemen, en mij morgen antwoord te geven.

Tenslotte doe ik opmerken, dat ik het Ned.-Indisch gouvernement van den wal met een saluut van vier en twintig schoten heb begroet, terwijl ik van de zijde van mijn vriend geen contra-saluut heb vernomen. Geschreven den 25 Moeharam 1290 [25 Maart 1873].

No. 2.
(Blz. 420).

OORLOGSVERKLARING.

De kommissaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor Atsjin.

Overwegende dat op het Gouvernement van Nederlandsch-Indië de verpligting rust, om de algemeene belangen van handel en scheepvaart in den Oost-Indischen Archipel tegen belemmeringen te beveiligen;

dat die belangen door de onderlinge geschillen en vijandelijkheden der aan het rijk van Atsjin onderhoorige staatjes, waarvan enkele bij herhaling de bescherming van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement hebben ingeroepen, bij voortduring zijn geschaad;

dat de herhaalde vertoogen van de zijde van dat Gouvernement, om aan zoodanigen toestand een einde te maken en een goed gevestigde verstandhouding van Atsjin tot Hetzelve in het leven te roepen, steeds zijn afgestuit op den onwil en de volslagen onverschilligheid van de bestuurders van gemeld rijk, en op hunne magteloosheid, om in de onderhoorigheden van Atsjin de rust en orde naar eisch te handhaven;

dat die pogingen zelfs zijn beantwoord met verregaande trouweloosheid op een tijdstip, dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement met de meest welwillende bedoelingen zich in nadere verbinding met Atsjin heeft gesteld;

dat de Sultan van Atsjin deswege nadrukkelijk om opheldering gevraagd, eerst bij het schrijven van hem, Kommissaris, van den 22 dezer en daarna bij dat van den 24 daaraanvolgende, niet alleen geheel in gebreke is gebleven die te verschaffen, maar zelfs de tegen hem ingebragte grieven niet heeft weersproken, en daarenboven er toe is overgegaan zich zoo in het oog loopend mogelijk ten strijde toe te rusten;

dat daaraan geen andere beteekenis kan worden toegekend, dan dat Atsjin het Gouvernement van Nederlandsch-Indië moedwillig heeft gehoond en zich op het daardoor ingenomen vijandig standpunt wenscht te handhaven;

dat de bestuurders van dat rijk zich daardoor hebben schuldig gemaakt aan schennis van het tusschen hetzelve en het Nederlandsch-Indisch Gouvernement op den 30 Maart 1857 gesloten tractaat van handel, vrede en vriendschap, en het mitsdien overtuigend is gebleken, dat geen staat kan worden gemaakt op de goede trouw van die bestuurders;

dat het der Regering van Nederlandsch-Indië onder deze omstandigheden niet langer mogelijk is, zonder krachtdadige middelen een zoowel door het algemeen handelsbelang als de eischen van Hare eigene veiligheid in noordelijk Sumatra gevorderden staat van zaken te waarborgen;

Verklaart uit kracht van de magt en bevoegdheid, aan hem door de Regering van Nederlandsch-Indië verleend, in naam van die Regering den oorlog aan den Sultan van Atsjin, waarvan hij overigens bij dat manifest mededeeling doet aan elk, wien zulks mag aangaan en een iegelijk indachtig maakt aan alle mogelijke daaruit voortvloeijende gevolgen en aan de verpligtingen, welke in oorlogstijd op iederen burger van den staat rusten.

Gedaan aan boord van Z. M.'s stoomschip Citadel van Antwerpen liggende voor Groot Atsjin, op heden Woensdag den 26 Maart 1873.

(*get.*) NIEUWENHUYZEN.

Voor eensluidend afschrift
De Secretaris toegevoegd aan den Gouvernements-Kommissaris voor Atsjin
(*w. g.*) CANTER VISSER.

BIJLAGE XVIII.

(Blz. 421).

No. 1.

[Gewoon hoofd.]

Voorts deel ik mijn vriend mede, dat ik zijn, mij toegezonden brief in welstand ontvangen en den inhoud er van geheel begrepen heb. Daarin zegt mijn vriend, dat het hem onaangenaam is, [dat het achterdocht bij hem opwekt] om mijne onderdanen gewapend langs het zeestrand te zien loopen. Maar mijn vriend make zich er toch in 't geheel niet bekommerd over, hij wete slechts dat dat in den aard der Atjinezen ligt. Thans vraag ik mijn vriend dringend antwoord op den brief, dien ik mijn vriend jongstleden Zondag heb toegezonden.

Aanstaande Zaterdag (overmorgen) zal ik mijn vriend bepaald uitsluitsel geven, want ik verlies niet uit het oog hoeveel dagen mijn vriend hier reeds is zonder een beslissend antwoord mijnerzijds te hebben ontvangen. Wij willen geenszins oorlog met mijn vriend, maar alleenlijk eene vriendschappelijke verhouding.

Geschreven den 26en Moeharam, op Woensdag, van het jaar 1290 [26 Maart 1873].

No. 2.

Brief van den Gouvernements Kommissaris voor Atsjin aan den Sultan van dat rijk, in antwoord op diens schrijven van 26 Maart 1873.

[Gewoon hoofd.]

Voorts deel ik Uwe Hoogheid mede, dat ik Haar op hedenmorgen ontvangen schrijven van den 26sten dezer overwogen heb.

Evenmin als Uwe Hoogheid verlang ik den oorlog, doch de wijze, waarop Atsjin het Gouvernement van Nederlandsch-Indië tot dusver, en vooral nu laatstelijk weer bejegende, heeft den oorlog onvermijdelijk gemaakt, ten ware Uwe Hoogheid van Hare opregte gezindheid doe blijken, om tot het Gouvernement van Nederlandsch-Indië in eene verhouding te komen, welke een afdoenden waarborg tegen verdere verwikkelingen oplevert.

Het eenige middel daartoe is dat Uwe hoogheid de Opperheerschappij van zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over Atsjin erkenne.

Hiertoe geef ik Haar tot Zaterdagmiddag, den 29sten dezer maand Maart den tijd.

Is de erkenning van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over Atsjin alsdan niet door Uwe Hoogheid gedaan, dan zal onherroepelijk tot het openen der vijandelijkheden worden overgegaan, waartoe ik, behalve de hier reeds aanwezige oorlogschepen, binnen enkele dagen over eene hoogst aanzienlijke strijdmagt, welke van Batavia in aantogt is, zal kunnen beschikken.

Ik moet Uwe Hoogheid evenwel doen opmerken, dat ik de vijandelijkheden, waarmede ik juist op het oogenblik, dat Haar voormeld schrijven mij gewerd, een aanvang wilde maken, alleen dan zal staken wanneer Uwe Hoogheid zorg draagt, dat het strand door het zich thans daarop bevindend gewapende volk worde ontruimd, elke arbeid aan de daar aanwezige bentengs ophoude en geen andere bentengs worden opgerigt.

Morgen ochtend, bij het aanbreken van den dag, behoort aan deze voorwaarde ten duidelijkste te zijn voldaan.

Geschreven aan boord van Zijner Majesteits oorlogschip „Citadel van Antwerpen", op Donderdag den 27sten Maart 1873.

BIJLAGE XIX.

(Blz. 422).

[Gewoon hoofd.]

Wijders maak ik mijn vriend mijn wensch kenbaar, dat hij mijn land niet verwoeste. Wat van het verlangen van mijn vriend is, dat moge de Aller Hoogste vervullen, en vervolgens ben ik het, die 't vervullen zal.

Het moge mijn vriend voorts behagen zijn antwoord op dezen brief te overhandigen aan brenger dezes, genaamd Lebeh Mohamad.

BIJLAGE XX.

(Blz. 422).

Brief van den Gouvernements-Kommissaris voor Atsjin aan den Sultan van dat rijk.

Ik ontvang zoo even een Schrijven zonder dagteekening, van Uwe Hoogheid, bevattende de mededeeling

(f. i.)

Deze mededeeling is mij niet duidelijk, en ik verzoek Uwe Hoogheid mij alsnog stellig en bepaald mede te deelen, of zij de Souvereiniteit van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden over het rijk van Atsjin erkent, ja dan neen?

Van Haar antwoord op dezen brief wordt het al of niet staken der vijandelijkheden door mij afhankelijk gemaakt.

Ik moet Uwe Hoogheid daarbij tevens doen opmerken, dat de aanzienlijke krijgsmagt, welke door mij van Batavia wordt verwacht tot voortzetting van den oorlog hier elk oogenblik kan aankomen en dat, zoo Uwe Hoogheid de rampen van den oorlog verder aan Haar land wil besparen, het geraden is Haar antwoord op dit mijn schrijven geen oogenblik langer dan noodig te doen uitblijven.

Geschreven aan boord van Zr. Ms. Stoomschip Citadel van Antwerpen den 30e Maart 1873.

BIJLAGE XXI.

(Blz. 422).

[Gewoon hoofd].

Den brief, dien het Ned.-Indisch gouvernement hier heeft gezonden, heb ik in welstand ontvangen en begrepen. Dat ik mijn schrijven van Zondag jongstleden van het N.-I. gouvernement niet gedagteekend heb, was eene vergissing. Wat nu het berigt betreft, dat in mijn schrijven van gisteren vervat is, daarin is voor zooveel de onderlinge vriendschapsverhouding aangaat, geen verandering gekomen. Want ik ben een wees en jong en ik verkeer slechts onder de hoede van den Aller Hoogste en vervolgens onder die van het verheven Nederlandsch-Indisch gouvernement.

Vervolgens breng ik mijne groeten aan al de heeren.

Geschreven op den 1e der maand Sapar op Maandag van het jaar 1290 [1 April 1873].

BIJLAGE XXII.

(Blz. 423.)

No 1.

DAGORDER.

Aan de vereenigde Land- en Zeemacht, bestemd om deel te nemen aan de expeditie tegen Atjeh.

Toen ik in de afgeloopen maand, op den heugelijken geboortedag van Zijne Majesteit onzen beminden en geëerbiedigden Koning de getuigenis aflegde, dat leger en vloot immer gereed waren, hunne verpligtingen jegens Koning en Vaderland, op de meest schitterende wijze te vervullen, dacht ik niet, dat ik reeds zóó spoedig het „te wapen" zou moeten doen hooren.

Gij zijt thans geroepen om genoegdoening te eischen voor trouweloosheid en verraad.

Gij zult te Atjeh uw plicht doen, gelijk gij dien steeds, blijkens iedere pagina uwer glorierijke geschiedenis hebt volbracht en die geschiedenis zal met een nieuwe schitterende bladzijde worden verrijkt.

„Moed, beleid en trouw" zij ook nu weer uwe leus.

Ik reken op U, met blind vertrouwen, met regtmatigen trots.

Leve de Koning!

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië —
Opperbevelhebber van 's Konings Land- en Zeemacht
beoosten de Kaap de Goede Hoop.
(*w.g.*) LOUDON.

Batavia, 19 Maart 1873.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris.

No. 2.

Toen in 1857 de eeuwenoude betrekkingen tusschen Nederland en het rijk van Atjeh door een traktaat van vrede, vriendschap en handel opnieuw bevestigd werden, meende de Regering van Nederlandsch-Indië voortaan op de loyale zamenwerking van de bestuurders van dat rijk te mogen staat maken tot bevordering van een toestand van rust en orde op Noord-Sumatra en van de algemeene belangen van handel en scheepvaart in dat gedeelte van den Indischen Archipel.

Hierin zag zij zich echter al spoedig bitter teleurgesteld. Wel verre toch dat dit van Nederlandsche zijde zoo opregt gemeend traktaat eenige meerdere toenadering ten gevolge had, volhardde Atjeh bij zijne politiek van isolement, blijkbaar er naar strevende, om dat traktaat niet meer te doen zijn dan een ijdel woord, en alle pogingen tot nauwere aansluiting, — tot gemeen overleg, — waaraan de gesteldheid der aan Atjeh cijnsbare grensstaatjes maar al te vaak behoefte deed gevoelen, met onverschilligheid, ja! met verklaarden weerzin begroetende, soms zelfs op groven overmoedigen toon.

Aan die dubbelzinnige verhouding moest naar 't oordeel der Regering een einde komen, niet 't minst met 't oog op de gewigtige belangen, die zij op Sumatra in eigen boezem te behartigen heeft, en die zij vooral in moeijelijke tijden door stille of openbare tegenwerking van de zijde van Atjeh met zijne fanatieke bevolking ernstig bedreigd mogt achten.

Dientengevolge werden ten vorigen jare twee hoofdambtenaren, met den rang van Gouvernements Kommissaris, aangewezen om geheel in der minne te beproeven, de verhouding tot Atjeh te brengen op den voor alle partijen meest gewenschten voet.

Toen nu eenige maanden geleden de aanstaande komst dezer Kommissarissen aan den Sultan van Atjeh werd aangekondigd, haastte deze zich twee gezanten naar Riouw te zenden, die onder de vriendschappelijkste voorgevens en op grond der schoonstklinkende redenen door tusschenkomst van den resident van Riouw trachten te bewerken, dat de reis der Gouvernements-Kommissarissen naar Atjeh vooreerst zou worden uitgesteld.

Weldra moest echter de Regering ervaren, dat de komst dier gezanten een gansch andere bedoeling had dan door hem werd voorgewend, daar zij zich hun verblijf te Singapore in 't geheim ten nutte maakten tot het met de meest vijandige gezindheid intrigeeren tegen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Deze trouwelooze handeling maakte het voor de Regering tot een duren pligt, om zonder verwijl tegenover Atjeh krachtig op te treden.

Daarom vertrok op den 7 dezer maand de Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië F. N. Nieuwenhuyzen aan boord van Z. Ms. stoomschip Citadel van Antwerpen, als Gouvernements-Kommissaris derwaarts, om aan den Sultan van Atjeh onder blootlegging van alle grieven opheldering en voldoening te vragen en de noodige waarborgen te vorderen voor de toekomst, en om, zoo aan dien eisch niet of niet binnen dan te stellen termijn wordt voldaan, hem namens den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië den oorlog te verklaren.

Opdat in dit onverhoopt geval dadelijk gehandeld kunne worden, vertrok den 22 dezer, onder het opperbevelhebberschap van den generaal-majoor J. H. R. Köhler, eene expeditionaire magt naar Atjeh, enz. [samenstelling der troepenmacht en transportvloot].

Javasche Courant, Dinsdag 25 Maart 1873.

REGISTER.

REGISTER[1]).

A.

Abdoel Rachman, Habib . . 209, 374
Abdoerrahman Habib, Alzahir 35, 334, 335, 336, 338, 346, 347, 348, 349, 350, 358, 361, 362, 364, 365, 366[1]), 368, 369, 371, 372, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 384, 387, 409, 413, 418[2]), 428
Aberdeen 196, 197, 198, 304
Abessiniër. 14
Abeusi 14
Aboe Hassan (Datoe Setia) 382, 383, 384, 408, 415, 416, 426
Acheen 79, 84[1]), 85[2]), 86[1]), 88[1]), 89, 90, 92[1]), 93[1]), 104[3]), 105, 106, 108, 109, 110, 156, 160[1]), 219[1]), 244, 288, 300, 330, 355, 404, 411, 412
Acheen-hoofd 353
Acheen-Treaty 189
Achin 57, 59
Adcheen 87
Afrika 116, 118, 308, 312
Agrarische wet 316
Ajar Bangis 151
Ajer Bangis 145, 147
Ajer Masin 279
Akkere, H. Chr. van 377
Alaslanden. 9, 10, 42
Alberti 394
Alexander . . . . . 334[3])
Allah. 155, 256
Allemagne, l'. 115
Altheer . . . . . 261[2])
Ambon 72
Americans 39
Amerika 104, 106, 111, 125, 156[3]), 246, 247, 303, 387, 388, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 399, 402, 404, 405, 406, 410, 411
Amerikaan - anen - 73, 78, 156[3]), 199, 209, 392, 394
Amiens 75
Amsterdam" „de . . . . . 228[1])
Anderson, Mr. John 79, 81, 82, 83, 84, 85[2,4,5,6]), 86[1]), 88[1]), 90[2,3,4]), 92[1]), 93[1]), 104, 156, 160[1]), 242, 243, 244, 249, 259, 289, 373
Andriese 181
Aneu[5] Galong 12
Angelbeek, van 82, 371, 377, 413
Anglo-Atjèhsche tractaat 104
Anjar 105
Arabië . . . . . 47, 247[2])
Arabier(en) . . . 14, 78, 157[1]), 377, 381
Archipel, (Oost-Indische) 3, 23, 63[1]), 66[1]), 67, 71, 73, 75, 79, 80, 97, 100, 104, 119, 123, 141, 153, 155, 157[2]), 160, 178, 179, 188, 189, 195, 196, 197, 199, 205, 216, 233, 238, 246, 250, 276, 296, 297, 298, 299, 304, 329, 396
Archipelago (Indiën) 103, 177
Arifin, Moehamad 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 402, 407, 408, 412, 413, 416, 426
Aroe 47, 49, 76
Ashantins 321, 322
Ashantijn - en - 307, 310
Asiatic Quarterly Review . . . . 66[1])
Assahan 242, 243, 244, 245, 253, 254, 255, 257, 258, 260, 261, 262, 273, 277, 278, 286, 287, 288, 289, 291, 295, 322, 328
Assahan-expeditie 291, 292, 293, 295, 299, 337, 354
Atchin 60, 91[2]), 160[2]), 163[2]), 209[1]) 394
Atchinezen 47, 111
Atchinois 290
Atchijn 55
„Atjeh" . . . . . 304[2])
Atjèh-belofte 108
Atjèh-clausule 186, 325, 338
Atjèh-conflict. 411
„Atjeh en de Atjehers" . . . . 21[1]), 258
Atjehers", „De 38[1,2]), 61[3]), 154[2]), 155[5]), 208[2]), 222, 272[2]), 329[2]), 335[1,3,4]), 336[1,2]) 337[1]), 366[1]), 369[1]), 380[2]), 427[2]), 429[1])
Atjèh-exeptie. 184
Atjèh-havens. 341
Atjeh-hoofd 10, 12
Atjèh-kust. 341
Atjehnezen. . . 261, 272, 273, 277, 278
Atjeh-overeenkomst 1819 85[1]), 87[1]), 88[1]), 89[1]), 91[1]), 105, 106[1]), 108, 158[3]), 187, 190
Atjèh-paragraaf 305
Atjèh-rivier 9, 10, 11
Atjehsch Staatsbestuur 26
Atjèh-tractaat. 187, 205
Atjèh-vallei 12, 25, 50
Atjèh-verdrag. 107, 189
Atjèh-verslag. 86
Atjin 159, 162, 213, 217, 221, 302, 307, 415, 416
Atjiners. 223
Atjinezen 217, 221, 271

[1]) Namen, welke in een noot voorkomen, zijn niet nader aangeduid, wanneer ze tevens in den tekst zijn te vinden.

Atsjien 104
Atsjih-rivier 419
Atsjin 108[1]), 110, 166, 208, 210, 231, 257, 267, 268, 311, 321, 325, 326, 330[1]), 331, 332, 337, 340, 341, 350, 354, 360, 361, 366, 395, 400, 404, 406, 407, 418, 419, 421, 424, 426, 427, 430[2])
Atsjinezen. . . 210, 268, 278, 326, 340
Australië 304
Ayer Bangies. 148
Azië 292, 296, 310, 312
Azië (Zuid) 394

B.

Ba'èt' 29
Bali 154, 200, 367
Banca 243
Banck, Mr. J. E. . . . . 48[1,3])
Banda-Atjeh 12, 20, 32
Bangka 245
Bangko 242
Bangkok 390, 391
Banjakeilanden 151
Banka 199, 295
Banka", „de 363, 405
Bannermann . . . 80, 85, 86, 87, 88, 93
Banten 48, 75
Barisan. 9, 10, 11, 79
Baroh 15, 21
Baroher. 20
Baros 60, 66, 145, 147, 148, 150, 163, 164 165, 175, 176, 196, 206, 219, 220, 223, 266, 347
Bataafsche Republiek 71, 72
Bataklanden 9, 10
Bataks 14
Batavia 42[1]), 53, 57, 59, 76, 78, 87, 88, 110, 126, 129, 177, 179, 217, 218, 228[1]), 264, 301, 335, 357[1]), 382[2]), 387, 398, 404, 408, 409, 410, 414, 415, 416, 422[4]), 423, 425
Batipoe. 192, 193
Batoe Bahara 176, 244, 245, 254, 260, 262, 267, 270, 287, 291
Batoe Bahra 63
Batoe Bara 242, 244, 257, 258, 259, 260, 261, 265
Batoe Barah 273
Batoe-Grigi 150
Batta landen. 164
Battam 101
Battu Barra 242
Baud 169, 171, 184, 186, 192, 193, 200, 238, 287
Beaulieu, M. Paul Reroy . . . 50, 115
Beccari 394
Bedageh 242
Bedagei. 245, 254
Bedawienen 15
Beecher Stowe 153
Beelah 243
Beer Poortugael, den 423[1]), 425[1]), 430[1])
Beit al Rahman. 61
België 128, 230, 179, 192
Belgien 117
Benedenlanden . . 15, 19, 416, 428, 429
Benedenlander(s) 18, 20, 429
Bengal 85
Bengalen 80, 84, 86, 99, 124
Bengalen-passage 11
Bengkalis . . . 239, 241, 252, 291, 377
Bengkaulu. 58
Bengkoelen 229
Benkoelen. 75, 109, 140, 206
Bentinck, Baron 288
Berbice 73
Berg, N. P. van den 124, 132, 138[1]), 139[2]) 293[1]), 429[2])
Berlijn 362, 396
Bila 143, 193, 244, 245, 257, 267
Bilah 242, 245
Biliton 75, 101, 298
Bintang 101
Birch. 411, 412
Blink, Dr. . . . . 9, 10[1]), 21[2])
Blok, P. J. 71[1]), 125[1]), 136[1]), 191, 251[2])
Blundell 283
Bluntschli, Dr. J. C, 166[4]), 215, 257, 270[1]), 351[1]), 362, 410[1])
Boedjang 151
Boeëng 20
Boeginees(zen) 63, 77, 239
Boeloe Sama. . . . 150, 214, 229, 230
Boeloe Tjina. 243
Boerhan Oedin . . . . . 261[2]), 328
Bonaparte 71, 304
Bondjol 143, 144, 149, 152, 160, 163, 173
Bonham 182
Boni 197, 251
Boni-expedite . . . . . 399[1])
Booms 394
Bor, van der . . . . . 245[1])
Borneo . . . . . 200, 298, 301[2]), 394
Borneo's Westkust 251
Bort . . . . . 57, 58.
Bosch, J. van den 111, 121, 123, 130, 131[1]), 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 166, 171, 173, 180, 183, 184, 193, 199, 200, 232
Bosse, Mr. van . . . . 308[1]), 362, 366[3])
Bouwens 158
„Bouwstoffen" 52[1]), 53[3]), 55[1,2,3]). 56[2])
Bovenlanden. 15, 20
Bovenlander(s) 15, 20, 428, 429
Boyée, I. C. 263, 264
Boyle . . . . . 38, 39[1])
Brahmanisten 351
Bras 11
Breuëh 11
Brière, E. . . . . 16[1])
Brit 78, 304
Britsch-Indië 98, 125, 182, 306, 308[1]), 334, 430[2])
Brittannië 127, 342, 430
Broek, J. A. van den . . . . . 66[1])
Broenai 394
Bromo", „de. . 232, 255, 261, 263, 267
Brooke . . . . . 197, 301[2]), 394
Brussel 71, 72
Brutel de la Rivière . . . . 255, 267[1])
Bruxelles . . . . . 431[2])
Buddhisten 351
Buitenbezittingen 199, 201, 209, 214, 255, 359, 367
Buitenzorg . . . . . 408[2])

Bulu Tjina 242
Bus, du 135
Buys 82
Bijdragen t. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië 26[2]), 45[2]), 82[4]), 83[1]), 87[2]), 125[2]), 140[1]), 141[1]) 149[1,2]) 164[1]), 173[2,4]), 196[2]), 219[1])
Bijdragen v. h. Ind. Instituit . . . 37[1])
Bylandt, Graaf van . . . . 411, 412[1])

C.

Caerden, van Paulus. 48
Calcutta 86, 87, 90, 98, 107
Campbell 84
Canna 337
Canning, Captain 84
Canning 99, 100, 127, 128, 129, 134, 297, 357
Canters . . . . . 300[2])
Capellen, van der 127
Carimons-eilanden 101, 110
Carnie 239, 240
Castlereagh, Lord 97, 99
Cavenagh, C. 283, 291
Celebes 71, 197, 200
Cerrutti 394
Ceylon 71, 72, 301
Chalipa Nja Adoem 209
Chamber of Commerce 283
China . . . 80, 199, 205, 322, 392, 412
Chinees - e(e)zen - 78, 131, 212, 253, 275, 288, 290, 294, 379
Christen - en - 292, 295, 351
Christendom 119, 423
Christentum 116
Christus 304
Citadel 143
Citadel van Antwerpen", „de 405, 406,415[1]), 419, 421
Clarendon, Lord 305, 306, 307
Clausewitz, von 344
Cleef, van . . . . . 108[1])
Clementine, (de) 207, 208, 215
Cochin China 304
Cochius. 143, 144, 164
Coehoorn" („de) 406, 419
Coen 65
Commendah 310
Commercial Treaty 131
Compagnie (O. Indië) 3, 16, 45, 45[1]), 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 65, 66, 71, 75, 76, 77, 78, 81, 88, 111, 112, 123, 127, 137, 138, 146, 153, 159, 175, 181, 198, 240, 265, 299
Compostel . . . . . 53[2])
Concept-Conventie van 8 September 1870 305
Congalton S 183
Conrey Castle", „de 208
Consignatiestelsel 138, 139
Constantinopel 208, 209, 247, 321, 322, 323[1]), 362
Continentale Stelsel 78
Conventie van 1814, 72, 73[2]), 80, 93, 97, 100, 298, 299
Conventie van 1818 (slaven) . . 99, 296
Conventie van 1870 315
Coombs 85, 86, 87, 88
Cornets de Groot Jr., J. P. . . . 157[1])
Courier dit Dubekart 214, 216, 217, 221, 223
Crawfurd 98
Cremers 290
Croock 53
Crooke 81
Cultuurstelsel 137, 138, 139, 171, 172, 251
Cultuurwet 251, 316

D.

Daalen, van 9
Daendels 75, 78, 123
Dagh Register 57[1,2]), 58[2]), 59[1,2]), 60[5,6]), 61[1,2])
Daja 46, 215
Dalam 12, 13, 25, 26, 27, 39, 40, 51, 90 429, 429[1])
Daloe-Daloe 143, 164
Damocles 403
Dassoon 260
Datoe Setia (zie Aboe Hasan)
Dauntless", „the. 90
Day Clive. . . . . 65, 252[1])
Deli 47, 61, 76, 82, 243, 244, 245, 253, 254, 255, 258, 260, 262, 263, 268, 269, 270, 271, 285, 286, 288, 289, 291, 294, 330, 351, 352, 363, 368, 370, 372
Delie 242
Delli 243, 244
Delly. 242
Demerary 73
Diamantpunt 332
Diana", „de 152
Dido", „de . . . . . 301[2])
Dipanegara 358
Disbrowe 175, 177, 178, 182, 183, 186, 187[1]) 188, 190, 191, 195
Djambi 52, 75, 80, 141, 143, 145, 179, 184, 188, 190, 193, 194, 196, 209, 237, 241, 246, 247, 248, 251
Djambi", „de 344, 345, 346, 349, 350, 352, 353, 355, 356, 358, 362, 364, 365, 373, 377, 381, 405
Djambi-tractaat van 1834 179
Djambō Ajé 9, 10, 11
Djamboer Ajar 9
Djemèr 42
Djinamoeh (djeunamèë) 38
Djohor 47, 49, 50, 52, 53, 55, 74, 75, 76, 77, 80[1]), 82[1,2]), 110[1]), 244[6]), 298
Dolfijn" „(de) 158, 160, 161, 163, 167, 206, 226, 232
Döröt 42
Draft of Convention 302
Duinkerken 150
Duitscher 410
Duitsche Tolverbond 191
Duitschland 355, 403
Dutch 65, 79[2]) 86[1]) 176, 177, 252, 286, 288, 300
Dutch in Java, The„" . . 65[1,2,4]) 252[1])
Duymaer v. Twist. 248
Dyke. 301

E.

Eales Mr. 262
East, the 72, 98, 177, 285
East-Coast of Sumatra 79 [1,2,3]), 81 [1]), 242, 283, 330
Eastern Archipelago . . . 94, 103, 176
Eastern Seas. 189
East-India Company 57, 104
East-Indies . . . . . 128, 176 [3])
Edi 259, 352, 357
Eerens, de 164, 174
Egyptenaren 14
„Eigen Haard" . . . . . 53 [2]) 56 [1])
Elout Sr.. . . . . 98, 105, 127, 141, 172
Elout Jr. 101 [1]), 103, 104, 145, 148, 149, 151
Encyclopaedie van Ned.-Indië 66 [1]), 80 [1]), 124 [1]), 138 [1,2]), 139 [2]), 154 [1]), 155 [3]) 157 [2]), 159
Engeland 45, 71, 72, 73, 78, 79, 88, 93, 99, 100, 101, 105, 107, 108, 111, 114, 116, 117, 123, 126, 127 [2]), 128, 130, 133, 134, 173, 174, 179, 180, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 207, 209, 219 [1]), 226, 227, 238, 241, 249, 257, 263, 274, 275, 277, 280, 284, 285, 289, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306 [2]), 307, 308, 310, 312, 313, 314, 315, 324, 325, 327, 328, 329, 339, 342, 343, 347, 352, 353, 355, 356, 359, 366, 383, 386, 394, 396, 405, 411, 430
Engelsche Compagnie 66, 78
Engelschen 52, 61, 66 [1]), 67, 71, 73, 75, 77, 80, 81, 88, 89, 91, 92, 93, 101, 104, 108, 109, 113, 123, 126, 174, 184, 188, 199, 207, 237, 238, 253, 263, 290, 291, 293, 299, 311, 353.
Engelsche Oost-Ind. Compagnie 125, 286
Engelschman. 225, 353
Engelsen 59
England 107, 411
Enslie 350, 351
Essays . . . . . 98 [4])
Essequebo 73
Europa 50, 72, 93, 99, 106, 125, 139, 143, 199, 200, 286, 294, 295, 301, 334, 396, 413
Europeaan-anen- 17, 18, 51, 105, 131, 153, 212, 239, 295, 424
Europeans. 79
Everwijn 404
Explicatieve Nota's 299

F.

Fagel. 97
Falck. 98, 125, 135, 136
Farquhar 64, 80, 82, 83, 87, 93, 98, 253
Farquhar-tractaat 182, 183, 184
Foreign Office 131
Fort Marlborough 105
Fox 291
France, la 115, 394
Francis 143, 163
Frankrijk 72, 116, 304, 308, 327, 347, 355, 384, 396
Franschen. 72, 199, 210
Franssen v. d. Putte, I. D. 251, 252, 271, 304 [2]), 316, 366 [3]), 392, 399, 406
Friendship", „the 148
Fullerton . . . . . 106 [1]) 107, 156

G.

Gabriël 58
Gajō's 42
Gajōlanden 9, 10, 42
Gajō-Loeös 10, 42
Galang 297
Gardener & Co. . . . . 156 [3])
Garling, Mr. 79
Gasip 76, 259
Geerling, T. L. 279
George d'Elmina, St. . . . 308, 310 [1])
Gericke . . . . 308 [1]), 387, 390, 405
Germany 58
Gevers, Baron . . . . . 306 [1])
Giard, V. . . . . 16 [1])
Gipson, Walter 209, 246, 394
Gigiëng 12, 26
Gipsy", „de 370, 371, 372, 373, 377, 379, 380, 382, 383, 414, 418 [2])
Glasgow East India Association 180, 183
Goa 74
God 31, 53
Gontang (Poeloe) 76, 181
Gorham 387, 390, 405
Goudberg 11, 12
Goudkust 307, 310, 311, 312, 313, 315 [1])
Gramberg, J. S. G. . . . . 245 [1])
Grande-Bretagne, la 186
Grant 387
Granville, Lord . 306, 312, 313, 314, 411
Grave 48
's-Gravenhage 128, 339, 399
Great-Britain 90 [1]), 180, 182, 186, 189, 284, 285
Groenewegen 58, 59
Groen v. Prinsterer 200, 251
Groningen", „de. 230
Groot-Brittannië 315
Groote Heer der Halve Maan 217, 247, 378
Guinea (Guinee) 306, 307, 308, 309, 311, 313, 315 [1])
Guinea-Conventie . . . . . 308 [1]), 314
Gumpangan or Musu Bringing . . 249

H.

Haai", „de 214, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 354
Halewijn . . . . . 371, 377 [1])
Hamat 244
Hamilton Fish . . . . . 387, 411 [3])
Handel Mij. (Ned.) 128, 138, 139, 152, 167
Harencarspel, Mr. G. G. van . . 399
Harmansz. . . . . 56 [1])
Harmoe 388
Harris 299, 301, 302, 304, 305 [1]), 307, 309, 310, 312, 313, 314
Hartford", „de 412
Hastings, Warren 73, 86, 201
Havelaar 251
Heemskerk, Az. . . . . 315 [1])
Heer der Geloovigen 247
Heeren XVII 139
Heeres, Mr. J. E. . . . . 138 [2])

Heilige Land 23
Herald 394
Hermans 56
„Het Gajōland en zijne bewoners" 42[1])
„Het Soeltanaat (van Atjeh)" 45[2]), 46[1]), 47[1]), 62[2,3]), 85[3])
Hikajat Potjoet Moehamat . . . 19
Hindoe 336, 388
Hindostan 192
History of Sumatra", „the 57[1]), 58[1]), 62[1]), 79
Hoesein, R. . . . . 59[1])
Hoëvell, van 172, 173, 200
Hoeven, v. d. . . . . 395[1]), 404
Hoffman . . . . . 216, 217, 224[3]), 228
Hogendorp, Dirk van 123
Holland 411
Hollande, la 355, 394
Hollander-s- 3, 46, 48, 49, 57, 61, 73, 78, 86, 94, 176, 182, 218, 220, 222, 226, 242, 270, 273, 277, 287, 292, 300, 335, 345, 346, 347, 371, 377, 378, 387, 389, 391
Hongkong 390, 404, 405, 406
Horsburgh 79
Hotel de l'Europe 389
Houtman 48
Houtman, Cornelis de 48
Houtman, Frederick de 48
Hymans van Anrooy 245

I.

Ibbetson 81
Idi 11, 214[2]), 331, 350, 351, 352, 358, 361, 362, 363, 366, 368, 370, 373, 379, 414
Imam Lamnga 372
Imam Tjadé 371, 372
Imam Toengkoep 371, 372
Imeum van Loeëng Bata 336
India . . . . . , 178
Indian Seas 177
Indië (Ned. Oost-) 10[1]), 48, 55, 71, 72[2]), 73, 78, 99, 101, 103, 117[3]), 123, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 138, 139, 141, 144, 153, 171, 176, 177, 184, 192, 194, 198[2]), 199, 209[2]), 214[2]), 232, 237, 241, 247[2]), 248, 251, 293, 296, 302, 303[1]), 304, 306, 309, 311, 314[1]), 323, 327, 332, 339, 340, 342. 355, 359[1]), 360, 392, 393, 394, 398, 399, 400, 401, 405, 423
Indiën 65
Indische Gids 127[2]), 128, 144[2]), 150[2]), 165[3]), 206[1]), 334[2,3]), 366[1]), 383[1]), 430[2])
Indisch Genootschap . . . . . 45[3])
Indisch Magazijn . . . . . 211, 212[1])
Indisch Mil. Tijdschrift . . . . 391[1])
Indisch Nederland 100, 199
Indonesiër 34
Indragiri (c. q. riv.) 52, 77, 141, 143, 145, 181, 184, 237, 238, 247, 249
Indrapoera 47, 57, 59, 60, 75
Indrapoeri 12
Indrapoura . . . . . 59[1])
Insulinde 171, 299, 329
Islam . . . 17, 22, 23, 28, 46 63, 276
Islamieten 17
Islamisme 22
Italians 412
Italië 385, 388, 392, 393, 394, 396, 399, 402[2]), 406
Italie l' 115
„Italie" l' (dagblad) 394

J.

Jacobs, Dr. 16
Jambi 188
James, St. 284, 291, 293, 394
Jam Toean 72, 257
Janssens 72
Japan . . . . . 47, 80, 275[1])
Java 33, 65[2,4]), 66, 71, 72, 73, 75, 125, 126, 127, 128, 131, 135, 138, 139, 140, 141 142, 154, 155, 171, 172, 178, 179, 180, 199, 230, 232, 322, 358, 407.
Java-minor 139
Javanen 14, 171
Java-Oorlog . . . . . 112, 155[1])
Javasche Bank 138
Javasche Courant . . . 239[1]), 332, 423
Jeekel, L. J. P. J. 307, 313
Jenkins 390, 392, 411, 412
Jerningham . . . . 129, 131, 132, 137[1])
Jèze, Gaston 16[1]), 113, 114, 115[1]), 116, 118[1]) 140. 160[1])
Johor Alum . . . . . 90[4])
Jonge, Jhr. Mr. J. K. J. de . . . . 65[2])
José d'Almeida and Sons 238
Juynboll . . . . . 155[4]), 369[2])

K.

Kaap de G. Hoop. 72, 73, 125, 126, 188
Kadhi Malik al adil 64
Kali Malikon Adé 41
Kali Rabon Djalé 41
Kamer van Koophandel (Pinangsche) 176, 177, 292.
Kampar 77, 82, 144, 181, 186
Kamparan Perah 270
Kampei (Poelau) 260, 262, 270, 273, 278, 279
Kanaal, het 94, 285
Kappeyne v. d. Copello 251
Karimon-eil. 87
Kaliangan 147, 149
Katiboelmoeloek 27
Katiboj-moeloet 27
Katumahan 242
Kēdah 50
Kelapa Poetih 239
Kema . . . . . 200[1])
Kemp, P. H. van der 72[1,2]), 82, 83[1]). 85, 87[1,2]), 91[1]), 92[2]), 98[1,2,3]), 99[1]), 100, 102, 103[1]), 104, 105[1]), 106[1]), 125[2]), 126, 127[1,2,3]), 128, 129[1,2]), 131[2,3]), 137, 150[1]), 154, 158[2,3]), 187, 219[1]), 310[1]).
Kennedy, A. 310
Keppel 301
Keudah 13
Keumpenie 112, 159, 409
Keun 322
Keureukōn, III moekims 26, 27
Keureutóë (Kerti) 370
Kew 71
Keyser 57

Kielstra, E. B. 58, 59[1]), 60[1,2,3]), 140[1]), 141[1]), 142[1]), 143[1,2,3]), 144[1,3,4]), 147[1,2,3]), 149[1,3]) 150, 151[1,2,4]), 152[1]), 164[1,2,3,4]), 165[1,2,3]), 166[1,2]), 173, 176[1]), 193, 196[2]), 206, 334
Klerck, E. S. de . . . . . 151[1])
Klingaleezen 14
Klinkert . . . . . 33[1])
Kloeang 12, 214, 229, 230
Kloewat 334
Knewitt 291
Kochritz, A. von 344, 345, 346
Kock, de 140, 144
Koeala Batèë. . 11, 111, 148, 207, 329[2])
Koeala Meureudoe 207
Koeba 242
Koeboe 245
Koeli-conventie . . . . . 306[2])
Koeta-Alam 13
Koeta-Radja 46
Koetei 197, 198
Koewaloe 257
Koewo 181
Köhler 405
Koloniale Bibliotheek 45
Koloniale Politiek . . . . . 171[1]) 251[1])
Kompagnie 117
Kompenie Ketjil 138
Kōmpeuni 335, 429
Kongfutsu 351
Koningspunt 10
Koning Willem I 99
Koninklijk Instituut v. Ned.-Indië . 45[3])
Koopman . . . . . 345[1]), 352, 353
Koopman, Vice Admiraal", „de 398, 399
Kooroong Koohoo. 330
Koromandel-Kust 124
Kota-Pinang 143, 245
Kota-tengah 60
Krayenhoff, Jhr. E. R. 344, 345, 346, 347, 348, 357, 359, 364, 365, 368, 369, 370, 382, 384, 406, 408, 409, 413, 415
Kreta . . . . . 295[1])
Krim-oorlog . . . . . 295[1])
Kroeëng raja. 12
Kroesen C. A. . . . . 245[1])
Kroesen R. C. . . 362, 363, 364[1]), 371[2])
Kroesen W. E. . . . . 416[3])
Kruseman 134
Kruyt J. A. . . . . 21[1]), 258, 259
Kubu 243
Kultuurstelsel 117
Kwallah Jampah 330
Kwaloe 242, 245, 254
Kwantan . . . . . 245[1]), 249

L.

Laboean 197, 296, 312
Laboean Batoe . . . . . 245[1])
Laboean Deli, ... 370
Laboean Hadji 334
Lagoendi 88
Laksamana 50
Lampanas 353
Lampongs 75, 140, 145
Lamsajoen. 26
Lange . . . . . 149[1]), 164[3]), 173[1])
Langen, van . . . . 15, 16, 17[1]), 26, 34
Langkat 76, 82, 242, 243, 244, 245, 253, 254, 255, 258, 260, 279, 285, 286, 288, 351, 363, 370
Langsa 11
Langsah 331
Lauts 132
Laut-Tawar 10, 42
Lawrence 84
Leibnitz. 304
Lela Melajoe. 63, 64
Lentner, Dr. F. . . . . 114[3])
Leopold, Koning 308
Leupe, P. A. . . . . 45, 53[2]), 56[1])
Leven, de 291
Lexmey", „de 152
Lhō' goelong 26
Lho' Seumawè 11, 38, 34, 89, 211, 339, 370
Lidoeng 254, 257
Light. 84
Lima Laras . . . . . 245[1])
Lim Tek Soei 413
Lingga 50, 184
Lingin 101
Lissabon 50
Liszt, Dr. F. von 112[1]) 113, 116, 269[3]), 308[1]), 393[2]), 423[2])
Lodewijk XIV 304
Loeëng bata 26, 27
Londen 97, 98, 100, 104, 128, 135, 296, 362
Londensche Conventie 1824, 179, 183, 184
Londensch Tractaat 72[1]), 74, 92, 95, 97, 98[1,2,3]), 99[1]), 100, 102, 103, 106, 107, 110[1]), 112, 113, 114, 115, 123, 126, 127, 129, 130, 132, 135, 139, 148, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 209, 210, 224, 270, 276, 280, 284, 286, 293, 296, 297, 298, 299, 303, 304, 305, 311, 314, 322, 323, 325, 327, 338, 339, 341, 342, 353, 355, 357
London . . . . . 89[1])
Longbata 371
Loon, van . . . 156[2]), 158[1]), 160, 163[1])
Loudon, Mr. J. 250, 251, 275, 357[2]), 361, 362, 392, 401, 402, 405, 406, 409, 413, 426
Louis Philippe 209, 395
Louter, Mr. J. de . . 117[3]), 132, 198[2])
Luxemburg 191
Lynck 79

M.

Maanen, van 136
Maas en Waal (de) 340, 369, 377, 379
Macauly . . . . . 98, 201[1])
Mac Gillavry. 151, 165
Maddock 182
Madjopahit . . . . . 46[2])
Madoera 125
Madras . . . . . 62, 306[2])
Maesen de Sombreff, van der 285, 287
Maharadja. 38, 76
Maier 391
Maigne, Jules 118
Makassar 72, 155, 200
Makota Alam 54
Malaboeh 334

Malacca 53, 79, 81, 83, 294
Malacca Observer. 211
Malacca Roads. 183
Malakka 3, 46[2]), 47, 50, 52, 55, 57, 63[1]), 67, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 87, 99, 101, 113, 152, 175, 177, 182, 184, 185, 198, 298
Malakkapassage. 88
Malakka, straat van 56, 66[1]), 79, 80, 86, 87, 142, 183, 283, 285, 345, 350, 415[1])
Maleiers 19, 77, 145, 206, 212
Malet, Sir Alexander. 147, 183
Malte 71
Mangkoenegaran 26
Mansalor (Poelau) 148
Maradja Lello 61
Marnix" „(de) 345, 350, 351, 362, 370, 371[2]) 372, 380, 382, 383, 384, 385, 388, 389, 391, 403, 405, 406, 408, 409, 419
Marsden, William 57, 58, 62, 79, 373
Martin, Dr. R. . . . . 53, 63[1])
Masang. 147
Mathieu et Co. 294
Mbahradja. 38
Meersch, van der 230
Mekka . . . 14. 22[1]), 63, 209, 295, 322
Melvill 132
Menado . . . . . 200[1])
Menangkabau 58, 59, 60, 76, 142, 146, 181, 242
Menangkabou 58
Mendjoeto. 59
Merapi" „de 239
Merkus 144, 164, 165, 166, 180, 181, 182[1]), 245[3])
Mess 255
Messageries Impériales. 326
Metalen Kruis" „(de), ... 398
Meukoeta Alam. . . . . 37[1]), 54
Meulaboh . . . . 9, 11, 145, 156[3]), 214
Meureudoe 260
Michiels 140, 144, 148, 149, 151, 157, 163, 164, 165, 166, 172, 174, 193, 205, 206, 237, 245
Middelburg 48
Midden-Sumatra 140
Milbanke . . . . 284, 287, 288[1]), 298
Moeara Kompeh 75, 145, 194, 237, 241, 248, 294
Moekims, VI 38
Moekims, VII 20, 35
Moekims, IX 38
Moekims, XXII 12, 26, 32, 35, 38, 61, 63, 64, 88, 428
Moekims, XXV 12, 20, 26, 88, 61, 364, 365, 428
Moekims, XXVI 12, 20, 26, 61, 365, 372, 428
Moekims Meurasa 38
Mohammedaan-anen- 17, 23, 210, 276, 295
Moira, Lord 99
Moko Moko 386
Molukken 73, 75, 102, 155, 179, 199, 287, 298
Mongolen 286
Montmartre 71
Mooren 60
Moreno, Cesar 394, 395
Morning post 134
Morseby 81
Moslims 23, 295
Muhammedaner 351
Multatuli 251
Murray, Erskine 197, 394
Musu Bringin 249
Mutiny 241
Mijer, Mr. P. 240, 279, 301

N.

Nagtglas 309, 311
Nan Tjerdik 152
Napels 208
Napoleon (I) 72
Napoleon (III) 220, 395
Naras 152
Natal . . 147, 148, 151, 157, 158, 206
Nautilus", „(de) 81
Nederland-en- 4, 9, 43, 64, 72, 73, 74, 88, 93, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 111, 114, 117, 123, 125, 127, 128, 130, 132, 140, 144, 145, 154, 171, 179, 180, 184, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 207, 208, 213, 214, 225[1]), 226, 228[1]), 237, 246, 251, 261, 263, 277, 280, 293, 296, 298, 302, 303, 304, 305, 307, 309, 310, 314, 315, 316, 322, 323, 327, 329, 330[2]), 338, 342, 343, 347, 355, 358, 359, 383, 385, 387, 391, 392, 393, 398, 402[2]), 405, 407, 410, 417, 420, 421, 422, 423, 430, 431
Nederlanders 5, 6, 74, 75, 80, 82, 86, 93, 106, 107, 113 116, 145, 152[2]), 165, 176, 177, 182, 190, 244[6]), 284, 289, 290, 300, 301[2]), 392
Ned. Ind. Stoomv. Mij. 400
Ned. West. Indië . . . . . 10[1]), 154
Netherland-s 81, 82, 129, 175, 187, 198, 284, 321
Netherland East-Indies 180
Netscher 82, 244[6]), 247[3]), 252, 260, 369, 274, 280, 283, 286, 287, 301[5]), 332, 337, 355, 357[1]), 367, 368, 398
Neumann, J. B. . . . . 245[1])
Neusò[5] 13
Nias 18, 148, 150[1]), 154, 159, 219, 272, 329, 339, 340, 347, 360, 367
Niassers 14, 154, 340
Niclou, H. A. A. 423
Nicobaren 430
Nieboer . . . . . 154[1]), 155[2])
Niederlande 316
Niederländer . . 113[1]), 116, 117[1, 2]) 316
Nieuw Bat. Handelsblad 326
Nieuw Caledonië 304
Nieuwenhuyzen, J. F. . 224, 225[1]), 226
Nieuwenhuyzen, F. N. 239, 245, 398, 399[1]), 402, 406, 407, 408, 409, 412, 414, 415, 416, 418, 419, 420, 424[3]), 425, 426, 427[4])
Nieuwe Rott. Courant . . . . . 308[2])
Nja Adoem 270
Noord-Amerika 104, 387
Noord-Borneo 299
Noordkust (Atjèh) 11, 207, 209, 211, 352, 385
Noordkust (Sumatra) 46
Noord-Oostkust (Sumatra) 245[1]), 263, 267, 268, 289, 290, 292, 293, 294, 324, 328, 350, 352

Noord-Oost-staten 277
Noordpunt (Sumatra) 4, 11, 65, 201, 430
Noord Sumatra 10, 317 405
Noordzee 73, 127, 192, 238
Nijmegen . . . . . 216[2])
Nymhpe" („de) 402, 403, 404

O.

Oceaan 9, 11
Oedah-Peto Mageh 255, 256
Oelòë-lheuë 12, 390
Oemar Hattap 388, 389
Oesman, A. 391
Oldenbarneveldt 138
Ontwerp-conventie 321
„Onze Indische Financiën" 73[1]), 94[1]), 100[1]), 172[4]), 294[5]), 301, 304[1], 306[1])
Onze Oost 192
Onze West 329
Oosten, het 4, 86, 199, 205, 238, 249, 304, 342, 430
Oosterling-en- 18, 93, 138
Oostersche Archipel . . . 102, 134, 295
Oostersche Oorlog 238
Oostersche Zeeën 102, 134
Oostkust (Atjeh) 11, 18, 32[1]), 158, 162, 292, 344, 355, 385, 398
Oostkust (Sumatra) 4, 9, 52, 75, 78, 79, 80, 81, 83, 93, 106, 123, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 155, 156, 172, 173, 176, 179, 180, 181, 183, 185, 192, 193, 194, 208, 232, 235, 237, 238, 241, 242, 244, 247, 249, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 280, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 301, 323, 327, 328, 334, 337, 347, 354, 355, 356, 357, 360, 363, 367, 369, 398
Oost-Sumatra 10
Oranje 73
Ord 299, 301

P.

Paçem . . . . . 46[2])
Padang 51, 57, 58, 59, 60, 66, 67, 80, 81, 109, 140, 144, 146, 151, 157, 158, 159, 163, 179, 181, 185, 206, 213, 214, 216, 218, 221, 228[1]), 229, 230, 242, 245, 261, 264, 333, 341, 344, 345, 364, 365, 369
Padang Lawas 238
Padangsche Bovenlanden 42, 149, 150, 181, 193
Padri(e)s 4, 140, 141, 142, 145, 147, 148, 151, 163, 164
Padrie-oorlog 140, 141, 144, 153, 166, 175
Pagarajé 26
Pahang 50, 52, 53
Pahud . . . . . 248, 399[1])
Painansche tractaat 60
Pakan Baroe 181
Pakoealaman 26
Palembang 72, 75, 80, 99, 140, 141, 144, 182, 184, 194, 237, 248, 295, 387
Palmerston, Lord 128, 129, 131[2]), 174, 175, 176, 177, 180, 182[1]), 183, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 196
Panay 267
Paneh 242
Panei 143, 176, 182, 183, 242, 243, 244, 245, 257, 273
Pangeran Besar (v. Assahan) . . 277
Pangkalan 181
Panglima Dalam 364
Panglima Meusigit raja 40, 42, 371, 409,
Panglima Pòlém 38, 64, 84, 88, 90, 91, 160, 336, 371, 409, 413, 428, 429
Panglima Polim 85, 371
Panglima Tibang 336, 345, 346, 349 364, 365, 366, 371, 372, 373, 377, 378, 379, 381, 382, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 408, 412, 413, 429[2])
Panglima III Moekims 371
Panté Pira[5] 13
Pantja 12
Parijs 72, 208, 209, 362
Pasaman 152
Pasangan 330
Pasè 46, 352, 358, 370
Pasei 83, 357
Pasi . . . . . 46[2])
Pasir Poetih 267
Patè . . . . . 381[1])
Paty", „de 335, 402, 404
Pau 60
Pays-Bas 322
Pebangoengan 242, 244
Peboengoengan 245
Pedir 161, 391
Pedireezen 152
Pedirkust . . . . . 212[1]), 353
Pedir (tandjoeng) 353
Pedrokaap 12
Pedropunt 10
Pembroke Lodge 290
Penang . . . . 104, 176[1]), 284, 331, 426
Penang Gazette 325
Pera 59, 60
Perah 55
Perak . . . . . 50, 55, 56, 57, 63[1])
Perez, de . . . . . 399[1])
Perkasa Alam 49
Pertjoet 242, 243, 245, 254
Petersburg 362, 396
Peto Mageh 230, 231, 255
Petrie 85
Pety de Thozée . . . . . 431[1])
Peunajong 13
Peunèti 13
Peureulà 10, 11
Peusangan 9, 339
Phillips 81, 82, 83, 91, 93
Pidië 11, 12, 25, 32[1]), 46, 48, 50, 63, 84, 88, 91, 329[2])
Pidië-punt 11
Pierson, Mr. N. G. 171[1,2]), 172[1,3]), 251[1])
Pinang (c.q. Poelau) 67, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 97, 107, 114, 176, 178, 185, 233, 253, 255, 274, 280, 289, 290, 292, 294, 300, 352, 364, 365, 371, 372, 381, 382, 384, 406, 408, 409, 410, 413, 415[2]), 416[1]), 417,418, 419[1]), 422[4]), 426

Pincoffs. 308
Pitt 72
Plein 199, 250, 255, 284, 304, 323, 327, 339, 359
Pluto", „de 262, 291
Poerwakarta 230
Polims 35, 38
Pontianak 80, 179, 394
Pontjan. 146, 157
Porte, de 217, 321, 322, 323, 380, 395, 420
Portugal . . . . . 116, 314 [1])
Portugees-zen- 3, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 74, 76, 153
Priaman 51, 58, 59, 206, 229, 230, 353
Prince of Wales-island . . . 78, 183 [3])
Prins, Mr. A. . . . . , 277, 327
Prins Frederik der Nederlanden" „(de) 224, 225 [1]), 226
Prins Maurits 48
Profeet 31
Pruisen 191

R.

Racchia. 392, 411, 412
Radja Ali 77
Radja Amaris 270
Radja Hoesein Djajadiningrat 45, 85 [3]), 91 [1])
Radja Moeda van Troemon . . . 427
Radja Oedah. 229, 230, 232
Radja Toewah 229, 230
Raffles, Sir Thomas Stamford 73, 80, 83, 85 [1]), 86, 87, 88, 89 [1]), 90, 91 [1]), 92, 93, 97, 98, 102, 117, 123, 158 [3]), 187, 190, 219 [1])
Raffles-tractaat 289
Raja 214
Raja (Poelo) 11
Rangoen 402
Ratoe Sarifa 394
Read 300, 350, 355, 386, 387 [2]), 388, 391, 392, 395, 401, 402, 404, 406, 408, 411, 412, 413, 415, 416
Rengawan. 148, 151
Reteh 155, 237, 247, 248
Rhio 80
Rietveld. . . . . .370, 371 [2]), 409 [1])
Rigaïh 214
Riouw 63 [1]), 77, 87, 145, 179, 181, 238, 239, 249, 250, 252, 255, 256, 258, 260, 261 [1], [2]), 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 274 [2]), 276, 277, 283, 286 [1], [2]), 288, 294 [2]), 295, 297, 301 [3]), 326, 327 [1]), 332, 337, 339, 341, 350, 351 [2]), 352, 355, 362, 364 [1]), 370, 372, 377, 378, 382, 383, 385, 387, 388, 402, 407, 412, 413 [2]), 415, 420
Riouw-Lingga archipel 76, 77, 110 [1]), 247
Riouw-Tractaat. 87
Ritter . . . . 156 [2]), 158 [1]), 160, 163 [1])
Rochussen. . . 132, 199, 200, 250, 252
Roest van Limburg 312, 313
Rokan riv. 76
Rome 395
Rondo (Poeloe). 332
Roosegaarde-Bisschop 82
Rose. 81
Rotterdam. . . . . 300 [2])
Rouffaer, G. P.. . . . . 37 [1])
Roura 381, 402, 404
Roy, de. 62
Royalist", „(de) 197
Rubicon 280
Russell, Lord 287, 288, 289, 290, 291, 292
Ryah 353

S.

Sagi's, III 13, 37
Sagi's, XXII 38, 171
Sagi's, XXV 38
Sagi's, XXVI. 38, 371
Sajjid Djafar. 295
Sajjid Hasan Albashy . . . . . 157 [1])
Sajjid Hoesein 83, 84, 90
Salangor 63
Sambas 179, 197
Sarraz, de la 197
Sartorius 91
Scheemaker, de. . . . . 245 [1])
Schiereiland (Maleische) 3, 49, 78, 289, 298
Schiff 332, 351, 355, 357 [1]), 362, 363, 364, 368, 371, 372, 373 [2]), 377, 378, 380, 383, 384, 385 [2]), 386, 387, 398, 402, 404, 406, 408, 410, 413, 414
Schwarz, H. J. E. F. . . . . 245 [1])
Scott. 79
Seba 162, 163
Sekana 237
Semarang 177, 179
Semawang. 140
Sentot 143
Serawak 197
Serbödjadi 10, 42
Serdang 76, 242, 243, 244, 245, 254, 257, 258, 260, 261, 262, 273, 277, 278, 285, 291
Seroewei 279
Seulawaïh Agam 11
Seumaloe 151
Seunangan-rivier 10
Sherdang 242
Siac 182, 189, 290
Siack . 80, 242, 243, 244, 284, 285, 286
Siak 4, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 109, 110, 141, 143, 144, 173, 174, 175, 181, 182, 184, 185, 186, 190, 194, 198, 232, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 267, 268, 273, 275, 277, 278, 279, 283, 284, 286, 287, 288, 298, 301, 302, 306, 312, 314, 356, 374, 410
Siak", „(de) 406, 410, 419
Siak Conventie. 305, 355
Siak Convention 312, 314
Siak-overeenkomst 312
Siak-rivier. 76
Siak Sri Indrapoera . 244, 245 [1], [2]), 305
Siak-Tractaat 4, 189, 241, 252, 267, 274, 286, 305, 306, 313, 314, 352, 354, 410, 418
Siam. 60, 61, 247, 386
Siam-Trenggano-zaak 412
Sia Oelama 372
Si Badi. 271, 272
Siboga . . . . . 214, 223 [1]), 347

Sibogha 216, 333
Sidi Mara 146, 147
Sidi Mohammad 208, 209
Sidi Tahil 345, 346, 348, 349, 353, 364, 365, 369, 383, 384, 419, 420, 427, 428
Sierra Leone. 307
Sigli 11
Silebar 58
Simaloe (Poelau) 266
Simeuloe (Poelau). 272
Simpang Oelim 350, 351, 352, 363, 370, 372, 418
Singapora 87, 142, 239, 410
Singapore 76, 83, 87[2]), 97, 98, 99, 100, 101, 125, 153, 182, 186, 197, 225, 238, 239, 247, 280, 283, 286, 288, 295, 296, 298, 300, 350, 352, 372, 377, 378, 385, 386, 387, 388, 391, 392, 393, 394, 397, 402, 403, 404, 405, 406, 411, 412, 413, 414, 415, 420, 424
Singapore Daily Times 300
Singapore-zaak (c.q. -schandaal, -incident, -questie, -intrige) 87, 97, 98, 99, 386
Singkel 38, 39[1]), 64, 74, 150, 164, 165, 166, 174, 175, 176, 196, 205, 206, 220, 223, 229, 266, 270, 271, 272, 337, 347, 365
Singkel-rivier. 143
Sinkel 157, 219, 328
Si Peter 229, 230
Sirdang. 244
Sjafi'itische School 28
Sjerif Abdoellah Basjah 381
Snouck Hurgronje, Dr. C. 15, 16, 17, 21[2]), 23, 26, 29, 33, 35, 36, 37[1]), 42, 45, 61, 154, 155[6]), 208[2]), 222, 247[2]), 272[2]), 335[1]), 366[1]), 369[1]), 429[1])
Soehoes 244
Soekadana (Borneo) 179
Soeltanaat. 272
Soeltan Ala ad-din 47, 48, 49
Soeltan Ala ad-din Ahmad Sjah . 63
Soeltan Ala ad-din Djoehan Sjah. 64
Soeltan Ala ad-din Mansoer Sjah. 47
Soeltan Ala ad-din Moehammed Sjah. 160, 216
Soeltan Ala ad-din Riajat Sjah al Kahar 46, 47
Soeltan Ali Moeghajat Sjah alias Radja Ibrahim 46
Soeltan Djamal al-alam Badr al-moenir 63
Soeltan Djauhar al-alam 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 160, 165
Soeltan Ibrahim . 27, 46, 160, 259, 330
Soeltan Ibrahim Mansoer Sjah 26, 41, 216, 222, 226
Soeltan Iskandar Moeda 49, 50, 51, 52, 54, 60, 66, 271
Soeltan Iskandar Thani 52, 53, 55, 56
Soeltan Ismaël 244
Soeltan Mahmoed. 77, 257
Soeltan Mahmoed Alaidin Sjah. . 391
Soeltan Mahmoed Iskandar Sjah . 349
Soeltan Moehammed Sjah. . . . 91
Soeltan Osman. 257
Soeltan Sjarif Saif-al-alam 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91
Soeltane Inajat Sjah 61
Soeltane Kamalat Sjah 62
Soeltane Noeroel-Alam Nakiat-Oedin 61
Soeltane Tadja al-alam 61
Soeltane Tadj al-alam Safiat ad-din Sjah. . . . . 55, 56[1])
Soerabaja 177, 179
Soerabaja Courant . . . . . 383[1])
Soesoeh 334
Soest", „de van . . . . . 200[3])
Spanjaard . . . . . 153, 224, 225[1])
Spanje . . . . . 116, 314[1]), 388
Speyk, van" „de 158
Staatsbewind. 92
Steen, Jan 363
Steyn Parvé, D. C. . . . . 66[1])
Straat, de 183, 195
Straathavens 19
Straat Singapore 101, 298
Straat Soenda 80
Straits (Settlements) 165, 174, 176, 185, 242, 244, 253, 254, 283, 286, 287, 291, 294, 299, 300, 306[2]), 325, 330, 332, 341, 361, 362, 387
Straitsbestuur 207, 253, 260, 286, 289, 362, 395, 411, 415
Straitsbladen 283, 330, 331, 332, 340, 353
Straits-Governments Gazette. . . 240
Straits Handel 184, 412
Straits Havens 123, 142, 183, 188, 296, 330, 337
Straits Observer. . .306[2]), 325, 330, 331
Straits Times 353
Studer 385, 387, 388, 389, 390, 407, 408, 411, 412
Stuers, Ridder de H. 109, 140, 141, 147[4]), 152[2]), 156[2]), 158[1]), 193.
Sturler, E. de . . . . . 314[1])
Suez 4
Suezkanaal 304, 345, 398, 399
Suikerwet 316
Sumatra 4, 9, 10, 21, 46[2]), 51[1]), 58, 66[1]), 73, 74, 78, 81, 87, 88, 97, 101, 104, 105, 107, 108, 109, 113, 115, 119, 123, 140, 141, 142, 144, 145, 147[4]), 149, 153, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 190, 193, 199, 205, 208, 209, 213, 214[2]), 232, 237, 238, 244, 248, 261, 268, 275, 277, 280, 285, 288, 294, 298, 300, 302, 303, 305, 314, 315, 321, 324, 325, 345, 353, 354, 359, 367, 403, 407, 430
Sumatra-kust. 49
Sumatra-tractaat . 281, 283, 307[3]), 315
Sunda, Straat 142
Suriname 306, 312
Suriname Convention 312
Swieten, van J. 210, 211, 212, 216, 223, 225, 226, 227, 228, 231, 249, 334, 420[3]), 424[3]), 429[2])
Syud Hussain 84

T.

Tadjoe . . . . . 56[1])
Tamboesi 143
Tamian. 242

Tamiang (c.q. rivier, kaap) 9, 80, 81, 242, 243, 244, 245, 246, 254, 257, 258, 259, 260, 268, 269, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 287, 290, 291, 328
Tamiangzaak. 276
Tanah Poetih . . . 242, 243, 245, 259
Tanah Poetih Ajam Denak . . 256, 265
Tandjoeng Pinang 77
Tanjo 10
Tapanoeli 9, 105 109, 110, 146, 147, 153, 196, 337, 338 [3])
Tapanoli 333
Tapa[5] toean 11, 214
Tapoes 157, 164, 176, 266
Tappanolie 148
Taroemon. 157
Tawang Karang. 200
T. Bait 371
T. Bintara Kamangan 391
Teluksamoy . . . . . 86 [3])
Temian 242
Tengkoe Pakih Osiman (A. Oesman) 391
Ternate. 71
Teukoe Aga Imam 347
Teukoe Akoeb 379
Teukoe Ba[5]èt 336
Teukoe Kali 40, 336, 346, 347, 349, 364 369, 370, 379, 409, 426.
Teukoe Kali Malikon Adé . . . 26
Teukoe Loeëng Bata 347
Teukoe Meura[5]sa 347
Teukoe Moeda Ba[5]et 29
Teukoe Moehamed 390
Teukoe Nahoeda Moehamat . . 379
Teukoe Nanta 409
Teukoe Nanta Seutia 379
Teukoe Nè[5] 379, 409, 427
Teukoe Ne[5] Meura[5]sa 335
Teukoe Nè[5] Peureuba Wangsa . 38
Teukoe Neq Radja Moeda Setia . 428
Teukoe Nè[5] Radja Moeda Seutia (van Meurasa) 38, 379
Teukoe Nja Agam 379
Teukoe Nja Moehamad 379, 427, 429 [2])
Teukoe Paja 370, 413,
Teukoe Panglima Meusigit . . . 379
Teukoe Tjihik 379
Teungkoe di Boekit 380
The Friend of India 288
Thorbecke 200, 251
Tikoe 51, 57, 147
T. Imam Kerkoen 371
T. Imam. Longbata 371
T. Imam Silang 371
Timmerman Thijssen 87
Timor 72, 75
Timor, Portugeesch 298
Tjadé[5] mòn batèë. 26
Tjik Wan 83
Tjinko (Poeloe). 60
Tjoet Latif. 260, 267, 270
T. Kadli 371
T. Nanta 371
T. Neq. Radja 371, 372
T. Nja Bantah 371
T. Nja Tjoet. 371, 372
Tobias, J. H. 239, 249
Toeankoe Darid 91
Toeankoe Kali 151
Toeankoe Pakeh 84, 88
Toeankoe Panglima Besar . . . 182
Toeankoe Soelang Laoet 182
Toekoe Nanta 334
Toekoe Nek van Marassa. . . 334, 335
Toekoe Neq Poerba. 372
Toekoe Sajjid 271
Toengkal 237
Toengkoe Kadli 335
Toenkoe Imam Longbatta. . . . 335
Toenòng 15, 19, 21
Toenònger 20, 21
Tongkoe Hasim 278
Tongkoe Hitam. 278, 279
Tongkoe Paya 418
Tonkin 114
Tories 191
Tractaat 1814 . . . . . 112 [1]), 198
Tractaat 19 April 1839 179
Tractaat 1857 . 230, 231, 270, 325, 326
Traité de Commerce de 1818 . . 186
T. Rayoet Lamkapong 371
Treaty of 1823 284
Treaty of 1824 . . . . . 175, 284, 312
Treaty of Commercial alliance . . 187
Trenggano 386
Tripa. 9
Troemo(e)n 110, 111, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 165, 166, 176, 178, 206, 208 [2]), 214, 216, 229, 230, 233, 271, 272, 333, 334, 337, 338, 340, 354, 408, 409, 427
T. Tibang. 391
Tulasamy 330
Tuloh Samoy 331
Turkije 47, 247, 295, 321, 322, 327, 347, 378, 379, 396, 420
Tijdschr. v. h. Aardrk. Genootschap 17 [1])
Tijdschr. v. Ind. T., L. en V. kunde 245 [1])
Tijdschr. v. Ned.-Indië 66 [1]), 147 [4]), 156 [2, 3]), 173, 200, 336 [3]), 366, 371, 423 [5]), 430 [2])
Tijdspiegel . . . . . 310 [1])

U.

United Kingdom 177

V.

Valentijn, François . . . 46 [2]), 51 [1]), 58
Vedar", „de 385
Venosta, Visconti 395
Verblijf van den Vrede . . . . . 258 [1])
Vereenigd Koninkrijk 127
Vereenigde Staten 78, 104, 148, 209 [2]), 285, 304, 387
Veritas . . . . . 430 [2])
Verploeg, B. C. 109, 141
Verspreet 60
Verspyck . . . . . 387 [2]). 390
Verstolk van Soelen 131, 132, 135, 136, 174, 175, 177, 178, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 285
Veth, P. J. 60 [4]), 91, 147 [4]), 160 [2]), 163, 173 [4]), 209, 272 [2])
Vigelius . . . . . 245 [1])
Vink, J. A. 386

Vlaming van Outshoorn, Arnold de 55, 56.
Voor-Indië 97
Vorstenlanden 26, 295
Vragen des tijds . . . . . 394 [1])
Vragen van den Dag . . . . . 251 [3])

W.

Waal, E. de 73 [1]), 94, 100, 132, 172, 294 [5]), 301, 304 [1]), 306 [1]), 307, 309, 310, 311, 313, 321, 325, 329, 379.
Walbeehm 181
Wall, H. von de 368, 372, 379, 380, 384, 398, 409, 410, 414
Wappers, Melis 125, 136, 137
Ward 289, 290, 293
Washington 362, 390, 395, 404
Wè (Poelau) 11, 27
Weener Congres 72
Wellington 97, 131
Westcust 58, 59
Westen, het 50, 125
Westerlingen . . 3, 18, 48, 51, 112, 250
West-Indische eilanden 72
Westkust (Afrika) 308, 310
Westkust (Atjèh) 10, 11, 16, 18, 21, 32 [1]) 51, 64, 83, 151, 157, 207, 209, 229, 292, 344, 346, 353, 355, 364, 365, 366, 369, 378
Westkust (Sumatra) 4, 42, 55, 56, 57, 58, 59 [1]), 60, 61, 66, 75, 83, 110, 111, 140 [1]), 141, 142, 143, 144, 145, 147 [1], [2], [3]), 149, 150 [1], [3]), 151, 152 [2]), 159, 160, 164 [1]), 172, 173, 174, 176, 193 [1]), 194, 196 [2]), 205, 206, 209, 213, 214 [2]), 223, 224, 226, 231, 238, 250, 256, 261, 264, 265, 266, 268, 270, 271, 272, 292, 323, 324, 326, 332, 333, 337, 338, 340, 345, 354, 355, 356, 357, 365 [2]), 369, 379, 386, 393, 398
Whig 191
Wilhelmina", „(de) 158
Willem (I) Koning, qq. . 99, 136, 171
Willem (III) Koning 399
Willem", „de. 279
Wilsen . . . . . 139 [1])
Wilson 238, 239, 240, 241, 252, 283, 285, 287, 394
Wolterbeek 78, 87
Wynn 357

Z.

Zigeuners 75
Zimmerman, Dr. A. 113 [1]), 117 [1], [2]), 316 [1])
Zuid-Azië . . . 46, 72, 73, 74, 78, 342
Zuylen van Nyevelt, van 129, 131, 175, 183 [2]), 184, 247 [1]), 293 [2])
Zwitser 387

ERRATA.

Op blz. 384 staat:

[1]) Zie de Bijlagen n⁰. **XII,** *a*, *b* en *c*.

te lezen:

[1]) Zie Bijlage n⁰. **XII.**

---

fEB99